Suttantapiṭake Khuddakanikāye

Cariyāpiṭakapāḷiyā saṁvaṇṇanābhūtā

Bhadantācariyadhammapālattherena katā

Paramatthadīpanī nāma

CARIYĀPIṬAKAṬṬHAKATHĀ

Buddhavasse 2552 Marammavasse 1370 AD. 2008

Romanized from Myanmar version published in 1959

Aṭṭhakathā Series 35

First published in 2008 by Ministry of Religious Affairs

Yangon, Myanmar

THE PĀḶI ALPHABET
IN BURMESE AND ROMAN CHARACTERS

VOWELS

အ a　အာ ā　ဣ i　ဤ ī　ဥ u　ဦ ū　ဧ e　ဩ o

CONSONANTS WITH VOWEL "A"

က ka	ခ kha	ဂ ga	ဃ gha	င ṅa
စ ca	ဆ cha	ဇ ja	ဈ jha	ဉ ña
ဋ ṭa	ဌ ṭha	ဍ ḍa	ဎ ḍha	ဏ ṇa
တ ta	ထ tha	ဒ da	ဓ dha	န na
ပ pa	ဖ pha	ဗ ba	ဘ bha	မ ma

ယ ya　ရ ra　လ la　ဝ va　သ sa　ဟ ha　ဠ ḷa　ံ ṁ

VOWELS IN COMBINATION

ာ ါ = ā　ိ = i　ီ = ī　ု ု = u　ူ ူ = ū　ေ = e　ော ေါ = o

က ka	ကာ kā	ကိ ki	ကီ kī	ကု ku	ကူ kū	ကေ ke	ကော ko
ခ kha	ခါ khā	ခိ khi	ခီ khī	ခု khu	ခူ khū	ခေ khe	ခေါ kho ...

CONJUNCT-CONSONANTS

က္က kka	င်္ဃ ṅgha	ဏ္ဌ ṇṭha	ဓျ dhya	ပ္လ pla	လ္လ lla
က္ခ kkha	စ္စ cca	ဏ္ဍ ṇḍa	ဓွ dhva	ပ္ဗ pba	လျ lya
ကျ kya	စ္ဆ ccha	ဏ္ဏ ṇṇa	န္တ nta	ဗ္ဘ bbha	လှ lha
ကြိ kri	ဇ္ဇ jja	ဏှ ṇha	န္တွ ntva	ဗျ bya	ဝှ vha
က္လ kla	ဇ္ဈ jjha	တ္တ tta	န္ထ ntha	ဗြ bra	သ္တ sta
က္ဝ kva	ည ñña	တ္ထ ttha	န္ဒ nda	မ္ပ mpa	သ္တြ stra
ချ khya	ဉှ ñha	တွ tva	န္ဒြ ndra	မ္ဖ mpha	သ္န sna
ခွ khva	ဉ္စ ñca	တျ tya	န္ဓ ndha	မ္ဗ mba	သျ sya
ဂ္ဂ gga	ဉ္ဆ ñcha	တြ tra	န္န nna	မ္ဘ mbha	ဿ ssa
ဂ္ဃ ggha	ဉ္ဇ ñja	ဒ္ဒ dda	နျ nya	မ္မ mma	သ္မ sma
ဂျ gya	ဉ္ဈ ñjha	ဒ္ဓ ddha	နှ nha	မျ mya	သွ sva
ဂြ gra	ဋ္ဋ ṭṭa	ဒျ dya	ပ္ပ ppa	မှ mha	ဟ္မ hma
င်္က ṅka	ဋ္ဌ ṭṭha	ဒြ dra	ပ္ဖ ppha	ယျ yya	ဟ္ဝ hva
င်္ခ ṅkha	ဍ္ဍ ḍḍa	ဒွ dva	ပျ pya	ယှ yha	ဠှ ḷha
င်္ဂ ṅga					

၁	၂	၃	၄	၅	၆	၇	၈	၉	၀
1	2	3	4	5	6	7	8	9	0

Cariyāpiṭakaṭṭhakathā

Mātikā — Piṭṭhaṅka

3. Yudhañjayavagga

Cariyāpiṭakaṭṭhakathāya mātikā niṭṭhitā.

Khuddakanikāya

Cariyāpiṭakaṭṭhakathā

Namo tassa Bhagavato Arahato Sammāsambuddhassa.

Ganthārambhakathā

Cariyā sabbalokassa, hitā yassa Mahesino.
Acinteyyānubhāvaṁ taṁ, vande **Lokagganāyakaṁ.**

Vijjācaraṇasampannā, yena nīyanti lokato.
Vande tamuttamaṁ **dhammaṁ**, Sammāsambuddhapūjitaṁ.

Sīlādiguṇasampanno, ṭhito maggaphalesu yo.
Vande **ariyasaṁghaṁ** taṁ, puññakkhettaṁ anuttaraṁ.

Vandanājanitaṁ puññaṁ, iti yaṁ ratanattaye.
Hatantarāyo sabbattha, hutvāhaṁ tassa tejasā.

Imasmiṁ bhaddakappasmiṁ, sambhatā yā sudukkarā.
Ukkaṁsapāramippattā, dānapāramitādayo.

Tāsaṁ sambodhicariyānaṁ, ānubhāvavibhāvanaṁ.
Sakkesu Nigrodhārāme, vasantena Mahesinā.

Yaṁ Dhammasenāpatino, sabbasāvakaketuno.
Lokanāthena **Cariyā-piṭakaṁ** nāma desitaṁ.

Yaṁ Khuddakanikāyasmiṁ, saṅgāyiṁsu mahesayo.
Dhammasaṅgāhakā Satthu, hetusampattidīpanaṁ.

Tassa sambodhisambhāra-vibhāganayayogato.
Kiñcāpi dukkarā kātuṁ, **atthasaṁvaṇṇanā** mayā.

Saha saṁvaṇṇanaṁ yasmā, dharate Satthu sāsanaṁ.
Pubbācariyasīhānaṁ, tiṭṭhateva vinicchayo.

Tasmā taṁ avalambitvā, ogāhitvā ca sabbaso.
Jātakānupanissāya, Porāṇaṭṭhakathānayaṁ.

Nissitaṁ vācanāmaggaṁ, suvisuddhamanākulaṁ.
Mahāvihāravāsīnaṁ, nipuṇatthavinicchayaṁ.

Nītaneyyatthabhedā ca, pāramī paridīpayaṁ.
Karissāmi taṁ[1] **Cariyā-piṭakassatthavaṇṇanaṁ.**

Iti ākaṅkhamānassa, saddhammassa ciraṭṭhitiṁ.
Vibhajantassa tassatthaṁ, nisāmayatha sādhavoti.

Tattha **Cariyāpiṭakan**ti kenaṭṭhena Cariyāpiṭakaṁ? Atītāsu jātīsu Satthu cariyānubhāvappakāsinī pariyattīti katvā, pariyatti-attho hi ayaṁ piṭakasaddo "mā piṭakasampadānenā"ti-ādīsu[2] viya. Atha vā yasmā sā pariyatti tasseva Satthu purimajātīsu cariyānaṁ ānubhāvappakāsanena bhājanabhūtā, tasmāpi "Cariyāpiṭakan"ti vuccati, bhājanatthopi hi piṭakasaddo niddiṭṭho "atha puriso āgaccheyya, kudālapiṭakaṁ ādāyā"ti-ādīsu[3] viya. Taṁ panetaṁ **Cariyāpiṭakaṁ** Vinayapiṭakaṁ Suttantapiṭakaṁ Abhidhammapiṭakanti tīsu piṭakesu **Suttantapiṭaka**pariyāpannaṁ. Dīghanikāyo Majjhimanikāyo Saṁyuttanikāyo Aṅguttaranikāyo Khuddakanikāyoti pañcasu nikāyesu **Khuddakanikāya**pariyāpannaṁ. Suttaṁ Geyyaṁ Veyyākaraṇaṁ Gāthā Udānaṁ Itivuttakaṁ Jātakaṁ Abbhutadhammaṁ Vedallanti navasu sāsanaṅgesu **Gāthā**saṅgahaṁ.

"Dvāsīti Buddhato gaṇhiṁ, dvesahassāni bhikkhuto.
Caturāsīti sahassāni, ye me dhammā pavattino"ti[4]—

---

1. Karissāmīti (Sī)
2. Aṁ 1. 189 piṭṭhādīsu.
3. Ma 1. 178; Aṁ 1. 205 piṭṭhesu.
4. Khu 2. 347 piṭṭhe.

evaṁ Dhammabhaṇḍāgārikena paṭiññātesu caturāsītiyā dhammakkhandhasahassesu katipayadhammakkhandhasaṅgahaṁ. Vaggato Akittivaggo Hatthināgavaggo Yudhañjayavaggoti vaggattayasaṅgahaṁ. Cariyato Akittivagge dasa Hatthināgavagge dasa Yudhañjayavagge pañcadasāti pañcatiṁsacariyāsaṅgahaṁ. Tīsu vaggesu **Akittivaggo** ādi, cariyāsu **Akitticariyā.** Tassāpi—

"Kappe ca satasahasse, caturo ca asaṅkhiye.
Etthantare yaṁ caritaṁ, sabbaṁ taṁ bodhipācanan"ti—

ayaṁ gāthā ādi. Tassa ito pabhuti anukkamena atthasaṁvaṇṇanā hoti.

Ganthārambhakathā niṭṭhitā.

Nidānakathā

Sā panāyaṁ atthasaṁvaṇṇanā yasmā dūrenidānaṁ avidūrenidānaṁ santikenidānanti imāni tīṇi nidānāni dassetvā vuccamānā suṇantehi samudāgamato paṭṭhāya suṭṭhu viññātā nāma hoti, tasmā tesaṁ nidānānaṁ ayaṁ vibhāgo veditabbo.

Dīpaṅkaradasabalassa pādamūlasmiṁ hi katābhinīhārassa mahābodhisattassa yāva Tusitabhavane[1] nibbatti, tāva pavatto kathāmaggo **dūrenidānaṁ** nāma. Tusitabhavanato paṭṭhāya yāva Bodhimaṇḍe sabbaññutaññāṇappatti, tāva pavatto kathāmaggo **avidūrenidānaṁ** nāma. Mahābodhimaṇḍato pana paṭṭhāya yāva paccuppannavatthu, tāva pavatto kathāmaggo **santikenidānaṁ** nāma. Imesu tīsu nidānesu yasmā dūrenidāna-avidūrenidānāni sabbasādhāraṇāni, tasmā tāni **Jātakaṭṭhakathāyaṁ**[2] vitthāritanayeneva vitthārato veditabbāni. Santikenidāne pana atthi visesoti tiṇṇampi nidānānaṁ ayamādito paṭṭhāya saṅkhepakathā.

---

1. Tusitapure (Ka)
2. Jātaka-Ṭṭha 1. 3 piṭṭhādīsu.

Dīpaṅkarassa Bhagavato pādamūle katābhinīhāro bodhisattabhūto Lokanātho attano abhinīhārānurūpaṁ samattiṁsapāramiyo pūretvā sabbaññutaññāṇasambhāraṁ matthakaṁ pāpetvā Tusitabhavane nibbatto Buddhabhāvāya uppattikālaṁ āgamayamāno tattha yāvatāyukaṁ ṭhatvā tato cuto Sakyarājakule paṭisandhiṁ gahetvā anantena parihārena[1] mahantena sirisobhaggena vaḍḍhamāno anukkamena yobbanaṁ patvā ekūnatiṁse vayasmiṁ katamahābhinikkhamano chabbassāni mahāpadhānaṁ padahitvā vesākhapuṇṇamāyaṁ Bodhirukkhamūle nisinno sūriye anatthaṅgamiteyeva mārabalaṁ vidhamitvā purimayāme pubbenivāsaṁ anussaritvā majjhimayāme dibbacakkhuṁ visodhetvā pacchimayāme diyaḍḍhakilesasahassaṁ khepetvā anuttaraṁ sammāsambodhimabhisambujjhi.

Tato tattheva sattasattāhe vītināmetvā āsāḷhipuṇṇamāyaṁ Bārāṇasiṁ gantvā Isipatane migadāye **Aññāsikoṇḍañña**ppamukhā[2] aṭṭhārasa brahmakoṭiyo dhammāmataṁ pāyento dhammacakkaṁ[3] pavattetvā **Yasā**dike veneyye arahatte patiṭṭhāpetvā te sabbeva saṭṭhi arahante lokānuggahāya vissajjetvā Uruvelaṁ gacchanto kappāsikavanasaṇḍe tiṁsa **Bhaddavaggiye** sotāpattiphalādīsu patiṭṭhāpetvā Uruvelaṁ gantvā aḍḍhuḍḍhāni pāṭihāriyasahassāni dassetvā Uruvelakassapādayo sahassajaṭilaparivāre **tebhātikajaṭile** vinetvā tehi parivuto Rājagahanagarūpacāre Laṭṭhivanuyyāne nisinno **Bimbisāra**ppamukhe dvādasanahute brāhmaṇagahapatike sāsane otāretvā Magadharājena kārite Veḷuvanavihāre viharati.

Athevaṁ Bhagavati Veḷuvane viharante Sāriputtamoggallānesu aggasāvakaṭṭhāne ṭhapitesu sāvakasannipāte jāte Suddhodanamahārājā "putto kira me chabbassāni dukkarakārikaṁ caritvā paramābhisambodhiṁ patvā pavattitavaradhammacakko[3] Rājagahaṁ nissāya Veḷuvane viharatī"ti sutvā dasapurisasahassaparivāre anukkamena dasa amacce pesesi "puttaṁ me idhānetvā dassethā"ti. Tesu Rājagahaṁ gantvā Satthu dhammadesanāya arahatte patiṭṭhitesu Kāḷudāyittherena rañño adhippāye ārocite Bhagavā vīsatisahassakhīṇāsavaparivuto Rājagahato nikkhamitvā

---

1. Parivārena (Ka)
2. Aññātakoṇḍaññappamukhā (Ka)
3. Saṁ 3. 368; Vi 3. 14; Khu 9. 329 piṭṭhādīsu.

saṭṭhiyojanaṁ Kapilavatthuṁ dvīhi māsehi sampāpuṇi. Sakyarājāno "amhākaṁ ñātiseṭṭhaṁ passissāmā"ti sannipatitvā Nigrodhārāmaṁ Bhagavato ca bhikkhusaṁghassa ca vasanayoggaṁ kāretvā gandhapupphādihatthā paccuggamanaṁ katvā Satthāraṁ Nigrodhārāmaṁ pavesesuṁ. Tatra Bhagavā vīsatisahassakhīṇāsavaparivuto paññattavarabuddhāsane nisīdi. Sākiyā mānatthaddhā Satthu paṇipātaṁ nākaṁsu. Bhagavā tesaṁ ajjhāsayaṁ oloketvā mānaṁ bhañjitvā te dhammadesanāya bhājane kātuṁ abhiññāpādakaṁ catutthajjhānaṁ samāpajjitvā vuṭṭhāya ākāsaṁ abbhuggantvā tesaṁ sīse pādapaṁsuṁ okiramāno viya kaṇḍambarukkhamūle katapāṭihāriyasadisaṁ Yamakapāṭihāriyaṁ akāsi. Rājā taṁ acchariyaṁ disvā "ayaṁ loke aggapuggalo"ti vandi, raññā pana vandite te ṭhātuṁ nāma na sakkonti, sabbepi Sākiyā vandiṁsu.

Tadā kira Bhagavā Yamakapāṭihāriyaṁ karonto Lokavivaraṇapāṭihāriyampi akāsi—yasmiṁ vattamāne manussā manussaloke yathāṭhitā yathānisinnāva Cātumahārājikato paṭṭhāya yāva Akaniṭṭhabhavanā sabbe deve tattha tattha attano bhavane kīḷante dibbānubhāvena jotante mahatiṁ dibbasampattiṁ anubhavante santāni samāpattisukhāni anubhavante aññamaññaṁ dhammaṁ sākacchante ca Buddhānubhāvena attano maṁsacakkhunāva passanti, tathā heṭṭhāpathaviyaṁ aṭṭhasu mahānirayesu soḷasasu ca Ussadanirayesu Lokantaraniraye cāti tattha tattha mahādukkhaṁ anubhavamāne satte passanti. Dasasahassilokadhātuyaṁ devā mahacca[1] devānubhāvena Tathāgataṁ upasaṅkamitvā acchariyabbhutacittajātā pañjalikā namassamānā payirupāsanti, Buddhaguṇapaṭisaṁyuttā gāthāyo udāharantā thomenti apphoṭenti hasanti pītisomanassaṁ pavedenti. Yaṁ sandhāya vuttaṁ—

"Bhummā mahārājikā Tāvatiṁsā,
Yāmā ca devā Tusitā ca nimmitā.
Paranimmitā yepi ca brahmakāyikā,
Ānanditā vipulamakaṁsu ghosan"ti[2].

---

1. Mahatā... (Sī)

2. Khu 4. 300 piṭṭhe Buddhavaṁse.

Tadā hi Dasabalo "atulaṁ attano Buddhabalaṁ dassessāmī"ti mahākaruṇāya samussāhito ākāse dasasahassacakkavāḷasamāgame caṅkamaṁ māpetvā dvādasayojanavitthate sabbaratanamaye caṅkame ṭhito yathāvuttaṁ devamanussanayanavihaṅgānaṁ[1] ekanipātabhūtamacchariyaṁ anaññasādhāraṇaṁ Buddhānaṁ samādhiñāṇānubhāvadīpanaṁ pāṭihāriyaṁ dassetvā puna tasmiṁ caṅkame caṅkamanto veneyyānaṁ ajjhāsayānurūpaṁ acinteyyānubhāvāya anopamāya Buddhalīḷāya[2] dhammaṁ desesi. Tena vuttaṁ—

"Na hete jānanti sadevamānusā,
Buddho ayaṁ kīdisako naruttamo.
Iddhibalaṁ paññābalañca kīdisaṁ,
Buddhabalaṁ lokahitassa kīdisaṁ.

Na hete jānanti sadevamānusā,
Buddho ayaṁ edisako naruttamo.
Iddhibalaṁ paññābalañca edisaṁ,
Buddhabalaṁ lokahitassa edisaṁ.

Handāhaṁ dassayissāmi, Buddhabalamanuttaraṁ.
Caṅkamaṁ māpayissāmi, nabhe ratanamaṇḍitan"ti[3].

Evaṁ Tathāgate attano Buddhānubhāvadīpanaṁ pāṭihāriyaṁ dassetvā dhammaṁ desente āyasmā Dhammasenāpati Sāriputto Rājagahe Gijjhakūṭapabbate ṭhito dibbacakkhunā passitvā tena Buddhānubhāvasandassanena acchariyabbhutacittajāto "handāhaṁ bhiyyoso mattāya Buddhānubhāvaṁ lokassa pākaṭaṁ karissāmī"ti sañjātaparivitakko attano parivārabhūtānaṁ pañcannaṁ bhikkhusatānaṁ tamatthaṁ ārocetvā iddhiyā ākāsena tāvadeva āgantvā saparivāro Bhagavantaṁ upasaṅkamitvā pañcapatiṭṭhitena vanditvā dasanakhasamodhānasamujjalamañjaliṁ sirasi paggayha Tathāgatassa mahābhinīhāraṁ pāramiparipūraṇañca pucchi. Bhagavā taṁ kāyasakkhiṁ katvā tattha sannipatitamanussānañceva dasasahassacakkavāḷadevabrahmānañca attano Buddhānubhāvaṁ paridīpayanto **Buddhavaṁsaṁ** desesi. Tena vuttaṁ—

---

1. Devamanussanāgavihaṅgānaṁ (Sī)
2. Buddhalīlāya (Sī, Ka)
3. Khu 4. 299 piṭṭhādīsu.

"Sāriputto mahāpañño, samādhijjhānakovido.
Paññāya pāramippatto, pucchati Lokanāyakaṁ.

Kīdiso te mahāvīra, abhinīhāro naruttama.
Kamhi kāle tayā dhīra, patthitā bodhimuttamā.

Dānaṁ sīlañca nekkhammaṁ, paññā vīriyañca kīdisaṁ.
Khantisaccamadhiṭṭhānaṁ, mettupekkhā ca kīdisā.

Dasa pāramī tayā dhīra, kīdisī Lokanāyaka.
Kathaṁ upapāramī puṇṇā, paramatthapāramī kathaṁ.

Tassa puṭṭho viyākāsi, karavīkamadhuragiro.
Nibbāpayanto hadayaṁ, hāsayanto sadevakan"ti[1].

Evaṁ Bhagavatā Buddhavaṁse desite āyasmā Dhammasenāpati "aho Buddhānaṁ hetusampadā, aho samudāgamasampatti, aho mahābhinīhārasamijjhanā, dukkaraṁ vata Bhagavatā kataṁ ettakaṁ kālaṁ evaṁ pāramiyo pūrentena, evaṁvidhassa bodhisambhārasambharaṇassa anucchavikameva cetaṁ phalaṁ, yadidaṁ sabbaññutā balesu ca vasībhāvo evaṁmahiddhikatā evaṁmahānubhāvatā"ti Buddhaguṇārammaṇaṁ ñāṇaṁ pesesi. So anaññasādhāraṇaṁ Bhagavato sīlaṁ samādhi paññā vimutti vimuttiñāṇadassanaṁ hiri-ottappaṁ saddhāvīriyaṁ satisampajaññaṁ sīlavisuddhidiṭṭhivisuddhi samathavipassanā tīṇi kusalamūlāni tīṇi sucaritāni tayo sammāvitakkā tisso anavajjasaññāyo tisso dhātuyo cattāro satipaṭṭhānā cattāro sammappadhānā cattāro iddhipādā cattāro ariyamaggā cattāri ariyaphalāni catasso paṭisambhidā catuyoniparicchedakañāṇāni cattāro ariyavaṁsā cattāri vesārajjañāṇāni pañca padhāniyaṅgāni pañcaṅgiko sammāsamādhi ( )[2] pañcindriyāni pañca balāni pañca nissaraṇiyā dhātuyo pañca vimuttāyatanañāṇāni pañca vimuttiparipācanīyā dhammā cha sāraṇīyā dhammā cha anussatiṭṭhānāni cha gāravā cha nissaraṇiyā dhātuyo cha satatavihārā cha anuttariyāni cha nibbedhabhāgiyā saññā cha

1. Khu 4. 305 piṭṭhādīsu.
2. Pañcañāṇiko sammāsamādhi (Ka)

abhiññā cha asādhāraṇañāṇāni satta aparihāniyā dhammā satta ariyadhanāni satta bojjhaṅgā satta sappurisadhammā satta niddasavatthūni[1] satta saññā satta dakkhiṇeyyapuggaladesanā satta khīṇāsavabaladesanā aṭṭha paññāpaṭilābhahetudesanā aṭṭha sammattāni aṭṭha lokadhammātikkamā aṭṭha ārambhavatthūni aṭṭha akkhaṇadesanā aṭṭha mahāpurisavitakkā aṭṭha abhibhāyatanadesanā aṭṭha vimokkhā nava yonisomanasikāramūlakā dhammā nava pārisuddhipadhāniyaṅgāni nava sattāvāsadesanā nava āghātappaṭivinayā nava paññā[2] nava nānattadesanā nava anupubbavihārā dasa nāthakaraṇā dhammā dasa kasiṇāyatanāni dasa kusalakammapathā dasa sammattāni dasa ariyavāsā dasa asekkhā dhammā dasa ratanāni dasa Tathāgatabalāni ekādasa mettānisaṁsā dvādasa dhammacakkākārā terasa dhutaṅgaguṇā cuddasa Buddhañāṇāni pañcadasa vimuttiparipācanīyā dhammā soḷasavidhā ānāpānassatī soḷasa aparampariyā[3] dhammā aṭṭhārasa Buddhadhammā ekūnavīsati paccavekkhaṇañāṇāni catucattālīsa ñāṇavatthūni paññāsa udayabbayañāṇāni paropaṇṇāsa kusaladhammā sattasattati ñāṇavatthūni catuvīsatikoṭisatasahassasamāpattisañcāritamahāvajirañāṇaṁ[4] anantanaya samantapaṭṭhāna pavicaya paccavekkhaṇa desanāñāṇāni tathā anantāsu lokadhātūsu anantānaṁ sattānaṁ āsayādivibhāvanañāṇāni cāti evamādike acinteyyānubhāve Buddhaguṇe dhammanvayato anugacchanto anussaranto neva antaṁ, na pamāṇaṁ passi. Thero hi attanopi nāma guṇānaṁ antaṁ vā pamāṇaṁ vā āvajjento na passati, so Bhagavato guṇānaṁ pamāṇaṁ kiṁ passissati, yassa yassa hi paññā mahatī ñāṇaṁ visadaṁ, so so Buddhaguṇe mahantato saddahati, iti thero Bhagavato guṇānaṁ pamāṇaṁ vā paricchedaṁ vā apassanto "mādisassa nāma sāvakapāramiñāṇe ṭhitassa Buddhaguṇā ñāṇena paricchindituṁ na sakkā, pageva itaresaṁ, aho acinteyyā aparimeyyabhedā mahānubhāvā sabbaññuguṇā, kevalaṁ panete ekassa Buddhañāṇasseva sabbaso gocarā, nāññesaṁ. Kathetuṁ pana Sammāsambuddhehipi vitthārato na sakkāyevā"ti niṭṭhamagamāsi. Vuttañhetaṁ—

---

1. Nijjaravatthūni (Sī, Ka) 2. Saññā (Ka) 3. Aparantapanīyā (Sī, Ka)
4. ...samāpattisañcaramahāvajirañāṇaṁ, Dī-Ṭṭha 3. 58 piṭṭhepi passitabbaṁ.

"Buddhopi Buddhassa bhaṇeyya vaṇṇaṁ,
Kappampi ce aññamabhāsamāno.
Khīyetha kappo ciradīghamantare,
Vaṇṇo na khīyetha Tathāgatassā"ti[1].

Evaṁ Buddhānaṁ guṇamahantataṁ nissāya uppannabalavapītisomanasso puna cintesi "evarūpānaṁ nāma Buddhaguṇānaṁ hetubhūtā Buddhakārakā dhammā pāramiyo aho mahānubhāvā, katamāsu nu kho jātīsu pāramitā paripācitā, kathaṁ vā paripākaṁ gatā, handāhaṁ imamatthaṁ pucchanto evampi samudāgamato paṭṭhāya Buddhānubhāvaṁ imassa sadevakassa lokassa pākaṭataraṁ karissāmī"ti. So evaṁ cintetvā Bhagavantaṁ imaṁ pañhaṁ apucchi "katamāsu nu kho bhante jātīsu ime Buddhakārakā dhammā paripācitā, kathaṁ vā paripākaṁ gatā"ti. Athassa Bhagavā tasmiṁ ratanacaṅkame tisandhipallaṅkaṁ ābhujitvā Yugandharapabbate bālasūriyo viya virocamāno nisinno "Sāriputta mayhaṁ Buddhakārakā dhammā samādānato paṭṭhāya nirantaraṁ sakkaccakāritāya vīriyūpatthambhena ca sabbesu kappesu bhavato bhavaṁ jātito jātiṁ paripaccantāyeva ahesuṁ, imasmiṁ pana bhaddakappe imāsu jātīsu te paripakkā jātā"ti dassento "kappe ca satasahasse"ti-ādinā Cariyāpiṭakaṁ Buddhāpadāniyanti dutiyābhidhānaṁ dhammapariyāyaṁ abhāsi. Apare pana "ratanacaṅkame caṅkamanto devātidevo devabrahmādīhi pūjiyamāno Nigrodhārāme otaritvā vīsatisahassakhīṇāsavaparivuto paññattavarabuddhāsane nisinno Bhagavā vuttanayeneva āyasmatā Sāriputtena pucchito Cariyāpiṭakaṁ desesī"ti vadanti. Ettāvatā dūrenidāna-avidūrenidānāni saṅkhepato dassetvā Cariyāpiṭakassa santikenidānaṁ vitthārato niddiṭṭhanti veditabbaṁ. Dūrenidānaṁ pana asaṅkhyeyyavibhāvanāyaṁ āvi bhavissatīti.

1. Idāni **"kappe ca satasahasse"**ti-ādinayappavattāya Cariyāpiṭakapāḷiyā atthasaṁvaṇṇanā hoti. Tatrāyaṁ **kappa**-saddo sa-upasaggo

1. Dī-Ṭṭha 1. 257; Dī-Ṭṭha 3. 61; Udāna-Ṭṭha 305 piṭṭhādīsu.

anupasaggoca
vitakkavidhānapaṭibhāgapaññattikālaparamāyusamaṇavohārasamantabhāvā’ bhisaddahana chedana viniyoga vinayakiriyā lesantarakappataṇhādiṭṭhi-asaṅkhyeyyakappamahākappādīsu dissati. Tathā hesa “nekkhammasaṅkappo abyāpādasaṅkappo”ti-ādīsu[1] vitakke āgato. “Cīvare vikappaṁ āpajjeyyā”ti-ādīsu[2] vidhāne, adhikavidhānaṁ āpajjeyyāti attho. “Satthukappena vata kira bho sāvakena saddhiṁ mantayamānā na jānimhā”ti-ādīsu[3] paṭibhāge, Satthusadisenāti ayaṁ hi tattha attho. “Idhāyasmā kappo”ti-ādīsu[4] paññattiyaṁ. “Yena sudaṁ niccakappaṁ viharāmī”ti-ādīsu[5] kāle. “Ākaṅkhamāno Ānanda Tathāgato kappaṁ vā tiṭṭheyya kappāvasesaṁ vā”ti-ādīsu[6] paramāyumhi. Āyukappo hi idha kappoti adhippeto. “Anujānāmi bhikkhave pañcahi samaṇakappehi phalaṁ paribhuñjitun”ti-ādīsu[7] samaṇavohāre. “Kevalakappaṁ Jetavanaṁ obhāsetvā”ti-ādīsu[8] samantabhāve. “Saddhā saddahanā okappanā abhippasādo”ti-ādīsu[9] abhisaddahane, saddhāyanti attho. “Alaṅkato kappitakesamassū”ti-ādīsu[10] chedane. “Evameva ito dinnaṁ, petānaṁ upakappatī”ti-ādīsu[11] viniyoge. “Kappakatena akappakataṁ saṁsibbitaṁ hotī”ti-ādīsu[12] vinayakiriyāyaṁ. “Atthi kappo nipajjituṁ, handāhaṁ nipajjāmī”ti-ādīsu[13] lese. “Āpāyiko nerayiko kappaṭṭho saṁghabhedako -pa- kappaṁ nirayamhi paccatī”ti ca ādīsu[14] antarakappe.

“Na kappayanti na purekkharonti,
Dhammāpi tesaṁ na paṭicchitāse.
Na brāhmaṇo sīlavatena neyyo,
Pāraṅgato na pacceti tādī”ti—

ādīsu[15] taṇhādiṭṭhīsu. Tathā hi vuttaṁ **Niddese** “kappāti uddānato dve kappā taṇhākappo diṭṭhikappo”ti[16]. “Anekepi saṁvaṭṭakappe anekepi

---

1. Ma 3. 118 piṭṭhe. 2. Vi 1. 372 piṭṭhe. 3. Ma 1. 205 piṭṭhe.
4. Khu 1. 444 piṭṭhe. 5. Ma 1. 316 piṭṭhe. 6. Dī 2. 92; Khu 1. 152 piṭṭhesu.
7. Vi 4. 244 piṭṭhe. 8. Khu 1. 3, 318 piṭṭhesu. 9. Abhi 1. 19 piṭṭhe.
10. Khu 2. 100; Khu 6. 278 piṭṭhesu.
11. Khu 1. 8; Khu 2. 129 piṭṭhesu. 12. Vi 2. 159 piṭṭhe.
13. Aṁ 3. 140 piṭṭhe.
14. Aṁ 3. 317; Khu 1. 203; Vi 4. 369; Abhi 4. 346, 429 piṭṭhesu.
15. Khu 1. 404 piṭṭhe Suttanipāte. 16. Khu 7. 74 piṭṭhe.

vivaṭṭakappe"ti-ādīsu[1] asaṅkhyeyyakappe. "Cattārimāni bhikkhave kappassa asaṅkhyeyyānī"ti-ādīsu[2] mahākappe. Idhāpi mahākappeyeva daṭṭhabbo[3].

Tatrāyaṁ **padasiddhi**—kappīyatīti kappo, ettakāni vassānīti vā ettakāni vassasatānīti vā ettakāni vassasahassānīti vā ettakāni vassasatasahassānīti vā saṁvaccharavasena gaṇetuṁ asakkuṇeyyattā kevalaṁ sāsaparāsi-upamādīhi kappetabbo parikappetabbaparimāṇoti attho. Vuttañhetaṁ—

> "Kīvadīgho nu kho bhante kappoti? Dīgho kho bhikkhu kappo, so na sukaro saṅkhātuṁ 'ettakāni vassānī'ti vā 'ettakāni vassasatānī'ti vā 'ettakāni vassasahassānī'ti vā 'ettakāni vassasatasahassānī'ti vā. Sakkā pana bhante upamaṁ kātunti? 'Sakkā bhikkhū'ti Bhagavā avoca, seyyathāpi bhikkhu yojanaṁ āyāmena yojanaṁ vitthārena yojanaṁ ubbedhena mahāsāsaparāsi, tato vassasatassa vassasahassassa accayena ekamekaṁ sāsapaṁ uddhareyya, khippataraṁ kho so bhikkhu mahāsāsaparāsi iminā upakkamena parikkhayaṁ pariyādānaṁ gaccheyya, na tveva kappo, evaṁ dīgho kho bhikkhu kappo"ti[4].

Svāyaṁ mahākappo saṁvaṭṭādivasena catu-asaṅkhyeyyakappasaṅgaho. Vuttampi cetaṁ—

> "Cattārimāni bhikkhave kappassa asaṅkhyeyyāni, katamāni cattāri? Saṁvaṭṭo saṁvaṭṭaṭṭhāyī vivaṭṭo vivaṭṭaṭṭhāyī"ti[5].

Tattha tayo saṁvaṭṭā tejosaṁvaṭṭo āposaṁvaṭṭo vāyosaṁvaṭṭoti. Tisso saṁvaṭṭasīmā Ābhassarā Subhakiṇhā Vehapphalāti. Yadā hi kappo tejena saṁvaṭṭati, Ābhassarato heṭṭhā agginā ḍayhati. Yadā āpena saṁvaṭṭati, Subhakiṇhato heṭṭhā udakena vilīyati. Yadā vāyunā saṁvaṭṭati, Vehapphalato heṭṭhā vātena viddhaṁsati. Vitthārato pana koṭisatasahassacakkavāḷaṁ vinassati, yaṁ

---

1. Dī 1. 76; Ma 1. 42 piṭṭhādīsu.
2. Aṁ 1. 460 piṭṭhe.
3. Dī-Ṭṭha 1. 96; Dī-Ṭṭha 3. 143; Saṁ-Ṭṭha 1. 14; Aṁ-Ṭṭha 2. 239; Khuddakapāṭha-Ṭṭha 97 piṭṭhesupi passitabbaṁ.
4. Saṁ 1. 389-390 piṭṭhesu.
5. Aṁ 1. 460 piṭṭhe.

Buddhānaṁ āṇākkhettanti vuccati. Tesu tīsu saṁvaṭṭesu yathākkamaṁ kappavināsakamahāmeghato yāva jālāya vā udakassa vā vātassa vā upacchedo idaṁ ekaṁ asaṅkhyeyyaṁ **saṁvaṭṭo** nāma. Kappavināsakajālādipacchedato yāva koṭisatasahassacakkavāḷaparipūrako sampattimahāmegho uṭṭhahati, idaṁ dutiyaṁ asaṅkhyeyyaṁ **saṁvaṭṭaṭṭhāyī** nāma.

Sampattimahāmeghato yāva candimasūriyapātubhāvo, idaṁ tatiyaṁ asaṅkhyeyyaṁ **vivaṭṭo** nāma. Candimasūriyapātubhāvato yāva puna kappavināsakamahāmegho, idaṁ catutthaṁ asaṅkhyeyyaṁ **vivaṭṭaṭṭhāyī** nāma. Imesu catusaṭṭhi-antarakappasaṅgahaṁ vivaṭṭaṭṭhāyī. Tena samānakālaparicchedā vivaṭṭādayo veditabbā. "Vīsati-antarakappasaṅgahan"ti eke. Iti imāni cattāri asaṅkhyeyyāni eko mahākappo hoti. Tena vuttaṁ "svāyaṁ mahākappo saṁvaṭṭādivasena catu-asaṅkhyeyyakappasaṅgaho"ti.

Kappetica accantasaṁyogavasena upayogabahuvacanaṁ. **Satasahasse**ti kappasaddasambandhena cāyaṁ pulliṅganiddeso, idhāpi accantasaṁyogavaseneva bahuvacanaṁ. Samānādhikaraṇaṁ hetaṁ padadvayaṁ. **Caturo ca asaṅkhiye**ti etthāpi eseva nayo. Kassa pana asaṅkhiyeti aññassa avuttattā kappassa ca vuttattā pakaraṇato kappānanti ayamattho viññāyateva. Na hi vuttaṁ vajjetvā avuttassa kassaci gahaṇaṁ yuttanti. **Ca**-saddo sampiṇḍanattho, mahākappānaṁ caturo asaṅkhyeyye satasahasse ca mahākappeti ayaṁ hettha attho. **Asaṅkhiye**ti ettha saṅkhātuṁ na sakkāti asaṅkhiyā, gaṇanaṁ atikkantāti attho. "Asaṅkhyeyyanti eko gaṇanaviseso"ti eke. Te hi ekato paṭṭhāya mahābalakkhapariyosānāni ekūnasaṭṭhiṭṭhānāni vajjetvā dasamahābalakkhāni asaṅkhyeyyaṁ nāma, saṭṭhimaṭṭhānantaranti vadanti, taṁ na yujjati, saṅkhyāṭhānantaraṁ nāma gaṇanaviseso, tassa asaṅkhyeyyabhāvābhāvato ekaṁ ṭhānantaraṁ asaṅkhyeyyañcāti viruddhametaṁ. Nanu ca asaṅkhyabhāvena asaṅkhyeyyattepi tassa catubbidhabhāvo na yujjatīti? No na yujjati, catūsu ṭhānesu asaṅkhyeyyabhāvassa icchitattā. Tatrāyamādito paṭṭhāya vibhāvanā—

Atīte kira ekasmiṁ kappe Taṇhaṅkaro Medhaṅkaro Saraṇaṅkaro Dīpaṅkaroti cattāro Sammāsambuddhā anukkamena loke uppajjiṁsu. Tesu Dīpaṅkarassa Bhagavato kāle Amaravatī nāma nagaraṁ ahosi.

Tattha Sumedho nāma brāhmaṇo paṭivasati ubhato sujāto mātito ca pitito ca saṁsuddhagahaṇiko yāva sattamā kulaparivaṭṭā akkhitto anupakkuṭṭho jātivādena, abhirūpo dassanīyo pāsādiko paramāya vaṇṇapokkharatāya samannāgato. So aññaṁ kammaṁ akatvā brāhmaṇasippameva uggaṇhi. Tassa daharakāleyeva mātāpitaro kālamakaṁsu. Athassa rāsivaḍḍhako amacco āyapotthakaṁ āharitvā suvaṇṇarajatamaṇimuttādibharite sāragabbhe vivaritvā[1] "ettakaṁ te kumāra mātusantakaṁ, ettakaṁ te pitusantakaṁ, ettakaṁ te ayyakapayyakānan"ti yāva sattamā kulaparivaṭṭā dhanaṁ ācikkhitvā "etaṁ dhanaṁ paṭipajjāhī"ti āha. **Sumedhapaṇḍito** cintesi "imaṁ evaṁ bahuṁ dhanaṁ saṁharitvā mayhaṁ mātāpitādayo paralokaṁ gacchantā ekakahāpaṇampi gahetvā na gatā, mayā pana gahetvā gamanakāraṇaṁ kātuṁ vaṭṭatī"ti, so rañño ārocetvā nagare bheriṁ carāpetvā mahājanassa dānaṁ datvā himavantappadesaṁ gantvā tāpasapabbajjaṁ pabbajitvā sattāheneva aṭṭha samāpattiyo pañca ca abhiññāyo nibbattetvā samāpattivihārehi viharati.

Tasmiñca kāle **Dīpaṅkara**dasabalo paramābhisambodhiṁ patvā pavattitavaradhammacakko catūhi khīṇāsavasatasahassehi parivuto anupubbena cārikaṁ caramāno **Rammavatī**nagaraṁ[2] nāma patvā tassa avidūre **Sudassana**mahāvihāre paṭivasati. Rammavatīnagaravāsino "Satthā kira amhākaṁ nagaraṁ patvā Sudassanamahāvihāre paṭivasatī"ti sutvā gandhamālādihatthā Satthāraṁ upasaṅkamitvā vanditvā gandhamālādīhi pūjetvā ekamantaṁ nisinnā dhammadesanaṁ sutvā svātanāya nimantetvā uṭṭhāyāsanā pakkamiṁsu. Te punadivase mahādānaṁ sajjetvā nagaraṁ alaṅkaritvā Dasabalassa āgamanamaggaṁ haṭṭhatuṭṭhā sodhenti.

Tasmiñca kāle **Sumedha**tāpaso ākāsena gacchanto te haṭṭhatuṭṭhe manusse disvā "ambho kassa tumhe imaṁ maggaṁ sodhethā"ti[3] pucchi. Tehi "Sammāsambuddhassa āgamanamaggaṁ sodhemā"ti vutte atītesu Buddhesu katādhikārattā "Buddho"ti vacanaṁ sutvā uppannapītisomanasso tāvadeva ākāsato oruyha "mayhampi okāsaṁ detha, ahampi

---

1. Dvāraṁ vivaritvā (Sī) 2. Rammanagaraṁ (Sī) 3. Haṭṭhatuṭṭhā sodhethāti (Sī)

sodhessāmī”ti tehi dassitaṁ okāsaṁ “kiñcāpi ahaṁ imaṁ iddhiyā sattaratanavicittaṁ katvā alaṅkarituṁ pahomi, ajja pana mayā kāyaveyyāvaccaṁ kātuṁ vaṭṭati, kāyārahaṁ[1] puññaṁ gaṇhissāmī”ti cintetvā tiṇakacavarādayo nīharitvā paṁsuṁ āharitvā samaṁ karonto sodheti. Aniṭṭhiteyeva pana tassa padesassa sodhane Dīpaṅkaro Bhagavā mahānubhāvānaṁ chaḷabhiññānaṁ khīṇāsavānaṁ catūhi satasahassehi parivuto taṁ maggaṁ paṭipajji. Sumedhapaṇḍito “Sammāsambuddho Buddhasāvakā ca mā cikkhallaṁ akkamantū”ti attano vākacīrañca cammakhaṇḍañca jaṭākalāpañca[2] pasāretvā sayañca yena Bhagavā tena sīsaṁ katvā avakujjo nipajji, evañca cintesi “sacāhaṁ icchissāmi, imassa Bhagavato sāvako hutvā ajjeva kilese ghātessāmi. Kiṁ mayhaṁ ekakeneva saṁsāramahoghato nittharaṇena, yannūnāhampi evarūpo Sammāsambuddho hutvā sadevakaṁ lokaṁ saṁsāramahaṇṇavato tāreyyan”ti. Iti so aṭṭhaṅgasamannāgatamahābhinīhāravasena cittaṁ paṇidhesi. Atha Bhagavā āgantvā tassa ussīsake ṭhatvā cittācāraṁ samijjhanabhāvañcassa ñatvā “ayaṁ ito kappasatasahassādhikānaṁ catunnaṁ asaṅkhyeyyānaṁ matthake Gotamo nāma Sammāsambuddho bhavissatī”ti sabbaṁ imaṁ Bhagavato pavattiṁ byākaritvā pakkāmi.

Tato aparepi Koṇḍaññabhagavantaṁ ādiṁ katvā anukkamena uppannā yāva Kassapadasabalapariyosānā Sammāsambuddhā mahāsattaṁ “Buddho bhavissatī”ti byākariṁsu. Iti amhākaṁ bodhisattassa pāramiyo pūrentasseva catuvīsati Sammāsambuddhā uppannā. Yasmiṁ pana kappe Dīpaṅkaradasabalo udapādi, tasmiṁ aññepi tayo Buddhā ahesuṁ, tesaṁ santike[3] bodhisattassa byākaraṇaṁ nāhosi, tasmā te idha na gahitā. **Porāṇaṭṭhakathāyaṁ** pana tamhā kappā paṭṭhāya sabbabuddhe dassetuṁ idaṁ vuttaṁ—

“Taṇhaṅkaro Medhaṅkaro, athopi Saraṇaṅkaro.
Dīpaṅkaro ca Sambuddho, Koṇḍañño Dvipaduttamo.

Maṅgalo ca Sumano ca, Revato Sobhito Muni.
Anomadassī Padumo, Nārado Padumuttaro.

---

1. Kāyappasādaṁ (Sī) 2. Jaṭāmaṇḍalañca (Sī) 3. Santikā (Sī)

Sumedho ca Sujāto ca, Piyadassī mahāyaso.
Atthadassī Dhammadassī, Siddhattho Lokanāyako.

Tisso Phusso ca Sambuddho, Vipassī Sikhi Vessabhū.
Kakusandho Koṇāgamano, Kassapo cāpi Nāyako.

Ete ahesuṁ Sambuddhā, vītarāgā samāhitā.
Sataraṁsīva uppannā, mahātamavinodanā.
Jalitvā aggikkhandhāva, nibbutā te sasāvakā"ti[1].

Tattha Dīpaṅkaradasabalassa ca Koṇḍaññadasabalassa ca antare mahākappānaṁ ekaṁ asaṅkhyeyyaṁ Buddhasuñño loko ahosi, tathā Bhagavato Koṇḍaññassa ca Bhagavato Maṅgalassa ca antare, tathā Bhagavato Sobhitassa ca Bhagavato Anomadassissa ca antare, tathā Bhagavato Nāradassa ca Bhagavato Padumuttarassa ca antare. Vuttañhetaṁ **Buddhavaṁse**[2]—

"Dīpaṅkarassa Bhagavato, Koṇḍaññassa ca Satthuno.
Etesaṁ antarā kappā, gaṇanāto asaṅkhiyā.

Koṇḍaññassa aparena, Maṅgalo nāma Nāyako.
Tesampi antarā kappā, gaṇanāto asaṅkhiyā.

Sobhitassa aparena, Anomadassī mahāyaso.
Tesampi antarā kappā, gaṇanāto asaṅkhiyā.

Nāradassa Bhagavato, Padumuttarassa Satthuno.
Tesampi antarā kappā, gaṇanāto asaṅkhiyā"ti.

Evaṁ gaṇanātītatāya asaṅkhyeyyattepi catūsu ṭhānesu mahākappānaṁ gaṇanātikkamena "caturo ca asaṅkhiye"ti vuttaṁ, na saṅkhyāvisesenāti veditabbaṁ. Yasmā pana Padumuttaradasabalassa ca Sumedhadasabalassa ca antare tiṁsakappasahassāni, Sujātadasabalassa ca Piyadassīdasabalassa ca antare navasahassādhikānaṁ kappānaṁ saṭṭhisahassāni dvāsītuttarāni aṭṭha ca satāni, Dhammadassīdasabalassa ca Siddhatthadasabalassa ca antare vīsati kappā, Siddhatthadasabalassa ca Tissadasabalassa ca antare eko

---

1. Jātaka-Ṭṭha 1. 52; Apadāna-Ṭṭha 1. 54 piṭṭhādīsu.
2. Khu 4. 382 piṭṭhe.

kappo, Bhagavato Vipassissa ca Bhagavato Sikhissa ca antare saṭṭhi kappā, Bhagavato ca Vessabhussa Bhagavato ca Kakusandhassa antare tiṁsa kappā, iti Padumuttaradasabalassa uppannakappato paṭṭhāya heṭṭhā tesaṁ tesaṁ Buddhānaṁ uppannakappehi iminā ca bhaddakappena saddhiṁ satasahassamahākappā, te sandhāya vuttaṁ "kappe ca satasahasse"ti. Imasmiṁ panatthe vitthāriyamāne sabbaṁ Buddhavaṁsapāḷiṁ āharitvā saṁvaṇṇetabbaṁ hotīti ativitthārabhīrukassa mahājanassa cittaṁ anurakkhantā na vitthārayimha. Atthikehi **Buddhavaṁsato**[1] gahetabbo. Yopi cettha vattabbo kathāmaggo, sopi **Aṭṭhasāliniyā**[2] dhammasaṅgahavaṇṇanāya **Jātakaṭṭhakathāya**[3] ca vuttanayeneva veditabbo.

Etthantareti ettha **antara**saddo—

"Nadītīresu saṇṭhāne, sabhāsu rathiyāsu ca.
Janā saṅgamma mantenti, mañca tañca kimantaran"ti[4]—

ādīsu kāraṇe āgato. "Addasā kho maṁ bhante aññatarā itthī vijjantarikāya bhājanaṁ dhovantī"ti-ādīsu[5] khaṇe, vijjuniccharaṇakkhaṇeti attho. "Yassantarato na santi kopā"ti-ādīsu[6] citte. "Antarā ca gayaṁ antarā ca bodhin"ti-ādīsu[7] vivare. "Na upajjhāyassa bhaṇamānassa antarantarā kathā opātetabbā"ti-ādīsu[8] vemajjhe. Idhāpi vemajjheyeva daṭṭhabbo[9], tasmā etasmiṁ antare vemajjheti attho. Idaṁ vuttaṁ hoti—yasmiṁ mahākappe amhākaṁ Bhagavā Sumedhapaṇḍito hutvā Dīpaṅkarassa Bhagavato pādamūle—

"Manussattaṁ liṅgasampatti, hetu Satthāradassanaṁ.
Pabbajjā guṇasampatti, adhikāro ca chandatā"ti[10]—

evaṁ vuttehi aṭṭhahi aṅgehi samannāgataṁ mahābhinīhāraṁ akāsi, samattiṁsa pāramiyo pavicini[11] samādiyi, sabbepi Buddhakārake dhamme

---

1. Khu 4. 299 piṭṭhādīsu.
2. Abhi-Ṭṭha 1. 33 piṭṭhādīsu.
3. Jātaka-Ṭṭha 1. 2 piṭṭhādīsu.
4. Saṁ 1. 203 piṭṭhe.
5. Ma 2. 112 piṭṭhe.
6. Khu 1. 100 piṭṭhe Udāne.
7. Ma 1. 227; Vi 3. 11 piṭṭhesu.
8. Vi 3. 58 piṭṭhe.
9. Dī-Ṭṭha 1. 35; Aṁ-Ṭṭha 2. 297 piṭṭhādīsupi passitabbaṁ.
10. Khu 4. 311 piṭṭhe.
11. Pavici (Sī)

sampādetuṁ ārabhi, yamhi ce'tasmiṁ bhaddakappe sabbaso pūritapāramī hutvā anuttaraṁ sammāsambodhiṁ abhisambujjhi, imesaṁ dvinnaṁ mahākappānaṁ antare yathāvuttaparicchede kālaviseseti. Kathaṁ panetaṁ viññāyatīti? "Kappe ca satasahasse, caturo ca asaṅkhiye"ti idaṁ hi mahākappānaṁ paricchedato aparicchedato ca saṅkhyādassanaṁ, sā kho panāyaṁ saṅkhyā saṅkhyeyyassa ādipariyosānaggahaṇaṁ vinā na sambhavatīti yattha bodhisambhārānamārambho yattha ca te pariyositā tadubhayampi avadhibhāvena "etthantare"ti ettha atthato dassitanti viññāyati. Avadhi ca panāyaṁ abhividhivasena veditabbo, na mariyādāvasena, ārambhosānakappānaṁ ekadesena antogadhattā. Nanu ca nippadesena tesaṁ apariyādānato abhividhi ca idha na sambhavatīti? Na idamevaṁ tadekadesepi tabbohārato. Yo hi tadekadesabhūto kappo, so nippadesato pariyādinnoti.

Yaṁ caritaṁ, **sabbaṁ taṁ bodhipācanan**ti ettha **caritan**ti cariyā, samattiṁsapāramisaṅgahā dānasīlādipaṭipatti, ñātatthacariyālokatthacariyābuddhatthacariyānaṁ tadantogadhattā. Tathā yā cimā aṭṭha cariyā, seyyathidaṁ? Paṇidhisampannānaṁ catūsu iriyāpathesu **iriyāpathacariyā** indriyesu guttadvārānaṁ ajjhattikāyatanesu **āyatanacariyā** appamādavihārīnaṁ catūsu satipaṭṭhānesu **saticariyā** adhicittamanuyuttānaṁ catūsu jhānesu **samādhicariyā** buddhisampannānaṁ catūsu ariyasaccesu **ñāṇacariyā** sammā paṭipannānaṁ catūsu ariyamaggesu **maggacariyā** adhigataphalānaṁ catūsu sāmaññaphalesu **patticariyā**[1] tiṇṇaṁ Buddhānaṁ sabbasattesu **lokatthacariyā**ti. Tattha padesato dvinnaṁ bodhisattānaṁ Paccekabuddhabuddhasāvakānañca lokatthacariyā, mahābodhisattānaṁ pana Sammāsambuddhānañca nippadesato. Vuttañhetaṁ **Niddese**[2] "cariyāti aṭṭha cariyāyo, iriyāpathacariyā āyatanacariyā"ti vitthāro. "Adhimuccanto saddhāya carati, paggaṇhanto vīriyena carati, upaṭṭhahanto satiyā carati, avikkhipanto samādhinā carati, pajānanto paññāya carati, vijānanto viññāṇena carati, evampi paṭipannassa kusalā dhammā āyatantīti āyatanacariyāya carati, evampi paṭipanno visesamadhigacchatīti visesacariyāya caratī"ti

1. Pakaticariyā (Sī)
2. Khu 8. 232-233; Khu 9. 215 piṭṭhādīsu.

yā imā aparāpi aṭṭha cariyā vuttā, tāsaṁ sabbāsaṁ pāramitāsveva samorodho veditabbo. Tena vuttaṁ "caritanti cariyā, samattiṁsapāramisaṅgahā dānasīlādipaṭipattī"ti. Hetucariyāya eva pana idhādhippetattā maggacariyāpatticariyānaṁ[1] idha anavarodho veditabbo. Tena vuttaṁ "sabbaṁ taṁ bodhipācanan"ti.

Tattha **sabba**-saddo sabbasabbaṁ āyatanasabbaṁ sakkāyasabbaṁ padesasabbanti catūsu atthesu dissati. Tathā hi "sabbe dhammā sabbākārena Buddhassa Bhagavato ñāṇamukhe āpāthamāgacchantī"ti-ādīsu[2] sabbasabbasmiṁ. "Sabbaṁ vo bhikkhave desessāmi taṁ suṇātha, kiñca bhikkhave sabbaṁ cakkhuṁ ceva rūpā ca -pa- mano ceva dhammā cā"ti ettha āyatanasabbasmiṁ[3]. "Sabbaṁ sabbato sañjānātī"ti-ādīsu[4] sakkāyasabbasmiṁ. "Sabbesampi vo sāriputta subhāsitaṁ pariyāyenā"ti-ādīsu[5] padesasabbasmiṁ. Idhāpi padesasabbasmiṁ eva veditabbo, bodhisambhārabhūtassa caritassa adhippetatthā.

Bodhīti rukkhopi ariyamaggopi nibbānampi sabbaññutaññāṇampi. "Bodhirukkhamūle paṭhamābhisambuddho"ti[6] ca "antarā ca Gayaṁ antarā ca bodhin"ti[7] ca āgataṭṭhāne bujjhati etthāti rukkho bodhi. "Bodhi vuccati catūsu maggesu ñāṇan"ti[8] āgataṭṭhāne cattāri ariyasaccāni bujjhati etenāti ariyamaggo bodhi. "Patvāna bodhiṁ amataṁ asaṅkhatan"ti[9] āgataṭṭhāne bujjhati etasmiṁ nimittabhūteti nibbānaṁ bodhi. "Pappoti bodhiṁ varabhūrimedhaso"ti[10] āgataṭṭhāne sabbe dhamme sabbākārena bujjhati etenāti sabbaññutaññāṇaṁ bodhi. Idhāpi sabbaññutaññāṇaṁ adhippetaṁ. Arahattamaggasabbaññutaññāṇāni vā idha bodhīti veditabbāni[11], mahābodhiyā adhippetattā Bhagavato. Āsavakkhayañāṇapadaṭṭhānaṁ hi sabbaññutaññāṇaṁ sabbaññutaññāṇapadaṭṭhānañca āsavakkhayañāṇaṁ "mahābodhī"ti vuccati. Etthāyaṁ saṅkhepattho—yathāvuttakālaparicchede yaṁ mama dānasīlādipaṭipattisaṅkhātaṁ caritaṁ, taṁ sabbaṁ anavasesaṁ mahābodhiyā pācanaṁ sādhakaṁ nibbattakanti. Etena bodhisambhārānaṁ nirantarabhāvanaṁ dasseti. Atha

---

1. Pakaticariyānaṁ (Sī)
2. Khu 7. 277; Khu 8. 175; Khu 9. 377 piṭṭhādīsu.
3. Saṁ 2. 248 piṭṭhe.
4. Ma 1. 4 piṭṭhe.
5. Ma 1. 281 piṭṭhe.
6. Vi 3. 1; Khu 1. 77 piṭṭhesu.
7. Ma 1. 227; Vi 3. 11 piṭṭhesu.
8. Khu 8. 231 piṭṭhe.
9. Gavesitabbo.
10. Dī 3. 129 piṭṭhe.
11. Ma-Ṭṭha 1. 56; Vi-Ṭṭha 1. 109; Udāna-Ṭṭha 146 piṭṭhādīsupi passitabbaṁ.

vā **sabban**ti etthantare yathāvuttakālaparicchede yaṁ caritaṁ, taṁ sabbaṁ sakalameva anavasesaṁ bodhisambhārabhūtameva. Etena sabbasambhārabhāvanaṁ dasseti.

Catasso hi **bodhisambhāresu bhāvanā** sabbasambhārabhāvanā nirantarabhāvanā cirakālabhāvanā sakkaccabhāvanā cāti. Tāsu "kappe ca satasahasse, caturo ca asaṅkhiye"ti iminā **cirakālabhāvanā** vuttā, yo cettha accantasaṁyogo, tena paṭhame atthavikappe sabbaggahaṇena ca **nirantarabhāvanā**, dutiye atthavikappe "sabbaṁ caritan"ti iminā **sabbasambhārabhāvanā**, "bodhipācanan"ti iminā **sakkaccabhāvanā** vuttā hoti, yathā taṁ caritaṁ sammāsambodhiṁ pāceti evaṁbhūtabhāvadīpanato. Tathā hi taṁ "bodhipācanan"ti vattabbataṁ arahati, na aññathāti. Kathaṁ panettha bodhicariyāya nirantarabhāvo veditabbo? Yadi cittanirantaratāya taṁ na yujjati, na hi mahābodhisattānaṁ mahābhinīhārato uddhaṁ bodhisambhārasambharaṇacittato aññaṁ cittaṁ nappavattatīti sakkā vattuṁ. Atha kiriyamayacittappavattiṁ sandhāya vucceyya, evampi na yujjati, na hi sabbāni tesaṁ kiriyamayacittāni bodhisambhārasambharaṇavaseneva pavattanti, eteneva payoganirantaratāpi paṭikkhittāti daṭṭhabbā. Jātinirantaratāya pana nirantarabhāvanā veditabbā. Yassaṁ hi jātiyaṁ mahābodhisattena mahāpaṇidhānaṁ nibbattitaṁ, tato paṭṭhāya yāva carimattabhāvā na sā nāma jāti upalabbhati, yā sabbena sabbaṁ bodhisambhārasambhatā na siyā antamaso dānapāramimattaṁ upādāya. Ayañhi niyatipatthitānaṁ bodhisattānaṁ dhammatā. Yāva ca te kammādīsu vasībhāvaṁ na pāpuṇanti, tāva sappadesampi sambhāresu payogamāpajjanti. Yadā pana sabbaso kammādīsu vasībhāvappattā honti, atha tato paṭṭhāya nippadesato eva bodhisambhāresu samīhanaṁ sātaccakiriyā ca sampajjati. Sakkaccakāritā pana sabbakālaṁ hoti, evaṁ yena yena bodhisattānaṁ tattha tattha yathādhippāyaṁ samijjhanaṁ sampajjatīti. Evametāya gāthāya bodhisambhāresu sabbasambhārabhāvanā cirakālabhāvanā nirantarabhāvanā sakkaccabhāvanā cāti catassopi bhāvanā pakāsitāti veditabbā.

Tatra yasmā bodhisattacaritaṁ bodhisambhārā bodhicariyā aggayānaṁ pāramiyoti atthato ekaṁ, byañjanameva nānaṁ, yasmā ca parato

vibhāgena vakkhamānānaṁ dānapārami-ādīnaṁ caritanti idaṁ avisesavacanaṁ, tasmā sabbabodhisambhāresu kosallajananatthaṁ pāramiyo idha saṁvaṇṇetabbā. Tā parato **pakiṇṇakakathāyaṁ** sabbākārena saṁvaṇṇayissāma.

2. Iti Bhagavā attano bodhisattabhūmiyaṁ caritaṁ ārambhato paṭṭhāya yāva pariyosānā mahābodhiyā paripācanamevāti avisesato dassetvā idāni tassa paramukkaṁsagamanena atisayato bodhiparipācanabhāvaṁ dassetuṁ imasmiṁ bhaddakappe katipayā pubbacariyā vibhāgato vibhāvento **"atītakappe"**ti-ādimāha.

Tattha **atītakappe**ti ito purime purimatare vā sabbasmiṁ atikkante yathāvuttaparicchede mahākappe, kappānaṁ satasahassādhikesu catūsu asaṅkhyeyyesūti attho. **Caritan**ti ciṇṇaṁ dānādipaṭipattiṁ. **Ṭhapayitvā**ti muñcitvā aggahetvā, avatvāti attho. **Bhavābhave**ti bhave ca abhave ca, "itibhavābhavakathan"ti[1] ettha hi vuddhihāniyo bhavābhavāti vuttā. "Itibhavābhavatañca vītivatto"ti[2] ettha sampattivipatti vuddhi hāni sassatuccheda puñña pāpāni bhavābhavāti adhippetāni. "Itibhavābhavahetu vā bhikkhave bhikkhuno taṇhā uppajjamānā uppajjatī"ti[3] ettha pana paṇītapaṇītatarāni sappinavanītādibhesajjāni bhavābhavāti adhippetāni. Sampattibhavesu paṇītatarā paṇītatamā bhavābhavātipi vadanti eva, tasmā idhāpi so eva attho veditabbo, khuddake ceva mahante ca bhavasminti vuttaṁ hoti. **Imamhi kappe**ti imasmiṁ bhaddakappe. **Pavakkhissan**ti kathayissaṁ. **Suṇohī**ti Dhammasenāpatiṁ savane niyojeti. **Me**ti mama santike, mama bhāsatoti attho.

Nidānakathā niṭṭhitā.

---

1. Dī 1. 7 piṭṭhādīsu.
2. Khu 1. 100 piṭṭhe Udāne.
3. Aṁ 1. 316; Khu 1. 268 piṭṭhesu.

1. Akittivagga

1. Akitticariyāvaṇṇanā

3. Evaṁ Bhagavā āyasmato Sāriputtattherassa sadevamanussāya ca parisāya attano pubbacariyāya savane ussāhaṁ janetvā idāni taṁ pubbacaritaṁ bhavantarapaṭicchannaṁ hatthatale āmalakaṁ viya paccakkhaṁ karonto **"yadā ahaṁ brahārañña"**ti-ādimāha.

Tattha **yadā**ti yasmiṁ kāle. **Brahārañña**ti mahā-araññe, araññāniyaṁ, mahante vaneti attho. **Suññe**ti janavivitte. **Vipinakānane**ti vipinabhūte kānane, padadvayenāpi tassa araññassa gahanabhāvameva dīpeti, sabbametaṁ kāradīpaṁ sandhāya vuttaṁ. **Ajjhogāhetvā**ti anupavisitvā. **Viharāmī**ti dibbabrahma-ariya-āneñjavihārehi samuppāditasukhavisesena iriyāpathavihārena sarīradukkhaṁ vicchinditvā harāmi attabhāvaṁ pavattemi. **Akitti nāma tāpaso**ti evaṁnāmako tāpaso hutvā yadā ahaṁ tasmiṁ araññe viharāmīti attho. Satthā tadā attano Akittitāpasabhāvaṁ Dhammasenāpatissa vadati. Tatrāyaṁ anupubbikathā[1]—

Atīte kira imasmiṁyeva bhaddakappe Bārāṇasiyaṁ Brahmadatte nāma rājini rajjaṁ kārente bodhisatto asītikoṭivibhavassa brāhmaṇamahāsālassa kule nibbatti, "Akittī"tissa nāmaṁ kariṁsu. Tassa padasā gamanakāle bhaginīpi jāyi[2], "Yasavatī"tissā nāmaṁ kariṁsu. So soḷasavassakāle Takkasilaṁ gantvā sabbasippāni uggahetvā paccāgamāsi. Athassa mātāpitaro kālamakaṁsu. So tesaṁ petakiccāni kāretvā katipayadivasātikkamena ratanāvalokanaṁ āyuttakapurisehi kārayamāno "ettakaṁ mattikaṁ, ettakaṁ pettikaṁ, ettakaṁ pitāmahan"ti sutvā saṁviggamānaso hutvā "idaṁ dhanameva paññāyati, na dhanassa saṁhārakā, sabbe imaṁ dhanaṁ pahāyeva gatā, ahaṁ pana naṁ[3] ādāya gamissāmī"ti rājānaṁ āpucchitvā bheriṁ carāpesi "dhanena atthikā Akittipaṇḍitassa gehaṁ āgacchantū"ti[4].

---

1. Ānupubbīkathā (Sī)
2. Nibbattā (Ka)
3. Dhanaṁ (Sī, Ka)
4. Gacchantūti (Ka)

So sattāhaṁ mahādānaṁ pavattetvā dhane akhīyamāne "kiṁ me imāya dhanakīḷāya, atthikā gaṇhissantī"ti nivesanadvāraṁ vivaritvā hiraññasuvaṇṇādibharite sāragabbhe vivarāpetvā "dinnaṁyeva harantū"ti gehaṁ pahāya ñātiparivaṭṭassa paridevantassa bhaginiṁ gahetvā Bārāṇasito nikkhamitvā nadiṁ uttaritvā dve tīṇi yojanāni gantvā pabbajitvā ramaṇīye bhūmibhāge paṇṇasālaṁ karitvā vasati. Yena pana dvārena tadā nikkhami, taṁ Akittidvāraṁ nāma jātaṁ. Yena titthena nadiṁ otiṇṇo, taṁ Akittititthaṁ nāma jātaṁ. Tassa pabbajitabhāvaṁ sutvā bahū manussā gāmanigamarājadhānivāsino tassa guṇehi ākaḍḍhiyamānahadayā anupabbajiṁsu. Mahāparivāro ahosi, mahālābhasakkāro nibbatti, Buddhuppādo viya ahosi. Atha mahāsatto "ayaṁ lābhasakkāro mahā, parivāropi mahanto, kāyavivekamattampi idha na labhati, mayā ekākinā viharituṁ vaṭṭatī"ti cintetvā paramappicchabhāvato vivekaninnatāya ca kassaci ajānāpetvā[1] ekakova nikkhamitvā anupubbena Damiḷaraṭṭhaṁ patvā Kāvīrapaṭṭanasamīpe uyyāne viharanto jhānābhiññāyo nibbattesi. Tatrāpissa mahālābhasakkāro uppajji. So taṁ jigucchanto chaḍḍetvā ākāsena gantvā Kāradīpe otari. Tadā Kāradīpo Ahidīpo nāma. So tattha mahantaṁ kārarukkhaṁ upanissāya paṇṇasālaṁ māpetvā vāsaṁ kappesi. Appicchatāya pana katthaci agantvā tassa rukkhassa phalakāle phalāni khādanto phale asati pattāni udakasittāni[2] khādanto jhānasamāpattīhi vītināmesi.

Tassa sīlatejena Sakkassa Paṇḍukambalasilāsanaṁ uṇhākāraṁ dassesi. Sakko "ko nu kho maṁ imamhā ṭhānā cāvetukāmo"ti āvajjento paṇḍitaṁ disvā "kimatthaṁ nu kho ayaṁ tāpaso evaṁ dukkaraṁ tapaṁ carati, Sakkattaṁ nu kho pattheti, udāhu aññaṁ, vīmaṁsissāmi naṁ. Ayaṁ hi suvisuddhakāyavacīmanosamācāro jīvite nirapekkho udakasittāni kārapattāni khādati, sace Sakkattaṁ pattheti, attano sittāni kārapattāni mayhaṁ dassati, no ce, na dassatī"ti brāhmaṇavaṇṇena tassa santikaṁ agamāsi. Bodhisattopi kārapattāni sedetvā "sītalībhūtāni khādissāmī"ti paṇṇasāladvāre nisīdi. Athassa purato Sakko

1. Anārocetvā (Ka)

2. Udakasinnāni (Ka)

brāhmaṇarūpena bhikkhāya atthiko hutvā aṭṭhāsi. Mahāsatto taṁ disvā "lābhā vata me, suladdhaṁ vata me, cirassaṁ vata me yācako diṭṭho"ti somanassappatto hutvā "ajja mama manorathaṁ matthakaṁ pāpetvā dānaṁ dassāmī"ti pakkabhājaneneva ādāya gantvā dānapāramiṁ āvajjetvā attano asesetvāva tassa bhikkhābhājane pakkhipi. Sakko taṁ gahetvā thokaṁ gantvā antaradhāyi. Mahāsattopi tassa datvā puna pariyeṭṭhiṁ anāpajjitvā teneva pītisukhena vītināmesi.

Dutiyadivase pana kārapattāni pacitvā "hiyyo dakkhiṇeyyaṁ alabhiṁ, ajja nu kho kathan"ti paṇṇasāladvāre nisīdi. Sakkopi tatheva āgami. Mahāsatto punapi tatheva datvā vītināmesi. Tatiyadivase ca tatheva datvā "aho vata me lābhā, bahuṁ vata puññaṁ pasavāmi, sacāhaṁ dakkhiṇeyyaṁ labheyyaṁ, evameva māsampi dvemāsampi dānaṁ dadeyyan"ti cintesi. Tīsupi divasesu "tena dānena na lābhasakkārasilokaṁ na cakkavattisampattiṁ na Sakkasampattiṁ na brahmasampattiṁ na sāvakabodhiṁ na paccekabodhiṁ patthemi, api ca idaṁ me dānaṁ sabbaññutaññāṇassa paccayo hotū"ti yathādhikāraṁ cittaṁ ṭhapesi. Tena vuttaṁ—

4. "Tadā maṁ tapatejena, santatto tidivābhibhū.
Dhārento brāhmaṇavaṇṇaṁ, bhikkhāya maṁ upāgami.

5. Pavanā ābhataṁ paṇṇaṁ, atelañca aloṇikaṁ.
Mama dvāre ṭhitaṁ disvā, sakaṭāhena ākiriṁ.

6. Tassa datvānahaṁ paṇṇaṁ, nikujjitvāna bhājanaṁ.
Punesanaṁ jahitvāna, pāvisiṁ paṇṇasālakaṁ.

7. Dutiyampi tatiyampi, upagañchi mamantikaṁ.
Akampito anolaggo, evamevamadāsahaṁ.

8. Na me tappaccayā atthi, sarīrasmiṁ vivaṇṇiyaṁ.
Pītisukhena ratiyā, vītināmemi taṁ divaṁ.

9. Yadi māsampi dvemāsaṁ, dakkhiṇeyyaṁ varaṁ labhe.
Akampito anolīno, dadeyyaṁ dānamuttamaṁ.

10. Na tassa dānaṁ dadamāno, yasaṁ lābhañca patthayiṁ.
Sabbaññutaṁ patthayāno, tāni kammāni ācarin”ti.

Tattha **tadā**ti yadā ahaṁ Akittināmako tāpaso hutvā tasmiṁ dīpe kārāraññe viharāmi, tadā. **Man**ti mama. **Tapatejenā**ti sīlapāramitānubhāvena. Sīlaṁ hi duccaritasaṁkilesassa tapanato “tapo”ti vuccati, nekkhammavīriyapāramitānubhāvena vā. Tāpi hi taṇhāsaṁkilesassa kosajjassa ca tapanato “tapo”ti vuccati, ukkaṁsagatā ca tā bodhisattassa imasmiṁ attabhāveti. Khantisaṁvarassa cāpi paramukkaṁsagamanato “khantipāramitānubhāvenā”tipi vattuṁ vaṭṭateva. “Khantī paramaṁ tapo”ti[1] hi vuttaṁ. **Santatto**ti yathāvuttaguṇānubhāvajanitena dhammatāsiddhena Paṇḍukambalasilāsanassa uṇhākārena santāpito. **Tidivābhibhū**ti devalokādhipati, Sakkoti attho. Paṇṇasālāya samīpe gahitampi kārapaṇṇaṁ paṇṇasālāya araññamajjhagatattā **“pavanā ābhatan”**ti vuttaṁ.

Atelañca aloṇikanti deyyadhammassa anuḷārabhāvepi ajjhāsayasampattiyā dānadhammassa mahājutikabhāvaṁ dassetuṁ vuttaṁ. **Mama dvāre**ti mayhaṁ paṇṇasālāya dvāre. **Sakaṭāhena ākirin**ti iminā attano kiñcipi asesetvā dinnabhāvaṁ dasseti.

Punesanaṁ jahitvānāti “ekadivasaṁ dvikkhattuṁ ghāsesanaṁ na sallekhan”ti cintetvā dānapītiyā titto viya hutvā tasmiṁ divase puna āhārapariyeṭṭhiṁ akatvā.

Akampitoti sudūravikkhambhitattā macchariyena acalito dānajjhāsayato calanamattampi akārito. **Anolaggo**ti lobhavasena īsakampi alaggo. **Tatiyampī**ti **pi**-saddena dutiyampīti imaṁ sampiṇḍeti. **Evamevamadāsahan**ti yathā paṭhamaṁ, evamevaṁ dutiyampi tatiyampi adāsiṁ ahaṁ.

Na me tappaccayāti gāthāya vuttamevatthaṁ pākaṭaṁ karoti. Tattha **tappaccayā**ti dānapaccayā tīsu divasesu chinnāhāratāya sarīrasmiṁ yena vevaṇṇiyena bhavitabbaṁ, tampi me **sarīrasmiṁ vivaṇṇiyaṁ** dānapaccayāyeva

1. Dī 2. 42; Khu 1. 41 piṭṭhādīsu.

natthi. Kasmā? Dānavisayena **pītisukhena** dānavisayāya eva ca **ratiyā. Vītināmemi taṁ divan**ti taṁ sakalaṁ timattadivasaṁ vītināmemi. Na kevalañca tīṇi eva divasāni, atha kho māsadvimāsamattampi kālaṁ evameva dātuṁ pahomīti dassetuṁ **"yadi māsampī"**ti-ādi vuttaṁ. **Anolīno**ti alīnacitto, dāne asaṅkucitacittoti attho.

Tassāti brāhmaṇarūpena āgatassa Sakkassa. **Yasan**ti kittiṁ, parivārasampattiṁ vā. **Lābhañcā**ti devamanussesu cakkavatti-ādibhāvena laddhabbaṁ lābhaṁ vā **na patthayiṁ.** Atha kho sabbaññutaṁ sammāsambodhiṁ **patthayāno** ākaṅkhamāno **tāni** tīsu divasesu anekavāraṁ uppannāni dānamayāni puñña**kammāni** dānassa vā parivārabhūtāni kāyasucaritādīni puññakammāni **ācariṁ** akāsinti.

Iti Bhagavā tasmiṁ attabhāve attano sudukkaraṁ puññacaritamattameva idha mahātherassa pakāsesi. **Jātakadesanāyaṁ** pana catutthadivase Sakkassa upasaṅkamitvā bodhisattassa ajjhāsayajānanaṁ varena upanimantanā bodhisattassa varasampaṭicchanasīsena dhammadesanā deyyadhammadakkhiṇeyyānaṁ puna Sakkassa anāgamanassa ca ākaṅkhamānatā ca pakāsitā. Vuttañhetaṁ—

"Akittiṁ disvāna sammantaṁ, Sakko bhūtapatī bravi.
Kiṁ patthayaṁ mahābrahme, eko sammasi ghammani.

Dukkho punabbhavo Sakka[1], sarīrassa ca bhedanaṁ.
Sammohamaraṇaṁ dukkhaṁ, tasmā sammāmi vāsava.

Etasmiṁ te sulapite, patirūpe subhāsite.
Varaṁ Kassapa te dammi, yaṁ kiñci manasicchasi.

Varañce me ado Sakka, sabbabhūtānamissara.
Yena putte ca dāre ca, dhanadhaññaṁ piyāni ca.
Laddhā narā na tappanti, so lobho na mayī vase.

Etasmiṁ -pa- manasicchasi.

---

1. Nāma (Ka)

Varañce me ado Sakka, sabbabhūtānamissara.
Khettaṁ vatthuṁ hiraññañca, gavāssaṁ dāsaporisaṁ.
Yena jātena jīyanti, so doso na mayī vase.

Etasmiṁ -pa- manasicchasi.

Varañce me ado Sakka, sabbabhūtānamissara.
Bālaṁ na passe na suṇe, na ca bālena saṁvase.
Bālena'llāpasallāpaṁ, na kare na ca rocaye.

Kiṁ nu te akaraṁ bālo, vada Kassapa kāraṇaṁ.
Kena Kassapa bālassa, dassanaṁ nābhikaṅkhasi.

Anayaṁ nayati dummedho, adhurāyaṁ niyuñjati.
Dunnayo seyyaso hoti, sammā vutto pakuppati.
Vinayaṁ so na jānāti, sādhu tassa adassanaṁ.

Etasmiṁ -pa- manasicchasi.

Varañce me ado Sakka, sabbabhūtānamissara.
Dhīraṁ passe suṇe dhīraṁ, dhīrena saha saṁvase.
Dhīrena'llāpasallāpaṁ, taṁ kare taṁ ca rocaye.

Kiṁ nu te akaraṁ dhīro, vada Kassapa kāraṇaṁ.
Kena Kassapa dhīrassa, dassanaṁ abhikaṅkhasi.

Nayaṁ nayati medhāvī, adhurāyaṁ na yuñjati.
Sunayo seyyaso hoti, sammā vutto na kuppati.
Vinayaṁ so pajānāti, sādhu tena samāgamo.

Etasmiṁ -pa- manasicchasi.

Varañce me ado Sakka, sabbabhūtānamissara.
Tato ratyā vivasāne, sūriyuggamanaṁ pati.
Dibbā bhakkhā pātubhaveyyuṁ, sīlavanto ca yācakā.

Dadato me na khīyetha, datvā nānutapeyyahaṁ.
Dadaṁ cittaṁ pasādeyyaṁ, etaṁ Sakka varaṁ vare.

Etasmiṁ -pa- manasicchasi.

Varañce me ado Sakka, sabbabhūtānamissara.
Na maṁ puna upeyyāsi, etaṁ sakka varaṁ vare.

Bahūhi vatacariyāhi, narā ca atha nāriyo.
Dassanaṁ abhikaṅkhanti, kiṁ nu me dassane bhayaṁ.

Taṁ tādisaṁ devavaṇṇaṁ, sabbakāmasamiddhinaṁ.
Disvā tapo pamajjeyyaṁ, etaṁ te dassane bhayan"ti[1].

Atha sakko "sādhu bhante na te ito paṭṭhāya santikaṁ āgamissāmī"ti taṁ abhivādetvā pakkāmi. Mahāsatto yāvajīvaṁ tattheva vasanto āyupariyosāne brahmaloke nibbatti. Anuruddhatthero tadā Sakko ahosi. Lokanātho Akittipaṇḍito.

Tassa mahābhinikkhamanasadisaṁ nikkhantattā **nekkhammapāramī.** Suvisuddhasīlācāratāya **sīlapāramī.** Kāmavitakkādīnaṁ suṭṭhu vikkhambhitattā **vīriyapāramī.** Khantisaṁvarassa paramukkaṁsagamanato **khantipāramī.** Paṭiññānurūpaṁ paṭipattiyā **saccapāramī.** Sabbattha acalasamādānādhiṭṭhānena **adhiṭṭhānapāramī.** Sabbasattesu hitajjhāsayena **mettāpāramī.** Sattasaṅkhārakatavippakāresu majjhattabhāvappattiyā **upekkhāpāramī.** Tāsaṁ upakārānupakāre dhamme jānitvā anupakāre dhamme pahāya upakāradhammesu pavattāpanapurecarā sahajātā ca upāyakosallabhūtā atisallekhavuttisādhanī ca paññā **paññāpāramī**ti imāpi dasa pāramiyo labbhanti.

Dānajjhāsayassa pana ati-uḷārabhāvena dānamukhena desanā pavattā. Tasmā sabbattha samakā[2] mahākaruṇā, dvepi puññañāṇasambhārā, kāyasucaritādīni tīṇi bodhisattasucaritāni, saccādhiṭṭhānādīni cattāri adhiṭṭhānāni, ussāhādayo catasso Buddhabhūmiyo, saddhādayo pañca mahābodhiparipācanīyā dhammā, alobhajjhāsayādayo cha bodhisattānaṁ ajjhāsayā, tiṇṇo tāressāmīti-ādayo satta paṭiññā dhammā, appicchassāyaṁ dhammo, nāyaṁ dhammo mahicchassāti-ādayo[3] aṭṭha mahāpurisavitakkā, nava yonisomanasikāramūlakā dhammā, dānajjhāsayādayo dasa mahāpurisajjhāsayā, dānasīlādayo dasa puññakiriyavatthūnīti evamādayo ye anekasata-anekasahassappabhedā

1. Khu 5. 266 piṭṭhādīsu. 2. Sādhikā (Ka) 3. Dī 3. 249; Aṁ 3. 62 piṭṭhādīsu.

bodhisambhārabhūtā mahābodhisattaguṇā, te sabbepi yathārahaṁ idha niddhāretvā vattabbā.

Api cettha mahantaṁ bhogakkhandhaṁ mahantañca ñātiparivaṭṭaṁ pahāya mahābhinikkhamanasadisaṁ gehato nikkhamanaṁ, nikkhamitvā pabbajitassa bahujanasammatassa sato paramappicchabhāvena kulesu gaṇesu ca alaggatā, accantameva lābhasakkārasilokajigucchā, pavivekābhirati, kāyajīvitanirapekkho pariccāgo, anāhārasseva sato divasattayampi dānapītiyā parituṭṭhassa nibbikārasarīrayāpanaṁ, māsadvimāsamattampi kālaṁ yācake sati āhāraṁ tatheva[1] datvā "dānagateneva pītisukhena sarīraṁ yāpessāmī"ti pariccāge anolīnavuttisādhako uḷāro dānajjhāsayo, dānaṁ datvā puna āhārapariyeṭṭhiyā akaraṇahetubhūtā paramasallekhavuttīti evamādayo mahāsattassa guṇānubhāvā veditabbā. Tenetaṁ vuccati—

"Evaṁ acchariyā hete, abbhutā ca Mahesino.
Mahākāruṇikā dhīrā, sabbalokekabandhavā.

Acinteyyānubhāvā ca, sadā saddhammagocarā.
Bodhisattā mahāsattā, sucisallekhavuttino.

Mahāvātasamuddhata[2]-vīcimālo mahodadhi.
Api laṅgheyya velantaṁ, bodhisattā na dhammataṁ.

Loke sañjātavaddhāpi, na te bhāvitabhāvino[3].
Limpanti lokadhammehi, toyena padumaṁ yathā.

Yesaṁ ve attani sneho, nihīyati yathā yathā.
Sattesu karuṇāsneho, vaḍḍhateva tathā tathā.

Yathā cittaṁ vase hoti, na ca cittavasānugā.
Tathā kammaṁ vase hoti, na ca kammavasānugā.

Dosehi nābhibhūyanti, samugghātenti vā na te.
Carantā bodhipariyeṭṭhiṁ, purisā'jāniyā budhā.

---

1. Tasseva (Ka) 2. Samuṭṭhāta (Sī) 3. Bhāvitabhāvanā (Ka)

Tesu cittappasādopi, dukkhato parimocaye.
Pagevānukiriyā tesaṁ, dhammassa anudhammato"ti.

Paramatthadīpaniyā Cariyāpiṭakasaṁvaṇṇanāya

Akitticariyāvaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Saṅkhabrāhmaṇacariyāvaṇṇanā

11-12. Dutiyasmiṁ **punāparan**ti puna aparaṁ, na kevalamidaṁ Akitticariyameva, atha kho puna aparaṁ aññaṁ Saṅkhacariyampi pavakkhissaṁ, suṇohīti adhippāyo. Ito paresupi eseva nayo. **Saṅkhasavhayo**ti Saṅkhanāmo. **Mahāsamuddaṁ taritukāmo**ti suvaṇṇabhūmiṁ gantuṁ nāvāya mahāsamuddaṁ taritukāmo. **Upagacchāmi paṭṭanan**ti tāmalittipaṭṭanaṁ uddissa gacchāmi. Sayambhuñāṇena paccekabodhiyā adhigatattā sayameva bhūtanti **sayambhuṁ.** Kilesamārādīsu kenacipi na parājitanti **aparājitaṁ**, tiṇṇaṁ mārānaṁ matthakaṁ madditvā ṭhitanti attho. **Tattāya kaṭhinabhūmiyā**ti ghammasantāpena santattāya sakkharavālukānicitattā kharāya kakkhaḷāya bhūmiyā.

13. **Tan**ti taṁ Paccekabuddhaṁ. **Imamatthan**ti imaṁ idāni vakkhamānaṁ "idaṁ khettan"ti-ādikaṁ atthaṁ. **Vicintayin**ti tadā Saṅkhabrāhmaṇabhūto cintesinti satthā vadati. Tatrāyaṁ anupubbikathā—

Atīte ayaṁ Bārāṇasī Moḷinī nāma ahosi. Moḷinīnagare Brahmadatte rajjaṁ kārente bodhisatto Saṅkho nāma brāhmaṇo hutvā aḍḍho mahaddhano catūsu nagaradvāresu nagaramajjhe attano nivesanadvāreti chasu ṭhānesu cha dānasālāyo kāretvā devasikaṁ chasatasahassāni vissajjento kapaṇaddhikādīnaṁ mahādānaṁ pavattesi. So ekadivasaṁ cintesi "ahaṁ gehe dhane khīṇe dānaṁ dātuṁ na sakkhissāmi, aparikkhīṇeyeva dhane nāvāya Suvaṇṇabhūmiṁ gantvā dhanaṁ āharissāmī"ti. So nāvaṁ bhaṇḍassa pūrāpetvā puttadāraṁ āmantetvā "yāvāhaṁ āgacchissāmi, tāva me dānaṁ anupacchindantā pavatteyyāthā"ti vatvā dāsakammakaraparivuto upāhanaṁ āruyha chattena dhāriyamānena paṭṭanagāmābhimukho pāyāsi.

Tasmiṁ khaṇe Gandhamādane eko Paccekabuddho sattāhaṁ nirodhasamāpattiṁ samāpajjitvā nirodhasamāpattito vuṭṭhāya lokaṁ volokento taṁ dhanāharaṇatthaṁ gacchantaṁ disvā "mahāpuriso dhanaṁ āharituṁ gacchati, bhavissati nu kho assa mahāsamudde antarāyo, no"ti āvajjetvā "bhavissatī"ti ñatvā "esa maṁ disvā chattañca upāhanañca mayhaṁ datvā upāhanadānanissandena samudde bhinnāya nāvāya patiṭṭhaṁ labhissati, karissāmi'ssa anuggahan"ti ākāsena gantvā tassa avidūre otaritvā majjhanhikasamaye caṇḍavātātapena aṅgārasanthatasadisaṁ uṇhavālukaṁ maddanto tassa abhimukhaṁ āgañchi[1], so taṁ disvāva haṭṭhatuṭṭho "puññakkhettaṁ me āgataṁ, ajja mayā ettha bījaṁ ropetuṁ vaṭṭatī"ti cintesi. Tena vuttaṁ "tamahaṁ paṭipathe disvā, imamatthaṁ vicintayin"ti-ādi.

Tattha **idaṁ khettan**ti-ādi cintitākāradassanaṁ. **Khettan**ti khittaṁ bījaṁ mahapphalabhāvakaraṇena tāyatīti khettaṁ, pubbaṇṇāparaṇṇaviruhanabhūmi. Idha pana khettaṁ viyāti khettaṁ, aggadakkhiṇeyyo Paccekabuddho. Tenevāha "puññakāmassa jantuno"ti.

14. **Mahāgaman**ti vipulaphalāgamaṁ, sassasampattidāyakanti attho. **Bījaṁ na ropetī**ti bījaṁ na vapati.

15. **Khettavaruttaman**ti khettavaresupi uttamaṁ. Sīlādiguṇasampannā hi visesato ariyasāvakā khettavarā, tatopi aggabhūto Paccekabuddho khettavaruttamo. **Kāran**ti sakkāraṁ. Yadi na karomīti sambandho. Idaṁ vuttaṁ hoti—idamīdisaṁ anuttaraṁ puññakkhettaṁ labhitvā tattha pūjāsakkāraṁ yadi na karomi, puññena atthiko nāmāhaṁ na bhaveyyanti.

16-17. **Yathā amacco**ti-ādīnaṁ dvinnaṁ gāthānaṁ ayaṁ saṅkhepattho—**yathā** nāma yo koci raññā muddādhikāre[2] ṭhapito lañchanadharo amaccapuriso senāpati vā so **antepure jane** bahiddhā ca balakāyādīsu **rañño** yathānusiṭṭhaṁ na paṭipajjati, **na tesaṁ dhanadhaññaṁ deti**, taṁ taṁ kattabbaṁ vattaṁ parihāpeti, so **muddito**[3] parihāyati

1. Āgacchati (Sī, Ka) 2. Muddhādhikāre (Sī, Ka) 3. Muddhato (Sī, Ka)

muddādhikāraladdhavibhavato paridhaṁsati, **evameva** ahampi puññakammassa rato laddhabbapuññaphalasaṅkhātaṁ **puññakāmo** dakkhiṇāya vipulaphalabhāvakaraṇena **vipulaṁ disvāna** taṁ **dakkhiṇaṁ** uḷāraṁ dakkhiṇeyyaṁ labhitvā **tassa dānaṁ yadi na dadāmi puññato** āyatiṁ puññaphalato ca paridhaṁsāmi. Tasmā idha mayā puññaṁ kātabbamevāti.

Evaṁ pana cintetvā mahāpuriso dūratova upāhanā orohitvā vegena upasaṅkamitvā vanditvā "bhante mayhaṁ anuggahatthāya imaṁ rukkhamūlaṁ upagacchathā"ti vatvā tasmiṁ rukkhamūlaṁ upasaṅkamante tattha vālukaṁ ussāpetvā uttarāsaṅgaṁ paññāpetvā Paccekabuddhe tattha nisinne vanditvā vāsitaparissāvitena udakena tassa pāde dhovitvā gandhatelena makkhetvā attano upāhanaṁ puñchitvā gandhatelena makkhetvā tassa pāde paṭimuñcitvā "bhante imaṁ upāhanaṁ āruyha imaṁ chattaṁ matthake katvā gacchathā"ti chattupāhanaṁ adāsi. Sopissa anuggahatthāya taṁ gahetvā pasādasaṁvaḍḍhanatthaṁ passantasseva vehāsaṁ uppatitvā Gandhamādanaṁ agamāsi. Tena vuttaṁ—

18. "Evāhaṁ cintayitvāna, orohitvā upāhanā.
Tassa pādāni vanditvā, adāsiṁ chattupāhanan"ti.

Bodhisatto taṁ disvā ativiya pasannacitto paṭṭanaṁ gantvā nāvaṁ abhiruhi. Athassa mahāsamuddaṁ tarantassa sattame divase nāvā vivaramadāsi. Udakaṁ ussiñcituṁ nāsakkhiṁsu. Mahājano maraṇabhayabhīto attano attano devatā namassitvā mahāviravaṁ viravi. Bodhisatto ekaṁ upaṭṭhākaṁ gahetvā sakalasarīraṁ telena makkhetvā sappinā saddhiṁ sakkharacuṇṇāni yāvadatthaṁ khāditvā tampi khādāpetvā tena saddhiṁ kūpakayaṭṭhimatthakaṁ āruyha "imāya disāya amhākaṁ nagaran"ti disaṁ vavatthapetvā macchakacchapaparipanthato attānaṁ saccādhiṭṭhānena pamocento tena saddhiṁ usabhamattaṭṭhānaṁ atikkamitvā patitvā samuddaṁ tarituṁ ārabhi. Mahājano pana tattheva vināsaṁ pāpuṇi. Tassa tarantasseva satta divasā gatā. So tasmimpi kāle loṇodakena mukhaṁ vikkhāletvā uposathiko ahosiyeva.

Tadā pana īdisānaṁ purisavisesānaṁ rakkhaṇatthāya catūhi lokapālehi ṭhapitā Maṇimekhalā nāma devadhītā attano issariyena sattāhaṁ pamajjitvā sattame divase taṁ disvā "sacāyaṁ idha marissa, ativiya gārayhā abhavissan"ti saṁviggahadayā suvaṇṇapātiyā dibbabhojanassa pūretvā vegenāgantvā "brāhmaṇa idaṁ dibbabhojanaṁ bhuñjā"ti āha. So taṁ ulloketvā "nāhaṁ bhuñjāmi, uposathikomhī"ti paṭikkhipitvā taṁ pucchanto—

"Yaṁ tvaṁ sukhenā'bhisamekkhase maṁ,
Bhuñjassu bhattaṁ iti maṁ vadesi.
Pucchāmi taṁ nāri mahānubhāve,
Devī nusi tvaṁ uda mānusī nū"ti[1]—

āha. Sā tassa paṭivacanaṁ dentī—

"Devī ahaṁ Saṅkha mahānubhāvā,
Idhāgatā sāgaravārimajjhe.
Anukampikā no ca paduṭṭhacittā,
Taveva atthāya idhā'gatāsmi.

Idha'nnapānaṁ sayanāsanañca,
Yānāni nānāvividhāni Saṅkha.
Sabbassa tyāhaṁ paṭipādayāmi,
Yaṁ kiñci tuyhaṁ manasā'bhipatthitan"ti[1]—

imā gāthā abhāsi. Taṁ sutvā mahāsatto "ayaṁ devadhītā samuddapiṭṭhe mayhaṁ 'idañcidañca dammī'ti vadati, yañcesā mayhaṁ deti, tampi mama puññeneva, taṁ pana puññaṁ ayaṁ devadhītā jānāti nu kho, udāhu na jānāti, pucchissāmi tāva nan"ti cintetvā pucchanto imaṁ gāthamāha—

"Yaṁ kiñci yiṭṭhañca hutañca mayhaṁ,
Sabbassa no issarā tvaṁ sugatte.
Sussoṇi subbhūru vilaggamajjhe,
Kissa me kammassa ayaṁ vipāko"ti[1].

1. Khu 5. 206 piṭṭhe.

Tattha **yiṭṭhan**ti dānavasena yajitaṁ. **Hutan**ti āhunapāhunavasena[1] dinnaṁ. **Sabbassa no issarā tvan**ti amhākaṁ puññakammassa sabbassa tvaṁ issarā, "ayaṁ imassa vipāko, ayaṁ imassā"ti byākarituṁ[2] samatthā. **Sussoṇī**ti sundarajaghane. **Subbhūrū**ti sundarehi bhamukehi ūrūhi ca samannāgate. **Vilaggamajjhe**ti vilaggatanumajjhe. **Kissa me**ti mayā katakammesu katara**kammassa ayaṁ vipāko**, yenāhaṁ appatiṭṭhe mahāsamudde ajja patiṭṭhaṁ labhāmīti.

Taṁ sutvā devadhītā "ayaṁ brāhmaṇo 'yaṁ attanā kusalakammaṁ kataṁ, taṁ kammaṁ na jānātī'ti saññāya pucchati maññe, kathessāmi nan"ti nāvābhiruhanadivase Paccekabuddhassa chattupāhanadānapuññameva tassa kāraṇanti kathentī—

"Ghamme pathe brāhmaṇa ekabhikkhuṁ,
Ugghaṭṭapādaṁ tasitaṁ kilantaṁ.
Paṭipādayī Saṅkha upāhanāni,
Sā dakkhiṇā kāmaduhā tava'jjā"ti[3]—

gāthamāha.

Tattha **ekabhikkhun**ti ekaṁ Paccekabuddhaṁ sandhāyāha. **Ugghaṭṭapādan**ti uṇhavālukāya ghaṭṭapādaṁ, vibādhitapādanti attho. **Tasitan**ti pipāsitaṁ. **Paṭipādayī**ti paṭipādesi yojesi. **Kāmaduhā**ti sabbakāmadāyikā.

Taṁ sutvā mahāsatto "evarūpepi nāma appatiṭṭhe mahāsamudde mayā dinnaṁ chattupāhanadānaṁ mama sabbakāmadadaṁ jātaṁ, aho sudinnan"ti tuṭṭhacitto—

"Sā hotu nāvā phalakūpapannā,
Anavassutā erakavātayuttā.
Aññassa yānassa na hettha bhūmi,
Ajjeva maṁ moḷiniṁ pāpayassū"ti[4]—

gāthamāha.

---

1. Āhunanapāhunanavasena (Ka)
2. Jānituṁ (Ka)
3. Khu 5. 206 piṭṭhe.
4. Khu 5. 207 piṭṭhe.

Tattha **phalakūpapannā**ti mahānāvatāya bahūhi phalakehi upetā. Udakappavesanābhāvena **anavassutā.** Sammā gahetvā gamanakavātena **erakavātayuttā.**

Devadhītā tassa vacanaṁ sutvā tuṭṭhahaṭṭhā dīghato aṭṭha-usabhaṁ vitthārato catu-usabhaṁ gambhīrato vīsatiyaṭṭhikaṁ sabbaratanamayaṁ nāvaṁ māpetvā kūpaphiyārittayuttāni indanīlarajatasuvaṇṇamayādīni nimminitvā sattannaṁ ratanānaṁ pūretvā brāhmaṇaṁ āliṅgetvā[1] nāvaṁ āropesi, upaṭṭhākaṁ panassa na olokesi. Brāhmaṇo attanā katakalyāṇato tassa pattiṁ adāsi, so anumodi. Atha devadhītā tampi āliṅgetvā nāvāya patiṭṭhāpetvā taṁ nāvaṁ Moḷinīnagaraṁ netvā brāhmaṇassa ghare dhanaṁ patiṭṭhāpetvā attano vasanaṭṭhānameva agamāsi. Tenāha Bhagavā—

"Sā tattha vittā sumanā patītā,
Nāvaṁ sucittaṁ abhinimminitvā.
Ādāya Saṅkhaṁ purisena saddhiṁ,
Upānayī nagaraṁ sādhuramman"ti[2].

Mahāpurisassa hi cittasampattiyā Paccekabuddhassa ca nirodhato vuṭṭhitabhāvena sattasu cetanāsu ādicetanā diṭṭhadhammavedanīyā ati-uḷāraphalā ca jātā. Idampi tassa dānassa appamattaphalanti daṭṭhabbaṁ. Aparimāṇaphalaṁ hi taṁ dānaṁ bodhisambhārabhūtaṁ. Tena vuttaṁ—

19. "Tenevāhaṁ sataguṇato, sukhumālo sukhedhito.
Api ca dānaṁ paripūrento, evaṁ tassa adāsahan"ti.

Tattha **tenā**ti tato Paccekabuddhato, **sataguṇato**ti sataguṇena, **ahaṁ** tadā saṅkhabhūto **sukhumālo**, tasmā **sukhedhito** sukhasaṁvaḍḍho, **api ca** evaṁ santepi **dānaṁ paripūrento**, **evaṁ** mayhaṁ dānapāramī paripūretūti **tassa** Paccekabuddhassa attano sarīradukkhaṁ anapekkhitvā chattupāhanaṁ **tassa** Paccekabuddhassa attano sarīradukkhaṁ anapekkhitvā chattupāhanaṁ **adāsin**ti attano dānajjhāsayassa uḷārabhāvaṁ Satthā pavedesi.

---

1. Āliṅgitvā (Ka)
2. Khu 5. 207 piṭṭhe.

Bodhisattopi yāvajīvaṁ amitadhanagehaṁ ajjhāvasanto bhiyyoso mattāya dānāni datvā sīlāni rakkhitvā āyupariyosāne sapariso devanagaraṁ pūresi. Tadā devadhītā Uppalavaṇṇā ahosi, puriso Ānandatthero, Lokanātho Saṅkhabrāhmaṇo.

Tassa suvisuddhaniccasīla-uposathasīlādivasena sīlapāramī dānasīlādīnaṁ paṭipakkhato nikkhantattā kusaladhammavasena nekkhammapāramī dānādinipphādanatthaṁ abbhussahanavasena tathā mahāsamuddataraṇavāyāmavasena ca vīriyapāramī tadatthaṁ adhivāsanakhantivasena khantipāramī paṭiññānurūpappaṭipattiyā saccapāramī sabbattha acalasamādānādhiṭṭhānavasena adhiṭṭhānapāramī sabbasattesu hitajjhāsayavasena mettāpāramī sattasaṅkhārakatavippakāresu majjhattabhāvappattiyā upekkhāpāramī sabbapāramīnaṁ upakārānupakāre dhamme jānitvā anupakāre dhamme pahāya upakāradhammesu pavattāpanapurecarā sahajātā ca upāyakosallabhūtā paññā paññāpāramīti imāpi pāramiyo labbhanti.

Dānajjhāsayassa pana ati-uḷārabhāvena dānapāramīvasena desanā pavattā. Yasmā cettha dasa pāramiyo labbhanti, tasmā heṭṭhā vuttā mahākaruṇādayo bodhisattaguṇā idhāpi yathārahaṁ niddhāretabbā. Tathā attano bhogasukhaṁ anapekkhitvā mahākaruṇāya "dānapāramiṁ pūressāmī"ti dānasambhārasaṁharaṇatthaṁ samuddataraṇaṁ, tattha ca samuddapatitassapi uposathādhiṭṭhānaṁ, sīlakhaṇḍabhayena devadhītāyapi upagatāya āhārānāharaṇanti evamādayo mahāsattassa guṇā veditabbā. Idāni vakkhamānesu sesacaritesu imināva nayena guṇaniddhāraṇaṁ veditabbaṁ. Tattha tattha visesamattameva vakkhāma. Tenetaṁ vuccati—

"Evaṁ acchariyā hete, abbhutā ca mahesino -pa-.
Pagevānukiriyā tesaṁ, dhammassa anudhammato"ti.

Saṅkhabrāhmaṇacariyāvaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Kururājacariyāvaṇṇanā

20. Tatiye **Indapatthe**[1] **puruttame**ti Indapatthanāmake Kururaṭṭhassa puravare uttamanagare. **Rājā**ti dhammena samena catūhi saṅgahavatthūhi parisaṁ rañjetīti rājā. **Kusale dasahupāgato**ti kusalehi dasahi samannāgato, dānādīhi dasahi puññakiriyavatthūhi, dasahi kusalakammapathehi vā yuttoti attho.

21. **Kaliṅgaraṭṭhavisayā**ti Kaliṅgaraṭṭhasaṅkhātavisayā. **Brāhmaṇā upagañchu man**ti Kaliṅgarājena uyyojitā aṭṭha brāhmaṇā maṁ upasaṅkamiṁsu. Upasaṅkamitvā ca pana **āyācuṁ maṁ hatthināgan**ti hatthibhūtaṁ mahānāgaṁ maṁ āyāciṁsu. **Dhaññan**ti dhanāyitabbasirisobhaggappattaṁ lakkhaṇasampannaṁ. **Maṅgalasammatan**ti tāyayeva lakkhaṇasampattiyā maṅgalaṁ abhivuḍḍhikāraṇanti abhisammataṁ janehi.

22. **Avuṭṭhiko**ti vassarahito. **Dubbhikkho**ti dullabhabhojano. **Chātako mahā**ti mahatī jighacchābādhā vattatīti attho. **Dadāhī**ti dehi. **Nīlan**ti nīlavaṇṇaṁ. **Añjanasavhayan**ti añjanasaddena avhātabbaṁ, Añjananāmakanti attho. Idaṁ vuttaṁ hoti—amhākaṁ Kaliṅgaraṭṭhaṁ avuṭṭhikaṁ, tena idāni mahādubbhikkhaṁ tattha mahantaṁ chātakabhayaṁ uppannaṁ, tassa vūpasamatthāya imaṁ añjanagirisaṅkāsaṁ tuyhaṁ Añjananāmakaṁ maṅgalahatthiṁ dehi, imasmiṁ hi tattha nīte devo vassissati, tena taṁ sabbabhayaṁ vūpasammissatīti, tatrāyaṁ anupubbikathā—

Atīte Kururaṭṭhe Indapatthanagare bodhisatto Kururājassa aggamahesiyā kucchimhi paṭisandhiṁ gahetvā anupubbena viññutaṁ patto, Takkasilaṁ gantvā yogavihitāni sippāyatanāni vijjāṭṭhānāni ca uggahetvā paccāgato pitarā uparajje ṭhapito, aparabhāge pitu accayena rajjaṁ patvā dasa rājadhamme akopento dhammena rajjaṁ kāresi Dhanañcayo nāma nāmena. So catūsu nagaradvāresu nagaramajjhe nivesanadvāreti cha dānasālāyo kāretvā devasikaṁ[2] chasatasahassaṁ dhanaṁ vissajjento sakalajambudīpaṁ unnaṅgalaṁ katvā dānaṁ adāsi. Tassa dānajjhāsayatā dānābhirati sakalajambudīpaṁ patthari.

---

1. Indapatte (Sī)
2. Devasikaṁ devasikaṁ (Sī, Ka)

Tasmiṁ kāle Kaliṅgaraṭṭhe dubbhikkhabhayaṁ chātakabhayaṁ rogabhayanti tīṇi bhayāni uppajjiṁsu. Sakalaraṭṭhavāsino Dantapuraṁ gantvā rājabhavanadvāre ukkuṭṭhimakasu "devaṁ vassāpehi devā"ti. Rājā taṁ sutvā "kiṁkāraṇā ete viravantī"ti amacce pucchi. Amaccā rañño tamatthaṁ ārocesuṁ. Rājā porāṇakarājāno deve avassante kiṁ karontīti. "Devo vassatū"ti dānaṁ datvā uposathaṁ adhiṭṭhāya samādinnasīlā sirigabbhaṁ pavisitvā dabbasanthare sattāhaṁ nipajjantīti. Taṁ sutvā tathā akāsi. Devo na vassi, evaṁ rājā ahaṁ mayā kattabbakiccaṁ akāsiṁ, devo na vassati, kinti karomāti. Deva Indapatthanagare Dhanañcayassa nāma Kururājassa maṅgalahatthimhi ānīte devo vassissatīti. So rājā balavāhanasampanno duppasaho, kathamassa hatthiṁ ānessāmāti. Mahārāja tena saddhiṁ yuddhakiccaṁ natthi, dānajjhāsayo so rājā dānābhirato yācito samāno alaṅkatasīsampi chinditvā pasādasampannāni akkhīnipi uppāṭetvā sakalarajjampi niyyātetvā dadeyya, hatthimhi vattabbameva natthi, avassaṁ yācito samāno dassatīti. Ke pana yācituṁ samatthāti. Brāhmaṇā mahārājāti. Rājā aṭṭha brāhmaṇe pakkosāpetvā sakkārasammānaṁ katvā paribbayaṁ datvā hatthiyācanatthaṁ pesesi. Te sabbattha ekarattivāsena turitagamanaṁ gantvā katipāhaṁ nagaradvāre dānasālāsu bhuñjantā sarīraṁ santappetvā rañño dānaggaṁ āgamanapathe kālaṁ āgamayamānā pācīnadvāre aṭṭhaṁsu.

Bodhisattopi pātova nhātānulitto sabbālaṅkārappaṭimaṇḍito alaṅkatavaravāraṇakhandhagato mahantena rājānubhāvena dānasālaṁ gantvā otaritvā sattaṭṭhajanānaṁ sahatthena dānaṁ datvā "imināva nīhārena dethā"ti vatvā hatthiṁ abhiruhitvā dakkhiṇadvāraṁ agamāsi. Brāhmaṇā pācīnadvāre ārakkhassa balavatāya okāsaṁ alabhitvā dakkhiṇadvāraṁ gantvā rājānaṁ āgacchantaṁ ullokayamānā dvārato nātidūre unnataṭṭhāne ṭhitā sampattaṁ rājānaṁ hatthe ukkhipitvā jayāpesuṁ. Rājā vajiraṅkusena vāraṇaṁ nivattetvā tesaṁ santikaṁ gantvā te brāhmaṇe[1] "kiṁ icchathā"ti pucchi. Brāhmaṇā "Kaliṅgaraṭṭhaṁ dubbhikkhabhayena chātakabhayena rogabhayena ca upaddutaṁ, so upaddavo imasmiṁ tava maṅgalahatthimhi

1. Bhonto brāhmaṇā (Sī)

nīte vūpasammissati, tasmā imaṁ añjanavaṇṇaṁ nāgaṁ amhākaṁ dehī”ti āhaṁsu. Tamatthaṁ pakāsento Satthā āha “Kaliṅgaraṭṭhavisayā -pa- añjanasavhayan”ti. Tassattho vutto eva.

Atha bodhisatto “na metaṁ patirūpaṁ, yaṁ me yācakānaṁ manorathavighāto siyā, mayhañca samādānabhedo siyā”ti hatthikkhandhato otaritvā “sace analaṅkataṭṭhānaṁ atthi, alaṅkaritvā dassāmī”ti samantato oloketvā analaṅkataṭṭhānaṁ adisvā soṇḍāya naṁ gahetvā brāhmaṇānaṁ hatthesu ṭhapetvā ratanabhiṅgārena pupphagandhavāsitaṁ udakaṁ pātetvā adāsi. Tena vuttaṁ—

23. “Na me yācakamanuppatte, paṭikkhepo anucchavo.
Mā me bhijji samādānaṁ, dassāmi vipulaṁ gajaṁ.

24. Nāgaṁ gahetvā soṇḍāya, bhiṅgāre ratanāmaye.
Jalaṁ hatthe ākiritvā, brāhmaṇānaṁ adaṁ gajan”ti.

Tattha **yācakamanuppatte**ti yācake anuppatte. **Anucchavo**ti anucchaviko patirūpo. **Mā me bhijji samādānan**ti sabbaññutaññāṇatthāya sabbassa yācakassa sabbaṁ anavajjaṁ icchitaṁ dadanto dānapāramiṁ pūressāmīti yaṁ mayhaṁ samādānaṁ, taṁ mā bhijji. Tasmā **dassāmi vipulaṁ gajan**ti mahantaṁ imaṁ maṅgalahatthiṁ dassāmīti. **Adan**ti adāsiṁ.

25. Tasmiṁ pana hatthimhi dinne amaccā bodhisattaṁ etadavocuṁ “kasmā mahārāja maṅgalahatthiṁ dadattha, nanu añño hatthī dātabbo, raññā nāma evarūpo opavayho maṅgalahatthī issariyaṁ abhivijayañca ākaṅkhantena na dātabbo”ti. Mahāsatto yaṁ maṁ yācakā yācanti, tadeva mayā dātabbaṁ sace pana maṁ rajjaṁ yāceyyuṁ, rajjampi tesaṁ dadeyyaṁ, mayhaṁ rajjatopi jīvitatopi sabbaññutaññāṇameva piyataraṁ, tasmā taṁ hatthiṁ adāsinti āha. Tena vuttaṁ **“tassa nāge padinnamhī”**ti-ādi. Tattha **tassā**ti tassa tena, tasmiṁ **nāge** hatthimhi dinne.

26. **Maṅgalasampannan**ti maṅgalaguṇehi samannāgataṁ. **Saṅgāmavijayuttaman**ti saṅgāmavijayā uttamaṁ, saṅgāmavijaye vā uttamaṁ padhānaṁ pavaraṁ nāgaṁ. **Kiṁ te**

rajjaṁ karissatīti tasmiṁ nāge apagate tava rajjaṁ kiṁ karissati, rajjakiccaṁ na karissati, rajjampi apagatamevāti dasseti.

27. **Rajjampi me dade sabban**ti tiṭṭhatu nāgo tiracchānagato, idaṁ me sabbaṁ Kururaṭṭhampi yācakānaṁ dadeyyaṁ. **Sarīraṁ dajjamattano**ti rajjepi vā kiṁ vattabbaṁ, attano sarīrampi yācakānaṁ dadeyyaṁ, sabbopi hi me ajjhattikabāhiro pariggaho lokahitatthameva mayā pariccatto. Yasmā **sabbaññutaṁ piyaṁ mayhaṁ** sabbaññutā ca dānapāramiṁ ādiṁ katvā sabbapāramiyo apūrentena na sakkā laddhuṁ, tasmā nāgaṁ adāsiṁ ahanti dasseti.

Evampi tasmiṁ nāge ānīte Kaliṅgaraṭṭhe devo na vassateva. Kaliṅgarājā "idānipi na vassati, kiṁ nu kho kāraṇan"ti pucchitvā "Kururājā garudhamme[1] rakkhati, tenassa raṭṭhe anvaddhamāsaṁ anudasāhaṁ devo vassati, rañño guṇānubhāvo esa, na imassa tiracchānagatassā"ti jānitvā "mayampi garudhamme rakkhissāma, gacchatha Dhanañcayakorabyassa santike te suvaṇṇapaṭṭe likhāpetvā ānethā"ti amacce pesesi. Garudhammā vuccantipañca sīlāni, tāni bodhisatto suparisuddhāni katvā rakkhati, yathā ca bodhisatto, evamassa mātā aggamahesī kaniṭṭhabhātā uparājā purohito brāhmaṇo rajjuggāhako amacco sārathi seṭṭhi doṇamāpako dovāriko nagarasobhinī vaṇṇadāsīti. Tena vuttaṁ—

"Rājā mātā mahesī ca, uparājā purohito.
Rajjuggāho sārathī seṭṭhi, doṇo dovāriko tathā.
Gaṇikā te ekādasa, garudhamme patiṭṭhitā"ti.

Te amaccā bodhisattaṁ upasaṅkamitvā vanditvā tamatthaṁ ārocesuṁ. Mahāsatto "mayhaṁ garudhamme kukkuccaṁ atthi, mātā pana me surakkhitaṁ rakkhati, tassā santike gaṇhathā"ti vatvā tehi "mahārāja kukkuccaṁ nāma sikkhākāmassa sallekhavuttino hoti, detha no"ti yācito "pāṇo na hantabbo, adinnaṁ na ādātabbaṁ, kāmesumicchācāro na caritabbo, musā na bhaṇitabbaṁ, majjaṁ na pātabban"ti suvaṇṇapaṭṭe likhāpetvā "evaṁ santepi mātu santike gaṇhathā"ti āha.

---

1. Kurudhamme (Sī, Ka)

Dūtā rājānaṁ vanditvā tassā santikaṁ gantvā "devi tumhe kira garudhammaṁ rakkhatha, taṁ no dethā"ti vadiṁsu. Bodhisattassa mātāpi tatheva attano kukkuccassa atthibhāvaṁ vatvāva tehi yācitā adāsi. Tathā mahesi-ādayopi. Te sabbesampi santike suvaṇṇapaṭṭe garudhamme likhāpetvā Dantapuraṁ gantvā Kaliṅgarañño datvā taṁ pavattiṁ ārocesuṁ. Sopi rājā tasmiṁ dhamme vattamāno pañca sīlāni pūresi. Tato sakalakaliṅgaraṭṭhe devo vassi. Tīṇi bhayāni vūpasantāni. Raṭṭhaṁ khemaṁ subhikkhaṁ ahosi. Bodhisatto yāvajīvaṁ dānādīni puññāni katvā sapariso saggapuraṁ pūresi. Tadā gaṇikādayo Uppalavaṇṇādayo ahesuṁ. Vuttañhetaṁ—

"Gaṇikā Uppalavaṇṇā, Puṇṇo dovāriko tadā.
Rajjuggāho ca Kaccāno, doṇamāpako ca Kolito.

Sāriputto tadā seṭṭhi, Anuruddho ca sārathi.
Brāhmaṇo Kassapo thero, uparājā'nandapaṇḍito.

Mahesī Rāhulamātā, māyādevī janettikā.
Kururājā bodhisatto, evaṁ dhāretha jātakan"ti[1].

Idhāpi nekkhammapārami-ādayo sesadhammā ca vuttanayeneva niddhāretabbāti[2].

Kururājacariyāvaṇṇanā niṭṭhitā.

---

4. Mahāsudassanacariyāvaṇṇanā

28. Catutthe **Kusāvatimhi nagare**ti Kusāvatīnāmake nagare, yasmiṁ ṭhāne etarahi Kusinārā niviṭṭhā. **Mahīpatī**ti khattiyo, nāmena **Mahāsudassano** nāma. **Cakkavattī**ti cakkaratanaṁ vatteti, catūhi vā sampatticakkehi vattati, tehi ca paraṁ pavatteti, parahitāya ca iriyāpathacakkānaṁ vatto etasmiṁ atthītipi cakkavattī. Atha vā catūhi acchariyadhammehi saṅgahavatthūhi ca samannāgatena[3] parehi anabhibhavanīyassa anatikkamanīyassa āṇāsaṅkhātassa cakkassa vatto etasmiṁ atthītipi **cakkavattī.**

---

1. Dhammapada-Ṭṭha 2. 362 piṭṭhe. 2. Veditabbāti (Ka) 3. Samannāgamena (Ka)

pariṇāyakaratanapubbaṅgamena hatthiratanādipamukhena mahābalakāyena puññānubhāvanibbattena kāyabalena ca samannāgatattā **mahabbalo. Yadā āsin**ti sambandho. Tatrāyaṁ anupubbikathā—

Atīte kira mahāpuriso Sudassanattabhāvato tatiye attabhāve gahapatikule nibbatto dharamānakassa Buddhassa sāsane ekaṁ theraṁ araññavāsaṁ vasantaṁ attano kammena araññaṁ paviṭṭho rukkhamūle nisinnaṁ disvā "idha mayā ayyassa paṇṇasālaṁ kātuṁ vaṭṭatī"ti cintetvā attano k2ammaṁ pahāya dabbasambhāraṁ chinditvā nivāsayoggaṁ paṇṇasālaṁ katvā dvāraṁ yojetvā kaṭṭhattharaṇaṁ katvā "karissati nu kho paribhogaṁ, na nu kho karissatī"ti ekamante nisīdi. Thero antogāmato āgantvā paṇṇasālaṁ pavisitvā kaṭṭhattharaṇe nisīdi. Mahāsattopi naṁ upasaṅkamitvā "phāsukā bhante paṇṇasālā"ti pucchi. Phāsukā bhaddamukha pabbajitasāruppāti. Vasissatha bhante idhāti. Āma upāsakāti. So adhivāsanākāreneva "vasissatī"ti ñatvā "nibaddhaṁ mayhaṁ gharadvāraṁ āgantabban"ti paṭijānāpetvā niccaṁ attano ghareyeva bhattavissaggaṁ kārāpesi. So paṇṇasālāyaṁ kaṭasārakaṁ pattharitvā mañcapīṭhaṁ paññapesi, apassenaṁ nikkhipi, pādakaṭhalikaṁ ṭhapesi, pokkharaṇiṁ khaṇi, caṅkamaṁ katvā vālukaṁ okiri, parissayavinodanatthaṁ paṇṇasālaṁ kaṇṭakavatiyā parikkhipi, tathā pokkharaṇiṁ caṅkamañca. Tesaṁ antovatipariyante tālapantiyo ropesi. Evamādinā āvāsaṁ niṭṭhāpetvā therassa ticīvaraṁ ādiṁ katvā sabbaṁ samaṇaparikkhāraṁ adāsi. Therassa hi tadā bodhisattena ticīvarapiṇḍapātapattathālakaparissāvanadhamakaraṇaparibhogabhājana chattupāhana-udakatumba[1]sūcikattarayaṭṭhi-ārakaṇṭakapipphalinakhacchedanapadīpeyyādi pabbajitānaṁ paribhogajātaṁ adinnaṁ nāma nāhosi. So pañca sīlāni rakkhanto uposathaṁ karonto yāvajīvaṁ theraṁ upaṭṭhahi. Thero tattheva vasanto arahattaṁ patvā parinibbāyi.

29. Bodhisattopi yāvatāyukaṁ puññaṁ katvā devaloke nibbattitvā tato cuto manussalokaṁ āgacchanto Kusāvatiyā rājadhāniyā nibbattitvā Mahāsudassano nāma rājā ahosi cakkavattī. Tassi'ssariyānubhāvo "bhūtapubbaṁ Ānanda rājā Mahāsudassano nāma ahosi

1. Udakakumbhi (Sī)

khattiyo muddhāvasitto”ti-ādinā nayena sutte[1] āgato eva. Tassa kira caturāsīti nagarasahassāni Kusāvatīrājadhānippamukhāni, caturāsīti pāsādasahassāni dhammapāsādappamukhāni, caturāsīti kūṭāgārasahassāni mahābyūhakūṭāgārappamukhāni, tāni sabbāni tassa therassa katāya ekissā paṇṇasālāya nissandena nibbattāni, caturāsīti pallaṅkasahassāni nāgasahassāni assasahassāni rathasahassāni tassa dinnassa mañcapīṭhassa, caturāsīti maṇisahassāni tassa dinnassa padīpassa, caturāsīti pokkharaṇisahassāni ekapokkharaṇiyā, caturāsīti itthisahassāni puttasahassāni gahapatisahassāni ca pattathālakādiparibhogārahassa pabbajitaparikkhāradānassa, caturāsīti dhenusahassāni pañcagorasadānassa, caturāsīti vatthakoṭṭhasahassāni nivāsanapārupanadānassa, caturāsīti thālipākasahassāni bhojanadānassa nissandena nibbattāni. So sattahi ratanehi catūhi iddhīhi ca samannāgato rājādhirājā hutvā sakalaṁ sāgarapariyantaṁ pathavimaṇḍalaṁ dhammena abhivijiya ajjhāvasanto anekasatesu ṭhānesu dānasālāyo kāretvā mahādānaṁ paṭṭhapesi. Divasassa tikkhattuṁ nagare bheriṁ carāpesi “yo yaṁ icchati, so dānasālāsu āgantvā taṁ gaṇhātū”ti. Tena vuttaṁ **“tatthāhaṁ divase tikkhattuṁ**, **ghosāpemi tahiṁ tahin”**ti-ādi.

Tattha **tatthā**ti tasmiṁ nagare. “Tadāhan”tipi pāṭho, tassa tadā ahaṁ, Mahāsudassanakāleti attho. **Tahiṁ tahi**nti tasmiṁ tasmiṁ ṭhāne, tassa tassa pākārassa anto ca bahi cāti attho. **Ko kiṁ icchatī**ti brāhmaṇādīsu yo koci satto annādīsu deyyadhammesu yaṁ kiñci icchati. **Patthetī**ti tasseva vevacanaṁ. **Kassa kiṁ dīyatu dhanan**ti anekavāraṁ pariyāyantarehi ca dānaghosanāya pavattitabhāvadassanatthaṁ vuttaṁ, etena dānapāramiyā sarūpaṁ dasseti. Deyyadhammapaṭiggāhakavikapparahitā hi bodhisattānaṁ dānapāramīti.

30. Idāni dānaghosanāya tassa tassa deyyadhammassa anucchavikapuggalaparikittanaṁ dassetuṁ **“ko chātako”**ti-ādi vuttaṁ.

---

1. Dī 2. 139 piṭṭhādīsu.

Tattha **chātako**ti jighacchito. **Tasito**ti pipāsito. **Ko mālaṁ ko vilepanan**tipi "icchatī"ti padaṁ ānetvā yojetabbaṁ. **Naggo**ti vatthavikalo, vatthena atthikoti adhippāyo. **Paridahissatī**ti nivāsissati.

31. **Ko pathe chattamādetī**ti ko pathiko pathe magge attano vassavātātaparakkhaṇatthaṁ chattaṁ gaṇhāti, chattena atthikoti attho. **Kopāhanā mudū subhā**ti dassanīyatāya subhā sukhasamphassatāya mudū upāhanā attano pādānaṁ cakkhūnañca rakkhaṇatthaṁ. **Ko ādetī**ti ko tāhi atthikoti adhippāyo. **Sāyañca pāto cā**ti ettha **ca**-saddena majjhanhike cāti āharitvā vattabbaṁ. "Divase tikkhattuṁ ghosāpemī"ti hi vuttaṁ.

32. **Na taṁ dasasu ṭhānesū**ti taṁ dānaṁ na dasasu ṭhānesu paṭiyattanti yojanā. **Napi ṭhānasatesu** vā **paṭiyattaṁ**, api ca kho anekasatesu ṭhānesu paṭiyattaṁ. **Yācake dhanan**ti yācake uddissa dhanaṁ paṭiyattaṁ upakkhaṭaṁ. Dvādasayojanāyāme hi nagare sattayojanavitthate sattasu pākārantaresu satta tālapantiparikkhepā, tāsu tālapantīsu caturāsīti pokkharaṇisahassāni pāṭiyekkaṁ pokkharaṇitīre mahādānaṁ paṭṭhapitaṁ. Vuttañhetaṁ Bhagavatā—

> "Paṭṭhapesi kho Ānanda rājā Mahāsudassano tāsaṁ pokkharaṇīnaṁ tīre evarūpaṁ dānaṁ annaṁ annatthikassa pānaṁ pānatthikassa vatthaṁ vatthatthikassa yānaṁ yānatthikassa sayanaṁ sayanatthikassa itthiṁ itthitthikassa hiraññaṁ hiraññatthikassa suvaṇṇaṁ suvaṇṇatthikassā"ti[1].

33. Tatthāyaṁ dānassa pavattitākāro—mahāpuriso hi itthīnañca purisānañca anucchavike alaṅkāre kāretvā itthimattameva tattha paricāravasena[2] sesañca sabbaṁ pariccāgavasena ṭhapetvā "rājā Mahāsudassano dānaṁ deti, taṁ yathāsukhaṁ paribhuñjathā"ti bheriṁ carāpesi. Mahājanā pokkharaṇitīraṁ gantvā nhatvā vatthādīni nivāsetvā mahāsampattiṁ anubhavitvā yesaṁ tādisāni atthi, te pahāya

---

1. Dī 2. 147 piṭṭhe.
2. Parivāravasena (Ka)

gacchanti. Yesaṁ natthi, te gahetvā gacchanti. Ye hatthiyānādīsupi nisīditvā yathāsukhaṁ vicaritvā varasayanesupi sayitvā sampattiṁ anubhavitvā itthīhipi saddhiṁ sampattiṁ anubhavitvā sattavidharatanapasādhanāni pasādhetvā sampattiṁ anubhavitvā yaṁ yaṁ atthikā, taṁ taṁ gahetvā gacchanti, anatthikā ohāya gacchanti. Tampi dānaṁ uṭṭhāya samuṭṭhāya devasikaṁ dīyateva. Tadā Jambudīpavāsīnaṁ aññaṁ kammaṁ natthi, dānaṁ paribhuñjantā sampattiṁ anubhavantā vicaranti. Na tassa dānassa kālaparicchedo ahosi. Rattiñcāpi divāpi yadā yadā atthikā āgacchanti, tadā tadā dīyateva. Evaṁ mahāpuriso yāvajīvaṁ sakalajambudīpaṁ unnaṅgalaṁ katvā mahādānaṁ pavattesi. Tena vuttaṁ **"divā vā yadi vā rattiṁ, yadi eti vanibbako"**ti[1] ādi.

Tattha **divā vā yadi vā rattiṁ yadi etī**ti etenassa yathākālaṁ dānaṁ dasseti. Yācakānaṁ hi lābhāsāya upasaṅkamanakālo eva bodhisattānaṁ dānassa kālo nāma. **Vanibbako**ti yācako. **Laddhā yadicchakaṁ bhogan**ti etena yathābhirucitaṁ dānaṁ. Yo yo hi yācako yaṁ yaṁ deyyadhammaṁ icchati, tassa tassa taṁtadeva bodhisatto deti. Na tassa mahagghadullabhādibhāvaṁ attano uparodhaṁ cintesi. **Pūrahatthova gacchatī**ti etena yāvadicchakaṁ dānaṁ dasseti, yattakaṁ hi yācakā icchanti, tattakaṁ aparihāpetvāva mahāsatto deti uḷārajjhāsayatāya ca mahiddhikatāya ca.

34. **"Yāvajīvikan"**ti etena dānassa kālapariyantābhāvaṁ dasseti. Samādānato paṭṭhāya hi mahāsattā yāvapāripūri vemajjhe na kālaparicchedaṁ karonti, bodhisambhārasambharaṇe saṅkocābhāvena antarantarā avosānāpattito maraṇenapi anupacchedo eva, tato parampi tatheva paṭipajjanato, "yāvajīvikan"ti pana Mahāsudassanacaritassa vasena vuttaṁ. **Napāhaṁ dessaṁ dhanaṁ dammī**ti idaṁ dhanaṁ nāma mayhaṁ na dessaṁ amanāpanti evarūpaṁ mahādānaṁ dento gehato ca dhanaṁ nīharāpemi. **Napi natthi nicayo mayī**ti mama samīpe dhananicayo dhanasaṅgaho nāpi natthi, sallekhavuttisamaṇo viya asaṅgahopi na homīti attho. Idaṁ yena ajjhāsayena tassidaṁ mahādānaṁ pavattitaṁ, taṁ dassetuṁ vuttaṁ.

---

1. Vaṇibbako (Ka)

35. Idāni taṁ upamāya vibhāvetuṁ **"yathāpi āturo nāmā"**ti-ādimāha. Tatthidaṁ upamāsaṁsandanena saddhiṁ atthadassanaṁ—yathā nāma **āturo** rogābhibhūto puriso rogato attānaṁ parimocetukāmo **dhanena** hiraññasuvaṇṇādinā **vejjaṁ** tikicchakaṁ **tappetvā** ārādhetvā yathāvidhi paṭipajjanto tato **rogato** vimuccati.

36. **Tatheva** evameva ahampi aṭṭabhūtaṁ[1] sakalalokaṁ kilesarogato sakalasaṁsāradukkharogato ca parimocetukāmo tassa tato parimocanassa ayaṁ sabbasāpateyyapariccāgo dānapārami-upāyoti **jānamāno** bujjhamāno **asesato** deyyadhammassa paṭiggāhakānañca vasena anavasesato mahādānassa vasena sattānaṁ ajjhāsayaṁ **paripūretuṁ** attano ca na mayhaṁ dānapāramī paripuṇṇā, tasmā **ūnamanan**ti pavattaṁ ūnaṁ manaṁ **pūrayithuṁ** pavattayituṁ **vanibbake** yācake **adāsiṁ taṁ dānaṁ** evarūpaṁ mahādānaṁ dadāmi, tañca kho tasmiṁ dānadhamme tassa ca phale **nirālayo** anapekkho **apaccāso** kiñcipi apaccāsīsamāno kevalaṁ **sambodhimanupattiyā** sabbaññutaññāṇameva adhigantuṁ **demī**ti.

Evaṁ mahāsatto mahādānaṁ pavattento attano puññānubhāvanibbattaṁ dhammapāsādaṁ abhiruyha mahābyūhakūṭāgāradvāre eva kāmavitakkādayo nivattetvā tattha sovaṇṇamaye rājapallaṅke nisinno jhānābhiññāyo nibbattetvā tato nikkhamitvā sovaṇṇamayaṁ kūṭāgāraṁ pavisitvā tattha rajatamaye pallaṅke nisinno cattāro brahmavihāre bhāvetvā caturāsīti vassasahassāni jhānasamāpattīhi vītināmetvā maraṇasamaye dassanāya upagatānaṁ Subhaddādevīpamukhānaṁ caturāsītiyā itthāgārasahassānaṁ amaccapārisajjādīnañca—

"Aniccā vata saṅkhārā, uppādavayadhammino.
Uppajjitvā nirujjhanti, tesaṁ vūpasamo sukho"ti[2]—

imāya gāthāya ovaditvā āyupariyosāne brahmalokaparāyano ahosi. Tadā Subhaddādevī Rāhulamātā ahosi. Pariṇāyakaratanaṁ Rāhulo. Sesaparisā Buddhaparisā. Mahāsudassano pana Lokanātho.

---

1. Andhatthabhūtaṁ (Sī)
2. Dī 2. 129, 161; Saṁ 1. 160, 398 piṭṭhādīsu.

Idhāpi dasa pāramiyo sarūpato labbhanti eva, dānajjhāsayassa pana uḷāratāya dānapāramī eva **Pāḷiyaṁ** āgatā. Sesadhammā heṭṭhā vuttanayā eva. Tathā uḷāre sattaratanasamujjale catudīpissariyepi ṭhitassa tādisaṁ bhogasukhaṁ analaṅkaritvā kāmavitakkādayo dūrato vikkhambhetvā tathārūpe mahādāne pavattentasseva caturāsīti vassasahassāni samāpattīhi vītināmetvā aniccatādipaṭisaṁyuttaṁ dhammakathaṁ katvāpi vipassanāya anussukkanaṁ sabbattha anissaṅgatāti evamādayo guṇānubhāvā niddhāretabbāti.

Mahāsudassanacariyāvaṇṇanā niṭṭhitā.

---

5. Mahāgovindacariyāvaṇṇanā

Pañcame **sattarājapurohito**ti sattabhū-ādīnaṁ sattannaṁ rājūnaṁ sabbakiccānusāsakapurohito. **Pūjito naradevehī**ti tehi eva aññehi ca Jambudīpe sabbeheva khattiyehi catupaccayapūjāya sakkārasammānena ca pūjito. **Mahāgovindabrāhmaṇo**ti mahānubhāvatāya govindassābhisekena abhisittatāya ca "Mahāgovindo"ti saṅkhaṁ gato brāhmaṇo, abhisittakālato paṭṭhāya hi bodhisattassa ayaṁ samaññā jātā, nāmena pana **Jotipālo** nāma. Tassa kira jātadivase sabbāvudhāni jotiṁsu. Rājāpi paccūsasamaye attano maṅgalāvudhaṁ pajjalitaṁ disvā bhīto attano purohitaṁ bodhisattassa pitaraṁ upaṭṭhānaṁ āgataṁ pucchitvā "mā bhāyi mahārāja mayhaṁ putto jāto, tassānubhāvena na kevalaṁ rājageheyeva, sakalanagarepi āvudhāni pajjaliṁsu, na taṁ nissāya tuyhaṁ antarāyo atthi, sakalajambudīpe pana paññāya tena samo na bhavissati, tassetaṁ pubbanimittan"ti purohitena samassāsito tuṭṭhacitto "kumārassa khīramūlaṁ hotū"ti sahassaṁ datvā "vayappattakāle mayhaṁ dassethā"ti āha. So vuddhippatto aparabhāge alamatthadasso sattannaṁ rājūnaṁ sabbakiccānusāsako hutvā pabbajitvā ca satte diṭṭhadhammikasamparāyikehi anatthehi pāletvā atthehi niyojesi. Iti jotitattā

pālanasamatthatāya ca "Jotipālo"tissa nāmaṁ akaṁsu. Tena vuttaṁ "nāmena Jotipālo nāmā"ti[1].

Tattha bodhisatto Disampatissa nāma rañño purohitassa Govindabrāhmaṇassa putto hutvā attano pitu tassa ca rañño accayena tassa putto Reṇu sahāyā cassa Sattabhū Brahmadatto Vessabhū Bharato dve ca Dhataraṭṭhāti ime satta rājāno yathā aññamaññaṁ na vivadanti, evaṁ rajje patiṭṭhāpetvā tesaṁ atthadhamme anusāsanto Jambudīpatale sabbesaṁ rājūnaṁ aññesañca brāhmaṇānaṁ devanāgagahapatikānaṁ sakkato garukato mānito pūjito apacito uttamaṁ gāravaṭṭhānaṁ patto ahosi. Tassa atthadhammesu kusalatāya "Mahāgovindo"tveva samaññā udapādi. Yathāha "Govindo vata bho brāhmaṇo, Mahāgovindo vata bho brāhmaṇo"ti[2]. Tena vuttaṁ—

37. "Punāparaṁ yadā homi, sattarājapurohito.
Pūjito naradevehi, Mahāgovindabrāhmaṇo"ti.

Atha bodhisattassa puññānubhāvasamussāhitehi rājūhi tesaṁ anuyuttehi khattiyehi brāhmaṇagahapatikehi negamajānapadehi ca uparūpari upanīto samantato mahogho viya ajjhottharamāno aparimeyyo uḷāro lābhasakkāro uppajji yathā taṁ aparimāṇāsu jātīsu upacitavipulapuññasañcayassa uḷārābhijātassa parisuddhasīlācārassa pesalassa pariyodātasabbasippassa[3] sabbasattesu puttasadisamahākaruṇāvipphārasiniddhamuduhadayassa. So cintesi "etarahi kho mayhaṁ mahālābhasakkāro, yannūnāhaṁ iminā sabbasatte santappetvā dānapāramiṁ paripūreyyan"ti. So nagarassa majjhe catūsu dvāresu attano nivesanadvāreti cha dānasālāyo kāretvā devasikaṁ aparimitadhanapariccāgena mahādānaṁ pavattesi. Yaṁ yaṁ upāyanaṁ ānīyati, yañca attano atthāya abhisaṅkharīyati, sabbaṁ taṁ dānasālāsu eva pesesi. Evaṁ divase divase mahāpariccāgaṁ karontassa cassa cittassa titti vā santoso vā nāhosi, kuto pana saṅkoco. Dānaggaṁ cassa lābhāsāya āgacchantehi deyyadhammaṁ gahetvā gacchantehi ca mahāsattassa ca guṇavisese kittayantehi mahājanakāyehi antonagaraṁ

1. Dī 2. 186 piṭṭhe. 2. Dī 2. 187 piṭṭhe. 3. Pariyositasabbasippassa (Ka)

bahinagarañca samantato ekoghabhūtaṁ kappavuṭṭhānamahāvāyusaṁghaṭṭaparibbhamitaṁ viya mahāsamuddaṁ ekakolāhalaṁ ekaninnādaṁ ahosi. Tena vuttaṁ—

38. “Tadāhaṁ sattarajjesu, yaṁ me āsi upāyanaṁ.
Tena demi mahādānaṁ, akkhobhaṁ sāgarūpaman”ti.

Tattha **tadāhan**ti yadā sattarājapurohito Mahāgovindabrāhmaṇo homi, tadā ahaṁ. **Sattarajjesū**ti Reṇu-ādīnaṁ sattannaṁ rājūnaṁ rajjesu. **Akkhobhan**ti abbhantarehi ca bāhirehi ca paccatthikehi appaṭisedhanīyatāya kenaci akkhobhanīyaṁ. “Accubbhan”tipi[1] pāṭho, atipuṇṇadānajjhāsayassa deyyadhammassa ca uḷārabhāvena vipulabhāvena ca ativiya paripuṇṇanti attho. **Sāgarūpaman**ti sāgarasadisaṁ, yathā sāgare udakaṁ sakalenapi lokena harantena khepetuṁ na sakkā, evaṁ tassa dānagge deyyadhammanti.

39. Osānagāthāya **varaṁ dhanan**ti uttamaṁ icchitaṁ vā dhanaṁ. Sesaṁ vuttanayameva.

Evaṁ mahāsatto paṭhamakappikamahāmegho viya mahāvassaṁ avibhāgena mahantaṁ dānavassaṁ vassāpento[2] dānabyāvaṭo hutvāpi sesaṁ sattannaṁ rājūnaṁ atthadhamme appamatto anusāsati. Satta ca brāhmaṇamahāsāle vijjāsippaṁ sikkhāpeti. Satta ca nhātakasatāni mante vāceti. Tassa aparena samayena evaṁ kalyāṇo kittisaddo abbhuggato “sakkhi Mahāgovindo brāhmaṇo brahmānaṁ passati, sakkhi Mahāgovindo brāhmaṇo brahmunā sākaccheti sallapati mantetī”ti[3]. So cintesi “etarahi kho mayhaṁ ayaṁ abhūto kittisaddo abbhuggato ‘brahmānaṁ passati sakkhi Mahāgovindo brāhmaṇo brahmunā sākaccheti sallapati mantetī’ti, yannūnāhaṁ imaṁ bhūtaṁ eva kareyyan”ti. So “te satta rājāno satta ca brāhmaṇamahāsāle satta ca nhātakasatāni attano puttadārañca āpucchitvā brahmānaṁ passeyyan”ti cittaṁ paṇidhāya vassike cattāro māse brahmavihārabhāvanamanuyuñji. Tassa cetasā cetoparivitakkamaññāya brahmā sanaṅkumāro purato pāturahosi. Taṁ disvā mahāpuriso pucchi—

---

1. “Acchan”tipi (Sī) 2. Vassanto (Sī) 3. Dī 2. 190 piṭṭhādīsu.

"Vaṇṇavā yasavā sirimā, ko nu tvamasi mārisa.
Ajānantā taṁ pucchāma, kathaṁ jānemu taṁ mayan"ti[1].

Tassa brahmā attānaṁ jānāpento—

"Maṁ ve kumāraṁ jānanti, brahmaloke sanantanaṁ.
Sabbe jānanti maṁ devā, evaṁ Govinda jānāhī"ti[1]—

vatvā tena—

"Āsanaṁ udakaṁ pajjaṁ, madhusākañca brahmuno.
Agghe bhavantaṁ pucchāma, agghaṁ kurutu no bhavan"ti[1]—

upanītaṁ atithisakkāraṁ anatthikopi brahmā tassa cittasampahaṁsanatthaṁ vissāsakaraṇatthañca sampaṭicchanto "paṭiggaṇhāma te agghaṁ, yaṁ tvaṁ Govinda bhāsasī"ti vatvā okāsadānatthaṁ—

"Diṭṭhadhammahitatthāya, samparāyasukhāya ca.
Katāvakāso pucchassu, yaṁkiñci abhipatthitan"ti[1]—

okāsamakāsi.

Atha naṁ mahāpuriso samparāyikaṁ eva atthaṁ—

"Pucchāmi brahmānaṁ Sanaṅkumāraṁ,
Kaṅkhī akaṅkhiṁ paravediyesu.
Katthaṭṭhito kimhi ca sikkhamāno,
Pappoti macco amataṁ brahmalokan"ti[2]—

Pucchi.

Tassa brahmā byākaronto—

"Hitvā mamattaṁ manujesu brahme,
Ekodibhūto karuṇe'dhimutto.
Nirāmagandho virato methunasmā,
Etthaṭṭhito ettha ca sikkhamāno.
Pappoti macco amataṁ brahmalokan"ti[2]—

brahmalokagāmimaggaṁ kathesi.

---

1. Dī 2. 193 piṭṭhe. 2. Dī 2. 194 piṭṭhe.

Tattha **maṁ ve kumāraṁ jānantī**ti ve ekaṁsena maṁ "kumāro"ti jānanti. **Brahmaloke**ti seṭṭhaloke. **Sanantanan**ti ciratanaṁ porāṇaṁ. **Evaṁ Govinda jānāhī**ti Govinda evaṁ maṁ dhārehi.

Āsananti idaṁ bhoto brahmuno nisīdanatthāya āsanaṁ paññattaṁ. Idaṁ **udakaṁ** paribhojanīyaṁ pādānaṁ dhovanatthaṁ pānīyaṁ pipāsaharaṇatthāya. Idaṁ **pajjaṁ** parissamavinodanatthaṁ pādabbhañjanatelaṁ. Idaṁ **madhusākaṁ** atakkaṁ aloṇikaṁ adhūpanaṁ udakena seditaṁ sākaṁ sandhāya vadati. Tadā hi bodhisattassa taṁ cātumāsaṁ brahmacariyaṁ abhisallekhavuttiparamukkaṭṭhaṁ ahosi. Tassime sabbe **agghe** katvā **pucchāma**, tayidaṁ **agghaṁ kurutu** paṭigganhātu **no bhavaṁ** idaṁ agghanti vuttaṁ hoti. Iti mahāpuriso brahmuno nesaṁ aparibhuñjanaṁ jānantopi vattasīse ṭhatvā attano āciṇṇaṁ atithipūjanaṁ dassento evamāha. Brahmāpissa adhippāyaṁ jānanto "paṭigganhāma te agghaṁ, yaṁ tvaṁ Govinda bhāsasī"ti āha.

Tattha tassa te āsane mayaṁ nisinnā nāma homa, pādodakena pādā dhotā nāma hontu, pānīyaṁ pītā nāma homa, pādabbhañjanena pādā makkhitā nāma hontu, udakasākampi paribhuttaṁ nāma hotūti attho.

Kaṅkhī akaṅkhiṁ paravediyesūti ahaṁ savicikiccho parena sayaṁ abhisaṅkhatattā parassa pākaṭesu paravediyesu pañhesu nibbicikicchaṁ.

Hitvā mamattanti "idaṁ mama, idaṁ mamā"ti pavattanakaṁ upakaraṇataṇhaṁ cajitvā. **Manujesū**ti sattesu. **Brahme**ti bodhisattaṁ ālapati. **Ekodibhūto**ti eko udeti pavattatīti ekodibhūto ekībhūto, etena kāyavivekaṁ dasseti. Atha vā eko udetīti ekodi, samādhi. Taṁ bhūto pattoti **ekodibhūto**, upacārappanāsamādhīhi samāhitoti attho. Etaṁ ekodibhāvaṁ karuṇābrahmavihāravasena dassento **"karuṇedhimutto"**ti āha. Karuṇajjhāne adhimutto, taṁ jhānaṁ nibbattetvāti attho. **Nirāmagandho**ti kilesasaṅkhātavissagandharahito. **Etthaṭṭhito**ti etesu dhammesu ṭhito ete dhamme sampādetvā. **Ettha ca sikkhamāno**ti etesu dhammesu

sikkhamāno[1], etaṁ brahmavihārabhāvanaṁ bhāventoti attho. Ayamettha saṅkhepo, vitthāro pana **Pāḷiyaṁ**[2] āgatoyevāti.

Atha mahāpuriso tassa brahmuno vacanaṁ sutvā āmagandhe jigucchanto "idānevāhaṁ pabbajissāmī"ti āha. Brahmāpi "sādhu mahāpurisa pabbajassu, evaṁ sati mayhampi tava santike āgamanaṁ svāgamanameva bhavissati, tvaṁ tāta sakalajambudīpe aggapuriso paṭhamavaye ṭhito, evaṁ mahantaṁ nāma sampattiṁ issariyañca pahāya pabbajanaṁ nāma gandhahatthino ayobandhanaṁ chinditvā vanagamanaṁ viya ati-uḷāraṁ, Buddhatanti nāmesā"ti mahābodhisattassa daḷhīkammaṁ katvā brahmalokameva gato. Mahāsattopi "mama ito nikkhamitvā pabbajanaṁ nāma na yuttaṁ, ahaṁ rājakulānaṁ atthaṁ anusāsāmi, tasmā tesaṁ ārocetvā sace tepi pabbajanti sundarameva, no ce purohitaṭṭhānaṁ niyyātetvā pabbajissāmī"ti cintetvā Reṇussa tāva rañño ārocetvā tena bhiyyoso mattāya kāmehi nimantiyamāno attano saṁvegahetuṁ ekantena pabbajitukāmatañcassa nivedetvā tena "yadi evaṁ ahampi pabbajissāmī"ti vutte "sādhū"ti sampaṭicchitvā eteneva nayena Sattabhū-ādayo cha khattiye satta ca brāhmaṇamahāsāle satta ca nhātakasatāni attano bhariyāyo ca āpucchitvā sattāhamattameva tesaṁ cittānurakkhaṇatthaṁ ṭhatvā mahābhinikkhamanasadisaṁ nikkhamitvā pabbaji.

Tassa te sattarājāno ādiṁ katvā sabbeva anupabbajiṁsu. Sā ahosi mahatī parisā, anekayojanavitthārāya parisāya parivuto mahāpuriso dhammaṁ desento gāmanigamajanapadarājadhānīsu cārikaṁ carati, mahājanaṁ puññe patiṭṭhāpeti. Gatagataṭṭhāne Buddhakolāhalaṁ viya hoti. Manussā "Govindapaṇḍito kira āgacchatī"ti sutvā puretarameva maṇḍapaṁ kāretvā taṁ alaṅkārāpetvā paccuggantvā maṇḍapaṁ pavesetvā nānaggarasabhojanena patimānenti. Mahālābhasakkāro mahogho viya ajjhottharanto uppajji. Mahāpuriso mahājanaṁ puññe patiṭṭhāpesi sīlasampadāya indriyasaṁvare bhojane mattaññutāya jāgariyānuyoge kasiṇaparikamme jhānesu abhiññāsu aṭṭhasamāpattīsu brahmavihāresūti. Buddhuppādakālo viya ahosi.

---

1. Ete sikkhamāno (Sī, Ka)
2. Dī 2. 178 piṭṭhādīsu.

Bodhisatto yāvatāyukaṁ pāramiyo pūrento samāpattisukhena vītināmetvā āyupariyosāne brahmaloke nibbatti. Tassa taṁ brahmacariyaṁ iddhañceva phītañca vitthārikaṁ bāhujaññaṁ puthubhūtaṁ yāva devamanussehi suppakāsitaṁ ciraṁ dīghamaddhānaṁ pavattittha. Tassa ye sāsanaṁ sabbena sabbaṁ ājāniṁsu, te kāyassa bhedā paraṁ maraṇā sugatiṁ brahmalokaṁ upapajjiṁsu. Ye na ājāniṁsu, te appekacce Paranimmitavasavattīnaṁ devānaṁ sahabyataṁ upapajjiṁsu. Appekacce Nimmānaratīnaṁ -pa- Tusitānaṁ yāmānaṁ Tāvatiṁsānaṁ Cātumahārājikānaṁ devānaṁ sahabyataṁ upapajjiṁsu. Ye sabbanihīnā, te gandhabbakāyaṁ paripūresuṁ. Iti mahājano yebhuyyena brahmalokūpago saggūpago ca ahosi. Tasmā devabrahmalokā paripūriṁsu. Cattāro apāyā suññā viya ahesuṁ.

Idhāpi **Akittijātake**[1] viya bodhisambhāraniddhāraṇā veditabbā—tadā satta rājāno mahātherā ahesuṁ, sesaparisā Buddhaparisā, Mahāgovindo Lokanātho. Tathā Reṇu-ādīnaṁ sattannaṁ rājūnaṁ aññamaññāvirodhena yathā sakarajje patiṭṭhāpanaṁ, tathā mahati sattavidhe rajje tesaṁ atthadhammānusāsane appamādo, "brahmunāpi sākacchaṁ samāpajjatī"ti pavattasambhāvanaṁ yathābhūtaṁ kātuṁ cattāro māse paramukkaṁsagato brahmacariyavāso, tena brahmuno attani samāpajjanaṁ, brahmuno ovāde ṭhatvā sattahi rājūhi sakalena ca lokena upanītaṁ lābhasakkāraṁ kheḷapiṇḍaṁ viya chaḍḍetvā aparimāṇāya khattiyabrāhmaṇādiparisāya anupabbajjānimittāya pabbajjāya anuṭṭhānaṁ[2], Buddhānaṁ sāsanassa viya attano sāsanassa cirakālānuppabandhoti evamādayo guṇānubhāvā vibhāvetabbāti.

Mahāgovindacariyāvaṇṇanā niṭṭhitā.

---

6. Nimirājacariyāvaṇṇanā

40. Chaṭṭhe **Mithilāyaṁ puruttame**ti Mithilānāmake Videhānaṁ uttamanagare. **Nimi nāma mahārājā**ti nemiṁ ghaṭento viya uppanno "Nimī"ti laddhanāmo, mahantehi dānasīlādiguṇavisesehi mahatā

---

1. Khu 5. 266 piṭṭhādīsu.
2. Anupaṭṭhānaṁ (Ka)

ca rājānubhāvena samannāgatattā mahanto rājāti mahārājā. **Paṇḍito kusalatthiko**ti attano ca paresañca puññatthiko.

Atīte kira Videharaṭṭhe Mithilānagare amhākaṁ bodhisatto Maghadevo[1] nāma rājā ahosi. So caturāsīti vassasahassāni kumārakīḷaṁ kīḷitvā caturāsīti vassasahassāni uparajjaṁ kāretvā caturāsīti vassasahassāni rajjaṁ kārento "yadā me sirasmiṁ palitāni passeyyāsi, tadā me āroceyyāsī"ti kappakassa vatvā aparabhāge tena palitāni disvā ārocite suvaṇṇasaṇḍāsena uddharāpetvā hatthe patiṭṭhāpetvā palitaṁ oloketvā "pātubhūto kho mayhaṁ devadūto"ti saṁvegajāto "idāni mayā pabbajituṁ vaṭṭatī"ti cintetvā satasahassuṭṭhānakaṁ gāmavaraṁ kappakassa datvā jeṭṭhakumāraṁ pakkosāpetvā tassa—

"Uttamaṅgaruhā mayhaṁ, ime jātā vayoharā.
Pātubhūtā devadūtā, pabbajjāsamayo mamā"ti[2]—

vatvā sādhukaṁ rajje samanusāsitvā yadipi attano aññānipi caturāsīti vassasahassāni āyu atthi, evaṁ santepi maccuno santike ṭhitaṁ viya attānaṁ maññamāno saṁviggahadayo pabbajjaṁ roceti. Tena vuttaṁ—

"Sirasmiṁ palitaṁ disvā, Maghadevo disampati.
Saṁvegaṁ alabhī dhīro, pabbajjaṁ samarocayī"ti[3].

So puttaṁ "imināva nīhārena vatteyyāsi yathā mayā paṭipannaṁ, mā kho tvaṁ antimapuriso ahosī"ti ovaditvā nagarā nikkhamma bhikkhupabbajjaṁ pabbajitvā caturāsīti vassasahassāni jhānasamāpattīhi vītināmetvā āyupariyosāne brahmalokaparāyano ahosi. Puttopissa bahūni vassasahassāni dhammena rajjaṁ kāretvā teneva upāyena pabbajitvā brahmalokaparāyano ahosi. Tathā tassa putto, tathā tassa puttoti evaṁ dvīhi ūnāni caturāsīti khattiyasahassāni sīse palitaṁ disvāva pabbajitāni. Atha bodhisatto brahmaloke ṭhitova "pavattati nu kho mayā manussaloke kataṁ kalyāṇaṁ na pavattatī"ti āvajjento

---

1. Makhādevo (Sī) 2. Khu 5. 3 piṭṭhe. 3. Ma-Ṭṭha 3. 215 piṭṭhepi passitabbaṁ.

addasa “ettakaṁ addhānaṁ pavattaṁ, idāni nappavattissatī”ti. So “na kho panāhaṁ mayhaṁ paveṇiyā ucchijjituṁ dassāmī”ti attano vaṁse jātarañño eva aggamahesiyā icchimhi paṭisandhiṁ gaṇhitvā attano vaṁsassa nemiṁ ghaṭento viya nibbatto. Tena vuttaṁ “nemiṁ ghaṭento viya uppannoti Nimīti laddhanāmo”ti.

Tassa hi nāmaggahaṇadivase pitarā ānītā lakkhaṇapāṭhakā lakkhaṇāni oloketvā “mahārāja ayaṁ kumāro tumhākaṁ vaṁsaṁ paggaṇhāti, pitupitāmahehipi mahānubhāvo mahāpuñño”ti byākariṁsu. Taṁ sutvā rājā yathāvuttenatthena “Nimī”tissa nāmaṁ akāsi, so daharakālato paṭṭhāya sīle uposathakamme ca yuttappayutto ahosi. Athassa pitā purimanayeneva palitaṁ disvā kappakassa gāmavaraṁ datvā puttaṁ rajje samanusāsitvā nagarā nikkhamma pabbajitvā jhānāni nibbattetvā brahmalokaparāyano ahosi.

Nimirājā pana dānajjhāsayatāya catūsu nagaradvāresu nagaramajjhe cāti pañca dānasālāyo kāretvā mahādānaṁ pavattesi, ekekāya dānasālāya satasahassaṁ satasahassaṁ katvā devasikaṁ pañcasatasahassāni pariccaji, pañca sīlāni rakkhi, pakkhadivasesu uposathakammaṁ samādiyi, mahājanampi dānādīsu puññesu samādapesi, saggamaggaṁ ācikkhi, nirayabhayena tajjesi, pāpato nivāresi. Tassa ovāde ṭhatvā mahājano dānādīni puññāni katvā tato cuto devaloke nibbatti, devaloko paripūri, nirayo tuccho viya ahosi. Tadā pana attano dānajjhāsayassa uḷārabhāvaṁ savisesaṁ dānapāramiyā pūritabhāvañca pavedento Satthā—

41. “Tadāhaṁ māpayitvāna, catussālaṁ catummukhaṁ.
Tattha dānaṁ pavattesiṁ, migapakkhinarādinan”ti—

ādimāha.

Tattha **tadā**ti tasmiṁ Nimirājakāle. **Māpayitvānā**ti kārāpetvā. **Catussālan**ti catūsu disāsu sambandhasālaṁ. **Catummukhan**ti catūsu disāsu catūhi dvārehi yuttaṁ. Dānasālāya hi mahantabhāvato deyyadhammassa yācakajanassa ca bahubhāvato na sakkā ekeneva

dvārena dānadhammaṁ pariyantaṁ kātuṁ deyyadhammañca pariyosāpetunti sālāya catūsu disāsu cattāri mahādvārāni kārāpesi. Tattha dvārato paṭṭhāya yāva koṇā deyyadhammo rāsikato tiṭṭhati. Aruṇuggaṁ ādiṁ katvā yāva pakatiyā saṁvesanakālo, tāva dānaṁ pavatteti. Itarasmimpi kāle anekasatā padīpā jhāyanti. Yadā yadā atthikā āgacchanti, tadā tadā dīyateva. Tañca dānaṁ na kapaṇaddhikavanibbakayācakānaññeva, atha kho aḍḍhānaṁ mahābhogānampi upakappanavasena Mahāsudassanadānasadisaṁ uḷāratarapaṇītatarānaṁ deyyadhammānaṁ pariccajanato sabbepi sakalajambudīpavāsino manussā paṭiggahesuṁ ceva paribhuñjiṁsu ca. Sakalajambudīpaṁ hi unnaṅgalaṁ katvā mahāpuriso tadā mahādānaṁ pavattesi. Yathā ca manussānaṁ, evaṁ migapakkhike ādiṁ katvā tiracchānagatānampi dānasālāya bahi ekamante tesaṁ upakappanavasena dānaṁ pavattesi. Tena vuttaṁ "tattha dānaṁ pavattesiṁ, migapakkhinarādinan"ti. Na kevalañca tiracchānānameva, petānampi[1] divase divase pattiṁ dāpesi. Yathā ca ekissā dānasālāya, evaṁ pañcasupi dānasālāsu dānaṁ pavattittha. **Pāḷiyaṁ** pana "tadāhaṁ māpayitvāna, catussālaṁ catummukhan"ti ekaṁ viya vuttaṁ, taṁ nagaramajjhe dānasālaṁ sandhāya vuttaṁ.

42. Idāni tattha deyyadhammaṁ ekadesena dassento **"acchādanañca sayanaṁ, annaṁ pānañca bhojanan"**ti āha.

Tattha **acchādananti** khomasukhumādinānāvidhanivāsanapārupanaṁ. **Sayananti** mañcapallaṅkādiñceva gonakacittakādiñca anekavidhaṁ sayitabbakaṁ, āsanampi cettha sayanaggahaṇeneva gahitanti daṭṭhabbaṁ. **Annaṁ pānañca bhojananti** tesaṁ tesaṁ sattānaṁ yathābhirucitaṁ nānaggarasaṁ annañceva pānañca avasiṭṭhaṁ nānāvidhabhojanavikatiñca. **Abbocchinnaṁ karitvānāti** ārambhato paṭṭhāya yāva āyupariyosānā ahorattaṁ avicchinnaṁ katvā.

43-4. Idāni tassa dānassa sammāsambodhiṁ ārabbha dānapāramibhāvena pavattitabhāvaṁ dassento yathā tadā attano ajjhāsayo pavatto, taṁ upamāya dassetuṁ **"yathāpi sevako"**ti-ādimāha. Tassattho—yathā nāma sevakapuriso attano sāmikaṁ kālānukālaṁ

---

1. Devatānampi (Ka)

sevanavasena upagato laddhabbadhanahetu kāyena vācāya manasā sabbathāpi kāyavacīmanokammehi yathā so ārādhito hoti, evaṁ **ārādhanīyaṁ** ārādhanameva **esati** gavesati, tathā **ahampi** bodhisattabhūto sadevakassa lokassa sāmibhūtaṁ anuttaraṁ Buddhabhāvaṁ **sevetukāmo** tassa ārādhanatthaṁ **sabbabhave** sabbasmiṁ nibbattanibbattabhave dānapāramiparipūraṇavasena **dānena**[1] sabba**satte** santappetvā bodhisaṅkhātato ariyamaggañāṇato jātattā **"bodhijan"**ti laddhanāmaṁ sabbaññutaññāṇaṁ parato sabbathā nānūpāyehi esissāmi gavesissāmi, taṁ **uttamaṁ bodhiṁ** sammāsambodhiṁ jīvitapariccāgādiṁ yaṁkiñci katvā **icchāmi** abhipatthemīti.

Evamidha dānajjhāsayassa uḷārabhāvaṁ dassetuṁ dānapāramivaseneva desanā katā. **Jātakadesanāyaṁ**[2] panassa sīlapārami-ādīnampi paripūraṇaṁ vibhāvitameva, tathā hissa heṭṭhā vuttanayeneva sīlādiguṇehi attānaṁ alaṅkaritvā mahājanaṁ tattha patiṭṭhapentassa-ovāde ṭhatvā nibbattadevatā Sudhammāyaṁ devasabhāyaṁ sannipatitā "aho amhākaṁ Nimirājānaṁ nissāya mayaṁ imaṁ sampattiṁ pattā, evarūpāpi nāma anuppanne Buddhe mahājanassa Buddhakiccaṁ sādhayamānā acchariyamanussā loke uppajjantī"ti mahāpurisassa guṇe vaṇṇentā abhitthaviṁsu. Tena vuttaṁ—

"Accheraṁ vata lokasmiṁ, uppajjanti vicakkhaṇā.
Yadā ahu Nimirājā, paṇḍito kusalatthiko"ti[3]—

ādi.

Taṁ sutvā Sakkaṁ Devānamindaṁ ādiṁ katvā sabbe devā bodhisattaṁ daṭṭhukāmā ahesuṁ. Athekadivasaṁ mahāpurisassa uposathikassa uparipāsādavaragatassa pacchimayāme pallaṅkaṁ ābhujitvā nisinnassa evaṁ cetaso parivitakko udapādi "dānaṁ nu kho varaṁ, udāhu brahmacariyan"ti. So taṁ attano kaṅkhaṁ chindituṁ nāsakkhi. Tasmiṁ khaṇe Sakkassa bhavanaṁ uṇhākāraṁ dassesi. Sakko taṁ kāraṇaṁ āvajjento bhodhisattaṁ tathā vitakkentaṁ disvā "handassa vitakkaṁ chindissāmī"ti āgantvā purato ṭhito tena "kosi tvan"ti puṭṭho attano devarājabhāvaṁ

---

1. Dhanena (Sī) 2. Khu 6. 184 piṭṭhādīsu. 3. Khu 6. 184 piṭṭhe.

ārocetvā "kiṁ mahārāja cintesī"ti vutte tamatthaṁ ārocesi. Sakko brahmacariyameva uttamaṁ katvā dassento—

"Hīnena brahmacariyena, khattiye upapajjati.
Majjhimena ca devattaṁ, uttamena visujjhati.

Na he'te sulabhā kāyā, yācayogena kenaci.
Ye kāye upapajjanti, anagārā tapassino"ti[1]—

āha.

Tattha puthutitthāyatanesu methunaviratimattaṁ **hīnaṁ brahmacariyaṁ** nāma, tena khattiyakule upapajjati. Jhānassa upacāramattaṁ **majjhimaṁ** nāma, tena devattaṁ upapajjati. Aṭṭhasamāpattinibbattanaṁ pana **uttamaṁ** nāma, tena brahmaloke nibbattati. Taṁ hi bāhirakā "nibbānan"ti kathenti. Tenāha "visujjhatī"ti. Sāsane pana parisuddhasīlassa bhikkhuno aññataraṁ devanikāyaṁ patthentassa brahmacariyacetanā hīnatāya **hīnaṁ** nāma, tena yathāpatthite devaloke nibbattati. Parisuddhasīlassa aṭṭhasamāpattinibbattanaṁ **majjhimaṁ** nāma, tena brahmaloke nibbattati. Parisuddhasīlassa pana vipassanaṁ vaḍḍhetvā arahattappatti **uttamaṁ** nāma, tena visujjhatīti. Iti sakko "mahārāja dānato brahmacariyavāsova sataguṇena sahassaguṇena satasahassaguṇena mahapphalo"ti vaṇṇesi. **Kāyā**ti brahmagaṇā. **Yācayogenā**ti yācanayuttena. "Yājayogenā"tipi Pāḷi, yajanayuttena, dānayuttenāti attho. **Tapassino**ti tapanissitakā. Imāyapi gāthāya brahmacariyavāsasseva mahānubhāvataṁ dīpeti. Evañca pana vatvā "kiñcāpi mahārāja dānato brahmacariyameva mahapphalaṁ, dvepi panete mahāpurisakattabbāva. Dvīsupi appamatto hutvā dānañca dehi sīlañca rakkhāhī"ti vatvā taṁ ovaditvā sakaṭṭhānameva gato.

Atha naṁ devagaṇo "mahārāja kuhiṁ gatatthā"ti āha. Sakko "Mithilāyaṁ Nimirañño kaṅkhaṁ chinditun"ti tamatthaṁ pakāsetvā bodhisattassa guṇe vitthārato vaṇṇesi. Taṁ sutvā devā "mahārāja mayaṁ Nimirājānaṁ daṭṭhukāmamhā, sādhu naṁ pakkosāpehī"ti vadiṁsu. Sakko "sādhū"ti sampaṭicchitvā mātaliṁ āmantesi "gaccha Nimirājānaṁ Vejayantaṁ āropetvā

1. Khu 6. 185 piṭṭhe.

ānehī”ti. So “sādhū”ti sampaṭicchitvā rathena gantvā tattha mahāsattaṁ āropetvā tena yācito yathākkamaṁ pāpakammīnaṁ puññakammīnañca ṭhānāni ācikkhanto anukkamena devalokaṁ nesi. Devāpi kho “Nimirājā āgato”ti sutvā dibbagandhavāsapupphahatthā yāva cittakūṭadvārakoṭṭhakā paccuggantvā mahāsattaṁ dibbagandhādīhi pūjentā Sudhammaṁ devasabhaṁ ānayiṁsu. Rājā rathā otaritvā devasabhaṁ pavisitvā Sakkena saddhiṁ ekāsane nisīditvā tena dibbehi kāmehi nimantiyamāno “alaṁ mahārāja mayhaṁ imehi yācitakūpamehi kāmehī”ti paṭikkhipitvā anekapariyāyena dhammaṁ desetvā manussagaṇanāya sattāhameva ṭhatvā “gacchāmahaṁ manussalokaṁ, tattha dānādīni puññāni karissāmī”ti āha. Sakko “Nimirājānaṁ mithilaṁ nehī”ti mātaliṁ āṇāpesi. So taṁ Vejayantarathaṁ āropetvā pācīnadisābhāgena Mithilaṁ pāpuṇi. Mahājano dibbarathaṁ disvā rañño paccuggamanaṁ akāsi. Mātali sīhapañjare mahāsattaṁ otāretvā āpucchitvā sakaṭṭhānameva gato. Mahājanopi rājānaṁ parivāretvā “kīdiso deva devaloko”ti pucchi. Rājā devalokasampattiṁ vaṇṇetvā “tumhepi dānādīni puññāni karotha, evaṁ tasmiṁ devaloke uppajjissathā”ti dhammaṁ desesi. So aparabhāge pubbe vuttanayena palitaṁ disvā puttassa rajjaṁ paṭicchāpetvā kāme pahāya pabbajitvā cattāro brahmavihāre bhāvetvā brahmalokūpago ahosi. Tadā Sakko Anuruddho ahosi. Mātali Ānando. Caturāsīti rājasahassāni Buddhaparisā. Nimirājā Lokanātho.

Tassa idhāpi heṭṭhā vuttanayeneva bodhisambhārā niddhāretabbā. Tathā brahmalokasampattiṁ pahāya pubbe attanā pavattitaṁ kalyāṇavattaṁ anuppabandhessāmīti mahākaruṇāya manussaloke nibbattanaṁ, uḷāro dānajjhāsayo, tadanurūpā dānādīsu paṭipatti, mahājanassa ca tattha patiṭṭhāpanaṁ, yāva devamanussānaṁ patthaṭayasatā, Sakkassa devarājassa upasaṅkamane ativimhayatā[1], tena dibbasampattiyā nimantiyamānopi taṁ analaṅkaritvā puññasambhāraparibrūhanatthaṁ puna manussavāsūpagamanaṁ, lābhasampattīsu sabbattha alaggabhāvoti evamādayo guṇānubhāvā niddhāretabbāti.

Nimirājacariyāvaṇṇanā niṭṭhitā.

---

1. Avimhayatā (Ka)

7. Candakumāracariyāvaṇṇanā

45. Sattame **ekarājassa atrajo**ti Ekarājassa nāma Kāsirañño orasaputto. **Nagare Pupphavatiyā**ti Pupphavatināmake nagare. **Candasavhayo**ti candasaddena avhātabbo, Candanāmoti attho.

Atīte kira ayaṁ Bārāṇasī Pupphavatī nāma ahosi. Tattha Vasavattirañño putto Ekarājā nāma rajjaṁ kāresi. Bodhisatto tassa Gotamiyā nāma aggamahesiyā kucchimhi paṭisandhiṁ aggahesi, "Candakumāro"tissa nāmamakaṁsu. Tassa padasā gamanakāle aparopi putto uppanno, tassa "Sūriyakumāro"ti nāmamakaṁsu. Tassa padasā gamanakāle ekā dhītā uppannā, "Selā"tissā nāmamakaṁsu. Vemātikā ca nesaṁ Bhaddaseno Sūro cāti dve bhātaro ahesuṁ. Bodhisatto anupubbena vuddhippatto sippesu ca vijjāṭṭhānesu ca pāraṁ agamāsi. Tassa rājā anucchavikaṁ Candaṁ nāma rājadhītaraṁ ānetvā uparajjaṁ adāsi. Bodhisattassa eko putto uppanno, tassa "Vāsulo"ti[1] nāmamakaṁsu. Tassa pana rañño Khaṇḍahālo nāma purohito, taṁ rājā vinicchaye ṭhapesi. So lañjavittako[2] hutvā lañjaṁ gahetvā assāmike sāmike karoti. Sāmike ca assāmike karoti. Athekadivasaṁ aṭṭaparājito eko puriso vinicchayaṭṭhāne upakkosento nikkhamitvā rājūpaṭṭhānaṁ gacchantaṁ bodhisattaṁ disvā tassa pādesu nipatitvā "sāmi Khaṇḍahālo vinicchaye vilopaṁ khādati, ahaṁ tena lañjaṁ gahetvā parājayaṁ pāpito"ti aṭṭassaramakāsi. Bodhisatto "mā bhāyī"ti taṁ assāsetvā vinicchayaṁ netvā sāmikameva sāmikaṁ akāsi. Mahājano mahāsaddena sādhukāramadāsi.

Rājā "bodhisattena kira aṭṭo suvinicchito"ti sutvā taṁ āmantetvā "tāta ito paṭṭhāya tvameva aṭṭakaraṇe vinicchayaṁ vinicchināhī"ti vinicchayaṁ bodhisattassa adāsi. Khaṇḍahālassa āyo pacchijji. So tato paṭṭhāya bodhisatte āghātaṁ bandhitvā otārāpekkho vicari. So pana rājā mudhappasanno[3], so ekadivasaṁ supinantena devalokaṁ passitvā tattha gantukāmo hutvā

---

1. Vasulo (Ka) 2. Lañjavitakko (Sī) 3. Muddhappasanno (Sī)

"purohitaṁ brahmalokagāmimaggaṁ ācikkhā"ti āha. So "atidānaṁ dadanto sabbacatukkena yaññaṁ yajassū"ti vatvā raññā "kiṁ atidānan"ti puṭṭho "attano piyaputtā piyabhariyā piyadhītaro mahāvibhavaseṭṭhino maṅgalahatthi-assādayoti ete cattāro cattāro katvā dvipadacatuppade yaññatthāya pariccajitvā tesaṁ galalohitena yajanaṁ atidānaṁ nāmā"ti saññāpesi. Iti so "saggamaggaṁ ācikkhissāmī"ti nirayamaggaṁ ācikkhi.

Rājāpi tasmiṁ paṇḍitasaññī hutvā "tena vuttavidhi saggamaggo"ti saññāya taṁ paṭipajjitukāmo mahantaṁ yaññāvāṭaṁ kārāpetvā tattha bodhisattādike cattāro rājakumāre ādiṁ katvā Khaṇḍahālena vuttaṁ sabbaṁ dvipadacatuppadaṁ yaññapasutaṭṭhāne nethāti āṇāpesi. Sabbañca yaññasambhāraṁ upakkhaṭaṁ ahosi. Taṁ sutvā mahājano mahantaṁ kolāhalaṁ akāsi. Rājā vippaṭisārī hutvā Khaṇḍahālena upatthambhito punapi tathā taṁ āṇāpesi. Bodhisatto "khaṇḍahālena vinicchayaṭṭhānaṁ alabhantena mayi āghātaṁ bandhitvā mameva maraṇaṁ icchantena mahājanassa anayabyasanaṁ uppāditan"ti jānitvā nānāvidhehi upāyehi rājānaṁ tato duggahitaggāhato vivecetuṁ vāyamitvāpi nāsakkhi. Mahājano paridevi, mahantaṁ kāruññamakāsi. Mahājanassa paridevantasseva yaññāvāṭe sabbakammāni niṭṭhāpesi. Rājaputtaṁ netvā gīvāya nāmetvā nisīdāpesuṁ. Khaṇḍahālo suvaṇṇapātiṁ upanāmetvā khaggaṁ ādāya "tassa gīvaṁ chindissāmī"ti aṭṭhāsi. Taṁ disvā Candā nāma rājaputtassa devī "aññaṁ me paṭisaraṇaṁ natthi, attano saccabalena sāmikassa sotthiṁ karissāmī"ti añjaliṁ paggayha parisāya antare vicarantī "idaṁ ekanteneva pāpakammaṁ, yaṁ Khaṇḍahālo saggamaggoti karoti. Iminā mayhaṁ saccavacanena mama sāmikassa sotthi hotu.

Yā devatā idha loke, sabbā tā saraṇaṁ gatā.
Anāthaṁ tāyatha mamaṁ, yathāhaṁ patimā siyan"ti[1]—

saccakiriyamakāsi. Sakko devarājā tassā paridevanasaddaṁ sutvā taṁ pavattiṁ ñatvā jalitaṁ ayokūṭaṁ ādāya āgantvā rājānaṁ

1. Yā devatā idhāgatā, yāni ca yakkhabhūtabhabyāni. Saraṇesiniṁ anāthaṁ tāyatha maṁ, yācāmahaṁ patimāhaṁ ajeyyanti. (Khu 6. 255 piṭṭhe)

tāsetvā sabbe vissajjāpesi. Sakkopi tadā attano dibbarūpaṁ dassetvā sampajjalitaṁ sajotibhūtaṁ vajiraṁ paribbhamanto "are pāparāja kāḷakaṇṇi kadā tayā pāṇātipātena sugatigamanaṁ diṭṭhapubbaṁ, Candakumāraṁ sabbañca imaṁ janaṁ bandhanato mocehi, no ce mocessasi, ettheva te imassa ca duṭṭhabrāhmaṇassa sīsaṁ phālessāmī"ti ākāse aṭṭhāsi. Taṁ acchariyaṁ disvā rājā brāhmaṇo ca sīghaṁ sabbe bandhanā mocesuṁ.

Atha mahājano ekakolāhalaṁ katvā sahasā yaññāvāṭaṁ ajjhottharitvā Khaṇḍahālassa ekekaṁ leḍḍuppahāraṁ dento tattheva naṁ jīvitakkhayaṁ pāpetvā rājānampi māretuṁ ārabhi. Bodhisatto puretarameva pitaraṁ palissajitvā ṭhito māretuṁ na adāsi. Mahājano "jīvitaṁ tāvassa pāparañño dema, chattaṁ panassa na dassāma, nagare vāsaṁ vā na dassāma, taṁ caṇḍālaṁ katvā bahinagare vāsāpessāmā"ti rājavesaṁ hāretvā kāsāvaṁ nivāsāpetvā haliddipilotikāya sīsaṁ veṭhetvā caṇḍālaṁ katvā caṇḍālagāmaṁ pahiṇiṁsu. Ye pana taṁ pasughātayaññaṁ yajiṁsu ceva yajāpesuṁ ca anumodiṁsu ca, sabbe te nirayaparāyanā ahesuṁ. Tenāha Bhagavā—

"Sabbe paviṭṭhā nirayaṁ, yathā taṁ pāpakaṁ karitvāna.
Na hi pāpakammaṁ katvā, labbhā sugatiṁ ito gantun"ti[1].

Atha sabbāpi rājaparisā nāgarā ceva jānapadā ca samāgantvā bodhisattaṁ rajje abhisiñciṁsu. So dhammena rajjaṁ anusāsanto taṁ attano mahājanassa ca akāraṇeneva uppannaṁ anayabyasanaṁ anussaritvā saṁvegajāto puññakiriyāsu bhiyyoso mattāya ussāhajāto mahādānaṁ pavattesi, sīlāni rakkhi, uposathakammaṁ samādiyi. Tena vuttaṁ—

46. "Tadāhaṁ yajanā mutto, nikkhanto yaññavāṭato.
Saṁvegaṁ janayitvāna, mahādānaṁ pavattayin"ti—

ādi.

---

1. Khu 6. 256 piṭṭhe.

Tattha **yajanā mutto**ti Khaṇḍahālena vihitayaññavidhito vuttanayena ghātetabbato mutto. **Nikkhanto yaññavāṭato**ti abhisekakaraṇatthāya ussāhajātena mahājanena saddhiṁ tato yaññabhūmito niggato. **Saṁvegaṁ janayitvānā**ti evaṁ "bahu-antarāyo lokasannivāso"ti ativiya saṁvegaṁ uppādetvā. **Mahādānaṁ pavattayin**ti cha dānasālāyo kārāpetvā mahatā dhanapariccāgena Vessantaradānasadisaṁ mahādānamadāsiṁ. Etena abhisekakaraṇato paṭṭhāya tassa mahādānassa pavattitabhāvaṁ dasseti.

47. **Dakkhiṇeyye adatvānā**ti dakkhiṇārahe puggale deyyadhammaṁ apariccajitvā. **Api chappañca rattiyo**ti appekadā chapi pañcapi rattiyo attano pivanakhādanabhuñjanāni na karomīti dasseti.

Tadā kira bodhisatto sakalajambudīpaṁ unnaṅgalaṁ katvā mahāmegho viya abhivassanto mahādānaṁ pavattesi. Tattha kiñcāpi dānasālāsu annapānādi-uḷāruḷārapaṇītapaṇītameva yācakānaṁ yathārucitaṁ divase divase dīyati, tathāpi attano sajjitaṁ āhāraṁ rājārahabhojanampi yācakānaṁ adatvā na bhuñjati, taṁ sandhāya vuttaṁ **"nāhaṁ pivāmī"**ti-ādi.

48. Idāni tathā yācakānaṁ dāne kāraṇaṁ dassento upamaṁ tāva āharati **"yathāpi vāṇijo nāmā"**ti-ādinā. Tassattho—yathā nāma vāṇijo bhaṇḍaṭṭhānaṁ gantvā appena pābhatena bahuṁ bhaṇḍaṁ vikkiṇitvā vipulaṁ bhaṇḍasannicayaṁ katvā desakālaṁ jānanto **yattha**ssa **lābho** udayo **mahā hoti**, **tattha** dese kāle vā **taṁ** bhaṇḍaṁ **harati** upaneti vikkiṇāti.

49. **Sakabhuttāpī**ti sakabhuttatopi attanā paribhuttatopi. "Sakaparibhuttāpī"tipi pāṭho. **Pare**ti parasmiṁ paṭiggāhakapuggale. **Satabhāgo**ti anekasatabhāgo āyatiṁ bhavissati. Idaṁ vuttaṁ hoti—yathā vāṇijena kītabhaṇḍaṁ tattheva avikkiṇitvā tathārūpe dese kāle ca vikkiṇiyamānaṁ bahuṁ udayaṁ vipulaṁ phalaṁ hoti, tatheva attano santakaṁ attanā anupabhuñjitvā parasmiṁ paṭiggāhakapuggale dinnaṁ mahapphalaṁ anekasatabhāgo bhavissati, tasmā

attanā abhuñjitvāpi parassa dātabbamevāti. Vuttañhetaṁ Bhagavatā "tiracchānagate dānaṁ datvā sataguṇā dakkhiṇā pāṭikaṅkhitabbā. Puthujjanadussīle dānaṁ datvā sahassaguṇā"ti vitthāro[1]. Aparampi vuttaṁ "evaṁ ce bhikkhave sattā jāneyyuṁ dānasaṁvibhāgassa vipākaṁ, yathāhaṁ jānāmi, na adatvā bhuñjeyyuṁ, na ca nesaṁ maccheramalaṁ cittaṁ pariyādāya tiṭṭheyya. Yopi nesaṁ assa carimo ālopo carimaṁ kabaḷaṁ, tatopi na asaṁvibhajitvā bhuñjeyyun"ti[2]ādi.

50. **Etamatthavasaṁ ñatvā**ti etaṁ dānassa mahapphalabhāvasaṅkhātañceva sammāsambodhiyā paccayabhāvasaṅkhātañca atthavasaṁ kāraṇaṁ jānitvā. **Na paṭikkamāmi dānato**ti dānapāramito īsakampi na nivattāmi abhikkamāmi eva. Kimatthaṁ? **Sambodhimanupattiyā**ti sambodhiṁ sabbaññutaññāṇaṁ anuppattiyā anuppattiyatthaṁ, adhigantunti attho.

Tadā bodhisatto mahājanena pitari caṇḍālagāmaṁ pavesite dātabbayuttakaṁ paribbayaṁ dāpesi nivāsanāni pārupanāni ca, sopi nagaraṁ pavisituṁ alabhanto bodhisatte uyyānakīḷādi-atthaṁ bahigate upasaṅkamati, puttasaññāya pana na vandati, na añjalikammaṁ karoti, "ciraṁ jīva sāmī"ti vadati. Bodhisattopi diṭṭhadivase atirekasammānaṁ karoti. So evaṁ dhammena rajjaṁ kāretvā āyupariyosāne sapariso devalokaṁ pūresi. Tadā Khaṇḍahālo Devadatto ahosi, Gotamī devī Mahāmāyā, Candā rājadhītā Rāhulamātā, Vāsulo Rāhulo, Selā Uppalavaṇṇā, Sūro Mahākassapo, Bhaddaseno Mahāmoggallāno, Sūriyakumāro Sāriputto, Candarājā Lokanātho.

Tassa idhāpi pubbe vuttanayeneva yathārahaṁ sesapāramiyo niddhāretabbā. Tadā[3] Khaṇḍahālassa kakkhaḷapharusabhāvaṁ jānantopi ajjhupekkhitvā dhammena samena aṭṭassa vinicchayo, attānaṁ māretukāmasseva Khaṇḍahālassa tathā yaññavidhānaṁ jānitvāpi tassa upari cittappakopābhāvo, attano parisaṁ gahetvā pitu sattu bhavituṁ samatthopi "mādisassa nāma garūhi virodho na yutto"ti attānaṁ purisapasuṁ katvā ghātāpetukāmassa pitu āṇāyaṁ avaṭṭhānaṁ, kosiyā asiṁ gahetvā

---

1. Ma 3. 298 piṭṭhe. 2. Khu 1. 207 piṭṭhe Itivuttake. 3. Tathā (Ka)

sīsaṁ chindituṁ upakkamante purohite attano pitari putte sabbasattesu ca mettāpharaṇena samacittatā, mahājane pitaraṁ māretuṁ upakkamante sayaṁ palissajitvā tassa jīvitadānañca, divase divase Vessantaradānasadisaṁ mahādānaṁ dadatopi dānena atittabhāvo, mahājanena caṇḍālesu vāsāpitassa pitu dātabbayuttakaṁ datvā posanaṁ, mahājanaṁ puññakiriyāsu patiṭṭhāpananti evamādayo guṇānubhāvā niddhāretabbāti[1].

Candakumāracariyāvaṇṇanā niṭṭhitā.

---

8. Sivirājacariyāvaṇṇanā

51. Aṭṭhame **Ariṭṭhasavhaye nagare**ti Ariṭṭhapuranāmake nagare. **Sivi nāmāsi khattiyo**ti Sivīti gottato evaṁnāmako rājā ahosi.

Atīte kira Siviraṭṭhe Ariṭṭhapuranagare Sivirāje rajjaṁ kārente mahāsatto tassa putto hutvā nibbatti, "Sivikumāro"tissa nāmamakaṁsu. So vayappatto Takkasilaṁ gantvā uggahitasippo āgantvā pitu sippaṁ dassetvā uparajjaṁ labhitvā aparabhāge pitu accayena rājā hutvā agatigamanaṁ pahāya dasa rājadhamme akopetvā rajjaṁ kārento nagarassa catūsu dvāresu nagaramajjhe nivesanadvāreti cha dānasālāyo kāretvā devasikaṁ chasatasahassapariccāgena mahādānaṁ pavattesi. Aṭṭhamīcātuddasīpannarasīsu sayaṁ dānasālaṁ gantvā dānaggaṁ oloketi. So ekadā puṇṇamadivase pātova samussitasetacchatte rājapallaṅke nisinno attanā dinnadānaṁ āvajjento bāhiravatthuṁ attanā adinnaṁ nāma adisvā "na me bāhirakadānaṁ tathā cittaṁ toseti, yathā ajjhattikadānaṁ, aho vata mama[2] dānasālaṁ gatakāle koci yācako bāhiravatthuṁ ayācitvā ajjhattikameva yāceyya, sace hi me koci sarīre maṁsaṁ vā lohitaṁ vā sīsaṁ vā hadayamaṁsaṁ vā akkhīni vā upaḍḍhasarīraṁ vā sakalameva vā attabhāvaṁ dāsabhāvena yāceyya,

---

1. Vibhāvetabbā (Ka) 2. Maṁ (Sī, Ka)

taṁtadevassa adhippāyaṁ pūrento dātuṁ sakkomī”ti cintesi. **Pāḷiyaṁ** pana akkhīnaṁ eva vasena āgatā. Tena vuttaṁ—

“Nisajja pāsādavare, evaṁ cintesahaṁ tadā.

52. Yaṁkiñci mānusaṁ dānaṁ, adinnaṁ me na vijjati.
Yopi yāceyya maṁ cakkhuṁ, dadeyyaṁ avikampito”ti.

Tattha **mānusaṁ dānan**ti pakatimanussehi dātabbadānaṁ annapānādi. Evaṁ pana mahāsattassa uḷāre dānajjhāsaye uppanne Sakkassa Paṇḍukambalasilāsanaṁ uṇhākāraṁ dassesi. So tassa kāraṇaṁ āvajjento bodhisattassa ajjhāsayaṁ disvā “Sivirājā ajja sampattayācakā cakkhūni ce yācanti, cakkhūni uppāṭetvā nesaṁ dassāmīti cintesī”ti Sakko devaparisāya vatvā “so sakkhissati nu kho taṁ dātuṁ, udāhu noti vīmaṁsissāmi tāva nan”ti bodhisatte soḷasahi gandhodakaghaṭehi nhatvā sabbālaṅkārehi paṭimaṇḍite alaṅkatahatthikkhandhavaragate dānaggaṁ gacchante jarājiṇṇo andhabrāhmaṇo viya hutvā tassa cakkhupathe ekasmiṁ unnatappadese ubho hatthe pasāretvā rājānaṁ jayāpetvā ṭhito bodhisattena tadabhimukhaṁ vāraṇaṁ pesetvā “brāhmaṇa kiṁ icchasī”ti pucchito “tava dānajjhāsayaṁ nissāya samuggatena kittighosena sakalalokasannivāso nirantaraṁ phuṭo, ahañca andho, tasmā taṁ yācāmī”ti upacāravasena ekaṁ cakkhuṁ yāci. Tena vuttaṁ—

53. “Mama saṅkappamaññāya, Sakko devānamissaro.
Nisinno devaparisāya, idaṁ vacanamabravi.

54. Nisajja pāsādavare, Sivirājā mahiddhiko.
Cintento vividhaṁ dānaṁ, adeyyaṁ so na passati.

55. Tathaṁ nu vitathaṁ netaṁ, handa vīmaṁsayāmi taṁ.
Muhuttaṁ āgameyyātha, yāva jānāmi taṁ manaṁ.

56. Pavedhamāno palitasiro, valigatto jarāturo.
Andhavaṇṇova hutvāna, rājānaṁ upasaṅkami.

57. So tadā paggahetvāna, vāmaṁ dakkhiṇabāhu ca.
Sirasmiṁ añjaliṁ katvā, idaṁ vacanamabravi.

58. Yācāmi taṁ mahārāja, dhammika raṭṭhavaḍḍhana.
Tava dānaratā kitti, uggatā devamānuse.

59. Ubhopi nettā nayanā, andhā upahatā mama.
Ekaṁ me nayanaṁ dehi, tvampi ekena yāpayā"ti.

Tattha **cintento vividhaṁ dānan**ti attanā dinnaṁ vividhaṁ dānaṁ cintento, āvajjento dānaṁ vā attanā dinnaṁ vividhaṁ bāhiraṁ deyyadhammaṁ cintento. **Adeyyaṁ so na passatī**ti bāhiraṁ viya ajjhattikavatthumpi adeyyaṁ dātuṁ asakkuṇeyyaṁ na passati, "cakkhūnipi uppāṭetvā dassāmī"ti cintesīti adhippāyo. **Tathaṁ nu vitathaṁ netan**ti etaṁ ajjhattikavatthunopi adeyyassa adassanaṁ deyyabhāveneva dassanaṁ cintanaṁ[1] saccaṁ nu kho, udāhu asaccanti attho. **So tadā paggahetvāna, vāmaṁ dakkhiṇabāhu cā**ti vāmabāhuṁ dakkhiṇabāhuñca tadā paggahetvā, ubho bāhū ukkhipitvāti attho. **Raṭṭhavaḍḍhanā**ti raṭṭhavaḍḍhīkara. **Tvampi ekena yāpayā**ti ekena cakkhunā samavisamaṁ passanto sakaṁ attabhāvaṁ tvaṁ yāpehi, ahampi bhavato laddhena ekena yāpemīti dasseti.

Taṁ sutvā mahāsatto tuṭṭhamānaso "idānevāhaṁ pāsāde nisinno evaṁ cintetvā āgato, ayañca me cittaṁ ñatvā viya cakkhuṁ yācati, aho vata me lābhā, ajja me manoratho matthakaṁ pāpuṇissati, adinnapubbaṁ vata dānaṁ dassāmī"ti ussāhajāto ahosi. Tamatthaṁ pakāsento satthā āha—

60. "Tassāhaṁ vacanaṁ sutvā, haṭṭho saṁviggamānaso.
Katañjalī vedajāto, idaṁ vacanamabraviṁ.

61. Idānāhaṁ cintayitvāna, pāsādato idhāgato.
Tvaṁ mama cittamaññāya, nettaṁ yācitumāgato.

1. Vitathaṁ (Sī)

62. Aho me mānasaṁ siddhaṁ, saṅkappo paripūrito.
    Adinnapubbaṁ dānavaraṁ, ajja dassāmi yācake"ti.

Tattha **tassā**ti tassa brāhmaṇarūpadharassa Sakkassa. **Haṭṭho**ti tuṭṭho. **Saṁviggamānaso**ti mama cittaṁ jānitvā viya iminā brāhmaṇena cakkhu yācitaṁ, ettakaṁ kālaṁ evaṁ acintetvā pamajjito vatamhīti saṁviggacitto. **Vedajāto**ti jātapītipāmojjo. **Abravin**ti abhāsiṁ. **Mānāsan**ti manasi bhavaṁ mānasaṁ, dānajjhāsayo, "cakkhuṁ dassāmī"ti uppannadānajjhāsayoti attho. **Saṅkappo**ti manoratho. **Paripūrito**ti paripuṇṇo.

Atha bodhisatto cintesi "ayaṁ brāhmaṇo mama cittācāraṁ ñatvā viya duccajampi cakkhuṁ maṁ yācati, siyā nu kho kāyaci devatāya anusiṭṭho bhavissati, pucchissāmi tāva nan"ti cintetvā taṁ brāhmaṇaṁ pucchi. Tenāha Bhagavā **Jātakadesanāyaṁ**—

"Kenā'nusiṭṭho idhamāgatosi,
Vanibbaka cakkhupathāni yācituṁ.
Suduccajaṁ yācasi uttamaṅgaṁ,
Yamāhu nettaṁ purisena duccajan"ti[1].

Taṁ sutvā brahmaṇarūpadharo Sakko āha—

"Yamāhu devesu Sujampatīti,
Maghavāti naṁ āhu manussaloke.
Tenā'nusiṭṭho idhamāgatosmi,
Vanibbako cakkhupathāni yācituṁ.

Vanibbato mayha vaniṁ anuttaraṁ,
Dadāhi te cakkhupathāni yācito.
Dadāhi me cakkhupathaṁ anuttaraṁ,
Yamāhu nettaṁ purisena duccajan"ti[1].

Mahāsatto āha—

"Yena atthena āgacchi, yamattha'mabhipatthayaṁ.
Te te ijjhantu saṅkappā, labha cakkhūni brāhmaṇa.

1. Khu 5. 316 piṭṭhe.

Ekaṁ te yācamānassa,
Ubhayāni dadāmahaṁ.
Sa cakkhumā gaccha janassa pekkhato,
Yadicchase tvaṁ tada te samijjhatū"ti[1].

Tattha **vanibbakā**ti taṁ ālapati. **Cakkhupathānī**ti dassanassa pathabhāvato cakkhūnamevetaṁ nāmaṁ. **Yamāhū**ti yaṁ loke "duccajan"ti kathenti. **Vanibbato**ti yācantassa. **Vanin**ti yācanaṁ. **Te te**ti te tava tassa andhassa[2] saṅkappā. **Sa cakkhumā**ti so tvaṁ mama cakkhūhi cakkhumā hutvā. **Tada te samijjhatū**ti yaṁ tvaṁ mama santikā icchasi, taṁ te samijjhatūti.

Rājā ettakaṁ kathetvā "ayaṁ brāhmaṇo Sakkena anusiṭṭho idhāgatosmīti bhaṇati, nūna imassa iminā upāyena cakkhu sampajjissatī"ti ñatvā "idheva mayā cakkhūni uppāṭetvā dātuṁ asāruppan"ti cintetvā brāhmaṇaṁ ādāya antepuraṁ gantvā rājāsane nisīditvā Sivakaṁ[3] nāma vejjaṁ pakkosāpesi. Atha "amhākaṁ kira rājā akkhīni uppāṭetvā brāhmaṇassa dātukāmo"ti sakalanagare ekakolāhalaṁ ahosi. Atha naṁ rañño ñātisenāpati-ādayo rājavallabhā amaccā pārisajjā nāgarā orodhā ca sabbe sannipatitvā nānā-upāyehi nivāresuṁ. Rājāpi ne anuvāresi. Tenāha—

"Mā no deva adā cakkhuṁ, mā no sabbe parākari[4].
Dhanaṁ dehi mahārāja, muttā veḷuriyā bahū.

Yutte deva rathe dehi, ājānīye ca'laṅkate.
Nāge dehi mahārāja, hemakappanavāsase.

Yathā taṁ sivayo sabbe, sayoggā sarathā sadā.
Samantā parikireyyuṁ[5], evaṁ dehi rathesabhā"ti[6].

Atha rājā tisso gāthā abhāsi—

"Yo ve dassanti vatvāna, adāne kurute mano.
Bhūmyaṁ so patitaṁ pāsaṁ, gīvāyaṁ paṭimuñcati.

---

1. Khu 5. 316 piṭṭhe. 2. Atthassa (Ka) 3. Sīvakaṁ (Sī, Ka)
4. Parakkari (Sī, Ka) 5. Parikareyyunti (Sī) 6. Khu 5. 317 piṭṭhe.

Yo ve dassanti vatvāna, adāne kurute mano.
Pāpā pāpataro hoti, sampatto yamasādhanaṁ.

Yañhi yāce tañhi dade, yaṁ na yāce na taṁ dade.
Svāhaṁ tameva dassāmi, yaṁ maṁ yācati brāhmaṇo"ti[1].

Tattha **mā no devā**ti **no**ti nipātamattaṁ. Deva mā **cakkhuṁ** adāsi. **Mā no sabbe parākarī**ti amhe sabbe mā pariccaji. Akkhīsu hi dinnesu tvaṁ rajjaṁ na karissasi, evaṁ tayā mayaṁ pariccattā nāma bhavissāmāti adhippāyena evamāhaṁsu. **Parikireyyun**ti parivāreyyuṁ. **Evaṁ dehī**ti yathā taṁ avikalacakkhuṁ sivayo ciraṁ parivāreyyuṁ, evaṁ dehi dhanamevassa dehi, mā akkhīni. Akkhīsu hi dinnesu na taṁ sivayo parivāressantīti dasseti.

Paṭimuñcatīti paṭipaveseti. **Pāpā pāpataro hotī**ti lāmakā lāmakataro nāma hoti. **Sampatto yamasādhanan**ti yamassa āṇāpavattiṭṭhānaṁ Ussadanirayaṁ esa patto nāma hoti. **Yañhi yāce**ti yaṁ vatthuṁ yācako yācati, dāyakopi tadeva dadeyya, na ayācitaṁ, ayañca brāhmaṇo cakkhuṁ maṁ yācati, na muttādikaṁ dhanaṁ, taṁ dassāmīti vadati.

Atha naṁ "āyu-ādīsu kiṁ patthetvā cakkhūni desi devā"ti pucchiṁsu. Mahāpuriso "nāhaṁ diṭṭhadhammikaṁ samparāyikaṁ vā sampattiṁ patthetvā demi, api ca bodhisattānaṁ āciṇṇasamāciṇṇo porāṇakamaggo esa, yadidaṁ dānapāramipūraṇaṁ nāmā"ti āha. Tena vuttaṁ—

"Āyuṁ nu vaṇṇaṁ nu sukhaṁ balaṁ nu,
Kiṁ patthayāno nu janinda desi.
Kathañhi rājā Sivinaṁ anuttaro,
Cakkhūni dajjā paralokahetu.

Na vāhametaṁ yasasā dadāmi,
Na puttamicche na dhanaṁ na raṭṭhaṁ.
Satañca dhammo carito purāṇo,
Icceva dāne ramate mano mamā"ti[1].

---

1. Khu 5. 317 piṭṭhe.

Tattha **paralokahetū**ti mahārāja kathaṁ nāma tumhādiso paṇḍitapuriso Sakkasampattisadisaṁ sandiṭṭhikaṁ issariyaṁ pahāya paralokahetu cakkhūni dadeyyāti.

Na vāhanti na ve ahaṁ. **Yasasā**ti dibbassa vā mānusassa vā issariyassa kāraṇā, apica **sataṁ** bodhisattānaṁ **dhammo** Buddhakārako **carito** ācarito āciṇṇo purātano **icceva** iminā kāraṇena **dāne**yeva īdiso **mama mano** niratoti.

Evañca pana vatvā rājā amacce saññāpetvā Sivakaṁ vejjaṁ āṇāpesi "ehi Sivaka mama ubhopi akkhīni imassa brāhmaṇassa dātuṁ sīghaṁ uppāṭetvā hatthe patiṭṭhapehī"ti. Tena vuttaṁ—

63. "Ehi Sivaka uṭṭhehi, mā dandhayi mā pavedhayi.
Ubhopi nayanaṁ dehi, uppāṭetvā vanibbake.

64. Tato so codito mayhaṁ, Sivako vacanaṁkaro.
Uddharitvāna pādāsi, tālamiñjaṁva yācake"ti.

Tattha **uṭṭhehī**ti uṭṭhānavīriyaṁ karohi, imasmiṁ mama cakkhudāne sahāyakiccaṁ karohīti dasseti. **Mā dandhayī**ti mā cirāyi. Ayaṁ hi atidullabho cirakālaṁ patthito mayā uttamo dānakkhaṇo paṭiladdho, so mā virajjhīti adhippāyo. **Mā pavedhayī**ti "amhākaṁ rañño cakkhūni uppāṭemī"ti cittutrāsavasena mā vedhayi sarīrakampaṁ mā āpajji. **Ubhopi nayanan**ti ubhopi nayane. **Vanibbake**ti yācakassa. **Mayhan**ti mayā. **Uddharitvāna pādāsī**ti so vejjo rañño akkhikūpato ubhopi akkhīni uppāṭetvā rañño hatthe adāsi.

Dento ca na satthakena uddharitvā adāsi. So hi cintesi "ayuttaṁ mādisassa susikkhitavejjassa rañño akkhīsu satthapātanan"ti bhesajjāni ghaṁsetvā bhesajjacuṇṇena nīluppalaṁ paribhāvetvā dakkhiṇakkhiṁ upasiṅghāpesi, akkhi parivatti, dukkhā vedanā uppajji. So paribhāvetvā punapi upasiṅghāpesi, akkhi akkhikūpato mucci, balavatarā vedanā udapādi, tatiyavāre kharataraṁ paribhāvetvā upanāmesi, akkhi osadhabalena paribbhamitvā akkhikūpato nikkhamitvā nhārusuttakena olambamānaṁ aṭṭhāsi,

adhimatthā vedanā udapādi, lohitaṁ pagghari, nivatthasāṭakāpi lohitena temiṁsu. Orodhā ca amaccā ca rañño pādamūle patitvā "deva akkhīni mā dehi, deva akkhīni mā dehī"ti mahāparidevaṁ parideviṁsu.

Rājā vedanaṁ adhivāsetvā "tāta mā papañcaṁ karī"ti āha. So "sādhu devā"ti vāmahatthena akkhiṁ dhāretvā dakkhiṇahatthena satthakaṁ ādāya akkhisuttakaṁ chinditvā akkhiṁ gahetvā mahāsattassa hatthe ṭhapesi. So vāmakkhinā dakkhiṇakkhiṁ oloketvā pariccāgapītiyā abhibhuyyamānaṁ dukkhavedanaṁ[1] vedento "ehi brāhmaṇā"ti brāhmaṇaṁ pakkosāpetvā "mama ito cakkhuto sataguṇena sahassaguṇena satasahassaguṇena samantacakkhumeva piyataraṁ, tassa me idaṁ akkhidānaṁ paccayo hotū"ti brāhmaṇassa akkhiṁ adāsi. So taṁ ukkhipitvā attano akkhimhi ṭhapesi, taṁ tassānubhāvena vikasitanīluppalaṁ viya hutvā upaṭṭhāsi. Mahāsatto vāmakkhinā tassa taṁ akkhiṁ disvā "aho sudinnaṁ mayā akkhī"ti antosamuggatāya pītiyā nirantaraṁ phuṭasarīro hutvā aparampi adāsi. Sakkopi taṁ tatheva katvā rājanivesanā nikkhamitvā mahājanassa olokentasseva nagarā nikkhamitvā devalokameva gato.

Rañño na cirasseva akkhīni āvāṭabhāvaṁ appattāni kambalageṇḍukaṁ[2] viya uggatena maṁsapiṇḍena pūretvā cittakammarūpassa viya ruhiṁsu, vedanā pacchijji. Atha mahāsatto katipāhaṁ pāsāde vasitvā "kiṁ andhassa rajjenāti amaccānaṁ rajjaṁ niyyātetvā uyyānaṁ gantvā pabbajitvā samaṇadhammaṁ karissāmī"ti cintetvā amaccānaṁ tamatthaṁ ārocetvā "mukhadhovanādidāyako eko puriso mayhaṁ santike hotu, sarīrakiccaṭṭhānesupi me rajjukaṁ bandhathā"ti vatvā sivikāya gantvā pokkharaṇitīre rājapallaṅke nisīdi. Amaccāpi vanditvā paṭikkamiṁsu. Bodhisattopi attano dānaṁ āvajjesi. Tasmiṁ khaṇe Sakkassa āsanaṁ uṇhākāraṁ dassesi. Sakko taṁ disvā "mahārājassa varaṁ datvā cakkhuṁ paṭipākatikaṁ karissāmī"ti bodhisattassa samīpaṁ gantvā padasaddamakāsi. Mahāsattena ca "ko eso"ti vutte—

---

1. Abhibhuyyamānadukkhavedano (Sī) 2. ...bheṇḍukaṁ (Sī)

“Sakkohamasmi devindo, āgatosmi tavantike.
Varaṁ varassu rājīsi, yaṁkiñci manasicchasī”ti[1]—

vatvā tena—

“Pahūtaṁ me dhanaṁ Sakka, balaṁ koso ca’nappako.
Andhassa me sato dāni, maraṇaññeva ruccatī”ti[1]—

vutte atha naṁ Sakko āha “Sivirāja kiṁ pana tvaṁ maritukāmo hutvā maraṇaṁ rocesi, udāhu andhabhāvenā”ti. Andhabhāvena devāti. “Mahārāja dānaṁ nāma na kevalaṁ samparāyatthameva diyyati, diṭṭhadhammatthāyapi paccayo hoti, tasmā tava dānapuññameva nissāya saccakiriyaṁ karohi, tassa baleneva te cakkhu uppajjissatī”ti vutte “tena hi mayā mahādānaṁ sudinnan”ti vatvā saccakiriyaṁ karonto—

“Ye maṁ yācitumāyanti, nānāgottā vanibbakā.
Yopi maṁ yācate tattha, sopi me manaso piyo.
Etena saccavajjena, cakkhu me upapajjathā”ti[1]—

āha.

Tattha **ye man**ti ye maṁ yācitumāgacchanti, tesupi āgatesu **yo** imaṁ nāma dehīti vācaṁ nicchārento **maṁ yācate**, **sopi me manaso piyo. Etenā**ti sace mayhaṁ sabbepi yācakā piyā, saccamevetaṁ mayā vuttaṁ, etena **me** saccavacanena ekaṁ **cakkhu upapajjatha** uppajjatūti.

Athassa vacanasamanantarameva paṭhamaṁ cakkhu udapādi. Tato dutiyassa uppajjanatthāya—

“Yaṁ maṁ so yācituṁ āgā, dehi cakkhunti brāhmaṇo.
Tassa cakkhūni pādāsiṁ, brāhmaṇassa vanibbato.

Bhiyyo maṁ āvisī pīti, somanassañca’nappakaṁ.
Etena saccavajjena, dutiyaṁ me upapajjathā”ti[1]—

āha.

Tattha **yaṁ man**ti yo maṁ. **So**ti so cakkhuyācako **brāhmaṇo. Āgā**ti āgato. **Vanibbato**ti yācantassa. **Maṁ āvisī**ti

1. Khu 5. 318 piṭṭhe.

brāhmaṇassa cakkhūni datvā andhakālepi tathārūpaṁ vedanaṁ agaṇetvā “aho sudinnaṁ me dānan”ti paccavekkhantaṁ maṁ **bhiyyo** atirekatarā pīti āvisi. **Somanassañcanappakan**ti aparimāṇaṁ somanassaṁ uppajji. **Etenā**ti sace tadā mama anappakaṁ pītisomanassaṁ uppannaṁ, saccamevetaṁ mayā vuttaṁ, etena **me** saccavacanena dutiyampi cakkhu upapajjatūti.

Taṁkhaṇaññeva dutiyampi cakkhu udapādi. Tāni panassa cakkhūni neva pākatikāni, na dibbāni. Sakkabrāhmaṇassa hi dinnaṁ cakkhuṁ puna pākatikaṁ kātuṁ na sakkā, upahatacakkhuno ca dibbacakkhu nāma nuppajjati, vuttanayena panassa ādimajjhapariyosānesu aviparītaṁ attano dānapītiṁ upādāya pītipharaṇavasena nibbattāni “saccapāramitācakkhūnī”ti vuttāni. Tena vuttaṁ—

65. “Dadamānassa dentassa, dinnadānassa me sato.
Cittassa aññathā natthi, bodhiyāyeva kāraṇā”ti.

Tattha **dadamānassā**ti cakkhūni dātuṁ vejjena uppāṭentassa. **Dentassā**ti uppāṭitāni tāni Sakkabrāhmaṇassa hatthe ṭhapentassa. **Dinnadānassā**ti cakkhudānaṁ dinnavato. **Cittassa aññathā**ti dānajjhāsayassa aññathābhāvo. **Bodhiyāyeva kāraṇā**ti tañca sabbaññutaññāṇasseva hetūti attho.

66. Sabbaññutaññāṇassa sudullabhatāya evaṁ sudukkaraṁ mayā katanti na cakkhūnaṁ na attabhāvassapi appiyatāyāti dassento **“na me dessā”**ti osānagāthamāha. Tattha **attā na me na dessiyo**ti paṭhamo **na**-kāro nipātamatto. Attā na me kujjhitabbo, na appiyoti attho. “Attānaṁ me na dessiyan”tipi pāṭho. Tassattho—me attānaṁ ahaṁ na dessiyaṁ na kujjheyyaṁ na kujjhituṁ arahāmi na so mayā kujjhitabboti. “Attāpi me na dessiyo”tipi paṭhanti. **Adāsahan**ti adāsiṁ ahaṁ. “Adāsihan”tipi pāṭho.

Tadā pana bodhisattassa saccakiriyāya cakkhūsu uppannesu Sakkānubhāvena sabbā rājaparisā sannipatitāva ahosi. Athassa Sakko mahājanamajjhe ākāse ṭhatvā—

"Dhammena bhāsitā gāthā, Sivīnaṁ raṭṭhavaḍḍhana.
Etāni tava nettāni, dibbāni paṭidissare.

Tirokuṭṭaṁ tiroselaṁ, samatiggayha pabbataṁ.
Samantā yojanasataṁ, dassanaṁ anubhontu te"ti[1]—

imāhi gāthāhi thutiṁ katvā devalokameva gato. Bodhisattopi mahājanaparivuto mahantena sakkārena nagaraṁ pavisitvā rājagehadvāre susajjite mahāmaṇḍape samussitasetacchatte rājapallaṅke nisinno cakkhupaṭilābhena tuṭṭhahaṭṭhapamuditānaṁ daṭṭhuṁ āgatānaṁ nāgarānaṁ jānapadānaṁ rājaparisāya ca dhammaṁ desento—

"Ko nī'dha vittaṁ na dadeyya yācito,
Api visiṭṭhaṁ supiyampi attano.
Tadiṅgha sabbe sivayo samāgatā,
Dibbāni nettāni mama'jja passatha.

Tirokuṭṭaṁ tiroselaṁ, samatiggayha pabbataṁ.
Samantā yojanasataṁ, dassanaṁ anubhonti me.

Na cāgamattā paramatthi kiñci, maccānaṁ idha jīvite.
Datvāna mānusaṁ cakkhuṁ, laddhaṁ me cakkhu amānusaṁ.

Etampi disvā sivayo,
Detha dānāni bhuñjatha.
Datvā ca bhutvā ca yathānubhāvaṁ,
Aninditā saggamupetha ṭhānan"ti[2]—

imā gāthā abhāsi. Tattha **dhammena bhāsitā**ti mahārāja imā te gāthā dhammena sabhāveneva bhāsitā. **Dibbānī**ti dibbānubhāvayuttāni. **Paṭidissare**ti paṭidissanti. **Tirokuṭṭan**ti parakuṭṭaṁ. **Tiroselan**ti paraselaṁ. **Samatiggayhā**ti atikkamitvā. **Samantā** dasa disā **yojanasataṁ** rūpa**dassanaṁ anubhontu** sādhentu.

Ko nī'dhāti ko nu idha. **Api visiṭṭhan**ti uttamampi samānaṁ. **Na cāgamattā**ti cāgappamāṇato aññaṁ varaṁ[3] nāma natthi. **Idha jīvite**ti

1. Khu 5. 318 piṭṭhe. 2. Khu 5. 319 piṭṭhe. 3. Paraṁ (Ka)

imasmiṁ jīvaloke. "Idha jīvatan"tipi paṭhanti, imasmiṁ loke jīvamānānanti attho. **Amānusan**ti dibbacakkhu mayā **laddhaṁ**, iminā kāraṇena veditabbametaṁ "cāgato uttamaṁ nāma natthī"ti. **Etampi disvā**ti etaṁ mayā laddhaṁ dibbacakkhuṁ disvāpi.

Iti imāhi catūhi gāthāhi na kevalaṁ tasmiṁyeva khaṇe, atha kho anvaddhamāsampi uposathe mahājanaṁ sannipātetvā dhammaṁ desesi. Taṁ sutvā mahājano dānādīni puññāni katvā devalokaparāyano ahosi. Tadā vejjo Ānandatthero ahosi, Sakko Anuruddhatthero, sesaparisā Buddhaparisā, Sivirājā Lokanātho.

Tassa idhāpi vuttanayeneva yathārahaṁ pāramiyo niddhāretabbā. Tathā divase divase yathā adinnapubbaṁ bāhiradeyyadhammavatthu na hoti, evaṁ aparimitaṁ mahādānaṁ pavattentassa tena aparituṭṭhassa kathaṁ nu kho ahaṁ ajjhattikavatthukaṁ dānaṁ dadeyyaṁ, kadā nu kho maṁ koci āgantvā ajjhattikaṁ deyyadhammaṁ yāceyya, sace hi koci yācako me hadayamaṁsassa nāmaṁ gaṇheyya, kaṇayena naṁ nīharitvā pasanna-udakato sanāḷaṁ padumaṁ uddharanto viya lohitabinduṁ paggharantaṁ hadayaṁ nīharitvā dassāmi. Sace sarīramaṁsassa nāmaṁ gaṇheyya, avalekhanena tālaguḷapaṭalaṁ uppāṭento viya sarīramaṁsaṁ uppāṭetvā dassāmi. Sace lohitassa nāmaṁ gaṇheyya, asinā vijjhitvā yantamukhe vā patitvā upanītaṁ bhājanaṁ pūretvā lohitaṁ dassāmi. Sace pana koci "gehe me kammaṁ nappavattati, tattha me dāsakammaṁ karohī"ti vadeyya, rājavesaṁ apanetvā tassa attānaṁ sāvetvā dāsakammaṁ karissāmi. Sace vā pana koci akkhīnaṁ nāmaṁ gaṇheyya, tālamiñjaṁ nīharanto viya akkhīni uppāṭetvā tassa dassāmīti evaṁ anaññasādhāraṇavasībhāvappattānaṁ mahābodhisattānaṁyeva āveṇikā uḷāratarā parivitakkuppatti, cakkhuyācakaṁ labhitvā amaccapārisajjādīhi nivāriyamānassāpi tesaṁ vacanaṁ anādiyitvā attano parivitakkānurūpaṁ paṭipattiyā ca paramā pītipaṭisaṁvedanā, tassā pītimanatāya avitathabhāvaṁ nissāya Sakkassa purato saccakiriyākaraṇaṁ, tena ca attano cakkhūnaṁ paṭipākatikabhāvo, tesañca dibbānubhāvatāti evamādayo mahāsattassa guṇānubhāvā veditabbāti.

Sivirājacariyāvaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Vessantaracariyāvaṇṇanā

67. Navame **yā me ahosi janikā**ti ettha **me**ti Vessantarabhūtaṁ attānaṁ sandhāya Satthā vadati. Tenevāha "Phussatī nāma khattiyā"ti. Tadā hissa mātā "Phussatī"ti[1] evaṁnāmikā khattiyānī ahosi. **Sā atītāsu jātīsū**ti sā tato anantarātītajātiyaṁ. Ekatthe hi etaṁ bahuvacanaṁ. **Sakkassa mahesī piyā** ahosīti sambandho. Atha vā yā me ahosi janikā imasmiṁ carimattabhāve, sā atītāsu jātīsu Phussatī nāma, tattha atītāya jātiyā khattiyā, yatthāhaṁ tassā kucchimhi Vessantaro hutvā nibbattiṁ, tato anantarātītāya Sakkassa mahesī piyā ahosīti. Tatrāyaṁ anupubbikathā—

Ito hi ekanavute kappe Vipassī nāma Satthā loke udapādi. Tasmiṁ Bandhumatīnagaraṁ upanissāya Kheme migadāye viharante Bandhumā rājā kenaci raññā pesitaṁ mahagghaṁ candanasāraṁ attano jeṭṭhadhītāya adāsi, sā tena sukhumaṁ candanacuṇṇaṁ kāretvā samuggaṁ pūretvā vihāraṁ gantvā Satthu suvaṇṇavaṇṇaṁ sarīraṁ pūjetvā sesacuṇṇāni gandhakuṭiyaṁ vikiritvā "bhante anāgate tumhādisassa Buddhassa mātā bhaveyyan"ti patthanaṁ akāsi. Sā tato cutā tassā candanacuṇṇapūjāya phalena rattacandanaparipphositena viya sarīrena devesu ca manussesu ca saṁsarantī Tāvatiṁsabhavane Sakkassa devarañño aggamahesī hutvā nibbatti. Athassā āyupariyosāne pubbanimittesu uppannesu Sakko devarājā tassā parikkhīṇāyukataṁ ñatvā tassā anukampāya "bhadde Phussati dasa te vare dammi, te gaṇhassū"ti āha. Tena vuttaṁ—

68. "Tassā āyukkhayaṁ ñatvā, devindo etadabravi.
Dadāmi te dasa vare, vara bhadde yadicchasī"ti.

Tattha **varā**ti varassu varaṁ gaṇha. **Bhadde yadicchasī**ti bhadde Phussati yaṁ icchasi yaṁ tava piyaṁ, taṁ dasahi koṭṭhāsehi "varaṁ varassu paṭiggaṇhāhī"ti[2] vadati.

69. **Punidamabravī**ti puna idaṁ sā attano cavanadhammataṁ ajānantī **"kiṁ nu me aparādhatthī"**ti-ādikaṁ abhāsi. Sā hi pamattā hutvā attano

---

1. Phusatīti (Sī)
2. Varaṁ taṁ gaṇhāhīti (Sī)

āyukkhayaṁ ajānantī ayaṁ “varaṁ gaṇhā”ti vadanto “katthaci mama uppajjanaṁ icchatī”ti ñatvā evamāha. Tattha **aparādhatthī**ti aparādho atthi. **Kiṁ nu dessā ahaṁ tavā**ti kiṁ kāraṇaṁ ahaṁ tava dessā kujjhitabbā appiyā jātā. **Rammā cāvesi maṁ ṭhānā**ti ramaṇīyā imasmā ṭhānā cāvesi. **Vātova dharaṇīruhan**ti yena balavā māluto viya rukkhaṁ ummūlento[1] imamhā devalokā cāvetukāmosi kiṁ nu kāraṇanti taṁ pucchati.

70. **Tassidan**ti tassā idaṁ. **Na ceva te kataṁ pāpan**ti na ceva tayā kiñci pāpaṁ kataṁ yena te aparādho siyā. **Na ca me tvaṁsi appiyā**ti mama tvaṁ na cāpi appiyā, yena dessā nāma mama appiyāti adhippāyo.

71. Idāni yena adhippāyena vare dātukāmo, taṁ dassento **“ettakaṁyeva te āyu, cavanakālo bhavissatī”**ti vatvā vare gaṇhāpento **“paṭiggaṇha mayā dinne, vare dasa varuttame”**ti āha.

Tattha **varuttame**ti varesu uttame aggavare.

72. **Dinnavarā**ti “vare dassāmī”ti paṭiññādānavasena dinnavarā. **Tuṭṭhahaṭṭhā**ti icchitalābhaparitosena tuṭṭhā ceva tassa ca sikhāppattidassanena hāsavasena haṭṭhā ca. **Pamoditā**ti balavapāmojjena pamuditā. **Mamaṁ abbhantaraṁ katvā**ti tesu varesu maṁ abbhantaraṁ karitvā. **Dasavare varī**ti sā attano khīṇāyukabhāvaṁ ñatvā Sakkena varadānatthaṁ katokāsā sakalajambudīpatalaṁ olokentī attano anucchavikaṁ Siviraññо nivesanaṁ disvā tattha tassa aggamahesibhāvo nīlanettatā nīlabhamukatā Phussatītināmaṁ guṇavisesayuttaputtapaṭilābho anunnatakucchibhāvo alambatthanatā apalitabhāvo sukhumacchavitā vajjhajanānaṁ mocanasamatthatā cāti ime dasa vare gaṇhi.

Iti sā dasa vare gahetvā tato cutā Maddarañño aggamahesiyā kucchimhi nibbatti. Jāyamānā ca sā candanacuṇṇaparipphositena viya sarīrena jātā. Tenassā nāmaggahaṇadivase “Phussatī”tveva nāmaṁ kariṁsu. Sā mahantena parivārena vaḍḍhitvā soḷasavassakāle

---

1. Uppīḷento (Ka)

uttamarūpadharā ahosi. Atha naṁ Jetuttaranagare Sivimahārājā puttassa Sañjayakumārassatthāya ānetvā setacchattaṁ ussāpetvā taṁ soḷasannaṁ itthisahassānaṁ jeṭṭhakaṁ katvā aggamahesiṭṭhāne ṭhapesi. Tena vuttaṁ—

73. "Tato cutā sā Phussatī, khattiye upapajjatha.
Jetuttaramhi nagare, sañjayena samāgamī"ti.

Sā Sañjayarañño piyā ahosi manāpā. Atha Sakko āvajjento "mayā Phussatiyā dinnavaresu nava varā samiddhā"ti disvā "puttavaro na samiddho, tampissā samijjhāpessāmī"ti cintetvā bodhisattaṁ tadā Tāvatiṁsadevaloke khīṇāyukaṁ disvā tassa santikaṁ gantvā "mārisa tayā manussaloke Sivisañjayarañño[1] aggamahesiyā kucchimhi paṭisandhiṁ gaṇhituṁ vaṭṭatī"ti tassa ceva aññesañca cavanadhammānaṁ saṭṭhisahassānaṁ devaputtānaṁ paṭiññaṁ gahetvā sakaṭṭhānameva gato. Mahāsattopi tato cavitvā tatthuppanno. Sesā devaputtāpi saṭṭhisahassānaṁ amaccānaṁ gehesu nibbattiṁsu. Mahāsatte kucchigate Phussatidevī catūsu nagaradvāresu nagaramajjhe nivesanadvāreti cha dānasālāyo kāretvā devasikaṁ chasatasahassāni vissajjetvā dānaṁ dātuṁ dohaḷinī ahosi. Rājā tassā dohaḷaṁ sutvā nemittake brāhmaṇe pakkosāpetvā pucchitvā "mahārāja deviyā kucchimhi dānābhirato uḷāro satto uppanno, dānena tittiṁ na pāpuṇissatī"ti sutvā tuṭṭhamānaso vuttappakāraṁ dānaṁ paṭṭhapesi. Samaṇa brāhmaṇa jiṇṇā'tura kapaṇaddhika vanibbaka yācake santappesi. Bodhisattassa paṭisandhiggahaṇato paṭṭhāya rañño āyassa pamāṇaṁ nāhosi. Tassa puññānubhāvena sakalajambudīpe rājāno paṇṇākāraṁ pahiṇanti. Tena vuttaṁ—

74. "Yadāhaṁ Phussatiyā kucchiṁ, okkanto piyamātuyā.
Mama tejena me mātā, tadā dānaratā ahu.

---

1. Sivirañño Sañjayassa (Ka)

75. Adhane āture jiṇṇe, yācake addhike jane.
Samaṇe brāhmaṇe khīṇe, deti dānaṁ akiñcane”ti.

Tattha **mama tejenā**ti mama dānajjhāsayānubhāvena. **Khīṇe**ti bhogādīhi parikkhīṇe pārijuññappatte. **Akiñcane**ti apariggahe. Sabbattha visaye bhummaṁ. Adhanādayo hi dānadhammassa pavattiyā visayo.

Devī mahantena parihārena gabbaṁ dhārentī dasamāse paripuṇṇe nagaraṁ daṭṭhukāmā hutvā rañño ārocesi. Rājā devanagaraṁ viya nagaraṁ alaṅkārāpetvā deviṁ rathavaraṁ āropetvā nagaraṁ padakkhiṇaṁ kāresi. Tassā vessavīthiyā majjhappattakāle kammajavātā caliṁsu. Amaccā rañño ārocesuṁ. So vessavīthiyaṁyeva'ssā sūtigharaṁ kāretvā ārakkhaṁ gaṇhāpesi. Sā tattha puttaṁ vijāyi. Tenāha—

76. “Dasamāse dhārayitvāna, karonte puraṁ padakkhiṇaṁ.
Vessānaṁ vīthiyā majjhe, janesi Phussatī mamaṁ.

77. Na mayhaṁ mattikaṁ nāmaṁ, nāpi pettikasambhavaṁ.
Jātettha vessavīthiyaṁ, tasmā Vessantaro ahū”ti.

Tattha **karonte puraṁ padakkhiṇan**ti deviṁ gahetvā Sañjayamahārāje nagaraṁ padakkhiṇaṁ kurumāne. **Vessānan**ti vāṇijānaṁ.

Na mattikaṁ nāmanti na mātu-āgataṁ mātāmahādīnaṁ nāmaṁ. **Pettikasambhavan**ti pitu idanti pettikaṁ, sambhavati etasmāti sambhavo, taṁ pettikaṁ sambhavo etassāti pettikasambhavaṁ, nāmaṁ. Mātāpitusambandhavasena na katanti dasseti. **Jātetthā**ti jāto ettha. “Jātomhī”tipi pāṭho. **Tasmā Vessantaro ahū**ti yasmā tadā vessavīthiyaṁ jāto, tasmā Vessantaro nāma ahosi, Vessantaroti nāmaṁ akaṁsūti attho.

Mahāsatto mātu kucchito nikkhamanto visado hutvā akkhīni ummīletvāva nikkhami. Nikkhantamatte eva mātu hatthaṁ pasāretvā “amma dānaṁ dassāmi, atthi kiñcī”ti āha. Athassa mātā “tāta yathājjhāsayaṁ dānaṁ dehī”ti hatthasamīpe sahassatthavikaṁ ṭhapesi. Bodhisatto hi

Ummaṅgajātake[1] imasmiṁ **Jātake**[2] pacchimattabhāveti tīsu ṭhānesu jātamattova kathesi. Rājā mahāsattassa atidīghādidosavivajjitā madhurakhīrā catusaṭṭhidhātiyo upaṭṭhāpesi. Tena saddhiṁ jātānaṁ saṭṭhiyā dārakasahassānampi dhātiyo dāpesi. So saṭṭhidārakasahassehi saddhiṁ mahantena parivārena[3] vaḍḍhati. Tassa rājā satasahassagghanakaṁ kumārapiḷandhanaṁ kārāpetvā adāsi. So catupañcavassikakāle taṁ omuñcitvā dhātīnaṁ datvā puna tāhi dīyamānaṁ na gaṇhāti. Taṁ sutvā rājā "mama puttena dinnaṁ sudinnan"ti vatvā aparampi kāresi. Tampi deti. Dārakakāleyeva dhātīnaṁ navavāre piḷandhanaṁ adāsi.

Aṭṭhavassikakāle pana sayanapīṭhe nisinno cintesi "ahaṁ bāhirakadānaṁ demi, na taṁ maṁ paritoseti, ajjhattikadānaṁ dātukāmomhi. Sace hi maṁ koci hadayaṁ yāceyya, hadayaṁ nīharitvā dadeyyaṁ. Sace akkhīni yāceyya, akkhīni uppāṭetvā dadeyyaṁ. Sace sakalasarīre maṁsaṁ rudhirampi vā yāceyya, sakalasarīrato maṁsaṁ chinditvā rudhirampi asinā vijjhitvā dadeyyaṁ. Athāpi koci 'dāso me hohī'ti vadeyya, attānaṁ tassa sāvetvā dadeyyan"ti. Tassevaṁ sabhāvaṁ sarasaṁ cintentassa catunahutādhikadviyojanasatasahassabahalā ayaṁ mahāpathavī udakapariyantaṁ katvā kampi. Sinerupabbatarājā onamitvā Jetuttaranagarābhimukho aṭṭhāsi. Tena vuttaṁ—

78. "Yadāhaṁ dārako homi, jātiyā aṭṭhavassiko.
Tadā nisajja pāsāde, dānaṁ dātuṁ vicintayiṁ.

79. Hadayaṁ dadeyyaṁ cakkhuṁ, maṁsampi rudhirampi ca.
Dadeyyaṁ kāyaṁ sāvetvā, yadi koci yācaye mamaṁ.

80. Sabhāvaṁ cintayantassa, akampitamasaṇṭhitaṁ.
Akampi tattha pathavī, Sineruvanavaṭaṁsakā"ti.

Tattha **sāvetvā**ti "ajja paṭṭhāya ahaṁ imassa dāso"ti dāsabhāvaṁ sāvetvā. **Yadi koci yācaye maman**ti koci maṁ yadi yāceyya. **Sabhāvaṁ cintayantassā**ti aviparītaṁ attano yathābhūtaṁ sabhāvaṁ

1. Khu 6. 204 piṭṭhādīsu. 2. Khu 6. 312 piṭṭhādīsu. 3. Parihārena (Ka)

atittimaṁ[1] yathājjhāsayaṁ cintentassa mama, mayi cintenteti attho. **Akampitan**ti kampitarahitaṁ. **Asaṇṭhitan**ti saṅkocarahitaṁ. Yena hi lobhādinā abodhisattānaṁ cakkhādidāne cittutrāsasaṅkhātaṁ kampitaṁ saṅkocasaṅkhātaṁ saṇṭhitañca siyā, tena vināti attho. **Akampī**ti acali. **Sineruvanavaṭaṁsakā**ti Sinerumhi Uṭṭhitanandanavana Phārusakavana Missakavana Cittalatāvanādikappakataruvanaṁ Sineruvanaṁ. Atha vā Sineru ca Jambudīpādīsu ramaṇīyavanañca Sineruvanaṁ, taṁ vanaṁ vaṭaṁsakaṁ etissāti Sineruvanavaṭaṁsakā.

Evañca pathavikampane vattamāne madhuragambhīradevo gajjanto khaṇikavassaṁ vassi. Vijjulatā niccharimsu. Mahāsamuddo ubbhijji[2]. Sakko devarājā apphoṭesi. Mahābrahmā sādhukāramadāsi. Yāva brahmalokā ekakolāhalaṁ ahosi. Mahāsatto soḷasavassakāleyeva sabbasippānaṁ nipphattiṁ pāpuṇi. Tassa pitā rajjaṁ dātukāmo mātarā saddhiṁ mantetvā Maddarājakulato mātuladhītaraṁ Maddiṁ nāma rājakaññaṁ ānetvā soḷasannaṁ itthisahassānaṁ jeṭṭhakaṁ aggamahesiṁ katvā mahāsattaṁ rajje abhisiñci. Mahāsatto rajje patiṭṭhitakālato paṭṭhāya devasikaṁ chasatasahassāni vissajjetvā mahādānaṁ pavattento anvaddhamāsaṁ dānaṁ oloketuṁ upasaṅkamati. Aparabhāge Maddidevī puttaṁ vijāyi, taṁ kañcanajālena sampaṭicchiṁsu, tenassa "Jālikumāro"tveva nāmaṁ kariṁsu. Tassa padasā gamanakāle sā dhītaraṁ vijāyi, taṁ kaṇhājinena sampaṭicchiṁsu, tenassā "Kaṇhājinā"tveva nāmaṁ kariṁsu. Tena vuttaṁ—

81. "Anvaddhamāse pannarase, puṇṇamāse uposathe.
Paccayaṁ nāgamāruyha, dānaṁ dātuṁ upāgamin"ti.

Tattha **anvaddhamāse**ti anu-addhamāse, addhamāse addhamāseti attho. **Puṇṇamāse**ti puṇṇamāsiyaṁ, māsaparipūriyā candaparipūriyā ca samannāgate pannarase dānaṁ dātuṁ upāgaminti sambandho. Tatrāyaṁ yojanā—**paccayaṁ nāgamāruyha** addhamāse addhamāse **dānaṁ dātuṁ** dānasālaṁ **upāgamiṁ**, evaṁ upagacchanto ca yadā ekasmiṁ pannarase puṇṇamāsi-uposathe dānaṁ dātuṁ upāgamiṁ,
tadā **Kaliṅgaraṭṭhavisayā brāhmaṇā**

---

1. Akittimaṁ (Sī) 2. Ubbatti (Ka)

upagañchu manti. Tattha **paccayaṁ nāgan**ti paccayanāmakaṁ maṅgalahatthiṁ. Bodhisattassa hi jātadivase ekā ākāsacārinī kareṇukā[1] abhimaṅgalasammataṁ sabbasetahatthipotakaṁ ānetvā maṅgalahatthiṭṭhāne ṭhapetvā pakkāmi. Tassa mahāsattaṁ paccayaṁ katvā laddhattā "Paccayo"tveva nāmaṁ kariṁsu. Taṁ paccayanāmakaṁ opavayhaṁ hatthināgaṁ āruyha dānaṁ dātuṁ upāgaminti. Tena vuttaṁ—

82. "Kaliṅgaraṭṭhavisayā, brāhmaṇā upagañchu maṁ.
Ayācuṁ maṁ hatthināgaṁ, dhaññaṁ maṅgalasammataṁ.

83. Avuṭṭhiko janapado, dubbhikkho chātako mahā.
Dadāhi pavaraṁ nāgaṁ, sabbasetaṁ gajuttaman"ti.

Tattha **"Kaliṅgaraṭṭhavisayā"**ti-ādigāthā heṭṭhā **Kururājacaritepi**[2] āgatā eva, tasmā tāsaṁ attho kathāmaggo ca tattha vuttanayeneva veditabbo. Idha pana maṅgalahatthino setattā **"sabbasetaṁ gajuttaman"**ti vuttaṁ. Bodhisatto hatthikkhandhavaragato—

84. "Dadāmi na vikampāmi, yaṁ maṁ yācanti brāhmaṇā.
Santaṁ nappaṭigūhāmi, dāne me ramate mano"ti—

attano dānābhiratiṁ pavedento—

85. "Na me yācakamanuppatte, paṭikkhepo anucchavo.
Mā me bhijji samādānaṁ, dassāmi vipulaṁ gajan"ti—

paṭijānitvā hatthikkhandhato oruyha analaṅkataṭṭhānaṁ olokanatthaṁ anupariyāyitvā analaṅkataṭṭhānaṁ adisvā kusumamissagandhodakabharitaṁ suvaṇṇabhiṅgāraṁ gahetvā "bhonto ito ethā"ti alaṅkatarajatadāmasadisaṁ hatthisoṇḍaṁ tesaṁ hatthe ṭhapetvā udakaṁ pātetvā alaṅkatavāraṇaṁ adāsi. Tena vuttaṁ—

86. "Nāgaṁ gahetvā soṇḍāya, bhiṅgāre ratanāmaye.
Jalaṁ hatthe ākiritvā, brāhmaṇānaṁ adaṁ gajan"ti.

---

1. Kaṇerukā (Sī, Ka) 2. Khu 4. 387 piṭṭhe.

Tattha **santan**ti vijjamānaṁ deyyadhammaṁ. **Nappaṭigūhāmī**ti na paṭicchādemi. Yo hi attano santakaṁ "mayhameva hotū"ti cinteti, yācito vā paṭikkhipati, so yācakānaṁ abhimukhe ṭhitampi atthato paṭicchādeti nāma. Mahāsatto pana attano sīsaṁ ādiṁ katvā ajjhattikadānaṁ dātukāmova, kathaṁ bāhiraṁ paṭikkhipati, tasmā āha "santaṁ nappaṭigūhāmī"ti. Tenevāha "dāne me ramate mano"ti. Sesaṁ heṭṭhā vuttatthameva.

Tassa pana hatthino catūsu pādesu alaṅkārā cattāri satasahassāni agghanti, ubhosu passesu alaṅkārā dve satasahassāni, heṭṭhā udare kambalaṁ satasahassaṁ, piṭṭhiyaṁ muttājālaṁ maṇijālaṁ kañcanajālanti tīṇi jālāni tīṇi satasahassāni, ubho kaṇṇālaṅkārā dve satasahassāni, piṭṭhiyaṁ atthatakambalaṁ satasahassaṁ, kumbhālaṅkāro satasahassaṁ, tayo vaṭaṁsakā tīṇi satasahassāni, kaṇṇacūḷālaṅkāro satasahassaṁ, dvinnaṁ dantānaṁ alaṅkārā dve satasahassāni, soṇḍāya sovatthikālaṅkāro satasahassaṁ, naṅguṭṭhālaṅkāro satasahassaṁ, ārohaṇanisseṇi satasahassaṁ, bhuñjanakaṭāhaṁ satasahassaṁ, ṭhapetvā anagghabhaṇḍaṁ idaṁ tāva ettakaṁ catuvīsati satasahassāni agghati. Chattapiṇḍiyaṁ pana maṇi, cūḷāmaṇi, muttāhāre maṇi, aṅkuse maṇi, hatthikaṇṭhaveṭhanamuttāhāre maṇi, hatthikumbhe maṇīti imāni cha anagghāni, hatthīpi anaggho evāti hatthinā saddhiṁ satta anagghāni, tāni sabbāni brāhmaṇānaṁ adāsi. Tathā hatthino paricārakāni pañca kulasatāni hatthimeṇḍahatthigopakehi saddhiṁ adāsi. Saha dānena panassa heṭṭhā vuttanayeneva bhūmikampādayo ahesuṁ. Tena vuttaṁ—

87. "Punāparaṁ dadantassa, sabbasetaṁ gajuttamaṁ.
Tadāpi pathavī kampi, Sineruvanavaṭaṁsakā"ti.

Jātakepi[1] vuttaṁ—

"Tadāsi yaṁ bhiṁsanakaṁ, tadāsi lomahaṁsanaṁ.
Hatthināge padinnamhi, medanī sampakampathā"ti.

1. Khu 6. 313 piṭṭhe.

88. **Tassa nāgassa dānenā**ti chahi anagghehi saddhiṁ catuvīsatisatasahassagghanika-alaṅkārabhaṇḍasahitassa tassa maṅgalahatthissa pariccāgena. **Sivayo**ti Sivirājakumārā ceva Siviraṭṭhavāsino ca. "Sivayo"ti ca desanāsīsametaṁ. Tattha hi amaccā pārisajjā brāhmaṇagahapatikā negamajānapadā nāgarā sakalaraṭṭhavāsino ca Sañjayamahārājaṁ Phussatideviṁ Maddideviñca ṭhapetvā sabbe eva. **Kuddhā**ti devatāvattanena bodhisattassa kuddhā. **Samāgatā**ti sannipatitā. Te kira brāhmaṇā hatthiṁ labhitvā taṁ abhiruhitvā mahādvārena pavisitvā nagaramajjhena pāyiṁsu. Mahājanena ca "ambho brāhmaṇā amhākaṁ hatthī kuto abhiruḷho"ti vutte "Vessantaramahārājena no hatthī dinno, ke tumhe"ti hatthavikārādīhi ghaṭṭentā agamaṁsu. Atha amacce ādiṁ katvā mahājanā rājadvāre sannipatitvā "raññā nāma brāhmaṇānaṁ dhanaṁ vā dhaññaṁ vā khettaṁ vā vatthu vā dāsidāsaparicārikā vā dātabbā siyā[1], kathañhi nāmāyaṁ Vessantaramahārājā rājārahaṁ maṅgalahatthiṁ dassati, na idāni evaṁ rajjaṁ vināsetuṁ dassāmā"ti ujjhāyitvā Sañjayamahārājassa tamatthaṁ ārocetvā tena anunīyamānā ananuyantā agamaṁsu. Kevalaṁ pana—

"Mā naṁ daṇḍena satthena, na hi so bandhanāraho.
Pabbājehi ca naṁ raṭṭhā, vaṅke vasatu pabbate"ti[2]—

vadiṁsu. Tena vuttaṁ—

"Pabbājesuṁ sakā raṭṭhā, vaṅkaṁ gacchatu pabbatan"ti.

Tattha **pabbājesun**ti rajjato bahi vāsatthāya ussukkamakaṁsu.

Rājāpi "mahā kho ayaṁ paṭipakkho, handa mama putto katipāhaṁ rajjato bahi vasatū"ti cintetvā—

"Eso ce Sivīnaṁ chando, chandaṁ nappanudāmase.
Imaṁ so vasatu rattiṁ, kāme ca paribhuñjatu.

Tato ratyā vivasāne, sūriyuggamanaṁ pati.
Samaggā sivayo hutvā, raṭṭhā pabbājayantu nan"ti[2]—

---

1. Dāsidāsaparivārakaṁ vā dātabbaṁ siyā (Sī)
2. Khu 6. 314 piṭṭhe.

vatvā puttassa santike kattāraṁ pesesi "imaṁ pavattiṁ mama puttassa ārocehī"ti. So tathā akāsi.

Mahāsattopi taṁ sutvā—

"Kismiṁ me sivayo kuddhā, nāhaṁ passāmi dukkaṭaṁ.
Taṁ me katte viyācikkha, kasmā pabbājayanti man"ti[1]—

kāraṇaṁ pucchi. Tena "tumhākaṁ hatthidānenā"ti vutte somanassappatto hutvā—

"Hadayaṁ cakkhumpa'haṁ dajjaṁ, kiṁ me bāhirakaṁ dhanaṁ.
Hiraññaṁ vā suvaṇṇaṁ vā, muttā veḷuriyā maṇi.

Dakkhiṇaṁ vāpa'haṁ bāhuṁ, disvā yācakamāgate.
Dadeyyaṁ na vikampeyyaṁ, dāne me ramate mano.

Kāmaṁ maṁ sivayo sabbe, pabbājentu hanantu vā.
Neva dānā viramissaṁ, kāmaṁ chindantu sattadhā"ti[2]—

vatvā "nāgarā me ekadivasaṁ dānaṁ dātuṁ okāsaṁ dentu, sve dānaṁ datvā tatiyadivase gamissāmī"ti vatvā kattāraṁ tesaṁ santike pesetvā "ahaṁ sve sattasatakaṁ nāma mahādānaṁ dassāmi, sattahatthisatāni satta-assasatāni sattarathasatāni satta-itthisatāni sattadāsasatāni sattadāsisatāni sattadhenusatāni paṭiyādehi, nānappakārañca annapānādiṁ sabbaṁ dātabbayuttakaṁ upaṭṭhapehī"ti sabbakammikaṁ amaccaṁ āṇāpetvā ekakova Maddideviyā vasanaṭṭhānaṁ gantvā "bhadde Maddi anugāmitanidhiṁ nidahamānā sīlavantesu dadeyyāsī"ti tampi dāne niyojetvā tassā attano gamanakāraṇaṁ ācikkhitvā "ahaṁ vanaṁ vasanatthāya gamissāmi, tvaṁ idheva anukkaṇṭhitā vasāhī"ti āha. Sā "nāhaṁ mahārāja tumhehi vinā ekadivasampi vasissāmī"ti āha.

Dutiyadivase sattasatakaṁ mahādānaṁ pavattesi. Tassa sattasatakaṁ dānaṁ dentasseva sāyaṁ ahosi. Alaṅkatarathena mātāpitūnaṁ vasanaṭṭhānaṁ gantvā "ahaṁ sve gamissāmī"ti te āpucchitvā akāmakānaṁ tesaṁ assumukhānaṁ rodantānaṁyeva vanditvā padakkhiṇaṁ katvā tato

---

1. Khu 6. 315 piṭṭhe.
2. Khu 6. 316 piṭṭhe.

nikkhamitvā taṁ divasaṁ attano nivesane vasitvā punadivase "gamissāmī"ti pāsādato otari. Maddidevī sassusasurehi nānānayehi yācitvā nivattiyamānāpi tesaṁ vacanaṁ anādiyitvā te vanditvā padakkhiṇaṁ katvā sesitthiyo apaloketvā[1] dve putte ādāya Vessantarassa paṭhamataraṁ gantvā rathe aṭṭhāsi.

Mahāpuriso rathaṁ abhiruhitvā rathe ṭhito mahājanaṁ āpucchitvā "appamattā dānādīni puññāni karothā"ti ovādamassa datvā nagarato nikkhami. Bodhisattassa mātā "putto me dānavittako[2] dānaṁ detū"ti ābharaṇehi saddhiṁ sattaratanapūrāni sakaṭāni ubhosu passesu pesesi. Sopi attano kāyāruḷhameva ābharaṇabhaṇḍaṁ sampattayācakānaṁ aṭṭhārasa vāre datvā sesaṁ sabbamadāsi. Nagarā nikkhamitvāva nivattitvā oloketukāmo ahosi. Athassa puññānubhāvena rathappamāṇe ṭhāne mahāpathavī bhijjitvā parivattitvā rathaṁ nagarābhimukhaṁ akāsi. So mātāpitūnaṁ vasanaṭṭhānaṁ olokesi. Tena kāruññena pathavikampo ahosi. Tena vuttaṁ **"tesaṁ nicchubhamānānan"**ti-ādi.

89-90. Tattha **nicchubhamānānan**ti tesu sivīsu nikkaḍḍhantesu, pabbājentesūti attho. Tesaṁ vā nikkhamantānaṁ. **Mahādānaṁ pavattetun**ti sattasatakamahādānaṁ dātuṁ. **Ayācissan**ti yāciṁ. **Sāvayitvā**ti ghosāpetvā. **Kaṇṇabherin**ti yugalamahābheriṁ. **Dadāmahan**ti dadāmi ahaṁ.

91. **Athetthā**ti athevaṁ dāne dīyamāne etasmiṁ dānagge. **Tumūlo**ti ekakolāhalībhūto. **Bheravo**ti bhayāvaho. Mahāsattaṁ hi ṭhapetvā aññesaṁ so bhayaṁ janeti, tassa bhayajananākāraṁ dassetuṁ **"dāneniman"**ti-ādi vuttaṁ. Imaṁ Vessantaramahārājānaṁ dānena hetunā sivayo raṭṭhato nīharanti pabbājenti, tathāpi puna ca evarūpaṁ dānaṁ deti ayanti.

92-94. Idāni taṁ dānaṁ dassetuṁ **"hatthin"**ti gāthamāha. Tattha **gavan**ti dhenuṁ. **Catuvāhiṁ rathaṁ datvā**ti vahantīti vāhino, assā, caturo

---

1. Oloketvā (Sī) 2. Dānavitakko (Sī, Ka)

ājaññasindhave rathañca brāhmaṇānaṁ datvāti attho. Mahāsatto hi tathā nagarato nikkhamanto sahajāte saṭṭhisahasse amacce sesajanañca assupuṇṇamukhaṁ anubandhantaṁ nivattetvā rathaṁ pājento Maddiṁ āha "sace bhadde pacchato yācakā āgacchanti, upadhāreyyāsī"ti. Sā olokentī nisīdi. Athassa sattasatakamahādānaṁ gamanakāle katadānañca sampāpuṇituṁ asakkontā cattāro brāhmaṇā āgantvā "Vessantaro kuhin"ti pucchitvā "dānaṁ datvā rathena gato"ti vutte "asse yācissāmā"ti anubandhiṁsu. Maddī te āgacchante disvā "yācakā devā"ti ārocesi. Mahāsatto rathaṁ ṭhapesi. Te āgantvā asse yāciṁsu. Mahāsatto asse adāsi. Te te gahetvā gatā. Assesu pana dinnesu rathadhuraṁ ākāseyeva aṭṭhāsi. Atha cattāro devaputtā rohitamigavaṇṇenāgantvā rathadhuraṁ sampaṭicchitvā agamaṁsu. Mahāsatto tesaṁ devaputtabhāvaṁ ñatvā—

"Iṅgha Maddi nisāmehi, cittarūpaṁva dissati.
Migarohiccavaṇṇena, dakkhiṇassā vahanti man"ti[1]—

maddiyā āha.

Tattha **cittarūpaṁvā**ti acchariyarūpaṁ viya. **Dakkhiṇassā**ti susikkhita-assā viya **maṁ vahanti.**

Atha naṁ evaṁ gacchantaṁ aparo brāhmaṇo āgantvā rathaṁ yāci. Mahāsatto puttadāraṁ otāretvā rathaṁ adāsi. Rathe pana dinne devaputtā antaradhāyiṁsu. Tato paṭṭhāya pana sabbepi pattikāva ahesuṁ. Atha mahāsatto "maddi tvaṁ Kaṇhājinaṁ gaṇhāhi, ahaṁ Jālikumāraṁ gaṇhāmī"ti ubhopi dve dārake aṅkenādāya aññamaññaṁ piyasallāpā paṭipathaṁ āgacchante manusse vaṅkapabbatassa maggaṁ pucchantā sayameva onatesu phalarukkhesu phalāni dārakānaṁ dadantā atthakāmāhi devatāhi maggassa saṅkhipitattā tadaheva Cetaraṭṭhaṁ sampāpuṇiṁsu. Tena vuttaṁ **"catuvāhiṁ rathaṁ datvā"**ti-ādi.

Tattha **ṭhatvā cātummahāpathe**ti attano gamanamaggena passato āgatena tena brāhmaṇena āgatamaggena ca vinivijjhitvā gataṭṭhānattā

1. Khu 6. 329 piṭṭhe.

catukkasaṅkhāte catumahāpathe ṭhatvā tassa brāhmaṇassa rathaṁ datvā. **Ekākiyo**ti amaccasevakādisahāyābhāvena ekako. Tenevāha **"adutiyo"**ti. **Maddideviṁ idamabravī**ti Maddideviṁ idaṁ abhāsi.

96-99. **Padumaṁ puṇḍarīkaṁvā**ti padumaṁ viya puṇḍarīkaṁ viya ca. **Kaṇhājinaggahī**ti Kaṇhājinaṁ aggahesi. **Abhijātā**ti jātisampannā. **Visamaṁ saman**ti visamaṁ samañca bhūmippadesaṁ. **Entī**ti āgacchanti. **Anumagge paṭippathe**ti anumagge vā paṭipathe vāti **vā**-saddassa lopo daṭṭhabbo. **Karuṇan**ti bhāvanapuṁsakaniddeso, karuṇāyitattanti attho. **Dukkhaṁ te paṭivedentī**ti ime evaṁ sukhumālā padasā gacchanti, dūreva ito vaṅkapabbatoti te tadā amhesu kāruññavasena attanā dukkhaṁ paṭilabhanti, tathā attano uppannadukkhaṁ paṭivedenti vāti attho.

100-1. **Pavane**ti mahāvane. **Phaline**ti phalavante. **Ubbiddhā**ti uddhaṁ uggatā uccā. **Upagacchanti dārake**ti yathā phalāni dārakānaṁ hatthūpagayhakāni honti, evaṁ rukkhā sayameva sākhāhi onamitvā dārake upenti.

102. **Acchariyan**ti accharāyoggaṁ, accharaṁ paharituṁ yuttaṁ. Abhūtapubbaṁ bhūtanti **abbhutaṁ.** Lomenaṁ haṁsanasamatthatāya **lomahaṁsanaṁ. Sāhukāran**ti sādhukāraṁ, ayameva vā pāṭho. Itthiratanabhāvena sabbehi aṅgehi avayavehi sobhatīti **sabbaṅgasobhanā.**

103-4. **Accheraṁ vatā**ti acchariyaṁ vata. **Vessantarassa tejenā**ti Vessantarassa puññānubhāvena. **Saṅkhipiṁsu pathaṁ yakkhā**ti devatā mahāsattassa puññatejena coditā taṁ maggaṁ parikkhayaṁ pāpesuṁ, appakaṁ akaṁsu, taṁ pana dārakesu karuṇāya kataṁ viya katvā vuttaṁ **"anukampāya dārake"**ti. Jetuttaranagarato hi Suvaṇṇagiritālo nāma pabbato pañca yojanāni, tato Kontimārā nāma nadī pañca yojanāni, tato Mārañjanāgiri[1] nāma pabbato pañca yojanāni, tato daṇḍabrāhmaṇagāmo nāma pañca yojanāni, tato Mātulanagaraṁ dasa yojanāni, iti taṁ raṭṭhaṁ Jetuttaranagarato tiṁsa yojanāni hoti.

---

1. Añchanagiri (Sī), Añcaragiri (Ka)

Devatā bodhisattassa puññatejena coditā maggaṁ parikkhayaṁ pāpesuṁ. Taṁ sabbaṁ ekāheneva atikkamiṁsu. Tena vuttaṁ **"nikkhantadivaseneva, Cetaraṭṭhamupāgamun"**ti.

Evaṁ mahāsatto sāyanhasamayaṁ Cetaraṭṭhe mātulanagaraṁ patvā tassa nagarassa dvārasamīpe sālāyaṁ nisīdi. Athassa Maddidevī pādesu rajaṁ puñchitvā pāde sambāhitvā "Vessantarassa āgatabhāvaṁ jānāpessāmī"ti sālato nikkhamitvā tassa cakkhupathe sāladvāre aṭṭhāsi. Nagaraṁ pavisantiyo ca nikkhamantiyo ca itthiyo taṁ disvā parivāresuṁ. Mahājano tañca Vessantarañca putte cassa tathā āgate disvā rājūnaṁ ācikkhi. Saṭṭhisahassā rājāno rodantā paridevantā tassa santikaṁ āgantvā maggaparissamaṁ vinodetvā tathā āgamanakāraṇaṁ pucchiṁsu.

Mahāsatto hatthidānaṁ ādiṁ katvā sabbaṁ kathesi. Taṁ sutvā te attano rajjena nimantayiṁsu. Mahāpuriso "mayā tumhākaṁ rajjaṁ paṭiggahitameva hotu, rājā pana maṁ raṭṭhā pabbājeti, tasmā vaṅkapabbatameva gamissāmī"ti vatvā tehi nānappakāraṁ tattha vāsaṁ yāciyamānopi taṁ analaṅkaritvā tehi gahitārakkho taṁ rattiṁ sālāyameva vasitvā punadivase pātova nānaggarasabhojanaṁ bhuñjitvā tehi parivuto nikkhamitvā pannarasayojanamaggaṁ gantvā vanadvāre ṭhatvā te nivattetvā purato pannarasayojanamaggaṁ tehi ācikkhitaniyāmeneva agamāsi. Tena vuttaṁ—

105. "Saṭṭhirājasahassāni, tadā vasanti mātule.
Sabbe pañjalikā hutvā, rodamānā upāgamuṁ.

106. Tattha vattetvā sallāpaṁ, Cetehi Cetaputtehi.
Te tato nikkhamitvāna, Vaṅkaṁ agamu pabbatan"ti.

Tattha **tattha vattetvā sallāpan**ti tattha tehi rājūhi samāgamehi saddhiṁ paṭisammodamānā kathaṁ pavattetvā. **Cetaputtehī**ti Cetarājaputtehi. **Te tato nikkhamitvānā**ti te rājāno tato vanadvāraṭṭhāne nivattetvā. **Vaṅkaṁ agamu pabbatan**ti amhe cattāro janā Vaṅkapabbataṁ uddissa agamamhā.

Atha mahāsatto tehi ācikkhitamaggena gacchanto Gandhamādanapabbataṁ patvā taṁ divasaṁ tattha vasitvā tato uttaradisābhimukho Vepullapabbatapādena gantvā Ketumatīnadītīre nisīditvā vanacarakena dinnaṁ madhumaṁsaṁ khāditvā tassa suvaṇṇasūciṁ datvā nhatvā pivitvā paṭippassaddhadaratho nadiṁ uttaritvā Sānupabbatasikhare ṭhitassa nigrodhassa mūle thokaṁ nisīditvā uṭṭhāya gacchanto Nālikapabbataṁ pariharanto Mucalindasaraṁ gantvā saratīrena pubbuttarakaṇṇaṁ patvā ekapadikamaggeneva vanaghaṭaṁ pavisitvā taṁ atikkamma girividuggānaṁ nadīpabhavānaṁ purato caturassapokkharaṇiṁ pāpuṇi.

107. Tasmiṁ khaṇe Sakko āvajjento "mahāsatto Himavantaṁ paviṭṭho, vasanaṭṭhānaṁ laddhuṁ vaṭṭatī"ti cintetvā Vissakammaṁ pesesi "gaccha Vaṅkapabbatakucchimhi ramaṇīye ṭhāne assamapadaṁ māpehī"ti. So tattha dve paṇṇasālāyo dve caṅkame dve ca rattiṭṭhānadivāṭṭhānāni māpetvā tesu tesu ṭhānesu nānāpupphavicitte rukkhe phalite rukkhe pupphagacche kadalivanādīni ca dassetvā sabbe pabbajitaparikkhāre paṭiyādetvā "yekeci pabbajitukāmā, te gaṇhantū"ti akkharāni likhitvā amanusse ca bheravasadde migapakkhino ca paṭikkamāpetvā sakaṭṭhānameva gato.

Mahāsatto ekapadikamaggaṁ disvā "pabbajitānaṁ vasanaṭṭhānaṁ bhavissatī"ti Maddiñca putte ca tattheva ṭhapetvā assamapadaṁ pavisitvā akkharāni oloketvā "Sakkena dinnosmī"ti paṇṇasāladvāraṁ vivaritvā paviṭṭho khaggañca dhanuñca apanetvā sāṭake omuñcitvā isivesaṁ gahetvā kattaradaṇḍaṁ ādāya nikkhamitvā Paccekabuddhasadisena upasamena dārakānaṁ santikaṁ agamāsi. Maddidevīpi mahāsattaṁ disvā pādesu patitvā roditvā teneva saddhiṁ assamaṁ pavisitvā attano paṇṇasālaṁ gantvā isivesaṁ gaṇhi. Pacchā puttepi tāpasakumārake kariṁsu. Bodhisatto maddiṁ varaṁ yāci "mayaṁ ito paṭṭhāya pabbajitā nāma, itthī ca nāma brahmacariyassa malaṁ, mā dāni akāle mama santikaṁ āgacchā"ti. Sā "sādhū"ti sampaṭicchitvā mahāsattampi varaṁ yāci "deva tumhe putte gahetvā idheva hotha, ahaṁ phalāphalaṁ āharissāmī"ti. Sā tato paṭṭhāya araññato phalāphalāni āharitvā tayo jane paṭijaggi. Iti cattāro khattiyā Vaṅkapabbatakucchiyaṁ sattamāsamattaṁ vasiṁsu. Tena vuttaṁ **"āmantayitvā devindo, Vissakammaṁ mahiddhikan"**ti-ādi.

Tattha **āmantayitvā**ti pakkosāpetvā. **Mahiddhikan**ti mahatiyā deviddhiyā samannāgataṁ. **Assamaṁ sukatan**ti assamapadaṁ sukataṁ katvā. **Rammaṁ** Vessantarassa vasanānucchavikaṁ **paṇṇasālaṁ. Sumāpayā**ti suṭṭhu māpaya. Āṇāpesīti vacanaseso. **Sumāpayī**ti sammā māpesi.

111. **Asuñño**ti yathā so assamo asuñño hoti, evaṁ tassa asuññabhāvakaraṇena asuñño homi. "Asuññe"ti vā pāṭho, mama vasaneneva asuññe assame dārake anurakkhanto vasāmi tattha tiṭṭhāmi. Bodhisattassa mettānubhāvena samantā tiyojane sabbe tiracchānāpi mettaṁ paṭilabhiṁsu.

Evaṁ tesu tattha vasantesu Kaliṅgaraṭṭhavāsī **Jūjako** nāma brāhmaṇo **Amittatāpanāya** nāma bhariyāya "nāhaṁ te niccaṁ dhaññakoṭṭana-udakāharaṇayāgubhattapacanādīni kātuṁ sakkomi, paricārakaṁ me dāsaṁ vā dāsiṁ vā ānehī"ti vutte "kutohaṁ te bhoti duggato dāsaṁ vā dāsiṁ vā labhissāmī"ti vatvā tāya "esa Vessantaro rājā Vaṅkapabbate vasati, tassa putte mayhaṁ paricārake yācitvā ānehī"ti vutte kilesavasena tassā paṭibaddhacittatāya tassā vacanaṁ atikkamituṁ asakkonto pātheyyaṁ paṭiyādāpetvā anukkamena Jetuttaranagaraṁ patvā "kuhiṁ Vessantaramahārājā"ti pucchi.

Mahājano "imesaṁ yācakānaṁ atidānena amhākaṁ rājā raṭṭhā pabbājito, evaṁ amhākaṁ rājānaṁ nāsetvā punapi idheva āgacchatī"ti leḍḍudaṇḍādihattho upakkosanto brāhmaṇaṁ anubandhi. So devatāviggahito hutvā tato nikkhamitvā Vaṅkapabbatagāmimaggaṁ abhiruḷho anukkamena vanadvāraṁ patvā mahāvanaṁ ajjhogāhetvā maggamūḷho hutvā vicaranto tehi rājūhi bodhisattassa ārakkhaṇatthāya ṭhapitena Cetaputtena samāgañchi. Tena "kahaṁ bho brāhmaṇa gacchasī"ti puṭṭho "Vessantaramahārājassa santikan"ti vutte "addhā ayaṁ brāhmaṇo tassa putte vā deviṁ vā yācituṁ gacchatī"ti cintetvā "mā kho tvaṁ brāhmaṇa tattha gañchi, sace gacchasi, ettheva te sīsaṁ chinditvā mayhaṁ sunakhānaṁ ghāsaṁ karissāmī"ti tena santajjito maraṇabhayabhīto "ahamassa pitarā pesito dūto, 'taṁ ānessāmī'ti āgato"ti musāvādaṁ abhāsi. Taṁ sutvā Cetaputto tuṭṭhahaṭṭho

brāhmaṇassa sakkārasammānaṁ katvā Vaṅkapabbatagāmimaggaṁ ācikkhi. So tato paraṁ gacchanto antarāmagge accutena nāma tāpasena saddhiṁ samāgantvā tampi maggaṁ pucchitvā tenāpi magge ācikkhite tena ācikkhitasaññāya maggaṁ gacchanto anukkamena bodhisattassa assamapadaṭṭhānasamīpaṁ gantvā Maddideviyā phalāphalatthaṁ gatakāle bodhisattaṁ upasaṅkamitvā ubho dārake yāci. Tena vuttaṁ—

112. "Pavane vasamānassa, addhiko maṁ upāgami.
Ayāci puttake mayhaṁ, Jāliṁ Kaṇhājinaṁ cubho"ti.

Evaṁ brāhmaṇena dārakesu yācitesu mahāsatto "cirassaṁ vata me yācako adhigato, ajjāhaṁ anavasesato dānapāramiṁ pūressāmī"ti adhippāyena somanassajāto pasāritahatthe sahassatthavikaṁ ṭhapento viya brāhmaṇassa cittaṁ paritosento sakalañca taṁ pabbatakucchiṁ unnādento "dadāmi tava mayhaṁ puttake, api ca Maddidevī pana pātova phalāphalatthāya vanaṁ gantvā sāyaṁ āgamissati, tāya āgatāya te puttake dassetvā tvañca mūlaphalāphalaṁ khāditvā ekarattiṁ vasitvā vigataparissamo pātova gamissasī"ti āha. Brāhmaṇo "kāmañcesa uḷārajjhāsayatāya puttake dadāti, mātā pana vacchagiddhā āgantvā dānassa antarāyampi kareyya, yannūnāhaṁ imaṁ nippīḷetvā dārake gahetvā ajjeva gaccheyyan"ti cintetvā "puttā ce te mayhaṁ dinnā, kiṁ dāni mātaraṁ dassetvā pesitehi, dārake gahetvā ajjeva gamissāmī"ti āha. "Sace tvaṁ brāhmaṇa rājaputtiṁ mātaraṁ daṭṭhuṁ na icchasi, ime dārake gahetvā Jetuttharanagaraṁ gaccha, tattha Sañjayamahārājā dārake gahetvā mahantaṁ te dhanaṁ dassati, tena dāsadāsiyo gaṇhissasi, sukhañca jīvissasi, aññathā ime sukhumālā rājadārakā, kiṁ te veyyāvaccaṁ karissantī"ti āha.

Brāhmaṇo "evampi mayā na sakkā kātuṁ, rājadaṇḍato bhāyāmi, mayhameva gāmaṁ nessāmī"ti āha. Imaṁ tesaṁ kathāsallāpaṁ sutvā dārakā "pitā no kho amhe brāhmaṇassa dātukāmo"ti pakkamitvā pokkharaṇiṁ[1] gantvā paduminigacche nilīyiṁsu. Brāhmaṇo te adisvāva

1. Pokkharaṇitīraṁ (Ka)

"tvaṁ 'dārake dadāmī'ti vatvā te apakkamāpesi, eso te sādhubhāvo"ti āha. Atha mahāsatto sahasāva uṭṭhahitvā dārake gavesanto paduminigacche nilīne disvā "etha tātā, mā mayhaṁ dānapāramiyā antarāyaṁ akattha, mama dānajjhāsayaṁ matthakaṁ pāpetha, ayañca brāhmaṇo tumhe gahetvā tumhākaṁ ayyakassa Sañjayamahārājassa santikaṁ gamissati, tāta[1] jāli tvaṁ bhujisso hotukāmo brāhmaṇassa nikkhasahassaṁ datvā bhujisso bhaveyyāsi, Kaṇhājine tvaṁ dāsasataṁ dāsisataṁ hatthisataṁ assasataṁ usabhasataṁ nikkhasatanti sabbasataṁ datvā bhujissā bhaveyyāsī"ti kumāre agghāpetvā samassāsetvā gahetvā assamapadaṁ gantvā kamaṇḍalunā udakaṁ gahetvā sabbaññutaññāṇassa paccayaṁ katvā brāhmaṇassa hatthe udakaṁ pātetvā ativiya pītisomanassajāto hutvā pathaviṁ unnādento piyaputtadānaṁ adāsi. Idhāpi pubbe vuttanayeneva pathavikampādayo ahesuṁ. Tena vuttaṁ—

113. "Yācakaṁ upagataṁ disvā, hāso me upapajjatha.
Ubho putte gahetvāna, adāsiṁ brāhmaṇe tadā.

114. Sake putte cajantassa, Jūjake brāhmaṇe yadā.
Tadāpi pathavī kampi, Sineruvanavaṭaṁsakā"ti.

Atha brāhmaṇo dārake agantukāme latāya hatthesu bandhitvā ākaḍḍhi. Tesaṁ bandhaṭṭhāne chaviṁ chinditvā lohitaṁ pagghari. So latādaṇḍena paharanto ākaḍḍhi[2]. Te pitaraṁ oloketvā—

"Ammā ca tāta nikkhantā, tvañca no tāta dassasi.
Mā no tvaṁ tāta adadā, yāva ammāpi etu no.
Tadāyaṁ brāhmaṇo kāmaṁ, vikkiṇātu hanātu vā"ti[3]—

vatvā punapi ayaṁ evarūpo ghoradassano kurūrakammanto—

"Manusso udāhu yakkho, maṁsalohitabhojano.
Gāmā araññamāgamma, dhanaṁ taṁ tāta yācati.
Nīyamāne pisācena, kiṁ nu tāta udikkhasī"ti[4]—

ādīni vadantā parideviṁsu. Tattha **dhanan**ti puttadhanaṁ.

---

1. Tattha (Ka) 2. Ākaḍḍhati (Sī) 3. Khu 6. 351 piṭṭhe. 4. Khu 6. 352 piṭṭhe.

Jūjako dārake tathā paridevanteyeva pothentova gahetvā pakkāmi. Mahāsattassa dārakānaṁ karuṇaṁ paridevitena tassa ca brāhmaṇassa akāruññabhāvena balavasoko uppajji, vippaṭisāro ca udapādi. So taṅkhaṇaññeva bodhisattānaṁ paveṇiṁ anussari. "Sabbeva hi bodhisattā pañca mahāpariccāge pariccajitvā Buddhā bhavissanti, ahampi tesaṁ abbhantaro, puttadānañca mahāpariccāgānaṁ aññataraṁ, tasmā Vessantara dānaṁ datvā pacchānutāpo na te anucchaviko"ti attānaṁ paribhāsetvā "dinnakālato paṭṭhāya mama te na kiñci hontī"ti attānaṁ upatthambhetvā daḷhasamādānaṁ adhiṭṭhāya paṇṇasāladvāre pāsāṇaphalake kañcanapaṭimā viya nisīdi.

Atha Maddidevī araññato phalāphalaṁ gahetvā nivattantī "mā mahāsattassa dānantarāyo hotū"ti vāḷamigarūpadharāhi devatāhi uparuddhamaggā tesu apagatesu cirena assamaṁ patvā "ajja me dussupinaṁ diṭṭhaṁ, dunnimittāni ca uppannāni, kiṁ nu kho bhavissatī"ti cintentī assamaṁ pavisitvā puttake apassantī bodhisattassa santikaṁ gantvā "deva na kho amhākaṁ puttake passāmi, kuhiṁ te gatā"ti āha. So tuṇhī ahosi. Sā puttake upadhārentī tahiṁ tahiṁ upadhāvitvā gavesantī adisvā punapi gantvā pucchi. Bodhisatto "kakkhaḷakathāya naṁ puttasokaṁ jahāpessāmī"ti cintetvā—

"Nūna Maddī varārohā, rājaputtī yasassinī.
Pāto gatāsi uñchāya, kimidaṁ sāyamāgatā"ti[1]—

vatvā tāya cirāyanakāraṇe kathite punapi dārake sandhāya na kiñci āha. Sā puttasokena te upadhārentī punapi vātavegena vanāni vicari, tāya ekarattiyaṁ vicaritaṭṭhānaṁ pariggaṇhantaṁ pannarasayojanamattaṁ ahosi. Atha vibhātāya rattiyā mahāsattassa santikaṁ gantvā ṭhitā dārakānaṁ adassanena balavasokābhibhūtā tassa pādamūle chinnakadalī viya bhūmiyaṁ visaññī hutvā pati. So "matā"ti saññāya kampamāno uppannabalavasokopi satiṁ paccupaṭṭhapetvā "jānissāmi tāva jīvati, na jīvatī"ti sattamāse kāyasaṁsaggaṁ

1. Khu 6. 359 piṭṭhe.

anāpannapubbopi aññassa abhāvena tassā sīsaṁ ukkhipitvā ūrūsu ṭhapetvā udakena paripphositvā urañca mukhañca hadayañca parimajji. Maddīpi kho thokaṁ vītināmetvā satiṁ paṭilabhitvā hirottappaṁ paccupaṭṭhapetvā "deva dārakā te kuhiṁ gatā"ti pucchi. So āha "devi ekassa me brāhmaṇassa maṁ yācitvā āgatassa dāsatthāya dinnā"ti vatvā tāya "kasmā deva putte brāhmaṇassa datvā mama sabbarattiṁ paridevitvā vicarantiyā nācikkhī"ti vutte "paṭhamameva vutte tava cittadukkhaṁ bahu bhavissati, idāni pana sarīradukkhena tanukaṁ bhavissatī"ti vatvā—

"Maṁ passa maddi mā putte, mā bāḷhaṁ paridevasi.
Lacchāma putte jīvantā, arogā ca bhavāmase"ti[1]—

So samassāsetvā puna—

"Putte pasuñca dhaññañca, yañca aññaṁ ghare dhanaṁ.
Dajjā sappuriso dānaṁ, disvā yācakamāgataṁ.
Anumodāhi me Maddi, puttake dānamuttaman"ti[1]—

vatvā attano puttadānaṁ taṁ anumodāpesi.

Sāpi—

"Anumodāmi te deva, puttake dānamuttamaṁ.
Datvā cittaṁ pasādehi, bhiyyo dānaṁ dado bhavā"ti[2]—

vatvā anumodi.

Evaṁ tesu aññamaññaṁ sammodanīyaṁ kathaṁ kathentesu Sakko cintesi "mahāpuriso hiyyo Jūjakassa pathaviṁ unnādetvā dārake adāsi. Idāni naṁ koci hīnapuriso upasaṅkamitvā Maddideviṁ yācitvā gahetvā gaccheyya, tato rājā nippaccayo bhaveyya, handāhaṁ brāhmaṇavaṇṇena naṁ upasaṅkamitvā Maddiṁ yācitvā pāramikūṭaṁ gāhāpetvā kassaci avissajjiyaṁ katvā puna naṁ tasseva datvā āgamissāmī"ti. So sūriyuggamanavelāyaṁ brāhmaṇavaṇṇena tassa santikaṁ agamāsi. Taṁ disvā mahāpuriso "atithi no āgato"ti pītisomanassajāto tena saddhiṁ madhurapaṭisanthāraṁ katvā "brāhmaṇa kenatthena

1. Khu 6. 362 piṭṭhe. 2. Khu 6. 363 piṭṭhe.

idhāgatosī”ti pucchi. Atha naṁ Sakko Maddideviṁ yāci. Tena vuttaṁ—

115. “Punadeva Sakko oruyha, hutvā brāhmaṇasannibho.
Ayāci maṁ Maddideviṁ, sīlavantiṁ patibbatan”ti.

Tattha **punadevā**ti dārake dinnadivasato pacchā eva. Tadanantaramevāti attho. **Oruyhā**ti devalokato otaritvā. **Brāhmaṇasannibho**ti brāhmaṇasamānavaṇṇo.

Atha mahāsatto “hiyyo me dvepi dārakā brāhmaṇassa dinnā, ahampi araññe ekakova, kathaṁ te Maddiṁ sīlavantiṁ patibbataṁ dassāmī”ti avatvāva pasāritahatthe anaggharatanaṁ ṭhapento viya asajjitvā abajjhitvā anolīnamānaso “ajja me dānapāramī matthakaṁ pāpuṇissatī”ti haṭṭhatuṭṭho giriṁ unnādento viya—

“Dadāmi na vikampāmi, yaṁ maṁ yācasi brāhmaṇa.
Santaṁ nappaṭigūhāmi, dāne me ramatī mano”ti[1]—

vatvā sīghameva kamaṇḍalunā udakaṁ āharitvā brāhmaṇassa hatthe udakaṁ pātetvā bhariyamadāsi. Tena vuttaṁ—

116. “Maddiṁ hatthe gahetvāna, udakañjali pūriya.
Pasannamanasaṅkappo, tassa Maddiṁ adāsahan”ti.

Tattha **udakañjalī**ti udakaṁ añjaliṁ, “udakan”ti ca karaṇatthe paccattavacanaṁ, udakena tassa brāhmaṇassa añjaliṁ pasāritahatthatalaṁ pūretvāti attho. **Pasannamanasaṅkappo**ti “addhā iminā pariccāgena dānapāramiṁ matthakaṁ pāpetvā sammāsambodhiṁ adhigamissāmī”ti uppannasaddhāpasādena pasannacittasaṅkappo. Taṅkhaṇaññeva heṭṭhā vuttappakārāni sabbapāṭihāriyāni pāturahesuṁ. “Idānissa na dūre sammāsambodhī”ti devagaṇā brahmagaṇā ativiya pītisomanassajātā ahesuṁ. Tena vuttaṁ—

117. “Maddiyā dīyamānāya, gagane devā pamoditā.
Tadāpi pathavī kampi, Sineruvanavaṭaṁsakā”ti.

---

1. Khu 6. 364 piṭṭhe.

Tathā pana dīyamānāya Maddiyā deviyā ruṇṇaṁ vā dummukhaṁ vā bhākuṭimattaṁ ā nāhosi, evaṁ cassā ahosi "yaṁ devo icchati, taṁ karotū"ti.

"Komārī yassāhaṁ bhariyā, sāmiko mama issaro.
Yassicche tassa maṁ dajjā, vikkiṇeyya haneyya vā"ti[1]—

āha.

Mahāpurisopi "ambho brāhmaṇa Maddito me sataguṇena sahassaguṇena satasahassaguṇena sabbaññutaññāṇameva piyataraṁ, idaṁ me dānaṁ sabbaññutaññāṇappaṭivedhassa paccayo hotū"ti vatvā adāsi. Tena vuttaṁ—

118. "Jāliṁ Kaṇhājinaṁ dhītaṁ, Maddideviṁ patibbataṁ.
Cajamāno na cintesiṁ, bodhiyāyeva kāraṇā.

119. Na me dessā ubho puttā, Maddidevī na dessiyā.
Sabbaññutaṁ piyaṁ mayhaṁ, tasmā piye adāsahan"ti.

Tattha **cajamāno na cintesin**ti pariccajanto santāpavasena na cintesiṁ, vissaṭṭho hutvā pariccajinti attho.

Etthāha—kasmā panāyaṁ mahāpuriso attano puttadāre jātisampanne khattiye parassa dāsabhāvena pariccaji, na hi yesaṁ kesañcipi bhujissānaṁ abhujissabhāvakaraṇaṁ sādhudhammoti? Vuccate—anudhammabhāvato. Ayaṁ hi Buddhakārake dhamme anugatadhammatā, yadidaṁ sabbassa attaniyassa mamanti pariggahitavatthuno anavasesapariccāgo, na hi deyyadhammapaṭiggāhakavikapparahitaṁ dānapāramiṁ paripūretuṁ ussukkamāpannānaṁ bodhisattānaṁ mamanti pariggahitavatthuṁ yācantassa yācakassa na pariccajituṁ yuttaṁ, porāṇopi cāyamanudhammo. Sabbesaṁ hi bodhisattānaṁ ayaṁ āciṇṇasamāciṇṇadhammo kulavaṁso kulappaveṇī, yadidaṁ sabbassa pariccāgo, tattha ca visesato piyataravatthupariccāgo, na hi keci bodhisattā vaṁsānugataṁ rajjissariyādidhanapariccāgaṁ attano sīsanayanādi-aṅgapariccāgaṁ piyajīvitapariccāgaṁ kulavaṁsapatiṭṭhāpakapiyaputtapariccāgaṁ

1. Khu 6. 364 piṭṭhe.

manāpacārinīpiyabhariyāpariccāganti ime pañca mahāpariccāge apariccajitvā Buddhā nāma bhūtapubbā atthi, tathā hi Maṅgale Bhagavati bodhisattabhūte bodhipariyesanaṁ caramāne ca carimattabhāvato tatiye attabhāve saputtadāre ekasmiṁ pabbate vasante Kharadāṭhiko nāma yakkho mahāpurisassa dānajjhāsayataṁ sutvā brāhmaṇavaṇṇena upasaṅkamitvā mahāsattaṁ dve dārake yāci.

Mahāsatto "dadāmi brāhmaṇassa puttake"ti haṭṭhapahaṭṭho udakapariyantaṁ pathaviṁ kampento dvepi dārake adāsi. Yakkho caṅkamanakoṭiyaṁ ālambanaphalakaṁ nissāya ṭhito mahāsattassa passantasseva muḷālakalāpaṁ viya dve dārake khādi. Aggijālaṁ viya lohitadhāraṁ uggiramānaṁ[1] yakkhassa mukhaṁ olokentassa mahāpurisassa "vañcesi vata maṁ yakkho"ti uppajjanakacittuppādassa-okāsaṁ adentassa upāyakosallassa subhāvitattā atītadhammānaṁ appaṭisandhisabhāvato aniccādivasena saṅkhārānaṁ suparimadditabhāvato ca evaṁ ittaraṭṭhitikena pabhaṅgunā asārena saṅkhārakalāpena "pūritā vata me dānapāramī, mahantaṁ vata me atthaṁ sādhetvā idaṁ adhigatan"ti somanassameva uppajji. So idaṁ anaññasādhāraṇaṁ tasmiṁ khaṇe attano cittācāraṁ ñatvā "imassa nissandena anāgate imināva nīhārena sarīrato rasmiyo nikkhamantū"ti patthanamakāsi. Tassa taṁ patthanaṁ nissāya Buddhabhūtassa sarīrappabhā niccameva dasasahassilokadhātuṁ pharitvā aṭṭhāsi[2]. Evaṁ aññepi bodhisattā attano piyataraṁ puttadāraṁ pariccajitvā sabbaññutaññāṇaṁ paṭivijjhiṁsu.

Api ca yathā nāma koci puriso kassaci santike gāmaṁ vā janapadaṁ vā keṇiyā gahetvā kammaṁ karonto attano antevāsikānaṁ vā pamādena pūtibhūtaṁ[3] dhanaṁ dhāreyya, tamenaṁ so gāhāpetvā bandhanāgāraṁ paveseyya. Tassa evamassa "ahaṁ kho imassa rañño kammaṁ karonto ettakaṁ nāma dhanaṁ dhāremi, tenāhaṁ raññā bandhanāgāre pavesito, sacāhaṁ idheva homi, attānañca jīyeyya, puttadārakammakaraporisā ca me jīvikāpagatā mahantaṁ anayabyasanaṁ āpajjeyyuṁ, yannūnāhaṁ rañño ārocetvā attano puttaṁ vā kaniṭṭhabhātaraṁ vā idha ṭhapetvā

1. Uggiriyamānaṁ (Ka)
2. Abhi-Ṭṭha 1. 58 piṭṭhepi passitabbaṁ.
3. Patissutaṁ (Ka)

nikkhameyyaṁ, evāhaṁ ito bandhanato mutto na cirasseva yathāmittaṁ yathāsandiṭṭhaṁ dhanaṁ saṁharitvā rañño datvā tampi bandhanato mocemi, appamattova hutvā uṭṭhānabalena attano sampattiṁ paṭipākatikaṁ karissāmī"ti. So tathā kareyya. Evaṁ sampadamidaṁ daṭṭhabbaṁ.

Tatridaṁ opammasaṁsandanaṁ—rājā viya kammaṁ, bandhanāgāro viya saṁsāro, raññā bandhanāgāre ṭhapitapuriso viya kammavasena saṁsāracārake ṭhito mahāpuriso, tassa bandhanāgāre ṭhitapurisassa tattha puttassa vā bhātuno vā parādhīnabhāvakaraṇena tesaṁ attano ca dukkhappamocanaṁ viya mahāpurisassa attano puttādike paresaṁ datvā sabbaññutaññāṇappaṭilābhena sabbasattānaṁ vaṭṭadukkhappamocanaṁ, tassa vigatadukkhassa tehi saddhiṁ yathādhippetasampattiyaṁ patiṭṭhānaṁ viya mahāpurisassa arahattamaggena apagatavaṭṭadukkhassa Buddhabhāvena dasabalādisabbaññutaññāṇasampattisamannāgamo attano vacanakārakānaṁ vijjattayādisampattisamannāgamo cāti evaṁ anavajjasabhāvo eva mahāpurisānaṁ puttadārapariccāgo. Eteneva nayena nesaṁ aṅgajīvitapariccāge yā codanā, sāpi visodhitāti veditabbāti.

Evaṁ pana mahāsattena Maddideviyā dinnāya Sakko acchariyabbhutacittajāto hutvā—

"Sabbe jitā te paccūhā, ye dibbā ye ca mānusā[1].

Ninnāditā te pathavī, saddo te tidivaṁ gato[1].

Duddadaṁ dadamānānaṁ, dukkaraṁ kamma kubbataṁ.
Asanto nānukubbanti, sataṁ dhammo durannayo.

Tasmā satañca asataṁ, nānā hoti ito gati.
Asanto nirayaṁ yanti, santo saggaparāyanā"ti[2]—

ādinā nayena mahāpurisassa dānānumodanavasena thutiṁ akāsi.

Tattha **paccūhā**ti paccatthikā. **Dibbā**ti dibbayasapaṭibāhakā. **Mānusā**ti manussayasapaṭibāhakā. Ke pana teti? Macchariyadhammā, te sabbe puttadāraṁ dentena mahāsattena jitāti dasseti. **Duddadan**ti puttadārādiduddadaṁ

1. Khu 6. 364 piṭṭhe. 2. Khu 6. 365 piṭṭhe.

dadamānānaṁ tameva **dukkaraṁ kubbataṁ** tumhādisānaṁ kammaṁ aññe sāvakapaccekabodhisattā[1] nānukubbanti, pageva asanto maccharino. Tasmā **sataṁ dhammo durannayo** sādhūnaṁ mahābodhisattānaṁ paṭipattidhammo aññehi duranugamo.

Evaṁ Sakko mahāpurisassa anumodanavasena thutiṁ katvā Maddideviṁ niyyātento—

"Dadāmi bhoto bhariyaṁ, Maddiṁ sabbaṅgasobhanaṁ[2].
Tvañceva Maddiyā channo, Maddī ca patino tavā"ti[3]—

vatvā taṁ Maddiṁ paṭidatvā dibbattabhāvena jalanto taruṇasūriyo viya ākāse ṭhatvā attānaṁ ācikkhanto—

"Sakkohamasmi devindo, āgatosmi tavantike.
Varaṁ varassu rājisi, vare aṭṭha dadāmi te"ti[3]—

vatvā varehi nimantesi. Mahāsattopi "pitā maṁ punadeva rajje patiṭṭhāpetu, vajjhappattaṁ vadhato moceyyaṁ, sabbasattānaṁ avassayo bhaveyyaṁ, paradāraṁ na gaccheyyaṁ, itthīnaṁ vasaṁ na gaccheyyaṁ, putto me dīghāyuko siyā[4], annapānādideyyadhammo bahuko siyā, tañca aparikkhayaṁ pasannacitto dadeyyaṁ, evaṁ mahādānāni pavattetvā devalokaṁ gantvā tato idhāgato sabbaññutaṁ pāpuṇeyyan"ti ime aṭṭha vare yāci. Sakko "na cirasseva pitā Sañjayamahārājā idheva āgantvā taṁ gahetvā rajje patiṭṭhāpessati, itaro ca sabbo te manoratho matthakaṁ pāpuṇissati, mā cintayi, appamatto hohī"ti ovaditvā sakaṭṭhānameva gato. Bodhisatto ca Maddidevī ca sammodamānā Sakkadattiye assame vasiṁsu.

Jūjakepi kumāre gahetvā gacchante devatā ārakkhamakaṁsu. Divase divase ekā devadhītā rattibhāge āgantvā Maddivaṇṇena kumāre paṭijaggi. So devatāviggahito hutvā "Kaliṅgaraṭṭhaṁ gamissāmī"ti aḍḍhamāsena Jetuttaranagarameva sampāpuṇi. Rājā vinicchaye nisinno brāhmaṇena saddhiṁ dārake rājaṅgaṇena gacchante disvā sañjānitvā

---

1. Abodhisattā (Sī, Ka)
2. Sabbaṅgasobhiniṁ (Sī, Ka)
3. Khu 6. 365 piṭṭhe.
4. Puttā maddī ca dīghāyukā siyā (Ka)

brāhmaṇena saddhiṁ te pakkosāpetvā taṁ pavattiṁ sutvā bodhisattena kathitaniyāmeneva dhanaṁ datvā kumāre kiṇitvā nhāpetvā bhojetvā sabbālaṅkārapaṭimaṇḍite katvā rājā dārakaṁ Phussatidevī dārikaṁ ucchaṅge katvā bodhisattassa rājaputtiyā ca pavattiṁ suṇiṁsu.

Taṁ sutvā rājā "bhūnahaccaṁ vata mayā katan"ti saṁviggamānaso tāvadeva dvādasa-akkhobhanīparimāṇaṁ senaṁ sannayhitvā Vaṅkapabbatābhimukho pāyāsi saddhiṁ Phussatideviyā ceva dārakehi ca. Anukkamena gantvā puttena ca suṇisāya ca samāgañchi. Vessantaro piyaputte disvā sokaṁ sandhāretuṁ asakkonto visaññī hutvā tattheva pati, tathā Maddī mātāpitaro sahajātā saṭṭhisahassā ca amaccā. Taṁ kāruññaṁ passantesu ekopi sakabhāvena sandhāretuṁ nāsakkhi, sakalaṁ assamapadaṁ Yugandharavātapamadditaṁ viya[1] sālavanaṁ ahosi. Sakko devarājā tesaṁ visaññibhāvavinodanatthaṁ pokkharavassaṁ vassāpesi, temetukāmā tementi, pokkhare patitavassaṁ viya vinivattitvā udakaṁ gacchati. Sabbe saññaṁ paṭilabhiṁsu. Tadāpi pathavikampādayo heṭṭhā vuttappakārā acchariyā pāturahesuṁ. Tena vuttaṁ—

120. "Punāparaṁ brahāraññe, mātāpitusamāgame.
Karuṇaṁ paridevante, sallapante sukhaṁ dukhaṁ.

121. Hirottappena garunā, ubhinnaṁ upasaṅkami.
Tadāpi pathavī kampi, Sineruvanavaṭaṁsakā"ti.

Tattha **karuṇaṁ paridevante**ti mātāpitaro ādiṁ katvā sabbasmiṁ āgatajane karuṇaṁ paridevamāne. **Sallapante sukhaṁ dukhan**ti sukhadukkhaṁ pucchitvā paṭisanthāravasena ālāpasallāpaṁ karonte. **Hirottappena garunā ubhinnan**ti ime[2] Sivīnaṁ vacanaṁ gahetvā adūsakaṁ dhamme ṭhitaṁ maṁ pabbājayiṁsūti cittappakopaṁ akatvā ubhosu etesu mātāpitūsu dhammagāravasamussitena hirottappeneva yathārūpe **upasaṅkami.** Tena me dhammatejena **tadāpi pathavī kampi.**

---

1. Yugantavātapahatapamadditaṁ viya (Sī)   2. Imesaṁ (Ka)

Atha Sañjayamahārājā bodhisattaṁ khamāpetvā rajjaṁ paṭicchāpetvā taṅkhaṇaññeva kesamassukammādīni kārāpetvā nhāpetvā sabbābharaṇavibhūsitaṁ devarājānamiva virocamānaṁ saha Maddideviyā rajje abhisiñcitvā tāvadeva ca tato paṭṭhāya[1] dvādasa-akkhobhanīparimāṇāya caturaṅginiyā senāya ca puttaṁ parivārayitvā Vaṅkapabbatato yāva Jetuttaranagarā saṭṭhiyojanamaggaṁ alaṅkārāpetvā dvīhi māsehi sukheneva nagaraṁ pavesesi. Mahājano uḷāraṁ pītisomanassaṁ paṭisaṁvedesi. Celukkhepādayo pavattiṁsu. Nagare ca nandibheriṁ carāpesuṁ. Antamaso biḷāre upādāya sabbesaṁ bandhane ṭhitānaṁ bandhanamokkho ahosi. So nagaraṁ paviṭṭhadivaseyeva paccūsakāle cintesi "sve vibhātāya rattiyā mamāgatabhāvaṁ sutvā yācakā āgamissanti, tesāhaṁ kiṁ dassāmī"ti. Tasmiṁ khaṇe Sakkassa āsanaṁ uṇhākāraṁ dassesi. So āvajjento taṁ kāraṇaṁ ñatvā tāvadeva rājanivesanassa purimavatthuṁ pacchimavatthuñca kaṭippamāṇaṁ pūrento ghanamegho viya sattaratanavassaṁ vassāpesi. Sakalanagare jaṇṇuppamāṇaṁ vassāpesīti. Tena vuttaṁ—

122. "Punāparaṁ brahāraññā, nikkhamitvā sañātibhi.
Pavisāmi puraṁ rammaṁ, Jetuttaraṁ puruttamaṁ.

123. Ratanāni satta vassiṁsu, mahāmegho pavassatha.
Tadāpi pathavī kampi, Sineruvanavaṭaṁsakā.

124. Acetanāyaṁ pathavī, aviññāya sukhaṁ dukhaṁ.
Sāpi dānabalā mayhaṁ, sattakkhattuṁ pakampathā"ti.

Evaṁ sattaratanavasse vuṭṭhe punadivase mahāsatto "yesaṁ kulānaṁ purimapacchimavatthūsu vuṭṭhadhanaṁ[2], tesaññeva hotū"ti dāpetvā avasesaṁ āharāpetvā attano gehavatthusmiṁ dhanena saddhiṁ koṭṭhāgāresu okirāpetvā mahādānaṁ pavattesi. **Acetanāyaṁ pathavī**ti cetanārahitā ayaṁ mahābhūtā pathavī, devatā pana cetanāsahitā. **Aviññāya sukhaṁ dukhan**ti acetanattā eva sukhaṁ dukkhaṁ ajānitvā. Satipi

---

1. Vuṭṭhāya (Ka)
2. Vuṭṭhitadhanaṁ (Sī)

sukhadukkhapaccayasaṁyoge taṁ nānubhavantī **sāpi dānabalā mayhan**ti evaṁbhūtāpi sā mahāpathavī mama dānapuññānubhāvahetu. **Sattakkhattuṁ pakampathā**ti aṭṭhavassikakāle hadayamaṁsādīnipi yācakānaṁ dadeyyanti dānajjhāsayuppāde maṅgalahatthidāne pabbājanakāle pavattitamahādāne puttadāne bhariyādāne Vaṅkapabbate ñātisamāgame nagaraṁ paviṭṭhadivase ratanavassakāleti imesuṭhānesu sattavāraṁ akampittha. Evaṁ ekasmiṁyeva attabhāve sattakkhatthuṁ mahāpathavikampanādi-acchariyapātubhāvahetubhūtāni yāvatāyukaṁ mahādānāni pavattetvā mahāsatto āyupariyosāne tusitapure uppajji. Tenāha Bhagavā—

"Tato Vessantaro rājā, dānaṁ datvāna khattiyo.
Kāyassa bhedā sappañño, saggaṁ so upapajjathā"ti[1].

Tadā Jūjako Devadatto ahosi, Amittatāpanā Ciñcamāṇavikā, Cetaputto Channo, Āccutatāpaso Sāriputto, Sakko Anuruddho, Maddī Rāhulamātā, Jālikumāro Rāhulo, Kaṇhājinā Uppalavaṇṇā, mātāpitaro mahārājakulāni, sesaparisā Buddhaparisā, Vessantaro rājā Lokanātho.

Idhāpi heṭṭhā vuttanayeneva yathārahaṁ sesapāramiyo niddhāretabbā. Tathā mahāsatte kucchigate mātu devasikaṁ chasatasahassāni vissajjetvā dānaṁ dātukāmatādohaḷo, tathā dīyamānepi dhanassa parikkhayābhāvo, jātakkhaṇe eva hatthaṁ pasāretvā "dānaṁ dassāmi, atthi kiñcī"ti vācānicchāraṇaṁ, catupañcavassikakāle attano alaṅkārassa dhātīnaṁ hatthagatassa puna aggahetukāmatā, aṭṭhavassikakāle hadayamaṁsādikassa attano sarīrāvayavassa dātukāmatāti evamādikā sattakkhattuṁ mahāpathavikampanādi-anekacchariyapātubhāvahetubhūtā idha mahāpurisassa guṇānubhāvā vibhāvetabbā. Tenetaṁ vuccati—

"Evaṁ acchariyā hete, abbhutā ca Mahesino -pa-.
Tesu cittappasādopi, dukkhato parimocaye.
Pagevānukiriyā tesaṁ, dhammassa anudhammato"ti.

Vessantaracariyāvaṇṇanā niṭṭhitā.

---

1. Khu 6. 378 piṭṭhe.

10. Sasapaṇḍitacariyāvaṇṇanā

125-6. Dasame **yadā homi**, **sasako**ti ahaṁ Sāriputta bodhipariyesanaṁ caramāno yadā Sasapaṇḍito homi. Bodhisattā hi kammavasippattāpi tādisānaṁ tiracchānānaṁ anuggaṇhanatthaṁ tiracchānayoniyaṁ nibbattanti. **Pavanacārako**ti mahāvanacārī. Dabbāditiṇāni rukkhagacchesu paṇṇāni yaṁkiñci sākaṁ rukkhato patitaphalāni ca bhakkho etassāti **tiṇapaṇṇasākaphalabhakkho. Paraheṭhanavivajjito**ti parapīḷāvirahito. **Suttapoto cā**ti uddapoto ca. **Ahaṁ tadā**ti yadāhaṁ sasako homi, tadā ete makkaṭādayo tayo sahāye ovadāmi.

127. **Kiriye kalyāṇapāpake**ti kusale ceva akusale ca kamme. **Pāpānī**ti anusāsanākāradassanaṁ. Tattha **pāpāni parivajjethā**ti pāṇātipāto -pa- micchādiṭṭhīti imāni pāpāni parivajjetha. **Kalyāṇe abhinivissathā**ti dānaṁ sīlaṁ -pa- diṭṭhijukammanti idaṁ kalyāṇaṁ, imasmiṁ kalyāṇe attano kāyavācācittāni abhimukhabhāvena nivissatha, imaṁ kalyāṇapaṭipattiṁ paṭipajjathāti attho.

Evaṁ mahāsatto tiracchānayoniyaṁ nibbattopi ñāṇasampannatāya kalyāṇamitto hutvā tesaṁ tiṇṇaṁ janānaṁ kālena kālaṁ upagatānaṁ ovādavasena dhammaṁ desesi. Te tassa ovādaṁ sampaṭicchitvā attano vasanaṭṭhānaṁ pavisitvā vasanti. Evaṁ kāle gacchante bodhisatto ākāsaṁ oloketvā candapāripūriṁdisvā “uposathakammaṁ karothā”ti ovadi. Tenāha—

128. “Uposathamhi divase, candaṁ disvā na pūritaṁ.
Etesaṁ tattha ācikkhiṁ, divaso ajjuposatho.

129. Dānāni paṭiyādetha, dakkhiṇeyyassa dātave.
Datvā dānaṁ dakkhiṇeyye, upavassathuposathan”ti.

Tattha **candaṁ disvā na pūritan**ti juṇhapakkhacātuddasiyaṁ īsakaṁ aparipuṇṇabhāvena candaṁ na paripūritaṁ disvā tato vibhātāya rattiyā aruṇuggamanavelāyameva **uposathamhi divase** pannarase **etesaṁ** makkaṭādīnaṁ

mayhaṁ sahāyānaṁ **divaso ajjuposatho**, tasmā **"dānāni paṭiyādethā"**ti-ādinā tattha uposathadivase paṭipattividhānaṁ **ācikkhin**ti yojetabbaṁ. Tattha **dānānī**ti deyyadhamme. **Paṭiyādethā**ti yathāsatti yathābalaṁ sajjetha. **Dātave**ti dātuṁ. **Upavassathā**ti uposathakammaṁ karotha, uposathasīlāni rakkhatha, sīle patiṭṭhāya dinnadānaṁ mahapphalaṁ hoti, tasmā yācake sampatte tumhehi khāditabbāhārato datvā khādeyyāthāti dasseti.

Te "sādhū"ti bodhisattassa ovādaṁ sirasā sampaṭicchitvā uposathaṅgāni adhiṭṭhahiṁssu. Tesu uddapoto pātova "gocaraṁ pariyesissāmī"ti nadītīraṁ gato. Atheko bāḷisiko satta rohitamacche uddharitvā valliyā āvuṇitvā nadītīre vālukāya paṭicchādetvā macche gaṇhanto nadiyā adhosotaṁ bhassi. Uddo macchagandhaṁ ghāyitvā vālukaṁ viyūhitvā macche disvā nīharitvā "atthi nu kho etesaṁ sāmiko"ti tikkhattuṁ ghositvā sāmikaṁ apassanto valliyaṁ ḍaṁsitvā attano vasanagumbe ṭhapetvā "velāyameva khādissāmī"ti attano sīlaṁ āvajjento nipajji. Siṅgālopi gocaraṁ pariyesanto ekassa khettagopakassa kuṭiyaṁ dve maṁsasūlāni ekaṁ godhaṁ ekañca dadhivārakaṁ disvā "atthi nu kho etesaṁ sāmiko"ti tikkhattuṁ ghosetvā sāmikaṁ adisvā dadhivārakassa uggahaṇarajjukaṁ gīvāyaṁ pavesetvā maṁsasūle ca godhañca mukhena ḍaṁsitvā attano vasanagumbe ṭhapetvā "velāyameva khādissāmī"ti attano sīlaṁ āvajjento nipajji. Makkaṭopi vanasaṇḍaṁ pavisitvā ambapiṇḍaṁ āharitvā attano vasanagumbe ṭhapetvā "velāyameva khādissāmī"ti attano sīlaṁ āvajjento nipajji. Tiṇṇampi "aho idha nūna yācako āgaccheyyā"ti cittaṁ uppajji. Tena vuttaṁ—

130. "Te me sādhūti vatvāna, yathāsatti yathābalaṁ.
Dānāni paṭiyādetvā, dakkhiṇeyyaṁ gavesisun"ti.

Bodhisatto pana "velāyameva nikkhamitvā dabbāditiṇāni khādissāmī"ti attano vasanagumbeyeva nisinno cintesi "mama santikaṁ āgatānaṁ yācakānaṁ tiṇāni khādituṁ na sakkā, tilataṇḍulādayopi

mayhaṁ natthi, sace me santikaṁ yācako āgamissati, ahaṁ tiṇena yāpemi, attano sarīramaṁsaṁ dassāmī”ti. Tenāha Bhagavā—

131. “Ahaṁ nisajja cintesiṁ, dānaṁ dakkhiṇanucchavaṁ.
Yadihaṁ labhe dakkhiṇeyyaṁ, kiṁ me dānaṁ bhavissati.

132. Na me atthi tilā muggā, māsā vā taṇḍulā ghataṁ.
Ahaṁ tiṇena yāpemi, na sakkā tiṇa dātave.

133. Yadi koci eti dakkhiṇeyyo, bhikkhāya mama santike.
Dajjāhaṁ sakamattānaṁ, na so tuccho gamissatī”ti.

Tattha **dānaṁ dakkhiṇanucchavan**ti dakkhiṇābhāvena anucchavikaṁ dānaṁ dakkhiṇeyyassa dātabbaṁ deyyadhammaṁ **cintesiṁ. Yadihaṁ labhe**ti yadi ahaṁ kiñci dakkhiṇeyyaṁ ajja labheyyaṁ. **Kiṁ me dānaṁ bhavissatī**ti kiṁ mama dātabbaṁ bhavissati. **Na sakkā tiṇa dātave**ti yadi dakkhiṇeyyassa dātuṁ tilamuggādikaṁ mayhaṁ natthi, yaṁ pana mama āhārabhūtaṁ, taṁ na sakkā tiṇaṁ dakkhiṇeyyassa dātuṁ. **Dajjāhaṁ sakamattānan**ti kiṁ vā mayhaṁ etāya deyyadhammacintāya, nanu idameva mayhaṁ anavajjaṁ aparādhīnatāya sulabhaṁ paresañca paribhogārahaṁ sarīraṁ sace **koci dakkhiṇeyyo** mama santikaṁ āgacchati, tayidaṁ sakamattānaṁ tassa dajjāmahaṁ. Evaṁ sante **na so tuccho** mama santikaṁ āgato arittahattho hutvā **gamissatī**ti.

Evaṁ mahāpurisassa yathābhūtasabhāvaṁ parivitakkentassa parivitakkānubhāvena Sakkassa Paṇḍukambalasilāsanaṁ uṇhākāraṁ dassesi. So āvajjento imaṁ kāraṇaṁ disvā “sasarājaṁ vīmaṁsissāmī”ti paṭhamaṁ uddassa vasanaṭṭhānaṁ gantvā brāhmaṇavesena aṭṭhāsi. Tena “kimatthaṁ brāhmaṇa ṭhitosī”ti ca vutte sace kañci āhāraṁ labheyyaṁ, uposathiko hutvā samaṇadhammaṁ kareyyanti. So “sādhūti te āhāraṁ dassāmī”ti āha. Tena vuttaṁ—

“Satta me rohitā macchā, udakā thalamubbhatā.
Idaṁ brāhmaṇa me atthi, etaṁ bhutvā vane vasā”ti[1].

1. Khu 5. 101 piṭṭhe.

Brāhmaṇo "pageva tāva hotu, pacchā jānissāmī"ti tatheva siṅgālassa makkaṭassa ca santikaṁ gantvā tehipi attano vijjamānehi deyyadhammehi nimantito "pageva tāva hotu, pacchā jānissāmī"ti āha. Tena vuttaṁ—

"Dussa me khettapālassa, rattibhattaṁ apābhataṁ.
Maṁsasūlā ca dve godhā, ekañca dadhivārakaṁ[1].
Idaṁ brāhmaṇa me atthi, etaṁ bhutvā vane vasā"ti[2].

"Ambapakkaṁ dakaṁ sītaṁ, sītacchāyā manoramā.
Idaṁ brāhmaṇa me atthi, etaṁ bhutvā vane vasā"ti[2].

Tattha **dussā**ti amussa. **Rattibhattaṁ apābhatan**ti rattibhojanato apanītaṁ. **Maṁsasūlā ca dve godhā**ti aṅgārapakkāni dve maṁsasūlāni ekā ca godhā. **Dadhivārakan**ti dadhivārako.

134. Atha brāhmaṇo Sasapaṇḍitassa santikaṁ gato. Tenāpi "kimatthamāgatosī"ti vutte tathevāha. Tena vuttaṁ **"mama saṅkappamaññāyā"**ti-ādi.

Tattha **mama saṅkappamaññāyā**ti pubbe vuttappakāraṁ parivitakkaṁ jānitvā. **Brāhmaṇavaṇṇinā**ti brāhmaṇarūpavatā attabhāvena. **Āsayan**ti vasanagumbaṁ.

135-7. **Santuṭṭho**ti samaṁ sabbabhāgeneva tuṭṭho. **Ghāsahetū**ti āhārahetu. **Adinnapubban**ti yehi kehici abodhisattehi adinnapubbaṁ. **Dānavaran**ti uttamadānaṁ. **"Ajja dassāmi te ahan"**ti vatvā **tuvaṁ sīlaguṇūpeto**, **ayuttaṁ te paraheṭhanan**ti taṁ pāṇātipātato apanetvā idāni tassa paribhogayoggaṁ attānaṁ katvā dātuṁ **"ehi aggiṁ padīpehī"**ti-ādimāha.

Tattha **ahaṁ pacissamattānan**ti tayā kate aṅgāragabbhe ahameva patitvā attānaṁ pacissaṁ. **Pakkaṁ tvaṁ bhakkhayissasī**ti tathā pana pakkaṁ tvaṁ khādissasi.

---

1. Dadhithālakaṁ (Sī, Ka) 2. Khu 5. 101 piṭṭhe.

138-9. **Nānākaṭṭhe samānayī**ti so brāhmaṇavesadhārī Sakko nānādārūni samānento viya ahosi. **Mahantaṁ akāsi citakaṁ, katvā aṅgāragabbhakan**ti vītaccikaṁ vigatadhūmaṁ aṅgārabharitabbhantaraṁ samantato jalamānaṁ mama sarīrassa nimujjanappahonakaṁ taṅkhaṇaññeva mahantaṁ citakaṁ akāsi, sahasā iddhiyā abhinimminīti adhippāyo. Tenāha **"aggiṁ tattha padīpesi, yathā so khippaṁ mahābhave"**ti.

Tattha **so**ti so aggikkhandho sīghaṁ mahanto yathā bhaveyya, tathā **padīpesi. Phoṭetvā rajagate gatte**ti "sace lomantaresu pāṇakā atthi, te mā mariṁsū"ti paṁsugate mama gatte tikkhattuṁ vidhunitvā. **Ekamantaṁ upāvisin**ti na tāva kaṭṭhāni ādittānīti tesaṁ ādīpanaṁ udikkhanto thokaṁ ekamantaṁ nisīdiṁ.

140. **Yadā mahākaṭṭhapuñjo, āditto dhamadhamāyatī**ti yadā pana so dārurāsi samantato āditto vāyuvegasamuddhaṭānaṁ jālasikhānaṁ vasena "dhama dhamā"ti evaṁ karoti. **Taduppatitvā papati, majjhe jālasikhantare**ti tadā tasmiṁ kāle "mama sarīrassa jhāpanasamattho ayaṁ aṅgārarāsī"ti cintetvā uppatitvā ullaṅghitvā jālasikhānaṁ abbhantarabhūte tassa aṅgārarāsissa majjhe padumapuñje rājahaṁso viya pamuditacitto sakalasarīraṁ dānamukhe datvā papati.

141-2. **Paviṭṭhaṁ yassa kassacī**ti yathā ghammakāle sītalaṁ udakaṁ yena kenaci paviṭṭhaṁ tassa darathapariḷāhaṁ vūpasameti, assādaṁ pītiñca uppādeti. **Tatheva jalitaṁ aggin**ti evaṁ tathā pajjalitaṁ aṅgārarāsi tadā mama paviṭṭhassa usumamattampi nāhosi. Aññadatthu dānapītiyā sabbadarathapariḷāhavūpasamo eva ahosi. Cirassaṁ vata me chavicammādiko sabbo sarīrāvayavo dānamukhe juhitabbataṁ upagato abhipatthito manoratho matthakaṁ pattoti. Tena vuttaṁ—

143. "Chaviṁ cammaṁ maṁsaṁ nhāruṁ, aṭṭhiṁ hadayabandhanaṁ.
Kevalaṁ sakalaṁ kāyaṁ, brāhmaṇassa adāsahan"ti.

Tattha **hadayabandhanan**ti hadayamaṁsapesi. Taṁ hi hadayavatthuṁ bandhitvā viya ṭhitattā "hadayabandhanan"ti vuttaṁ. Atha vā **hadayabandhanan**ti hadayañca bandhanañca,

hadayamaṁsañceva taṁ bandhitvā viya ṭhitayakanamaṁsañcāti attho. **Kevalaṁ sakalaṁ kāyan**ti anavasesaṁ sabbaṁ sarīraṁ.

Evaṁ tasmiṁ aggimhi attano sarīre lomakūpamattampi uṇhaṁ kātuṁ asakkonto bodhisattopi himagabbhaṁ paviṭṭho viya hutvā brāhmaṇarūpadharaṁ Sakkaṁ evamāha "brāhmaṇa tayā kato aggi atisītalo, kiṁ nāmetan"ti. Paṇḍita nāhaṁ brāhmaṇo, Sakkohamasmi, tava vīmaṁsanatthaṁ āgato evamakāsinti. "Sakka tvaṁ tāva tiṭṭhatu, sakalopi ce loko maṁ dānena vīmaṁseyya, neva me adātukāmataṁ kathañcipi uppādeyya passetha nan"ti bodhisatto sīhanādaṁ nadi.

Atha naṁ Sakko "sasapaṇḍita tava guṇā sakalakappampi pākaṭā hontū"ti pabbataṁ pīḷetvā pabbatarasaṁ ādāya candamaṇḍale sasalakkhaṇaṁ ālikhitvā bodhisattaṁ tasmiṁ vanasaṇḍe tattheva vanagumbe taruṇadabbatiṇapīṭhe nipajjāpetvā attano devalokameva gato. Tepi cattāro paṇḍitā samaggā sammodamānā niccasīlaṁ uposathasīlañca pūretvā yathārahaṁ puññāni katvā yathākammaṁ gatā. Tadā uddo āyasmā Ānando ahosi, siṅgālo Mahāmoggallāno, makkaṭo Sāriputto, Sasapaṇḍito pana Lokanātho.

Tassa idhāpi sīlādipāramiyo heṭṭhā vuttanayeneva yathārahaṁ niddhāretabbā. Tathā satipi tiracchānupapattiyaṁ kusalādidhamme kusalādito yathābhūtāvabodho, tesu aṇumattampi vajjaṁ bhayato disvā suṭṭhu akusalato oramaṇaṁ, sammadeva ca kusaladhammesu attano patiṭṭhāpanaṁ, paresañca "ime nāma pāpadhammā te evaṁ gahitā evaṁ parāmaṭṭhā evaṁgatikā bhavanti evaṁabhisamparāyā"ti ādīnavaṁ dassetvā tato viramaṇe niyojanaṁ, idaṁ dānaṁ nāma idaṁ sīlaṁ nāma idaṁ uposathakammaṁ nāma, ettha patiṭṭhitānaṁ devamanussasampattiyo hatthagatā evāti-ādinā puññakammesu ānisaṁsaṁ dassetvā patiṭṭhāpanaṁ, attano sarīrajīvitanirapekkhaṁ, paresaṁ sattānaṁ anuggaṇhanaṁ, uḷāro ca dānajjhāsayoti evamādayo idha bodhisattassa guṇānubhāvā vibhāvetabbā. Tenetaṁ vuccati "evaṁ acchariyā hete -pa- dhammassa anudhammato"ti.

Sasapaṇḍitacariyāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Idāni **"Akittibrāhmaṇo"**ti-ādinā yathāvutte dasapi cariyāvisese udānetvā nigameti. Tattha **ahameva tadā āsiṁ, yo te dānavare adā**ti yo tāni uttamadānāni adāsi, so Akittibrāhmaṇādiko ahameva tadā tasmiṁ kāle ahosiṁ, na aññoti. Iti tesu attabhāvesu satipi sīlādipāramīnaṁ yathārahaṁ pūritabhāve attano pana tadā dānajjhāsayassa ativiya uḷārabhāvaṁ sandhāya dānapāramivaseneva desanaṁ āropesi. **Ete dānaparikkhārā, ete dānassa pāramī**ti ye ime **Akittijātakā**dīsu[1] anekākāravokārā mayā pavattitā deyyadhammapariccāgā mama sarīrāvayavaputtadārapariccāgā paramakoṭikā, kiñcāpi te karuṇūpāyakosallapariggahitattā sabbaññutaññāṇameva uddissa pavattitattā dānassa paramukkaṁsagamanena dānapāramī eva, tathāpi mama dānassa paramatthapāramibhūtassa parikkharaṇato[2]santānassa paribhāvanāvasena abhisaṅkharaṇato ete dānaparikkhārā nāma. Yassa panete parikkhārā, taṁ dassetuṁ **"jīvitaṁ yācake datvā, imaṁ pārami pūrayin"**ti vuttaṁ. Ettha hi ṭhapetvā sasapaṇḍitacariyaṁ sesāsu navasu cariyāsu yathārahaṁ dānapāramidāna-upapāramiyo veditabbā, **Sasapaṇḍitacariye**[3] pana dānaparamatthapāramī. Tena vuttaṁ—

"Bhikkhāya upagataṁ disvā, sakattānaṁ pariccajiṁ.
Dānena me samo natthi, esā me dānapāramī"ti [4].

Kiñcāpi hi mahāpurisassa yathāvutte Akittibrāhmaṇādikāle aññasmiñca Mahājanakamahāsutasomādikāle dānapāramiyā pūritattabhāvānaṁ parimāṇaṁ nāma natthi, tathāpi ekanteneva sasapaṇḍitakāle dānapāramiyā paramatthapāramibhāvo vibhāvetabboti.

Paramatthadīpaniyā Cariyāpiṭakasaṁvaṇṇanāya

Dasavidhacariyāsaṅgahassa visesato dānapāramivibhāvanassa

Paṭhamavaggassa atthavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

1. Khu 5. 266 piṭṭhādīsu.
2. Parikkhāraguṇato (Sī)
3. Khu 4. 396 piṭṭhe.
4. Khu 4. 398 piṭṭhe.

2. Hatthināgavagga

1. Mātuposakacariyāvaṇṇanā

1. Dutiyavaggassa paṭhame **kuñjaro**ti hatthī. **Mātuposako**ti andhāya jarājiṇṇāya mātuyā paṭijagganako. **Mahiyā**ti bhūmiyaṁ. **Guṇenā**ti sīlaguṇena, tadā **mama** sadiso natthi.

Bodhisatto hi tadā Himavantappadese hatthiyoniyaṁ nibbatti, so sabbaseto abhirūpo lakkhaṇasampanno mahāhatthī anekahatthisatasahassaparivāro ahosi. Mātā panassa andhā. So madhuraphalāphalāni hatthīnaṁ hatthesu datvā mātu peseti. Hatthino tassā adatvā sayaṁ khādanti. So pariggaṇhanto taṁ pavattiṁ ñatvā "yūthaṁ pahāya mātarameva posessāmī"ti rattibhāge aññesaṁ hatthīnaṁ ajānantānaṁ mātaraṁ gahetvā Caṇḍoraṇapabbatapādaṁ gantvā ekaṁ naḷiniṁ upanissāya ṭhitāya pabbataguhāya mātaraṁ ṭhapetvā posesi.

2-3. **Pavane disvā vanacaro**ti eko vanacarako puriso tasmiṁ mahāvane vicaranto maṁ disvā. **Rañño maṁ paṭivedayī**ti Bārāṇasirañño maṁ ārocesi. So hi maggamūḷho disaṁ vavatthapetuṁ asakkonto mahantena saddena paridevi. Bodhisattopi tassa saddaṁ sutvā "ayaṁ puriso anātho, na kho panetaṁ patirūpaṁ, yaṁ esa mayi ṭhite idha vinasseyyā"ti tassa santikaṁ gantvā taṁ bhayena palāyantaṁ disvā "ambho purisa natthi te maṁ nissāya bhayaṁ, mā palāyi, kasmā tvaṁ paridevanto vicarasī"ti pucchitvā "sāmi ahaṁ maggamūḷho ajja me sattamo divaso"ti vutte "bho purisa mā bhāyi, ahaṁ taṁ manussapathe ṭhapessāmī"ti taṁ attano piṭṭhiyaṁ nisīdāpetvā araññato nīharitvā nivatti. Sopi pāpo "nagaraṁ gantvā rañño ārocessāmī"ti rukkhasaññaṁ pabbatasaññañca karontova nikkhamitvā Bārāṇasiṁ agamāsi. Tasmiṁ kāle rañño maṅgalahatthī mato. So puriso rājānaṁ upasaṅkamitvā mahāpurisassa attano diṭṭhabhāvaṁ ārocesi. Tena vuttaṁ **"tavānucchavo mahārāja, gajo vasati kānane"**ti-ādi.

Tattha **tavānucchavo**ti tava opavayhaṁ kātuṁ anucchaviko yutto. **Na tassa parikkhāyattho**ti tassa gahaṇe gamanupacchedanatthaṁ samantato khaṇitabbaparikkhāya vā kareṇuyā kaṇṇapuṭena attānaṁ paṭicchādetvā khittapāsarajjuyā bandhitabba-**āḷaka**saṅkhāta-ālānena vā yattha paviṭṭho katthaci gantuṁ na sakkoti, tādisavañcanakāsuyā vā attho payojanaṁ natthi. **Sahagahite**ti gahaṇasamakālaṁ eva. **Ehitī**ti āgamissati.

Rājā imaṁ maggadesakaṁ katvā araññaṁ gantvā "iminā vuttaṁ hatthināgaṁ ānehī"ti hatthācariyaṁ saha parivārena pesesi. So tena saddhiṁ gantvā bodhisattaṁ naḷiniṁ pavisitvā gocaraṁ gaṇhantaṁ passi. Tena vuttaṁ—

4. "Tassa taṁ vacanaṁ sutvā, rājāpi tuṭṭhamānaso.
Pesesi hatthidamakaṁ, chekācariyaṁ susikkhitaṁ.

5. Gantvā so hatthidamako, addasa padumassare.
Bhisamuḷālaṁ[1] uddharantaṁ, yāpanatthāya mātuyā"ti.

Tattha **chekācariyan**ti hatthibandhanādividhimhi kusalaṁ hatthācariyaṁ. **Susikkhitan**ti hatthīnaṁ sikkhāpanavijjāya niṭṭhaṅgamanena suṭṭhu sikkhitaṁ.

6. **Viññāya me sīlaguṇan**ti "bhaddo ayaṁ hatthājānīyo na mando na caṇḍo na vomissasīlo vā"ti mama sīlaguṇaṁ jānitvā. Kathaṁ? **Lakkhaṇaṁ upadhārayī**ti susikkhitahatthisippattā mama lakkhaṇaṁ samantato upadhāresi. Tena so **ehi puttāti vatvāna, mama soṇḍāya aggahi.**

7. Bodhisatto hatthācariyaṁ disvā "idaṁ bhayaṁ mayhaṁ etassa purisassa santikā uppannaṁ, ahaṁ kho pana mahābalo hatthisahassampi viddhaṁsetuṁ samattho, pahomi kujjhitvā saraṭṭhakaṁ senāvāhanaṁ nāsetuṁ. Sace pana kujjhissāmi, sīlaṁ me bhijjissati, tasmā sattīhi koṭṭiyamānopi na kujjhissāmī"ti cittaṁ adhiṭṭhāya sīsaṁ onāmetvā niccalova aṭṭhāsi. Tenāha Bhagavā **"yaṁ me tadā pākatikaṁ, sarīrānugataṁ balan"**ti-ādi.

---

1. Bhisamūlaṁ (Sī, Ka)

Tattha **pākatikan**ti sabhāvasiddhaṁ. **Sarīrānugatan**ti sarīrameva anugataṁ kāyabalaṁ, na upāyakusalatāsaṅkhātañāṇānugatanti adhippāyo. **Ajja nāgasahassānan**ti ajjakāle anekesaṁ hatthisahassānaṁ samuditānaṁ. **Balena samasādisan**ti tesaṁ sarīrabalena samasamameva hutvā sadisaṁ, na upamāmattena. Maṅgalahatthikule hi tadā bodhisatto uppannoti.

8. **Yadihaṁ tesaṁ pakuppeyyan**ti maṁ gahaṇāya upagatānaṁ tesaṁ ahaṁ yadi kujjheyyaṁ, tesaṁ jīvitamaddane paṭibalo bhaveyyaṁ. Na kevalaṁ tesaññeva, atha kho **yāva rajjampi mānusan**ti yato rajjato tesaṁ āgatānaṁ manussānaṁ sabbampi rajjaṁ pothetvā cuṇṇavicuṇṇaṁ kareyyaṁ.

9. **Api cāhaṁ sīlarakkhāyā**ti evaṁ samatthopi ca ahaṁ attani patiṭṭhitāya sīlarakkhāya sīlaguttiyā gutto bandho viya. **Na karomi citte aññathattan**ti tassa sīlassa aññathattabhūtaṁ tesaṁ sattānaṁ pothanādividhiṁ mayhaṁ citte na karomi, tattha cittampi na uppādemi. **Pakkhipantaṁ mamāḷake**ti ālānatthambhe pakkhipantaṁ, "disvāpī"ti vacanaseso. Kasmāti ce, sīlapāramipūriyā īdisesu ṭhānesu sīlaṁ akhaṇḍentassa me na cirasseva sīlapāramī paripūressatīti sīlapāramiparipūraṇatthaṁ tassa aññathattaṁ citte na karomīti yojanā.

10. **"Yadi te man"**ti gāthāyapi sīlarakkhāya daḷhaṁ katvā sīlassa adhiṭṭhitabhāvameva dasseti. Tattha **koṭṭeyyun**ti bhindeyyuṁ. **Sīlakhaṇḍabhayā mamā**ti mama sīlassa khaṇḍanabhayena.

Evaṁ pana cintetvā bodhisatte niccale ṭhite hatthācariyo padumasaraṁ otaritvā tassa lakkhaṇasampattiṁ disvā "ehi puttā"ti rajatadāmasadisāya soṇḍāya gahetvā sattame divase Bārāṇasiṁ pāpuṇi. So antarāmagge vattamānova rañño sāsanaṁ pesesi. Rājā nagaraṁ alaṅkārāpesi. Hatthācariyo bodhisattaṁ katagandhaparibhaṇḍaṁ alaṅkatapaṭiyattaṁ hatthisālaṁ netvā vicitrasāṇiyā parikkhipāpetvā rañño ārocesi. Rājā nānaggarasabhojanaṁ ādāya gantvā bodhisattassa dāpesi. So "mātaraṁ vinā gocaraṁ na gaṇhissāmī"ti piṇḍaṁ na gaṇhi. Yācitopi aggahetvā—

"Sā nūna'sā kapaṇikā, andhā apariṇāyikā.
Khāṇuṁ pādena ghaṭṭeti, giriṁ Caṇḍoraṇaṁ patī"ti—

āha. Taṁ sutvā rājā—

"Kā nu te sā mahānāga, andhā apariṇāyikā.
Khāṇuṁ pādena ghaṭṭeti, giriṁ Caṇḍoraṇaṁ patī"ti—

pucchitvā—

"Mātā me sā mahārāja, andhā apariṇāyikā.
Khāṇuṁ pādena ghaṭṭeti, giriṁ Caṇḍoraṇaṁ patī"ti—

vutte ajja sattamo divaso "mātā me gocaraṁ na labhitthā"ti vadato imassa gocaraṁ agaṇhantassa. Tasmā—

"Muñcathe'taṁ mahānāgaṁ, yo'yaṁ bharati mātaraṁ.
Sametu mātarā nāgo, saha sabbehi ñātibhī"ti—

vatvā muñcāpesi—

"Mutto ca bandhanā nāgo, muttamādāya kuñjaro.
Muhuttaṁ assāsayitvā, agamā yena pabbato"ti.

Tattha **kapaṇikā**ti varākā[1]. **Khāṇuṁ pādena ghaṭṭetī**ti andhatāya puttaviyogadukkhena ca paridevamānā tattha tattha rukkhakaḷiṅgare pādena ghaṭṭeti. **Caṇḍoraṇaṁ patī**ti Caṇḍoraṇapabbatābhimukhī, tasmiṁ pabbatapāde paribbhamamānāti attho. **Agamā yena pabbato**ti so hatthināgo bandhanā mutto thokaṁ vissamitvā rañño dasarājadhammagāthāhi dhammaṁ desetvā "appamatto hohi mahārājā"ti ovādaṁ datvā mahājanena gandhamālādīhi pūjiyamāno nagarā nikkhamitvā tadaheva mātarā samāgantvā sabbaṁ pavattiṁ ācikkhi. Sā tuṭṭhamānasā—

"Ciraṁ jīvatu so rājā, Kāsīnaṁ raṭṭhavaḍḍhano.
Yo me puttaṁ pamocesi, sadā vuddhāpacāyikan"ti[2]—

rañño anumodanaṁ akāsi. Rājā bodhisattassa guṇe pasīditvā naḷiniyā avidūre gāmaṁ māpetvā bodhisattassa mātu cassa nibaddhaṁ vattaṁ

---

1. Anāthā (Ka) 2. Khu 5. 227 piṭṭhe.

paṭṭhapesi. Aparabhāge bodhisatto mātari matāya tassā sarīraparihāraṁ katvā Kuraṇḍaka-assamapadaṁ nāma gato. Tasmiṁ pana ṭhāne Himavantato otaritvā pañcasatā isayo vasiṁsu. Taṁ vattaṁ tesaṁ datvā rājā bodhisattassa samānarūpaṁ silāpaṭimaṁ kāretvā mahāsakkāraṁ pavattesi. Jambudīpavāsino anusaṁvaccharaṁ sannipatitvā hatthimahaṁ nāma kariṁsu. Tadārājā Ānando ahosi, hatthinī Mahāmāyā, vanacarako Devadatto, mātuposakahatthināgo Lokanātho.

Idhāpi dānapārami-ādayo yathārahaṁ niddhāretabbā. Sīlapāramī pana atisayavatīti sā eva desanaṁ āruḷhā. Tathā tiracchānayoniyaṁ uppannopi brahmapubbadeva pubbācariya āhuneyyādibhāvena Sabbaññubuddhenapi pasatthabhāvānurūpaṁ mātuyā garucittaṁ upaṭṭhapetvā "mātā nāmesā puttassa bahūpakārā, tasmā mātupaṭṭhānaṁ nāma paṇḍitena paññattan"ti manasi katvā anekesaṁ hatthisahassānaṁ issarādhipati mahānubhāvo yūthapati hutvā tehi anuvattiyamāno ekakavihāre antarāyaṁ agaṇetvā yūthaṁ pahāya ekako hutvā upakārikhettaṁ pūjessāmīti mātuposanaṁ, maggamūḷhapurisaṁ disvā anukampāya taṁ gahetvā manussagocarasampāpanaṁ, tena ca katāparādhasahanaṁ, hatthācariyappamukhānaṁ attānaṁ bandhituṁ āgatapurisānaṁ samatthopi samāno santāsanamattenapi[1] tesaṁ pīḷanā bhavissati, mayhañca sīlassa khaṇḍādibhāvoti tathā akatvā sudantena opavayho viya sukheneva gahaṇūpagamanaṁ, mātaraṁ vinā na kañci ajjhoharissāmīti sattāhampi anāhāratā, imināpāhaṁ bandhāpitoti cittaṁ anuppādetvā rājānaṁ mettāya pharaṇaṁ, tassa ca nānānayehi dhammadesanāti evamādayo idha mahāpurisassa guṇānubhāvā vibhāvetabbā[2]. Tena vuttaṁ "evaṁ acchariyā ete, abbhutā ca Mahesino -pa- dhammassa anudhammato"ti.

Mātuposakacariyāvaṇṇanā niṭṭhitā.

---

1. Santāpanamattenāpi (Sī) 2. Veditabbā (Sī)

2. Bhūridattacariyāvaṇṇanā

11. Dutiye **Bhūridatto**ti bhūrisamadatto. Dattoti hi tadā bodhisattassa mātāpitūhi kataṁ nāmaṁ, yasmā paneso nāgabhavane Virūpakkhamahārājabhavane Tāvatiṁsabhavane ca uppanne pañhe sammadeva vinicchināti, ekadivasañca Virūpakkhamahārāje nāgaparisāya saddhiṁ tidasapuraṁ gantvā Sakkaṁ parivāretvā nisinne devānamantare pañho samuṭṭhāsi. Taṁ koci kathetuṁ nāsakkhi. Sakkena pana anuññāto pallaṅkavaragato hutvā mahāsattova kathesi. Atha naṁ devarājā dibbagandhapupphehi pūjetvā "Datta tvaṁ pathavisamāya vipulāya paññāya samannāgato ito paṭṭhāya Bhūridatto nāmā"ti āha. Bhūrīti hi pathaviyā nāmaṁ, tasmā bhūrisamatāya bhūte atthe ramatīti ca bhūrisaṅkhātāya mahatiyā paññāya samannāgatattā mahāsatto "Bhūridatto"ti paññāyittha, mahatiyā pana nāgiddhiyā samannāgatattā **mahiddhiko cā**ti.

Atīte hi imasmiṁyeva kappe Bārāṇasirañño putto pitarā raṭṭhato pabbājito vane vasanto aññatarāya nāgamāṇavikāya saṁvāsaṁ kappesi. Tesaṁ saṁvāsamanvāya dve dārakā jāyiṁsu putto ca dhītā ca. Puttassa "Sāgarabrahmadatto"ti nāmaṁ kariṁsu dhītāya "Samuddajā"ti. So aparabhāge pitu accayena Bārāṇasiṁ gantvā rajjaṁ kāresi. Atha Dhataraṭṭho nāma nāgarājā pañcayojanasatike nāgabhavane nāgarajjaṁ kārento taṁ abhūtavādikena Cittacūḷena[1] nāma kacchapena "Bārāṇasirājā attano dhītaraṁ tuyhaṁ dātukāmo, sā kho pana rājadhītā Samuddajā nāma abhirūpā dassanīyā pāsādikā cā"ti kathitaṁ sutvā Dhataraṭṭho cattāro nāgamāṇavake pesetvā taṁ dātuṁ anicchantaṁ nāgavibhiṁsikāya bhiṁsāpetvā "dammī"ti vutte mahantaṁ paṇṇākāraṁ[2] pesetvā mahatiyā nāgiddhiyā mahantena parivārena tassa dhītaraṁ nāgabhavanaṁ netvā aggamahesiṭṭhāne ṭhapesi.

Sā aparabhāge Dhataraṭṭhaṁ paṭicca Sudassano Datto Subhogo Ariṭṭhoti cattāro putte paṭilabhi. Tesu Datto bodhisatto, so pubbe vuttanayeneva Sakkena tuṭṭhacittena "Bhūridatto"ti gahitanāmattā

1. Cittasūlena (Sī) 2. Sakkāraṁ (Sī, Ka)

"Bhūridatto"tveva paññāyittha. Atha nesaṁ pitā yojanasatikaṁ yojanasatikaṁ rajjaṁ bhājetvā adāsi. Mahanto yaso ahosi. Soḷasasoḷasanāgakaññāsahassāni parivārayiṁsu. Pitupi ekayojanasatameva rajjaṁ ahosi. Tayo puttā māse māse mātāpitaro passituṁ āgacchanti, bodhisatto pana anvaddhamāsaṁ āgacchati.

So ekadivasaṁ Virūpakkhamahārājena saddhiṁ Sakkassa upaṭṭhānaṁ gato Vejayantapāsādaṁ[1] Sudhammadevasabhaṁ Păricchattakakoviḷāraṁ Paṇḍukambalasilāsanaṁ devaccharāparivāraṁ atimanoharaṁ Sakkasampattiṁ disvā "ettakamattampi nāgattabhāve ṭhitassa dullabhaṁ, kuto sammāsambodhī"ti nāgattabhāvaṁ jigucchitvā "nāgabhavanaṁ gantvā uposathavāsaṁ vasitvā sīlameva paggaṇhissāmi, taṁ bodhiparipācanaṁ hoti, imasmiṁ devaloke uppattikāraṇaṁ bhavissatī"ti cintetvā nāgabhavanaṁ gantvā mātāpitaro āha "ammatātā ahaṁ uposathakammaṁ karissāmī"ti. Tehi "idheva uposathaṁ upavasāhi, bahigatānaṁ nāgānaṁ mahantaṁ bhayan"ti vutte ekavāraṁ tathā katvā nāgakaññāhi upadduto punavāre mātāpitūnaṁ anārocetvā attano bhariyaṁ āmantetvā "bhadde ahaṁ manussalokaṁ gantvā Yamunātīre mahānigrodharukkho atthi, tassa avidūre vammikamatthake bhoge ābhujitvā caturaṅgasamannāgataṁ uposathaṁ adhiṭṭhāya nipajjitvā uposathakammaṁ karissāmī"ti nāgabhavanato nikkhamitvā tathā karoti. Tena vuttaṁ **"Virūpakkhena mahāraññā, devalokamagañchahan"**ti-ādi.

Tattha **Virūpakkhena mahārañña**ti Virūpakkhena nāma nāgādhipatimahārājena. **Devalokan**ti Tāvatiṁsadevalokaṁ. **Agañchahan**ti agañchiṁ, upasaṅkamiṁ ahaṁ.

12. **Tatthā**ti tasmiṁ devaloke. **Passiṁ tvāhan**ti addakkhiṁ ahaṁ, **tu**-saddo nipātamatto. **Ekantaṁ sukhasamappite**ti ekantaṁ accantameva sukhena samaṅgībhūte. Vuttañhetaṁ Bhagavatā "santi bhikkhave cha phassāyatanikā nāma saggā. Yāvañcidaṁ bhikkhave na sukaraṁ akkhānena pāpuṇituṁ yāva sukhā

1. Vejayantaṁ pāsādaṁ (Sī)

saggā”ti[1] ca. **Taṁsaggagamanatthāyā**ti tasmiṁ saggasmiṁ uppattivasena gamanatthāya. **Sīlabbatan**ti sīlasaṅkhātaṁ vataṁ. Atha vā **sīlabbatan**ti uposathasīlañceva “mama cammaṁ cammatthikā harantū”ti-ādinā attano sarīrāvayavapariccāgasamādiyanasaṅkhātaṁ vatañca.

13. **Sarīrakiccan**ti mukhadhovanādisarīrapaṭijagganaṁ. **Bhutvā yāpanamattakan**ti indriyāni nibbisevanāni kātuṁ sarīraṭṭhitimattakaṁ āhāraṁ āharitvā. **Caturo aṅge**ti cattāri aṅgāni. **Adhiṭṭhāyā**ti adhiṭṭhahitvā. **Semī**ti sayāmi.

14. **Chaviyā**ti-ādi tesaṁ catunnaṁ aṅgānaṁ dassanaṁ. Tattha ca chavicammānaṁ vissajjanaṁ ekaṁ aṅgaṁ, sesāni ekekameva, maṁsaggahaṇeneva cettha rudhirampi saṅgahitanti daṭṭhabbaṁ. **Etenā**ti etehi. **Harātu so**ti yassa etehi chavi-ādīhi **karaṇīyaṁ** atthi, tassa mayā dinnamevetaṁ, sabbaṁ so haratūti attano attabhāve anapekkhapavāraṇaṁ pavāreti.

Evaṁ mahāsattassa iminā niyāmeneva anvaddhamāsaṁ uposathakammaṁ karontassa dīgho addhā vītivatto. Evaṁ gacchante kāle ekadivasaṁ aññataro nesādabrāhmaṇo Somadattena nāma attano puttena saha taṁ ṭhānaṁ patvā aruṇuggamanasamaye nāgakaññāhi parivāriyamānaṁ[2] mahāsattaṁ disvā tassa santikaṁ agamāsi. Tāvadeva nāgakaññāyo pathaviyaṁ nimujjitvā nāgabhavanameva gatā. Brāhmaṇo mahāsattaṁ pucchi “ko nu kho tvaṁ mārisa devo vā yakkho vā nāgo vā”ti. Bodhisatto yathābhūtaṁ attānaṁ āvi katvā sacāyaṁ ito gaccheyya, idha me vāsaṁ mahājanassa pākaṭaṁ kareyya, tena me uposathavāsassa antarāyopi siyā, yannūnāhaṁ ito imaṁ nāgabhavanaṁ netvā mahatiyā sampattiyā yojeyyaṁ, evāyaṁ tattheva abhiramissati, tena me uposathakammaṁ addhaniyaṁ siyāti. Atha naṁ āha “brāhmaṇa mahantaṁ te yasaṁ dassāmi, ramaṇīyaṁ nāgabhavanaṁ, ehi tattha gacchāmā”ti. Sāmi putto me atthi, tasmiṁ āgacchante āgamissāmīti. Gaccha brāhmaṇa puttaṁ ānehīti. Brāhmaṇo gantvā puttassa tamatthaṁ ārocetvā taṁ ānesi. Mahāsatto te ubhopi ādāya attano ānubhāvena

---

1. Ma 3. 210 piṭṭhe.
2. Paricāriyamānaṁ (Sī)

nāgabhavanaṁ ānesi. Tesaṁ tattha dibbo attabhāvo pātubhavi. Atha tesaṁ mahāsatto dibbasampattiṁ datvā cattāri cattāri nāgakaññāsatāni adāsi. Te mahatiṁ sampattiṁ anubhaviṁsu.

Bodhisattopi appamatto uposathakammaṁ karoti, anvaddhamāsaṁ mātāpitūnaṁ upaṭṭhānaṁ gantvā dhammakathaṁ kathetvā tato ca brāhmaṇassa santikaṁ gantvā ārogyaṁ pucchitvā "yena te attho, taṁ vadeyyāsī"ti āpucchitvā "anukkaṇṭhamāno abhiramā"ti vatvā Somadattenapi saddhiṁ paṭisanthāraṁ katvā attano nivesanaṁ gacchati. Brāhmaṇo saṁvaccharaṁ tattha vasitvā mandapuññatāya ukkaṇṭhitvā anicchamānampi puttaṁ gahetvā bodhisattaṁ āpucchitvā tena dīyamānaṁ bahuṁ dhanaṁ sabbakāmadadaṁ maṇiratanampi alakkhikatāya aggahetvā "manussalokaṁ gantvā pabbajissāmī"ti āha. Mahāsatto nāgamāṇavake āṇāpetvā taṁ saputtakaṁ manussalokaṁ pāpesi. Te ubhopi dibbābharaṇāni dibbavatthāni ca omuñcitvā nhāyituṁ ekaṁ pokkharaṇiṁ otariṁsu, tasmiṁ khaṇe tāni antaradhāyitvā nāgabhavanameva agamaṁsu, atha paṭhamanivatthakāsāvapilotikāva sarīre paṭimuñci, dhanusarasattiyo gahetvā araññaṁ gantvā mige vadhitvā purimaniyāmeneva jīvikaṁ kappesuṁ.

Tena ca samayena aññataro tāpaso supaṇṇarājato laddhaṁ alampāyanamantaṁ[1] tassa anucchavikāni osadhāni mantūpacārañca attānaṁ upaṭṭhahantassa aññatarassa brāhmaṇassa adāsi. So "laddho me jīvikūpāyo"ti katipāhaṁ vasitvā tāpasaṁ āpucchitvā pakkamanto anupubbena Yamunātīraṁ patvā taṁ mantaṁ sajjhāyanto mahāmaggena gacchati. Tadā bodhisattassa bhavanato tassa paricārikā nāgamāṇavikā taṁ sabbakāmadadaṁ maṇiratanaṁ ādāya Yamunātīre vālukārāsimatthake ṭhapetvā tassobhāsena rattiyaṁ kīḷitvā aruṇuggamane tassa brāhmaṇassa mantasaddaṁ sutvā "supaṇṇo"ti saññāya bhayatajjitā maṇiratanaṁ aggahetvā pathaviyaṁ nimujjitvā nāgabhavanaṁ agamaṁsu.

Brāhmaṇo taṁ maṇiratanaṁ ādāya pāyāsi. Tasmiṁ khaṇe so nesādabrāhmaṇo puttena saddhiṁ migavadhāya araññaṁ gacchanto tassa

1. Ālambāyanamantaṁ (Sī)

hatthe taṁ maṇiratanaṁ disvā “idaṁ Bhūridattassa sabbakāmadadaṁ maṇiratanan”ti sañjānitvā taṁ gaṇhitukāmo tena saddhiṁ allāpasallāpaṁ[1] katvā mantavādibhāvaṁ jānitvā evamāha “sace me tvaṁ imaṁ maṇiratanaṁ dassasi, evāhaṁ te mahānubhāvaṁ nāgaṁ dassessāmi, yaṁ tvaṁ gahetvā gāmanigamarājadhāniyo caranto bahudhanaṁ lacchasī”ti. “Tena hi dassetvā gaṇhāhī”ti vutte taṁ ādāya bodhisattaṁ uposathakaraṇaṭṭhāne vammikamatthake bhoge ābhujitvā nipannaṁ avidūre ṭhito hatthaṁ pasāretvā dassesi.

Mahāsatto taṁ nesādaṁ disvā “ayaṁ uposathassa me antarāyaṁ kareyyāti nāgabhavanaṁ netvā mahāsampattiyaṁ patiṭṭhāpitopi na icchi. Tato apakkamitvā sayaṁ gantukāmo mayā dīyamānampi maṇiratanaṁ gaṇhituṁ na icchi. Idāni pana ahituṇḍikaṁ gahetvā āgacchati. Sacāhaṁ imassa mittadubbhino kujjheyyaṁ, sīlaṁ me khaṇḍaṁ bhavissati. Mayā kho pana paṭhamaṁyeva caturaṅgasamannāgato uposatho adhiṭṭhito, so yathādhiṭṭhitova hotu. Alampāyano maṁ chindatu vā mā vā, nevassa kujjhissāmī”ti cintetvā akkhīni nimmīletvā adhiṭṭhānapāramiṁ purecārikaṁ katvā bhogantare sīsaṁ pakkhipitvā niccalova hutvā nipajji. Nesādabrāhmaṇopi “bho alampāyana imaṁ nāgaṁ gaṇha, maṇiṁ me dehī”ti āha. Alampāyano nāgaṁ disvā tuṭṭho maṇiṁ kismiñci agaṇetvā “gaṇha brāhmaṇā”ti hatthe khipi. So tassa hatthato bhassitvā pathaviyaṁ patitamattova pathaviṁ pavisitvā nāgabhavanameva gato. Nesādabrāhmaṇo maṇiratanato Bhūridattena saddhiṁ mittabhāvato ca parihāyitvā nippaccayova pakkanto.

15. Alampāyanopi mahānubhāvehi osadhehi attano sarīraṁ makkhetvā thokaṁ khāditvā kheḷaṁ attano kāyasmiṁ paribhāvetvā dibbamantaṁ jappanto bodhisattaṁ upasaṅkamitvā naṅguṭṭhe gahetvā ākaḍḍhitvā sīse daḷhaṁ gaṇhanto mukhamassa vivaritvā osadhaṁ khāditvā mukhe sahakheḷaṁ osiñci. Sucijātiko mahāsatto sīlabhedabhayena akujjhitvā akkhīni na ummīlesi. Atha naṁ osadhamantabalena naṅguṭṭhe gahetvā heṭṭhā sīsaṁ katvā sañcāletvā gahitagocaraṁ chaḍḍāpetvā bhūmiyaṁ dīghaso

1. Ālāpasallāpaṁ (Ka)

nipajjāpetvā masūrakaṁ maddanto viya hatthehi parimaddi. Aṭṭhīni cuṇṇiyamānāni viya ahesuṁ.

Puna naṅguṭṭhe gahetvā dussaṁ pothento viya pothesi. Mahāsatto evarūpaṁ dukkhaṁ anubhontopi neva kujjhittha, aññadatthu attano sīlameva āvajjesi. Iti so mahāsattaṁ dubbalaṁ katvā vallīhi peḷaṁ sajjetvā mahāsattaṁ tattha pakkhipi. Sarīraṁ panassa mahantaṁ tattha na pavisati. Atha naṁ paṇhiyā koṭṭento pavesetvā peḷaṁ ādāya ekaṁ gāmaṁ gantvā gāmamajjhe otāretvā "nāgassa naccaṁ daṭṭhukāmā āgacchantū"ti saddamakāsi. Sakalagāmavāsino sannipatiṁsu. Tasmiṁ khaṇe alampāyano "nikkhama mahānāgā"ti āha. Mahāsatto cintesi "ajja mayā parisaṁ tosentena kīḷituṁ vaṭṭati, evaṁ alampāyano bahudhanaṁ labhitvā tuṭṭho maṁ vissajjessati, yaṁ yaṁ esa maṁ kāreti, taṁ taṁ karissāmī"ti.

Atha naṁ so peḷato nikkhamantaṁ "mahā hohī"ti āha, so mahā ahosi. "Khuddako vaṭṭo viphaṇo ekaphaṇo dviphaṇo yāva sahassaphaṇo ucco nīco dissamānakāyo adissamānakāyo dissamāna-upaḍḍhakāyo nīlo pīto lohito odāto mañjiṭṭho hohi, dhūmaṁ vissajjehi, jālasikhaṁ udakañca vissajjehī"ti vutte tena vuttaṁ taṁ taṁ ākāraṁ nimminitvā naccaṁ dassesi. Taṁ disvā manussā acchariyabbhutacittajātā bahuṁ hiraññasuvaṇṇavatthālaṅkārādiṁ adaṁsu. Iti tasmiṁ gāme satasahassamattaṁ labhi. So kiñcāpi mahāsattaṁ gaṇhanto "sahassaṁ labhitvā taṁ vissajjessāmī"ti āha. Taṁ pana dhanaṁ labhitvā "gāmakepi tāva mayā ettakaṁ dhanaṁ laddhaṁ, nagare kira bahudhanaṁ labhissāmī"ti dhanalobhena na muñci.

So tasmiṁ gāme kuṭumbaṁ saṇṭhapetvā ratanamayaṁ peḷaṁ kāretvā tattha mahāsattaṁ pakkhipitvā sukhayānakaṁ āruyha mahantena parivārena gāmanigamarājadhānīsu taṁ kīḷāpetvā Bārāṇasiṁ pāpuṇi, nāgarājassa madhulājaṁ deti, abaddhasattuñca deti. So gocaraṁ na gaṇhi avissajjanabhayena. Gocaraṁ agaṇhantampi ca naṁ cattāro nagaradvāre ādiṁ katvā tattha tattha māsamattaṁ kīḷāpesi. Tena vuttaṁ **"saṁsito akataññunā"**ti-ādi.

Tattha **saṁsito**ti eso nāgo amukassa nigrodharukkhassa samīpe vammikamatthake sayitoti evaṁ ṭhānaṁ dassetvā kathito. **Akataññunā**ti attanā kataṁ upakāraṁ ajānantena mittadubbhinā nesādabrāhmaṇenāti adhippāyo. **Alampāyano**ti alampāyanavijjāparijappanena "alampāyano"ti evaṁ laddhanāmo ahituṇḍikabrāhmaṇo. **Mamaggahī**ti maṁ aggahesi. **Kīḷeti maṁ tahiṁ tahin**ti tattha tattha gāmanigamarājadhānīsu attano jivikatthaṁ maṁ kīḷāpeti.

17. **Tiṇatopi lahuko mamā**ti attano jīvitapariccāgo tiṇasalākapariccāgatopi lahuko hutvā mama upaṭṭhātīti attho. **Pathavī-uppatanaṁ viyā**ti sīlavītikkamo pana catunahutādhikadviyojanasatasahassabahalāya mahāpathaviyā parivattanaṁ viya tatopi taṁ bhāriyataraṁ hutvā mayhaṁ upaṭṭhātīti dasseti.

18. **Nirantaraṁ jātisatan**ti mama jātīnaṁ anekasatampi anekasatāsupi jātīsu nirantarameva sīlassa avītikkamanahetu **mama jīvitaṁ cajeyyaṁ** cajituṁ sakkomi. **Neva sīlaṁ pabhindeyyan**ti sīlaṁ pana samādinnaṁ ekampi neva bhindeyyaṁ na vināseyyaṁ. **Catuddīpāna hetū**ti cakkavattirajjasiriyāpi kāraṇāti dasseti.

19. Idāni yadatthaṁ attano jīvitampi pariccajitvā tadā sīlameva rakkhitaṁ, tāya ca sīlarakkhāya tathā anatthakārakesu nesāda-alampāyanabrāhmaṇesu cittassa aññathattaṁ na kataṁ, taṁ dassetuṁ **"apicā"**ti osānagāthamāha. Taṁ heṭṭhā vuttatthameva.

Evaṁ pana mahāsatte ahituṇḍika[1]hatthagate tassa mātā dussupinaṁ disvā puttañca tattha apassantī sokābhibhūtā ahosi. Athassā jeṭṭhaputto Sudassano taṁ pavattiṁ sutvā Subhogaṁ "Himavantaṁ gantvā pañcasu mahānadīsu sattasu ca mahāsaresu Bhūridattaṁ upadhāretvā ehī"ti pahiṇi. Kāṇāriṭṭhaṁ "devalokaṁ gantvā sace devatāhi dhammaṁ sotukāmāhi Bhūridatto tattha nīto, tato naṁ ānehī"ti pahiṇi. Sayaṁ pana "manussaloke gavesissāmī"ti tāpasavesena

1. Ahiguṇṭhika... (Sī)

nāgabhavanato nikkhami. Accimukhī[1] nāmassa vemātikā bhaginī bodhisatte adhimattasinehā taṁ anubandhi. Taṁ maṇḍūkacchāpiṁ katvā jaṭantare pakkhipitvā mahāsattassa uposathakaraṇaṭṭhānaṁ ādiṁ katvā sabbattha gavesanto anukkamena Bārāṇasiṁ patvā rājadvāraṁ agamāsi. Tadā alampāyano rājaṅgaṇe mahājanassa majjhe rañño Bhūridattassa kīḷaṁ dassetuṁ peḷaṁ vivaritvā "ehi mahānāgā"ti saññamadāsi.

Mahāsatto sīsaṁ nīharitvā olokento jeṭṭhabhātikaṁ disvā peḷato nikkhamma tadabhimukho pāyāsi. Mahājano bhīto paṭikkami. So gantvā taṁ abhivādetvā nivattitvā peḷameva pāvisi. Alampāyano "iminā ayaṁ tāpaso daṭṭho"ti saññāya "mā bhāyi, mā bhāyī"ti āha. Sudassano "ayaṁ nāgo mayhaṁ kiṁ karissati, mahā sadiso ahituṇḍiko nāma natthī"ti tena vādappaṭivādaṁ samuṭṭhāpetvā "tvaṁ imaṁ nāgaṁ gahetvā gajjasi, ahaṁ taṁ imāya maṇḍūkacchāpiyā icchanto nāsayissāmī"ti bhaginiṁ pakkositvā hatthaṁ pasāresi. Sā tassa saddaṁ sutvā jaṭantare nipannā tikkhattuṁ maṇḍūkavassitaṁ vassitvā nikkhamitvā aṁsakūṭe nisīditvā uppatitvā tassa hatthatale tīṇi visabindūni pātetvā puna tassa jaṭantarameva pāvisi.

Sudassano visabinduṁ dassetvā "idaṁ binduṁ sace pathaviyaṁ pātessati, osadhitiṇavanappatayo sabbe nassissanti. Sace ākāse khipissati, sattavassāni devo na vassissati. Sace udake pātessati, yāvatā tattha udakajātā pāṇā sabbe mareyyūn"ti vatvā rājānaṁ saddahāpetuṁ tayo āvāṭe khaṇāpetvā ekaṁ nānābhesajjānaṁ pūresi, dutiyaṁ gomayassa, tatiyaṁ dibbosadhānañceva pūretvā majjhe āvāṭe visabinduṁ pakkhipi. Taṅkhaṇaññeva dhūmāyitvā jālā uṭṭhahi. Sā gantvā gomayāvāṭaṁ gaṇhi. Tatopi jālā uṭṭhāya dibbosadhapuṇṇaṁ gahetvā dibbosadhāni jhāpetvā nibbāyi. Alampāyanaṁ tattha āvāṭassa avidūre ṭhitaṁ usumā pharitvā sarīracchaviṁ uppāṭetvā gatā. Setakuṭṭhī ahosi. So bhayatajjito "nāgarājānaṁ vissajjemī"ti tikkhattuṁ vācaṁ nicchāresi. Taṁ sutvā bodhisatto ratanapeḷāya nikkhamitvā

1. Ajamukhī (Ka)

sabbālaṅkārapaṭimaṇḍitaṁ attabhāvaṁ māpetvā devalīḷāya ṭhito. Sudassano ca Accimukhī ca tatheva aṭṭhaṁsu.

Tato Sudassano attano bhāgineyyabhāvaṁ rañño ārocesi. Taṁ sutvā rājā te āliṅgitvā sīse cumbitvā antepuraṁ netvā mahantaṁ sakkārasammānaṁ katvā Bhūridattena saddiṁ paṭisanthāraṁ karonto "tāta evaṁ mahānubhāvaṁ taṁ alampāyano kathaṁ gaṇhī"ti pucchi. So sabbaṁ vitthārena kathetvā "mahārāja raññā nāma iminā niyāmena rajjaṁ kāretuṁ vaṭṭatī"ti mātulassa dhammaṁ desesi. Atha Sudassano "mātula mama mātā Bhūridattaṁ apassantī kilamati, na sakkā amhehi idha papañcaṁ kātun"ti mātulaṁ āpucchitvā Bhūridatta-accimukhīhi saddhiṁ nāgabhavanameva gato.

Atha tattha mahāpuriso gilānaseyyāya nipanno gilānapucchanatthaṁ āgatāya mahatiyā nāgaparisāya vede ca yaññe ca brāhmaṇe ca sambhāvetvā Kāṇāriṭṭhe kathente taṁ vādaṁ bhinditvā nānānayehi dhammaṁ desetvā sīlasampadāya diṭṭhisampadāya ca patiṭṭhāpetvā yāvajīvaṁ sīlāni rakkhitvā uposathakammaṁ katvā āyupariyosāne saggapuraṁ pūresi.

Tadā mātāpitaro mahārājakulāni ahesuṁ, nesādabrāhmaṇo Devadatto, Somadatto Ānando, Accimukhī Uppalavaṇṇā, Sudassano Sāriputto, Subhogo Mahāmoggallāno, Kāṇāriṭṭho Sunakkhatto, Bhūridatto Lokanātho.

Tassa idhāpi sesapāramiyo heṭṭhā vuttanayeneva niddhāretabbā. Idhāpi yojanasatike attano nāgabhavanaṭṭhāne soḷasahi nāgakaññāsahassehi cittarūpaṁ viya paricāriyamāno devalokasampattisadise nāgalokissariye ṭhitopi issariyamadaṁ akatvā anvaddhamāsaṁ mātāpitu-upaṭṭhānaṁ, kule jeṭṭhāpacāyanaṁ, sakalāya nāgaparisāya Cātumahārājikaparisāya Tāvatiṁsaparisāya ca samuṭṭhitapañhānaṁ taṁtaṁparisamajjhe kumudanālakalāpaṁ viya sunisitasatthena attano paññāsatthena tāvadeva pacchinditvā tesaṁ cittānukūladhammadesanā, vuttappakāraṁ bhogasampattiṁ pahāya attano sarīrajīvitanirapekkhaṁ caturaṅgasamannāgataṁ uposathādhiṭṭhānaṁ, tattha ca paṭiññāya

visaṁvādanabhayena ahituṇḍikahatthagamanaṁ, tasmiñca mukhe visamissakheḷapātanaṁ naṅguṭṭhe gahetvā āviñchanaṁ kaḍḍhanaṁ bhūmiyaṁ ghaṁsanaṁ maddanaṁ pothananti evamādiṁ nānappakāravippakāraṁ karontepi evarūpaṁ mahādukkhaṁ anubhavatopi[1] kujjhitvā olokanamattena taṁ chārikaṁ kātuṁ samatthassāpi sīlapāramiṁ āvajjitvā sīlakhaṇḍanabhayena īsakampi cittassa vikārābhāvo, dhanaṁ labhāpemīti vā tassa cittānuvattanaṁ, Subhogena punānītassa akataññuno mittadubbhissa nesādabrāhmaṇassa sīlaṁ anadhiṭṭhahitvāpi akujjhanaṁ, Kāṇāriṭṭhena kathitaṁ micchāvādaṁ bhinditvā anekapariyāyena dhammaṁ bhāsitvā nāgaparisāya sīlesu sammādiṭṭhiyañca patiṭṭhāpananti evamādayo bodhisattassa guṇānubhāvā vibhāvetabbā. Tenetaṁ vuccati "evaṁ acchariyā hete -pa- dhammassa anudhammato"ti.

Bhūridattacariyāvaṇṇanā niṭṭhitā.

---

3. Campeyyanāgacariyāvaṇṇanā

20. Tatiye **Campeyyako**ti Aṅgamagadharaṭṭhānaṁ antare Campā nāma nadī, tassā heṭṭhā nāgabhavanampi avidūrabhavattā Campā nāma, tattha jāto nāgarājā Campeyyako. **Tadāpi dhammiko āsin**ti tasmiṁ Campeyyanāgarājakālepi ahaṁ dhammacārī ahosiṁ.

Bodhisatto hi tadā Campānāgabhavane nibbattitvā Campeyyo nāma nāgarājā ahosi mahiddhiko mahānubhāvo. So tattha nāgarajjaṁ kārento devarājabhogasampattisadisa-issariyasampattiṁ anubhavanto pāramipūraṇassa anokāsabhāvato "kiṁ me imāya tiracchānayoniyā, uposathavāsaṁ vasitvā ito muccitvā sammadeva pāramiyo pūressāmī"ti tato paṭṭhāya attano pāsādeyeva uposathakammaṁ karoti. Alaṅkatanāgamāṇavikā tassa santikaṁ āgacchanti. So "idha me sīlassa antarāyo bhavissatī"ti pāsādato nikkhamitvā uyyāne nisīdati. Tatrāpi tā āgacchanti. So cintesi "idha me sīlassa saṁkileso bhavissati, ito nāgabhavanato nikkhamitvā

---

1. Anubhavantopi (Ka)

manussalokaṁ gantvā uposathavāsaṁ vasissāmī”ti. So tato paṭṭhāya uposathadivasesu nāgabhavanā nikkhamitvā ekassa paccantagāmassa avidūre maggasamīpe vammikamatthake “mama cammādīhi atthikā cammādīni gaṇhantu, kīḷāsappaṁ vā kātukāmā kīḷāsappaṁ karontū”ti sarīraṁ dānamukhe vissajjetvā bhoge ābhujitvā nipanno uposathavāsaṁ vasati cātuddasiyaṁ pañcadasiyañca, pāṭipade nāgabhavanaṁ gacchati, tassevaṁ uposathaṁ karontassa dīgho addhā vītivatto.

Atha bodhisatto Sumanāya nāma attano aggamahesiyā “deva tvaṁ manussalokaṁ gantvā uposathaṁ upavasasi, so ca sāsaṅko sappaṭibhayo”ti vutto maṅgalapokkharaṇitīre ṭhatvā “sace maṁ bhadde koci paharitvā kilamessati, imissā pokkharaṇiyā udakaṁ āvilaṁ bhavissati. Sace supaṇṇo gaṇhissati, udakaṁ pakkuthissati. Sace ahituṇḍiko gaṇhissati, udakaṁ lohitavaṇṇaṁ bhavissatī”ti tīṇi nimittāni tassā ācikkhitvā cātuddasī-uposathaṁ adhiṭṭhāya nāgabhavanā nikkhamitvā tattha gantvā vammikamatthake nipajji sarīrasobhāya vammikaṁ sobhayamāno. Sarīrañhissa rajatadāmaṁ viya setaṁ ahosi, matthako rattakambalageṇḍuko viya, sarīraṁ naṅgalasīsappamāṇaṁ, **Bhūridattakāle**[1] pana ūruppamāṇaṁ, **Saṅkhapālakāle**[2] ekadoṇikanāvappamāṇaṁ.

Tadā eko Bārāṇasimāṇavo Takkasilaṁ gantvā alampāyanamantaṁ uggaṇhitvā tena maggena attano gāmaṁ gacchanto mahāsattaṁ disvā “kiṁ me tucchahatthena gāmaṁ gantuṁ, imaṁ nāgaṁ gahetvā gāmanigamarājadhānīsu kīḷāpento dhanaṁ uppādetvāva gamissāmī”ti cintetvā dibbosadhāni gahetvā dibbamantaṁ parivattetvā tassa santikaṁ agamāsi. Dibbamantaṁ sutakālato paṭṭhāya mahāsattassa kaṇṇesu tattasalākāpavesanakālo viya ahosi matthake[3] sikharena abhimanthiyamāno viya. So “ko nu kho eso”ti bhogantarato sīsaṁ ukkhipitvā olokento ahituṇḍikaṁ disvā cintesi “mama visaṁ uggatejaṁ, sacāhaṁ kujjhitvā nāsāvātaṁ vissajjessāmi, etassa sarīraṁ bhusamuṭṭhi viya vippakirissati, atha me sīlaṁ khaṇḍaṁ bhavissati, na naṁ olokessāmī”ti. So akkhīni nimmīletvā sīsaṁ bhogantare ṭhapesi.

---

1. Khu 6. 221 piṭṭhe. 2. Khu 6. 16 piṭṭhe. 3. Matthako (Sī)

ahituṇḍikabrāhmaṇo osadhaṁ khāditvā mantaṁ parivattetvā kheḷaṁ mahāsattassa sarīre osiñci[1]. Osadhānañca mantassa ca ānubhāvena kheḷena phuṭṭhaphuṭṭhaṭṭhāne phoṭānaṁ uṭṭhānakālo viya ahosi.

Atha so naṅguṭṭhe gahetvā ākaḍḍhitvā dīghaso nipajjāpetvā ajapadena daṇḍena uppīḷetvā dubbalaṁ katvā sīsaṁ daḷhaṁ gahetvā nippīḷesi. Mahāsatto mukhaṁ vivari. Athassa mukhe kheḷaṁ osiñcitvā osadhamantabalena dante bhindi. Mukhaṁ lohitassa pūri. Mahāsatto attano sīlabhedabhayena evarūpaṁ dukkhaṁ adhivāsento akkhīni ummīletvā olokanamattampi nākāsi. Sopi "nāgarājānaṁ dubbalaṁ karissāmī"ti naṅguṭṭhato paṭṭhāya aṭṭhīni saṁcuṇṇayamāno viya sakalasarīraṁ madditvā paṭṭakaveṭhanaṁ nāma veṭhesi, tantamajjitaṁ nāma majji, naṅguṭṭhe gahetvā dussapothanaṁ nāma pothesi. Mahāsattassa sakalasarīraṁ lohitamakkhitaṁ ahosi, so mahāvedanaṁ adhivāsesi.

Athassa dubbalabhāvaṁ ñatvā[2] vallīhi peḷaṁ karitvā tattha naṁ pakkhipitvā paccantagāmaṁ netvā mahājanassa majjhe kīḷāpesi. Nīlādīsu vaṇṇesu vaṭṭacaturassādīsu saṇṭhānesu aṇuṁthūlādīsu pamāṇesu yaṁ yaṁ brāhmaṇo icchati, mahāsatto taṁ tadeva katvā naccati, phaṇasatampi phaṇasahassampi karotiyeva. Mahājano pasīditvā bahudhanamadāsi. Ekadivasameva kahāpaṇasahassañceva sahassagghanike ca parikkhāre labhi. Brāhmaṇo āditova "sahassaṁ labhitvā vissajjessāmī"ti cintesi, taṁ pana dhanaṁ labhitvā "paccantagāmeyeva tāva me ettakaṁ dhanaṁ laddhaṁ, rājarājamahāmattānaṁ dassite kīva bahuṁ dhanaṁ labhissāmī"ti sakaṭañca sukhayānakañca gahetvā sakaṭe parikkhāre ṭhapetvā sukhayānake nisinno "mahantena parivārena mahāsattaṁ gāmanigamarājadhānīsu kīḷāpento Bārāṇasiyaṁ Uggasenarañño santike kīḷāpetvā vissajjessāmī"ti agamāsi. So maṇḍūke māretvā nāgarañño deti. Nāgarājā "punappunaṁ maṁ nissāya māressatī"ti na khādati. Athassa madhulāje adāsi. Tepi "sacāhaṁ gocaraṁ gaṇhissāmi, antopeḷāyameva maraṇaṁ bhavissatī"ti na khādati.

---

1. Opi (Sī) 2. Karitvā (Sī)

21. Brāhmaṇo māsamattena Bārāṇasiṁ patvā dvāragāmake taṁ kīḷāpento bahudhanaṁ labhi. Rājāpi naṁ pakkosāpetvā "amhākampi kīḷāpehī"ti āha. "Sādhu deva sve pannarase tumhākaṁ kīḷāpessāmī"ti āha. Rājā "sve nāgarājā rājaṅgaṇe naccissati, mahājano sannipatitvā passatū"ti bheriṁ carāpetvā punadivase rājaṅgaṇaṁ alaṅkārāpetvā brāhmaṇaṁ pakkosāpesi. So ratanapeḷāya mahāsattaṁ netvā vicittatthare peḷaṁ ṭhapetvā nisīdi. Rājāpi pāsādā oruyha mahājanaparivuto rājāsane nisīdi. Brāhmaṇo mahāsattaṁ nīharitvā naccāpesi. Mahāsatto tena cintitacintitākāraṁ dassesi. Mahājano sakabhāvena sandhāretuṁ na sakkoti. Celukkhepasahassāni pavattanti. Bodhisattassa upari ratanavassaṁ vassi. Tena vuttaṁ **"tadāpi maṁ dhammacārin"**ti-ādi.

Tattha **tadāpī**ti yadāhaṁ Campeyyako nāgarājā homi, tadāpi. **Dhammacārin**ti dasakusalakammapathadhammaṁ eva carati, na aṇumattampi adhammanti dhammacārī. **Upavuṭṭha-uposathan**ti aṭṭhaṅgasamannāgatassa ariyuposathasīlassa rakkhaṇavasena upavasita-uposathaṁ. **Rājadvāramhi kīḷatī**ti Bārāṇasiyaṁ Uggasenarañño gehadvāre kīḷāpeti.

22. **Yaṁ yaṁ so vaṇṇaṁ cintayī**ti so ahituṇḍikabrāhmaṇo "yaṁ yaṁ nīlādivaṇṇaṁ hotū"ti cintesi. Tena vuttaṁ "nīlaṁ va pītalohitan"ti. Tattha **nīlaṁ vā**ti **vā**-saddo aniyamattho, gāthāsukhatthaṁ rassaṁ katvā vutto, tena vāsaddena vuttāvasiṭṭhaṁ odātādivaṇṇavisesañceva vaṭṭādisaṇṭhānavisesañca aṇuṁthūlādipamāṇavisesañca saṅgaṇhāti. **Tassa cittānuvattanto**ti tassa ahituṇḍikassa cittaṁ anuvattanto. **Cintitasannibho**ti tena cintitacintitākārena pekkhajanassa upaṭṭhahāmīti dasseti.

23. Na kevalañca tena cintitākāradassanaṁ eva mayhaṁ ānubhāvo. Api ca **thalaṁ kareyyamudakaṁ**, **udakampi thalaṁ kare**ti thalaṁ mahāpathaviṁ gahetvā udakaṁ, udakampi gahetvā pathaviṁ kātuṁ sakkuṇeyyaṁ evaṁ mahānubhāvo ca. **Yadihaṁ tassa kuppeyyan**ti tassa ahituṇḍikassa ahaṁ yadi kujjheyyaṁ. **Khaṇena chārikaṁ kare**ti kodhuppādakkhaṇe eva bhasmaṁ kareyyaṁ.

24. Evaṁ Bhagavā tadā attano uppajjanakānatthapaṭibāhane samatthataṁ dassetvā idāni yena adhippāyena taṁ paṭibāhanaṁ na kataṁ, taṁ dassetuṁ **"yadi cittavasī hessan"**ti-ādimāha.

Tassattho—"ayaṁ ahituṇḍiko maṁ ativiya bādhati, na me ānūbhāvaṁ jānāti, handassa me ānubhāvaṁ dassessāmī"ti kujjhitvā olokanamattenāpi yadi cittavasī abhavissaṁ, atha so bhusamuṭṭhi viya vippakirissati. Ahaṁ yathāsamādinnato **parihāyissāmi sīlato.** Tathā ca sati **sīlena parihīnassa** khaṇḍitasīlassa yvāyaṁ mayā Dīpaṅkaradasabalassa pādamūlato paṭṭhāya abhipatthito, **uttamattho** Buddhabhāvo so **na sijjhati.**

25. **Kāmaṁ bhijjatuyaṁ kāyo**ti ayaṁ cātumahābhūtiko odanakummāsūpacayo aniccucchādanaparimaddanabhedanaviddhaṁsanadhammo kāyo kiñcāpi bhijjatu vinassatu, **idheva** imasmiṁ eva ṭhāne mahāvāte khittabhusamuṭṭhi viya vippakirīyatu, **neva sīlaṁ pabhindeyyaṁ, vikirante bhusaṁ viyā**ti sīlaṁ pana uttamatthasiddhiyā hetubhūtaṁ imasmiṁ kaḷevare bhusamuṭṭhi viya vippakirantepi neva bhindeyyaṁ, kāyajīvitesu nirapekkho hutvā sīlapāramiṁyeva pūremīti cintetvā taṁ tādisaṁ dukkhaṁ tadā adhivāsesinti dasseti.

Atha mahāsattassa pana ahituṇḍikahatthagatassa māso paripūri, ettakaṁ kālaṁ nirāhārova ahosi. Sumanā "aticirāyati me sāmiko, kā nu kho pavattī"ti pokkharaṇiṁ olokentī lohitavaṇṇaṁ udakaṁ disvā "ahituṇḍikena gahito bhavissatī"ti ñatvā nāgabhavanā nikkhamitvā vammikasantikaṁ gantvā mahāsattassa gahitaṭṭhānaṁ kilamitaṭṭhānañca disvā roditvā kanditvā paccantagāmaṁ gantvā pucchitvā taṁ pavattiṁ sutvā Bārāṇasiṁ gantvā rājadvāre ākāse rodamānā aṭṭhāsi. Mahāsatto naccantova ākāsaṁ ullokento taṁ disvā lajjito peḷaṁ pavisitvā nipajji.

Rājā tassa peḷaṁ paviṭṭhakāle "kiṁ nu kho kāraṇan"ti ito cito ca olokento taṁ ākāse ṭhitaṁ disvā "kā nu tvan"ti pucchitvā tassā nāgakaññābhāvaṁ sutvā "nissaṁsayaṁ kho nāgarājā imaṁ

disvā lajjito peḷaṁ paviṭṭho, ayañca yathādassito iddhānubhāvo nāgarājasseva, na ahituṇḍikassā”ti niṭṭhaṁ gantvā “evaṁ mahānubhāvo ayaṁ nāgarājā, kathaṁ nāma imassa hatthaṁ gato”ti pucchitvā “ayaṁ dhammacārī sīlavā nāgarājā, cātuddasīpannarasīsu uposathaṁ upavasanto attano sarīraṁ dānamukhe niyyātetvā mahāmaggasamīpe vammikamatthake nipajjati, tatthāyametena gahito, imassa devaccharāpaṭibhāgā anekasahassā itthiyo, devalokasampattisadisā nāgabhavanasampatti, ayaṁ mahiddhiko mahānubhāvo sakalapathaviṁ parivattetuṁ samattho, kevalaṁ ‘sīlaṁ me bhijjissatī’ti evarūpaṁ vippakāraṁ dukkhañca anubhotī”ti ca sutvā saṁvegappatto tāvadeva tassa ahituṇḍikassa brāhmaṇassa bahuṁ dhanaṁ mahantañca yasaṁ issariyañca datvā “handa bho imaṁ nāgarājānaṁ vissajjehī”ti vissajjāpesi.

Mahāsatto nāgavaṇṇaṁ antaradhāpetvā māṇavakavaṇṇena devakumāro viya aṭṭhāsi. Sumanāpi ākāsato otaritvā tassa santike aṭṭhāsi. Nāgarājā rañño añjaliṁ katvā “ehi mahārāja, mayhaṁ nivesanaṁ passituṁ āgacchāhī”ti yāci. Tenāha Bhagavā—

“Mutto Campeyyako nāgo, rājānaṁ etadabravi.
Namo te Kāsirājatthu, namo te Kāsivaḍḍhana.
Añjaliṁ te paggaṇhāmi, passeyyaṁ me nivesanan”ti[1].

Atha rājā tassa nāgabhavanagamanaṁ anujāni. Mahāsatto taṁ saparisaṁ gahetvā nāgabhavanaṁ netvā attano issariyasampattiṁ dassetvā katipāhaṁ tattha vasāpetvā bheriṁ carāpesi “sabbā rājaparisā yāvadicchakaṁ hiraññasuvaṇṇādikaṁ dhanaṁ gaṇhatū”ti. Rañño ca anekehi sakaṭasatehi dhanaṁ pesesi. “Mahārāja raññā nāma dānaṁ dātabbaṁ, sīlaṁ rakkhitabbaṁ, dhammikā rakkhāvaraṇagutti sabbattha saṁvidahitabbā”ti dasahi rājadhammakathāhi ovaditvā vissajjesi. Rājā mahantena yasena nāgabhavanā nikkhamitvā Bārāṇasimeva gato. Tato paṭṭhāya kira Jambudīpatale hiraññasuvaṇṇaṁ jātaṁ. Mahāsatto sīlāni rakkhitvā anvaddhamāsaṁ uposathakammaṁ katvā sapariso saggapuraṁ pūresi. Tadā

1. Khu 5. 339 piṭṭhe.

ahituṇḍiko Devadatto ahosi, Sumanā Rāhulamātā, Uggaseno Sāriputtatthero, Campeyyako nāgarājā Lokanātho.

Tassa idhāpi yathārahaṁ sesapāramiyo niddhāretabbā. Idha bodhisattassa acchariyānubhāvā heṭṭhā vuttanayā evāti.

Campeyyanāgacariyāvaṇṇanā niṭṭhitā.

---

4. Cūḷabodhicariyāvaṇṇanā

26. Catutthe **cūḷabodhī**ti mahābodhiparibbājakattabhāvaṁ upādāya idha "cūḷabodhī"ti samaññā āropitā, na pana imasmiṁ eva Jātake[1] attano jeṭṭhabhātikādino mahābodhissa sambhavatoti daṭṭhabbaṁ. **Susīlavā**ti suṭṭhu sīlavā, sampannasīloti attho. **Bhavaṁ disvāna bhayato**ti kāmādibhavaṁ bhāyitabbabhāvena passitvā. **Nekkhamman**ti ettha ca-saddassa lopo daṭṭhabbo, tena "disvānā"ti padaṁ ākaḍḍhīyati. Idaṁ vuttaṁ hoti—jātijarābyādhimaraṇaṁ apāyadukkhaṁ atīte vaṭṭamūlakaṁ dukkhaṁ anāgate vaṭṭamūlakaṁ dukkhaṁ paccuppanne āhārapariyeṭṭhimūlakaṁ dukkhanti imesaṁ aṭṭhannaṁ saṁvegavatthūnaṁ paccavekkhaṇena sabbampi kāmādibhedaṁ bhavaṁ saṁsārabhayato upaṭṭhahamānaṁ disvā nibbānaṁ tassa upāyabhūtā samathavipassanā tadupāyabhūtā ca pabbajjāti idaṁ tividhampi nekkhammaṁ anussavādisiddhena ñāṇacakkhunā tappaṭipakkhato disvā tāpasapabbajjūpagamanena anekādīnavākulā gahaṭṭhabhāvā abhinikkhamitvā gatoti.

27. **Dutiyikā**ti porāṇadutiyikā, gihikāle pajāpatibhūtā. **Kanakasannibhā**ti kañcanasannibhattacā. **Vaṭṭe anapekkhā**ti saṁsāre nirālayā. **Nekkhammaṁ abhinikkhamī**ti nekkhammatthāya gehato nikkhami, pabbajīti attho.

28. Ālayanti sattā etenāti ālayo, taṇhā, tadabhāvena **nirālayā.** Tato eva ñātīsu taṇhābandhanassa chinnattā **chinnabandhu.** Evaṁ gihibandhanābhāvaṁ dassetvā idāni pabbajitānampi kesañci yaṁ hoti

---

1. Khu 5. 207 piṭṭhādīsu.

bandhanaṁ, tassāpi abhāvaṁ dassetuṁ **"anapekkhā kule gaṇe"**ti vuttaṁ. Tattha **kule**ti upaṭṭhākakule. **Gaṇe**ti tāpasagaṇe, sesā brahmacārinoti vuccanti. **Upāgamun**ti ubhopi mayaṁ upāgamimhā.

29. **Tatthā**ti Bārāṇasisāmante. **Nipakā**ti paññavanto. **Nirākule**ti janasañcārarahitattā janehi anākule. **Appasadde**ti migapakkhīnaṁ uṭṭhāpanato[1] tesaṁ vassitasaddenāpi virahitattā appasadde. **Rājuyyāne vasāmubho**ti Bārāṇasirañño uyyāne mayaṁ ubho janā tadā vasāma. Tatrāyaṁ anupubbikathā—atīte imasmiṁ eva bhaddakappe bodhisatto brahmalokato cavitvā aññatarasmiṁ Kāsigāme ekassa mahāvibhavassa brāhmaṇassa putto hutvā nibbatti, tassa nāmaggahaṇasamaye "Bodhikumāro"ti nāmaṁ kariṁsu. Vayappattakāle panassa Takkasilaṁ gantvā sabbasippāni uggaṇhitvā paccāgatassa anicchamānakasseva mātāpitaro samajātikaṁ kulakumārikaṁ ānesuṁ. Sāpi brahmalokacutāva uttamarūpadharā devaccharāpaṭibhāgā. Tesaṁ anicchamānānaṁ eva aññamaññaṁ āvāhavivāhaṁ kariṁsu. Ubhinnampi pana nesaṁ kilesasamudācāro na bhūtapubbo, sārāgavasena aññamaññaṁ olokanampi nāhosi, kā pana kathā itarasaṁsagge. Evaṁ parisuddhasīlā ahesuṁ.

Aparabhāge mahāsatto mātāpitūsu kālaṁkatesu tesaṁ sarīrakiccaṁ katvā taṁ pakkosāpetvā "bhadde tvaṁ imaṁ asītikoṭidhanaṁ gahetvā sukhena jīvāhī"ti āha. Tvaṁ pana ayyaputtāti. Mayhaṁ dhanena kiccaṁ natthi, pabbajissāmīti. Kiṁ pana pabbajjā itthīnampi na vaṭṭatīti. Vaṭṭati bhaddeti. Tena hi mayhampi dhanena kiccaṁ natthi, ahampi pabbajissāmīti. Te ubhopi sabbaṁ vibhavaṁ pariccajitvā mahādānaṁ datvā nikkhamitvā araññaṁ pavisitvā pabbajitvā uñchācariyāya phalāphalehi yāpentā pabbajjāsukheneva dasa saṁvaccharāni vasitvā loṇambilasevanatthāya janapadacārikaṁ carantā anupubbena Bārāṇasiṁ patvā rājuyyāne vasiṁsu. Tena vuttaṁ "rājuyyāne vasāmubho"ti.

30. Athekadivasaṁ rājā uyyānakīḷaṁ gato uyyānassa ekapasse pabbajjāsukhena vītināmentānaṁ tesaṁ samīpaṭṭhānaṁ gantvā paramapāsādikaṁ

---

1. Upaṭṭhāpanato (Sī)

uttamarūpadharaṁ paribbājikaṁ olokento kilesavasena paṭibaddhacitto hutvā bodhisattaṁ "ayaṁ te paribbājikā kiṁ hotī"ti pucchi. Tena "na ca kiñci hoti, kevalaṁ ekapabbajjāya pabbajitā, api ca kho pana gihikāle pādaparicārikā ahosī"ti vutte rājā "ayaṁ kiretassa na kiñci hoti, api ca khopanassa gihikāle pādaparicārikā ahosi, yannūnāhaṁ imaṁ antepuraṁ paveseyyaṁ, tenevassa imissā paṭipattiṁ jānissāmī"ti andhabālo tattha attano paṭibaddhacittaṁ nivāretuṁ asakkonto aññataraṁ purisaṁ āṇāpesi "imaṁ paribbājikaṁ rājanivesanaṁ nehī"ti.

So tassa paṭissuṇitvā "adhammo loke vattatī"ti-ādīni vatvā paridevamānaṁ eva taṁ ādāya pāyāsi. Bodhisatto tassā paridevanasaddaṁ sutvā ekavāraṁ oloketvā puna na olokesi. "Sace panāhaṁ vāressāmi, tesu cittaṁ padosetvā mayhaṁ sīlassa antarāyo bhavissatī"ti sīlapāramiṁyeva āvajjento nisīdi. Tena vuttaṁ **"uyyānadassanaṁ gantvā, rājā addasa brāhmaṇin"**ti-ādi.

Tattha **tuyhesā kā kassa bhariyā**ti tuyhaṁ tava esā kā, kiṁ bhariyā, udāhu bhaginī vā samānā kassa aññassa bhariyā.

31. **Na mayhaṁ bhariyā esā**ti kāmañcesā mayhaṁ gihikāle bhariyā ahosi, pabbajitakālato paṭṭhāya na mayhaṁ bhariyā esā, nāpi ahaṁ etissā sāmiko, kevalaṁ pana sahadhammā ekasāsanī, ahampi paribbājako ayampi paribbājikāti samānadhammā paribbājakasāsanena ekasāsanī, sabrahmacārinīti attho.

32. **Tissā sārattagadhito**ti kāmarāgena sāratto hutvā paṭibaddho. **Gāhāpetvāna ceṭake**ti ceṭakehi gaṇhāpetvā ceṭake vā attano rājapurise āṇāpetvā taṁ paribbājikaṁ gaṇhāpetvā. **Nippīḷayanto balasā**ti taṁ anicchamānaṁ eva ākaḍḍhanaparikaḍḍhanādinā nippīḷayanto bādhento, tathāpi agacchantiṁ balasā balakkārena rājapurisehi gaṇhāpetvā attano antepuraṁ pavesesi.

33. **Odapattakiyā**ti udakapattaṁ āmasitvā gahitabhariyā odapattikā nāma, idaṁ vacanaṁ purāṇadutiyikābhāvena upalakkhaṇamattaṁ

daṭṭhabbaṁ, sā panassa brāhmaṇavivāhavasena mātāpitūhi sampaṭipāditā, "odapattakiyā"ti[1] ca bhāvenabhāvalakkhaṇe bhummaṁ. **Sahajā**ti pabbajjājātivasena sahajātā, tenevāha **"ekasāsanī"**ti. "Ekasāsanī"ti ca idaṁ bhummatthe paccattaṁ, ekasāsaniyāti attho. **Nayantiyā**ti nīyantiyā. **Kopo me upapajjathā**ti ayaṁ te gihikāle bhariyā brāhmaṇī sīlavatī, pabbajitakāle ca sabrahmacārinībhāvato sahajātā bhaginī, sā tuyhaṁ purato balakkārena ākaḍḍhitvā nīyati. "Bodhibrāhmaṇa kiṁ te purisabhāvan"ti purisamānena ussāhito cirakālasayito vammikabilato kenaci purisena ghaṭṭito "susū"ti phaṇaṁ karonto āsiviso viya me cittato[2] kopo sahasā vuṭṭhāsi.

34-5. **Sahakope samuppanne**ti kopuppattiyā saha, tassa uppattisamanantaramevāti attho. **Sīlabbatamanussarin**ti attano sīlapāramiṁ āvajjesiṁ. **Tattheva kopaṁ niggaṇhin**ti tasmiṁ eva āsane yathānisinnova taṁ kopaṁ nivāresiṁ. **Nādāsiṁ vaḍḍhitūparī**ti tato ekavāruppattito upari uddhaṁ vaḍḍhituṁ na adāsiṁ. Idaṁ vuttaṁ hoti—kope uppannamatte eva "nanu tvaṁ Bodhiparibbājaka sabbapāramiyo pūretvā sabbaññutaññāṇaṁ paṭivijjhitukāmo, tassa te kimidaṁ sīlamattepi upakkhalanaṁ[3], tayidaṁ gunnaṁ khuramattodake osīdantassa mahāsamuddassa paratīraṁ gaṇhitukāmatā viya hotī"ti attānaṁ paribhāsitvā paṭisaṅkhānabalena tasmiṁ eva khaṇe kopaṁ niggahetvā puna uppajjanavasenassa vaḍḍhituṁ na adāsinti. Tenevāha **"yadi naṁ brāhmaṇin"**ti-ādi.

Tassattho—taṁ paribbājikaṁ brāhmaṇiṁ so rājā vā añño vā[4] koci tiṇhāyapi nisitāya sattiyā koṭṭeyya, khaṇḍākhaṇḍikaṁ yadi chindeyya, evaṁ santepi sīlaṁ attano sīlapāramiṁ neva bhindeyyaṁ, kasmā? Bodhiyā eva kāraṇā, sabbattha akhaṇḍitasīleneva sakkā sammāsambodhiṁ pāpuṇituṁ, na itarenāti.

1. Odapattakiniyāti (Sī)
2. Mettacittato (Sī, Ka)
3. Upalakkhaṇaṁ (Sī)
4. Amacco vā (Sī)

36. **Na me sā brāhmaṇī dessā**ti sā brāhmaṇī jātiyā gottena kulappadesena ācārasampattiyā ciraparicayena pabbajjādiguṇasampattiyā cāti sabbappakārena na me dessā na appiyā, etissā mama appiyabhāvo koci natthi. **Napi me balaṁ na vijjatī**ti mayhampi balaṁ na na vijjati, atthi eva. Ahaṁ nāgabalo thāmasampanno, icchamāno sahasā vuṭṭhahitvā taṁ ākaḍḍhante purise nippothetvā taṁ gahetvā yathicchitaṭṭhānaṁ gantuṁ samatthoti dasseti. **Sabbaññutaṁ piyaṁ mayhan**ti tato paribbājikato sataguṇena sahassaguṇena satasahassaguṇena sabbaññutaññāṇameva mayhaṁ piyaṁ. **Tasmā sīlānurakkhissan**ti tena kāraṇena sīlameva anurakkhissaṁ.

Atha so rājā uyyāne papañcaṁ akatvāva sīghataraṁ gantvā taṁ paribbājikaṁ pakkosāpetvā mahantena yasena nimantesi. Sā yasassa aguṇaṁ pabbajjāya guṇaṁ attano bodhisattassa ca mahantaṁ bhogakkhandhaṁ pahāya saṁvegena pabbajitabhāvañca kathesi. Rājā kenaci pariyāyena tassā manaṁ alabhanto cintesi "ayaṁ paribbājikā sīlavatī kalyāṇadhammā, sopi paribbājako imāya ākaḍḍhitvā nīyamānāya na kiñci vippakāraṁ dassesi, sabbattha nirapekkhacitto, na kho pana metaṁ patirūpaṁ, yaṁ evarūpesu guṇavantesu vippakāro, yannūnāhaṁ imaṁ paribbājikaṁ gahetvā uyyānaṁ gantvā imaṁ, tañca paribbājakaṁ khamāpeyyan"ti. Evaṁ pana cintetvā "paribbājikaṁ uyyānaṁ ānethā"ti purise āṇāpetvā sayaṁ paṭhamataraṁ gantvā bodhisattaṁ upasaṅkamitvā pucchi "bho pabbajita kiṁ mayā tāya paribbājikāya nīyamānāya kopo te uppajjitthā"ti. Mahāsatto āha—

"Uppajji me na muccittha, na me muccittha jīvato.
Rajaṁva vipulā vuṭṭhi, khippameva nivārayin"ti[1].

Taṁ sutvā rājā "kiṁ nu kho esa kopameva sandhāya vadati, udāhu aññaṁ kiñci sippādikan"ti cintetvā puna pucchi—

"Kiṁ te uppajji no mucci, kiṁ te no mucci jīvato.
Rajaṁva vipulā vuṭṭhi, katamaṁ taṁ nivārayī"ti[1].

---

1. Khu 5. 207 piṭṭhe.

Tattha **uppajjī**ti ekavāraṁ uppajji, na puna uppajji. **Na muccitthā**ti kāyavacīvikāruppādanavasena pana na muccittha, na naṁ bahi pavattituṁ vissajjesinti attho. **Rajaṁva vipulā vuṭṭhī**ti yathā nāma gimhānaṁ pacchime māse uppannaṁ rajaṁ vipulā akālavuṭṭhidhārā[1] ṭhānaso nivāreti, evaṁ taṁ vūpasamento **nivārayiṁ**, nivāresinti attho.

Athassa mahāpuriso nānappakārena kodhe ādīnavaṁ pakāsento—

"Yamhi jāte na passati, ajāte sādhu passati.
So me uppajji no mucci, kodho dummedhagocaro.

Yena jātena nandanti, amittā dukkhamesino.
So me uppajji no mucci, kodho dummedhagocaro.

Yasmiñca jāyamānamhi, sadatthaṁ nāvabujjhati.
So me uppajji no mucci, kodho dummedhagocaro.

Yenābhibhūto kusalaṁ jahāti,
Parakkare vipulañcāpi atthaṁ.
Sa bhīmaseno balavā pamaddī,
Kodho mahārāja na me amuccatha.

Kaṭṭhasmiṁ manthamānasmiṁ, pāvako nāma jāyati.
Tameva kaṭṭhaṁ ḍahati, yasmā so jāyate gini.

Evaṁ mandassa posassa, bālassa avijānato.
Sārambhā jāyate kodho, sapi teneva ḍayhati.

Aggīva tiṇakaṭṭhasmiṁ, kodho yassa pavaḍḍhati.
Nihīyati tassa yaso, kāḷapakkheva candimā.

Anindho dhūmaketūva, kodho yassū'pasammati.
Āpūrati tassa yaso, sukkapakkheva candimā"ti[2]—

imāhi gāthāhi dhammaṁ desesi.

---

1. Akālavuṭṭhi (Ka)
2. Khu 5. 207 piṭṭhādīsu.

Tattha **na passatī**ti attatthampi na passati, pageva paratthaṁ. **Sādhu passatī**ti attatthaṁ paratthaṁ ubhayatthañca sammadeva passati. **Dummedhagocaro**ti nippaññānaṁ visayabhūto, nippañño vā gocaro āhāro indhanaṁ etassāti dummedhagocaro. **Dukkhamesino**ti dukkhaṁ icchantā. **Sadatthan**ti attano atthaṁ vuḍḍhiṁ. **Parakkare**ti apaneyya vināseyya. **Sabhīmaseno**ti so bhīmāya bhayajananiyā mahatiyā kilesasenāya samannāgato. **Pamaddī**ti balavabhāvena satte pamaddanasīlo. **Na me amuccathā**ti mama santikā mokkhaṁ na labhi, abbhantare eva damito, nibbisevano katoti attho. Khīraṁ viya vā muhuttaṁ dadhibhāvena cittena patiṭṭhahitthātipi attho.

Manthamānasminti araṇisahite mathiyamāne. "Mathamānasmin"tipi pāṭho. **Yasmā**ti yato kaṭṭhā. **Ginī**ti aggi. **Bālassa avijānato**ti bālassa ajānantassa. **Sārambhā jāyate**ti karaṇuttariyakaraṇalakkhaṇā[1] sārambhā araṇimanthanato viya pāvako kodho jāyate. **Sapi tenevā**ti sopi bālo teneva kodhena kaṭṭhaṁviya agginā ḍayhati. **Anindho dhūmaketūvā**ti anindhano aggi viya. **Tassā**ti tassa adhivāsanakhantiyā samannāgatassa puggalassa **sukkapakkhe** cando viya laddho **yaso** aparāparaṁ **āpūratī**ti.

Rājā mahāsattassa dhammakathaṁ sutvā mahāpurisaṁ paribbājikampi rājagehato āgataṁ khamāpetvā "tumhe pabbajjāsukhaṁ anubhavantā idheva uyyāne vasatha, ahaṁ vo dhammikaṁ rakkhāvaraṇaguttiṁ karissāmī"ti vatvā vanditvā pakkāmi. Te ubhopi tattheva vasiṁsu. Aparabhāge paribbājikā kālamakāsi. Bodhisatto Himavantaṁ pavisitvā jhānābhiññāyo nibbattetvā āyupariyosāne brahmalokaparāyano ahosi. Tadā paribbājikā Rāhulamātā ahosi, rājā Ānandatthero, Bodhiparibbājako Lokanātho.

Tassa idhāpi yathārahaṁ sesapāramiyo niddhāretabbā. Tathā mahantaṁ bhogakkhandhaṁ mahantañca ñātiparivaṭṭaṁ pahāya mahābhinikkhamanasadisaṁ gehato nikkhamanaṁ, tathā nikkhamitvā pabbajitassa bahujanasammatassa sato paramappicchatāya kulesu ca gaṇesu ca alaggatā, accantameva

1. Karaṇuttariyalakkhaṇā (Ka)

lābhasakkārajigucchāya pavivekābhirati, atisayavatī ca abhisallekhavutti, tathārūpāya sīlavatiyā kalyāṇadhammāya paribbājikāya ananuññātāya[1] attano purato balakkārena parāmasiyamānāya sīlapāramiṁ āvajjetvā vikārānāpatti, katāparādhe ca tasmiṁ rājini upagate hitacittataṁ mettacittataṁ upaṭṭhapetvā diṭṭhadhammikasamparāyikehi samanusāsananti evamādayo idha mahāpurisassa guṇānubhāvā vibhāvetabbā. Tenetaṁ vuccati "evaṁ acchariyā hete -pa- dhammassa anudhammato"ti.

Cūḷabodhicariyāvaṇṇanā niṭṭhitā.

---

5. Mahiṁsarājacariyāvaṇṇanā

37. Pañcame **mahiṁso pavanacārako**ti mahāvanacārī vanamahiṁso **yadā homī**ti yojanā. **Pavaḍḍhakāyo**ti vayasampattiyā[2] aṅgapaccaṅgānañca thūlabhāvena abhivaḍḍhakāyo. **Balavā**ti mahābalo thāmasampanno. **Mahanto**ti vipulasarīro. Hatthikalabhappamāṇo[3] kira tadā bodhisattassa kāyo hoti. **Bhīmadassano**ti mahāsarīratāya vanamahiṁsajātitāya ca sīlaṁ ajānantānaṁ bhayaṁ jananato bhayānakadassano.

38. **Pabbhāre**ti olambakasilākucchiyaṁ. **Dakāsaye**ti jalāsayasamīpe. **Hotettha ṭhānan**ti ettha mahāvane yo **koci** padeso vanamahiṁsānaṁ tiṭṭhanaṭṭhānaṁ hoti. **Tahiṁ tahin**ti tattha tattha.

39. **Vicaranto**ti vihāraphāsukaṁ vīmaṁsituṁ vicaranto. **Ṭhānaṁ addasa bhaddakan**ti evaṁ vicaranto tasmiṁ mahārañññe bhaddakaṁ mayhaṁ phāsukaṁ rukkhamūlaṭṭhānaṁ addakkhiṁ. Disvā ca **taṁ ṭhānaṁ upagantvāna**, **tiṭṭhāmi ca sayāmi ca** gocaraṁ gahetvā divā taṁ rukkhamūlaṭṭhānaṁ gantvā ṭhānasayanehi vītināmemīti dasseti.

40. Tadā kira bodhisatto Himavantappadese mahiṁsayoniyaṁ nibbattitvā vayappatto thāmasampanno mahāsarīro hatthikalabhappamāṇo

---

1. Aññātakāya (Sī) 2. Vayappattiyā (Sī) 3. Hatthikkhandhappamāṇo (Sī)

pabbatapāda[1] pabbhāragiriduggavanaghaṭādīsu vicaranto ekaṁ phāsukaṁ mahārukkhamūlaṁ disvā gocaraṁ gahetvā divā tattha vasati. Atheko lolamakkaṭo rukkhā otaritvā mahāsattassa piṭṭhiṁ abhiruhitvā uccārapassāvaṁ katvā siṅgesu gaṇhitvā olambanto naṅguṭṭhe gahetvā dolāyanto kīḷi. Bodhisatto khantimettānuddayasampadāya taṁ tassa anācāraṁ na manasākāsi. Makkaṭo punappunaṁ tatheva karoti. Tena vuttaṁ **"athettha kapi māgantvā"**ti-ādi.

Tattha **kapi māgantvā**ti kapi āgantvā, ma-kāro padasandhikaro. **Pāpo**ti lāmako. **Anariyo**ti anaye iriyanena aye ca na iriyanena anariyo, nihīnācāroti attho. **Lahū**ti lolo. **Khandhe**ti khandhappadese. **Muttetī**ti passāvaṁ karoti. **Ohadetī**ti[2] karīsaṁ ossajjati. **Tan**ti taṁ maṁ, tadā mahiṁsabhūtaṁ maṁ.

41. **Sakimpi divasan**ti ekadivasampi dūseti maṁ sabbakālampi. Tenāha "dūseti maṁ sabbakālan"ti. Na kevalañca dutiyatatiyacatutthadivasamattaṁ, atha kho sabbakālampi maṁ passāvādīhi dūseti. Yadā yadā muttādīni kātukāmo, tadā tadā mayhameva upari karotīti dasseti. **Upadduto**ti bādhito, tena siṅgesu olambanādinā muttādi-asucimakkhaṇena tassa ca apaharaṇatthaṁ anekavāraṁ siṅgakoṭīhi vālaggena ca anekavāraṁ kaddamapaṁsumissakaṁ udakaṁ siñcitvā dhovanena ca nippīḷito homīti attho.

42. **Yakkho**ti tasmiṁ rukkhe adhivatthā devatā. **Maṁ idamabravī**ti rukkhakkhandhe ṭhatvā "mahiṁsarāja kasmā imassa duṭṭhamakkaṭassa avamānaṁ sahasī"ti imamatthaṁ pakāsento **nāsehetaṁ chavaṁ pāpaṁ, siṅgehi ca khurehi cā**ti idaṁ vacanaṁ maṁ abhāsi.

43. **Evaṁ vutte tadā yakkhe**ti tadā tasmiṁ kāle tasmiṁ yakkhe evaṁ vutte sati. **Ahaṁ taṁ idamabravin**ti ahaṁ taṁ yakkhaṁ idaṁ idāni vakkhamānaṁ abraviṁ abhāsiṁ. **Kuṇapenā**ti kilesāsucipaggharaṇena sucijātikānaṁ sādhūnaṁ paramajigucchanīyatāya atiduggandhavāyanena[3] ca kuṇapasadisatāya kuṇapena. **Pāpenā**ti pāṇātipātapāpena. **Anariyenā**ti

---

1. Pabbatapāde (Ka) 2. Ohanetīti (Sī, Ka) 3. Akittiduggandhavāyanena (Sī)

anariyānaṁ asādhūnaṁ māgavikanesādādīnaṁ hīnapurisānaṁ dhammattā anariyena **kiṁ** kena kāraṇena **tvaṁ** devate **maṁ makkhesi**, ayuttaṁ tayā vuttaṁ maṁ pāpe niyojentiyāti dasseti.

44. Idāni tasmiṁ pāpadhamme ādīnavaṁ pakāsento **"yadihan"**ti-ādimāha. Tassattho—bhadde devate ahaṁ tassa yadi kujjheyyaṁ, tatopi lāmakataro bhaveyyaṁ. Yena hi adhammacaraṇena so bālamakkaṭo nihīno nāma jāto, sace panāhaṁ tatopi balavataraṁ pāpadhammaṁ careyyaṁ, nanu tena tato pāpataro bhaveyyaṁ, aṭṭhānañcetaṁ yadihaṁ idhalokaparalokaṁ taduttari ca jānitvā ṭhito ekanteneva parahitāya paṭipanno evarūpaṁ pāpadhammaṁ careyyanti. Kiñca bhiyyo—**sīlañca me pabhijjeyyā**ti ahañceva kho pana evarūpaṁ pāpaṁ kareyyaṁ, mayhaṁ sīlapāramī khaṇḍitā siyā. **Viññū ca garaheyyu man**ti paṇḍitā ca devamanussā maṁ garaheyyuṁ "passatha bho ayaṁ bodhisatto bodhipariyesanaṁ caramāno evarūpaṁ pāpaṁ akāsī"ti.

45. **Hīḷitā jīvitā vāpī**ti **vā**-saddo avadhāraṇe. Evaṁ viññūhi hīḷitā garahitā jīvitāpi **parisuddhena** parisuddhasīlena hutvā **mataṁ** vā maraṇameva varaṁ uttamaṁ seyyo. **Kyāhaṁ jīvitahetupi**, **kāhāmi paraheṭhanan**ti evaṁ jānanto ca ahaṁ mayhaṁ jīvitanimittampi parasattavihiṁsanaṁ kiṁ kāhāmi kiṁ karissāmi, etassa karaṇe kāraṇaṁ[1] natthīti attho.

Ayaṁ pana aññepi maṁ viya maññamāno evaṁ anācāraṁ karissati, tato yesaṁ caṇḍamahiṁsānaṁ evaṁ karissati, te eva etaṁ vadhissanti, sā etassa aññehi māraṇā mayhaṁ dukkhato ca pāṇātipātato ca mutti bhavissatīti āha. Tena vuttaṁ—

46. "Mamevāyaṁ maññamāno, aññepevaṁ karissati.
Teva tassa vadhissanti, sā me mutti bhavissatī"ti.

Tattha **mamevāyan**ti maṁ viya ayaṁ. **Aññepī**ti aññesampi. Sesaṁ vuttatthameva.

---

1. Karaṇena (Sī, Ka)

47. **Hīnamajjhima-ukkaṭṭhe**ti hīne ca majjhime ca ukkaṭṭhe ca nimittabhūte. **Sahanto avamānitan**ti vibhāgaṁ akatvā tehi pavattitaṁ avamānaṁ paribhavaṁ sahanto khamanto. **Evaṁ labhati sappañño**ti evaṁ hīnādīsu vibhāgaṁ akatvā khantimettānuddayaṁ upaṭṭhapetvā tadaparādhaṁ sahanto sīlādipāramiyo brūhetvā **manasā yathāpatthitaṁ** yathicchitaṁ sabbaññutaññāṇaṁ labhati paṭivijjhati, tassa taṁ na dūreti.

Evaṁ mahāsatto attano ajjhāsayaṁ pakāsento devatāya dhammaṁ desesi. So katipāhaccayena aññattha gato. Añño caṇḍamahiṁso nivāsaphāsutāya taṁ ṭhānaṁ gantvā aṭṭhāsi. Duṭṭhamakkaṭo "so eva ayan"ti saññāya tassa piṭṭhiṁ abhiruhitvā tatheva anācāraṁ akāsi. Atha naṁ so vidhunanto bhūmiyaṁ pātetvā siṅgena hadaye vijjhitvā pādehi madditvā sañcuṇṇesi. Tadā sīlavā mahiṁsarājā Lokanātho.

Tassa idhāpi heṭṭhā vuttanayeneva yathārahaṁ sesapāramiyo niddhāretabbā. Tathā **Hatthināga**[1]**bhūridatta**[2]**campeyyanāgarāja**[3]**cariyāsu** viya idha mahāsattassa guṇānubhāvā veditabbā.

Mahiṁsarājacariyāvaṇṇanā niṭṭhitā.

---

6. Rurumigarājacariyāvaṇṇanā

48. Chaṭṭhe **sutattakanakasannibho**ti yathā suṭṭhu apagatasabbakāḷako hoti, evaṁ aggimhi pakkhipitvā sutattakanakasannibho. **Migarājā Ruru nāmā**ti jātisiddhena nāmena Ruru nāma migarājā, jātito ruru, migānañca rājāti attho. **Paramasīlasamāhito**ti uttamasīlasamāhito, visuddhasīlo ceva samāhitacitto ca, visuddhasīle vā sammā āhitacittoti evamettha attho veditabbo.

Tadā bodhisatto Rurumigayoniyaṁ nibbatti, tassa sarīracchavi suṭṭhu tāpetvā majjitakañcanapaṭṭavaṇṇo ahosi hatthapādā lākhārasaparikammakatā viya naṅguṭṭhaṁ camarīnaṅguṭṭhaṁ viya siṅgāni rajatadāmavaṇṇāni akkhīni

---

1. Khu 4. 399 piṭṭhe. 2. Khu 4. 400 piṭṭhe. 3. Khu 4. 400 piṭṭhādīsu.

sumajjitamaṇiguḷikā viya mukhaṁ odahitvā[1] ṭhapitarattakambalageṇḍukā viya. So janasaṁsaggaṁ pahāya vivekavāsaṁ vasitukāmo parivāraṁ chaḍḍetvā ekakova Gaṅgānivattane ramaṇīye sālamissake supupphitapavane vasati. Tena vuttaṁ—

49. "Ramme padese ramaṇīye, vivitte amanussake.
Tattha vāsaṁ upagañchiṁ, Gaṅgākūle manorame"ti.

Tattha **ramme padese**ti muttātalasadisavālukācuṇṇapaṇḍarehi bhūmibhāgehi siniddhaharitatiṇasañcaritehi vanatthalehi cittattharaṇehi viya nānāvaṇṇavicittehi silātalehi maṇikkhandhanimmalasalilehi jalāsayehi ca samannāgatattā yebhuyyena ca indagopakavaṇṇāya rattāya sukhasamphassāya tiṇajātiyā sañchannattā ramme araññappadese. **Ramaṇīye**ti pupphaphalapallavālaṅkatavipulasākhāvinaddhehi nānāvidhadijagaṇūpakūjitehi vividhatarulatāvanavirājitehi yebhuyyena ambasālavanasaṇḍamaṇḍitehi vanagahanehi upasobhitattā tattha paviṭṭhassa janassa ratijananaṭṭhena ramaṇīye. Vuttampi cetaṁ **Rurumigarājajātake**—

"Etasmiṁ vanasaṇḍasmiṁ, ambā sālā ca pupphitā.
Indagopakasañchannā, ettheso tiṭṭhate migo"ti[2].

Vivitteti janavāsavirahena suññe. **Amanussake**ti sañcaraṇamanussānampi tattha abhāvena manussarahite. **Manorame**ti yathāvuttaguṇasampattiyā visesato pavivekakāmānaṁ mano rametīti manorame.

50. **Atha uparigaṅgāyā**ti ettha **athā**ti adhikāre nipāto, tena mayi tattha tathā vasante idaṁ adhikārantaraṁ uppannanti dīpeti. **Uparigaṅgāyā**ti Gaṅgāya nadiyā uparisote. **Dhanikehi paripīḷito**ti iṇaṁ gahetvā taṁ dātuṁ asakkonto iṇāyikehi codiyamāno.

Eko kira Bārāṇasiseṭṭhi[3] attano puttaṁ "ayaṁ sippaṁ uggaṇhanto kilamissatī"ti kiñci sippaṁ na uggaṇhāpesi. Gītavāditanaccakhādanabhojanato uddhaṁ na kiñci aññāsi. Taṁ vayappattaṁ patirūpena dārena saṁyojetvā dhanaṁ niyyātetvā mātāpitaro kālamakaṁsu. So tesaṁ

---

1. Olambetvā (Sī) 2. Khu 5. 270 piṭṭhe. 3. Bārāṇasīseṭṭhi brāhmaṇo (Ka)

accayena itthidhuttasurādhuttādiparivuto nānābyasanamukhehi sabbaṁ dhanaṁ viddhaṁsetvā tattha tattha iṇaṁ ādāya tampi dātuṁ asakkonto dhanikehi codiyamāno "kiṁ mayhaṁ jīvitena, tenevamhi attabhāvena añño viya jāto, maraṇaṁ me seyyo"ti cintetvā iṇāyike āha "tumhākaṁ iṇapaṇṇāni gahetvā āgacchatha, Gaṅgātīre me nihitaṁ kulasantakaṁ dhanaṁ atthi, taṁ vo dassāmī"ti. Te tena saddhiṁ agamaṁsu. So "idha dhanaṁ, ettha dhanan"ti nidhiṭṭhānaṁ ācikkhanto viya "evaṁ me iṇamokkho bhavissatī"ti palāyitvā Gaṅgāyaṁ pati. So caṇḍasotena vuyhanto kāruññaravaṁ ravi. Tena vuttaṁ "atha uparigaṅgāyā"ti-ādi.

Tattha **jīvāmi vā marāmi vā**ti imasmiṁ Gaṅgāsote patito jīvāmi vā marāmi vā, jīvitaṁ vā me ettha hotu maraṇaṁ vā, ubhayathāpi iṇāyikapīḷā na hotīti adhippāyo.

51. **Majjhe Gaṅgāya gacchatī**ti so puriso rattindivaṁ Gaṅgāya vuyhamāno jīvitapemassa[1] vijjamānattā maraṇaṁ appatto maraṇabhayatajjito hutvā karuṇaṁ ravaṁ ravanto Gaṅgāya majjhe mahodakena gacchati.

52. Atha mahāpuriso aḍḍharattasamaye tassa taṁ karuṇaṁ paridevantassa paridevitasaddaṁ sutvā "manussasaddo sūyati, mā mayi idha dharante maratu, jīvitamassa dassāmī"ti cintetvā sayanagumbā vuṭṭhāya nadītīraṁ gantvā "ambho purisa mā bhāyi, jīvitaṁ te dassāmī"ti vatvā assāsetvā sotaṁ chindanto gantvā taṁ piṭṭhiyaṁ āropetvā tīraṁ pāpetvā attano vasanaṭṭhānaṁ netvā parissamaṁ vinodetvā phalāphalāni datvā dvīhatīhaccayena taṁ āha "ambho purisa ahaṁ taṁ Bārāṇasigāmimaggaṁ pāpessāmi, tvaṁ 'asukaṭṭhāne nāma kañcanamigo vasatī'ti mā kassaci ārocehī"ti. So "sādhu sāmī"ti sampaṭicchi. Mahāsatto taṁ attano piṭṭhiṁ āropetvā Bārāṇasimagge otāretvā nivatti. Tena vuttaṁ **"tassāhaṁ saddaṁ sutvāna, karuṇaṁ paridevato"**ti-ādi.

Tattha **kosi tvaṁ naro**ti tvaṁ ko manusso asi, kuto idha vuyhamāno āgatosīti attho.

---

1. Jīvitagavesassa (Sī, Ka)

53. **Attano karaṇan**ti attano kiriyaṁ. **Dhanikehi bhīto**ti iṇāyikehi ubbiggo. **Tasito**ti utrasto.

54. **Tassa katvāna kāruññaṁ, cajitvā mama jīvitan**ti kāruññaṁ katvā mahākaruṇāya samussāhito mama jīvitaṁ tassa purisassa pariccajitvā. **Pavisitvā nīhariṁ tassā**ti nadiṁ pavisitvā sotaṁ chindanto ujukameva gantvā mama piṭṭhiṁ āropetvā tato taṁ nīhariṁ. **Tassā**ti upayogatthe sāmivacanaṁ. "Tatthā"tipi Pāḷi, tattha nadiyanti attho. **Andhakāramhi rattiyā**ti rattiyā andhakārasamaye, kāḷapakkharattiyanti attho.

55. **Assatthakālamaññāyā**ti parissamaṁ apanetvā phalāphalāni datvā dvīhatīhaccayena kilamathassa vigatakālaṁ jānitvā. **Ekaṁ taṁ varaṁ yācāmī**ti ahaṁ taṁ ekaṁ varaṁ yācāmi, mayhaṁ ekaṁ varaṁ dehīti attho. Kiṁ taṁ varanti ce? Āha—**mā maṁ kassaci pāvadā**ti "asukaṭṭhāne suvaṇṇamigo vasatī"ti kassaci rañño vā rājamahāmattassa vā maṁ mā pāvada.

Atha tasmiṁ purise Bārāṇasiṁ paviṭṭhadivaseyeva so rājā "ahaṁ deva suvaṇṇavaṇṇaṁ migaṁ mayhaṁ dhammaṁ desentaṁ supinena addasaṁ, ahaṁ hi saccasupinā, addhā so vijjati, tasmā kañcanamigassa dhammaṁ sotukāmā labhissāmi ce jīvissāmi, no ce me jīvitaṁ natthī"ti aggamahesiyā vutto taṁ assāsetvā "sace manussaloke atthi, labhissasī"ti vatvā brāhmaṇe pakkosāpetvā "suvaṇṇamigā nāma hontī"ti pucchitvā "āma deva hontī"ti sutvā sahassatthavikaṁ suvaṇṇacaṅkoṭake ṭhapetvā taṁ hatthikkhandhaṁ āropetvā nagare bheriṁ carāpesi "yo suvaṇṇamigaṁ ācikkhissati, tassa hatthinā saddhiṁ imaṁ dassāmī"ti. Tato uttarimpi dātukāmo hutvā—

"Tassa gāmavaraṁ dammi, nāriyo ca alaṅkatā.
Yo[1] metaṁ migamakkhāti, migānaṁ migamuttaman"ti[2]—

gāthaṁ suvaṇṇapaṭṭe likhāpetvā sakalanagare vācāpesi. Atha so seṭṭhiputto taṁ gāthaṁ sutvā rājapurisānaṁ santikaṁ gantvā "rañño evarūpaṁ

1. Ko (Sī, Ka) 2. Khu 5. 270 piṭṭhe.

migaṁ ācikkhissāmi, maṁ rājānaṁ dassethā”ti āha. Rājapurisā taṁ rañño santikaṁ netvā tamatthaṁ ārocesuṁ. Rājā “saccaṁ bho addasā”ti pucchi. So “saccaṁ deva mayā saddhiṁ āgacchatu, ahaṁ taṁ dassessāmī”ti āha. Rājā tameva purisaṁ maggadesakaṁ katvā mahantena parivārena taṁ ṭhānaṁ gantvā tena mittadubbhinā purisena dassitaṁ padesaṁ āvudhahatthe purise samantatova parivāretvā “ukkuṭṭhiṁ karothā”ti vatvā sayaṁ katipayehi janehi saddhiṁ ekamante aṭṭhāsi. Sopi puriso avidūre aṭṭhāsi. Mahāsatto saddaṁ sutvā “mahato balakāyassa saddo, addhā tamhā me purisā bhayena uppannena bhavitabban”ti ñatvā uṭṭhāya sakalaparisaṁ oloketvā “rañño ṭhitaṭṭhāneyeva me sotthi bhavissatī”ti rājābhimukho pāyāsi. Rājā taṁ āgacchantaṁ disvā “nāgabalo avattharanto āgaccheyyā”ti saraṁ sannayhitvā “imaṁ migaṁ santāsetvā sace palāyati, vijjhitvā dubbalaṁ katvā gaṇhissāmī”ti bodhisattābhimukho ahosi. Mahāsatto—

“Āgamehi mahārāja, mā maṁ vijjhi rathesabha.
Ko nu te idamakkhāsi, ettheso tiṭṭhate migo”ti[1]—

gāthaṁ abhāsi. Rājā tassa madhurakathāya bajjhitvā saraṁ paṭisaṁharitvā gāravena aṭṭhāsi. Mahāsattopi rājānaṁ upasaṅkamitvā madhurapaṭisanthāraṁ akāsi. Mahājanopi sabbāvudhāni apanetvā āgantvā rājānaṁ parivāresi. Tena vuttaṁ—

56. “Nagaraṁ gantvāna ācikkhi, pucchito dhanahetuko.
Rājānaṁ so gahetvāna, upagañchi mamantikan”ti.

Tassattho—yo mittadubbhī pāpapuriso jīvitaṁ pariccajitvā tathā mayā pāṇasaṁsayato mocito Bārāṇasinagaraṁ gantvā attanā laddhabbadhananimittaṁ rañño maṁ **ācikkhi**, ācikkhitvā so rañño gāhāpetuṁ maggadesako hutvā rājānaṁ gahetvā mama santikamupāgamīti.

Mahāsatto suvaṇṇakiṅkiṇikaṁ cālento viya madhurassarena rājānaṁ puna pucchi “ko nu te idamakkhāsi, ettheso tiṭṭhate migo”ti. Tasmiṁ khaṇe so pāpapuriso thokaṁ paṭikkamitvā sotapathe

1. Khu 5. 271 piṭṭhe.

aṭṭhāsi. Rājā "iminā me tvaṁ dassito"ti taṁ purisaṁ niddisi. Tato bodhisatto—

"Saccaṁ kireva māhaṁsu, narā ekacciyā idha.
Kaṭṭhaṁ niplavitaṁ seyyo, na tveve'kacciyo naro"ti[1]—

gāthamāha. Taṁ sutvā rājā saṁvegajāto—

"Kiṁ nu Ruru garahasi migānaṁ,
Kiṁ pakkhīnaṁ kiṁ pana mānusānaṁ.
Bhayaṁ hi maṁ vindatinapparūpaṁ,
Sutvāna taṁ mānusiṁ bhāsamānan"ti[1]—

gāthamāha. Tato mahāpuriso "mahārāja na migaṁ na pakkhiṁ garahāmi, manussaṁ pana garahāmī"ti dassento—

"Yamuddhariṁ vāhane vuyhamānaṁ,
Mahodake salile sīghasote.
Tatonidānaṁ bhayamāgataṁ mama,
Dukkho have rāja asabbhisaṅgamo"ti[1]—

āha.

Tattha **niplavitan**ti uddharitaṁ. **Ekacciyo**ti ekacco mittadubbhī pāpapuriso udake patantopi[2] uttārito natveva **seyyo. Kaṭṭhaṁ** hi nānappakārena upakārāya saṁvattati, mittadubbhī pana vināsāya, tasmā tato kaṭṭhameva varataranti. **Migānan**ti Rurumigarāja migānaṁ kiṁ aññataraṁ **garahasi**, udāhu **pakkhīnaṁ** manussānanti pucchati. **Bhayaṁ hi maṁ vindatinapparūpan**ti mahantaṁ bhayaṁ maṁ paṭilabhati, attano santakaṁ viya karotīti attho.

Vāhaneti patitapatite vahituṁ samatthe Gaṅgāvahe. **Mahodake salile**ti mahodakībhūte salile. Ubhayenāpi Gaṅgāvahassa bahūdakataṁ dasseti. **Tatonidānan**ti mahārāja yo mayhaṁ tayā dassito puriso, eso mayā Gaṅgāya[3] vuyhamāno aḍḍharattasamaye karuṇaṁ paridevanto tato uttārito, tatonidānaṁ idaṁ mayhaṁ **bhayamāgataṁ**, asappurisehi samāgamo nāma dukkhoti.

---

1. Khu 5. 271 piṭṭhe. 2. Marantopi (Sī, Ka) 3. Gaṅgāvahe (Sī)

Taṁ sutvā rājā tassa kujjhitvā “evaṁ bahūpakārassa nāma guṇaṁ na jānāti, dukkhaṁ uppādeti, vijjhitvā naṁ jīvitakkhayaṁ pāpessāmī”ti saraṁ sannayhi. Tena vuttaṁ—

57. “Yāvatā karaṇaṁ sabbaṁ, rañño ārocitaṁ mayā.
Rājā sutvāna vacanaṁ, usuṁ tassa pakappayi.
Idheva ghātayissāmi, mittadubbhiṁ anariyan”ti.

Tattha **yāvatā karaṇan**ti yaṁ tassa mayā kataṁ upakārakaraṇaṁ, taṁ **sabbaṁ. Pakappayī**ti sannayhi. **Mittadubbhin**ti attano mittesu upakārīsu dubbhanasīlaṁ.

Tato mahāsatto “esa bālo maṁ nissāya mā nassī”ti cintetvā “mahārāja vadho nāmesa bālassa vā paṇḍitassa vā na sādhūhi pasaṁsito, aññadatthu garahito eva, tasmā mā imaṁ ghātehi, ayaṁ yathāruci gacchatu, yañceva tassa ‘dassāmī’ti tayā paṭiññātaṁ, tampi ahāpetvāva dehī”ti āha. “Ahañca te yaṁ icchitaṁ, taṁ karissāmi, attānaṁ tuyhaṁ dammī”ti āha. Tena vuttaṁ—

58. “Tamahaṁ anurakkhanto, nimminiṁ mama attanā.
Tiṭṭhateso mahārāja, kāmakāro bhavāmi te”ti.

Tattha **nimminin**ti taṁ mittadubbhiṁ pāpapuggalaṁ **anurakkhanto mama** attano attabhāvena taṁ parivattesiṁ, attānaṁ rañño niyyātetvā rājahatthato pattaṁ tassa maraṇaṁ nivāresinti attho. **Tiṭṭhateso**ti-ādi vinimayākāradassanaṁ.

59. Idāni yadatthaṁ so attavinimayo kato, taṁ dassetuṁ osānagāthamāha. Tassattho—tadā maṁ nissāya taṁ mittadubbhiṁ purisaṁ tasmiṁ raññe jīvitā voropetukāme ahaṁ attānaṁ rañño pariccajanto mama sīlameva anurakkhiṁ, **jīvitaṁ** pana **nārakkhiṁ.** Yaṁ panāhameva attano jīvitanirapekkhaṁ **sīlavā āsiṁ**, taṁ sammāsambodhiyā eva **kāraṇā**ti.

Atha rājā bodhisattena attano jīvitaṁ pariccajitvā tassa purisassa maraṇe nivārente tuṭṭhamānaso “gaccha bho migarājassa anuggahena mama

hatthato maraṇā mutto”ti vatvā yathāpaṭiññāya tañcassa dhanaṁ dāpesi. Mahāsattassa yathāruciyāva[1] anujānitvā taṁ nagaraṁ netvā nagarañca bodhisattañca alaṅkārāpetvā deviyā dhammaṁ desāpesi. Mahāsatto deviṁ ādiṁ katvā rañño ca rājaparisāya ca madhurāya manussabhāsāya dhammaṁ desetvā rājānaṁ dasahi rājadhammehi ovaditvā mahājanaṁ anusāsitvā araññaṁ pavisitvā migagaṇaparivuto vāsaṁ kappesi. Rājāpi mahāsattassa ovāde ṭhatvā sabbasattānaṁ abhayaṁ datvā dānādīni puññāni katvā sugatiparāyano ahosi. Tadā seṭṭhiputto Devadatto ahosi, rājā Ānando, Rurumigarājā Lokanātho.

Tassa idhāpi heṭṭhā vuttanayeneva yathārahaṁ sesapāramiyo niddhāretabbā. Tathā idhāpi pavivekārāmatāya janasaṁsaggaṁ anicchato yūthaṁ pahāya ekakavihāro, aḍḍharattasamaye nadiyā vuyhamānassa karuṇaṁ paridevantassa purisassa aṭṭassaraṁ sutvā sayitaṭṭhānato vuṭṭhāya nadītīraṁ gantvā Mahāgaṅgāya mahati udakoghe vattamāne attano jīvitaṁ pariccajitvā otaritvā sotaṁ pacchinditvā taṁ purisaṁ attano piṭṭhiyaṁ āropetvā tīraṁ pāpetvā samassāsetvā phalāphalādīni datvā parissamavinodanaṁ, puna taṁ attano piṭṭhiṁ āropetvā araññato nīharitvā mahāmagge otāraṇaṁ, saraṁ sannayhitvā vijjhissāmīti abhimukhe ṭhitassa rañño nibbhayena hutvā paṭimukhameva gantvā paṭhamataraṁ manussabhāsāya ālapitvā madhurapaṭisanthārakaraṇaṁ, mittadubbhī pāpapurisaṁ hantukāmaṁ rājānaṁ dhammakathaṁ katvā punapi attano jīvitaṁ pariccajitvā maraṇato pamocanaṁ, tassa ca rañño yathāpaṭiññaṁ dhanadāpanaṁ, raññā attano vare dīyamāne tena sabbasattānaṁ abhayadāpanaṁ, rājānañca deviñca pamukhaṁ katvā mahājanassa dhammaṁ desetvā dānādīsu puññesu tesaṁ patiṭṭhāpanaṁ, laddhābhayānaṁ migānaṁ ovādaṁ datvā manussānaṁ sassakhādanato nivāraṇaṁ, paṇṇasaññāya ca tassa yāvajjakālā thāvarakaraṇanti evamādayo mahāsattassa guṇānubhāvā vibhāvetabbāti.

Rurumigarājacariyāvaṇṇanā niṭṭhitā.

---

1. Yathāruciyā varaṁ (Sī)

7. Mātaṅgacariyāvaṇṇanā

60. Sattame **jaṭilo**ti jaṭāvanto, jaṭābandhakesoti attho. **Uggatāpano**ti manacchaṭṭhānaṁ indriyānaṁ tāpanato niggaṇhanato tapasaṅkhātaṁ uggatāpanaṁ etassāti uggatāpano, ghoratapo paramadhitindriyoti[1] attho. Atha vā nānappakāre diṭṭhadhammikādibhede anatthe uggiraṇato bahi chaḍḍāpanato ghorabhīmabhayānakaṭṭhena vā "uggā"ti laddhanāme kilese vīriyātapena santāpanato ugge tāpetīti **uggatāpano. Mātaṅgo nāma nāmenā**ti nāmena Mātaṅgo nāma. Mātaṅgakule nibbattiyā jātiyā āgataṁ hissa etaṁ nāmaṁ. **Sīlavā**ti sīlasampanno suparisuddhasīlo. **Susamāhito**ti upacārappanāsamādhīhi suṭṭhu samāhito, jhānasamāpattilābhīti attho.

Tadā hi bodhisatto caṇḍālayoniyaṁ nibbattitvā rūpena duddasiko bahinagare caṇḍālagāme vasati. "Mātaṅgapaṇḍito"ti pakāsanāmo. Athekadivasaṁ tasmiṁ nagare nakkhatte ghosite yebhuyyena nāgarā nakkhattaṁ kīḷanti. Aññatarāpi brāhmaṇamahāsālakaññā soḷasapannarasavassuddesikā devakaññā viya rūpena dassanīyā pāsādikā "attano vibhavānurūpaṁ nakkhattaṁ kīḷissāmī"ti pahūtakhajjabhojjādīni sakaṭesu āropetvā sabbasetaṁ vaḷavārathamāruyha mahatā parivārena uyyānabhūmiṁ gacchati. Diṭṭhamaṅgalikā nāmesā, sā kira dussaṇṭhitaṁ rūpaṁ "avamaṅgalan"ti taṁ daṭṭhuṁ na icchati, tenassā "Diṭṭhamaṅgalikā"tveva samaññā udapādi.

Tadā bodhisatto kālasseva uṭṭhāya paṭapilotikaṁ nivāsetvā jajjaritamukhabhāgaṁ veṇudaṇḍaṁ gahetvā bhājanahattho nagaraṁ pavisati manusse disvā dūratova tesaṁ dūrīkaraṇatthaṁ tena veṇudaṇḍena saññaṁ karonto. Atha diṭṭhamaṅgalikā "ussaratha ussarathā"ti ussāraṇaṁ karontehi attano purisehi nīyamānā nagaradvāramajjhe Mātaṅgaṁ disvā "ko eso"ti āha. "Ayye Mātaṅgacaṇḍālo"ti ca vutte "īdisaṁ disvā gatānaṁ kuto vuḍḍhī"ti yānaṁ nivattāpesi. Manussā "yaṁ mayaṁ uyyānaṁ gantvā bahuṁ khajjabhojjādiṁ labheyyāma, tassa

1. Samitindriyoti (Sī)

no Mātaṅgena antarāyo kato”ti kupitā “gaṇhatha caṇḍālan”ti leḍḍūhi paharitvā visaññībhūtaṁ pātetvā agamaṁsu.

So na cireneva satiṁ paṭilabhitvā vuṭṭhāya manusse pucchi “kiṁ ayyā dvāraṁ nāma sabbasādhāraṇaṁ, udāhu brāhmaṇānaṁ eva katan”ti. Sabbesaṁ sādhāraṇanti. “Evaṁ sabbasādhāraṇadvāre ekamantaṁ apakkamantaṁ maṁ diṭṭhamaṅgalikāya manussā imaṁ anayabyasanaṁ pāpesun”ti rathikāya manussānaṁ ārocetvā “handāhaṁ imissā mānaṁ bhindissāmī”ti tassā nivesanadvāraṁ gantvā “ahaṁ diṭṭhamaṅgalikaṁ aladdhā na vuṭṭhahissāmī”ti nipajji. Diṭṭhamaṅgalikāya pitā “gharadvāre Mātaṅgo nipanno”ti sutvā “tassa kākaṇikaṁ detha, telena sarīraṁ makkhetvā gacchatū”ti āha. So “Diṭṭhamaṅgalikaṁ aladdhā na uṭṭhahissāmi”cceva āha. Tato brāhmaṇena “dve kākaṇike detha māsakaṁ pādaṁ kahāpaṇaṁ dve tīṇi yāva kahāpaṇasataṁ kahāpaṇasahassaṁ dethā”ti vuttepi na sampaṭicchati eva. Evaṁ tesaṁ mantentānaṁ eva sūriyo atthaṅgato.

Atha diṭṭhamaṅgalikāya mātā pāsādā oruyha sāṇipākāraṁ parikkhipāpetvā tassa santikaṁ gantvā “tāta Mātaṅga diṭṭhamaṅgalikāya aparādhaṁ khama, dve sahassāni gaṇhāhi yāva satasahassaṁ gaṇhāhī”ti vuttepi na sampaṭicchi, nipajji eva. Tassevaṁ cha divase nipajjitvā sattame divase sampatte samantā sāmantagharā paṭivisakagharā ca manussā uṭṭhahitvā “tumhe Mātaṅgaṁ vā uṭṭhāpetha, dārikaṁ vā detha, mā amhe nāsayitthā”ti āhaṁsu. Tadā kira ayaṁ tasmiṁ dese desadhammo “yassa gharadvāre evaṁ nipajjitvā caṇḍālo marati, tena gharena saddhiṁ sattasattagharavāsino caṇḍālā hontī”ti.

Tato diṭṭhamaṅgalikāya mātāpitaro diṭṭhamaṅgalikaṁ paṭapilotikaṁ nivāsāpetvā caṇḍālānucchavikaṁ parikkhāraṁ datvā paridevamānaṁ eva tassa santikaṁ netvā “handa dāni dārikaṁ uṭṭhāya gaṇhāhī”ti adaṁsu. Sā passe ṭhatvā “uṭṭhāhī”ti āha. So “ahaṁ ativiya kilanto, hatthe gahetvā maṁ uṭṭhāpehī”ti āha. Sā tathā akāsi. Mātaṅgo “mayaṁ antonagare vasituṁ na labhāma, ehi, bahinagare caṇḍālagāmaṁ gamissāmā”ti taṁ apassāya attano gehaṁ agamāsi. “Tassā piṭṭhiṁ abhiruhitvā”ti jātakabhāṇakā vadanti.

Evaṁ pana gehaṁ gantvā jātisambhedavītikkamaṁ akatvāva katipāhaṁ gehe vasitvā balaṁ gahetvā cintesi "ahaṁ imaṁ brāhmaṇamahāsālakaññaṁ mayhaṁ caṇḍālagehe vāsāpesiṁ, handa dāni taṁ lābhaggayasaggappattaṁ karissāmī"ti. So araññaṁ pavisitvā pabbajitvā sattāhabbhantareyeva aṭṭha samāpattiyo pañcābhiññāyo nibbattetvā iddhiyā caṇḍālagāmadvāre otaritvā gehadvāre ṭhito diṭṭhamaṅgalikaṁ pakkosāpetvā "sāmi kissa maṁ anāthaṁ katvā pabbajitosī"ti paridevamānaṁ "tvaṁ bhadde mā cintayi, tava porāṇakayasato idāni mahantataraṁ yasaṁ karissāmi, tvaṁ pana 'mahābrahmā me sāmiko, na Mātaṅgo, so brahmalokaṁ gato, ito sattame divase puṇṇamāya candamaṇḍalaṁ bhinditvā āgamissatī'ti parisāsu vadeyyāsī"ti vatvā Himavantameva gato.

Diṭṭhamaṅgalikāpi Bārāṇasiyaṁ mahājanamajjhe tesu tesu ṭhānesu tathā kathesi. Atha puṇṇamadivase bodhisatto candamaṇḍalassa gaganamajjhe ṭhitakāle brahmattabhāvaṁ māpetvā candamaṇḍalaṁ bhinditvā dvādasayojanikaṁ Bārāṇasiṁ sakalaṁ Kāsiraṭṭhañca ekobhāsaṁ katvā ākāsato otaritvā Bārāṇasiyā upari tikkhattuṁ paribbhamitvā mahājanena gandhamālādīhi pūjiyamāno caṇḍālagāmābhimukho ahosi. Brahmabhattā sannipatitvā taṁ caṇḍālagāmakaṁ gantvā diṭṭhamaṅgalikāya gehaṁ suddhavatthagandhamālādīhi devavimānaṁ viya alaṅkariṁsu. Diṭṭhamaṅgalikā ca tadā utunī hoti. Mahāsatto tattha gantvā diṭṭhamaṅgalikaṁ aṅguṭṭhena nābhiyaṁ parāmasitvā "bhadde gabbho te patiṭṭhito, tvaṁ puttaṁ vijāyissasi, tvampi puttopi te lābhaggayasaggappattā bhavissatha, tava sīsadhovana-udakaṁ[1] sakalajambudīpe rājūnaṁ abhisekodakaṁ bhavissati, nhānodakaṁ pana te amatodakaṁ bhavissati, ye naṁ sīse āsiñcissanti, te sabbarogehi muccissanti, kāḷakaṇṇiyā ca parimuccissanti, tava pādapiṭṭhe sīsaṁ ṭhapetvā vandantā sahassaṁ dassanti, kathāsavanaṭṭhāne ṭhatvā vandantā sataṁ dassanti, cakkhupathe ṭhatvā vandantā ekekaṁ kahāpaṇaṁ datvā vandissanti, appamattā hohī"ti taṁ ovaditvā gehā nikkhamma mahājanassa passantasseva candamaṇḍalaṁ pāvisi.

1. Pādadhovana-udakaṁ (Jātaka-Ṭṭha 4. 378 piṭṭhe.)

Brahmabhattā sannipatitvā diṭṭhamaṅgalikaṁ mahantena sakkārena nagaraṁ pavesetvā mahantena sirisobhaggena tattha vasāpesuṁ. Devavimānasadisañcassā nivesanaṁ kāresuṁ. Tattha netvā uḷāraṁ lābhasakkāraṁ upanāmesuṁ. Puttalābhādi sabbo bodhisattena vuttasadisova ahosi. Soḷasasahassā brāhmaṇā diṭṭhamaṅgalikāya puttena saha nibaddhaṁ bhuñjanti, sahassamattā naṁ parivārenti, anekasahassānaṁ dānaṁ dīyati. Atha mahāsatto "ayaṁ aṭṭhāne abhippasanno, handassa dakkhiṇeyye jānāpessāmī"ti bhikkhāya caranto tassā gehaṁ gantvā tena saddhiṁ sallapitvā agamāsi. Atha kumāro gāthamāha—

"Kuto nu āgacchasi dummavāsī,
Otallako paṁsupisācakova.
Saṅkāracoḷaṁ paṭimuñca kaṇṭhe,
Ko re tuvaṁ hosi adakkhiṇeyyo"ti[1].

Tena vuttaṁ anācāraṁ asahamānā devatā tassa tesañca soḷasasahassānaṁ brāhmaṇānaṁ mukhaṁ viparivattesuṁ. Taṁ disvā diṭṭhamaṅgalikā mahāsattaṁ upasaṅkamitvā tamatthaṁ ārocesi. Bodhisatto "tassa anācāraṁ asahantehi yakkhehi so vippakāro kato, api ca kho pana imaṁ ucchiṭṭhapiṇḍakaṁ tesaṁ mukhe āsiñcitvā taṁ vippakāraṁ vūpasamehī"ti āha. Sāpi tathā katvā taṁ vūpasamesi. Atha diṭṭhamaṅgalikā puttaṁ āha "tāta imasmiṁ loke dakkhiṇeyyā nāma Mātaṅgapaṇḍitasadisā bhavanti, na ime brāhmaṇā viya jātimattena, mantasajjhāyanamattena vā mānatthaddhā"ti vatvā ye tadā sīlādiguṇavisesayuttā jhānasamāpattilābhino ceva Paccekabuddhā ca, tatthevassa pasādaṁ uppādesīti.

Tadā Vettavatīnagare Jātimanto nāma eko brāhmaṇo pabbajitvāpi jātiṁ nissāya mahantaṁ mānamakāsi. Mahāsatto "tassa mānaṁ bhindissāmī"ti taṁ ṭhānaṁ gantvā tassāsanne uparisote vāsaṁ kappesi. Tena vuttaṁ—

61. "Ahañca brāhmaṇo eko, Gaṅgākūle vasāmubho.
Ahaṁ vasāmi upari, heṭṭhā vasati brāhmaṇo"ti.

---

1. Khu 5. 309 piṭṭhe.

Atha mahāsatto ekadivasaṁ dantakaṭṭhaṁ khāditvā "idaṁ jātimantassa jaṭāsu laggatū"ti adhiṭṭhāya nadiyaṁ pātesi. Taṁ tassa udakaṁ ācamentassa jaṭāsu laggi, so taṁ disvā "nassa vasalā"ti vatvā "kutoyaṁ kāḷakaṇṇī āgato, upadhāressāmi nan"ti uddhaṁsotaṁ gacchanto mahāsattaṁ disvā "kiṁ jātikosī"ti pucchi. Caṇḍālosmīti. Tayā nadiyaṁ dantakaṭṭhaṁ pātitanti. Āma mayāti. "Nassa vasala caṇḍāla kāḷakaṇṇi mā idha vasi, heṭṭhāsote vasā"ti vatvā heṭṭhāsote vasantenapi pātite dantakaṭṭhe paṭisotaṁ āgantvā jaṭāsu laggante "nassa vasala, sace idha vasissasi, sattame divase sattadhā te muddhā phalissatī"ti āha. Tena vuttaṁ—

62. "Vicaranto anukūlamhi, uddhaṁ me assamaddasa.
Tattha maṁ paribhāsetvā, abhisapi muddhaphālanan"ti.

Tattha **vicaranto anukūlamhī**ti ucchiṭṭhadantakaṭṭhe attano jaṭāsu lagge tassa āgamanagavesanavasena Gaṅgāya tīre anuvicaranto. **Uddhaṁ me assamaddasā**ti attano vasanaṭṭhānato uparisote mama assamaṁ paṇṇasālaṁ addakkhi. **Tattha maṁ paribhāsetvā**ti mama assamaṁ āgantvā jātiṁ sutvā tatova paṭikkamitvā savanūpacāre ṭhatvā "nassa vasala caṇḍāla kāḷakaṇṇi mā idha vasī"ti-ādīni vatvā bhayena santajjetvā. **Abhisapi muddhaphālanan**ti "sace jīvitukāmosi, ettova sīghaṁ palāyassū"ti vatvā "sace na pakkamissasi, ito te sattame divase sattadhā muddhā phalatū"ti me abhisapaṁ adāsi.

Kiṁ pana tassa abhisapena muddhā phalatīti? Na phalati, kuhako pana so, evamayaṁ maraṇabhayatajjito sudūraṁ pakkamissatīti saññāya santāsanatthaṁ tathā āha.

63. **Yadihaṁ tassa pakuppeyyan**ti tassa mānatthaddhassa kūṭajaṭilassa ahaṁ yadi kujjheyyaṁ. **Yadi sīlaṁ na gopaye**ti sīlaṁ yadi na rakkheyyaṁ, idaṁ sīlaṁ nāma jīvitanirapekkhaṁ sammadeva rakkhitabbanti yadi na cinteyyanti attho. **Oloketvānahaṁ tassa**, **kareyyaṁ chārikaṁ viyā**ti sacāhaṁ tadā tassa appatīto abhavissaṁ. Mama cittācāraṁ ñatvā mayi abhippasannā devatā khaṇeneva taṁ bhasmamuṭṭhiṁ viya viddhaṁseyyunti adhippāyo.

Satthā pana tadā attano appatītabhāve sati devatāhi sādhetabbaṁ tassa anatthaṁ attanā kattabbaṁ viya katvā desesi "kareyyaṁ chārikaṁ viyā"ti.

Vitaṇḍavādī panāha "bodhisattova taṁ jaṭilaṁ icchamāno iddhiyā chārikaṁ kareyya, evañhi sati imissā Pāḷiyā attho ujukameva nīto hotī"ti. So evamassa vacanīyo "tvaṁ iddhiyā parūpaghātaṁ vadasi, iddhi nāmesā adhiṭṭhānā iddhi vikubbanā iddhi manomayā iddhi ñāṇavipphārā iddhi samādhivipphārā iddhi ariyā iddhi kammavipākajā iddhi puññavato iddhi vijjāmayā iddhi tattha tattha sammāpayogappaccayā ijjhanaṭṭhena iddhīti dasavidhā. Tattha "kataraṁ iddhiṁ vadesī"ti? Bhāvanāmayanti. Kiṁ pana bhāvanāmayāya parūpaghātakammaṁ hotīti? Āma ekacce ācariyā "ekavāraṁ hotī"ti vadanti, yathā hi paraṁ paharitukāmena udakabharite ghaṭe khitte paropi paharīyati, ghaṭopi bhijjati, evameva bhāvanāmayāya iddhiyā ekavāraṁ parūpaghātakammaṁ hoti, tato paṭṭhāya pana sā nassati.

Atha so "bhāvanāmayāya iddhiyā neva ekavāraṁ na dvevāraṁ parūpaghātakammaṁ hotī"ti vatvā pucchitabbo "kiṁ bhāvanāmayā iddhi kusalā akusalā abyākatā sukhāya vedanāya sampayuttā dukkhāya vedanāya sampayuttā adukkhamasukhāya vedanāya sampayuttā savitakkasavicārā avitakkavicāramattā avitakka-avicārā kāmāvacarā rūpāvacarā arūpāvacarā"ti? Jānanto "bhāvanāmayā iddhi kusalā abyākatā vā adukkhamasukhavedaniyā avitakka-avicārā rūpāvacarā cā"ti vakkhati. So vattabbo "pāṇātipātacetanā kusalādīsu kataraṁ koṭṭhāsaṁ bhajatī"ti? Jānanto vakkhati "pāṇātipātacetanā akusalāva dukkhavedanāva savitakkasavicārāva kāmāvacarāvā"ti. Evaṁ sante "tava pañho neva kusalattikena sameti, na vedanāttikena na vitakkattikena na bhūmantarenā"ti Pāḷiyā virodhaṁ dassetvā saññāpetabbo, yadi pana so "puna caparaṁ bhikkhave idhekacco samaṇo vā brāhmaṇo vā iddhimā cetovasippatto aññissā icchigataṁ gabbhaṁ pāpakena manasānupekkhitā hoti 'aho vata yaṁ taṁ kucchigataṁ gabbhaṁ na sotthinā abhinikkhameyyā'ti. Evampi bhikkhave kulumpassa upaghāto

hotī"ti saṅgītiṁ anāruḷhaṁ kulumpasuttaṁ udāhareyya[1], tassāpi "tvaṁ atthaṁ na jānāsi. Iddhimā cetovasippattoti hi ettha na bhāvanāmayā iddhi adhippetā, āthabbanikā iddhi adhippetā. Sā hi ettha labbhamānā labbhatīti bhāvanāmayāya iddhiyā parūpaghāto na sambhavatiyevā"ti saññāpetabbo. No ce saññattiṁ upeti, kammaṁ katvā uyyojetabbo. Tasmā yathāvuttanayenevettha gāthāya attho veditabbo.

Tathā pana tena abhisapito mahāsatto "sacāhaṁ etassa kujjhissāmi, sīlaṁ me arakkhitaṁ bhavissati, upāyenevassa mānaṁ bhindissāmi, sā cassa rakkhā bhavissatī"ti sattame divase sūriyuggamanaṁ vāresi. Manussā sūriyassa anuggamanena ubbāḷhā jātimantatāpasaṁ upasaṅkamitvā "bhante tumhe sūriyassa uggantuṁ na dethā"ti pucchiṁsu[2]. So "na metaṁ kammaṁ, Gaṅgātīre pana eko caṇḍālatāpaso vasati, tassetaṁ kammaṁ siyā"ti āha. Manussā mahāsattaṁ upasaṅkamitvā "bhante tumhe sūriyassa uggantuṁ na dethā"ti pucchiṁsu. Āmāvusoti. Kiṁkāraṇāti. Tumhākaṁ kulūpakatāpaso maṁ niraparādhaṁ abhisapi, tasmiṁ āgantvā khamāpanatthaṁ mama pādesu patite sūriyaṁ vissajjessāmīti. Te gantvā taṁ ākaḍḍhantā ānetvā mahāsattassa pādamūle nipajjāpetvā khamāpetvā "sūriyaṁ vissajjetha bhante"ti āhaṁsu. Na sakkā vissajjetuṁ, sacāhaṁ vissajjessāmi, imassa sattadhā muddhā phalissatīti. Atha bhante kiṁ karomāti. Mahāsatto "mattikāpiṇḍaṁ āharathā"ti āharāpetvā "imaṁ tāpasassa sīse ṭhapetvā tāpasaṁ otāretvā udake ṭhapetha[3]. Yadā sūriyo dissati, tadā tāpaso udake nimujjatū"ti vatvā sūriyaṁ vissajjesi. Sūriyarasmīhi phuṭṭhamatteva mattikāpiṇḍo sattadhā bhijji. Tāpaso udake nimujji. Tena vuttaṁ—

64. "Yaṁ so tadā maṁ abhisapi, kupito duṭṭhamānaso.
Tasseva matthake nipati, yogena taṁ pamocayin"ti.

Tattha **yaṁ so tadā maṁ abhisapī**ti so jātimantajaṭilo yaṁ muddhaphālanaṁ sandhāya tadā maṁ abhisapi, mayhaṁ sapaṁ adāsi. **Tasseva**

---

1. Vi-Ṭṭha 1. 40 piṭṭhepi passitabbaṁ. 2. Vadiṁsu (Ka) 3. Vāsetha (Ka)

matthake nipatīti taṁ mayhaṁ upari tena icchitaṁ tasseva pana upari nipati nipatanabhāvena aṭṭhāsi. Evañhetaṁ hoti yathā taṁ appaduṭṭhassa padussato. Vuttañhetaṁ Bhagavatā "yo appaduṭṭhassa narassa dussati -pa- paṭivātaṁva khitto"ti[1]. **Yogena taṁ pamocayin**ti taṁ tassa bhāsitaṁ matthakaphālanaṁ upāyena tato pamocesiṁ, taṁ vā jaṭilaṁ tato pamocesiṁ, yena upāyena taṁ na hoti, tathā akāsinti attho.

Yaṁ hi Tena pāramitāparibhāvanasamiddhāhi nānāsamāpattivihāraparipūritāhi sīladiṭṭhisampadāhi susaṅkhatasantāne mahākaruṇādhivāse mahāsatte ariyūpavādakammaṁ abhisapasaṅkhātaṁ pharusavacanaṁ payuttaṁ, taṁ mahāsattassa khettavisesabhāvato tassa ca ajjhāsayapharusatāya diṭṭhidhammavedanīyaṁ hutvā sace so mahāsattaṁ na khamāpesi, sattame divase vipaccanasabhāvaṁ jātaṁ, khamāpite pana mahāsatte payogasampattipaṭibāhitattā avipākadhammataṁ āpajji ahosikammabhāvato. Ayañhi ariyūpavādapāpassa diṭṭhadhammavedanīyassa ca dhammatā. Tattha yaṁ sattame divase bodhisattena sūriyuggamananivāraṇaṁ kataṁ, ayamettha yogoti adhippeto upāyo, tena hi ubbāḷhā manussā bodhisattassa santike tāpasaṁ ānetvā khamāpesuṁ, sopi ca mahāsattassa guṇe jānitvā tasmiṁ cittaṁ pasādesīti veditabbaṁ. Yaṁ panassa matthake mattikāpiṇḍassa ṭhapanaṁ, tassa ca sattadhā phālanaṁ kataṁ, taṁ manussānaṁ cittānurakkhaṇatthaṁ, aññathā hi ime pabbajitāpi samānā cittassa vase vattanti, na pana cittaṁ attano vase vattāpentīti mahāsattampi tena sadisaṁ katvā gaṇheyyuṁ. Tadassa nesaṁ dīgharattaṁ ahitāya dukkhāyāti.

65. Idāni yadatthaṁ tadā tasmiṁ tāpase cittaṁ adūsetvā suparisuddhaṁ sīlameva rakkhitaṁ, taṁ dassetuṁ **"anurakkhiṁ mama sīlan"**ti osānagāthamāha. Taṁ heṭṭhā vuttatthameva. Tadā Maṇḍabyo Udeno, Mātaṅgo Lokanātho.

Idhāpi sesapāramiyo niddhāretabbā. Tathā nihīnajātikassa sato yathādhippāyaṁ diṭṭhamaṅgalikāya mānaniggaho, pabbajitvā "Diṭṭhamaṅgalikāya

1. Khu 1. 32, 382; Khu 5. 131 piṭṭhesu.

avassayo bhavissāmī”ti uppannacitto araññaṁ gantvā pabbajitvā sattadivasabbhantareyeva yathādhippāyaṁ jhānābhiññānibbattanaṁ, tato āgantvā diṭṭhamaṅgalikāya lābhaggayasaggappattiyā upāyasampādanaṁ, Maṇḍabyakumārassa mānaniggaho, jātimantatāpasassa mānaniggaho, tassa ca ajānantasseva bhāvino jīvitantarāyassa apanayanaṁ, mahāparādhassāpi tassa akujjhitvā attano sīlānurakkhaṇaṁ, acchariyabbhutapāṭihāriyakaraṇanti evamādayo mahāsattassa guṇānubhāvā vibhāvetabbā.

Mātaṅgacariyāvaṇṇanā niṭṭhitā.

---

8. Dhammadevaputtacariyāvaṇṇanā

66. Aṭṭhame **mahāpakkho**ti mahāparivāro. **Mahiddhiko**ti mahatiyā deviddhiyā samannāgato. **Dhammo nāma mahāyakkho**ti nāmena Dhammo nāma mahānubhāvo devaputto. **Sabbalokānukampako**ti vibhāgaṁ akatvā mahākaruṇāya sabbalokaṁ anuggaṇhanako.

Mahāsatto hi tadā kāmāvacaradevaloke Dhammo nāma devaputto hutvā nibbatti, so dibbālaṅkārapaṭimaṇḍito dibbarathamabhiruyha accharāgaṇaparivuto manussesu sāyamāsaṁ bhuñjitvā attano attano gharadvāresu sukhakathāya nisinnesu puṇṇamuposathadivase gāmanigamarājadhānīsu ākāse ṭhatvā “pāṇātipātādīhi dasahi akusalakammapathehi viramitvā tividhasucaritadhammaṁ pūretha, matteyyā petteyyā sāmaññā brahmaññā kule jeṭṭhāpacāyino bhavatha, saggaparāyanā hutvā mahantaṁ yasaṁ anubhavissathā”ti manusse dasakusalakammapathe samādapento Jambudīpaṁ padakkhiṇaṁ karoti. Tena vuttaṁ—

67. “Dasakusalakammapathe, samādapento mahājanaṁ.
Carāmi gāmanigamaṁ, samitto saparijjano”ti.

Tattha **samitto**ti dhammikehi dhammavādīhi sahāyehi sasahāyo.

Tena ca samayena Adhammo nāmeko devaputto kāmāvacaradevaloke nibbatti, "so pāṇaṁ hanatha adinnaṁ ādiyathā"ti-ādinā nayena satte akusalakammapathe samādapento mahatiyā parisāya parivuto Jambudīpaṁ vāmaṁ[1] karoti. Tena vuttaṁ—

68. "Pāpo kadariyo yakkho, dīpento dasa pāpake.
Sopettha mahiyā carati, samitto saparijjano"ti.

Tattha **pāpo**ti pāpadhammehi samannāgato. **Kadariyo**ti thaddhamaccharī. **Yakkho**ti devaputto. **Dīpento dasa pāpake**ti sabbaloke gocaraṁ nāma sattānaṁ upabhogaparibhogāya jātaṁ, tasmā satte vadhitvā yaṁkiñci katvā ca attā pīṇetabbo, indriyāni santappetabbānīti-ādinā nayena pāṇātipātādike dasa lāmakadhamme kattabbe katvā pakāsento. **Sopetthā**ti sopi adhammo devaputto imasmiṁ Jambudīpe. **Mahiyā**ti bhūmiyā āsanne, manussānaṁ dassanasavanūpacāreti attho.

69. Tattha ye sattā sādhukammikā[2] dhammagaruno, te Dhammaṁ devaputtaṁ tathā āgacchantameva disvā āsanā vuṭṭhāya gandhamālādīhi pūjentā yāva cakkhupathasamatikkamanā tāva abhitthavanti, pañjalikā namassamānā tiṭṭhanti, tassa vacanaṁ sutvā appamattā sakkaccaṁ puññāni karonti. Ye pana sattā pāpasamācārā kurūrakammantā, te Adhammassa vacanaṁ sutvā abbhanumodanti, bhiyyoso mattāya pāpāni samācaranti. Evaṁ te tadā aññamaññassa ujuvipaccanīkavādā ceva ujuvipaccanīkakiriyā ca hutvā loke vicaranti. Tenāha Bhagavā **"Dhammavādī Adhammo ca, ubho paccanikā mayan"**ti.

Evaṁ pana gacchante kāle athekadivasaṁ tesaṁ rathā ākāse sammukhā ahesuṁ. Atha nesaṁ parisā "tumhe kassa, tumhe kassā"ti pucchitvā "mayaṁ Dhammassa, mayaṁ Adhammassā"ti vatvā maggā okkamitvā dvidhā jātā, Dhammassa pana Adhammassa ca rathā abhimukhā hutvā īsāya īsaṁ āhacca aṭṭhaṁsu. "Tava rathaṁ okkamāpetvā mayhaṁ maggaṁ dehi, tava rathaṁ okkamāpetvā mayhaṁ maggaṁ dehī"ti aññamaññaṁ maggadāpanatthaṁ vivādaṁ akaṁsu.

---

1. Padakkhiṇaṁ (Sī) 2. Dhammikā (Ka)

parisā ca nesaṁ āvudhāni abhiharitvā yuddhasajjā ahesuṁ. Yaṁ sandhāya vuttaṁ—

“Dhure dhuraṁ ghaṭṭayantā, samimhā paṭipathe ubho.

70. Kalaho vattatī bhesmā, kalyāṇapāpakassa ca.
Maggā okkamanatthāya, mahāyuddho upaṭṭhito”ti.

Tattha **dhure dhuran**ti ekassa rathīsāya itarassa rathīsaṁ **ghaṭṭayantā. Samimhā**ti samāgatā sammukhībhūtā. Puna **ubho**ti vacanaṁ ubhopi mayaṁ aññamaññassa paccanīkā hutvā loke vicarantā ekedivasaṁ paṭimukhaṁ āgacchantā dvīsu parisāsu ubhosu passesu maggato okkantāsu saha rathena mayaṁ ubho eva samāgatāti dassanatthaṁ vuttaṁ. **Bhesmā**ti bhayajanako. **Kalyāṇapāpakassa cā**ti kalyāṇassa ca pāpakassa ca. **Mahāyuddho upaṭṭhito**ti mahāsaṅgāmo paccupaṭṭhito āsi.

Aññamaññassa hi parisāya ca yujjhitukāmatā jātā. Tattha hi dhammo adhammaṁ āha “samma tvaṁ Adhammo, ahaṁ Dhammo, maggo mayhaṁ anucchaviko, tava rathaṁ okkamāpetvā[1] mayhaṁ maggaṁ dehī”ti. Itaro “ahaṁ daḷhayāno balavā asantāsī, tasmā maggaṁ na demi, yuddhaṁ pana karissāmi, yo yuddhe jinissati, tassa maggo hotū”ti āha. Tenevāha—

“Yasokaro puññakarohamasmi,
Sadātthuto samaṇabrāhmaṇānaṁ.
Maggāraho devamanussapūjito,
Dhammo ahaṁ dehi adhamma maggaṁ.

Adhammayānaṁ daḷhamāruhitvā,
Asantasanto balavāha’masmi.
Sa kissa hetumhi tavajja dajjaṁ,
Maggaṁ ahaṁ dhamma adinnapubbaṁ.

---

1. Okkāmetvā (Ka)

Dhammo have pāturahosi pubbe,
Pacchā adhammo udapādi loke.
Jeṭṭho ca seṭṭho ca sanantano ca,
Uyyāhi jeṭṭhassa kaniṭṭha maggā.

Na yācanāya napi pātirūpā,
Na arahatā te'haṁ dadeyya maggaṁ.
Yuddhañca no hotu ubhinnama'jja,
Yuddhamhi yo jessati tassa maggo,

Sabbā disā anuvisaṭo'hamasmi,
Mahabbalo amitayaso atulyo.
Guṇehi sabbehi upetarūpo,
Dhammo adhamma tvaṁ kathaṁ vijessasi.

Lohena ve haññati jātarūpaṁ,
Na jātarūpena hananti lohaṁ.
Sace adhammo hañchati dhamma'majja,
Ayo suvaṇṇaṁ viya dassaneyyaṁ.

Sace tuvaṁ yuddhabalo adhamma,
Na tuyhaṁ vuḍḍhā ca garū ca atthi.
Maggañca te dammi piyāppiyena,
Vācā duruttānipi te khamāmī"ti[1].

Imā hi[2] tesaṁ vacanapaṭivacanakathā[3].

Tattha **yasokaro**ti dhamme niyojanavasena devamanussānaṁ yasadāyako. Dutiyapadepi eseva nayo. **Sadātthuto**ti sadā thuto niccappasattho. **Sa kissa hetumhi tavajja dajjan**ti somhi ahaṁ adhammo adhammayānarathaṁ abhiruḷho abhīto balavā, kiṁkāraṇā ajja bho Dhamma kassaci adinnapubbaṁ maggaṁ tuyhaṁ dammi. **Pāturahosī**ti paṭhamakappikakāle imasmiṁ loke dasakusalakammapathadhammo pubbe pāturahosi, pacchā adhammo. **Jeṭṭho cā**ti pure nibbattabhāvena ahaṁ jeṭṭho ca seṭṭho ca porāṇako ca, tvaṁ pana kaniṭṭho, tasmā "maggā uyyāhī"ti vadati.

1. Khu 5. 229 piṭṭhādīsu. 2. Imāpi (Ka) 3. Gāthā (Ka)

Napi pātirūpāti ahaṁ hi bhoto neva yācanāya na patirūpavacanena na maggārahatāya maggaṁ dadeyyaṁ. **Anuvisaṭo**ti ahaṁ catasso disā catasso anudisāti sabbā disā attano guṇena patthaṭo paññāto. **Lohenā**ti ayomuṭṭhikena. **Hañchatī**ti hanissati[1]. **Yuddhabalo adhammā**ti sace tuvaṁ yuddhabalo asi adhamma. **Vuḍḍhā ca garū cā**ti yadi tuyhaṁ ime vuḍḍhā ime garū paṇḍitāti evaṁ natthi. **Piyāppiyenā**ti piyena viya appiyena, appiyenapi dadanto[2] piyena viya te maggaṁ dadāmīti attho[3].

71. Mahāsatto hi tadā cintesi "sacāhaṁ imaṁ pāpapuggalaṁ sabbalokassa ahitāya paṭipannaṁ evaṁ mayā vilomaggāhaṁ gahetvā ṭhitaṁ accharaṁ paharitvā 'anācāra mā idha tiṭṭha, sīghaṁ paṭikkama vinassā'ti vadeyyaṁ, so taṅkhaṇaññeva mama dhammatejena bhusamuṭṭhi viya vikireyya, na kho pana metaṁ patirūpaṁ, svāhaṁ sabbalokaṁ anukampanto 'lokatthacariyaṁ matthakaṁ pāpessāmī'ti paṭipajjāmi, ayaṁ kho pana pāpo āyatiṁ mahādukkhabhāgī, svāyaṁ mayā visesato anukampitabbo, tasmāssa maggaṁ dassāmi, evaṁ me sīlaṁ suvisuddhaṁ akhaṇḍitaṁ bhavissatī"ti. Evaṁ pana cintetvā bodhisatte "sace tuvaṁ yuddhabalo"ti gāthaṁ vatvā thokaṁ maggato okkantamatte eva adhammo rathe ṭhātuṁ asakkonto avaṁsiro pathaviyaṁ patitvā pathaviyā vivare dinne gantvā avīcimhi eva nibbatti. Tena vuttaṁ **"yadihaṁ tassa kuppeyyan"**ti-ādi.

Tattha **yadihaṁ tassa kuppeyyan**ti tassa adhammassa yadi ahaṁ kujjheyyaṁ. **Yadi bhinde tapoguṇan**ti tenevassa kujjhanena mayhaṁ tapoguṇaṁ sīlasaṁvaraṁ yadi vināseyyaṁ. **Sahaparijanaṁ tassā**ti sahaparijanaṁ taṁ adhammaṁ. **Rajabhūta7n**ti rajamiva bhūtaṁ, rajabhāvaṁ pattaṁ **ahaṁ kareyyaṁ.**

72. **Apicāhan**ti ettha **ahan**ti nipātamattaṁ. **Sīlarakkhāyā**ti sīlarakkhaṇatthaṁ. **Nibbāpetvānā**ti paṭikacceva khantimettānuddayassa upaṭṭhāpitattā tasmiṁ adhamme uppajjanakakodhassa anuppādaneneva dosajapariḷāhavūpasamanena mānasaṁ vūpasametvā. **Saha janenokkamitvā**ti mayhaṁ parijanena saddhiṁ maggā-okkamitvā tassa pāpassa adhammassa ahaṁ maggaṁ adāsiṁ.

---

1. Hanīyati (Ka) 2. Appiyo santo (Ka)
3. Jātaka-Ṭṭha 4. 103 piṭṭhādīsupi passitabbaṁ.

73. **Saha pathato okkante**ti vuttanayena cittassa vūpasamaṁ katvā "maggaṁ te dammī"ti ca vatvā thokaṁ maggato saha okkamanena. **Pāpayakkhassā**ti adhammadevaputtassa. **Tāvade**ti taṅkhaṇaṁ eva mahāpathavī vivaramadāsi. **Jātakaṭṭhakathāyaṁ**[1] pana "maggañca te dammī"ti gāthāya kathitakkhaṇeyevāti vuttaṁ.

Evaṁ tasmiṁ bhūmiyaṁ patite catunahutādhikadviyojanasatasahassabahalā sakalaṁ varāvaraṁ[2] dhārentīpi mahāpathavī "nāhamimaṁ pāpapurisaṁ dhāremī"ti kathentī viya tena ṭhitaṭṭhāne dvidhā bhijji. Mahāsatto pana tasmiṁ nipatitvā Avīcimhi nibbatte rathadhure yathāṭhitova saparijano mahatā devānubhāvena gamanamaggeneva gantvā attano bhavanaṁ pāvisi. Tenāha Bhagavā—

"Khantībalo yuddhabalaṁ vijetvā,
Hantvā Adhammaũ nihanitva bhūmyā.
Pāyāsi vitto abhiruyha sandanaṁ,
Maggeneva atibalo saccanikkamo"ti[3].

Tadā Adhammo Devadatto ahosi, tassa parisā Devadattaparisā, Dhammo Lokanātho, tassa parisā Buddhaparisā.

Idhāpi heṭṭhā vuttanayeneva sesapāramiyo yathārahaṁ niddhāretabbā. Tathā idhāpi dibbehi āyuvaṇṇa yasa sukha ādhipateyyehi dibbeheva uḷārehi kāmaguṇehi samappitassa samaṅgībhūtassa anekasahassasaṅkhāhi accharāhi sabbakālaṁ paricāriyamānassa mahati pamādaṭṭhāne ṭhitassa sato īsakampi pamādaṁ anāpajjitvā "lokatthacariyaṁ matthakaṁ pāpessāmī"ti māse māse puṇṇamiyaṁ Dhammaṁ dīpento saparijano manussapathe vicaritvā mahākaruṇāya sabbasatte adhammato vivecetvā dhamme niyojanaṁ, adhammena samāgatopi tena kataṁ anācāraṁ agaṇetvā tattha cittaṁ akopetvā khantimettānuddayameva paccupaṭṭhapetvā akhaṇḍaṁ suvisuddhañca katvā attano sīlassa rakkhaṇanti evamādayo mahāsattassa guṇānubhāvā vibhāvetabbāti.

Dhammadevaputtacariyāvaṇṇanā niṭṭhitā.

---

1. Jātaka-Ṭṭha 4. 104 piṭṭhe. 2. Carācaraṁ (Sī) 3. Khu 5. 230 piṭṭhe.

9. Alīnasattucariyāvaṇṇanā

74. Navame **Pañcālaraṭṭhe**ti evaṁnāmake janapade. **Nagaravare, Kapilāyan**ti "kapilā"ti evaṁladdhanāme uttamanagare. "Nagaravare"ti vatvā puna **"puruttame"**ti vacanaṁ tasmiṁ kāle Jambudīpe sabbanagarānaṁ tassa nagarassa agganagarabhāvadassanatthaṁ. **Jayaddiso nāmā**ti raññā attano paccatthike jite jāto, attano vā paccāmittabhūtaṁ yakkhinīsaṅkhātaṁ Jayaddisaṁ jitoti[1] evaṁladdhanāmo. **Sīlaguṇamupāgato**ti ācārasīlañceva ussāhasampattiyādirājaguṇañca upāgato, tena samannāgatoti attho.

75. **Tassa rañño**ti Jayaddisarājassa, ahaṁ putto ahosinti vacanaseso. **Sutadhammo**ti yāvatā rājaputtena sotabbadhammo nāma, tassa sabbassa sutattā sutadhammo, bahussutoti attho. Atha vā **sutadhammo**ti vissutadhammo, dhammacariyāya samacariyāya pakāso paññāto, loke patthaṭakittidhammoti attho. **Alīnasatto**ti evaṁnāmo. **Guṇavā**ti uḷārehi mahāpurisaguṇehi samannāgato. **Anurakkhaparijano sadā**ti saddhādiguṇavisesayogato catūhi saṅgahavatthūhi sammadeva saṅgahaüato ca sabbakālaṁ sambhattaparivārajano.

76. **Pitā me migavaṁ gantvā, Porisādaṁ upāgamī**ti mayhaṁ pitā Jayaddisarājā migavaṁ caranto araññamajjhaṁ gantvā Porisādaṁ manussakhādakaṁ yakkhiniputtaṁ upagañchi, tena samāgami.

Jayaddisarājā kira ekadivasaṁ "migavaṁ gamissāmī"ti tadanurūpena mahatā parivārena Kapilanagarato nikkhami. Taṁ nikkhantamattameva Takkasilāvāsī Nando nāma brāhmaṇo catasso satārahā gāthā nāma kathetuṁ ādāya upasaṅkamitvā attano āgamanakāraṇaṁ rañño ārocesi. Rājā "nivattitvā suṇissāmī"ti tassa vasanagehaṁ paribbayañca dāpetvā araññaṁ paviṭṭho "yassa passena migo palāyati, tasseva so gīvā"ti vatvā mige pariyesanto vicarati. Atheko pasadamigo mahājanassa padasaddena āsayato nikkhamitvā rañño abhimukho

1. Jātoti (Sī, Ka)

gantvā palāyi. Amaccā parihāsaṁ kariṁsu. Rājā taṁ anubandhitvā tiyojanamatthake taṁ parikkhīṇajavaṁ ṭhitaṁ vijjhitvā pātesi. Patitaṁ khaggena dvidhā katvā anatthikopi "maṁsena migaṁ gahetuṁ nāsakkhī"ti vacanamocanatthaṁ kāje katvā āgacchanto ekassa nigrodhassa mūle dabbatiṇesu nisīditvā thokaṁ vissamitvā gantuṁ ārabhi.

Tena ca samayena tasseva rañño jeṭṭhabhātā jātadivase eva ekāya yakkhiniyā khādituṁ gahito ārakkhamanussehi anubaddhāya tāya niddhamanamaggena gacchantiyā ure ṭhapito mātusaññāya mukhena thanaggahaṇena puttasinehaṁ uppādetvā saṁvaḍḍhiyamāno tadāhāropayogitāya manussamaṁsaṁ khādanto anukkamena vuddhippatto attānaṁ antaradhāpanatthaṁ yakkhiniyā dinna-osadhamūlānubhāvena antarahito hutvā manussamaṁsaṁ khāditvā jīvanto tāya yakkhiniyā matāya taṁ osadhamūlaṁ attano pamādena nāsetvā dissamānarūpova manussamaṁsaṁ khādanto naggo ubbiggavirūpadassano rājapurisehi passitvā anubaddho palāyitvā araññaṁ pavisitvā tassa nigrodhassa mūle vāsaṁ kappento rājānaṁ disvā "bhakkhosi me"ti hatthe aggahesi. Tena vuttaṁ **"so me pitumaggahesi, bhakkhosi mama mā calī**"ti-ādi.

Tattha **so me pitumaggahesī**ti so Porisādo mama pitaraṁ Jayaddisarājānaṁ attano nisinnarukkhasamīpamāgataṁ **"mama bhakkho** tvaṁ āgatosi, hatthaparipphandanādivasena **mā cali**, calantampi ahaṁ taṁ khādissāmī"ti hatthe aggahesi.

77. **Tassā**ti tassa yakkhiniputtassa. **Tasitavedhito**ti cittutrāsena tasito sarīraparikampena vedhito. **Ūrukkhambho**ti ubhinnaṁ ūrūnaṁ thaddhabhāvo, yena so tato palāyituṁ nāsakkhi.

Migavaṁ gahetvā muñcassūti ettha **migavan**ti migavavasena laddhattā taṁ migamaṁsaṁ "migavan"ti āha, imaṁ migamaṁsaṁ gahetvā maṁ muñcassūti attho. So hi rājā naṁ yakkhiniputtaṁ disvā bhīto ūrukkhambhaṁ patvā khāṇuko viya aṭṭhāsi. So vegena gantvā taṁ hatthe gahetvā "bhakkhosi me āgatosī"ti āha. Atha naṁ rājā satiṁ paccupaṭṭhapetvā "sace āhāratthiko, imaṁ te maṁsaṁ dadāmi, taṁ gahetvā khāda, maṁ muñcāhī"ti

āha. Taṁ sutvā Porisādo "kimidaṁ mayhameva santakaṁ datvā mayā vohāraṁ karosi, nanu imaṁ maṁsañca tvañca mama hatthagatakālato paṭṭhāya mayhameva santakaṁ, tasmā taṁ paṭhamaṁ khāditvā pacchā maṁsaṁ khādissāmī"ti āha.

Atha rājā "maṁsanikkayenāyaṁ na maṁ muñcati, mayā ca migavaṁ āgacchantena tassa brāhmaṇassa 'āgantvā te dhanaṁ dassāmī'ti paṭiññā katā, sacāyaṁ yakkho anujānissati, saccaṁ anurakkhanto gehaṁ gantvā taṁ paṭiññaṁ mocetvā puna imassa yakkhassa bhattatthaṁ āgaccheyyan"ti cintetvā tassa tamatthaṁ ārocesi. Taṁ sutvā Porisādo "sace tvaṁ saccaṁ anurakkhanto gantukāmosi, gantvā tassa brāhmaṇassa dātabbaṁ dhanaṁ datvā saccaṁ anurakkhanto sīghaṁ puna āgaccheyyāsī"ti vatvā rājānaṁ vissajjesi. So tena vissaṭṭho "tvaṁ mā cintayi, ahaṁ pātova āgamissāmī"ti vatvā magganimittāni sallakkhento attano balakāyaṁ upagantvā tena parivuto nagaraṁ pavisitvā taṁ Nandabrāhmaṇaṁ pakkosāpetvā mahārahe āsane nisīdāpetvā tā gāthā sutvā cattāri sahassāni datvā yānaṁ āropetvā "imaṁ Takkasilameva nethā"ti manusse datvā brāhmaṇaṁ uyyojetvā dutiyadivase Porisādassa santikaṁ gantukāmo puttaṁ rajje patiṭṭhapetuṁ anusāsaniñca dento tamatthaṁ ārocesi. Tena vuttaṁ—

78. "Migavaṁ gahetvā muñcassu, katvā āgamanaṁ puna.
Brāhmaṇassa dhanaṁ datvā, pitā āmantayī mamaṁ.

79. Rajjaṁ putta paṭipajja, mā pamajji puraṁ idaṁ.
Kataṁ me Porisādena, mama āgamanaṁ punā"ti.

Tattha **āgamanaṁ punā**ti puna āgamanaṁ paṭiññātassa[1] Porisādassa saṅgaraṁ katvā. **Brāhmaṇassa dhanaṁ datvā**ti Takkasilato āgatassa Nandanāmassa brāhmaṇassa tā gāthā sutvā catusahassaparimāṇaṁ dhanaṁ datvā. **Pitā āmantayī maman**ti mama pitā Jayaddisarājā maṁ āmantesi.

1. Patthitassa (Sī, Ka)

Kathaṁ āmantesīti ce? Āha **“rajjan”**ti-ādi. Tassattho—**putta** tvaṁ imaṁ kulasantakaṁ rajjaṁ **paṭipajja**, yathāhaṁ dhammena samena rajjaṁ kāremi, evaṁ tvampi chattaṁ ussāpetvā **rajjaṁ** kārehi, tvaṁ idaṁ puraṁ rakkhanto rajjañca kārento mā pamādamāpajji, asukasmiṁ ṭhāne nigrodharukkhamūle Porisādena yakkhena katametaṁ mayā saṅgaraṁ mama puna tassa santikaṁ āgamanaṁ uddissa, kevalaṁ tassa brāhmaṇassa dhanadānatthaṁ idhāgato saccaṁ anurakkhanto, tasmā tatthāhaṁ gamissāmīti.

Taṁ sutvā mahāsatto “mā kho tvaṁ mahārāja tattha agamāsi, ahaṁ tattha gamissāmi, sace pana tvaṁ tāta gamissasiyeva, ahampi tayā saddhiṁ gamissāmiyevā”ti. “Evaṁ sante mayaṁ ubhopi na bhavissāma, tasmā ahameva tattha gamissāmī”ti nānappakārena vārentaṁ rājānaṁ saññāpetvā mātāpitaro vanditvā pitu atthāya attānaṁ pariccajitvā sotthibhāvāya pitari sāsitavādaṁ payuñjamāne mātubhaginibhariyāsu ca saccakiriyaṁ karontīsu āvudhaṁ gahetvā nagarato nikkhamitvā assupuṇṇamukhaṁ mahājanaṁ anubandhantaṁ āpucchitvā pitarā akkhātanayena yakkhavāsamaggaṁ paṭipajji. Yakkhiniputtopi “khattiyā nāma bahumāyā, ko jānāti kiṁ bhavissatī”ti rukkhaṁ abhiruhitvā rañño āgamanaṁ olokento nisinno kumāraṁ āgacchantaṁ disvā “pitaraṁ nivattetvā putto āgato bhavissati, natthi me bhayan”ti otaritvā tassa piṭṭhiṁ dassetvāva nisīdi. Mahāsatto āgantvā tassa purato aṭṭhāsi. Tena vuttaṁ—

80. “Mātāpitū ca vanditvā, nimminitvāna attanā.
Nikkhipitvā dhanuṁ khaggaṁ, Porisādaṁ upāgamin”ti.

81. **Sasatthahatthūpagatan**ti sasatthahatthaṁ upagataṁ āvudhapāṇiṁ maṁ attano santikaṁ upagataṁ disvā. **Kadāci so tasissatī**ti so yakkho api taseyya. **Tena bhijjissati sīlan**ti tena tassa tāsuppādanena mayhaṁ sīlaṁ vinassati saṁkilissati. **Paritāsaṁ kate mayī**ti mayi tassa paritāsaṁ kate sati.

82. **Sīlakhaṇḍabhayā mayhaṁ, tassa dessaṁ na byāharin**ti yathā ca sīlabhedabhayena nihitasattho tassa santikaṁ agamāsi, evaṁ mayhaṁ

sīlakhaṇḍabhayā eva tassa Porisādassa dessaṁ aniṭṭhampi na byāhariṁ, kevalaṁ pana mettacittena hitavādī idaṁ idāni vakkhamānaṁ vacanaṁ abhāsiṁ.

Mahāsatto ca gantvā purato ṭhito, yakkhiniputto taṁ vīmaṁsitukāmo "kosi tvaṁ, kuto āgato, kiṁ maṁ na jānāsi 'luddo manussamaṁsakhādako'ti, kasmā ca idhāgatosī"ti pucchi. Kumāro "ahaṁ Jayaddisarañño putto, tvaṁ Porisādakoti jānāmi, pitu jīvitaṁ rakkhituṁ idhāgato, tasmā taṁ muñca, maṁ khādā"ti āha. Puna yakkhiniputto mukhākāreneva "taṁ tassa[1] puttoti ahaṁ jānāmi, dukkaraṁ pana tayā kataṁ evaṁ āgacchantenā"ti āha. Kumāro "na idaṁ dukkaraṁ, yaṁ pitu atthe jīvitapariccajanaṁ, mātāpituhetu hi evarūpaṁ puññaṁ katvā ekanteneva sagge pamodati, ahañca 'amaraṇadhammo nāma koci satto natthī'ti jānāmi, attanā ca kiñci kataṁ pāpaṁ nāma na sarāmi, tasmā maraṇatopi me bhayaṁ natthi, idaṁ sarīraṁ mayā te nissaṭṭhaṁ, aggiṁ jāletvā khādā"ti āha. Tena vuttaṁ—

83. "Ujjālehi mahā-aggiṁ, papatissāmi rukkhato.
Tvaṁ pakkakālamaññāya, bhakkhaya maṁ pitāmahā"ti.

Taṁ sutvā yakkhiniputto "na sakkā imassa maṁsaṁ khādituṁ, upāyena imaṁ[2] palāpessāmī"ti cintetvā "tena hi araññaṁ pavisitvā sāradārūni āharitvā niddhūme aṅgāre karohi, tattha te maṁsaṁ pacitvā khādissāmī"ti āha. Mahāsatto tathā katvā tassa ārocesi. So taṁ olokento "ayaṁ purisasīho maraṇatopi bhayaṁ natthi, evaṁ nibbhayo nāma na mayā diṭṭhapubbo"ti lomahaṁsajāto kumāraṁ olokesi. Kumāro kissa maṁ olokesi, na yathāvuttaṁ karosīti. Yakkhiniputto mahāsattaṁ "sattadhā tassa muddhā phaleyya, yo taṁ khādeyyā"ti āha. Sace maṁ na khāditukāmosi, atha kasmā aggiṁ kāresīti. Tava pariggaṇhanatthanti. Tvaṁ idāni maṁ kathaṁ pariggaṇhissasi, svāhaṁ tiracchānayoniyaṁ nibbattopi Sakkassa devarañño attānaṁ pariggaṇhituṁ na adāsinti imamatthaṁ dassento—

---

1. Gatassa (Sī) 2. Naṁ (Ka)

"Idaṁ hi so brāhmaṇaṁ maññamāno,
Saso avāsesi sake sarīre.
Teneva so candimā devaputto,
Sasatthuto kāmaduhajja yakkhā"ti[1]—

gāthamāha.

Tattha **saso avāsesi sake sarīre**ti attano sarīrahetu imaṁ sarīraṁ khāditvā idha vasāti evaṁ sake sarīre attano sarīraṁ dento taṁ brāhmaṇarūpaṁ Sakkaṁ tattha vāsesi. **Sasatthuto**ti "sasī"ti evaṁ sasasaddena thuto. **Kāmaduho**ti kāmavaḍḍhano. **Yakkhā**ti deva[2].

Evaṁ mahāsatto cande sasalakkhaṇaṁ kappaṭṭhiyaṁ pāṭihāriyaṁ sakkhiṁ katvā attano Sakkenapi pariggaṇhituṁ asakkuṇeyyataṁ abhāsi. Taṁ sutvā Porisādo acchariyabbhutacittajāto—

"Cando yathā Rāhumukhā pamutto,
Virocate pannaraseva bhāṇumā.
Evaṁ tuvaṁ Porisādā pamutto,
Viroca kapile mahānubhāva.
Āmodayaṁ pitaraṁ mātarañca,
Sabbo ca te nandatu ñātipakkho"ti[1]—

gāthaṁ vatvā "gaccha mahāvīrā"ti kumāraṁ vissajjesi. Sopi taṁ nibbisevanaṁ katvā pañca sīlāni datvā "yakkho nu kho esa, no"ti vīmaṁsanto "yakkhānaṁ akkhīni rattāni honti animisāni ca, chāyā ca na paññāyati, asambhīto hoti, na imassa tathā, tasmā nāyaṁ yakkho manusso eso, mayhaṁ kira pitu tayo bhātaro yakkhiniyā gahitā, tesu tāya dve khāditā bhavissanti, eko puttasinehena paṭijaggito bhavissati, iminā tena bhavitabban"ti nayaggāhena anumānena sabbaññutaññāṇena viya aviparītato niṭṭhaṁ gantvā "mayhaṁ pitu ācikkhitvā rajje patiṭṭhāpessāmī"ti cintetvā "na tvaṁ yakkho, pitu me jeṭṭhabhātikosi, ehi mayā saddhiṁ gantvā kulasantakaṁ rajjaṁ paṭipajjāhī"ti āha.

---

1. Khu 5. 370 piṭṭhe.
2. Yakkhoti devo (Ka) Jātaka-Ṭṭha 5. 35 piṭṭhepi passitabbaṁ.

tena vuttaṁ "tvaṁ pitāmahā"ti, tvaṁ mama mahāpitāti attho. Itarena "nāhaṁ manusso"ti vutte tena saddhātabbassa dibbacakkhukatāpasassa santikaṁ nesi. Tāpasena "kiṁ karontā pitā puttā araññe vicarathā"ti pitubhāve kathite Porisādo saddahitvā "gaccha tāta tvaṁ, na me rajjena attho, pabbajissāmahan"ti tāpasassa santike isipabbajjaṁ pabbaji. Tena vuttaṁ—

84. "Iti sīlavataṁ hetu, nārakkhiṁ mama jīvitaṁ.
Pabbājesiṁ cahaṁ tassa, sadā pāṇātipātikan"ti.

Tattha **sīlavataṁ hetū**ti sīlavantānaṁ mama pitūnaṁ hetu. Atha vā **sīlavataṁ hetū**ti sīlavatahetu, mayhaṁ sīlavatasamādānanimittaṁ tassa abhijjanatthaṁ. **Tassā**ti taṁ Porisādaṁ.

Atha mahāsatto attano mahāpitaraṁ pabbajitaṁ vanditvā nagarassa samīpaṁ gantvā "kumāro kira āgato"ti sutvā haṭṭhatuṭṭhena raññā nāgarehi negamajānapadehi ca paccuggato rājānaṁ vanditvā sabbaṁ pavattiṁ ārocesi. Taṁ sutvā rājā taṅkhaṇaññeva bheriṁ carāpetvā mahantena parivārena tassa santikaṁ gantvā "ehi bhātika rajjaṁ paṭipajjāhī"ti āha. "Alaṁ mahārājā"ti. Tena hi mayhaṁ uyyāne vasāti. Na āgacchāmīti. Rājā tassa assamassa avidūre gāmaṁ nivesetvā bhikkhaṁ paṭṭhapesi. So cūḷakammāsadammanigamo nāma jāto. Tadā mātāpitaro mahārājakulāni ahesuṁ, tāpaso Sāriputto, Porisādo Aṅgulimālo, kaniṭṭhā Uppalavaṇṇā, aggamahesī Rāhulamātā, Alīnasattukumāro Lokanātho.

Tassa idhāpi heṭṭhā vuttanayeneva yathārahaṁ sesapāramiyo niddhāretabbā. Tathā pitarā nivāriyamāno attano jīvitaṁ pariccajitvā pitu jīvitarakkhaṇatthaṁ "Porisādassa santikaṁ gamissāmī"ti nicchayo, tassa ca santāsapariharaṇatthaṁ nihitasatthassa gamanaṁ, "attano sīlakhaṇḍanaṁ mā hotū"ti tena piyavācāya samudācāro, tena ca nānānayehi pariggaṇhiyamānassa maraṇasantāsābhāvo, pitu atthe mayhaṁ sarīraṁ saphalaṁ karissāmīti haṭṭhatuṭṭhabhāvo, Sakkenāpi pariggaṇhituṁ asakkuṇeyyassa sasajātiyampi pariccāgatthaṁ attano jīvitanirapekkhabhāvassa jānanaṁ,

tena samāgamepi ossaṭṭhepi cittassa vikārābhāvo, tassa ca manussabhāvamahāpitubhāvānaṁ aviparītato jānanaṁ, ñātamatte ca taṁ kulasantake rajje patiṭṭhāpetukāmatā, dhammadesanāya saṁvejetvā sīlesu patiṭṭhāpananti evamādayo idha bodhisattassa guṇānubhāvā vibhāvetabbāti.

Alīnasattucariyāvaṇṇanā niṭṭhitā.

---

10. Saṅkhapālacariyāvaṇṇanā

85. Dasame **Saṅkhapālo**ti-ādīsu ayaṁ saṅkhepattho—devabhogasampattisadisāya mahatiyā nāgiddhiyā samannāgatattā **mahiddhiko.** Heṭṭhā dve, upari dveti catasso dāṭhā āvudhā etassāti **dāṭhāvudho.** Uggatejavisatāya **ghoraviso.** Nāgayonisiddhāhi dvīhi jivhāhi samannāgatoti **dvijivho.** Mahānubhāvānampi urena gamanato "uragā"ti laddhanāmānaṁ nāgānaṁ adhipatibhāvato **uragādhibhū.**

86. Dvinnaṁ maggānaṁ vinivijjhitvā sandhibhāvena gataṭṭhānasaṅkhāte **catuppathe.** Aparāparaṁ mahājanasañcaraṇaṭṭhānabhūte **mahāmagge.** Tato eva mahājanasamākiṇṇabhāvena **nānājanasamākule.** Idāni vakkhamānānaṁ catunnaṁ aṅgānaṁ vasena **caturo aṅge.** **Adhiṭṭhāya** adhiṭṭhahitvā, citte ṭhapetvā. Yadāhaṁ Saṅkhapālo nāma yathāvuttarūpo nāgarājā homi, tadā heṭṭhā vuttappakāre ṭhāne **vāsaṁ** uposathavāsavasena nivāsaṁ **akappayiṁ** kappesiṁ.

Mahāsatto hi dānasīlādipuññapasuto hutvā bodhipariyesanavasena aparāparaṁ devamanussagatīsu saṁsaranto kadāci devabhogasadisasampattike nāgabhavane nibbattitvā Saṅkhapālo nāma nāgarājā ahosi mahiddhiko mahānubhāvo. So gacchante kāle tāya sampattiyā vippaṭisārī hutvā manussayoniṁ patthento uposathavāsaṁ vasi. Athassa nāgabhavane vasantassa uposathavāso na sampajjati, sīlaṁ saṁkilissati, tena so nāgabhavanā nikkhamitvā kaṇhavaṇṇāya nadiyā avidūre mahāmaggassa ca ekapadikamaggassa ca antare ekaṁ vammikaṁ

parikkhipitvā uposathaṁ adhiṭṭhāya cātuddasapannarasesu samādinnasīlo "mama cammādīni atthikā gaṇhantū"ti attānaṁ dānamukhe vissajjetvā nipajjati, pāṭipade nāgabhavanaṁ gacchati. Tena vuttaṁ **"punāparaṁ yadā homi, Saṅkhapālo"**ti-ādi. Tassattho vutto eva.

87. Yaṁ panettha **chaviyā cammenā**ti-ādikaṁ "caturo aṅge adhiṭṭhāyā"ti vuttaṁ caturaṅgādhiṭṭhānadassanaṁ. Chavicammāni hi idha ekamaṅgaṁ. Evaṁ uposathavāsaṁ vasantassa mahāsattassa dīgho addhā vītivatto.

Athekadivasaṁ tasmiṁ tathā sīlaṁ samādiyitvā nipanne soḷasa bhojaputtā "maṁsaṁ āharissāmā"ti āvudhahatthā araññe carantā kiñci alabhitvā nikkhamantā taṁ vimmikamatthake nipannaṁ disvā "mayaṁ ajja godhāpotakampi na labhimhā, imaṁ nāgarājānaṁ vidhitvā khādissāmā"ti cintetvā "mahā kho panesa gayhamāno palāyeyyāti yathānipannakaṁyeva naṁ bhogesu sūlehi vijjhitvā dubbalaṁ katvā gaṇhissāmā"ti sūlāni ādāya upasaṅkamiṁsu. Bodhisattassāpi sarīraṁ mahantaṁ ekadoṇikanāvappamāṇaṁ vaṭṭetvā ṭhapitasumanapupphadāmaṁ viya jiñjukaphalasadisehi akkhīhi jayasumanapupphasadisena ca sīsena samannāgataṁ ativiya sobhati. So tesaṁ soḷasannaṁ janānaṁ padasaddena bhogantarato sīsaṁ nīharitvā rattakkhīni ummīletvā te sūlahatthe āgacchante disvā "ajjamayhaṁ manoratho matthakaṁ pāpuṇissatī"ti attānaṁ dānamukhe niyyātetvā "ime mama sarīraṁ sattīhi koṭṭetvā chiddāvachiddaṁ karonte na olokessāmī"ti attano sīlakhaṇḍabhayena daḷhaṁ adhiṭṭhānaṁ adhiṭṭhahitvā sīsaṁ bhogantare eva pavesetvā nipajji.

Atha naṁ te upagantvā naṅguṭṭhe gahetvā ākaḍḍhantā bhūmiyaṁ pātetvā tikhiṇasūlehi aṭṭhasu ṭhānesu vijjhitvā sakaṇṭakā kāḷavettayaṭṭhiyo[1] pahāramukhehi pavesetvā aṭṭhasu ṭhānesu kājehi ādāya mahāmaggaṁ paṭipajjiṁsu. Mahāsatto sūlehi vijjhanato paṭṭhāya ekaṭṭhānepi akkhīni ummīletvā te na olokesi. Tassa aṭṭhahi kājehi ādāya nīyamānassa sīsaṁ olambitvā bhūmiṁ

1. Tālavettayaṭṭhiyo (Sī)

paharati. Atha naṁ "sīsamassa olambatī"ti mahāmagge nipajjāpetvā sukhumena sūlena nāsāpuṭe vijjhitvā rajjukaṁ pavesetvā sīsaṁ ukkhipitvā kājakoṭiyaṁ laggetvā punapi ukkhipitvā maggaṁ paṭipajjiṁsu. Tena vuttaṁ—

88. "Addasaṁsu bhojaputtā, kharā luddā akāruṇā.
Upagañchuṁ mamaṁ tattha, daṇḍamuggarapāṇino.

89. Nāsāya vinivijjhitvā, naṅguṭṭhe piṭṭhikaṇṭake.
Kāje āropayitvāna, bhojaputtā hariṁsu man"ti.

Tattha **bhojaputtā**ti luddaputtā. **Kharā**ti kakkhaḷā, pharusakāyavacīkammantā. **Luddā**ti dāruṇā, ghoramānasā. **Akāruṇā**ti nikkaruṇā. **Daṇḍamuggarapāṇino**ti caturassadaṇḍahatthā. **Nāsāya vinivijjhitvā**ti rajjukaṁ pavesetuṁ sukhumena sūlena nāsāpuṭe vijjhitvā. **Naṅguṭṭhe piṭṭhikaṇṭake**ti naṅguṭṭhappadese tattha tattha piṭṭhikaṇṭakasamīpe ca vinivijjhitvāti sambandho. **Kāje āropayitvānā**ti aṭṭhasu ṭhānesu vinivijjhitvā baddhesu aṭṭhasu vettalatāmaṇḍalesu ekekasmiṁ ovijjhitaṁ[1]ekekaṁ kājaṁ dve dve bhojaputtā attano attano khandhaṁ āropetvā.

90. **Sasāgarantaṁ pathavin**ti samuddapariyantaṁ mahāpathaviṁ. **Sakānanaṁ sapabbatan**ti saddhiṁ kānanehi pabbatehi cāti sakānanaṁ sapabbatañca. **Nāsāvātena jhāpaye**ti sacāhaṁ **icchamāno** icchanto kujjhitvā nāsāvātaṁ vissajjeyyaṁ, samuddapariyantaṁ sakānanaṁ sapabbataṁ imaṁ mahāpathaviṁ jhāpeyyaṁ, saha nāsāvātavissajjanena chārikaṁ kareyyaṁ, etādiso tadā mayhaṁ ānubhāvo.

91. Evaṁ santepi **sūlehi vinivijjhante, koṭṭayantepi sattibhi. Bhojaputte na kuppāmī**ti dubbalabhāvakaraṇatthaṁ vettalatāpavesanatthañca sāradārūhi tacchetvā katehi tikhiṇasūlehi aṭṭhasu ṭhānesu vijjhantepi dubbalabhāvakaraṇatthaṁ tikhiṇāhi sattīhi tahiṁ tahiṁ koṭṭayantepi bhojaputtānaṁ luddānaṁ na kuppāmi. **Esā me sīlapāramī**ti evaṁ mahānubhāvassa tathā adhiṭṭhahantassa yā me mayhaṁ sīlakhaṇḍabhayena

1. Ovijjhitvā (Sī)

tesaṁ akujjhanā, esā ekanteneva jīvitanirapekkhabhāvena pavattā mayhaṁ sīlapāramī, sīlavasena paramatthapāramīti attho.

Tathā pana bodhisatte tehi nīyamāne Mithilanagaravāsī Āḷāro nāma kuṭumbiko pañcasakaṭasatāni ādāya sukhayānake nisīditvā gacchanto te bhojaputte mahāsattaṁ harante disvā kāruññaṁ uppādetvā te ludde pucchi "kissāyaṁ nāgo nīyati, netvā cimaṁ kiṁ karissathā"ti. Te "imassa nāgassa maṁsaṁ sāduñca muduñca thūlañca pacitvā khādissāmā"ti āhaṁsu. Atha so tesaṁ soḷasavāhagoṇe[1] pasataṁ pasataṁ suvaṇṇamāsake sabbesaṁ nivāsanapārupanāni bhariyānampi tesaṁ vatthābharaṇāni datvā "sammā ayaṁ mahānubhāvo nāgarājā, attano sīlaguṇena tumhākaṁ na dubbhi, imaṁ kilamentehi bahuṁ tumhehi apuññaṁ pasutaṁ, vissajjethā"ti āha. Te "ayaṁ amhākaṁ manāpo bhakkho, bahū ca no uragā bhuttapubbā, tathāpi tava vacanaṁ amhehi pūjetabbaṁ, tasmā imaṁ nāgaṁ vissajjessāmā"ti vissajjetvā mahāsattaṁ bhūmiyaṁ nipajjāpetvā attano kakkhaḷatāya tā kaṇṭakācitā āvutā kāḷavettalatā koṭiyaṁ gahetvā ākaḍḍhituṁ ārabhiṁsu.

Atha so nāgarājānaṁ kilamantaṁ disvā akilamentova asinā latā chinditvā dārakānaṁ kaṇṇavedhato paṭiharaṇaniyāmena[2] adukkhāpento saṇikaṁ nīhari. Tasmiṁ kāle te bhojaputtā yaṁ bandhanaṁ tassa natthuto pavesetvā paṭimukkaṁ, taṁ bandhanaṁ saṇikaṁ mocayiṁsu. Mahāsatto muhuttaṁ pācīnābhimukho gantvā assupuṇṇehi nettehi āḷāraṁ olokesi. Luddā thokaṁ gantvā "urago dubbalo, matakāle gahetvāva naṁ gamissāmā"ti nilīyiṁsu. Āḷāro mahāsattassa añjaliṁ paggayha "gaccheva kho tvaṁ mahānāga, mā taṁ luddā puna gahesun"ti vadanto thokaṁ taṁ nāgaṁ anugantvā nivatti.

Bodhisatto nāgabhavanaṁ gantvā tattha papañcaṁ akatvā mahantena parivārena nikkhamitvā Āḷāraṁ upasaṅkamitvā nāgabhavanassa vaṇṇaṁ kathetvā taṁ tattha netvā tīhi kaññāsatehi saddhiṁ mahantamassa yasaṁ datvā dibbehi kāmehi santappesi. Āḷāro nāgabhavane ekavassaṁ vasitvā

1. Soḷasabhojaputtānaṁ vāhagoṇe (Ka) 2. Vaṭṭiharaṇaniyāmena (Sī)

dibbe kāme paribhuñjitvā "icchāmahaṁ samma pabbajitun"ti nāgarājassa kathetvā pabbajitaparikkhāre gahetvā tato nikkhamitvā Himavantappadesaṁ gantvā pabbajitvā tattha ciraṁ vasitvā aparabhāge cārikaṁ caranto Bārāṇasiṁ patvā Bārāṇasiraññā samāgato tena ācārasampattiṁ[1] nissāya pasannena "tvaṁ uḷārabhogā maññe kulā pabbajito, kena nu kho kāraṇena pabbajitosī"ti puṭṭho attano pabbajjākāraṇaṁ kathento luddānaṁ hatthato bodhisattassa vissajjāpanaṁ ādiṁ katvā sabbaṁ pavattiṁ rañño ācikkhitvā—

"Diṭṭhā mayā mānusakāpi kāmā,
Asassatā vipariṇāmadhammā.
Ādīnavaṁ kāmaguṇesu disvā,
Saddhāya'haṁ pabbajitomhi rāja.

Dumapphalānīva patanti māṇavā,
Daharā ca vuddhā ca sarīrabhedā.
Etampi disvā pabbajitomhi rāja,
Apaṇṇakaṁ sāmaññameva seyyo"ti[2]—

imāhi gāthāhi dhammaṁ desesi.

Taṁ sutvā rājā—

"Addā have sevitabbā sapaññā,
Bahussutā ye bahuṭhānacintino.
Nāgañca sutvāna tavañca'ḷāra,
Kāhāmi puññāni anappakānī"ti[2]—

āha.

Athassa tāpaso—

"Addhā have sevitabbā sapaññā,
Bahussutā ye bahuṭhānacintino.
Nāgañca sutvāna mamañca rāja,
Karohi puññāni anappakānī"ti[2]—

1. Ākārasampattiṁ (Ka)
2. Khu 6. 24 piṭṭhe.

evaṁ dhammaṁ desetvā tattheva cattāro vassānamāse vasitvā puna Himavantaṁ gantvā yāvajīvaṁ cattāro brahmavihāre bhāvetvā brahmalokūpago ahosi. Bodhisattopi yāvajīvaṁ uposathavāsaṁ vasitvā saggapuraṁ pūresi. Sopi rājā dānādīni puññāni katvā yathākammaṁ gato. Tadā Āḷāro Sāriputtatthero ahosi, Bārāṇasirājā Ānandatthero, Saṅkhapālanāgarājā Lokanātho.

Tassa sarīrapariccāgo dānapāramī, tathārūpenapi visatejena samannāgatassa tathārūpāyapi pīḷāya sati sīlassa abhinnatā sīlapāramī, devabhogasampattisadisaṁ bhogaṁ pahāya nāgabhavanato nikkhamitvā samaṇadhammakaraṇaṁ nekkhammapāramī, "dānādi-atthaṁ idañcidañca kātuṁ vaṭṭatī"ti saṁvidahanaṁ paññāpāramī, kāmavitakkavinodanaṁ adhivāsanavīriyañca vīriyapāramī, adhivāsanakhanti khantipāramī, saccasamādānaṁ saccapāramī, acalasamādānādhiṭṭhānaṁ adhiṭṭhānapāramī, bhojaputte upādāya sabbasattesu mettānuddayabhāvo mettāpāramī, vedanāya sattasaṅkhārakatavippakāresu ca[1] majjhattabhāvo upekkhāpāramīti evaṁ dasa pāramiyo labbhanti. Sīlapāramī pana atisayavatīti katvā sā eva desanaṁ āruḷhā. Tathā idha bodhisattassa guṇānubhāvā "yojanasatike nāgabhavanaṭṭhāne"ti-ādinā **Bhūridattacariyāyaṁ**[2] vuttanayeneva yathārahaṁ vibhāvetabbāti.

Saṅkhapālacariyāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Eteti ye hatthināgacariyādayo imasmiṁ vagge niddiṭṭhā anantaragāthāya ca "hatthināgo Bhūridatto"ti-ādinā uddānavasena saṅgahetvā dassitā **nava** cariyā, te sabbe visesato sīlapāramipūraṇavasena pavattiyā sīlaṁ balaṁ etesanti **sīlabalā.** Sīlassa paramatthapāramibhūtassa parikkharaṇato santānassa ca paribhāvanāvasena abhi-saṅkharaṇato **parikkhārā.** Ukkaṁsagatāya[3] sīlaparamatthapāramiyā asampuṇṇattā padeso etesaṁ atthi, na nippadesoti **padesikā** sappadesā. Kasmāti ce? Āha **"jīvitaṁ parirakkhitvā, sīlāni anurakkhisan"**ti, yasmā etesu **hatthināgacariyādīsu**[4] ahaṁ attano jīvitaṁ

---

1. Sattakatavippakāresu ca (Sī)
2. Khu 4. 400 piṭṭhe.
3. Ukkaṭṭhasaṅgahako (Ka)
4. Khu 4. 399 piṭṭhādīsu.

ekadesena parirakkhitvāva sīlāni anurakkhiṁ, jīvitaṁ na sabbathā pariccajiṁ, ekenteneva pana **Saṅkhapālassa me sato sabbakālampi jīvitaṁ yassa kassaci niyyattaṁ**, Saṅkhapālanāgarājassa pana me mahānubhāvassa uggavisatejassa sato samānassa sabbakālampi tehi luddehi samāgame tato pubbepi pacchāpi sato evaṁ puggalavibhāgaṁ akatvā yassa kassaci sīlānurakkhaṇatthameva jīvitaṁ ekaṁseneva **niyyattaṁ** nīyātitaṁ dānamukhe nissaṭṭhaṁ, **tasmā sā sīlapāramī**ti yasmā cetadevaṁ, tasmā tena kāraṇena sā paramatthapāramibhāvaṁ pattā mayhaṁ sīlapāramīti dassetīti.

Paramatthadīpaniyā Cariyāpiṭakasaṁvaṇṇanāya

Dasavidhacariyāsaṅgahassa visesato sīlapāramivibhāvanassa

Dutiyavaggassa atthavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Yudhañjayavagga

1. Yudhañjayacariyāvaṇṇanā

1. Tatiyavaggassa paṭhame **amitayaso**ti aparimitaparivāravibhavo. **Rājaputto yudhañjayo**ti Rammanagare Sabbadattassa nāma rañño putto nāmena Yudhañjayo nāma.

Ayaṁ hi Bārāṇasī **Udayajātake**[1] **Surundhananagaraṁ** nāma[2] jātā, **Cūḷasutasomajātake**[3] **Sudassanaṁ** nāma, **Soṇanandajātake**[4] **Brahmavaḍḍhanaṁ** nāma, **Khaṇḍahālajātake**[5] **Pupphavatī** nāma, imasmiṁ pana **Yudhañjayajātake**[6] **Rammanagaraṁ** nāma ahosi, evamassa kadāci[7] nāmaṁ parivattati. Tena vuttaṁ "rājaputtoti Rammanagare Sabbadattassa nāma rañño putto"ti. Tassa pana rañño puttasahassaṁ ahosi. Bodhisatto jeṭṭhaputto, tassa rājā uparajjaṁ adāsi. So heṭṭhā vuttanayeneva divase divase mahādānaṁ pavattesi. Evaṁ gacchante kāle bodhisatto ekadivasaṁ pātova rathavaraṁ abhiruhitvā mahantena sirivibhavena uyyānakīḷaṁ gacchanto rukkhaggatiṇaggasākhaggamakkaṭakasuttajālādīsu muttājālākārena lagge ussāvabindū disvā "samma sārathi kiṁ nāmetan"ti pucchitvā "ete deva himasamaye patanaka-ussāvabindū nāmā"ti sutvā divasabhāgaṁ uyyāne kīḷitvā sāyanhakāle paccāgacchanto te adisvā "samma sārathi kahaṁ te ussāvabindū, na te idāni passāmī"ti pucchitvā "deva sūriye uggacchante sabbe bhijjitvā vilayaṁ gacchantī"ti sutvā "yathā ime uppajjitvā bhijjanti, evaṁ imesaṁ sattānaṁ jīvitasaṅkhārāpi tiṇagge ussāvabindusadisāva, tasmā mayā byādhijarāmaraṇehi apīḷiteneva mātāpitaro āpucchitvā pabbajituṁ vaṭṭatī"ti ussāvabindumeva ārammaṇaṁ katvā āditte viya tayo bhave passanto attano gehaṁ āgantvā alaṅkatapaṭiyattāya vinicchayasālāya nisinnassa pitu santikameva gantvā pitaraṁ vanditvā ekamantaṁ ṭhito pabbajjaṁ yāci. Tena vuttaṁ—

---

1. Khu 5. 231 piṭṭhādīsu. 2. Sududdanagaraṁ nāma (Sī) 3. Khu 6. 25 piṭṭhādīsu. 4. Khu 6. 74 piṭṭhādīsu. 5. Khu 6. 242 piṭṭhādīsu. 6. Khu 5. 235 piṭṭhādīsu. 7. Kadāci kadāci (Ka)

"Ussāvabinduṁ sūriyātape, patitaṁ disvāna saṁvijiṁ.

2. Taññevādhipatiṁ katvā, saṁvegamanubrūhayiṁ.
Mātāpitū ca vanditvā, pabbajjamanuyācahan"ti.

Tattha **sūriyātape**ti sūriyātapahetu, sūriyarasmisamphassanimittaṁ. "Sūriyātapenā"tipi pāṭho. **Patitaṁ disvānā**ti vinaṭṭhaṁ passitvā, pubbe rukkhaggādīsu muttājālādi-ākārena laggaṁ hutvā dissamānaṁ sūriyarasmisamphassena vinaṭṭhaṁ paññācakkhunā oloketvā. **Saṁvijin**ti yathā etāni, evaṁ sattānaṁ jīvitānipi lahuṁ lahuṁ bhijjamānasabhāvānīti aniccatāmanasikāravasena saṁvegamāpajjiṁ.

Taññevādhipatiṁ katvā, **saṁvegamanubrūhayin**ti taññeva ussāvabindūnaṁ aniccataṁ adhipatiṁ mukhaṁ pubbaṅgamaṁ purecārikaṁ katvā tatheva sabbasaṅkhārānaṁ ittaraṭṭhitikataṁ parittakālataṁ manasikaronto ekavāraṁ uppannaṁ saṁvegaṁ punappunaṁ uppādanena anuvaḍḍhesiṁ. **Pabbajjamanuyācahan**ti "tiṇagge ussāvabindū viya na ciraṭṭhitike sattānaṁ jīvite mayā byādhijarāmaraṇehi anabhibhūteneva pabbajitvā yattha etāni na santi, taṁ amataṁ mahānibbānaṁ gavesitabban"ti cintetvā mātāpitaro upasaṅkamitvā vanditvā "pabbajjaṁ me anujānāthā"ti te ahaṁ pabbajjaṁ yāciṁ. Evaṁ mahāsattena pabbajjāya yācitāya sakalanagare mahantaṁ kolāhalamahosi "uparājā kira Yudhañjayo pabbajitukāmo"ti.

Tena ca samayena Kāsiraṭṭhavāsino rājānaṁ daṭṭhuṁ āgantvā Rammake paṭivasanti. Te sabbepi sannipatiṁsu. Iti sapariso rājā negamā ceva jānapadā ca bodhisattassa mātā devī ca sabbe ca orodhā mahāsattaṁ "mā kho tvaṁ tāta kumāra pabbajī"ti nivāresuṁ. Tattha rājā "sace te kāmehi ūnaṁ, ahaṁ te paripūrayāmi[1], ajjeva rajjaṁ paṭipajjāhī"ti āha. Tassa mahāsatto—

"Mā maṁ deva nivārehi, pabbajantaṁ rathesabha.
Mā'haṁ kāmehi sammatto, jarāya vasamanvagū"ti[2]—

---

1. Paripūressāmi (Sī)
2. Khu 5. 236 piṭṭhe.

attano pabbajjāchandameva vatvā taṁ sutvā saddhiṁ orodhehi mātuyā karuṇaṁ paridevantiyā—

"Ussāvova tiṇaggamhi, sūriyuggamanaṁ pati.
Evamāyu manussānaṁ, mā maṁ amma nivārayā"ti[1]—

attano pabbajjākāraṇaṁ kathetvā nānappakāraṁ tehi yāciyamānopi abhisaṁvaḍḍhamānasaṁvegattā anosakkitamānaso piyatare mahati ñātiparivaṭṭe uḷāre rājissariye ca nirapekkhacitto pabbaji. Tena vuttaṁ—

3. "Yācanti maṁ pañjalikā, sanegamā saraṭṭhakā.
Ajjeva putta paṭipajja, iddhaṁ phītaṁ mahāmahiṁ.

4. Sarājake sahorodhe, sanegame saraṭṭhake.
Karuṇaṁ paridevante, anapekkho pariccajin"ti.

Tattha **pañjalikā**ti paggahita-añjalikā. **Sanegamā saraṭṭhakā**ti negamehi ceva raṭṭhavāsīhi ca saddhiṁ sabbe rājapurisā "mā khotvaṁ deva pabbajī"ti maṁ yācanti, mātāpitaro pana **ajjeva putta paṭipajja**, gāmanigamarājadhāni-abhivuddhiyā vepullappattiyā ca **iddhaṁ** vibhavasārasampattiyā sassādinipphattiyā ca **phītaṁ** imaṁ **mahāmahiṁ** anussasa, chattaṁ ussāpetvā rajjaṁ kārehīti yācanti, evaṁ pana saha raññāti **sarājake**, tathā **sahorodhe sanegame saraṭṭhake** mahājane yathā suṇantānampi pageva passantānaṁ mahantaṁ kāruññaṁ hoti, evaṁ **karuṇaṁ paridevante** tattha tattha **anapekkho** alaggacitto ahaṁ tadā pabbajinti dasseti.

5-6. Idāni yadatthaṁ cakkavattisirisadisaṁ rajjasiriṁ piyatare ñātibandhave pahāya siniddhaṁ pariggahaparijanaṁ lokābhimataṁ mahantaṁ yasañca nirapekkho pariccajinti dassetuṁ dve gāthā abhāsi.

Tattha **kevala**nti anavasesaṁ itthāgāraṁ samuddapariyantañca pathaviṁ pabbajjādhippāyena cajamāno evaṁ me sammāsambodhi sakkā adhigantunti **bodhiyāyeva kāraṇā** na kiñci cintesiṁ, na tattha īsakaṁ laggaṁ[2] janesinti attho. **Tasmā**ti yasmā mātāpitaro tañca mahāyasaṁ **rajjañca me na**

---

1. Khu 5. 236 piṭṭhe. 2. Saṅgaṁ (Ka)

dessaṁ, piyameva, tato pana sataguṇena sahassaguṇena satasahassaguṇena sabbaññutaññāṇameva mayhaṁ piyataraṁ, tasmā mātādīhi saddhiṁ rajjaṁ ahaṁ tadā **pariccajin**ti.

Tadetaṁ sabbaṁ pariccajitvā pabbajjāya mahāsatte nikkhamante tassa kaniṭṭhabhātā Yudhiṭṭhilakumāro nāma pitaraṁ vanditvā pabbajjaṁ anujānāpetvā bodhisattaṁ anubandhi. Te ubhopi nagarā nikkhamma mahājanaṁ nivattetvā Himavantaṁ pavisitvā manorame ṭhāne assamapadaṁ katvā isipabbajjaṁ pabbajitvā jhānābhiññāyo nibbattetvā vanamūlaphalādīhi yāvajīvaṁ yāpetvā brahmalokaparāyanā ahesuṁ. Tenāha Bhagavā—

"Ubho kumārā pabbajitā, Yudhañjayo Yudhiṭṭhilo.
Pahāya mātāpitaro, saṅgaṁ chetvāna maccuno"ti[1].

Tattha **saṅgaṁ chetvāna maccuno**ti maccumārassa sahakārikāraṇabhūtattā santakaṁ rāgadosamohasaṅgaṁ vikkhambhanavasena chinditvā ubhopi pabbajitāti. Tadā mātāpitaro mahārājakulāni ahesuṁ, Yudhiṭṭhilakumāro Ānandatthero, Yudhañjayo Lokanātho.

Tassa pabbajjato pubbe pavattitamahādānāni ceva rajjādipariccāgo ca dānapāramī, kāyavacīsaṁvaro sīlapāramī, pabbajjā ca jhānādhigamo ca nekkhammapāramī, aniccato manasikāraṁ ādiṁ katvā abhiññādhigamapariyosānā paññā dānādīnaṁ upakārānupakāradhammapariggaṇhanapaññā ca paññāpāramī, sabbattha tadatthasādhanaṁ vīriyaṁ vīriyapāramī, ñāṇakhanti adhivāsanakhanti ca khantipāramī, paṭiññāya avisaṁvādanaṁ saccapāramī, sabbattha acalasamādānādhiṭṭhānaṁ adhiṭṭhānapāramī, sabbasattesu hitacittatāya mettābrahmavihāravasena ca mettāpāramī, sattasaṅkhārakatavippakāra-upekkhanavasena upekkhābrahmavihāravasena ca upekkhāpāramīti dasa pāramiyo labbhanti. Visesato pana nekkhammapāramīti veditabbā. Tathā **Akitticariyāyaṁ**[2] viya idhāpi mahāpurisassa acchariyaguṇā yathārahaṁ niddhāretabbā. Tena vuccati "evaṁ acchariyā hete, abbhutā ca mahesino -pa- dhammassa anudhammato"ti.

Yudhañjayacariyāvaṇṇanā niṭṭhitā.

---

1. Khu 5. 236 piṭṭhe.
2. Khu 4. 385 piṭṭhe.

2. Somanassacariyāvaṇṇanā

7. Dutiye **Indapatthe**[1]**puruttame**ti evaṁnāmake nagaravare. **Kāmito**ti mātāpitu-ādīhi "aho vata eko putto uppajjeyyā"ti evaṁ cirakāle patthito. **Dayito**ti piyāyito. **Somanassoti vissuto**ti "somanasso"ti evaṁ pakāsanāmo.

8. **Sīlavā**ti dasakusalakammapathasīlena ceva ācārasīlena ca samannāgato. **Guṇasampanno**ti saddhābāhusaccādiguṇehi upeto, paripuṇṇo vā. **Kalyāṇapaṭibhānavā**ti taṁtaṁitikattabbasādhanena upāyakosallasaṅkhātena ca sundarena paṭibhānena samannāgato. **Vuḍḍhāpacāyī**ti mātāpitaro kule jeṭṭhāti evaṁ ye jātivuḍḍhā ye ca sīlādiguṇehi vuḍḍhā, tesaṁ apacāyanasīlo. **Hirīmā**ti pāpajigucchanalakkhaṇāya hiriyā samannāgato. **Saṅgahesu ca kovido**ti dānapiyavacana-atthacariyāsamānattatāsaṅkhātehi catūhi saṅgahavatthūhi yathārahaṁ sattānaṁ saṅgaṇhanesu kusalo. Evarūpo Reṇussa nāma Kururājassa putto Somanassoti vissuto yadā homīti sambandho.

9. **Tassa rañño patikaro**ti tena Kururājena pati abhikkhaṇaṁ upakattabbabhāvena patikaro vallabho. **Kuhakatāpaso**ti asantaguṇasambhāvanalakkhaṇena kohaññena jīvitakappanako eko tāpaso, tassa rañño sakkātabbo ahosi. **Ārāman**ti phalārāmaṁ, yattha eḷāluka lābu kumbhaṇḍa tipusādivalliphalāni ceva taṇḍuleyyakādisākañca[2] ropīyati. **Mālāvacchan**ti jāti-atimuttakādipupphagacchaṁ, tena pupphārāmaṁ dasseti. Ettha ca ārāmaṁ katvā tattha mālāvacchañca yathāvuttaphalavacchañca ropetvā tato laddhadhanaṁ saṁharitvā ṭhapento **jīvatī**ti attho veditabbo.

Tatrāyaṁ anupubbikathā—tadā Mahārakkhito nāma tāpaso pañcasatatāpasaparivāro Himavante vasitvā loṇambilasevanatthāya janapadacārikaṁ caranto Indapatthanagaraṁ patvā rājuyyāne vasitvā sapariso

---

1. Indapatte (Sī) 2. Vārisākañca (Ka)

piṇḍāya caranto rājadvāraṁ pāpuṇi. Rājā isigaṇaṁ disvā iriyāpathe pasanno alaṅkatamahātale nisīdāpetvā paṇītenāhārena parivisitvā "bhante imaṁ vassārattaṁ mama uyyāneyeva vasathā"ti vatvā tehi saddhiṁ uyyānaṁ gantvā vasanaṭṭhānāni kāretvā pabbajitaparikkhāre datvā nikkhami. Tato paṭṭhāya sabbepi te rājanivesane bhuñjanti.

Rājā pana aputtako putte pattheti, puttā nuppajjanti. Vassārattaccayena Mahārakkhito "Himavantaṁ gamissāmā"ti rājānaṁ āpucchitvā raññā katasakkārasammāno nikkhamitvā antarāmagge majjhanhikasamaye maggā okkamma ekassa sandacchāyassa[1] rukkhassa heṭṭhā sapariso nisīdi. Tāpasā kathaṁ samuṭṭhāpesuṁ "rājā aputtako, sādhu vatassa sace rājaputtaṁ labheyyā"ti. Mahārakkhito taṁ kathaṁ sutvā "bhavissati nu kho rañño putto, udāhu no"ti upadhārento "bhavissatī"ti ñatvā "mā tumhe cintayittha, ajja paccūsakāle eko devaputto cavitvā rañño aggamahesiyā kucchimhi nibbattissatī"ti āha.

Taṁ sutvā eko kūṭajaṭilo "idāni rājakulūpako bhavissāmī"ti cintetvā tāpasānaṁ gamanakāle gilānālayaṁ katvā nipajjitvā "ehi gacchāmā"ti vutte "na sakkomī"ti āha. Mahārakkhito tassa nipannakāraṇaṁ ñatvā "yadā sakkosi, tadā āgaccheyyāsī"ti isigaṇaṁ ādāya Himavantameva gato. Kuhako nivattitvā vegena gantvā rājadvāre ṭhatvā "Mahārakkhitassa upaṭṭhākatāpaso āgato"ti rañño ārocāpetvā[2] raññā vegena pakkosāpito pāsādaṁ abhiruyha paññatte āsane nisīdi. Rājā taṁ vanditvā ekamantaṁ nisinno isīnaṁ ārogyaṁ pucchitvā "bhante atikhippaṁ nivattittha, kenatthena āgatatthā"ti āha.

Mahārāja isigaṇo sukhanisinno "sādhu vatassa sace rañño vaṁsānurakkhako putto uppajjeyyā"ti kathaṁ samuṭṭhāpesi. Ahaṁ taṁ kathaṁ sutvā "bhavissati nu khorañño putto, udāhu no"ti dibbacakkhunā olokento "mahiddhiko devaputto cavitvā aggamahesiyā Sudhammāya kucchimhi nibbattissatī"ti disvā "ajānantā gabbhaṁ[3] nāseyyuṁ,

1. Sampannacchāyassa (Ka) 2. Ārocetvā (Ka) 3. Naṁ gabbhaṁ (Ka)

ācikkhissāmi tāva nan”ti tumhākaṁ kathanatthāya āgato, kathitaṁ vo mayā, gacchāmahanti. Rājā “bhante na sakkā gantun”ti haṭṭhatuṭṭho pasannacitto kuhakatāpasaṁ uyyānaṁ netvā vasanaṭṭhānaṁ saṁvidahitvā adāsi. So tato paṭṭhāya rājakule bhuñjanto vasati, “dibbacakkhuko”tvevassa nāmaṁ ahosi.

Tadā bodhisatto Tāvatiṁsabhavanato cavitvā tattha paṭisandhiṁ gaṇhi, jātassa ca nāmaggahaṇadivase “somanasso”ti nāmaṁ kariṁsu. So kumāraparihārena vaḍḍhati. Kuhakatāpasopi uyyānassa ekapasse nānappakāraṁ sūpeyyasākañca phalavalli-ādayo ca ropetvā paṇṇikānaṁ hatthe vikkiṇanto dhanaṁ saṁharati. Atha bhodhisattassa sattavassikakāle rañño paccanto kupito. So “tāta Dibbacakkhutāpase mā pamajjā”ti kumāraṁ paṭicchāpetvā paccantaṁ vūpasametuṁ gato.

10-13. Athekadivasaṁ kumāro “jaṭilaṁ passissāmī”ti uyyānaṁ gantvā kūṭajaṭilaṁ ekaṁ gandhikakāsāvaṁ nivāsetvā ekaṁ pārupitvā ubhohi hatthehi dve ghaṭe gahetvā sākavatthusmiṁ udakaṁ siñcantaṁ disvā “ayaṁ kūṭajaṭilo attano samaṇadhammaṁ akatvā paṇṇikakammaṁ karotī”ti ñatvā “kiṁ karosi paṇṇikagahapatikā”ti taṁ lajjāpetvā avanditvā eva nikkhami.

Kūṭajaṭilo “ayaṁ idāneva evarūpo, pacchā ‘ko jānāti kiṁ karissatī’ti, idāneva naṁ nāsetuṁ vaṭṭatī”ti cintetvā rañño āgamanakāle pāsāṇaphalakaṁ ekamantaṁ khipitvā pānīyaghaṭaṁ bhinditvā paṇṇasālāya tiṇāni vikiritvā sarīraṁ telena makkhetvā paṇṇasālaṁ pavisitvā sasīsaṁ pārupitvā mahādukkhappatto viya mañce nipajji. Rājā āgantvā nagaraṁ padakkhiṇaṁ katvā nivesanaṁ apavisitvāva “mama sāmikaṁ Dibbacakkhukaṁ passissāmī”ti paṇṇasāladvāraṁ gantvā taṁ vippakāraṁ disvā “kiṁ nu kho etan”ti anto pavisitvā taṁ nipannakaṁ disvā pāde parimajjanto pucchi “kena tvaṁ bhante evaṁ viheṭhito, kamajja yamalokaṁ nemi, taṁ me sīghaṁ ācikkhā”ti.

Taṁ sutvā kūṭajaṭilo nitthunanto uṭṭhāya diṭṭho mahārāja tvaṁ me, passitvā tayi vissāsena ahaṁ imaṁ vippakāraṁ patto, tava puttenamhi evaṁ viheṭhitoti. Taṁ sutvā rājā coraghātake āṇāpesi "gacchatha kumārassa sīsaṁ chinditvā sarīrañcassa khaṇḍākhaṇḍikaṁ chinditvā rathiyā rathiyaṁ vikirathā"ti. Te mātarā alaṅkaritvā attano aṅke nisīdāpitaṁ kumāraṁ ākaḍḍhiṁsu "raññā te vadho āṇatto"ti. Kumāro maraṇabhayatajjito mātu aṅkato vuṭṭhāya "rañño maṁ dassetha, santi rājakiccānī"ti āha. Te kumārassa vacanaṁ sutvā māretuṁ avisahantā goṇaṁ viya rajjuyā parikaḍḍhantā netvā rañño dassesuṁ. Tena vuttaṁ **"tamahaṁ disvāna kuhakan"**ti-ādi.

Tattha **thusarāsiṁva ataṇḍulan**ti taṇḍulakaṇehi virahitaṁ thusarāsiṁ viya **dumaṁva** rukkhaṁ viya **anto** mahā**susiraṁ. Kadaliṁva asārakaṁ** sīlādisārarahitaṁ tāpasaṁ[1] ahaṁ disvā natthi imassa sataṁ sādhūnaṁ jhānādidhammo, kasmā? **Sāmaññā** samaṇabhāvā sīlamattatopi **apagato** parihīno ayaṁ, tathā hi ayaṁ **hirīsukkadhammajahito** pajahitahirisaṅkhātasukkadhammo. **Jīvitavuttikāraṇā**ti "kevalaṁ jīvitasseva hetu ayaṁ tāpasaliṅgena caratī"ti cintesinti dasseti. **Parantihī**ti paranto paccanto nivāsabhūto etesaṁ atthīti parantino, sīmantarikavāsino, tehi parantīhi aṭavikehi paccantadeso khobhito ahosi, taṁ paccantakopaṁ nisedhetuṁ vūpasametuṁ gacchanto mama pitā Kururājā "tāta Somanassakumāra mayhaṁ sāmikaṁ **uggatāpanaṁ**[2] ghoratapaṁ paramasantindriyaṁ **jaṭilaṁ mā pamajji.** So hi amhākaṁ sabbakāmadado, tasmā **yadicchakaṁ** cittaruciyaṁ tassa cittānukūlaṁ **pavattehi** anuvattehī"ti tadā maṁ anusāsīti dasseti.

14. **Tamahaṁ gantvānupaṭṭhānan**ti pitu vacanaṁ anatikkanto taṁ kūṭatāpasaṁ upaṭṭhānatthaṁ gantvā taṁ sākavatthusmiṁ udakaṁ āsiñcantaṁ disvā "paṇṇiko ayan"ti ca ñatvā **kacci te gahapati kusalan**ti gahapati te sarīrassa[3] kacci kusalaṁ kusalameva, tathā hi sākavatthusmiṁ udakaṁ āsiñcasi. Kiṁ vā tava hiraññaṁ vā suvaṇṇaṁ vā **āharīyatu**, tathā hi paṇṇikavuttiṁ anutiṭṭhasīti idaṁ vacanaṁ abhāsiṁ.

1. Taṁ tāpasaṁ (Ka) 2. Uggatapaṁ (Sī) 3. Sarīraṁ (Sī)

15. **Tena so kupito āsī**ti tena mayā vuttagahapativādena so mānanissito mānaṁ allīno kuhako mayhaṁ kupito kuddho ahosi. Kuddho ca samāno **"ghātāpemi tuvaṁ ajja**, **raṭṭhā pabbājayāmi vā"**ti āha.

Tattha **tuvaṁ ajjā**ti tvaṁ ajja, idāniyeva rañño āgatakāleti attho.

16. **Nisedhayitvā paccantan**ti paccantaṁ vūpasametvā nagaraṁ apaviṭṭho taṅkhaṇaññeva uyyānaṁ gantvā **kuhakaṁ** kuhakatāpasaṁ **kaccite bhante khamanīyaṁ**, **sammāno te pavattito**ti kumārena te sammāno pavattito ahosi.

17. **Kumāro yathā nāsiyo**ti yathā kumāro nāsiyo nāsetabbo ghātāpetabbo, tathā so **pāpo tassa** rañño ācikkhi. **Āṇāpesī**ti mayhaṁ sāmike imasmiṁ Dibbacakkhutāpase sati kiṁ mama na nipphajjati, tasmā puttena me attho natthi, tatopi ayameva seyyoti cintetvā āṇāpesi.

18. Kinti? **Sīsaṁ tattheva chinditvā**ti yasmiṁ ṭhāne taṁ kumāraṁ passatha, tattheva tassa sīsaṁ chinditvā sarīrañcassa **katvāna catukhaṇḍikaṁ** caturo khaṇḍe katvā rathiyā rathiyaṁ nīyantā vīthito vīthiṁ vikkhipantā dassetha. Kasmā? **Sā gati jaṭilahīḷitā**ti yehi ayaṁ jaṭilo hīḷito, tesaṁ jaṭilahīḷitānaṁ[1] sā gati sā nipphatti so vipākoti. **Jaṭilahīḷitā**ti vā jaṭilahīḷanahetu sā tassa nipphattīti evañcettha attho daṭṭhabbo.

19. **Tatthā**ti tassa rañño āṇāyaṁ, tasmiṁ vā tāpasassa paribhave. **Kāraṇikā**ti ghātakā, coraghātakāti attho. **Caṇḍā**ti kurūrā. **Luddā**ti sudāruṇā. **Akāruṇā**ti tasseva vevacanaṁ kataṁ. "Akaruṇā"tipi Pāḷi, nikkaruṇāti attho. **Mātu aṅke nisinnassā**ti mama mātu Sudhammāya deviyā ucchaṅge nisinnassa. "Nisinnassā"ti anādare sāmivacanaṁ. **Ākaḍḍhitvā nayanti man**ti mātarā alaṅkaritvā attano

---

1. Jaṭilahīḷitānaṁ hīḷitajaṭilānaṁ (Ka)

aṅke nisīdāpitaṁ maṁ rājāṇāya te coraghātakā goṇaṁ viya rajjuyā ākaḍḍhitvā āghātanaṁ nayanti. Kumāre pana nīyamāne dāsigaṇaparivutā saddhiṁ orodhehi Sudhammā devī nāgarāpi "mayaṁ niraparādhaṁ kumāraṁ māretuṁ na dassāmā"ti tena saddhiṁyeva agamaṁsu.

20. **Bandhataṁ gāḷhabandhanan**ti gāḷhabandhanaṁ bandhantānaṁ tesaṁ kāraṇikapurisānaṁ. **Rājakiriyāni atthi me**ti mayā rañño vattabbāni rājakiccāni atthi. Tasmā **rañño dassetha maṁ khippan**ti tesaṁ ahaṁ evaṁ vacanaṁ avacaṁ.

21. **Rañño dassayiṁsu, pāpassa pāpasevino**ti attanā pāpasīlassa lāmakācārassa kūṭatāpasassa sevanato pāpasevino rañño maṁ dassayiṁsu. **Disvāna taṁ saññāpesin**ti taṁ mama pitaraṁ Kururājānaṁ passitvā "kasmā maṁ deva mārāpesī"ti vatvā tena "kasmā ca pana tvaṁ[1] mayhaṁ sāmikaṁ Dibbacakkhutāpasaṁ gahapativādena samudācari. Idañcidañca vippakāraṁ karī"ti vutte "deva gahapatiññeva 'gahapatī'ti vadantassa ko mayhaṁ doso"ti vatvā tassa nānāvidhāni mālāvacchāni ropetvā pupphapaṇṇaphalāphalādīnaṁ vikkiṇanaṁ hatthato cassa tāni devasikaṁ vikkiṇantehi mālākārapaṇṇikehi saddahāpetvā "mālāvatthupaṇṇavatthūni upadhārethā"ti vatvā paṇṇasālañcassa pavisitvā pupphādivikkiyaladdhaṁ kahāpaṇakabhaṇḍikaṁ[2] attano purisehi nīharāpetvā rājānaṁ saññāpesiṁ tassa kūṭatāpasabhāvaṁ jānāpesiṁ. **Mamañca vasamānayin**ti tena saññāpanena "saccaṁ kho pana kumāro vadati, ayaṁ kūṭatāpaso pubbe appiccho viya hutvā idāni mahāpariggaho jāto"ti yathā tasmiṁ nibbinno mama vase vattati, evaṁ rājānaṁ mama vasamānesiṁ.

Tato mahāsatto "evarūpassa bālassa rañño santike vasanato Himavantaṁ pavisitvā pabbajituṁ yuttan"ti cintetvā rājānaṁ āpucchi "na me mahārāja idha vāsena attho, anujānātha maṁ pabbajissāmī"ti. Rājā "tāta mayā anupadhāretvāva te vadho āṇatto, khama mayhaṁ aparādhan"ti mahāsattaṁ khamāpetvā "ajjeva imaṁ rajjaṁ paṭipajjāhī"ti āha. Kumāro "deva kimatthi mānusakesu bhogesu, ahaṁ pubbe

---

1. Tathā hi pana tvaṁ (Ka)
2. Kahāpaṇamāsakabhaṇḍikaṁ (Sī)

dīgharattaṁ dibbabhogasampattiyo anubhaviṁ, na tatthāpi me saṅgo, pabbajissāmevāhaṁ, na tādisassa bālassa paraneyyabuddhino santike vasāmī”ti vatvā taṁ ovadanto—

“Anisamma kataṁ kammaṁ, anavatthāya cintitaṁ.
Bhesajjasseva vebhaṅgo, vipāko hoti pāpako.

Nisamma ca kataṁ kammaṁ, sammā’vatthāya cintitaṁ.
Bhesajjasseva sampatti, vipāko hoti bhadrako.

Alaso gihī kāmabhogī na sādhu,
Asaññato pabbajito na sādhu.
Rājā na sādhu anisammakārī,
Yo paṇḍito kodhano taṁ na sādhu.

Nisamma khattiyo kayirā, nānisamma disampati.
Nisammakārino rāja, yaso kitti ca vaḍḍhati.

Nisamma daṇḍaṁ paṇayeyya issaro,
Vegā kataṁ tappati bhūmipāla.
Sammāpaṇīdhī ca narassa atthā,
Anānutappā te bhavanti pacchā.

Anānutappāni hi ye karonti,
Vibhajja kammāyatanāni loke.
Viññuppasatthāni sukhudrayāni,
Bhavanti Buddhānumatāni tāni.

Āgacchuṁ dovārikā khaggabandhā[1],
Kāsāviyā hantu mamaṁ janinda.
Mātuñca aṅkasmimahaṁ nisinno,
Ākaḍḍhito sahasā tehi deva.

---

1. Khaggahatthā (Sī)

Kaṭukaṁ hi sambadhaṁ sukicchaṁ patto,
Madhurampiyaṁ jīvitaṁ laddhā rāja.
Kicchenahaṁ ajja vadhā pamutto,
Pabbajjamevābhimanohamasmī”ti[1]—

imāhi gāthāhi dhammaṁ desesi.

Tattha **anisammā**ti anupadhāretvā. **Anavatthāyā**ti avavatthapetvā. **Vebhaṅgo**ti vipatti. **Vipāko**ti nipphatti. **Asaññato**ti asaṁvuto dussīlo. **Paṇayeyyā**ti paṭṭhapeyya. **Vegā**ti vegena sahasā. **Sammāpaṇīdhī cā**ti sammāpaṇidhinā, yoniso ṭhapitena cittena katā **narassa atthā pacchā anānutappā bhavantī**ti attho. **Vibhajjā**ti imāni kātuṁ yuttāni, imāni ayuttānīti evaṁ paññāya vibhajitvā. **Kammāyatanānī**ti kammāni. **Buddhānumatānī**ti paṇḍitehi anumatāni anavajjāni honti. **Kaṭukan**ti dukkhaṁ asātaṁ **sambādhaṁ sukicchaṁ** maraṇabhayaṁ **patto**mhi. **Laddhā**ti attano ñāṇabalena jīvitaṁ labhitvā. **Pabbajjamevābhimano**ti pabbajjābhimukhacitto evā**hamasmi.**

Evaṁ mahāsattena dhamme desite rājā deviṁ āmantesi “devi tvaṁ puttaṁ nivattehī”ti. Devīpi kumārassa pabbajjameva rocesi. Mahāsatto mātāpitaro vanditvā “sace mayhaṁ doso atthi, taṁ khamathā”ti khamāpetvā mahājanaṁ āpucchitvā Himavantābhimukho agamāsi. Gate ca pana mahāsatte mahājano kūṭajaṭilaṁ pothetvā jīvitakkhayaṁ pāpesi. Bodhisattopi sanāgarehi amaccapārisajjādīhi rājapurisehi assumukhehi anubandhiyamāno te nivattesi. Manussesu nivattesu manussavaṇṇenāgantvā devatāhi nīto satta pabbatarājiyo atikkamitvā Himavante Vissakammunā nimmitāya paṇṇasālāya isipabbajjaṁ pabbaji. Tena vuttaṁ—

22. “So maṁ tattha khamāpesi, mahārajjaṁ adāsi me.
Sohaṁ tamaṁ dālayitvā, pabbajiṁ anagāriyan”ti.

Tattha **tamaṁ dālayitvā**ti kāmādīnavadassanassa paṭipakkhabhūtaṁ sammohatamaṁ vidhamitvā. **Pabbajin**ti upāgacchiṁ. **Anagāriyan**ti pabbajjaṁ.

1. Khu 5. 336 piṭṭhādīsu.

23. Idāni yadatthaṁ tadā taṁ rājissariyaṁ pariccattaṁ, taṁ dassetuṁ **"na me dessan"**ti osānagāthamāha. Tassattho vuttanayova.

Evaṁ pana mahāsatte pabbajite yāva soḷasavassakālā rājakule paricārikavesena devatāyeva naṁ upaṭṭhahiṁsu. So tattha jhānābhiññāyo nibbattetvā brahmalokūpago ahosi. Tadā kuhako Devadatto ahosi, mātā Mahāmāyā[1], Mahārakkhitatāpaso Sāriputtatthero, Somanassakumāro Lokanātho.

Tassa **Yudhañjayacariyāyaṁ**[2] vuttanayeneva dasa pāramiyo niddhāretabbā. Idhāpi nekkhammapāramī atisayavatīti sā eva desanaṁ āruḷhā. Tathā sattavassikakāle eva rājakiccesu samatthatā, tassa tāpasassa kūṭajaṭilabhāvapariggaṇhanaṁ, tena payuttena raññā vadhe āṇatte santāsābhāvo, rañño santikaṁ gantvā nānānayehi tassa sadosataṁ attano ca niraparādhataṁ mahājanassa majjhe pakāsetvā rañño ca paraneyyabuddhitaṁ bālabhāvañca paṭṭhapetvā tena khamāpitepi tassa santike vāsato rajjissariyato ca saṁvegamāpajjitvā nānappakāraṁ yāciyamānenapi hatthagataṁ rajjasiriṁ[3] kheḷapiṇḍaṁ viya chaḍḍetvā katthaci alaggacittena hutvā pabbajanaṁ, pabbajitvā pavivekārāmena hutvā na cirasseva appakasirena jhānābhiññānibbattananti evamādayo mahāsattassa guṇānubhāvā vibhāvetabbāti.

Somanassacariyāvaṇṇanā niṭṭhitā.

---

3. Ayogharacariyāvaṇṇanā

24. Tatiye **ayogharamhi saṁvaḍḍho**ti amanussa-upaddavaparivajjanatthaṁ caturassasālavasena[4] kate mahati sabba-ayomaye gehe saṁvaḍḍho. **Nāmenāsi Ayogharo**ti ayoghare jātasaṁvaḍḍhabhāveneva "Ayogharakumāro"ti nāmena pākaṭo ahosi.

---

1. Mātāpitaro rājakulāni ahesuṁ (Ka)
2. Khu 4. 408 piṭṭhe.
3. Rājissariyaṁ (Sī)
4. Catusālavasena (Sī, Ka)

25-6. Tadā hi Kāsirañño aggamahesiyā purimattabhāve sapatti "tava jātaṁ jātaṁ pajaṁ khādeyyan"ti patthanaṁ paṭṭhapetvā yakkhiniyoniyaṁ nibbattā okāsaṁ labhitvā tassā vijātakāle dve vāre putte khādi. Tatiyavāre pana bodhisatto tassā kucchiyaṁ paṭisandhiṁ gaṇhi. Rājā "deviyā jātaṁ jātaṁ pajaṁ ekā yakkhinī khādati, kiṁ nu kho kātabban"ti manussehi sammantetvā "amanussā nāma ayogharassa bhāyanti, ayogharaṁ kātuṁ vaṭṭatī"ti vutte kammāre āṇāpetvā thambhe ādiṁ katvā ayomayeheva sabbagehasambhārehi caturassasālaṁ mahantaṁ ayogharaṁ niṭṭhāpetvā paripakkagabbhaṁ deviṁ tattha vāsesi. Sā tattha dhaññapuññalakkhaṇaṁ puttaṁ vijāyi, "Ayogharakumāro"tvevassa nāmaṁ kariṁsu. Taṁ dhātīnaṁ datvā mahantaṁ ārakkhaṁ saṁvidahitvā rājā deviṁ antepuraṁ ānesi. Yakkhinīpi udakavāraṁ gantvā Vessavaṇassa udakaṁ vahantī jīvitakkhayaṁ pattā.

Mahāsatto ayoghareyeva vaḍḍhitvā viññutaṁ patto tattheva sabbasippāni uggaṇhi. Rājā puttaṁ soḷasavassuddesikaṁ viditvā "rajjamassa dassāmī"ti amacce āṇāpesi "puttaṁ me ānethā"ti. Te "sādhu devā"ti nagaraṁ alaṅkārāpetvā sabbālaṅkāravibhūsitaṁ maṅgalavāraṇaṁ ādāya tattha gantvā kumāraṁ alaṅkaritvā hatthikkhandhe nisīdāpetvā nagaraṁ padakkhiṇaṁ kāretvā rañño dassesuṁ. Mahāsatto rājānaṁ vanditvā aṭṭhāsi. Rājā tassa sarīrasobhaṁ oloketvā balavasinehena taṁ āliṅgitvā "ajjeva me puttaṁ abhisiñcathā"ti amacce āṇāpesi. Mahāsatto pitaraṁ vanditvā "na mayhaṁ rajjena attho, ahaṁ pabbajissāmi, pabbajjaṁ me anujānāthā"ti āha. Tena vuttaṁ **"dukkhena jīvito laddho"**ti-ādi.

Tattha **dukkhenā**ti tāta tava bhātikā dve ekāya yakkhiniyā khāditā, tuyhaṁ pana tato amanussabhayato nivāraṇatthaṁ katena dukkhena mahatā āyāsena **jīvito laddho. Saṁpīḷe patiposito**ti nānāvidhāya amanussarakkhāya sambādhe ayoghare vijāyanakālato paṭṭhāya yāva soḷasavassuppattiyā sambādhe saṁvaḍḍhitoti attho. **Ajjeva putta paṭipajja, kevalaṁ vasudhaṁ iman**ti kañcanamālālaṅkatassa setacchattassa heṭṭhā ratanarāsimhi ṭhapetvā tīhi saṅkhehi

abhisiñciyamāno imaṁ kulasantakaṁ kevalaṁ sakalaṁ samuddapariyantaṁ tatoyeva saha raṭṭhehīti **saraṭṭhakaṁ** saha nigamehi mahāgāmehīti **sanigamaṁ** aparimitena parivārajanena saddhiṁ **sajanaṁ** imaṁ vasudhaṁ mahāpathaviṁ ajjeva putta paṭipajja, rajjaṁ kārehīti attho. **Vanditva khattiyaṁ. Añjaliṁ paggahetvāna**, **idaṁ vacanamabravin**ti khattiyaṁ Kāsirājānaṁ mama pitaraṁ vanditvā tassa añjaliṁ paṇāmetvā idaṁ vacanaṁ abhāsiṁ.

27. **Ye keci mahiyā sattā**ti imissā mahāpathaviyā ye keci sattā nāma. **Hīnamukkaṭṭhamajjhimā**ti lāmakā ceva uttamā ca, ubhinnaṁ vemajjhe bhavattā majjhimā ca. **Sake gehe**ti sabbe te sake gehe. **Sakañātibhī**ti sakehi ñātīhi sammodamānā vissaṭṭhā anukkaṇṭhitā yathāvibhavaṁ vaḍḍhanti.

28. **Idaṁ loke uttariyan**ti idaṁ pana imasmiṁ loke asadisaṁ, mayhaṁ eva āveṇikaṁ. Kiṁ pana taṁ **saṁpīḷe mama posanan**ti sambādhe mama saṁvaḍḍhanaṁ. Tathā hi **ayogharamhi saṁvaḍḍho**, **appabhe candasūriye**ti candasūriyānaṁ pabhārahite ayoghare. **Saṁvaḍḍhomhī**ti saṁvaḍḍho amhi.

29. **Pūtikuṇapasampuṇṇā**ti pūtigandhanānappakārakuṇapasampuṇṇā Gūthanirayasadisā **mātu kucchito** jīvitasaṁsaye vattamāne kathaṁ **muccitvā** nikkhamitvā. **Tato ghoratare**ti tatopi gabbhavāsato dāruṇatare, avissaṭṭhavāsena dukkhe. **Pakkhittayoghare**ti pakkhitto ayoghare, bandhanāgāre ṭhapito viya ahosinti dasseti.

30. **Yadihan**ti ettha **yadī**ti nipātamattaṁ. **Tādisan**ti yādisaṁ pubbe vuttaṁ, tādisaṁ paramadāruṇaṁ dukkhaṁ patvā ahaṁ **rajjesu yadi rajjāmi** yadi ramissāmi, evaṁ sante **pāpānaṁ** lāmakānaṁ nihīnapurisānaṁ **uttamo** nihīnatamo **siyaṁ**[1].

31. **Ukkaṇṭhitomhi kāyenā**ti aparimuttagabbhavāsādinā pūtikāyena ukkaṇṭhito nibbinno amhi. **Rajjenamhi anatthiko**ti rajjenapi anatthiko amhi. Yakkhiniyā hatthato muttopi hi nāhaṁ ajarāmaro,

---

1. Siyā (Sī, Ka)

kiṁ me rajjena, rajjaṁ hi nāma sabbesaṁ anatthānaṁ sannipātaṭṭhānaṁ, tattha ṭhitakālato paṭṭhāya dunnikkhamaṁ hoti, tasmā taṁ anupagantvā **nibbutiṁ pariyesissaṁ**, **yattha maṁ maccu na maddiye**ti yattha ṭhitaṁ maṁ mahāseno maccurājā na maddiye na otthareyya na abhibhaveyya, taṁ nibbutiṁ amatamahānibbānaṁ pariyesissāmīti.

32. **Evāhaṁ cintayitvānā**ti evaṁ iminā vuttappakārena nānappakāraṁ saṁsāre ādīnavaṁ paccavekkhaṇena nibbāne ānisaṁsadassanena ca yoniso cintetvā. **Viravante mahājane**ti mayā vippayogadukkhāsahanena viravante paridevante mātāpituppamukhe mahante jane. **Nāgova bandhanaṁ chetvā**ti yathā nāma mahābalo hatthināgo dubbalataraṁ rajjubandhanaṁ sukheneva chindati, evameva ñātisaṅgādibhedassa tasmiṁ jane taṇhābandhanassa chindanena bandhanaṁ chetvā kānanasaṅkhātaṁ mahāvanaṁ pabbajjūpagamanavasena **pāvisiṁ.** Osānagāthā vuttatthā eva.

Tattha ca mahāsatto attano pabbajjādhippāyaṁ jānitvā "tāta kiṁkāraṇā pabbajasī"ti raññā vutto "deva ahaṁ mātukucchimhi dasa māse Gūthaniraye viya vasitvā mātu kucchito nikkhanto yakkhiniyā bhayena soḷasavassāni bandhanāgāre vasanto bahi oloketumpi na labhiṁ, Ussadaniraye pakkhitto viya ahosiṁ, yakkhinito muttopi ajarāmaro na homi, maccu nāmesa na sakkā kenaci jinituṁ, bhave ukkaṇṭhitomhi, yāva me byādhijarāmaraṇāni nāgacchanti, tāvadeva pabbajitvā dhammaṁ carissāmi, alaṁ me rajjena, anujānāhi maṁ deva pabbajitun"ti vatvā—

> "Yamekarattiṁ paṭhamaṁ, gabbhe vasati māṇavo.
> Abbhuṭṭhitova so yāti, sa gacchaṁ na nivattatī"ti[1]—

ādinā catuvīsatiyā gāthāhi pitu dhammaṁ desetvā "mahārāja tumhākaṁ rajjaṁ tumhākameva hotu, na mayhaṁ iminā attho, tumhehi saddhiṁ kathenteyeva byādhijarāmaraṇāni āgaccheyyuṁ, tiṭṭhatha tumhe"ti vatvā ayadāmaṁ chinditvā mattahatthī viya kañcanapañjaraṁ bhinditvā sīhapotako viya kāme pahāya mātāpitaro vanditvā nikkhami. Athassa pitā "ayaṁ nāma kumāro pabbajitukāmo, kimaṅgaṁ panāhaṁ, mamāpi rajjena attho

---

1. Khu 5. 353 piṭṭhe.

natthī"ti rajjaṁ pahāya tena saddhiṁ eva nikkhami, tasmiṁ nikkhamante devīpi amaccāpi brāhmaṇagahapatikādayopīti sakalanagaravāsino bhoge chaḍḍetvā nikkhamiṁsu. Samāgamo mahā ahosi, parisā dvādasayojanikā jātā, te ādāya mahāsatto Himavantaṁ pāvisi.

Sakko devarājā tassa nikkhantabhāvaṁ ñatvā Vissakammaṁ pesetvā dvādasayojanāyāmaṁ sattayojanavitthāraṁ assāmapadaṁ kāresi, sabbe ca pabbajitaparikkhāre paṭiyādāpesi. Idha mahāsattassa pabbajjā ca ovādadānañca brahmalokaparāyanatā ca parisāya sammā paṭipatti ca sabbā **Mahāgovindacariyāyaṁ**[1] vuttanayeneva veditabbā. Tadā mātāpitaro mahārājakulāni ahesuṁ, parisā Buddhaparisā, Ayogharapaṇḍito Lokanātho.

Tassa sesapāraminiddhāraṇā ānubhāvavibhāvanā ca heṭṭhā vuttanayeneva veditabbāti.

Ayogharacariyāvaṇṇanā niṭṭhitā.

---

4. Bhisacariyā[2]vaṇṇanā

34. Catutthe **yadā homi**, **Kāsīnaṁ puravaruttame**ti "Kāsī"ti bahuvacanavasena laddhavohārassa raṭṭhassa nagaravare Bārāṇasiyaṁ yasmiṁ kāle jātasaṁvaḍḍho hutvā vasāmīti attho. **Bhaginī ca bhātaro satta**, **nibbattā sottiye kule**ti Upakañcanādayo cha ahañcāti bhātaro satta sabbakaniṭṭhā Kañcanadevī nāma bhaginī cāti sabbe mayaṁ aṭṭha janā mantajjhenaniratatāya sottiye uditodite mahati brāhmaṇakule tadā nibbattā jātāti attho.

35. Bodhisatto hi tadā Bārāṇasiyaṁ asītikoṭivibhavassa brāhmaṇamahāsālassa putto hutvā nibbatti, tassa "Kañcanakumāro"ti nāmaṁ kariṁsu. Athassa padasā vicaraṇakāle aparo putto vijāyi, "Upakañcanakumāro"tissa nāmaṁ kariṁsu. Tato paṭṭhāya mahāsattaṁ

---

1. Khu 4. 388 piṭṭhe.
2. Mahākañcanacariyā (Sī)

“Mahākañcanakumāro”ti samudācaranti. Evaṁ paṭipāṭiyā satta puttā ahesuṁ. Sabbakaniṭṭhā pana ekā dhītā, tassā “Kañcanadevī”ti nāmaṁ kariṁsu. Mahāsatto vayappatto Takkasilaṁ gantvā sabbasippāni uggahetvā paccāgañchi.

Atha naṁ mātāpitaro gharāvāsena bandhitukāmā “attano samānajātikulato te dārikaṁ ānessāmā”ti vadiṁsu. So “amma tāta na mayhaṁ gharāvāsena attho, mayhañhi sabbo lokasannivāso āditto viya sappaṭibhayo, bandhanāgāraṁ viya palibuddhanaṁ, ukkārabhūmi viya jigucchо hutvā upaṭṭhāti, na me cittaṁ kāmesu rajjati, aññe vo puttā atthi, te gharāvāsena nimantethā”ti vatvā punappunaṁ yācitopi sahāyehi yācāpitopi na icchi, atha naṁ sahāyā “samma kiṁ pana tvaṁ patthayanto kāme paribhuñjituṁ na icchasī”ti pucchiṁsu. So tesaṁ attano nekkhammajjhāsayaṁ ārocesi. Tena vuttaṁ **“etesaṁ pubbajo āsin”**ti-ādi.

Tattha **etesaṁ pubbajo āsin**ti etesaṁ Upakañcanakādīnaṁ sattannaṁ jeṭṭhabhātiko ahaṁ tadā ahosiṁ. **Hirīsukkamupāgato**ti sukkavipākattā santānassa visodhanato ca sukkaṁ pāpajigucchanalakkhaṇaṁ hiriṁ bhusaṁ āgato, ativiya pāpaṁ jigucchanto āsinti attho. **Bhavaṁ disvāna bhayato**, **nekkhammābhirato ahan**ti kāmabhavādīnaṁ vasena sabbaṁ bhavaṁ pakkhandituṁ āgacchantaṁ caṇḍahatthiṁ viya hiṁsituṁ āgacchantaṁ ukkhittāsikaṁ vadhakaṁ viya sīhaṁ viya yakkhaṁ viya rakkhasaṁ viya ghoravisaṁ viya āsivisaṁ viya ādittaṁ aṅgāraṁ viya sappaṭibhayaṁ bhayānakabhāvato passitvā tato muccanatthañca pabbajjābhirato pabbajitvā “kathaṁ nu kho dhammacariyaṁ sammāpaṭipattiṁ pūreyyaṁ, jhānasamāpattiyo ca nibbatteyyan”ti pabbajjākusaladhammapaṭhamajjhānādi-abhirato tadā ahaṁ āsinti attho.

36. **Pahitā**ti mātāpitūhi pesitā. **Ekamānasā**ti samānajjhāsayā pubbe mayā ekacchandā manāpacārino mātāpitūhi pahitattā pana mama paṭikkūlaṁ amanāpaṁ vadantā. **Kāmehi maṁ nimantentī**ti mahāpitūhi vā ekamānasā kāmehi maṁ nimantenti. **Kulavaṁsaṁ dhārehī**ti gharāvāsaṁ saṇṭhapento attano kulavaṁsaṁ dhārehi patiṭṭhapehīti kāmehi maṁ nimantesunti attho.

37. **Yaṁ tesaṁ vacanaṁ vuttan**ti tesaṁ mama piyasahāyānaṁ yaṁ vacanaṁ vuttaṁ. **Gihidhamme sukhāvahan**ti gihibhāve sati gahaṭṭhabhāve ṭhitassa purisassa ñāyānugatattā diṭṭhadhammikassa samparāyikassa ca sukhassa āvahanato sukhāvahaṁ. **Taṁ me ahosi kaṭhinan**ti taṁ tesaṁ mayhaṁ sahāyānaṁ mātāpitūnañca vacanaṁ ekanteneva nekkhammābhiratattā amanāpabhāvena me kaṭhinaṁ pharusaṁ divasaṁ santattaphālasadisaṁ ubhopi kaṇṇe jhāpentaṁ viya ahosi.

38. **Te maṁ tadā ukkhipantan**ti te mayhaṁ sahāyā mātāpitūhi attano ca upanimantanavasena anekavāraṁ upanīyamāne kāme uddhamuddhaṁ khipantaṁ chaḍḍentaṁ paṭikkhipantaṁ maṁ **pucchiṁsu. Patthitaṁ mamā**ti ito visuddhataraṁ kiṁ nu kho iminā patthitanti mayā abhipatthitaṁ mama taṁ patthanaṁ pucchiṁsu "kiṁ tvaṁ patthayase samma, yadi kāme na bhuñjasī"ti.

39. **Atthakāmo**ti attano atthakāmo, pāpabhīrūti attho. "Attakāmo"tipi Pāḷi. **Hitesinan**ti mayhaṁ hitesīnaṁ piyasahāyānaṁ. Keci "atthakāmahitesinan"ti paṭhanti, taṁ na sundaraṁ.

40. **Pitu mātu ca sāvayun**ti te mayhaṁ sahāyā anivattanīyaṁ mama pabbajjāchandaṁ viditvā pabbajitukāmatādīpakaṁ mayhaṁ vacanaṁ pitu mātu ca sāvesuṁ. "Yagghe ammatātā jānātha, ekanteneva Mahākañcanakumāro pabbajissati, na so sakkā kenaci upāyena kāmesu upanetun"ti[1] avocuṁ. **Mātāpitā evamāhū**ti tadā mayhaṁ mātāpitaro mama sahāyehi vuttaṁ mama vacanaṁ sutvā evamāhaṁsu "sabbeva pabbajāma bho"ti, yadi Mahākañcanakumārassa nekkhammaṁ abhirucitaṁ, yaṁ tassa abhirucitaṁ, tadamhākampi abhirucitameva, tasmā **sabbeva pabbajāma bho**ti. "Bho"ti tesaṁ brāhmaṇānaṁ ālapanaṁ. "Pabbajāma kho"tipi pāṭho, pabbajāma evāti attho. Mahāsattassa hi pabbajjāchandaṁ viditvā Upakañcanādayo cha bhātaro bhaginī ca Kañcanadevī pabbajitukāmāva ahesuṁ, tena tepi mātāpitūhi gharāvāsena nimantiyamānā na icchiṁsuyeva. Tasmā evamāhaṁsuṁ "sabbeva pabbajāma bho"ti.

---

1. Patāretunti (Sī)

Evañca pana vatvā mahāsattaṁ mātāpitaro pakkositvā attanopi adhippāyaṁ tassa ācikkhitvā "tāta yadi pabbajitukāmosi, asītikoṭidhanaṁ tava santakaṁ yathāsukhaṁ vissajjehī"ti āhaṁsu. Atha naṁ mahāpuriso kapaṇaddhikādīnaṁ vissajjetvā mahābhinikkhamanaṁ nikkhamitvā Himavantaṁ pāvisi. Tena saddhiṁ mātāpitaro cha bhātaro ca bhaginī ca eko dāso ekā dāsī eko ca sahāyo gharāvāsaṁ pahāya agamaṁsu. Tena vuttaṁ—

41. "Ubho mātā pitā mayhaṁ, bhaginī ca satta bhātaro.
Amitadhanaṁ chaḍḍayitvā, pavisimhā mahāvanan"ti.

Jātakaṭṭhakathāyaṁ[1] pana "mātāpitūsu kālaṁkatesu tesaṁ kattabbakiccaṁ katvā mahāsatto mahābhinikkhamanaṁ nikkhamī"ti vuttaṁ.

Evaṁ Himavantaṁ pavisitvā ca te bodhisattappamukhā ekaṁ padumasaraṁ nissāya ramaṇīye bhūmibhāge assamaṁ katvā pabbajitvā vanamūlaphalāhārā yāpayiṁsu. Tesu Upakañcanādayo aṭṭha janā vārena phalāphalaṁ āharitvā ekasmiṁ pāsāṇaphalake attano itaresañca koṭṭhāse katvā ghaṇṭisaññaṁ datvā attano koṭṭhāsaṁ ādāya vasanaṭṭhānaṁ pavisanti. Sesāpi ghaṇṭisaññāya paṇṇasālato nikkhamitvā attano attano pāpuṇanakoṭṭhāsaṁ ādāya vasanaṭṭhānaṁ gantvā paribhuñjitvā samaṇadhammaṁ karonti.

Aparabhāge bhisāni āharitvā tatheva khādanti. Tattha te[2] ghoratapā paramadhitindriyā[3] kasiṇaparikammaṁ karontā vihariṁsu. Atha nesaṁ sīlatejena Sakkassa bhavanaṁ kampi. Sakko taṁ kāraṇaṁ ñatvā "ime isayo vīmaṁsissāmī"ti attano ānubhāvena mahāsattassa koṭṭhāse tayo divase antaradhāpesi. Mahāsatto paṭhamadivase koṭṭhāsaṁ adisvā "mama koṭṭhāso pamuṭṭho bhavissatī"ti cintesi. Dutiyadivase "mama dosena bhavitabbaṁ, paṇāmanavasena mama koṭṭhāsaṁ na ṭhapitaṁ maññe"ti cintesi. Tatiyadivase "taṁ kāraṇaṁ sutvā khamāpessāmī"ti sāyanhasamaye ghaṇṭisaññaṁ datvā tāya saññāya sabbesu sannipatitesu tamatthaṁ ārocetvā tīsupi

1. Jātaka-Ṭṭha 4. 305 piṭṭhe. 2. Tathā (Sī) 3. Parivāritindriyā (Sī)

divasesu tehi jeṭṭhakoṭṭhāsassa ṭhapitabhāvaṁ sutvā "tumhehi mayhaṁ koṭṭhāso ṭhapito, mayā pana na laddho, kiṁ nu kho kāraṇan"ti āha. Taṁ sutvā sabbeva saṁvegappattā ahesuṁ.

Tasmiṁ assame rukkhadevatāpi attano bhavanato otaritvā tesaṁ santike nisīdi. Manussānaṁ hatthato palāyitvā araññaṁ paviṭṭho eko vāraṇo ahituṇḍikahatthato palāyitvā mutto sappakīḷāpanako eko vānaro ca tehi isīhi kataparicayā tadā tesaṁ santikaṁ gantvā ekamantaṁ aṭṭhaṁsu. Sakkopi "isigaṇaṁ pariggaṇhissāmī"ti adissamānakāyo tattheva aṭṭhāsi. Tasmiñca khaṇe bodhisattassa kaniṭṭho Upakañcanatāpaso uṭṭhāya bodhisattaṁ vanditvā sesānaṁ apacitiṁ dassetvā "ahaṁ saññaṁ paṭṭhapetvā[1] attānaññeva sodhetuṁ labhāmī"ti pucchitvā "āma labhasī"ti vutte isigaṇamajjhe ṭhatvā sapathaṁ karonto—

"Assaṁ gavaṁ rajataṁ jātarūpaṁ,
Bhariyaṁ ca so idha labhataṁ manāpaṁ.
Puttehi dārehi samaṅgi hotu,
Bhisāni te brāhmaṇa yo ahāsī"ti[2]—

imaṁ gāthaṁ abhāsi. Imaṁ hi so "yattakāni piyavatthūni honti, tehi vippayoge tattakāni dukkhāni uppajjantī"ti vatthukāme garahanto āha.

Taṁ sutvā isigaṇo "mārisa mā kathaya, atibhāriyo te sapatho"ti kaṇṇe pidahi. Bodhisattopi "atibhāriyo te sapatho, na tvaṁ tāta gaṇhasi, tava pattāsane nisīdā"ti āha. Sesāpi sapathaṁ karontā yathākkamaṁ—

"Mālaṁ ca so kāsikacandanaṁ ca,
Dhāretu putta'ssa bahū bhavantu.
Kāmesu tibbaṁ kurutaṁ apekkhaṁ,
Bhisāni te brāhmaṇa yo ahāsi.

---

1. Aññaṁ apaṭṭhapetvā (Ka)
2. Khu 5. 285 piṭṭhe.

Pahūtadhañño kasimā yasassī,
Putte gihī dhanimā sabbakāme.
Vayaṁ apassaṁ gharamāvasātu,
Bhisāni te brāhmaṇa yo ahāsi.

So khattiyo hotu pasayhakārī,
Rājābhirājā balavā yasassī.
Sacāturantaṁ mahi'māvasātu,
Bhisāni te brāhmaṇa yo ahāsi.

So brāhmaṇo hotu avītarāgo,
Muhuttanakkhattapathesu yutto.
Pūjetu naṁ raṭṭhapatī yasassī,
Bhisāni te brāhmaṇa yo ahāsi.

Ajjhāyakaṁ sabbasamantavedaṁ[1],
Tapassinaṁ maññatu sabbaloko.
Pūjentu naṁ jānapadā samecca,
Bhisāni te brāhmaṇa yo ahāsi.

Catussadaṁ gāmavaraṁ samiddhaṁ,
Dinnaṁ hi so bhuñjatu vāsavena.
Avītarāgo maraṇaṁ upetu,
Bhisāni te brāhmaṇa yo ahāsi.

So gāmaṇī hotu sahāyamajjhe,
Naccehi gītehi pamodamāno.
So rājato byasanamā'lattha kiñci,
Bhisāni te brāhmaṇa yo ahāsi.

Taṁ ekarājā pathaviṁ vijetvā,
Itthīsahassassa ṭhapetu agge.
Sīmantinīnaṁ pavarā bhavātu,
Bhisāni te brāhmaṇa yā ahāsi.

---

1. Sabbasamattavedaṁ (Sī, Ka)

Isīnaṁ hi sā sabbasamāgatānaṁ,
Bhuñjeyya sāduṁ avikampamānā.
Carātu lābhena vikatthamānā,
Bhisāni te brāhmaṇa yā ahāsi.

Āvāsiko hotu mahāvihāre,
Navakammiko hotu Gajaṅgalāyaṁ.
Ālokasandhiṁ divasaṁ karotu,
Bhisāni te brāhmaṇa yo ahāsi.

So bajjhataṁ pāsasatehi chamhi,
Rammā vanā nīyatu rājadhāniṁ.
Tuttehi so haññatu pācanehi,
Bhisāni te brāhmaṇa yo ahāsi.

Alakkamālī tipukaṇṇapiṭṭho,
Laṭṭhīhato sappamukhaṁ upetu.
Sakacchabandho visikhaṁ carātu,
Bhisāni te brāhmaṇa yo ahāsī"ti[1]—

imā gāthāyo avocuṁ.

Tattha **tibban**ti vatthukāmakilesakāmesu bahalaṁ apekkhaṁ karotu. **Kasimā**ti sampannakasikammo. **Putte gihī dhanimā sabbakāme**ti putte labhatu, gihī hotu, sattavidhena dhanena dhanimā hotu, rūpādibhede sabbakāme labhatu. **Vayaṁ apassan**ti mahallakakālepi apabbajitvā attano vayaṁ apassanto pañcakāmaguṇasamiddhaṁ gharameva āvasatu. **Rājābhirājā**ti rājūnaṁ antare atirājā. **Avītarāgo**ti purohitaṭṭhānataṇhāya sataṇho. **Tapassinan**ti tapasīlaṁ, sīlasampannoti naṁ maññatu. **Catussadan**ti ākiṇṇamanussatāya manussehi pahūtadhaññatāya dhaññena sulabhadārutāya dārūhi sampannodakatāya udakenāti catūhi ussannaṁ. **Vāsavenā**ti vāsavena dinnaṁ viya acalaṁ, vāsavato laddhavarānubhāveneva[2] rājānaṁ ārādhetvā tena dinnantipi attho. **Avītarāgo**ti avigatarāgo kaddame sūkaro viya kāmapaṅke nimuggova hotu.

1. Khu 5. 285 piṭṭhādīsu.
2. Laddhavarānubhāvenekaṁ (Sī)

Gāmaṇīti gāmajeṭṭhako. **Tan**ti taṁ itthiṁ. **Ekarājā**ti aggarājā. **Itthīsahassassā**ti vacanamaṭṭhatāya vuttaṁ, soḷasannaṁ itthisahassānaṁ aggaṭṭhāne ṭhapetūti attho. **Sīmantinīnan**ti sīmantadharānaṁ, itthīnanti attho. **Sabbasamāgatānan**ti sabbesaṁ sannipatitānaṁ majjhe nisīditvā. **Avikampamānā**ti anosakkamānā sādurasaṁ bhuñjatūti attho. **Carātu lābhena vikatthamānā**ti lābhahetu siṅgāravesaṁ gahetvā lābhaṁ uppādetuṁ caratu. **Āvāsiko**ti āvāsajagganako. **Gajaṅgalāyan**ti evaṁnāmake nagare, tattha kira dabbasambhārā sulabhā. **Ālokasandhiṁ divasan**ti ekadivasena ekameva vātapānaṁ karotu. So kira devaputto Kassapabuddhakāle Gajaṅgalanagaraṁ[1] nissāya yojanike mahāvihāre āvāsiko saṁghatthero hutvā jiṇṇe vihāre navakammāni karontova mahādukkhaṁ anubhavi, taṁ sandhāyāha.

Pāsasatehīti bahūhi pāsehi. **Chamhī**ti catūsu pādesu gīvāya kaṭibhāge cāti chasu ṭhānesu. **Tuttehī**ti dvikaṇṭakāhi dīghalaṭṭhīhi. **Pācanehī**ti rassapācanehi, aṅkusakehi vā. **Alakkamālī**ti ahituṇḍikena kaṇṭhe parikkhipitvā ṭhapitāya alakkamālāya samannāgato. **Tipukaṇṇapiṭṭho**ti tipupiḷandhanena piḷandhitapiṭṭhikaṇṇo kaṇṇapiṭṭho. **Laṭṭhihato**ti sappakīḷāpanaṁ sikkhāpayamāno laṭṭhiyā hato hutvā. Sabbaṁ te kāmabhogaṁ gharāvāsaṁ attanā attanā anubhūtadukkhañca jigucchantā tathā tathā sapathaṁ karontā evamāhaṁsu.

Atha bodhisatto "sabbehi imehi sapatho kato, mayāpi kātuṁ vaṭṭatī"ti sapathaṁ karonto—

> "Yo ve anaṭṭhaṁva naṭṭhanti cāha,
> Kāmeva so labhataṁ bhuñjataṁ ca.
> Agāramajjhe maraṇaṁ upetu,
> Yo vā bhonto saṅkati kañci devā"ti[2]—

imaṁ gāthamāha.

Tattha **bhonto**ti bhavanto. **Saṅkatī**ti āsaṅkati. **Kañcī**ti aññataraṁ.

---

1. Kajaṅgalanagaraṁ (Sī) 2. Khu 5. 287 piṭṭhe.

Atha Sakko "sabbepime kāmesu nirapekkhā"ti jānitvā saṁviggamānaso na imesu kenacipi bhisāni nītāni, nāpi tayā anaṭṭhaṁ naṭṭhanti vuttaṁ, api ca ahaṁ tumhe vīmaṁsitukāmo antaradhāpesinti dassento—

"Vīmaṁsamāno isino bhisāni,
Tīre gahetvāna thale nidhesiṁ.
Suddhā apāpā isayo vasanti,
Etāni te brahmacārī bhisānī"ti[1]—

osānagāthamāha.

Taṁ sutvā bodhisatto—

"Na te naṭā no pana kīḷaneyyā,
Na bandhavā no pana te sahāyā[2].
Kismiṁ vu'patthambha sahassanetta,
Isīhi tvaṁ kīḷasi Devarājā"ti[3]—

Sakkaṁ tajjesi.

Atha naṁ Sakko—

"Ācariyo mesi pitā ca mayhaṁ,
Esā patiṭṭhā khalitassa brahme.
Ekāparādhaṁ khama bhūripañña,
Na paṇḍitā kodhabalā bhavantī"ti[3]—

khamāpesi.

Mahāsatto Sakkassa devarañño khamitvā sayaṁ isigaṇaṁ khamāpento—

"Suvāsitaṁ isinaṁ ekarattaṁ,
Yaṁ Vāsavaṁ bhūtapati'ddasāma.
Sabbeva bhonto sumanā bhavantu,
Yaṁ brāhmaṇo paccupādī[4] bhisānī"ti[3]—

āha.

1. Khu 5. 287 piṭṭhe. 2. Sahāsā (Sī) 3. Khu 5. 288 piṭṭhe. 4. Paccapādī (Sī)

Tattha **na te naṭā**ti Devarāja mayaṁ tava naṭā vā kīḷitabbayuttakā vā na homa. Nāpi tava ñātakā, na **sahāyā** hassaṁ kātabbā. Atha tvaṁ **kismiṁ vupatthambhā**ti kiṁ upatthambhakaṁ katvā, kiṁ nissāya isīhi saddhiṁ kīḷasīti attho. **Esā patiṭṭhā**ti esā tava pādacchāyā ajja mama khalitassa aparādhassa patiṭṭhā hotu. **Suvāsitan**ti āyasmantānaṁ isīnaṁ ekarattimpi imasmiṁ araññe vasitaṁ suvasitameva. Kiṁkāraṇā? **Yaṁ vāsavaṁ bhūtapatiṁ** addasāma. Sace hi mayaṁ nagare avasimhā, na imaṁ addasāma. **Bhonto**ti bhavanto. Sabbepi **sumanā bhavantu** tussantu, Sakkassa devarañño khamantu, kiṁkāraṇā? **Yaṁ brāhmaṇo paccupādī bhisāni** yasmā tumhākaṁ ācariyo bhisāni alabhīti. Sakko isigaṇaṁ vanditvā devalokaṁ gato. Isigaṇopi jhānābhiññāyo nibbattetvā brahmalokūpago ahosi, tadā Upakañcanādayo cha bhātaro Sāriputta moggallānamahākassapa-anuruddhapuṇṇa-ānandattherā, bhaginī Uppalavaṇṇā, dāsī Khujjuttarā, dāso Citto gahapati, rukkhadevatā Sātāgiro, vāraṇo Pālileyyanāgo, vānaro Madhuvāsiṭṭho, Sakko Kāḷudāyī, Mahākañcanatāpaso Lokanātho.

Tassa idhāpi heṭṭhā vuttanayeneva dasa pāramiyo niddhāretabbā. Tathā accantameva kāmesu anapekkhatādayo guṇānubhāvā vibhāvetabbāti.

Bhisacariyāvaṇṇanā niṭṭhitā.

---

5. Soṇapaṇḍitacariyāvaṇṇanā

42. Pañcame **nagare Brahmavaḍḍhane**ti Brahmavaḍḍhananāmake nagare. **Kulavare**ti aggakule. **Seṭṭhe**ti pāsaṁsatame. **Mahāsāle**ti mahāsāre. **Ajāyahan**ti ajāyiṁ ahaṁ. Idaṁ vuttaṁ hoti—tasmiṁ kāle “brahmavaḍḍhanan”ti laddhanāme Bārāṇasinagare **yadā homi** bhavāmi paṭivasāmi, tadā abhijātasampattiyā uditoditabhāvena agge vijjāvatasampattiyā seṭṭhe asītikoṭivibhavatāya mahāsāle brāhmaṇakule ahaṁ uppajjinti.

Tadā hi mahāsatto brahmalokato cavitvā Brahmavaḍḍhananagare asītikoṭivibhavassa aññatarassa brāhmaṇamahāsālassa putto hutvā nibbatti, tassa nāmaggahaṇadivase "Soṇakumāro"ti nāmaṁ kariṁsu. Tassa padasā gamanakāle aññopi satto brahmalokā cavitvā bodhisattassa mātuyā kucchimhi paṭisandhiṁgaṇhi, tassa jātassa "Nandakumāro"ti nāmaṁ kariṁsu. Tesaṁ uggahitavedānaṁ sabbasippanipphattippattānaṁ vayappattānaṁ rūpasampadaṁ disvā tuṭṭhahaṭṭhā mātāpitaro "gharabandhanena bandhissāmā"ti paṭhamaṁ Soṇakumāraṁ āhaṁsu "tāta te patirūpakulato dārikaṁ ānessāma, tvaṁ kuṭumbaṁ paṭipajjāhī"ti.

Mahāsatto "alaṁ mayhaṁ gharāvāsena, ahaṁ yāvajīvaṁ tumhe paṭijaggitvā tumhākaṁ accayena pabbajissāmī"ti āha, mahāsattassa hi tadā tayopi bhavā ādittaṁ agāraṁ viya aṅgārakāsu viya ca upaṭṭhahiṁsu. Visesato panesa nekkhammajjhāsayo nekkhammādhimutto ahosi. Tassa adhippāyaṁ ajānantā te punappunaṁ kathentāpi tassa cittaṁ alabhitvā Nandakumāraṁ āmantetvā "tāta tena hi tvaṁ kuṭumbaṁ paṭipajjāhī"ti vatvā tenāpi "nāhaṁ mama bhātarā chaḍḍitakheḷaṁ sīsena ukkhipāmi, ahampi tumhākaṁ accayena bhātarā saddhiṁ pabbajissāmī"ti vutte "ime evaṁ taruṇā kāme jahanti, kimaṅgaṁ pana mayanti sabbeva pabbajissāmā"ti cintetvā "tāta kiṁ vo amhākaṁ accayena pabbajjāya, sabbe saheva pabbajāmā"ti vatvā ñātīnaṁ dātabbayuttakaṁ datvā dāsajanaṁ bhujissaṁ katvā rañño ārocetvā sabbaṁ dhanaṁ vissajjetvā mahādānaṁ pavattetvā cattāropi janā Brahmavaḍḍhananagarā nikkhamitvā Himavantappadese padumapuṇḍarīkamaṇḍitaṁ mahāsaraṁ nissāya ramaṇīye vanasaṇḍe assamaṁ māpetvā pabbajitvā tattha vasiṁsu. Tena vuttaṁ—

43. "Tadāpi lokaṁ disvāna, andhībhūtaṁ tamotthaṭaṁ.
Cittaṁ bhavato patikuṭati, tuttavegahataṁ viya.

44. Disvāna vividhaṁ pāpaṁ, evaṁ cintesahaṁ tadā.
Kadāhaṁ gehā nikkhamma, pavisissāmi kānanaṁ.

45. Tadāpi maṁ nimantiṁsu, kāmabhogehi ñātayo.
Tesampi chandamācikkhiṁ, mā nimantetha tehi maṁ.

46. Yo me kaniṭṭhako bhātā, Nando nāmāsi paṇḍito.
Sopi maṁ anusikkhanto, pabbajjaṁ samarocayi.

47. Ahaṁ Soṇo ca Nando ca, ubho mātāpitā mama.
Tadāpi bhoge chaḍḍetvā, pāvisimhā mahāvanan"ti.

Tattha **tadāpī**ti yadā ahṁ Brahmavaḍḍhananagare Soṇo nāma brāhmaṇakumāro ahosiṁ, tadāpi. **Lokaṁ disvānā**ti sakalampi sattalokaṁ paññācakkhunā passitvā. **Andhībhūtan**ti paññācakkhuvirahena andhajātaṁ andhabhāvaṁ pattaṁ. **Tamotthaṭan**ti avijjandhakārena abhibhūtaṁ. **Cittaṁ bhavato patikuṭatī**ti jāti-ādisaṁvegavatthupaccavekkhaṇena kāmādibhavato mama cittaṁ saṅkuṭati sannilīyati na visarati. **Tuttavegahataṁ viyā**ti tuttaṁ vuccati ayokaṇṭakasīso dīghadaṇḍo, yo patodoti vuccati, tena vegasā abhihato yathā hatthājānīyo saṁvegappatto hoti, evaṁ mama cittaṁ tadā kāmādīnavapaccavekkhaṇena saṁvegappattanti dasseti.

Disvāna vividhaṁ pāpanti gehaṁ āvasantehi gharāvāsanimittaṁ chandadosādivasena karīyamānaṁ nānāvidhaṁ pāṇātipātādipāpakammañceva tannimittañca nesaṁ lāmakabhāvaṁ passitvā. **Evaṁ cintesahaṁ tadā**ti "kadā nu kho ahaṁ mahāhatthī viya ayabandhanaṁ gharabandhanaṁ chinditvā gehato nikkhamanavasena vanaṁ pavisissāmī"ti evaṁ tadā Soṇakumārakāle cintesiṁ ahaṁ. **Tadāpi maṁ nimantiṁsū**ti na kevalaṁ Ayogharapaṇḍitādikāleyeva, atha kho tadāpi tasmiṁ Soṇakumārakālepi maṁ mātāpitu-ādayo ñātayo kāmabhogino kāmajjhāsayā "ehi tāta imaṁ asītikoṭidhanaṁ vibhavaṁ paṭipajja, kulavaṁsaṁ patiṭṭhāpehī"ti uḷārehi bhogehi nimantayiṁsu. **Tesampi chandamācikkhin**ti tesampi mama ñātīnaṁ tehi kāmabhogehi mā maṁ nimantayittāti attano chandampi ācikkhiṁ, pabbajjāya ninnajjhāsayampi kathesiṁ, yathājjhāsayaṁ paṭipajjathāti adhippāyo.

Sopi maṁ anu sikkhantoti "ime kāmā nāma appassādā bahudukkhā bahūpāyāsā"ti-ādinā[1] nayena nānappakāraṁ kāmesu ādīnavaṁ paccavekkhitvā yathāhaṁ sīlādīni sikkhanto pabbajjaṁ rocesiṁ, sopi

1. Ma 1. 182; Ma 2. 28; Vi 2. 175 piṭṭhādīsu.

Nandapaṇḍito tatheva tassa nekkhammena maṁ anusikkhanto **pabbajjaṁ samarocayīti**. **Ahaṁ Soṇo ca Nando cā**ti tasmiṁ kāle Soṇanāmako ahaṁ mayhaṁ kaniṭṭhabhātā Nando cāti. **Ubho mātāpitāmamā**ti "ime nāma puttakā evaṁ taruṇakālepi kāme jahanti, kimaṅgaṁ pana mayan"ti uppannasaṁvegā mātāpitaro ca. **Bhoge chaḍḍetvā**ti asītikoṭivibhavasamiddhe mahā bhoge anapekkhacittā kheḷapiṇḍaṁ viya pariccajitvā mayaṁ cattāropi janā Himavantappadese **mahāvanaṁ** nekkhammajjhāsayena pavisimhāti attho.

Pavisitvā ca te tattha ramaṇīye bhūmibhāge assamaṁ māpetvā tāpasapabbajjāya pabbajitvā tattha vasiṁsu. Te ubhopi bhātaro mātāpitaro paṭijaggiṁsu. Tesu Nandapaṇḍito "mayā ābhataphalāphalāneva mātāpitaro khādāpessāmī"ti hiyyo ca purimagocaragahitaṭṭhānato ca yāni tāni avasesāni phalāphalāni pātova ānetvā mātāpitaro khādāpeti. Te tāni khāditvā mukhaṁ vikkhāletvā uposathikā honti. Soṇapaṇḍito pana dūraṁ gantvā madhuramadhurāni supakkāni āharitvā upanāmeti. Atha naṁ te "tāta kaniṭṭhena ābhatāni mayaṁ khāditvā uposathikā jātā, idāni no attho natthī"ti vadanti. Iti tassa phalāphalāni paribhogaṁ na labhanti vinassanti, punadivasādīsupi tathevāti evaṁ so pañcābhiññatāya dūrampi gantvā āharati, te pana na khādanti.

Atha mahāsatto cintesi "mātāpitaro sukhumālā, Nando ca yāni tāni apakkāni duppakkāni phalāphalāni āharitvā khādāpeti, evaṁ sante ime na ciraṁ pavattissanti, vāressāmi nan"ti. Atha naṁ āmantetvā "Nanda ito paṭṭhāya phalāphalaṁ āharitvā mamāgamanaṁ patimānehi, ubho ekatova khādāpessāmā"ti āha. Evaṁ vuttepi attano puññaṁ paccāsīsanto na tassa vacanamakāsi. Mahāsatto taṁ upaṭṭhānaṁ āgataṁ "na tvaṁ paṇḍitānaṁ vacanaṁ karosi, ahaṁ jeṭṭho, mātāpitaro ca mameva bhāro, ahameva ne paṭijaggissāmi, tvaṁ ito aññattha yāhī"ti tassa accharaṁ pahari.

So tena paṇāmito tattha ṭhātuṁ asakkonto taṁ vanditvā mātāpitūnaṁ tamatthaṁ ārocetvā attano paṇṇasālaṁ pavisitvā

kasiṇaṁ oloketvā taṁdivasameva aṭṭha ca samāpattiyo pañca ca abhiññāyo nibbattetvā cintesi "kiṁ nu kho ahaṁ Sinerupādato ratanavālukaṁ āharitvā mama bhātu paṇṇasālāpariveṇaṁ ākiritvā khamāpessāmi, udāhu Anotattato udakaṁ āharitvā khamāpessāmi. Atha vā me bhātā devatāvasena khameyya, cattāro mahārājāno Sakkañca devarājānaṁ ānetvā khamāpessāmi, evaṁ pana na sobhissati, ayaṁ kho Manojo Brahmavaḍḍhanarājā sakalajambudīpe aggarājā, taṁ ādiṁ katvā sabbe rājāno ānetvā khamāpessāmi, evaṁ sante mama bhātu guṇo sakalajambudīpaṁ avattharitvā gamissati, cando viya sūriyo viya ca paññāyissatī"ti.

So tāvadeva iddhiyā gantvā Brahmavaḍḍhananagare tassa rañño nivesanadvāre otaritvā "eko tāpaso tumhe daṭṭhukāmo"ti rañño ārocāpetvā tena katokāso tassa santikaṁ gantvā ahaṁ attano balena sakalajambudīpe rajjaṁ gahetvā tava dassāmīti. Kathaṁ pana tumhe bhante sakalajambudīpe rajjaṁ gahetvā dassathāti. Mahārāja kassaci vadhacchedaṁ akatvā attano iddhiyāva gahetvā dassāmīti mahatiyā senāya saddhiṁ taṁ ādāya Kosalaraṭṭhaṁ gantvā nagarassa avidūre khandhāvāraṁ nivesetvā "yuddhaṁ vā no detu, vase vā vattatū"ti Kosalarañño dūtaṁ pāhesi. Tena kujjhitvā yuddhasajjena hutvā nikkhantena saddhiṁ yuddhe āraddhe attano iddhānubhāvena yathā dvinnaṁ senānaṁ pīḷanaṁ na hoti, evaṁ katvā yathā ca Kosalarājā tassa vase vattati, evaṁ vacanapaṭivacanaharaṇehi saṁvidahi. Etenupāyena sakalajambudīpe rājāno tassa vase vattāpesi.

So tena parituṭṭho Nandapaṇḍitaṁ āha "bhante tumhehi yathā mayhaṁ paṭiññātaṁ, tathā kataṁ, bahūpakārā me tumhe, kimahaṁ tumhākaṁ karissāmi, ahaṁ hi te sakalajambudīpe upaḍḍharajjampi[1] dātuṁ icchāmi, kimaṅgaṁ pana hatthi assa ratha maṇi muttā pavāḷa rajata suvaṇṇa dāsi dāsaparijanaparicchedan"ti. Taṁ sutvā Nandapaṇḍito na me te mahārāja rajjena attho, nāpi hatthiyānādīhi, api ca kho te raṭṭhe asukasmiṁ nāma assame mama mātāpitaro pabbajitvā vasanti, tyāhaṁ upaṭṭhahanto

---

1. Uparajjampi (Ka)

ekasmiṁ aparādhe mama jeṭṭhabhātikena Soṇapaṇḍitena nāma mahesinā paṇādhito, svāhaṁ taṁ ādāya tassa santikaṁ gantvā khamāpessāmi, tassa me tvaṁ khamāpane sahāyo hohīti. Rājā "sādhū"ti sampaṭicchitvā catuvīsati-akkhobhanī[1] parimāṇāya senāya parivuto ekasatarājūhi saddhiṁ Nandapaṇḍitaṁ purakkhatvā taṁ assamapadaṁ patvā caturaṅgulappadesaṁ muñcitvā ākāse ṭhitena kājena Anotattato udakaṁ āharitvā pānīyaṁ paṭisāmetvā pariveṇaṁ sammajjitvā mātāpitūnaṁ āsannappadese nisinnaṁ jhānaratisamappitaṁ mahāsattaṁ upasaṅkamitvā Nandapaṇḍito naṁ khamāpesi. Mahāsatto Nandapaṇḍitaṁ mātaraṁ paṭicchāpetvā attanā yāvajīvaṁ pitaraṁ paṭijaggi. Tesaṁ pana rājūnaṁ—

"Ānando ca pamodo ca, sadā hasitakīḷitaṁ.
Mātaraṁ paricaritvāna, labbhametaṁ vijānatā.

Ānando ca pamodo ca, sadā hasitakīḷitaṁ.
Pitaraṁ paricaritvāna, labbhametaṁ vijānatā.

Dānañca peyyavajjañca, atthacariyā ca yā idha.
Samānattatā ca dhammesu, tattha tattha yathārahaṁ.
Ete kho saṅgahā loke, rathassāṇīva yāyato.

Ete ca saṅgahā nāssu, na mātā puttakāraṇā.
Labhetha mānaṁ pūjaṁ vā, pitā vā puttakāraṇā.

Yasmā ca saṅgahā ete, sammapekkhanti paṇḍitā.
Tasmā mahattaṁ papponti, pāsaṁsā ca bhavanti te.

Brahmāti mātāpitaro, pubbācariyāti vuccare.
Āhuneyyā ca puttānaṁ, pajāya anukampakā.

Tasmā hi ne namasseyya, sakkareyya ca paṇḍito.
Annena atha pānena, vatthena sayanena ca.
Ucchādanena nhāpanena, pādānaṁ dhovanena ca.

Tāya naṁ pāricariyāya, mātāpitūsu paṇḍitā.
Idheva naṁ pasaṁsanti, pecca sagge pamodatī"ti[2]—

---

1. ...akkhobhiṇī... (Sī, Ka)

2. Khu 6. 81 piṭṭhādīsu.

Buddhalīḷāya dhammaṁ desesi, taṁ sutvā sabbepi te rājāno sabalakāyā pasīdiṁsu. Atha ne pañcasu sīlesu patiṭṭhāpetvā "dānādīsu appamattā hothā"ti ovaditvā vissajjesi. Te sabbepi dhammena rajjaṁ kāretvā āyupariyosāne devanagaraṁ pūrayiṁsu. Bodhisatto "ito paṭṭhāya mātaraṁ paṭijaggāhī"ti mātaraṁ Nandapaṇḍitaṁ paṭicchāpetvā attanā yāvajīvaṁ pitaraṁ paṭijaggi. Te ubhopi āyupariyosāne brahmalokaparāyanā ahesuṁ. Tadā mātāpitaro mahārājakulāni, Nandapaṇḍito Ānandatthero, Manojo rājā Sāriputtatthero, ekasatarājāno asītimahātherā ceva aññataratherā ca, catuvīsati-akkhobhanīparisā Buddhaparisā, Soṇapaṇḍito Lokanātho.

Tassa kiñcāpi sātisayā nekkhammapāramī, tathāpi heṭṭhā vuttanayeneva sesapāramiyo ca niddhāretabbā. Tathā accantameva kāmesu anapekkhatā, mātāpitūsu tibbo sagāravasappatissabhāvo, mātāpitu-upaṭṭhānena atitti, satipi nesaṁ upaṭṭhāna sabbakālaṁ samāpattivihārehi vītināmananti evamādayo mahāsattassa guṇānubhāvā vibhāvetabbāti.

Soṇapaṇḍitacariyāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Nekkhammapāramī niṭṭhitā.

---

6. Temiyacariyāvaṇṇanā

48. Chaṭṭhe **Kāsirājassa atrajo**ti Kāsirañño atrajo putto **yadā homi**, tadā **mūgapakkhoti nāmena**, **Temiyoti vadanti man**ti Temiyoti nāmena mūgapakkhavatādhiṭṭhānena "Mūgapakkho"ti mātāpitaro ādiṁ katvā sabbeva maṁ vadantīti sambandho. Mahāsattassa hi jātadivase sakalakāsiraṭṭhe devo vassi, yasmā ca so rañño ceva amaccādīnañca hadayaṁ uḷārena pītisinehena temayamāno uppanno, tasmā "Temiyakumāro"ti nāmaṁ ahosi.

49. **Soḷasitthisahassānan**ti soḷasannaṁ Kāsirañño itthāgārasahassānaṁ. **Na vijjati pumo**ti putto na labbhati. Na kevalañca putto eva, dhītāpissa natthi eva. **Ahorattānaṁ accayena, nibbatto ahamekako**ti aputtakasseva tassa rañño bahūnaṁ saṁvaccharānaṁ atītattā anekesaṁ ahorattānaṁ apagamanena[1] sakkadattiyo ahamekakova bodhipariyesanaṁ caramāno tadā tassa putto hutvā uppannoti Satthā vadati.

Tatrāyaṁ anupubbikathā—atīte Bārāṇasiyaṁ Kāsirājā rajjaṁ kāresi. Tassa soḷasasahassā itthiyo ahesuṁ. Tāsu ekāpi puttaṁ vā dhītaraṁ vā na labhati, nāgarā "amhākaṁ rañño vaṁsānurakkhako ekopi putto natthī"ti vippaṭisārī jātā sannipatitvā rājānaṁ "puttaṁ patthehī"ti āhaṁsu. Rājā soḷasasahassā itthiyo "puttaṁ patthethā"ti āṇāpesi. Tā candādīnaṁ upaṭṭhānādīni katvā patthentiyopi na labhiṁsu. Aggamahesī panassa Maddarājadhītā Candādevī nāma sīlasampannā ahosi. Rājā "tvampi puttaṁ patthehī"ti āha. Sā puṇṇamadivase uposathikā hutvā attano sīlaṁ āvajjetvā "sacāhaṁ akhaṇḍasīlā, iminā me saccena putto uppajjatū"ti saccakiriyamakāsi. Tassā sīlatejena Sakkassa āsanaṁ uṇhākāraṁ dassesi. Sakko āvajjento taṁ kāraṇaṁ ñatvā "Candādeviyā puttapaṭilābhassa upāyaṁ karissāmī"ti tassā anucchavikaṁ puttaṁ upadhārento bodhisattaṁ Tāvatiṁsabhavane nibbattitvā tattha yāvatāyukaṁ ṭhatvā tato cavitvā uparidevaloke uppajjitukāmaṁ disvā tassa santikaṁ gantvā "samma tayi manussaloke uppanne pāramiyo ca te pūressanti, mahājanassa ca vuḍḍhi bhavissati, ayaṁ kāsirañño Candā nāma aggamahesī puttaṁ pattheti, tassā kucchiyaṁ uppajjāhī"ti āha.

So "sādhū"ti paṭissuṇitvā tassā kucchiyaṁ paṭisandhiṁ gaṇhi. Tassa sahāyā pañcasatā devaputtā khīṇāyukā devalokā cavitvā tasseva rañño amaccabhariyānaṁ kucchīsu paṭisandhiṁ gaṇhiṁsu. Devī gabbhassa patiṭṭhitabhāvaṁ ñatvā rañño ārocesi. Rājā gabbhaparihāraṁ dāpesi. Sā paripuṇṇagabbhā dhaññapuññalakkhaṇasampannaṁ puttaṁ vijāyi. Taṁdivasameva

---

1. Accayena (Sī)

amaccagehesu pañcakumārasatāni vijāyiṁsu. Ubhayampi sutvā rājā “mama puttassa parivārā ete”ti pañcannaṁ dārakasatānaṁ pañcadhātisatāni pesetvā kumārapasādhanāni ca pesesi. Mahāsattassa pana atidīghādidosavivajjitā alambatthanā madhurathaññā catusaṭṭhidhātiyo datvā mahantaṁ sakkāraṁ katvā Candādeviyāpi varaṁ adāsi. Sā gahitakaṁ katvā ṭhapesi. Dārako mahatā parivārena vaḍḍhati. Atha naṁ ekamāsikaṁ alaṅkaritvā rañño santikaṁ ānayiṁsu. Rājā piyaputtaṁ oloketvā āliṅgitvā aṅke nisīdāpetvā ramayamāno nisīdi.

50. Tasmiṁ khaṇe cattāro corā ānītā. Rājā tesu ekassa sakaṇṭakāhi kasāhi pahārasahassaṁ āṇāpesi, ekassa saṅkhalikāya bandhitvā bandhanāgārappavesanaṁ, ekassa sarīre sattippahāradānaṁ, ekassa sūlāropanaṁ. Mahāsatto pitu kathaṁ sutvā saṁvegappatto hutvā “aho mama pitā rajjaṁ nissāya bhāriyaṁ nirayagāmikammaṁ karotī”ti cintesi. Punadivase naṁ setacchattassa heṭṭhā alaṅkatasirisayane nipajjāpesuṁ.

So thokaṁ niddāyitvā paṭibuddho akkhīni ummīletvā setacchattaṁ olokento[1] mahantaṁ sirivibhavaṁ passi, athassa pakatiyāpi saṁvegappattassa atirekataraṁ bhayaṁ uppajji. So “kuto nu kho ahaṁ imaṁ rājagehaṁ āgato”ti upadhārento jātissarañāṇena devalokato āgatabhāvaṁ ñatvā tato paraṁ olokento Ussadaniraye pakkabhāvaṁ passi. Tato paraṁ olokento tasmiṁyeva nagare rājabhāvaṁ passi. Atha so “ahaṁ vīsativassāni rajjaṁ kāretvā asītivassasahassāni Ussadaniraye payciṁ, idāni punapi imasmiṁ coragehe nibbattosmi, pitāpi me hiyyo catūsu coresu ānītesu tathārūpaṁ pharusaṁ nirayasaṁvattanikaṁ kathaṁ kathesi. Na me iminā avidita[2]vipulānatthāvahena rajjena attho, kathaṁ nu kho imamhā coragehā mucceyyan”ti cintento nipajji. Atha naṁ ekā devadhītā “tāta Temiyakumāra mā bhāyi, tīṇi aṅgāni adhiṭṭhahitvā tava sotthi bhavissatī”ti samassāsesi. Taṁ sutvā mahāsatto

1. Oloketvā (Ka) 2. Avirata... (Sī)

rajjasaṅkhātā anatthato muccitukāmo soḷasasaṁvaccharāni tīṇi aṅgāni acalādhiṭṭhānavasena adhiṭṭhahi. Tena vuttaṁ **"kicchāladdhaṁ piyaṁ puttan"**ti-ādi.

Tattha **kicchāladdhan**ti kicchena kasirena cirakālapatthanāya laddhaṁ. **Abhijātan**ti jātisampannaṁ. Kāyajutiyā ceva ñāṇajutiyā ca samannāgatattā **jutindharaṁ. Setacchattaṁ dhārayitvāna, sayane poseti maṁ pitā**ti pitā me Kāsirājā "mā naṁ kumāraṁ rajo vā ussāvo vā"ti jātakālato paṭṭhāya setacchattassa heṭṭhā sirisayane sayāpetvā mahantena parivārena maṁ poseti.

51. **Niddāyamāno sayanavare pabujjhitvā** ahaṁ olokento **paṇḍaraṁ** setacchattaṁ **addasaṁ. Yenāhaṁ nirayaṁ gato**ti yena setacchattena tato tatiye attabhāve ahaṁ nirayaṁ gato, setacchattasīsena rajjaṁ vadati.

52. **Saha diṭṭhassa me chattan**ti taṁ setacchattaṁ diṭṭhassa diṭṭhavato me saha tena dassanena, dassanasamakālamevāti attho. **Tāso uppajji bheravo**ti suparividitādīnavattā bhayānako cittutrāso udapādi. **Vinicchayaṁ samāpanno, kathāhaṁ imaṁ muñcissan**ti kathaṁ nu kho ahaṁ imaṁ rajjaṁ kāḷakaṇṇiṁ muñceyyanti evaṁ vicāraṇaṁ āpajjiṁ.

53. **Pubbasālohitā mayhan**ti pubbe ekasmiṁ attabhāve mama mātubhūtapubbā tasmiṁ chatte adhivatthā **devatā** mayhaṁ **atthakāminī** hitesinī. **Sā maṁ disvāna dukkhitaṁ, tīsu ṭhānesu yojayī**ti sā devatā maṁ tathā cetodukkhena dukkhitaṁ disvā mūgapakkhabadhirabhāvasaṅkhātesu tīsu rajjadukkhato nikkhamanakāraṇesu yojesi.

54. **Paṇḍiccayan**ti paṇḍiccaṁ, ayameva vā pāṭho. **Mā vibhāvayā**ti mā pakāsehi. **Bālamato**ti bāloti ñāto. **Sabbo**ti sakalo antojano ceva bahijano ca. **Ocināyatū**ti nīharathetaṁ kāḷakaṇṇinti avajānātu. **Evaṁ tava attho bhavissatī**ti evaṁ yathāvuttanayena avajānitabbabhāve sati tuyhaṁ gehato nikkhamanena **hitaṁ** pāramiparipūraṇaṁ bhavissati.

55. **Tetaṁ vacanan**ti te etaṁ tīṇi aṅgāni adhiṭṭhāhīti vacanaṁ. **Atthakāmāsi me ammā**ti amma devate mama atthakāmā asi. **Hitakāmā**ti tasseva pariyāyavacanaṁ. Atthoti vā ettha sukhaṁ veditabbaṁ. Hitanti tassa kāraṇabhūtaṁ puññaṁ.

56. **Sāgareva thalaṁ labhin**ti coragehe vatāhaṁ jāto, ahu me mahāvatānatthoti sokasāgare osīdanto tassā devatāya ahaṁ vacanaṁ sutvā sāgare osīdanto viya thalaṁ patiṭṭhaṁ **alabhiṁ**, rajjakulato nikkhamanopāyaṁ alabhinti attho. **Tayo aṅge adhiṭṭhahin**ti yāva gehato nikkhamiṁ, tāva tīṇi aṅgāni kāraṇāni adhiṭṭhahiṁ.

57. Idāni tāni sarūpato dassetuṁ **"mūgo ahosin"**ti gāthamāha.

Tattha **pakkho**ti pīṭhasappi. Sesaṁ suviññeyyameva.

Evaṁ pana mahāsatte devatāya dinnanaye ṭhatvā jātavassato paṭṭhāya mūgādibhāvena attānaṁ dassente mātāpitaro dhāti-ādayo ca "mūgānaṁ hanupariyosānaṁ nāma evarūpaṁ na hoti, badhirānaṁ kaṇṇasotaṁ nāma evarūpaṁ na hoti, pīṭhasappīnaṁ hatthapādā nāma evarūpā na honti, bhavitabbamettha kāraṇena, vīmaṁsissāma nan"ti cintetvā "khīrena tāva vīmaṁsissāmā"ti sakaladivasaṁ khīraṁ na denti, so sussantopi khīratthāya saddaṁ na karoti.

Athassa mātā "putto me chāto, khīramassa dethā"ti khīraṁ dāpesi. Evaṁ antarantarā khīraṁ adatvā ekasaṁvaccharaṁ vīmaṁsantāpi antaraṁ na passiṁsu. Tato "kumārakā nāma pūvakhajjakaṁ piyāyanti, phalāphalaṁ piyāyanti, kīḷanabhaṇḍakaṁ piyāyanti, bhojanaṁ piyāyantī"ti tāni tāni palobhanīyāni upanetvā vīmaṁsanavasena palobhentā yāva pañcavassakālā antaraṁ na passiṁsu. Atha naṁ "dārakā nāma aggito bhāyanti, mattahatthito bhāyanti, sappato bhāyanti, ukkhittāsikapurisato bhāyanti, tehi vīmaṁsissāmā"ti yathā tehissa anattho na jāyati, tathā purimameva saṁvidahitvā atibhayānakākārena upagacchante kāresuṁ.

Mahāsatto nirayabhayaṁ āvajjetvā "ito sataguṇena sahassaguṇena satasahassaguṇena nirayo bhāyitabbo"ti niccalova hoti. Evampi vīmaṁsitvā antaraṁ na passantā puna "dārakā nāma samajjatthikā hontī"ti samajjaṁ kāretvāpi mahāsattaṁ sāṇiyā parikkhipitvā ajānantasseva catūsu passesu saṅkhasaddehi bherisaddehi ca sahasā ekaninnādaṁ kāretvāpi andhakāre ghaṭehi dīpaṁ upanetvā sahasā ālokaṁ dassetvāpi sakalasarīraṁ phāṇitena makkhetvā bahumakkhike ṭhāne nipajjāpetvāpi nhāpanādīni akatvā uccārapassāvamatthake nipannaṁ ajjhupekkhitvāpi tattha ca palipannaṁ sayamānaṁ parihāsehi akkosanehi ca ghaṭṭetvāpi heṭṭhāmañce aggikapallaṁ katvā uṇhasantāpena pīḷetvāpīti evaṁ nānāvidhehi upāyehi vīmaṁsantāpissa antaraṁ na passiṁsu.

Mahāsatto hi sabbattha nirayabhayameva āvajjetvā adhiṭṭhānaṁ avikopento niccalova ahosi. Evaṁ pannarasavassāni vīmaṁsitvā atha soḷasavassakāle "pīṭhasappino vā hontu mūgabadhirā vā rajanīyesu arajjantā dussanīyesu adussantā nāma natthīti nāṭakānissa paccupaṭṭhapetvā vīmaṁsissāmā"ti kumāraṁ gandhodakena nhāpetvā devaputtaṁ viya alaṅkaritvā devavimānakappaṁ pupphagandhadāmādīhi ekāmodapamodaṁ pāsādaṁ āropetvā uttamarūpadharā bhāvavilāsasampannā devaccharāpaṭibhāgā itthiyo upaṭṭhapesuṁ "gacchatha naccādīhi kumāraṁ abhiramāpethā"ti. Tā upagantvā tathā kātuṁ vāyamiṁsu. So buddhisampannatāya "imā me sarīrasamphassaṁ mā vindiṁsū"ti assāsapassāse nirundhi. Tā tassa sarīrasamphassaṁ avindantiyo "thaddhasarīro esa, nāyaṁ manusso, yakkho bhavissatī"ti pakkamiṁsu.

Evaṁ soḷasa vassāni soḷasahi mahāvīmaṁsāhi anekāhi ca khuddakavīmaṁsāhi pariggaṇhituṁ asakkuṇitvā mātāpitaro "tāta Temiyakumāra mayaṁ tava amūgādibhāvaṁ jānāma, na hi tesaṁ evarūpāni mukhakaṇṇasotapādāni honti, tvaṁ amhehi patthetvā laddhaputtako, mā no nāsehi, sakalajambudīpe rājūnaṁ santikā garahato mocehī"ti saha visuṁ visuñca anekavāraṁ yāciṁsu. So tehi evaṁ yāciyamānopi asuṇanto viya hutvā nipajji.

58. Atha rājā mahāsattassa ubho pāde kaṇṇasote jivhaṁ ubho ca hatthe kusalehi purisehi vīmaṁsāpetvā "yadipi apīṭhasappi-ādīnaṁ viyassa pādādayo, tathāpi ayaṁ pīṭhasappi mūgabadhiro maññe, īdise kāḷakaṇṇipurise imasmiṁ gehe vasante tayo antarāyā paññāyanti jīvitassa vā chattassa vā mahesiyā vā"ti lakkhaṇapāṭhakehi idāni kathitaṁ, jātadivase pana "tumhākaṁ domanassapariharaṇatthaṁ 'dhaññapuññalakkhaṇo'ti vuttan"ti amaccehi ārocitaṁ sutvā antarāyabhayena bhīto "gacchatha naṁ avamaṅgalarathe nipajjāpetvā pacchimadvārena nīharāpetvā āmakasusāne nikhaṇathā"ti āṇāpesi. Taṁ sutvā mahāsatto haṭṭho[1] udaggo ahosi "cirassaṁ vata me manoratho matthakaṁ pāpuṇissatī"ti. Tena vuttaṁ **"tato me hatthapāde cā"**ti-ādi.

Tattha **maddiyā**ti maddanavasena vīmaṁsitvā. **Anūnatan**ti hatthādīhi avikalataṁ. **Nindisun**ti "evaṁ anūnāvayavopi samāno mūgādi viya dissamāno rajjaṁ kāretuṁ abhabbo, kāḷakaṇṇipuriso ayan"ti garahiṁsu. "Niddisun"tipi pāṭho, vadiṁsūti attho.

59. **Chaḍḍanaṁ anumodisun**ti rājadassanatthaṁ āgatā sabbepi janapadavāsino senāpatipurohitappamukhā rājapurisā te sabbepi **ekamanā** samānacittā **hutvā** antarāyapariharaṇatthaṁ raññā āṇattā bhūmiyaṁ nikhaṇanavasena mama chaḍḍanaṁ mukhasaṅkocaṁ akatvā abhimukhabhāvena sādhu suṭṭhu idaṁ kattabbamevāti anumodiṁsu.

60. **So me attho samijjhathā**ti yassatthāya yadatthaṁ tato mūgādibhāvādhiṭṭhānavasena dukkaracaraṇaṁ ciṇṇaṁ caritaṁ, so attho mama samijjhati. Tesaṁ mama mātāpitu-ādīnaṁ **matiṁ** adhippāyaṁ **sutvā so** ahaṁ mama adhippāyasamijjhanena **haṭṭho** anupadhāretvā bhūmiyaṁ nikhaṇanānujānanena **saṁviggamānasova** ahosinti vacanasesena sambandho veditabbo.

61. Evaṁ kumārassa bhūmiyaṁ nikhaṇane raññā āṇatte Candādevī taṁ pavattiṁ sutvā rājānaṁ upasaṅkamitvā deva tumhehi mayhaṁ varo dinno,

---

1. Tuṭṭhahaṭṭho (Ka)

mayā ca gahitakaṁ katvā ṭhapito, taṁ me idāni dethāti. Gaṇha devīti. Puttassa me rajjaṁ dethāti. Putto te kāḷakaṇṇī, na sakkā dātunti. Tena hi deva yāvajīvaṁ adento satta vassāni dethāti. Tampi na sakkāti. Cha vassāni pañca cattāri tīṇi dve ekaṁ vassaṁ, satta māse cha pañca cattāro tayo dve ekaṁ māsaṁ addhamāsaṁ sattāhaṁ dethāti. Sādhu gaṇhāti.

Sā puttaṁ alaṅkārāpetvā "Temiyakumārassa idaṁ rajjan"ti nagare bheriṁ carāpetvā nagaraṁ alaṅkārāpetvā puttaṁ hatthikkhandhaṁ āropetvā setacchattaṁ matthake kārāpetvā nagaraṁ padakkhiṇaṁ katvā āgataṁ alaṅkatasirisayane nipajjāpetvā sabbarattiṁ yāci "tāta Temiya taṁ nissāya soḷasa vassāni niddaṁ alabhitvā rodamānāya me akkhīni uppakkāni, sokena hadayaṁ bhijjati viya, tava apīṭhasappi-ādibhāvaṁ jānāmi, mā maṁ anāthaṁ karī"ti. Iminā niyāmena cha divase yāci. Chaṭṭhe divase rājā Sunandaṁ nāma sārathiṁ pakkosāpetvā "sve pātova avamaṅgalarathena kumāraṁ nīharitvā āmakasusāne bhūmiyaṁ nikhaṇitvā pathavivaḍḍhanakakammaṁ katvā ehī"ti āha. Taṁ sutvā devī "tāta Kāsirājā taṁ sve āmakasusāne nikhaṇituṁ āṇāpesi. Sve maraṇaṁ pāpuṇissatī"ti āha.

Mahāsatto taṁ sutvā "Temiya soḷasa vassāni tayā kato vāyāmo matthakaṁ patto"ti haṭṭho udaggo ahosi. Mātuyā panassa hadayaṁ bhijjanākāraṁ viya ahosi. Atha tassā rattiyā accayena pātova sārathi rathaṁ ādāya dvāre ṭhapetvā sirigabbhaṁ pavisitvā "devi mā mayhaṁ kujjhi, rañño āṇā"ti puttaṁ āliṅgitvā nipannaṁ deviṁ piṭṭhihatthena apanetvā kumāraṁ ukkhipitvā pāsādā otari. Devī uraṁ paharitvā mahāsaddena paridevitvā mahātale ohīyi.

Atha naṁ mahāsatto oloketvā "mayi akathente mātu soko balavā bhavissatī"ti kathetukāmo hutvāpi "sace kathessāmi soḷasa vassāni kato vāyāmo mogho bhavissati, akathento panāhaṁ attano ca mātāpitūnañca paccayo bhavissāmī"ti adhivāsesi. Sārathi "mahāsattaṁ rathaṁ āropetvā

pacchimadvārābhimukhaṁ rathaṁ pesessāmī"ti pācīnadvārābhimukhaṁ pesesi. Ratho nagarā nikkhamitvā devatānubhāvena tiyojanaṭṭhānaṁ gato. Mahāsatto suṭṭhutaraṁ tuṭṭhacitto ahosi. Tattha vanaghaṭaṁ sārathissa āmakasusānaṁ viya upaṭṭhāsi. So "idaṁ ṭhānaṁ sundaran"ti rathaṁ okkamāpetvā maggapasse ṭhapetvā rathā oruyha mahāsattassa ābharaṇabhaṇḍaṁ omuñcitvā bhaṇḍikaṁ katvā ṭhapetvā kudālaṁ ādāya avidūre āvāṭaṁ khaṇituṁ ārabhi. Tena vuttaṁ **"nhāpetvā anulimpitvā"**ti-ādi.

Tattha **nhāpetvā**ti soḷasahi gandhodakaghaṭehi nhāpetvā. **Anulimpitvā**ti surabhivilepanena vilimpetvā. **Veṭhetvā rājaveṭhanan**ti Kāsirājūnaṁ paveṇiyāgataṁ rājamakuṭaṁ sīse paṭimuñcitvā. **Abhisiñcitvā**ti tasmiṁ rājakule rājābhisekaniyāmena abhisiñcitvā. **Chattena kāresuṁ puraṁ padakkhiṇan**ti setacchattena dhāriyamānena maṁ nagaraṁ padakkhiṇaṁ kāresuṁ.

62. **Sattāhaṁ dhārayitvānā**ti mayhaṁ mātu Candādeviyā varalābhanavasena[1] laddhaṁ sattāhaṁ mama setacchattaṁ dhārayitvā. **Uggate ravimaṇḍale**ti tato punadivase sūriyamaṇḍale uggatamatte avamaṅgalarathena **maṁ** nagarato **nīharitvā** bhūmiyaṁ nikhaṇanatthaṁ **sārathi** Sunando **vanam**upagacchi.

63. **Sajjassan**ti sannaddho assaṁ, yuge yojitassaṁ me rathaṁ maggato ukkamāpanavasena ekokāse katvā. **Hatthamuccito**ti muccitahattho, rathapācanato muttahatthoti attho. Atha vā **hatthamuccito**ti hatthamutto mama hatthato muccitvāti attho. **Kāsun**ti āvāṭaṁ. **Nikhātun**ti nikhaṇituṁ.

64-5. Idāni yadatthaṁ mayā soḷasa vassāni mūgavatādi-adhiṭṭhānena dukkaracariyā adhiṭṭhitā, taṁ dassetuṁ **"adhiṭṭhitamadhiṭṭhānan"**ti gāthādvayamāha.

Tattha **tajjento vividhakāraṇā**ti dvimāsikakālato paṭṭhāya yāva soḷasasaṁvaccharā thaññapaṭisedhanādīhi vividhehi nānappakārehi kāraṇehi tajjayanto bhayaviddhaṁsanavasena viheṭhiyamāno. Sesaṁ suviññeyyameva

1. Varayācanavasena (Ka)

Atha mahāsatto Sunande kāsuṁ khaṇante "ayaṁ me vāyāmakālo"ti uṭṭhāya attano hatthapāde sambāhitvā rathā otarituṁ me balaṁ atthīti ñatvā cittaṁ uppādesi. Tāvadevassa pādapatiṭṭhānaṭṭhānaṁ vātapuṇṇabhastacammaṁ viya uggantvā rathassa pacchimantaṁ āhacca aṭṭhāsi. So otaritvā katipaye vāre aparāparaṁ caṅkamitvā "yojanasatampi gantuṁ me balaṁ atthī"ti ñatvā rathaṁ pacchimante gahetvā kumārakānaṁ kīḷanayānakaṁ viya ukkhipitvā "sace sārathi mayā saddhiṁ paṭivirujjheyya, atthi me paṭivirujjhituṁ balan"ti sallakkhetvā pasādhanatthāya cittaṁ uppādesi. Taṅkhaṇaññeva Sakkassa bhavanaṁ uṇhākāraṁ dassesi. Sakko taṁ kāraṇaṁ ñatvā Vissakammaṁ āṇāpesi "gaccha Kāsirājaputtaṁ alaṅkarohī"ti. So "sādhū"ti vatvā dibbehi mānusehi ca alaṅkārehi Sakkaṁ viya taṁ alaṅkari. So devarājalīḷāya sārathissa khaṇanokāsaṁ gantvā āvāṭatīre ṭhatvā—

"Kinnu santaramānova, kāsuṁ khaṇasi sārathi.
Puṭṭho me samma akkhāhi, kiṁ kāsuyā karissāsī"ti[1]—

āha.

Tena uddhaṁ anoloketvāva—

"Rañño mūgo ca pakkho ca, putto jāto acetaso.
So'mhi raññā samajjhiṭṭho, puttaṁ me nikhaṇaṁ vane"ti[1]—

vutte mahāsatto—

"Na badhiro na mūgo'smi, na pakkho na ca vīkalo.
Adhammaṁ sārathi kayirā, maṁ ce tvaṁ nikhaṇaṁ vane.

Ūrū bāhuñca me passa, bhāsitañca suṇohi me.
Adhammaṁ sārathi kayirā, maṁ ce tvaṁ nikhaṇaṁ vane"ti[1]—

vatvā puna tena āvāṭakhaṇanaṁ pahāya uddhaṁ oloketvā tassa rūpasampattiṁ disvā "manusso vā devo vā"ti ajānantena—

"Devatā nu'si Gandhabbo, adu Sakko purindado.
Ko vā tvaṁ kassa vā putto, kathaṁ jānemu taṁ mayan"ti[1]—

1. Khu 6. 149 piṭṭhe.

vutte—

“Namhi devo na Gandhabbo, nāpi Sakko purindado.
Kāsirañño ahaṁ putto, yaṁ kāsuyā nikhaññasi.

Tassa rañño ahaṁ putto, yaṁ tvaṁ sammū’pajīvasi.
Adhammaṁ sārathi kayirā, maṁ ce tvaṁ nikhaṇaṁ vane.

Yassa rukkhassa chāyāya, nisīdeyya sayeyya vā.
Na tassa sākhaṁ bhañjeyya, mittadubbho hi pāpako.

Yathā rukkho tathā rājā, yathā sākhā tathā ahaṁ.
Yathā chāyūpago poso, evaṁ tva’masi sārathi.
Adhammaṁ sārathi kayirā, maṁ ce tvaṁ nikhaṇaṁ vane”ti[1]—

ādinā nayena dhammaṁ desetvā tena nivattanatthaṁ yācito anivattanakāraṇaṁ pabbajjāchandaṁ tassa ca hetu nirayabhayādikaṁ atītabhave attano pavattiṁ vitthārena kathetvā tāya dhammakathāya tāya ca paṭipattiyā tasmimpi pabbajitukāme jāte rañño imaṁ[2]—

“Rathaṁ niyyātayitvāna, anaṇo ehi sārathi.
Anaṇassa hi pabbajjā, etaṁ isīhi vaṇṇitan”ti[3]—

vatvā taṁ vissajjesi.

So rathaṁ ābharaṇāni ca gahetvā rañño santikaṁ gantvā tamatthaṁ ārocesi. Rājā tāvadeva “mahāsattassa santikaṁ gamissāmī”ti nagarato niggacchi[4] saddhiṁ caturaṅginiyā senāya itthāgārehi nāgarajānapadehi ca. Mahāsattopi kho sārathiṁ uyyojetvā pabbajitukāmo jāto, tassa cittaṁ ñatvā Sakko Vissakammaṁ pesesi “Temiyapaṇḍito pabbajitukāmo, tassa assamapadaṁ pabbajitaparikkhāre ca māpehī”ti. So gantvā tiyojanike vanasaṇḍe assamaṁ māpetvā rattiṭṭhānadivāṭṭhānacaṅkamanapokkharaṇīphalarukkhasampannaṁ katvā sabbe ca pabbajitaparikkhāre māpetvā sakaṭṭhānameva gato. Bodhisatto taṁ disvā sakkadattiyabhāvaṁ ñatvā paṇṇasālaṁ pavisitvā vatthāni apanetvā

1. Khu 6. 149 piṭṭhādīsu.
2. Rañño imaṁ (Natthi sī)
3. Khu 6. 152 piṭṭhe.
4. Nikkhamitvā gacchi (Ka)

tāpasavesaṁ gahetvā kaṭṭhatthare nisinno aṭṭha samāpattiyo pañca ca abhiññāyo nibbattetvā pabbajjāsukhena assame nisīdi.

Kāsirājāpi sārathinā dassitamaggena gantvā assamaṁ pavisitvā mahāsattena saha samāgantvā katapaṭisanthāro rajjena nimantesi. Temiyapaṇḍito taṁ paṭikkhipitvā anekākāravokāraṁ aniccatādipaṭisaṁyuttāya ca kāmādīnavapaṭisaṁyuttāya ca dhammiyā kathāya rājānaṁ saṁvejesi. So saṁviggamānaso gharāvāse ukkaṇṭhito pabbajitukāmo hutvā amacce itthāgāre ca pucchi. Tepi pabbajitukāmā ahesuṁ. Atha rājā Candādeviṁ ādiṁ katvā soḷasa sahasse orodhe ca amaccādike ca pabbajitukāme ñatvā nagare bheriṁ carāpesi "ye mama puttassa santike pabbajitukāmā, te pabbajantū"ti. Suvaṇṇakoṭṭhāgārādīni ca vivarāpetvā vissajjāpesi. Nāgarā ca yathāpasāriteyeva āpaṇe vivaṭadvārāneva gehāni ca pahāya rañño santikaṁ agamaṁsu. Rājā mahājanena saddhiṁ mahāsattassa santike pabbaji. Sakkadattiyaṁ tiyojanikaṁ assamapadaṁ paripūri.

Sāmantarājāno "Kāsirājā pabbajito"ti sutvā "Bārāṇasirajjaṁ gahessāmā"ti nagaraṁ pavisitvā devanagarasadisaṁ nagaraṁ sattaratanabharitaṁ devavimānakappaṁ rājanivesanañca disvā "imaṁ dhanaṁ nissāya bhayena bhavitabban"ti tāvadeva nikkhamitvā pāyāsuṁ. Tesaṁ āgamanaṁ sutvā mahāsatto vanantaṁ gantvā ākāse nisīditvā dhammaṁ desesi. Te sabbe saddhiṁ parisāya tassa santike pabbajiṁsu. Evaṁ aparepi aparepīti mahāsamāgamo ahosi. Sabbe phalāphalāni paribhuñjitvā samaṇadhammaṁ karonti. Yo kāmādivitakkaṁ vitakketi, tassa cittaṁ ñatvā mahāsatto tattha gantvā ākāse nisīditvā dhammaṁ deseti.

So dhammassavanasappāyaṁ labhitvā samāpattiyo abhiññāyo ca nibbatteti. Evaṁ aparopi aparopīti sabbepi jīvitapariyosāne brahmalokaparāyanā ahesuṁ. Tiracchānagatāpi mahāsatte isigaṇepi cittaṁ pasādetvā chasu kāmasaggesu nibbattiṁsu. Mahāsattassa brahmacariyaṁ ciraṁ dīghamaddhānaṁ pavattittha. Tadā chatte adhivatthā devatā Uppalavaṇṇā ahosi, sārathi Sāriputtatthero, mātāpitaro mahārājakulāni, parisā Buddhaparisā, Temiyapaṇḍito Lokanātho.

Tassa adhiṭṭhānapāramī idha matthakaṁ pattā, sesapāramiyopi yathārahaṁ niddhāretabbā. Tathā māsajātakālato paṭṭhāya nirayabhayaṁ pāpabhīrutā rajjajigucchā nekkhammanimittaṁ mūgādibhāvādhiṭṭhānaṁ tattha ca virodhippaccayasamodhānepi niccalabhāvoti evamādayo guṇānubhāvā vibhāvetabbāti.

Temiyacariyāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Adhiṭṭhānapāramī niṭṭhitā.

7. Kapirājacariyāvaṇṇanā

67. Sattame **yadā ahaṁ kapi āsin**ti yasmiṁ kāle ahaṁ kapiyoniyaṁ nibbattitvā vuddhimanvāya nāgabalo thāmasampanno assapotakappamāṇo mahāsarīro kapi homi. **Nadīkūle darīsaye**ti ekissā nadiyā tīre ekasmiṁ darībhāge yadā vāsaṁ kappemīti attho.

Tadā kira bodhisatto yūthapariharaṇaṁ akatvā ekacaro hutvā vihāsi. Tassā pana nadiyā vemajjhe eko dīpako nānappakārehi ambapanasādīhi phalarukkhehi sampanno. Bodhisatto thāmajavasampannatāya nadiyā orimatīrato uppatitvā dīpakassa pana nadiyā ca majjhe eko piṭṭhipāsāṇo atthi, tasmiṁ patati. Tato uppatitvā tasmiṁ dīpake patati. So tattha nānappakārāni phalāphalāni khāditvā sāyaṁ teneva upāyena paccāgantvā attano vasanaṭṭhāne vasitvā punadivasepi tatheva karoti. Iminā niyāmena vāsaṁ kappesi.

Tasmiṁ pana kāle eko kumbhīlo sapajāpatiko tassaṁ nadiyaṁ vasati. Tassa bhariyā bodhisattaṁ aparāparaṁ gacchantaṁ disvā tassa hadayamaṁse dohaḷaṁ uppādetvā kumbhīlaṁ āha "mayhaṁ kho ayyaputta imassa vānarassa hadayamaṁse dohaḷo uppanno"ti. So "sādhu bhadde lacchasī"ti vatvā "ajja taṁ sāyaṁ dīpakato āgacchantameva gaṇhissāmī"ti gantvā piṭṭhipāsāṇe nipajji. Bodhisatto taṁ divasaṁ gocaraṁ

caritvā sāyanhasamaye dīpake ṭhitova pāsāṇaṁ oloketvā "ayaṁ pāsāṇo idāni uccataro khāyati, kiṁ nu kho kāraṇan"ti cintesi. Mahāsattassa hi udakappamāṇañca pāsāṇappamāṇañca suvavatthāpitameva hoti. Tenassa etadahosi "ajja imissā nadiyā udakaṁ neva hāyati, atha ca panāyaṁ pāsāṇo mahā hutvā paññāyati, kacci nu kho ettha mayhaṁ gahaṇatthāya kumbhīlo nipanno"ti.

So "vīmaṁsissāmi tāva nan"ti tattheva ṭhatvā pāsāṇena saddhiṁ kathento viya "bho pāsāṇā"ti vatvā paṭivacanaṁ alabhanto yāvatatiyaṁ "bho pāsāṇā"ti āha. Pāsāṇo paṭivacanaṁ na deti. Punapi bodhisatto "kiṁ bho pāsāṇa ajja mayhaṁ paṭivacanaṁ na desī"ti āha. Kumbhīlo "addhā ayaṁ pāsāṇo aññesu divasesu vānarindassa paṭivacanaṁ deti maññe, ajja pana mayā ottharitattā na deti, handāhaṁ dassāmissa paṭivacanan"ti cintetvā "kiṁ vānarindā"ti āha. Kosi tvanti. Ahaṁ kumbhīloti. Kimatthaṁ ettha nipannosīti. Tava hadayaṁ patthayamānoti. Bodhisatto cintesi "añño me gamanamaggo natthi, paṭiruddhaṁ vata me gamanan"ti. Tena vuttaṁ—

"Pīḷito susumārena, gamanaṁ na labhāmahaṁ.

68. Yamhokāse ahaṁ ṭhatvā, orā pāraṁ patāmahaṁ.
Tatthacchi sattuvadhako, kumbhīlo luddadassano"ti.

Tattha **"pīḷito susumārenā"**ti addhagāthāya vuttamevatthaṁ **"yamhokāse"**ti gāthāya pākaṭaṁ karoti. Tattha **yamhokāse**ti yasmiṁ nadīmajjhe ṭhitapiṭṭhipāsāṇasaṅkhāte padese **ṭhatvā. Orā**ti dīpakasaṅkhātā oratīrā. **Pāra**nti tadā mama vasanaṭṭhānabhūtaṁ nadiyā paratīraṁ. **Patāmaha**nti uppatitvā patāmi ahaṁ. **Tatthacchī**ti tasmiṁ piṭṭhipāsāṇappadese **sattu**bhūto **vadhako** ekanteneva ghātako paccatthiko **luddadassano** ghorarūpo bhayānakadassano nisīdi.

Atha mahāsatto cintesi "añño me gamanamaggo natthi, ajja mayā kumbhīlo vañcetabbo, evaṁ hi ayañca mahatā pāpato mayā parimocito siyā, mayhañca jīvitaṁ laddhan"ti. So kumbhīlaṁ āha "samma kumbhīla ahaṁ tuyhaṁ upari patissāmī"ti.

Kumbhīlo “vānarinda papañcaṁ akatvā ito āgacchāhī”ti āha. Mahāsatto “ahaṁ āgacchāmi, tvaṁ pana attano mukhaṁ vivaritvā maṁ tava santikaṁ āgatakāle gaṇhāhī”ti avoca. Kumbhīlānañca mukhe vivaṭe akkhīni nimmīlanti. So taṁ kāraṇaṁ asallakkhento mukhaṁ vivari. Athassa akkhīni nimmīliṁsu. So mukhaṁ vivaritvā sabbaso nimmīlitakkhī hutvā nipajji. Mahāsatto tassa tathābhāvaṁ ñatvā dīpakato uppatito gantvā kumbhīlassa matthakaṁ akkamitvā tato uppatanto vijjulatā viya vijjotamāno paratīre aṭṭhāsi. Tena vuttaṁ—

69. “So maṁ asaṁsi ehīti, ahampe’mīti taṁ vadiṁ.
Tassa matthakamakkamma, parakūle patiṭṭhahin”ti.

Tattha **asaṁsī**ti abhāsi. **Ahampemī**ti ahampi āgacchāmīti **taṁ** kathesiṁ.

Yasmā[1] pana taṁ dīpakaṁ amba jambu panasādiphalarukkhasaṇḍamaṇḍitaṁ ramaṇīyaṁ nivāsayoggañca, “āgacchāmī”ti pana paṭiññāya dinnattā saccaṁ anurakkhanto mahāsattopi “āgamissāmevā”ti tathā akāsi. Tena vuttaṁ—

70. “Na tassa alikaṁ bhaṇitaṁ, yathā vācaṁ akāsahan”ti.

Yasmā cetaṁ saccānurakkhaṇaṁ attano jīvitaṁ pariccajitvā kataṁ, tasmā āha—

“Saccena me samo natthi, esā me saccapāramī”ti.

Kumbhīlo pana taṁ acchariyaṁ disvā “iminā vānarindena ati-accherakaṁ katan”ti cintetvā “bho vānarinda imasmiṁ loke catūhi dhammehi samannāgato puggalo amitte abhibhavati, te sabbepi tuyhaṁ abbhantare atthi maññe”ti āha—

“Yasse’te caturo dhammā, vānarinda yathā tava.
Saccaṁ dhammo dhiti cāgo, diṭṭhaṁ so ativattatī”ti[2].

Tattha **yassā**ti yassa kassaci puggalassa. **Ete**ti idāni vattabbe paccakkhato dasseti. **Caturo dhammā**ti cattāro guṇā. **Saccan**ti vacīsaccaṁ,

1. Tato yasmā (Sī) 2. Khu 5. 61 piṭṭhe.

“mama santikaṁ āgamissāmī”ti vatvā musāvādaṁ akatvā āgato evāti etaṁ te vacīsaccaṁ. **Dhammo**ti vicāraṇapaññā, “evaṁ kate idaṁ nāma bhavissatī”ti pavattā te esā vicāraṇapaññā. **Dhitī**ti abbocchinnaṁ vīriyaṁ vuccati, etampi te atthi. **Cāgo**ti attapariccāgo, tvaṁ attānaṁ pariccajitvā mama santikaṁ āgato, yaṁ panāhaṁ gaṇhituṁ nāsakkhiṁ, mayhamevesa doso. **Diṭṭhan**ti paccāmittaṁ. **So ativattatī**ti yassa puggalassa yathā tava evaṁ ete cattāro dhammā atthi, so yathā maṁ tvaṁ ajja atikkanto, tatheva attano paccāmittaṁ atikkamati abhibhavatīti.

Evaṁ kumbhīlo bodhisattaṁ pasaṁsitvā attano vasanaṭṭhānaṁ gato. Tadā kumbhīlo Devadattā ahosi, tassa bhariyā Ciñcamāṇavikā, kapirājā pana Lokanātho.

Tassa idhāpi heṭṭhā vuttanayeneva sesapāramiyo niddhāretabbā. Tathā udakassa pāsāṇassa ca pamāṇavavatthānena idāni pāsāṇo uccataro khāyatīti pariggaṇhanavasena pāsāṇassa upari susumārassa nipannabhāvajānanaṁ, pāsāṇena kathanāpadesena tassatthassa nicchayagamanaṁ, susumārassa upari akkamitvā sahasā paratīre patiṭṭhānavasena sīghakāritāya tassa mahatā pāpato parimocanaṁ, attano jīvitarakkhaṇaṁ, saccavācānurakkhaṇañcāti evamādayo guṇānubhāvā vibhāvetabbāti.

Kapirājacariyāvaṇṇanā niṭṭhitā.

---

8. Saccatāpasacariyāvaṇṇanā

Aṭṭhame **tāpaso Saccasavhayo**ti saccasaddena avhātabbo Saccanāmako **tāpaso yadā** yasmiṁ kāle **homi**, tadā. **Saccena lokaṁ pālesin**ti attano avisaṁvādibhāvena[1] sattalokaṁ Jambudīpe tattha tattha sattanikāyaṁ pāpato nānāvidhā anatthato ca rakkhiṁ. **Samaggaṁ janamakāsahan**ti tattha tattha kalahaviggahavivādāpannaṁ mahājanaṁ kalahe ādīnavaṁ dassetvā sāmaggiyaṁ ānisaṁsakathanena samaggaṁ avivadamānaṁ sammodamānaṁ ahamakāsiṁ.

---

1. Avisaṁvādādibhāvena (Sī)

Tadā hi bodhisatto Bārāṇasiyaṁ aññatarasmiṁ brāhmaṇamahāsālakule nibbatti, tassa "sacco"ti nāmaṁ kariṁsu. So vayappatto Takkasilaṁ gantvā disāpāmokkhassa ācariyassa santike sippaṁ uggaṇhitvā na cirasseva sabbasippānaṁ nipphattiṁ patto ācariyena anuññāto Bārāṇasiṁ paccāgantvā mātāpitaro vanditvā tehi abhinandiyamāno tesaṁ cittānurakkhaṇatthaṁ katipāhaṁ tesaṁ santike vasi. Atha naṁ mātāpitaro patirūpena dārena saṁyojetukāmā sabbaṁ vibhavajātaṁ ācikkhitvā gharāvāsena nimantesuṁ.

Mahāsatto nekkhammajjhāsayo attano nekkhammapāramiṁ paribrūhetukāmo gharāvāse ādīnavaṁ pabbajjāya ānisaṁsañca nānappakārato kathetvā mātāpitūnaṁ assumukhānaṁ rodamānānaṁ aparimāṇaṁ bhogakkhandhaṁ anantaṁ yasaṁ mahantañca ñātiparivaṭṭaṁ pahāya mahānāgova ayasaṅkhalikaṁ gharabandhanaṁ chindanto nikkhamitvā Himavantappadesaṁ pavisitvā isipabbajjaṁ pabbajitvā vanamūlaphalāphalehi yāpento na cirasseva aṭṭha samāpattiyo pañca ca abhiññāyo nibbattetvā jhānakīḷaṁ kīḷayamāno samāpattivihārena viharati.

So ekadivasaṁ dibbacakkhunā lokaṁ olokento addasa sakalajambudīpe manusse yebhuyyena pāṇātipātādidasa-akusalakammapathapasute kāmanidānaṁ kāmādhikaraṇaṁ aññamaññaṁ vivādāpanne. Disvā evaṁ cintesi "na kho pana metaṁ patirūpaṁ, yadidaṁ ime satte evaṁ pāpapasute vivādāpanne ca disvā ajjhupekkhaṇaṁ. Ahaṁ hi 'satte saṁsārapaṅkato uddharitvā nibbānathale patiṭṭhapessāmī'ti mahāsambodhiyānaṁ paṭipanno, tasmā taṁ paṭiññaṁ avisaṁvādento yannūnāhaṁ manussapathaṁ gantvā te te satte pāpato oramāpeyyaṁ, vivādañca nesaṁ vūpasameyyan"ti.

Evaṁ pana cintetvā mahāsatto mahākaruṇāya samussāhito santaṁ samāpattisukhaṁ pahāya iddhiyā tattha tattha gantvā tesaṁ cittānukūlaṁ dhammaṁ desento kalahaviggahavivādāpanne satte diṭṭhadhammikañca samparāyikañca virodhe ādīnavaṁ dassetvā aññamaññaṁ samagge sahite akāsi. Anekākāravokārañca pāpe ādīnavaṁ vibhāvento tato satte vivecetvā ekacce dasasu kusalakammapathadhammesu patiṭṭhāpesi. Ekacce

pabbājetvā sīlasaṁvare indriyaguttiyaṁ satisampajaññe pavivekavāse jhānābhiññāsu ca yathārahaṁ patiṭṭhāpesi. Tena vuttaṁ—

71. “Punāparaṁ yadā homi, tāpaso Saccasavhayo.
Saccena lokaṁ pālesiṁ, samaggaṁ janamakāsahan”ti.

Idhāpi mahāpurisassa heṭṭhā vuttanayeneva sesapāramiyo niddhāretabbā. Tathā guṇānubhāvā ca vibhāvetabbāti.

Saccatāpasacariyāvaṇṇanā niṭṭhitā.

---

9. Vaṭṭapotakacariyāvaṇṇanā

72. Navame **Magadhe vaṭṭapotako**ti-ādīsu ayaṁ saṅkhepattho— Magadharaṭṭhe aññatarasmiṁ araññappadese vaṭṭakayoniyaṁ nibbattitvā aṇḍakosaṁ padāletvā aciranikkhantatāya **taruṇo** maṁsapesibhūto tato eva ajātapakkho vaṭṭakacchāpako yadā ahaṁ **kulāvake**yeva **homi.**

73. **Mukhatuṇḍakenāharitvā**ti mayhaṁ mātā attano mukhatuṇḍakena kālena kālaṁ gocaraṁ āharitvā maṁ poseti. **Tassā phassena jīvāmī**ti parisedanatthañceva paribhāvanatthañca sammadeva kālena kālaṁ **mamaṁ** adhisayanavasena phusantiyā tassā mama mātuyā sarīrasamphassena jīvāmi viharāmi attabhāvaṁ pavattemi. **Natthi me kāyikaṁ balan**ti mayhaṁ pana atitaruṇatāya kāyasannissitaṁ balaṁ natthi.

74. **Saṁvacchare**ti saṁvacchare saṁvacchare. **Gimhasamaye**ti gimhakāle. Sukkharukkhasākhānaṁ aññamaññaṁ saṁghaṭṭanasamuppannena agginā tasmiṁ padese **davaḍāho padippati** pajjalati, so tathā padīpito. **Upagacchati amhākan**ti mayhaṁ mātāpitūnañcāpi amhākaṁ vasanaṭṭhānappadesaṁ attano patiṭṭhānassa asuddhassāpi suddhabhāvakaraṇena pāvanato **pāvako**ti ca gatamagge indhanassa bhasmabhāvāvahanato **kaṇhavattanī**ti ca laddhanāmo aggi vanarukkhagacche dahanto kālena kālaṁ upagacchati.

75. Evaṁ upagamanato tadāpi **saddāyanto**ti "dhamadhama" iti evaṁ saddaṁ karonto, anuravadassanaṁ hetaṁ dāvaggino. **Mahāsikhī**ti pabbatakūṭasadisānaṁ indhanānaṁ vasena mahatiyo sikhā etassāti mahāsikhī. **Anupubbena** anukkamena taṁ araññappadesaṁ **jhāpento** dahanto **aggi mama** samīpaṭṭhānaṁ **upāgami.**

76. **Aggivegabhayā**ti vegena āgacchato aggino bhayena **bhītā. Tasitā**ti cittutrāsasamuṭṭhitena kāyassa chambhitattena ca utrāsā. **Mātāpitā**ti mātāpitaro. **Attānaṁ parimocayun**ti agginā anupaddutaṭṭhānagamanena attano sotthibhāvamakaṁsu. Mahāsatto hi tadā mahāgeṇḍukappamāṇo mahāsarīro ahosi. Taṁ mātāpitaro kenaci upāyena gahetvā gantuṁ asakkuṇantā attasinehena ca abhibhuyyamānā puttasinehaṁ chaḍḍetvā palāyiṁsu.

77. **Pāde pakkhe pajahāmī**ti attano ubho pāde ubho pakkhe ca bhūmiyaṁ ākāse ca gamanasajje karonto pasāremi iriyāmi vāyamāmi. "Paṭīhāmī"tipi pāṭho, vehāsagamanayogge kātuṁ īhāmīti attho. "Patīhāmī"tipi paṭhanti, tassattho—pāde pakkhe ca pati visuṁ īhāmi, gamanatthaṁ vāyamāmi, taṁ pana vāyāmakaraṇatthameva. Kasmā? Yasmā **natthi me kāyikaṁ balaṁ. Sohaṁ agatiko tatthā**ti so ahaṁ evaṁbhūto pādapakkhavekallena gamanavirahito mātāpitūnaṁ apagamanena vā appaṭisaraṇo, tattha dāvaggi-upaddute vane, tasmiṁ vā kulāvake ṭhitova evaṁ idāni vattabbākārena tadā cintesiṁ. Dutiyañcettha **ahan**ti nipātamattaṁ daṭṭhabbaṁ.

78. Idāni tadā attano cintitākāraṁ dassetuṁ **"yesāhan"**ti-ādimāha.

Tattha **yesāhaṁ upadhāveyyaṁ, bhīto tasitavedhito**ti maraṇabhayena bhīto tato eva cittutrāsena tasito sarīrakampanena vedhito yesamahaṁ pakkhantaraṁ etarahi dāvaggi-upadduto jaladuggaṁ viya maññamāno pavisituṁ upadhāveyyaṁ. **Te** mama mātāpitaro **maṁ** ekakaṁ eva **ohāya** jahitvā **pakkantā. Kathaṁ me ajja kātave**ti kathaṁ nu kho mayā ajja kātabbaṁ, paṭipajjitabbanti attho.

Evaṁ mahāsatto itikattabbatāsammūḷho hutvā ṭhito puna cintesi "imasmiṁ loke sīlaguṇo nāma atthi, saccaguṇo nāma atthi, atīte pāramiyo pūretvā bodhitale nisīditvā abhisambuddhā sīla samādhi paññā vimutti vimuttiñāṇadassanasampannā saccānudayakāruññakhantisamannāgatā sabbasattesu samappavattamettābhāvanā sabbaññubuddhā nāma atthi, tehi ca paṭividdho ekantaniyyānaguṇo dhammo atthi, mayi cāpi ekaṁ saccaṁ atthi, saṁvijjamāno eko sabhāvadhammo paññāyati, tasmā atītabuddhe ceva tehi paṭividdhaguṇe ca āvajjetvā mayi vijjamānaṁ saccaṁ sabhāvadhammaṁ gahetvā saccakiriyaṁ katvā aggiṁ paṭikkamāpetvā ajja mayā attano ceva idha vāsīnaṁ sesapāṇīnañca sotthibhāvaṁ kātuṁ vaṭṭatī"ti. Evaṁ pana cintetvā mahāsatto attano ānubhāve ṭhatvā yathācintitaṁ paṭipajji. Tena vuttaṁ—

79. "Atthi loke sīlaguṇo, saccaṁ soceyyanuddayā.
Tena saccena kāhāmi, saccakiriyamuttamaṁ.

80. Āvajjetvā dhammabalaṁ, saritvā pubbake jine.
Saccabalamavassāya, saccakiriyamakāsahan"ti.

81. Tattha mahāsatto atīte parinibbutānaṁ Buddhānaṁ guṇe āvajjetvā attani vijjamānaṁ saccasabhāvaṁ ārabbha yaṁ gāthaṁ vatvā tadā saccakiriyamakāsi, taṁ dassetuṁ **"santi pakkhā"**ti-ādi vuttaṁ.

Tattha **santi pakkhā apatanā**ti mayhaṁ pakkhā nāma atthi upalabbhanti, no ca kho sakkā etehi uppatituṁ ākāsena[1] gantunti apatanā. **Santi pādā avañcanā**ti pādāpi me atthi, tehi pana vañcituṁ padavāragamanena gantuṁ na sakkāti avañcanā. **Mātāpitā ca nikkhantā**ti ye maṁ aññattha neyyuṁ, tepi maraṇabhayena mama mātāpitaro nikkhantā. **Jātavedā**ti aggiṁ ālapati. So hi jātova vediyati, dhūmajāluṭṭhānena paññāyati, tasmā "jātavedo"ti vuccati. **Paṭikkamā**ti paṭigaccha nivattāti jātavedaṁ āṇāpeti.

1. Ākāse (Sī)

Iti mahāsatto "sace mayhaṁ pakkhānaṁ atthibhāvo, te ca pasāretvā ākāse apatanabhāvo, pādānaṁ atthibhāvo, te ca ukkhipitvā avañcanabhāvo, mātāpitūnaṁ maṁ kulāvakeyeva chaḍḍetvā palātabhāvo ca saccasabhāvabhūto eva, jātaveda etena saccena tvaṁ ito paṭikkamā"ti kulāvake nipannova saccakiriyaṁ akāsi. Tassa saha saccakiriyāya soḷasakarīsamatte ṭhāne jātavedo paṭikkami. Paṭikkamanto ca na jhāyamānova[1] araññaṁ gato, udake pana opilāpita-ukkā viya tattheva nibbāyi. Tena vuttaṁ—

82. "Saha sacce kate mayhaṁ, mahāpajjalito sikhī.
Vajjesi soḷasakarīsāni, udakaṁ patvā yathā sikhī"ti.

Sā panesā bodhisattassa vaṭṭakayoniyaṁ tasmiṁ samaye Buddhaguṇānaṁ āvajjanapubbikā saccakiriyā anaññasādhāraṇāti āha **"saccena me samo natthi, esā me saccapāramī"**ti. Teneva hi tassa ṭhānassa sakalepi imasmiṁ kappe agginā anabhibhavanīyattā taṁ kappaṭṭhiyapāṭihāriyaṁ nāma jātaṁ.

Evaṁ mahāsatto saccakiriyavasena attano tattha vāsīnaṁ sattānañca sotthiṁ katvā jīvitapariyosāne yathākammaṁ gato. Tadā mātāpitaro etarahi mātāpitaro ahesuṁ, vaṭṭakarājā pana Lokanātho.

Tassa heṭṭhā vuttanayeneva sesapāramiyopi yathārahaṁ niddhāretabbā. Tathā dāvaggimhi tathā bheravākārena avattharitvā āgacchante tasmiṁ vaye ekako hutvāpi sāradaṁ anāpajjitvā saccādidhammaguṇe Buddhaguṇe ca anussaritvā attano eva ānubhāvaṁ nissāya saccakiriyāya tattha vāsīnampi sattānaṁ sotthibhāvāpādanādayo ānubhāvā vibhāvetabbāti.

Vaṭṭapotakacariyāvaṇṇanā niṭṭhitā.

---

1. Najjhāyamānova (Sī)

10. Maccharājacariyāvaṇṇanā

83. Dasame **yadā homi, maccharājā mahāsare**ti atīte macchayoniyaṁ nibbattitvā Kosalaraṭṭhe Sāvatthiyaṁ Jetavane pokkharaṇiṭṭhāne valligahanaparikkhitte ekasmiṁ mahāsare macchānaṁ catūhi saṅgahavatthūhi rañjanato yadā ahaṁ rājā homi, macchagaṇaparivuto tattha paṭivasāmi tadā. **Uṇhe**ti uṇhakāle gimhasamaye. **Sūriyasantāpe**ti ādiccasantāpena. **Sare udaka khīyathā**ti tasmiṁ sare udakaṁ khīyittha chijjittha. Tasmiṁ hi raṭṭhe tadā devo na vassi, sassāni milāyiṁsu, vāpi-ādīsu udakaṁ parikkhayaṁ pariyādānaṁ agamāsi, macchakacchapā kalalagahanaṁ pavisiṁsu. Tasmimpi sare macchā kaddamagahanaṁ pavisitvā tasmiṁ tasmiṁ ṭhāne nilīyiṁsu.

84. **Tato**ti tato udakaparikkhayato aparabhāge. **Kulalasenakā**ti kulalāceva senā ca. **Bhakkhayanti divārattiṁ, macche upanisīdiyā**ti tattha tattha kalalapiṭṭhe upanisīditvā kalalagahanaṁ pavisitvā nipanne macche **kākā** vā itare vā[1] divā ceva rattiñca kaṇayaggasadisehi[2] tuṇḍehi koṭṭetvā koṭṭetvā nīharitvā vipphandamāne bhakkhayanti.

85. Atha mahāsatto macchānaṁ taṁ byasanaṁ disvā mahākaruṇāya samussāhitahadayo "ṭhapetvā maṁ ime mama ñātake imasmā dukkhā mocetuṁ samattho nāma añño natthi, kena nu kho ahaṁ upāyena te ito dukkhato moceyyan"ti cintento "yannūnāhaṁ pubbakehi mahesīhi āciṇṇasamāciṇṇaṁ mayi ca saṁvijjamānaṁ saccadhammaṁ nissāya saccakiriyaṁ katvā devaṁ vassāpetvā mama ñātisaṁghassa jīvitadānaṁ dadeyyaṁ, tena ca sakalassāpi āhārūpajīvino sattalokassa mahā-upakāro sampādito mayā"ti nicchayaṁ katvā devaṁ vassāpetuṁ saccakiriyaṁ akāsi. Tena vuttaṁ **"evaṁ cintesahan"**ti-ādi.

Tattha **saha ñātīhi pīḷito**ti mayhaṁ ñātīhi saddhiṁ tena udakaparikkhayena pīḷito. **Sahā**ti vā nipātamattaṁ. Mahākāruṇikatāya tena byasanena dukkhitehi ñātīhi kāraṇabhūtehi pīḷito, ñātisaṁghadukkhadukkhitoti attho.

---

1. Kākā divā itare (Ka)
2. Kaṇḍaggasadisehi (Sī)

86. **Dhammatthan**ti dhammabhūtaṁ atthaṁ, dhammato vā anapetaṁ atthaṁ, kiṁ taṁ? **Saccaṁ. Addasapassayan**ti mayhaṁ ñātīnañca apassayaṁ addasaṁ. **Atikkhayan**ti mahāvināsaṁ.

87. **Saddhamman**ti sataṁ sādhūnaṁ Buddhādīnaṁ ekassāpi pāṇino ahiṁsanasaṅkhātaṁ dhammaṁ **anussaritvā. Paramatthaṁ vicintayan**ti taṁ kho pana paramatthaṁ saccaṁ aviparītasabhāvaṁ katvā cintayanto. **Yaṁ loke dhuvasassatan**ti yadetaṁ Buddhapaccekabuddhasāvakānaṁ ekassāpi pāṇino ahiṁsanaṁ, taṁ sabbakālaṁ tathabhāvena dhuvaṁ sassataṁ vicintayaṁ saccakiriyaṁ akāsinti sambandho.

88. Idāni taṁ dhammaṁ mahāsatto attani vijjamānaṁ gahetvā saccavacanaṁ payojetukāmo kāḷavaṇṇaṁ kaddamaṁ dvidhā viyūhitvā[1] añjanarukkhasāraghaṭikavaṇṇamahāsarīro sudhotalohitakamaṇisadisāni akkhīni ummīletvā ākāsaṁ ullokento **"yato sarāmi attānan"**ti gāthamāha.

Tattha **yato sarāmi attānan**ti yato paṭṭhāya ahaṁ attabhāvasaṅkhātaṁ attānaṁ sarāmi anussarāmi. **Yato pattosmi viññutan**ti yato paṭṭhāya tāsu tāsu itikattabbatāsu viññutaṁ vijānanabhāvaṁ pattosmi, uddhaṁ ārohanavasena ito yāva mayhaṁ kāyavacīkammānaṁ anussaraṇasamatthatā viññutappatti eva, etthantare samānajātikānaṁ khādanaṭṭhāne nibbattopi taṇḍulakaṇappamāṇampi macchaṁ mayā na khāditapubbaṁ, aññampi kañci **pāṇaṁ sañcicca hiṁsitaṁ** bādhitaṁ **nābhijānāmi**, pageva jīvitā voropitaṁ.

89. **Etena saccavajjenā**ti "yadetaṁ mayā kassaci pāṇassa ahiṁsanaṁ vuttaṁ, sace etaṁ saccaṁ tathaṁ aviparītaṁ, etena saccavacanena **pajjunno** megho **abhivassatu**, ñātisaṁghaṁ me dukkhā pamocetū"ti vatvā puna attano paricārikaceṭakaṁ āṇāpento viya pajjunnaṁ devarājānaṁ ālapanto **"abhitthanayā"**ti gāthamāha.

Tattha **abhitthanaya pajjunnā**ti pajjunno vuccati megho, ayaṁ pana meghavasena laddhanāmaṁ vassavalāhakadevarājānaṁ ālapati. Ayaṁ hissa

---

1. Byūhitvā (Ka)

adhippāyo—devo nāma anabhitthanayanto vijjulatā anicchārento pavassantopi na sobhati, tasmā tvaṁ abhitthanayanto vijjulatā nicchārento vassāpehīti. **Nidhiṁ kākassa nāsayā**ti kākā kalalaṁ pavisitvā ṭhite macche tuṇḍena koṭṭetvā nīharitvā khādanti, tasmā tesaṁ antokalale macchā "nidhī"ti vuccanti, taṁ kākasaṁghassa nidhiṁ devaṁ vassāpento udakena paṭicchādetvā nāsehi. **Kākaṁ sokāya randhehī**ti kākasaṁgho imasmiṁ mahāsare udakena puṇṇe macche alabhamāno socissati, taṁ kākagaṇaṁ tvaṁ imaṁ kaddamaṁ pūrento sokāya randhehi, sokassatthāya pana vassāpayatha, yathā antonijjhānalakkhaṇaṁ sokaṁ pāpuṇāti, evaṁ karohīti attho. **Macche sokā pamocayā**ti mama ñātake sabbeva macche imamhā maraṇasokā pamocehi. "Mañca sokā pamocayā"ti[1] **Jātake** paṭhanti, tattha **ca-**kāro sampiṇḍanattho, mañca mama ñātake cāti sabbeva maraṇasokā pamocehi[2]. Macchānaṁ hi anudakabhāvena paccatthikānaṁ ghāsabhāvaṁ gacchāmāti mahāmaraṇasoko, mahāsattassa pana tesaṁ anayabyasanaṁ paṭicca karuṇāyato karuṇāpatirūpamukhena sokasambhavo veditabbo.

Evaṁ bodhisatto attano paricārikaceṭakaṁ āṇāpento viya pajjunnaṁ ālapitvā sakale Kosalaraṭṭhe mahāvassaṁ vassāpesi. Mahāsattassa hi sīlatejena saccakiriyāya samakālameva Sakkassa Paṇḍukambalasilāsanaṁ uṇhākāraṁ dassessi. So "kiṁ nu kho"ti āvajjento taṁ kāraṇaṁ ñatvā vassavalāhakadevarājānaṁ pakkosāpetvā "tāta mahāpuriso maccharājā ñātīnaṁ maraṇasokena vassāpanaṁ icchati, sakalaṁ Kosalaraṭṭhaṁ ekameghaṁ katvā vassāpehī"ti āha.

So "sādhū"ti sampaṭicchitvā ekaṁ valāhakaṁ nivāsetvā ekaṁ pārupitvā meghagītaṁ gāyanto pācīnalokadhātu-abhimukho pakkhandi[3]. Pācīnadisābhāge khalamaṇḍalamattaṁ ekaṁ meghamaṇḍalaṁ uṭṭhāya satapaṭalaṁ sahassapaṭalaṁ hutvā abhitthanayantaṁ vijjulatā nicchārentaṁ adhomukhaṭhapita-udakakumbhākārena vissandamānaṁ sakalaṁ Kosalaraṭṭhaṁ

---

1. Khu 5. 18 piṭṭhe.
2. Jātaka-Ṭṭha 1. 350 piṭṭhepi passitabbaṁ.
3. Pāyāsi pakkhandi (Sī)

mahoghena[1] ajjhotthari. Devo acchinnadhāraṁ[2] vassanto muhutteneva taṁ mahāsaraṁ pūresi. Macchā maraṇabhayato mucciṁsu. Kākādayo appatiṭṭhā ahesuṁ. Na kevalaṁ macchā eva, manussāpi vividhasassāni sampādentā catuppadādayopīti sabbepi vassūpajīvino kāyikacetasikadukkhato mucciṁsu. Tena vuttaṁ—

90. "Saha kate saccavare, pajjunno abhigajjiya.
Thalaṁ ninnañca pūrento, khaṇena abhivassathā"ti.

Tattha **khaṇena abhivassathā**ti adandhāyitvā saccakiriyakhaṇeneva abhivassi.

91. **Katvā vīriyamuttaman**ti deve avassante kiṁ kātabbanti kosajjaṁ anāpajjitvā ñātatthacariyāsampādanamukhena mahato sattanikāyassa hitasukhanipphādanaṁ uttamaṁ vīriyaṁ katvā. **Saccatejabalassito**ti mama saccānubhāvabalasannissito hutvā tadā **mahāmeghaṁ vassāpesiṁ.** Yasmā cetadevaṁ, tasmā **"saccena me samo natthi,**
esā me saccapāramī"ti mahāmaccharājakāle attano saccapāramiyā anaññasādhāraṇabhāvaṁ dassesi dhammarājā.

Evaṁ mahāsatto mahākaruṇāya samussāhitahadayo sakalaraṭṭhe mahāvassaṁ vassāpanavasena mahājanaṁ maraṇadukkhato mocetvā jīvitapariyosāne yathākammaṁ gato. Tadā pajjunno Ānandatthero ahosi, macchagaṇā Buddhaparisā, maccharājā Lokanātho.

Tassa heṭṭhā vuttanayeneva sesapāramiyopi niddhāretabbā. Tathā attano samānajātikānaṁ khādanaṭṭhāne macchayoniyaṁ nibbattitvā taṇḍulakaṇamattampi macchaṁ ādiṁ katvā kassacipi pāṇino akhādanaṁ, tiṭṭhatu khādanaṁ ekasattassapi aviheṭhanaṁ, tathā saccakaraṇena devassa vassāpanaṁ, udake parikkhīṇe kalalagahane nimujjanavasena attanā anubhavamānaṁ dukkhaṁ vīrabhāvena agaṇetvā ñātisaṁghasseva taṁ dukkhaṁ attano hadaye katvā asahantassa sabbabhāvena karuṇāyanā, tathā ca paṭipattīti evamādayo guṇānubhāvā vibhāvetabbāti.

Maccharājacariyāvaṇṇanā niṭṭhitā.

---

1. Mahāmeghena (Sī)
2. Abbocchinnadhāraṁ (Ka)

11. Kaṇhadīpāyanacariyāvaṇṇanā

92. Ekādasame **Kaṇhadīpāyano isī**ti evaṁnāmako tāpaso. Bodhisatto hi tadā Dīpāyano nāma attano sahāyaṁ Maṇḍabyatāpasaṁ sūle uttāsitaṁ upasaṅkamitvā tassa sīlaguṇena taṁ avijahanto tiyāmarattiṁ sūlaṁ nissāya ṭhito tassa sarīrato paggharitvā patitapatitehi lohitabindūhi sukkhehi kāḷavaṇṇasarīratāya "Kaṇhadīpāyano"ti pākaṭo ahosi. **Paropaññāsavassānī**ti sādhikāni paññāsavassāni, accantasaṁyoge upayogavacanaṁ. **Anabhirato cariṁ ahan**ti pantasenāsanesu ceva adhikusaladhammesu ca anabhirativāsaṁ vasanto ahaṁ brahmacariyaṁ acariṁ. Pabbajitvā sattāhameva[1] hi tadā mahāsatto abhirato brahmacariyaṁ cari. Tato paraṁ anabhirativāsaṁ vasi.

Kasmā pana mahāpuriso anekasatasahassesu attabhāvesu nekkhammajjhāsayo brahmacariyavāsaṁ abhiramitvā idha taṁ nābhirami? Puthujjanabhāvassa cañcalabhāvato. Kasmā ca puna na agāraṁ ajjhāvasīti? Paṭhamaṁ nekkhammajjhāsayena kāmesu dosaṁ disvā pabbaji, athassa ayonisomanasikārena anabhirati uppajji, so taṁ vinodetumasakkontopi kammañca phalañca saddahitvā tāva mahantaṁ vibhavaṁ pahāya agārasmā nikkhamanto yaṁ pajahi, puna[2] tadatthameva nivatto, "eḷamūgo capalo vatāyaṁ Kaṇhadīpāyano"ti imaṁ apavādaṁ jigucchanto attano hirottappabhedabhayena. Api ca pabbajjāpuññaṁ nāmetaṁ viññūhi Buddhādīhi pasatthaṁ, tehi ca anuṭṭhitaṁ, tasmāpi sahāpi dukkhena sahāpi domanassena assumukho rodamānopi brahmacariyavāsaṁ vasi, na taṁ vissajjesi. Vuttañcetaṁ—

"Saddhāya nikkhamma puna nivatto,
So eḷamūgo capalo vatāyaṁ.
Etassa vādassa jigucchamāno,
Akāmako carāmi brahmacariyaṁ.
Viññuppasatthaṁ ca sataṁ ca ṭhānaṁ,
Evampa'haṁ puññakaro bhavāmī"ti[3].

---

1. Sattāhamattameva (Ka) 2. Yadi puna (Sī) 3. Khu 5. 209 piṭṭhe.

93. **Na koci etaṁ jānātī**ti etaṁ **mama anabhiratimanaṁ** brahmacariyavāse abhirativirahitacittaṁ koci manussabhūto na jānāti. Kasmā? **Ahaṁ hi kassaci nācikkhiṁ** mama **mānase** citte **arati carati** pavattatīti kassacipi na kathesiṁ, tasmā na koci manussabhūto etaṁ jānātīti.

94. **Sabrahmacārī**ti tāpasapabbajjāya samānasikkhatāya sabrahmacārī. **Maṇḍabyo**ti evaṁnāmako. **Sahāyo**ti gihikāle pabbajitakāle ca daḷhamittatāya piyasahāyo. **Mahā-isī**ti mahānubhāvo isi. **Pubbakammasamāyutto, sūlamāropanaṁ labhī**ti katokāsena attano pubbakammena yutto sūlāropanaṁ labhi, sūlaṁ uttāsitoti.

Tatrāyaṁ anupubbikathā—atīte Vaṁsaraṭṭhe Kosambiyaṁ Kosambiko nāma rājā rajjaṁ kāresi. Tadā bodhisatto aññatarasmiṁ nigame asītikoṭivibhavassa brāhmaṇamahāsālassa putto hutvā nibbatti, nāmena Dīpāyano nāma. Tādisasseva brāhmaṇamahāsālassa putto Brāhmaṇakumāro tassa piyasahāyo ahosi, nāmena Maṇḍabyo nāma. Te ubhopi aparabhāge mātāpitūnaṁ accayena kāmesu dosaṁ disvā mahādānaṁ pavattetvā kāme pahāya ñātimittaparijanassa rodantassa paridevantassa nikkhamitvā Himavantappadese assamaṁ katvā pabbajitvā uñchācariyāya vanamūlaphalāhārena yāpento paropaṇṇāsavassāni vasiṁsu, kāmacchandaṁ vikkhambhetuṁ nāsakkhiṁsu, te jhānamattampi na nibbattesuṁ.

Te loṇambilasevanatthāya janapadacārikaṁ carantā Kāsiraṭṭhaṁ sampāpuṇiṁsu. Tatrekasmiṁ nigame Dīpāyanassa gihisahāyo Maṇḍabyo nāma paṭivasati. Te ubhopi tassa santikaṁ upasaṅkamiṁsu. So te disvā attamano paṇṇasālaṁ kāretvā catūhi paccayehi upaṭṭhahi. Te tattha tīṇi cattāri vassāni vasitvā taṁ āpucchitvā cārikaṁ carantā Bārāṇasisamīpe atimuttakasusāne[1] vasiṁsu. Tattha

---

1. Adhimuttakasusāne (Jātaka-Ṭṭha 4. 28 piṭṭhe passitabbaṁ.)

Dīpāyano yathābhirantaṁ viharitvā puna tasmiṁ nigame Maṇḍabyassa attano sahāyassa santikaṁ gato. Maṇḍabyatāpaso tattheva vasi.

Athekadivasaṁ eko coro antonagare corikaṁ katvā dhanasāraṁ ādāya nikkhanto paṭibuddhehi gehasāmikehi nagarārakkhakamanussehi ca anubaddho niddhamanena nikkhamitvā vegena susānaṁ pavisitvā tāpasassa paṇṇasāladvāre bhaṇḍikaṁ chaḍḍetvā palāyi. Manussā bhaṇḍikaṁ disvā "are duṭṭhajaṭila rattiṁ corikaṁ katvā divā tāpasavesena carasī"ti tajjetvā pothetvā taṁ ādāya rañño dassayiṁsu. Rājā anupaparikkhitvāva "sūle uttāsethā"ti āha. Taṁ susānaṁ netvā khadirasūle āropayiṁsu. Tāpasassa sarīre sūlaṁ na pavisati. Tato nimbasūlaṁ āhariṁsu, tampi na pavisati. Tato ayasūlaṁ āhariṁsu, tampi na pavisati. Tāpaso "kiṁ nu kho me pubbakamman"ti cintesi. Tassa jātissarañāṇaṁ uppajji. Tena pubbakammaṁ addasa—so kira purimattabhāve vaḍḍhakīputto hutvā pitu rukkhatacchanaṭṭhānaṁ gantvā ekaṁ makkhikaṁ gahetvā koviḷārasakalikāya sūlena viya vijjhi. Tassa taṁ pāpaṁ imasmiṁ ṭhāne okāsaṁ labhi. So "na sakkā ito pāpato muccitun"ti ñatvā rājapurise āha "sace maṁ sūle uttāsetukāmattha, koviḷārasūlaṁ āharathā"ti. Te tathā katvā taṁ sūle uttāsetvā ārakkhaṁ datvā pakkamiṁsu.

Tadā Kaṇhadīpāyano "ciradiṭṭho me sahāyo"ti Maṇḍabyassa santikaṁ āgacchanto taṁ pavattiṁ sutvā taṁ ṭhānaṁ gantvā ekamantaṁ ṭhito "kiṁ samma kārakosī"ti pucchitvā "akārakomhī"ti vutte "attano manopadosaṁ rakkhituṁ sakkhi na sakkhī"ti pucchi. Samma yehi ahaṁ gahito, neva tesaṁ na rañño upari mayhaṁ manopadoso atthīti. "Evaṁ sante tādisassa sīlavato chāyā mayhaṁ sukhā"ti vatvā Kaṇhadīpāyano sūlaṁ nissāya nisīdi. Ārakkhakapurisā taṁ pavattiṁ rañño ārocesuṁ. Rājā "anisāmetvā me katan"ti vegena tattha gantvā "kasmā bhante tvaṁ sūlaṁ nissāya nisinnosī"ti Dīpāyanaṁ pucchi. Mahārāja imaṁ tāpasaṁ rakkhanto nisinnosmīti. Kiṁ pana tvaṁ imassa kārakabhāvaṁ ñatvā evaṁ karosīti. So kammassa avisodhitabhāvaṁ ācikkhi. Athassa Dīpāyano "raññā nāma nisammakārinā bhavitabbaṁ.

Alaso gihī kāmabhogī na sādhu,
Asaññato pabbajito na sādhu.
Rājā na sādhu anisammakārī,
Yo paṇḍito kodhano taṁ na sādhū”ti[1]—

ādīni vatvā dhammaṁ desesi.

Rājā Maṇḍabyatāpasassa niddosabhāvaṁ ñatvā “sūlaṁ harathā”ti āṇāpesi. Sūlaṁ harantā harituṁ nāsakkhiṁsu. Maṇḍabyo āha “mahārāja ahaṁ pubbe katakammadosena evarūpaṁ ayasaṁ patto, mama sarīrato sūlaṁ harituṁ na sakkā, sacepi mayhaṁ jīvitaṁ dātukāmo, kakacena imaṁ sūlaṁ cammasamaṁ katvā chindāpehī”ti. Rājā tathā kāresi. Sūlaṁ antoyeva ahosi, na kañci pīḷaṁ janesi. Tadā kira sukhumaṁ sakalikahīraṁ gahetvā makkhikāya vaccamaggaṁ pavesesi, taṁ tassa anto eva ahosi. So tena kāraṇena amaritvā attano āyukkhayeneva mari, tasmā ayampi na matoti. Rājā tāpase vanditvā khamāpetvā ubhopi uyyāneyeva vassāpento paṭijaggi. Tato paṭṭhāya so Āṇimaṇḍabyo nāma jāto. So rājānaṁ upanissāya tattheva vasi. Dīpāyano pana tassa vaṇaṁ phāsukaṁ karitvā attano gihisahāyamaṇḍabyena kāritaṁ paṇṇasālameva gato. Tena vuttaṁ—

94. “sabrahmacārī Maṇḍabyo, sahāyo me mahā-isi.
Pubbakammasamāyutto, sūlamāropanaṁ labhi.

95. Tamahaṁ upaṭṭhahitvāna, ārogyamanupāpayiṁ.
Āpucchitvāna āgañchiṁ, yaṁ mayhaṁ sakamassaman”ti.

Tattha **āpucchitvānā**ti mayhaṁ sahāyaṁ Maṇḍabyatāpasaṁ āpucchitvā. **Yaṁ mayhaṁ sakamassaman**ti yaṁ taṁ mayhaṁ gihisahāyena Maṇḍabyabrāhmaṇena kāritaṁ sakaṁ mama santakaṁ assamapadaṁ paṇṇasālā, taṁ upāgañchiṁ.

96. Taṁ pana paṇṇasālaṁ pavisantaṁ disvā sahāyassa ārocesuṁ. So sutvāva tuṭṭhacitto saputtadāro bahugandhamālaphāṇitādīni ādāya

---

1. Khu 5. 109, 120-221, 336 piṭṭhesu.

paṇṇasālaṁ gantvā Dīpāyanaṁ vanditvā pāde dhovitvā pānakaṁ pāyetvā Āṇimaṇḍabyassa pavattiṁ suṇanto nisīdi. Athassa putto Yaññadattakumāro nāma caṅkamanakoṭikaṁ geṇḍukena kīḷi. Tattha cekasmiṁ vammike āsiviso vasati. Kumārena bhūmiyaṁ pahatageṇḍuko gantvā vammikabile āsivisassa matthake pati. Kumāro ajānanto bile hatthaṁ pavesesi.

Atha naṁ kuddho āsiviso hatthe[1] ḍaṁsi. So visavegena mucchito tattheva pati. Athassa mātāpitaro sappena daṭṭhabhāvaṁ ñatvā kumāraṁ ukkhipitvā tāpasassa pādamūle nipajjāpetvā "bhante osadhena vā mantena vā puttakaṁ no nirogaṁ karothā"ti āhaṁsu. So ahaṁ osadhaṁ na jānāmi, nāhaṁ vejjakammaṁ karissāmi, pabbajitomhīti. Tena hi bhante imasmiṁ kumārake mettaṁ katvā saccakiriyaṁ karothāti. Tāpaso "sādhu saccakiriyaṁ karissāmī"ti vatvā Yaññadattassa sīse hatthaṁ ṭhapetvā saccakiriyaṁ akāsi. Tena vuttaṁ **"sahāyo brāhmaṇo mayhan"**ti-ādi.

Tattha **āgañchuṁ pāhunāgatan**ti atithi-abhigamanaṁ abhigamiṁsu.

97. **Vaṭṭamanukkhipan**ti khipanavaṭṭasaṇṭhānatāya "vaṭṭan"ti laddhanāmaṁ geṇḍukaṁ anukkhipanto, geṇḍukakīḷaṁ kīḷantoti attho. **Āsivisamakopayī**ti bhūmiyaṁ paṭihato hutvā vammikabilagatena geṇḍukena tattha ṭhitaṁ kaṇhasappaṁ sīse paharitvā rosesi.

98. **Vaṭṭagataṁ maggaṁ, anvesanto**ti tena vaṭṭena gataṁ maggaṁ gavesanto. **Āsivisassa hatthena, uttamaṅgaṁ parāmasī**ti vammikabilaṁ pavesitena attano hatthena āsivisassa sīsaṁ phusi.

99. **Visabalassito**ti visabalanissito attano visavegaṁ nissāya uppajjanakasappo. **Aḍaṁsi dārakaṁ khaṇe**ti tasmiṁ parāmasitakkhaṇe eva taṁ brāhmaṇakumāraṁ ḍaṁsi.

100. **Sahadaṭṭho**ti ḍaṁsena saheva, daṭṭhasamakālameva. **Āsivisenā**ti ghoravisena. **Tenā**ti tena dārakassa visavegena

---

1. Hatthaṁ (Sī)

mucchitassa **bhūmiyaṁ** patanena **ahaṁ dukkhito** ahosiṁ. **Mama vāhasi taṁ dukkhan**ti taṁ dārakassa mātāpitūnañca dukkhaṁ mama vāhasi, mayhaṁ sarīre viya mama karuṇāya vāhesi.

101. **Tyāhan**ti te tassa dārakassa mātāpitaro ahaṁ mā socatha mā paridevathāti-ādinā nayena samassāsetvā. **Sokasallite**ti sokasallavante. **Aggan**ti seṭṭhaṁ tato eva **varaṁ** uttamaṁ saccakiriyaṁ akāsiṁ.

102. Idāni taṁ saccakiriyaṁ sarūpena dassetuṁ **"sattāhamevā"**ti gāthamāha.

Tattha **sattāhamevā**ti pabbajitadivasato paṭṭhāya satta ahāni eva. **Pasannacitto**ti kammaphalasaddhāya pasannamānaso. **Puññatthiko**ti puññena atthiko, dhammacchandayutto. **Athāparaṁ yaṁ caritan**ti atha tasmā sattāhā uttari yaṁ mama brahmacariyacaraṇaṁ.

103. **Akāmakovāhī**ti pabbajjaṁ anicchanto eva. **Etena saccena suvatthi hotū**ti sace atirekapaññāsavassāni anabhirativāsaṁ vasantena mayā kassaci ajānāpitabhāvo sacco, etena saccena Yaññadattakumārassa sotthi hotu, jīvitaṁ paṭilabhatūti.

Evaṁ pana mahāsattena saccakiriyāya katāya Yaññadattassa sarīrato visaṁ bhassitvā pathaviṁ pāvisi. Kumāro akkhīni ummīletvā mātāpitaro oloketvā "amma tātā"ti vatvā vuṭṭhāsi. Tena vuttaṁ—

104. "Saha sacce kate mayhaṁ, visavegena vedhito.
Abujjhitvāna vuṭṭhāsi, arogo cāsi māṇavo"ti.

Tassattho—mama saccakaraṇena **saha** samānakālameva tato pubbe **visavegena vedhito** kampito visaññibhāvena abujjhitvā ṭhito vigatavisattā paṭiladdhasañño sahasā **vuṭṭhāsi.** So **māṇavo** kumāro visavegābhāvena **arogo ca** ahosīti.

Idāni satthā tassā attano saccakiriyāya paramatthapāramibhāvaṁ dassento **"saccena me samo natthi, esā me saccapāramī"**ti āha.

Taṁ uttānatthameva. **Jātakaṭṭhakathāyaṁ**[1] pana "mahāsattassa saccakiriyāya kumārassa thanappadesato uddhaṁ visaṁ bhassitvā vigataṁ. Dārakassa pitu saccākiriyāya kaṭito uddhaṁ, mātu saccakiriyāya avasiṭṭhasarīrato visaṁ bhassitvā vigatan"ti āgataṁ. Tathā hi vuttaṁ—

"Yasmā dānaṁ nābhinandiṁ kadāci,
Disvāna'haṁ atithiṁ vāsakāle.
Na cāpi me appiyataṁ aveduṁ,
Bahussutā samaṇabrāhmaṇā ca.
Akāmako vāpi ahaṁ dadāmi,
Etena saccena suvatthi hotu.
Hataṁ visaṁ jīvatu Yaññadatto.

Āsīviso tāta pahūtatejo,
Yo taṁ adaṁsī patarā udicca.
Tasmiñca me appiyatāya ajja,
Pitari ca te natthi koci viseso.
Etena saccena suvatthi hotu,
Hataṁ visaṁ jīvatu Yaññadatto"ti.

Tattha **vāsakāle**ti vasanatthāya gehaṁ āgatakāle. **Na cāpi me appiyataṁ avedu**nti bahussutāpi samaṇabrāhmaṇā ayaṁ neva dānaṁ abhinandati, na amheti imaṁ mama appiyabhāvaṁ neva jāniṁsu. Ahaṁ hi te piyacakkhūhiyeva olokemīti dīpeti. **Etena saccenā**ti sace ahaṁ dadamānopi vipākaṁ asaddahitvā attano anicchāya demi, anicchabhāvañca me pare na jānanti, etena saccena **suvatthi hotū**ti attho. Itaragāthāya **tātā**ti puttaṁ ālapati. **Pahūtatejo**ti balavaviso. **Patarā**ti padarā, ayameva vā pāṭho. **Udiccā**ti uddhaṁ gantvā, vammikabilato uṭṭhahitvāti attho. Idaṁ vuttaṁ hoti—tāta yaññadatta **tasmiñca** āsivise tava ca **pitari** appiyabhāvena mayhaṁ **koci** viseso natthi, tañca pana appiyabhāvaṁ ṭhapetvā **ajja** mayā na koci jānāpitapubbo, sace etaṁ saccaṁ, **etena saccena suvatthi hotū**ti.

---

1. Jātaka-Ṭṭha 4. 31 piṭṭhādīsu.

Evaṁ bodhisatto kumāre aroge jāte tassa pitaraṁ "dānaṁ dadantena nāma kammañca phalañca saddahitvā dātabban"ti kammaphalasaddhāya nivesetvā sayaṁ anabhiratiṁ vinodetvā jhānābhiññāyo uppādetvā āyupariyosāne brahmalokaparāyano ahosi. Tadā Maṇḍabyo Ānandatthero ahosi, tassa bhariyā Visākhā, putto Rāhulatthero, Āṇimaṇḍabyo Sāriputtatthero, Kaṇhadīpāyano Lokanātho.

Tassa idha Pāḷiyā āruḷhā saccapāramī, sesā ca pāramiyo heṭṭhā vuttanayeneva niddhāretabbā. Tathā anavasesamahābhogapariccāgādayo guṇānubhāvā vibhāvetabbāti.

Kaṇhadīpāyanacariyāvaṇṇanā niṭṭhitā.

---

12. Mahāsutasomacariyāvaṇṇanā

105. Dvādasame **Sutasomo mahīpatī**ti evaṁnāmo khattiyo. Mahāsatto hi tadā Kururaṭṭhe Indapatthanagare Korabyassa rañño aggamahesiyā kucchimhi nibbatti, taṁ sutavittatāya candasamānasommavaravaṇṇatāya ca[1] "Sutasomo"ti sañjāniṁsu. Taṁ vayappattaṁ sabbasippanipphattippattaṁ mātāpitaro rajje abhisiñciṁsu. **Gahito Porisādenā**ti purisānaṁ manussānaṁ adanato khādanato "Porisādo"ti laddhanāmena Bārāṇasiraññā devatābalikammatthaṁ gahito.

Bārāṇasirājā hi tadā maṁsaṁvinā abhuñjanto aññaṁ maṁsaṁ alabhantena bhattakārakena manussamaṁsaṁ khādāpito rasataṇhāya baddho hutvā manusse ghātetvā manussamaṁsaṁ khādanto "Porisādo"ti laddhanāmo amaccapārisajjappamukhehi nāgarehi negamajānapadehi ca ussāhitena Kāḷahatthinā nāma attano senāpatinā "deva yadi rajjena atthiko manussamaṁsakhādanato viramāhī"ti vutto "rajjaṁ pajahantepi manussamaṁsakhādanato na oramissāmī"ti vatvā tehi raṭṭhā

---

1. Sommavadanatāya ca (Sī)

pabbājito araññaṁ pavisitvā ekasmiṁ nigrodharukkhamūle vasanto khāṇuppahārena pāde jātassa vaṇassa phāsubhāvāya “sakalajambudīpe ekasatakhattiyānaṁ galalohitena balikammaṁ karissāmī”ti devatāya āyācanaṁ katvā sattāhaṁ anāhāratāya vaṇe phāsuke jāte “devatānubhāvena me sotthi ahosī”ti saññāya “devatāya balikammatthaṁ rājāno ānessāmī”ti gacchanto atītabhave sahāyabhūtena yakkhena samāgantvā tena dinnamantabalena adhikatarathāmajavaparakkamasampanno hutvā sattāhabbhantareyeva satarājāno ānetvā attano vasananigrodharukkhe olambetvā balikammakaraṇasajjo ahosi.

Atha tasmiṁ rukkhe adhivatthā devatā taṁ balikammaṁ anicchantī “upāyena naṁ nisedhessāmī”ti pabbajitarūpena tassa attānaṁ dassetvā tena anubaddho tiyojanaṁ gantvā puna attano dibbarūpameva dassetvā “tvaṁ musāvādī tayā ‘sakalajambudīpe rājāno ānetvā balikammaṁ karissāmī’ti paṭissutaṁ. Idāni ye vā te vā dubbalarājāno ānesi. Jambudīpe jeṭṭhakaṁ Sutasomarājānaṁ sace nānessasi, na me te balikammena attho”ti āha.

So “diṭṭhā me attano devatā”ti tusitvā “sāmi mā cintayi, ahaṁ ajjeva Sutasomaṁ ānessāmī”ti vatvā vegena Migājina-uyyānaṁ gantvā asaṁvihitāya ārakkhāya pokkharaṇiṁ otaritvā paduminipattena sīsaṁ paṭicchādetvā aṭṭhāsi. Tasmiṁ anto-uyyānagateyeva balavapaccūse samantā tiyojanaṁ ārakkhaṁ gaṇhiṁsu. Mahāsatto pātova alaṅkatahatthikkhandhavaragato caturaṅginiyā senāya nagarato nikkhami. Tadā takkasilato Nando nāma brāhmaṇo catasso satārahagāthāyo gahetvā vīsayojanasataṁ maggaṁ atikkamma taṁ nagaraṁ patto rājānaṁ pācīnadvārena nikkhamantaṁ disvā hatthaṁ ukkhipitvā “jayatu bhavaṁ mahārājā”ti vatvā jayāpesi.

Rājā hatthinā taṁ upasaṅkamitvā “kuto nu tvaṁ brāhmaṇa āgacchasi, kimicchasi, kiṁ te dajjan”ti āha. Brāhmaṇo “tumhe ‘sutavittakā’ti sutvā catasso satārahagāthāyo ādāya tumhākaṁ desetuṁ āgatomhī”ti āha. Mahāsatto tuṭṭhamānaso hutvā “ahaṁ

uyyānaṁ gantvā nhāyitvā āgantvā sossāmi, tvaṁ mā ukkaṇṭhī”ti vatvā “gacchatha brāhmaṇassa asukagehe nivāsaṁ ghāsacchādanañca saṁvidahathā”ti āṇāpetvā uyyānaṁ pavisitvā mahantaṁ ārakkhaṁ saṁvidhāya oḷārikāni ābharaṇāni omuñcitvā massukammaṁ kāretvā ubbaṭṭitasarīro pokkharaṇiyā rājavibhavena nhāyitvā paccuttaritvā udakaggahaṇasāṭake nivāsetvā aṭṭhāsi.

Athassa gandhamālālaṅkāre upahariṁsu. Porisādo “alaṅkatakāle rājā bhāriko bhavissati, sallahukakāleyeva naṁ gaṇhissāmī”ti Nadanto khaggaṁ parivattento “ahamasmi Porisādo”ti nāmaṁ sāvetvā udakā nikkhami. Tassa saddaṁ sutvā hatthārohādayo hatthi-ādito bhassiṁsu. Balakāyo dūre ṭhito tatova palāyi. Itaro attano āvudhāni chaḍḍetvā urena nipajji. Porisādo rājānaṁ ukkhipitvā khandhe nisīdāpetvā sammukhaṭṭhāneyeva aṭṭhārasahatthaṁ pākāraṁ laṅghitvā purato pagalitamadamattavaravāraṇe kumbhe akkamitvā pabbatakūṭāni viya pātento vātajavānipi assaratanāni piṭṭhiyaṁ akkamitvā pātento rathasīse akkamitvā pātento bhamarikaṁ bhamanto viya nīlakāni nigrodhapattāni maddanto viya ekavegeneva tiyojanamaggaṁ gantvā kañci anubandhantaṁ adisvā saṇikaṁ gacchanto Sutasomassa kesehi udakabindūni attano upari patantāni “assubindūnī”ti saññāya “kimidaṁ Sutasomopi maraṇaṁ anusocanto rodatī”ti āha.

Mahāsatto “nāhaṁ maraṇato anusocāmi, kuto rodanā, api ca kho saṅgaraṁ katvā saccāpanaṁ nāma paṇḍitānaṁ āciṇṇaṁ, taṁ na nipphajjatī”ti anusocāmi, Kassapadasabalena desitā catasso satārahagāthāyo ādāya Takkasilato āgatassa brāhmaṇassa āgantukavattaṁ kāretvā “nhāyitvā āgantvā suṇissāmi, yāva mamāgamanā āgamehī”ti saṅgaraṁ katvā uyyānaṁ gato, tvañca tā gāthāyo sotuṁ adatvā maṁ gaṇhīti. Tena vuttaṁ—

“Gahito Porisādena, brāhmaṇe saṅgaraṁ sarin”ti.

Tattha **brāhmaṇe saṅgaraṁ sarin**ti Nandabrāhmaṇe attanā kataṁ paṭiññaṁ anussariṁ.

106. **Āvuṇitvā karattale**ti tattha tattha uyyānādīsu gantvā attano balena ānītānaṁ ekasatakhattiyānaṁ hatthatale chiddaṁ katvā rukkhe lambanatthaṁ rajjuṁ paṭimuñcitvā. **Etesaṁ pamilāpetvā**ti[1] ete ekasatakhattiye jīvaggāhaṁ gahetvā uddhaṁpāde adhosire katvā paṇhiyā sīsaṁ pataranto bhamaṇavasena hatthatale āvuṇitvā rukkhe ālambanavasena sabbaso āhārūpacchedena ca sabbathā pamilāpetvā visosetvā khedāpetvāti attho. **Yaññatthe**ti balikammatthe sādhetabbe. **Upanayī maman**ti maṁ upanesi.

107. Tathā upanīyamāno pana mahāsatto Porisādena "kiṁ tvaṁ maraṇato bhāyasī"ti vutte "nāhaṁ maraṇato bhāyāmi, tassa pana brāhmaṇassa mayā kato saṅgaro na parimocito"ti anusocāmi. Sace maṁ vissajjessasi, taṁ dhammaṁ sutvā tassa ca sakkārasammānaṁ katvā puna āgamissāmīti. Nāhamidaṁ saddahāmi, yaṁ tvaṁ mayā vissajjito gantvā puna mama hatthaṁ āgamissasīti. Samma Porisāda mayā saddhiṁ ekācariyakule sikkhito sahāyo hutvā ahaṁ jīvitahetupi na musā kathemīti kiṁ na saddahasīti. Kiñcāpi me etena vācāmattakena—

"Asiñca sattiñca parāmasāmi,
Sapathampi te samma ahaṁ karomi.
Tayā pamutto anaṇo bhavitvā,
Saccānurakkhī punarāvajissan"ti[2]—

mahāsattena imāya gāthāya vuttāya Porisādo "ayaṁ suta somo 'khattiyehi akattabbaṁ sapathaṁ karomī'ti vadati, gantvā anāgacchantopi mama hatthato na muccissatī"ti cintetvā—

"Yo te kato saṅgaro brāhmaṇena,
Raṭṭhe sake issariye ṭhitena.
Taṁ saṅgaraṁ brāhmaṇa sappadāya,
Saccānurakkhī punarāvajassū"ti[2]—

vissajjesi.

---

1. Ete sampamilāpetvā (Sī)
2. Khu 6. 136 piṭṭhe.

Mahāsatto Rāhumukhā mutto cando viya nāgabalo thāmasampanno khippameva taṁ nagaraṁ sampāpuṇi. Senāpissa "Sutasomarājā paṇḍito, Porisādaṁ dametvā sīhamukhā pamuttamattavaravāraṇo viya āgamissatī"ti ca "rājānaṁ Porisādassa datvā āgatā"ti garahabhayena ca bahinagareyeva niviṭṭhā taṁ dūratova āgacchantaṁ disvā paccuggantvā vanditvā "kaccittha mahārāja Porisādena na kilamito"ti[1] paṭisanthāraṁ[2] katvā "Porisādena mayhaṁ mātāpitūhipi dukkaraṁ kataṁ, tathārūpo nāma caṇḍo sāhasiko mamaṁ saddahitvā maṁ vissajjesī"ti vutte rājānaṁ alaṅkaritvā hatthikkhandhaṁ āropetvā parivāretvā nagaraṁ pāvisi. Taṁ disvā sabbe nāgarā tusiṁsu.

Sopi dhammasoṇḍatāya mātāpitaropi anupasaṅkamitvā nivesanaṁ gantvā brāhmaṇaṁ pakkosāpetvā tassa mahantaṁ sakkārasammānaṁ katvā dhammagarutāya sayaṁ nīcāsane nisīditvā "tumhehi mayhaṁ ābhatā satārahagāthā suṇomi ācariyā"ti āha. Brāhmaṇo mahāsattena yācitakāle gandhehi hatthe ubbaṭṭetvā pasibbakato manoramaṁ potthakaṁ nīharitvā ubhohi hatthehi gahetvā "tena hi mahārāja suṇohī"ti potthakaṁ vācento gāthā abhāsi—

"Sakideva Sutasoma, sabbhi hoti samāgamo.
Sā naṁ saṅgati pāleti, nā'sabbhi bahusaṅgamo.

Sabbhireva samāsetha, sabbhi kubbetha santhavaṁ.
Sataṁ saddhamma'maññāya, seyyo hoti na pāpiyo.

Jīranti ve rājarathā sucittā,
Atho sarīrampi jaraṁ upeti.
Satañca dhammo na jaraṁ upeti,
Santo have sabbhi pavedayanti.

Nabhañca dūre pathavī ca dūre,
Pāraṁ samuddassa ta'dāhu dūre.
Tato have dūrataraṁ vadanti,
Satañca dhammo asatañca rājā"ti[3].

---

1. Kilamitoti (Sī) 2. Paṭisandhāraṁ (Ka) 3. Khu 6. 136, 140 piṭṭhesu.

Tā sutvā mahāsatto "saphalaṁ me āgamanan"ti tuṭṭhacitto "imā gāthā neva sāvakabhāsitā, na isibhāsitā, na kavibhāsitā, na devabhāsitā, sabbaññunāva bhāsitā. Kiṁ nu kho agghan"ti cintento "imaṁ sakalampi cakkavāḷaṁ yāva brahmalokā sattaratanapuṇṇaṁ katvā dinnepi neva anucchavikaṁ kataṁ nāma hoti, ahaṁ kho panassa tiyojanasatike Kururaṭṭhe sattayojanike Indapatthanagare rajjaṁ dātuṁ pahomi, rajjaṁ kātuṁ panassa bhāgyaṁ natthi, tathā hissa aṅgalakkhaṇānusārena appānubhāvatā dissati, tasmā dinnampi rajjaṁ imasmiṁ tiṭṭhatī"ti cintetvā "ācariya tumhe aññesaṁ khattiyānaṁ imā gāthāyo desetvā kiṁ labhathā"ti pucchi. Ekekāya sataṁ sataṁ mahārāja, teneva satārahagāthā nāma jātāti. Athassa mahāsatto tvaṁ ācariya attanā gahetvā vicaraṇabhaṇḍassa agghaṁ na jānāsīti.

Sahassiyā imā gāthā, nayimā gāthā satārahā.
Cattāri tvaṁ sahassāni, khippaṁ gaṇhāhi brāhmaṇāti[1].

Cattāri sahassāni dāpetvā ekañca sukhayānakaṁ datvā mahatā sakkārasammāneneva taṁ uyyojetvā mātāpitaro vanditvā "ahaṁ brāhmaṇena ābhataṁ saddhammaratanaṁ pūjetvā tassa ca sakkārasammānaṁ katvā āgamissāmīti Porisādassa paṭiññaṁ datvā āgato, tattha yaṁ brāhmaṇassa kattabbaṁ paṭipajjitabbaṁ taṁ kataṁ, idāni Porisādassa santikaṁ gamissāmī"ti vatvā "tena hi tāta Sutasoma kiṁ nāmetaṁ kathesi, caturaṅginiyā senāya coraṁ gaṇhissāma, mā gaccha corassa santikan"ti yāciṁsu. Soḷasasahassā nāṭakitthiyo sesaparijanāpi "amhe anāthe katvā kuhiṁ gacchasi devā"ti parideviṁsu. "Punapi kira rājā corassa santikaṁ gamissatī"ti ekakolāhalaṁ ahosi.

Mahāsatto "paṭiññāya saccāpanaṁ nāma sādhūnaṁ sappurisānaṁ āciṇṇaṁ, sopi mamaṁ saddahitvā vissajjesi, tasmā gamissāmiyevā"ti mātāpitaro vanditvā sesajanaṁ anusāsetvā assumukhena nānappakāraṁ paridevantena itthāgārādinā janena anugato nagarā nikkhamma taṁ janaṁ nivattetuṁ magge daṇḍakena tiriyaṁ lekhaṁ katvā "imaṁ mama lekhaṁ mā

1. Khu 6. 137 piṭṭhe.

atikkamiṁsū”ti vatvā agamāsi. Mahājano tejavato mahāsattassa āṇaṁ atikkamituṁ asakkonto mahāsaddena kanditvā roditvā nivatti. Bodhisatto āgatamaggeneva tassa santikaṁ agamāsi. Tena vuttaṁ **“apucchi maṁ Porisādo”**ti-ādi.

Tattha **kiṁ tvaṁ icchasi nisajjan**ti tvaṁ attano nagaraṁ gantuṁ mama hatthato nissajjanaṁ kiṁ icchasi, tvaṁ “mayā Takkasilādīsu ciraparicito saccavādī cā”ti vadasi, tasmā **yathāmati te kāhāmi**, yathāruci te karissāmi. **Yadi me tvaṁ punehisī**ti sace puna tvaṁ ekaṁseneva mama santikaṁ āgamissasi.

108. **Paṇhe āgamanaṁ mamā**ti pageva mama āgamanaṁ **tassa** Porisādassa **paṭissuṇitvā** pātova āgamissāmīti paṭissavaṁ katvā. **Rajjaṁ niyyātayiṁ tadā**ti tadā Porisādassa santikaṁ gantukāmo “idaṁ vo rajjaṁ paṭipajjathā”ti mātāpitūnaṁ tiyojanasatikaṁ rajjaṁ niyyātesiṁ.

109. Kasmā pana rajjaṁ niyyātayinti? **Anussaritvā sataṁ dhammanti**[1] yasmā pana paṭiññāya saccāpanaṁ nāma sataṁ sādhūnaṁ mahābodhisattānaṁ paveṇī kulavaṁso, tasmā taṁ saccapāramitādhammaṁ **pubbakaṁ** porāṇaṁ jinehi Buddhādīhi sevitaṁ anussaritvā saccaṁ anurakkhanto tassa **brāhmaṇassa dhanaṁ datvā** attano jīvitaṁ pariccajitvā **Porisādaṁ upāgamiṁ.**

110. **Natthi me saṁsayo tatthā**ti tasmiṁ Porisādassa santikaṁ gamane “ayaṁ maṁ kiṁ nu kho ghātessati, udāhu no”ti mayhaṁ saṁsayo natthi. “Caṇḍo sāhasiko mayā saddhiṁ ekasatakhattiye devatāya balikammakaraṇasajjo ekanteneva ghātessatī”ti jānanto eva kevalaṁ saccavācaṁ anurakkhanto attano jīvitaṁ pariccajitvā taṁ upāgamiṁ, yasmā cetadevaṁ, tasmā saccena me samo natthi, esā me paramatthabhāvappattā saccapāramīti.

Upāgate pana mahāsatte vikasitapuṇḍarīkapadumasassirikamassa mukhaṁ disvā “ayaṁ vigatamaraṇabhayo hutvā āgato, kissa nu kho esa ānubhāvo”ti cintento “tassa maññe dhammassa sutattā ayaṁ evaṁ

---

1. Saddhammanti (Sī)

tejavā nibbhayo ca jāto, ahampi taṁ sutvā tejavā nibbhayo ca bhavissāmī"ti sanniṭṭhānaṁ katvā Porisādo mahāsattaṁ āha "suṇoma satārahagāthāyo yāsaṁ savanatthaṁ tvaṁ attano nagaraṁ gato"ti.

Taṁ sutvā bodhisatto "ayaṁ Porisādo pāpadhammo, imaṁ thokaṁ niggahetvā lajjāpetvā kathessāmī"ti—

"Adhammikassa luddassa, niccaṁ lohitapāṇino.
Natthi saccaṁ kuto dhammo, kiṁ sutena karissasī"ti[1]—

vatvā puna tena suṭṭhutaraṁ sañjātasavanādarena—

"Sutvā dhammaṁ vijānanti, narā kalyāṇapāpakaṁ.
Api gāthā suṇitvāna, dhamme me ramate mano"ti[2]—

vutte "ayaṁ ativiya sañjātādaro sotukāmo, handassa kathessāmī"ti cintetvā "tena hi samma sādhukaṁ suṇohi manasikarohī"ti vatvā Nandabrāhmaṇena kathitaniyāmeneva gāthānaṁ sakkaccaṁ thutiṁ katvā chakāmāvacaradevaloke ekakolāhalaṁ katvā devatāsu sādhukāraṁ dadamānāsu mahāsatto Porisādassa—

"Sakideva mahārāja, sabbhi hoti samāgamo.
Sā naṁ saṅgati pāleti, nā'sabbhi bahusaṅgamo.

Sabbhireva samāsetha, sabbhi kubbetha santhavaṁ.
Sataṁ saddhamma'maññāya, seyyo hoti na pāpiyo.

Jīranti ve rājarathā sucittā,
Atho sarīrampi jaraṁ upeti.
Satañca dhammo na jaraṁ upeti,
Santo have sabbhi pavedayanti.

Nabhañca dūre pathavī ca dūre,
Pāraṁ samuddassa ta'dāhu dūre.
Tato have dūrataraṁ vadanti,
Satañca dhammo asatañca rājā"ti[3]—

1. Khu 6. 139 piṭṭhe. 2. Khu 6. 141 piṭṭhe. 3. Khu 6. 136, 140 piṭṭhādīsu.

dhammaṁ kathesi. Tassa tena sukathitattā ceva attano ca puññānubhāvena gāthā suṇantasseva sakalasarīraṁ pañcavaṇṇāya pītiyā paripūri. So bodhisatte muducitto hutvā "samma Sutasoma dātabbayuttakaṁ hiraññādiṁ na passāmi, ekekāya gāthāya ekekaṁ varaṁ dassāmī"ti āha. Atha naṁ mahāsatto "tvaṁ attanopi hitāni ajānanto parassa kiṁ nāma varaṁ dassasī"ti apasādetvā puna tena "varaṁ gaṇhathā"ti yācito sabbapaṭhamaṁ "ahaṁ cirakālaṁ taṁ arogaṁ passeyyan"ti varaṁ yāci. So "ayaṁ idāni me vadhitvā maṁsaṁ khāditukāmassa mahānatthakarassa mayhameva jīvitamicchatī"ti tuṭṭhamānaso vañcetvā varassa gahitabhāvaṁ ajānanto adāsi. Mahāsatto hi upāyakusalatāya tassa ciraṁ jīvitukāmatāpadesena attano jīvitaṁ yāci. Atha "parosataṁ khattiyānaṁ jīvitaṁ dehī"ti dutiyaṁ varaṁ, tesaṁ sake raṭṭhe paṭipādanaṁ tatiyaṁ varaṁ, manussamaṁsakhādanato viramaṇaṁ catutthaṁ varaṁ yāci. So tīṇi varāni datvā catutthaṁ varaṁ adātukāmo "aññaṁ varaṁ gaṇhāhī"ti vatvāpi mahāsattena nippīḷiyamāno tampi adāsiyeva.

Atha bodhisatto Porisādaṁ nibbisevanaṁ katvā teneva rājāno mocāpetvā bhūmiyaṁ nipajjāpetvā dārakānaṁ kaṇṇato suttavaṭṭi viya saṇikaṁ rajjuyo nīharitvā Porisādena ekaṁ tacaṁ āharāpetvā pāsāṇena ghaṁsitvā saccakiriyaṁ katvā tesaṁ hatthatalāni makkhesi. Taṅkhaṇaṁ eva phāsukaṁ ahosi. Dvīhatīhaṁ tattheva vasitvā te aroge kāretvā tehi saddhiṁ abhijjanakasabhāvaṁ mittasanthavaṁ kāretvā tehi saddhiṁ taṁ Bārāṇasiṁ netvā rajje patiṭṭhāpetvā "appamattā hothā"ti te rājāno attano attano nagaraṁ pesetvā Indapatthanagarato āgatāya attano caturaṅginiyā senāya parivuto attano nagaraṁ gato tuṭṭhapamuditena nāgarajanena samparivāriyamāno antepuraṁ pavisitvā mātāpitaro vanditvā mahātalaṁ abhiruhi.

Atha mahāsatto cha dānasālāyo kāretvā devasikaṁ mahādānāni pavattento sīlāni paripūrento uposathaṁ upavasanto pāramiyo anubrūhesi. Tepi rājāno mahāsattassa ovāde ṭhatvā dānādīni puññāni katvā āyupariyosāne saggapuraṁ pūrayiṁsu. Tadā

Porisādo Aṅgulimālatthero ahosi, Kāḷahatthi-amacco Sāriputtatthero, Nandabrāhmaṇo Ānandatthero, rukkhadevatā Mahākassapatthero, rājāno Buddhaparisā, mātāpitaro mahārājakulāni, Sutasomamahārājā Lokanātho.

Tassa heṭṭhā vuttanayeneva sesapāramiyopi niddhāretabbā. Tathā **Alīnasattu-cariyāvaṇṇanāya**[1]viya mahāsattassa guṇānubhāvā vibhāvetabbāti.

Mahāsutasomacariyāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Saccapāramī niṭṭhitā.

---

13. Suvaṇṇasāmacariyāvaṇṇanā

111. Terasame **Sāmo yadā vane āsin**ti Himavantasmiṁ Migasammatāya nāma nadiyā tīre mahati araññe Sāmo[2] nāma tāpasakumāro yadā ahosi. **Sakkena abhinimmito**ti Sakkassa Devānamindassa upadesasampattiyā jātattā Sakkena nibbattito janito. Tatrāyaṁ anupubbikathā—atīte Bārāṇasito avidūre nadiyā tīre eko nesādagāmo ahosi. Tattha jeṭṭhanesādassa putto jāto, tassa "Dukūlo"ti nāmamakaṁsu. Tassā eva nadiyā paratīrepi eko nesādagāmo ahosi. Tattha jeṭṭhanesādassa dhītā jātā, tassā "Pārikā"ti nāmamakaṁsu. Te ubhopi brahmalokato āgatā suddhasattā. Tesaṁ vayappattānaṁ anicchamānānaṁyeva āvāhavivāhaṁ kariṁsu. Te ubhopi kilesasamuddaṁ anotaritvā brahmāno viya ekato vasiṁsu. Na ca kiñci nesādakammaṁ karonti.

Atha Dukūlaṁ mātāpitaro "tāta tvaṁ nesādakammaṁ na karosi, neva gharāvāsaṁ icchasi, kiṁ nāma karissasī"ti āhaṁsu. So "tumhesu anujānantesu pabbajissāmī"ti āha. Tena hi pabbajāhīti. Dvepi janā Himavantaṁ pavisitvā yasmiṁ ṭhāne Migasammatā nāma nadī Himavantato otaritvā Gaṅgaṁ pattā, taṁ ṭhānaṁ gantvā Gaṅgaṁ pahāya Migasammatābhimukhā abhiruhiṁsu.

---

1. Cariyāpiṭaka-Ṭṭha 163 piṭṭhādīsu.   2. Suvaṇṇasāmo (Ka)

Tadā Sakkassa bhavanaṁ uṇhākāraṁ dassesi. Sakko taṁ kāraṇaṁ ñatvā Vissakammunā tasmiṁ ṭhāne assamaṁ māpesi. Te tattha gantvā pabbajitvā Sakkadattiye assame kāmāvacaramettaṁ bhāvetvā paṭivasiṁsu. Sakkopi tesaṁ upaṭṭhānaṁ āgacchati.

So ekadivasaṁ "tesaṁ cakkhū parihāyissantī"ti ñatvā upasaṅkamitvā "bhante vo cakkhūnaṁ antarāyo paññāyati, paṭijagganakaṁ puttaṁ laddhuṁ vaṭṭati, jānāmi tumhākaṁ suddhacittataṁ, tasmā Pārikāya utunikāle nābhiṁ hatthena parāmaseyyātha, evaṁ vo putto jāyissati, so vo upaṭṭhahissatī"ti vatvā pakkāmi. Dukūlapaṇḍito taṁ kāraṇaṁ Pārikāya ācikkhitvā tassā utunikāle nābhiṁ parāmasi. Tadā bodhisatto devalokā cavitvā tassā kucchimhi paṭisandhiṁ gaṇhi, sā dasamāsaccayena suvaṇṇavaṇṇaṁ puttaṁ vijāyi, tenevassa "Suvaṇṇasāmo"ti nāmaṁ kariṁsu. Taṁ aparabhāge vaḍḍhitvā soḷasavassuddesikampi mātāpitaro rakkhantā assame nisīdāpetvā sayameva vanamūlaphalāphalatthāya gacchanti.

Athekadivasaṁ vane phalāphalaṁ ādāya nivattitvā assamapadato avidūre meghe uṭṭhite rukkhamūlaṁ pavisitvā vammikamatthake ṭhitānaṁ sarīrato sedagandhamissake udake tasmiṁ vammikabile ṭhitassa āsivisassa nāsāpuṭaṁ paviṭṭhe āsiviso kujjhitvā nāsāvātena pahari. Dve andhā hutvā paridevamānā viraviṁsu. Atha mahāsatto "mama mātāpitaro aticirāyanti, kā nu kho tesaṁ pavattī"ti paṭimaggaṁ gantvā saddamakāsi. Te tassa saddaṁ sañjānitvā paṭisaddaṁ katvā puttasinehena "tāta Sāma idha paripantho atthi, mā āgamī"ti vatvā saddānusārena sayameva samāgamiṁsu. So "kena vo kāraṇena cakkhūni vinaṭṭhānī"ti pucchitvā "tāta mayaṁ na jānāma, deve vassante rukkhamūle vammikamatthake ṭhitā, atha na passāmā"ti vuttamatte eva aññāsi "tattha āsivisena bhavitabbaṁ, tena kuddhena nāsāvāto vissaṭṭho bhavissatī"ti.

Atha "mā cintayittha, ahaṁ vo paṭijaggissāmī"ti mātāpitaro assamaṁ netvā tesaṁ rattiṭṭhānadivāṭṭhānādisañcaraṇaṭṭhāne rajjuke bandhi. Tato paṭṭhāya te assame ṭhapetvā vanamūlaphalāphalāni āharati, pātova vasanaṭṭhānaṁ sammajjati, pānīyaṁ āharati, paribhojanīyaṁ upaṭṭhāpeti,

dantakaṭṭhamukhodakāni datvā madhuraphalāphalaṁ deti. Tehi mukhe vikkhālite sayaṁ paribhuñjitvā mātāpitaro vanditvā tesaṁ avidūreyeva acchati "kiṁ nu kho ime āṇāpentī"ti. Visesena ca mettaṁ bahulamakāsi, tenassa sattā appaṭikkūlā ahesuṁ. Yathā cassa sattā, evaṁ sattānaṁ so bodhisatto appaṭikkūlo. Evaṁ so divase divase phalāphalatthāya araññaṁ gacchantopi āgacchantopi migagaṇaparivuto eva ahosi. Sīhabyagghādivipakkhasattāpi tena saddhiṁ ativiya vissatthā, mettānubhāvena panassa vasanaṭṭhāne aññamaññaṁ tiracchānagatā muducittataṁ paṭilabhiṁsu. Iti so sabbattha mettānubhāvena abhīrū anutrāsī brahmā viya avero vihāsi. Tena vuttaṁ **"pavane sīhabyaggheca**, **mettāyamupanāmayin"**ti-ādi.

Tattha **mettāyamupanāmayin**ti **ma-**kāro padasandhikaro, mettābhāvanāya kurūrakammante sīhabyagghepi phari, pageva sesasatteti adhippāyo. Atha vā mettā ayati pavattati etenāti mettāyo, mettābhāvanā. Taṁ mettāyaṁ upanāmayiṁ sattesu anodhiso upanesiṁ. "Sīhabyagghehī"tipi pāṭho, tassattho—na kevalamahameva, atha kho pavane sīhabyagghehi yasmiṁ mahāvane tadā ahaṁ viharāmi, tattha sīhabyagghehi saddhiṁ ahaṁ sattesu mettaṁ upanāmesiṁ. Sīhabyagghāpi hi tadā mamānubhāvena sattesu mettacittataṁ paṭilabhiṁsu, pageva itare sattāti dasseti.

112. **Pasadamigavarāhehī**ti pasadamigehi ceva vanasūkarehi ca. **Parivāretvā**ti etehi attānaṁ parivāritaṁ katvā tasmiṁ araññe **vasiṁ.**

113. Idāni tadā attano mettābhāvanāya laddhaṁ ānisaṁsaṁ matthakappattiñcassa dassetuṁ **"na maṁ koci uttasatī"**ti osānagāthamāha. Tassattho—sasabiḷārādiko bhīrukajātikopi **koci** satto **maṁ na uttasati** na ubbijjeti. Ahampi **kassaci** sīhabyagghāditiracchānato yakkhādi-amanussato luddalohitapāṇimanussatoti kutocipi **na bhāyāmi.** Kasmā? Yasmā **mettābalenupatthaddho** cirakālaṁ bhāvitāya mettāpāramitāyānubhāvena upatthambhito tasmiṁ **pavane** mahā-araññe **tadā ramāmi** abhiramāmīti. Sesaṁ suviññeyyameva.

Evaṁ pana mahāsatto sabbasatte mettāyanto mātāpitaro ca sādhukaṁ paṭijagganto ekadivasaṁ araññato madhuraphalāphalaṁ āharitvā assame ṭhapetvā mātāpitaro vanditvā "pānīyaṁ ādāya āgamissāmī"ti migagaṇaparivuto dve mige ekato katvā tesaṁ piṭṭhiyaṁ pānīyaghaṭaṁ ṭhapetvā hatthena gahetvā nadītitthaṁ agamāsi. Tasmiṁ samaye Bārāṇasiyaṁ Pīḷiyakkho nāma rājā rajjaṁ kāresi. So migamaṁsalobhena mātaraṁ rajjaṁ paṭicchāpetvā sannaddhapañcāvudho Himavantaṁ pavisitvā mige vadhitvā maṁsaṁ khāditvā caranto Migasammataṁ nadiṁ patvā anupubbena sāmassa pānīyagahaṇatitthaṁ patto migapadavalañjaṁ disvā gacchanto[1] taṁ tathā gacchantaṁ disvā "mayā ettakaṁ kālaṁ evaṁ vicaranto manusso na diṭṭhapubbo, devo nu kho esa nāgo nu kho, sacāhaṁ upasaṅkamitvā pucchissāmi, sahasā pakkameyyāti yannūnāhaṁ etaṁ vijjhitvā dubbalaṁ katvā puccheyyan"ti cintetvā mahāsattaṁ[2] nhatvā vākacīraṁ nivāsetvā ajinacammaṁ ekaṁsaṁ karitvā pānīyaghaṭaṁ pūretvā ukkhipitvā vāmaṁsakūṭe ṭhapanakāle "idāni taṁ vijjhituṁ samayo"ti visapītena[3] sarena dakkhiṇapasse vijjhi. Saro vāmapassena nikkhami. Tassa viddhabhāvaṁ ñatvā migagaṇo bhīto palāyi.

Sāmapaṇḍito pana viddhopi pānīyaghaṭaṁ yathā vā tathā vā anavasumbhetvā[4] satiṁ paccupaṭṭhāpetvā saṇikaṁ otāretvā vālukaṁ byūhitvā ṭhapetvā disaṁ vavatthapetvā mātāpitūnaṁ vasanaṭṭhānadisābhāgena sīsaṁ katvā nipajjitvā mukhena lohitaṁ chaḍḍetvā "mama koci verī nāma natthi, mamapi katthaci veraṁ nāma natthī"ti vatvā imaṁ gāthamāha—

"Ko nu maṁ usunā vijjhi, pamattaṁ udahārakaṁ.
Khattiyo brāhmaṇo vesso, ko maṁ viddhā nilīyatī"ti[5].

Taṁ sutvā rājā "ayaṁ mayā vijjhitvā pathaviyaṁ pātitopi neva maṁ akkosati na paribhāsati, mama hadayamaṁsaṁ sambāhanto viya piyavacanena samudācarati, gamissāmissa santikan"ti cintetvā upasaṅkamitvā attānaṁ attanā ca viddhabhāvaṁ āvikatvā "ko vā tvaṁ kassa vā putto"ti mahāsattaṁ pucchi.

---

1. Āgacchanto (Ka) 2. Mahāsattassa (Ka) 3. Visalittena (Ka)
4. Amuñcitvā (Sī) 5. Khu 6. 174 piṭṭhe.

So "Sāmo nāmāhaṁ Dukūlapaṇḍitassa nāma nesāda-isino putto, kissa pana maṁ vijjhī"ti āha. So paṭhamaṁ "migasaññāyā"ti musāvādaṁ vatvā "ahaṁ imaṁ niraparādhaṁ akāraṇena vijjhin"ti anusocitvā yathābhūtaṁ āvikatvā tassa mātāpitūnaṁ vasanaṭṭhānaṁ pucchitvā tattha gantvā tesaṁ attānaṁ āvikatvā tehi katapaṭisanthāro "Sāmo mayā viddho"ti vatvā te paridevante sokasamāpanne "yaṁ Sāmena kattabbaṁ paricārikakammaṁ, taṁ katvā ahaṁ vo upaṭṭhahissāmī"ti samassāsetvā Sāmassa santikaṁ ānesi. Te tattha gantvā nānappakāraṁ paridevitvā tassa ure hatthaṁ ṭhapetvā "puttassa me sarīre usumā vattateva, visavegena visaññitaṁ āpanno bhavissatīti nibbisabhāvatthāya saccakiriyaṁ karissāmā"ti cintetvā—

"Yaṁ kiñci'tthi kataṁ puññaṁ, mayhañceva pitucca te.
Sabbena tena kusalena, visaṁ Sāmassa haññatū"ti[1]—

mātarā,

"Yaṁ kiñci'tthi kataṁ puññaṁ, mayhañceva mātucca te.
Sabbena tena kusalena, visaṁ Sāmassa haññatū"ti[1]—

pitarā,

"Pabbatyā'haṁ Gandhamādane, cirarattanivāsinī.
Na me piyataro koci, añño Sāmena vijjati.
Etena saccavajjena, visaṁ Sāmassa haññatū"ti[1]—

devatāya ca saccakiriyāya katāya mahāsatto khippaṁ vuṭṭhāsi. Padumapattapalāse udakabindu viya vinivaṭṭetvā ābādho vigato. Viddhaṭṭhānaṁ arogaṁ pākatikameva ahosi. Mātāpitūnaṁ cakkhūni uppajjiṁsu. Iti mahāsattassa arogatā, mātāpitūnañca cakkhupaṭilābho, aruṇuggamanaṁ, tesaṁ catunnampi assameyeva avaṭṭhānanti[2] sabbaṁ ekakkhaṇeyeva ahosi.

Atha mahāsatto raññā saddhiṁ paṭisanthāraṁ katvā "dhammaṁ cara mahārājā"ti-ādinā[3] dhammaṁ desetvā uttarimpi ovaditvā pañca sīlāni

---

1. Khu 6. 182 piṭṭhe. 2. Avatthānanti (Sī) 3. Khu 6. 183 piṭṭhādīsu.

adāsi. So tassa ovādaṁ sirasā paṭiggahetvā vanditvā Bārāṇasiṁ gantvā dānādīni puññāni katvā saggaparāyano ahosi. Bodhisattopi saddhiṁ mātāpitūhi abhiññāsamāpattiyo nibbattetvā āyupariyosāne brahmalokūpago ahosi. Tadā rājā Ānandatthero ahosi, devadhītā Uppalavaṇṇā, Sakko Anuruddho, pitā Mahākassapatthero, mātā Bhaddakāpilānī, Sāmapaṇḍito Lokanātho.

Tassa heṭṭhā vuttanayeneva sesapāramiyo niddhāretabbā. Tathā visapītena sallena dakkhiṇapassena pavisitvā vāmapassato vinivijjhanavasena viddhopi kiñci kāyavikāraṁ akatvā udakaghaṭassa bhūmiyaṁ nikkhipanaṁ, vadhake aññātepi ñāte viya cittavikārābhāvo, piyavacanena samudācāro, mātāpitu-upaṭṭhānapuññato mayhaṁ parihānīti anusocanamattaṁ, aroge jāte rañño kāruññaṁ mettañca upaṭṭhāpetvā dhammadesanā, ovādadānanti evamādayo guṇānubhāvā vibhāvetabbāti.

Suvaṇṇasāmacariyāvaṇṇanā niṭṭhitā.

---

14. Ekarājacariyāvaṇṇanā

114. Cuddasame **Ekarājāti vissuto**ti Ekarājāti iminā anvatthanāmena[1] Jambudīpatale pākaṭo.

Mahāsatto hi tadā Bārāṇasirañño putto hutvā nibbatti, vayappatto sabbasippanipphattiṁ patto hutvā pitu accayena rajjaṁ kārento kusala sīlācārasaddhā sutādi anaññasādhāraṇaguṇavisesayogena pāramiparibhāvanena ca Jambudīpatale adutiyattā padhānabhāvena ca "Ekarājā"ti pakāsanāmo ahosi. **Paramaṁ sīlaṁ adhiṭṭhāyā**ti suparisuddhakāyikavācasikasaṁvarasaṅkhātañceva suparisuddhamanosamācārasaṅkhātañca paramaṁ uttamaṁ dasakusalakammapathasīlaṁ samādānavasena ca avītikkamanavasena ca adhiṭṭhahitvā anuṭṭhahitvā. **Pasāsāmi mahāmahin**ti tiyojanasatike Kāsiraṭṭhe mahatiṁ mahiṁ anusāsāmi rajjaṁ kāremi.

---

1. Attano nāmena (Ka)

115. **Dasakusalakammapathe**ti pāṇātipātāveramaṇi yāva sammādiṭṭhīti etasmiṁ dasavidhe kusalakammapathe, ete vā anavasesato samādāya vattāmi. **Catūhi saṅgahavatthūhī**ti dānaṁ piyavacanaṁ atthacariyā samānattatāti imehi catūhi saṅgahavatthūhi saṅgaṇhanakāraṇehi yadā ekarājāti vissuto homi, tadā yathārahaṁ **mahājanaṁ saṅgaṇhāmī**ti sambandho.

116. **Evan**ti dasakusalakammapathasīlaparipūraṇaṁ catūhi saṅgahavatthūhi mahājana[1]saṅgaṇhananti yathāvuttena iminā ākārena **appamattassa. Idhaloke parattha cā**ti imasmiṁ loke yaṁ appamajjanaṁ, tattha diṭṭhadhammike atthe paraloke yaṁ appamajjanaṁ tattha samparāyike atthe appamattassa me satoti attho. **Dabbaseno**ti evaṁnāmako Kosalarājā. **Upagantvā**ti caturaṅginiṁ senaṁ sannayhitvā abbhuyyānavasena mama rajjaṁ upagantvā. **Acchindanto puraṁ mamā**ti mama Bārāṇasinagaraṁ balakkārena gaṇhanto.

Tatrāyaṁ anupubbikathā—mahāsatto hi tadā nagarassa catūsu dvāresu catasso majjhe ekaṁ nivesanadvāre ekanti cha dānasālāyo kāretvā kapaṇaddhikādīnaṁ dānaṁ deti, sīlaṁ rakkhati, uposathakammaṁ karoti, khantimettānuddayasampanno aṅke nisinnaṁ puttaṁ paritosayamāno viya sabbasatte paritosayamāno dhammena rajjaṁ kāreti. Tasseko amacco antepuraṁ padussitvā aparabhāge pākaṭova jāto. Amaccā rañño ārocesuṁ. Rājā parigganhanto taṁ attanā paccakkhato ñatvā taṁ amaccaṁ pakkosāpetvā "andhabāla ayuttaṁ te kataṁ, na tvaṁ mama vijite vasituṁ arahasi, attano dhanañca puttadārañca gahetvā aññattha yāhī"ti raṭṭhā pabbājesi.

So Kosalajanapadaṁ gantvā Dabbasenaṁ nāma Kosalarājānaṁ upaṭṭhahanto anukkamena tassa vissāsiko hutvā ekadivasaṁ taṁ rājānaṁ āha "deva Bārāṇasirajjaṁ nimmakkhikamadhupaṭalasadisaṁ, atimuduko rājā, sukheneva taṁ rajjaṁ gaṇhituṁ sakkosī"ti[2]. Dabbaseno Bārāṇasirañño mahānubhāvatāya tassa vacanaṁ asaddahanto manusse

1. Mahājanaṁ (Sī) 2. Sakkāti (Sī)

pesetvā Kāsiraṭṭhe gāmaghātādīni kāretvā tesaṁ corānaṁ bodhisattena dhanaṁ datvā vissajjitabhāvaṁ sutvā "ativiya dhammiko rājā"ti ñatvā "Bārāṇasirajjaṁ gaṇhissāmī"ti balavāhanaṁ ādāya niyyāsi. Atha Bārāṇasirañño mahāyodhā "Kosalarājā āgacchatī"ti sutvā "amhākaṁ rajjasīmaṁ anokkamantameva naṁ pothetvā gaṇhāmā"ti attano rañño vadiṁsu.

Bodhisatto "tātā maṁ nissāya aññesaṁ kilamanakiccaṁ natthi, rajjatthikā rajjaṁ gaṇhantu, mā gamitthā"ti nivāresi. Kosalarājā janapadamajjhaṁ pāvisi. Mahāyodhā punapi rañño tatheva vadiṁsu. Rājā purimanayeneva nivāresi. Dabbaseno bahinagare ṭhatvā "rajjaṁ vā detu yuddhaṁ vā"ti Ekarājassa sāsanaṁ pesesi. Ekarājā "natthi mayā yuddhaṁ rajjaṁ gaṇhātū"ti paṭisāsanaṁ pesesi. Punapi mahāyodhā "deva na mayaṁ Kosalarañño nagaraṁ pavisituṁ dema, bahinagareyeva naṁ pothetvā gaṇhāmā"ti āhaṁsu. Rājā purimanayeneva nivāretvā nagaradvārāni avāpurāpetvā mahātale pallaṅkamajjhe nisīdi. Dabbaseno mahantena balavāhanena nagaraṁ pavisitvā ekampi paṭisattuṁ apassanto sabbarajjaṁ hatthagataṁ katvā rājanivesanaṁ gantvā mahātalaṁ āruyha niraparādhaṁ bodhisattaṁ gaṇhāpetvā āvāṭe nikhaṇāpesi. Tena vuttaṁ—

"Dabbaseno upagantvā, acchindanto puraṁ mama.

117. Rājūpajīve nigame, sabalaṭṭhe saraṭṭhake.
Sabbaṁ hatthagataṁ katvā, kāsuyā nikhaṇī maman"ti.

Tattha **rājūpajīve**ti amaccapārisajjabrāhmaṇagahapati-ādike rājānaṁ upanissāya jīvante. **Nigame**ti negame. **Sabalaṭṭhe**ti senāpariyāpannatāya bale tiṭṭhantīti balaṭṭhā, hatthārohādayo, balaṭṭhehi sahāti sabalaṭṭhe. **Saraṭṭhake**ti sajanapade, rājūpajīve nigame ca aññañca **sabbaṁ hatthagataṁ katvā. Kāsuyā nikhaṇī maman**ti sabalavāhanaṁ sakalaṁ mama rajjaṁ gahetvā mampi galappamāṇe āvāṭe nikhaṇāpesi. **Jātakepi**—

"Anuttare kāmaguṇe samiddhe,
Bhutvāna pubbe vasi Ekarājā.
So dāni dugge narakamhi khitto,
Nappajjahe vaṇṇabalaṁ purāṇan"ti[1]—

āvāṭe khittabhāvo āgato. **Jātakaṭṭhakathāyaṁ**[2] pana "sikkāya pakkhipāpetvā uttarummāre heṭṭhāsīsakaṁ olambesī"ti vuttaṁ.

Mahāsatto corarājānaṁ ārabbha mettaṁ bhāvetvā kasiṇaparikammaṁ katvā jhānābhiññāyo nibbattetvā kāsuto uggantvā ākāse pallaṅkena nisīdi. Tena vuttaṁ—

118. "Amaccamaṇḍalaṁ rajjaṁ, phītaṁ antepuraṁ mama.
Acchinditvāna gahitaṁ, piyaputtaṁva passahan"ti.

Tattha **amaccamaṇḍalan**ti tasmiṁ tasmiṁ rājakicce raññā amā saha vattantīti amaccā, saddhiṁ vā tesaṁ maṇḍalaṁ samūhaṁ. **Phītan**ti balavāhanena nagarajanapadādīhi samiddhaṁ **rajjaṁ.** Itthāgāradāsidāsaparijanehi ceva vatthābharaṇādi-upabhogūpakaraṇehi ca samiddhaṁ **mama antepurañca** acchinditvā gahitakaṁ gaṇhantaṁ amittarājānaṁ yāya[3] attano **piyaputtaṁva passiṁ ahaṁ**, tāya evaṁbhūtāya mettāya me samo sakalaloke natthi, tasmā evaṁbhūtā esā me mettāpāramī paramatthapāramibhāvaṁ pattāti adhippāyo.

Evaṁ pana mahāsatte taṁ corarājānaṁ ārabbha mettaṁ pharitvā ākāse pallaṅkena nisinne tassa sarīre dāho uppajji. So "dayhāmi ḍayhāmī"ti bhūmiyaṁ aparāparaṁ parivattati. "Kimetan"ti vutte mahārāja tumhe niraparādhaṁ dhammikarājānaṁ āvāṭe nikhaṇāpayitthāti. "Tena hi vegena gantvā taṁ uddharathā"ti āha. Purisā gantvā taṁ rājānaṁ ākāse pallaṅkena nisinnaṁ disvā āgantvā Dabbasenassa ārocesuṁ. So vegena gantvā vanditvā khamāpetvā "tumhākaṁ rajjaṁ tumheva kāretha, ahaṁ vo core paṭibāhessāmī"ti vatvā tassa duṭṭhāmaccassa rājāṇaṁ kāretvā pakkāmi. Bodhisattopi rajjaṁ amaccānaṁ niyyātetvā isipabbajjaṁ pabbajitvā mahājanaṁ sīlādiguṇesu patiṭṭhāpetvā āyupariyosāne

1. Khu 5. 94 piṭṭhe. 2. Jātaka-Ṭṭha 3. 12 piṭṭhe. 3. Nissāya (Sī, Ka)

brahmalokaparāyano ahosi. Tadā Dabbaseno Ānandatthero ahosi, Ekarājā Lokanātho.

Tassa divase divase chasu dānasālāsu chasatasahassavissajjanena paccatthikarañño sakalarajjapariccāgena ca dānapāramī, niccasīla-uposathakammavasena pabbajitassa anavasesasīlasaṁvaravasena ca sīlapāramī, pabbajjāvasena jhānādhigamavasena ca nekkhammapāramī, sattānaṁ hitāhitavicāraṇavasena dānasīlādisaṁvidahanavasena ca paññāpāramī, dānādipuññasambhārassa abbhussahanavasena kāmavitakkādivinodanavasena ca vīriyapāramī, duṭṭhāmaccassa Dabbasenarañño ca aparādhasahanavasena khantipāramī, yathāpaṭiññaṁ dānādinā avisaṁvādanavasena ca saccapāramī, dānādīnaṁ acalasamādānādhiṭṭhānavasena adhiṭṭhānapāramī, paccatthikepi ekantena hitūpasaṁhāravasena mettājhānanibbattanena ca mettāpāramī, duṭṭhāmaccena dabbasenena ca katāparādhe hitesīhi attano amaccādīhi nibbattite upakāre ca ajjhupekkhaṇena rajjasukhappattakāle paccatthikaraññā narake khittakāle samānacittatāya ca upekkhāpāramī veditabbā. Vuttañhetaṁ—

“Panujja dukkhena sukhaṁ janinda,
Sukhena vā dukkha’masayhasāhi.
Ubhayattha santo abhinibbutattā,
Sukhe ca dukkhe ca bhavanti tulyā”ti[1].

Yasmā panettha mettāpāramī atisayavatī, tasmā tadatthadīpanatthaṁ sā eva Pāḷi āruḷhā. Tathā idha mahāsattassa sabbasattesu orasaputte viya samānukampatādayo guṇavisesā niddhāretabbāti.

Ekarājacariyāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Mettāpāramī niṭṭhitā.

---

1. Khu 5. 94 piṭṭhe.

15. Mahālomahaṁsacariyāvaṇṇanā

119. Pannarasame "susāne seyyaṁ kappemī"ti etthāyaṁ anupubbikathā—

Mahāsatto hi tadā mahati uḷārabhoge kule nibbattitvā vuddhimanvāya disāpāmokkhassa ācariyassa santike garuvāsaṁ vasanto sabbasippānaṁ nipphattiṁ patvā kulagharaṁ āgantvā mātāpitūnaṁ accayena ñātakehi "kuṭumbaṁ saṇṭhapehī"ti yāciyamānopi aniccatāmanasikāramukhena sabbabhavesu abhivaḍḍhamānasaṁvego kāye ca asubhasaññaṁ paṭilabhitvā gharāvāsapalibodhādhibhūtaṁ kilesagahanaṁ anogāhetvāva cirakālasamparicitaṁ nekkhammajjhāsayaṁ upabrūhayamāno mahantaṁ bhogakkhandhaṁ pahāya pabbajitukāmo hutvā puna cintesi "sacāhaṁ pabbajissāmi, guṇasambhāvanāpākaṭo[1] bhavissāmī"ti.

So lābhasakkāraṁ jigucchanto pabbajjaṁ anupagantvā "pahomi cāhaṁ lābhālābhādīsu nibbikāro hotun"ti attānaṁ takkento "visesato paraparibhavasahanādipaṭipadaṁ pūrento upekkhāpāramiṁ matthakaṁ pāpessāmī"ti nivatthavattheneva gehato nikkhamitvā paramasallekhavuttikopi abalabalo amandamando viya paresaṁ acittakarūpena hīḷitaparibhūto hutvā gāmanigamarājadhānīsu ekarattivāseneva vicarati. Yattha pana mahantaṁ paribhavaṁ paṭilabhati, tattha cirampi vasati. So nivatthavatthe jiṇṇe pilotikakhaṇḍena tasmimpi jiṇṇe kenaci dinnaṁ aggaṇhanto hirikopīnapaṭicchādanamatteneva carati. Evaṁ gacchante kāle ekaṁ nigamagāmaṁ agamāsi.

Tattha gāmadārakā dhuttajātikā vedhaverā keci[2] rājavallabhānaṁ puttanattudāsādayo ca uddhatā unnaḷā capalā mukharā vikiṇṇavācā kālena kālaṁ kīḷābahulā vicaranti. Duggate mahallake purise ca itthiyo ca gacchante disvā bhasmapuṭena piṭṭhiyaṁ ākiranti, ketakīpaṇṇaṁ kacchantare olambenti, tena vippakārena parivattetvā olokente yathāvajjakīḷitaṁ dassetvā upahasanti. Mahāpuriso tasmiṁ nigame te evaṁ vicarante dhuttadārake disvā "laddho vata dāni me upekkhāpāramiyā

1. Guṇasambhāvanāsakkato (Sī)
2. Ye keci (Sī)

paripūraṇūpāyo"ti cintetvā tattha vihāsi. Taṁ te dhuttadārakā passitvā vippakāraṁ kātuṁ ārabhanti.

Mahāsatto taṁ asahanto viya ca tehi bhāyanto viya ca uṭṭhahitvā gacchati. Te taṁ anubandhanti. So tehi anubandhiyamāno "ettha natthi koci paṭivattā"ti susānaṁ gantvā aṭṭhikaṁ sīsūpadhānaṁ katvā sayati. Dhuttadārakāpi tattha gantvā oṭṭhubhanādikaṁ nānappakāraṁ vippakāraṁ katvā pakkamanti. Evaṁ te divase divase karonti eva. Ye pana viññū purisā, te evaṁ karonte passanti, te te paṭibāhitvā "ayaṁ mahānubhāvo tapassī mahāyogī"ti ca ñatvā uḷāraṁ sakkārasammānaṁ karonti. Mahāsatto pana sabbattha ekasadisova hoti majjhattabhūto. Tena vuttaṁ **"susāne seyyaṁ kappemī"**ti-ādi.

Tattha **susāne seyyaṁ kappemi**, **chavaṭṭhikaṁ upanidhāyā**ti āmakasusāne chaḍḍitakaḷevarato soṇasiṅgālādīhi tahiṁ tahiṁ vikkhittesu aṭṭhikesu ekaṁ aṭṭhikaṁ sīsūpadhānaṁ katvā sucimhi ca asucimhi ca samānacittatāya tasmiṁ susāne seyyaṁ kappemi, sayāmīti attho. **Gāmaṇḍalā**ti[1] gāmadārakā. **Rūpaṁ dassentinappakan**ti yathāvajjakīḷitāya oṭṭhubhana-upahasana-ummihanādīhi kaṇṇasote salākappavesanādīhi ca atikakkhaḷaṁ anappakaṁ nānappakāraṁ rūpaṁ vikāraṁ karonti.

120. **Apare**ti tesu eva gāmadārakesu ekacce. **Upāyanānūpanentī**ti "ayaṁ imesu paribhavavasena evarūpaṁ vippakāraṁ karontesu na kiñci vikāraṁ dasseti, sammānane nu kho kīdiso"ti pariggaṇhantā vividhaṁ bahuṁ gandhamālaṁ bhojanaṁ aññāni ca upāyanāni paṇṇākārāni upanenti upaharanti. Aparehi vā tehi anācāragāmadārakehi aññe viññū manussā "ayaṁ imesaṁ evaṁ vividhampi vippakāraṁ karontānaṁ na kuppati, aññadatthu khantimettānuddayaṁyeva tesu upaṭṭhapeti, aho acchariyapuriso"ti **haṭṭhā** "bahu vatimehi etasmiṁ vippaṭipajjantehi apuññaṁ pasutan"ti **saṁviggamānasā**va hutvā **bahuṁ** gandhamālaṁ **vividhaṁ** bhojanaṁ aññāni ca upāyanāni upanenti upaharanti.

---

1. Gomaṇḍalāti (Sī, Ka)

121. **Ye me dukkhaṁ upaharantī**ti ye gāmadārakā mayhaṁ sarīradukkhaṁ upaharanti upanenti. "Upadahantī"tipi pāṭho, uppādentīti attho. **Ye ca denti sukhaṁ mamā**ti ye ca viññū manussā mama mayhaṁ sukhaṁ denti, mālāgandhabhojanādisukhūpakaraṇehi mama sukhaṁ upaharanti. **Sabbesaṁ samako homī**ti katthacipi vikārānuppattiyā samānacittatāya vividhānampi tesaṁ janānaṁ samako ekasadiso homi bhavāmi. **Dayā kopo na vijjatī**ti yasmā mayhaṁ upakārake mettacittatāsaṅkhātā dayā, apakārake manopadosasaṅkhāto kopopi na vijjati, tasmā sabbesaṁ samako homīti dasseti.

122. Idāni Bhagavā tadā upakārīsu apakārīsu ca sattesu samupacitañāṇasambhārassa attano samānacittatā vikārābhāvo yā ca lokadhammesu anupalittatā ahosi, taṁ dassetuṁ **"sukhadukkhe tulābhūto"**ti osānagāthamāha.

Tattha **sukhadukkhe**ti sukhe ca dukkhe ca. **Tulābhūto**ti samakaṁ gahitatulā viya onati-unnati-apanatiṁ vajjetvā majjhattabhūto, sukhadukkhaggahaṇeneva cettha taṁnimittabhāvato lābhālābhāpi gahitāti veditabbaṁ. **Yasesū**ti kittīsu. **Ayasesū**ti nindāsu. **Sabbatthā**ti sabbesu sukhādīsu lokadhammesu. Iti Bhagavā tadā sabbasattesu sabbalokadhammesu ca anaññasādhāraṇaṁ attano majjhattabhāvaṁ kittetvā tena tasmiṁ attabhāve attano upekkhāpāramiyā sikhāppattabhāvaṁ vibhāvento **"esā me upekkhāpāramī"**ti desanaṁ niṭṭhāpesi.

Idhāpi mahāsattassa paṭhamaṁ dānapāramī nāma visesato sabbavibhavapariccāgo "ye keci imaṁ sarīraṁ gahetvā yaṁkiñci attano icchitaṁ karontū"ti anapekkhabhāvena attano attabhāvapariccāgo ca dānapāramī, hīnādikassa sabbassa akattabbassa akaraṇaṁ sīlapāramī, kāmassādavimukhassa gehato nikkhantassa sato kāye asubhasaññānubrūhanā nekkhammapāramī, sambodhisambhārānaṁ upakāradhammapariggahaṇe tappaṭipakkhappahāne ca kosallaṁ aviparītato dhammasabhāvacintanā ca paññāpāramī, kāmavitakkādivinodanaṁ dukkhādhivāsanavīriyañca vīriyapāramī, sabbāpi adhivāsanakhanti khantipāramī, vacīsaccaṁ samādānāvisaṁvādanena viratisaccañca

saccapāramī, anavajjadhamme acalasamādānādhiṭṭhānaṁ adhiṭṭhānapāramī, anodhiso sabbasattesu mettānuddayabhāvo mettāpāramī, upekkhāpāramī panassa yathāvuttavaseneva veditabbāti dasa pāramiyo labbhanti, upekkhāpāramī cettha atisayavatīti katvā sāyeva desanaṁ āruḷhā. Tathā idha mahāsattassa mahantaṁ bhogakkhandhaṁ mahantañca ñātiparivaṭṭaṁ pahāya mahābhinikkhamanasadisaṁ gehato nikkhamanaṁ, tathā nikkhamitvā lābhasakkāraṁ jigucchato paresaṁ sambhāvanaṁ pariharitukāmassa pabbajjāliṅgaṁ aggahetvā citteneva anavasesaṁ pabbajjāguṇe adhiṭṭhahitvā paramasukhavihāro, paramappicchatā, pavivekābhirati, upekkhaṇādhippāyena attano kāyajīvitanirapekkhā, parehi attano upari katavippakārādhivāsanaṁ, ukkaṁsagatasallekhavutti, bodhisambhārapaṭipakkhānaṁ kilesānaṁ tanubhāvena khīṇāsavānaṁ viya paresaṁ upakārāpakāresu nibbikārabhāvahetubhūtena sabbattha majjhattabhāvena samuṭṭhāpito lokadhammehi anupalepo, sabbapāramīnaṁ muddhabhūtāya upekkhāpāramiyā sikhāppattīti evamādayo guṇānubhāvā vibhāvetabbāti.

Mahālomahaṁsacariyāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Upekkhāpāramī niṭṭhitā.

Tatiyavaggassa atthavaṇṇanā niṭṭhitā.

Uddānagāthāvaṇṇanā

"Yudhañjayo"ti-ādikā uddānagāthā. Tattha **bhisenā**ti bhisāpadesena **Mahākañcanacariyaṁ**[1] dasseti. **Soṇanando**ti iminā **Soṇapaṇḍitacariyaṁ**[2] dasseti. Tathā **mūgapakkho**ti mūgapakkhāpadesena **Temiyapaṇḍitacariyaṁ**[3] dasseti. **Upekkhāpārami**sīsena **Mahālomahaṁsacariyaṁ**[4] dasseti. **Āsi iti vuṭṭhaṁ Mahesinā**ti yathā Sāriputta tuyhaṁ etarahi desitaṁ, iti evaṁ iminā vidhānena mahantānaṁ dānapārami-ādīnaṁ bodhisambhārānaṁ esanato Mahesinā tadā bodhisattabhūtena mayā vuṭṭhaṁ ciṇṇaṁ caritaṁ paṭipannaṁ āsi ahosīti

---

1. Khu 4. 410 piṭṭhādīsu.
2. Khu 4. 411 piṭṭhādīsu.
3. Khu 4. 412 piṭṭhādīsu.
4. Khu 4. 419 piṭṭhe.

attho. Idāni pāramiparipūraṇavasena cirakālappavattitaṁ idha vuttaṁ avuttañca attano dukkarakiriyaṁ ekajjhaṁ katvā yadatthaṁ sā pavattitā, tañca saṅkhepeneva dassetuṁ **"evaṁ bahubbidhan"**ti gāthamāha.

Tattha **evan**ti iminā vuttanayena. **Bahubbidhaṁ dukkhan**ti akittipaṇḍitādikāle kārapaṇṇādi-āhāratāya tañca yācakassa datvā āhārūpacchedādinā ca bahuvidhaṁ nānappakāraṁ dukkhaṁ. Tathā Kururājādikāle Sakkasampattisadisā **sampattī ca bahubbidhā. Bhavābhave**ti khuddake ceva mahante ca bhave. Bhavābhave vā vuddhihāniyo anubhavitvā bahuvidhehi dukkhehi avihaññamāno bahuvidhāhi ca sampattīhi anākaḍḍhiyamāno pāramiparipūraṇapasuto eva hutvā tadanurūpaṁ paṭipattiṁ paṭipanno uttamaṁ anuttaraṁ sammāsambodhiṁ sabbaññutaṁ **patto**, adhigatosmīti attho.

Idāni yāsaṁ pāramīnaṁ paripūraṇatthaṁ esā dukkaracariyā ciraṁ pavattitā, tāsaṁ anavasesato paripuṇṇabhāvaṁ tena ca pattabbaphalassa attanā adhigatabhāvaṁ dassetuṁ **"datvā dātabbakaṁ dānaṁ, sīlaṁ pūretvā asesato"**ti-ādi vuttaṁ.

Tattha **datvā dātabbakaṁ dānan**ti tadā anuttaraṁ sammāsambodhiṁ abhisambujjhituṁ aggayānapaṭipadaṁ paṭipannena mahābodhisattena dātabbaṁ deyyadhammaṁ bāhiraṁ rajjādiṁ abbhantaraṁ aṅganayanādiṁ datvā pariccajitvā tato eva rajjapariccāgo aṅgapariccāgo nayanapariccāgo puttadārapariccāgo attapariccāgoti pañcamahāpariccāgapariyosānaṁ dānapāramidāna-upapāramidāna-paramatthapāramippabhedaṁ dānaṁ anavasesato sampādetvāti attho. Tattha **Akittibrāhmaṇakāle**[1] **Saṅkhabrāhmaṇakāle**[2]ti evamādīsu idha āgatesu anāgatesu ca **Visayhaseṭṭhikāle**[3] **Velāmakāle**[4]ti evamādīsupi dānapāramiyā mahāpurisassa pūritattabhāvānaṁ parimāṇaṁ nāma natthi. Ekantena panassa **Sasapaṇḍitakāle**—

"Bhikkhāya upagataṁ disvā, sakattānaṁ pariccajiṁ.
Dānena me samo natthi, esā me dānapāramī"ti[5]—

1. Khu 4. 385; Khu 5. 266 piṭṭhādīsu.
2. Khu 4. 386; Khu 5. 205 piṭṭhādīsu.
3. Khu 5. 113 piṭṭhe.
4. Aṁ 3. 195 piṭṭhādīsu.
5. Khu 4. 398 piṭṭhe.

evaṁ attapariccāgaṁ karontassa dānapāramī paramatthapāramī nāma jātā. Itaresu pana yathārahaṁ pārami-upapāramiyo veditabbā.

Sīlaṁ pūretvā asesatoti tathā anavasesato kāyiko saṁvaro vācasiko saṁvaro kāyikavācasiko saṁvaro indriyasaṁvaro bhojane mattaññutā suvisuddhājīvatāti evamādikaṁ bodhisattasīlaṁ sampādentena sīlapāramisīla-upapāramisīlaparamatthapāramippabhedaṁ pūretabbaṁ sabbaṁ sīlaṁ pūretvā sammadeva sampādetvā. Idhāpi **Sīlavanāgarājakāle**[1] **Campeyyanāgarājakāle**[2]ti evamādīsu idha āgatesu anāgatesu ca **Mahākapikāle**[3] **Chaddantakāle**[4]ti evamādīsu mahāsattassa sīlapāramiyā pūritattabhāvānaṁ parimāṇaṁ nāma natthi. Ekantena panassa **Saṅkhapālakāle**—

"Sūlehi vinivijjhante, koṭṭayantepi sattibhi.
Bhojaputte na kuppāmi, esā me sīlapāramī"ti[5]—

evaṁ attapariccāgaṁ karontassa sīlapāramī paramatthapāramī nāma jātā. Itaresu pana yathārahaṁ pārami-upapāramiyo veditabbā.

Nekkhamme pāramiṁ gantvāti tathā tividhepi mahābhinikkhamane pāramiṁ paramukkaṁsaṁ gantvā. Tattha **Yudhañjayakāle**[6] **Somanassakumārakāle**[7]ti evamādīsu idha āgatesu anāgatesu ca **Hatthipālakumārakāle**[8] **Maghadevakāle**[9]ti evamādīsu mahārajjaṁ pahāya nekkhammapāramiyā pūritattabhāvānaṁ parimāṇaṁ nāma natthi. Ekantena panassa **Cūḷasutasomakāle**—

"Mahārajjaṁ hatthagataṁ, kheḷapiṇḍaṁva chaḍḍayiṁ.
Cajato na hoti lagganaṁ, esā me nekkhammapāramī"ti[10]—

evaṁ nissaṅgatāya rajjaṁ chaḍḍetvā nikkhamantassa nekkhammapāramī paramatthapāramī nāma jātā. Itaresu pana yathārahaṁ pārami-upapāramiyo veditabbā.

---

1. Khu 4. 399; Khu 5. 17 piṭṭhesu.
2. Khu 4. 400; Khu 5. 338 piṭṭhādīsu.
3. Khu 4. 413; Khu 5. 165, 380 piṭṭhādīsu.
4. Khu 5. 371 piṭṭhādīsu.
5. Khu 4. 407 piṭṭhe.
6. Khu 4. 408; Khu 5. 235 piṭṭhādīsu.
7. Khu 4. 408; Khu 5. 334 piṭṭhādīsu.
8. Khu 5. 350 piṭṭhādīsu.
9. Ma 2. 262; Khu 5. 3 piṭṭhādīsu.
10. Abhi-Ṭṭha 1. 73; Jātaka-Ṭṭha 1. 54; Apadāna-Ṭṭha 1. 56 piṭṭhesu.

Paṇḍite paripucchitvāti kiṁ kusalaṁ kiṁ akusalaṁ kiṁ sāvajjaṁ kiṁ anavajjanti-ādinā kusalādidhammavibhāgaṁ kammakammaphalavibhāgaṁ sattānaṁ upakārāvahaṁ anavajjakammāyatanasippāyatanavijjāṭṭhānādiṁ paṇḍite sappaññe paripucchitvā. Etena paññāpāramiṁ dasseti. Tattha **Vidhurapaṇḍitakāle**[1] **Mahāgovindapaṇḍitakāle**[2] **Kudālapaṇḍitakāle**[3] **Arakapaṇḍitakāle**[4] **Bodhiparibbājakakāle**[5] **Mahosadhapaṇḍitakāle**[6]ti evamādīsu paññāpāramiyā pūritattabhāvānaṁ parimāṇaṁ nāma natthi. Ekantena panassa **Senakapaṇḍitakāle**—

> "Paññāya vicinantohaṁ, brāhmaṇaṁ mocayiṁ dukhā.
> Paññāya me samo natthi, esā me paññāpāramī"ti[7]—

antobhastagataṁ sappaṁ dassentassa paññāpāramī paramatthapāramī nāma jātā.

Vīriyaṁ katvāna uttamanti sammāsambodhiṁ pāpetuṁ samatthatāya uttamaṁ padhānaṁ vīriyanti vividhampi vīriyapāramiṁ katvā uppādetvā. Tattha **Mahāsīlavarājakāle**[8] **Pañcāvudhakumārakāle**[8] **Mahāvānarindakāle**[9]ti evamādīsu vīriyapāramiyā pūritattabhāvānaṁ parimāṇaṁ nāma natthi. Ekantena panassa **Mahājanakakāle**—

> "Atīradassī jalamajjhe, hatā sabbeva mānusā.
> Cittassa aññathā natthi, esā me vīriyapāramī"ti[10]—

evaṁ mahāsamuddaṁ tarantassa vīriyapāramī paramatthapāramī nāma jātā.

Khantiyā pāramiṁ gantvāti adhivāsanakhanti-ādi khantiparamukkaṁsabhāvaṁ pāpento khantiyā pāramiṁ paramakoṭiṁ gantvā, khantipāramiṁ sampādetvāti attho. Tattha **Mahākapikāle**[11] **Mahiṁsarājakāle**[12] **Rurumigarājakāle**[13] **Dhammadevaputtakāle**[14]ti evamādīsu khantipāramiyā pūritattabhāvānaṁ parimāṇaṁ nāma natthi. Ekantena panassa **Khantivādikāle**—

---

1. Khu 6. 275 piṭṭhādīsu.
2. Dī 2. 178; Khu 4. 388 piṭṭhādīsu.
3. Khu 5. 16 piṭṭhe.
4. Khu 5. 42 piṭṭhe.
5. Gavesitabbo.
6. Khu 6. 204 piṭṭhādīsu.
7. Abhi-Ṭṭha 1. 73; Jātaka-Ṭṭha 1. 55; Apadāna-Ṭṭha 1. 57 piṭṭhesu.
8. Khu 5. 13 piṭṭhe.
9. Khu 5. 14 piṭṭhe.
10. Abhi-Ṭṭha 1. 73; Jātaka-Ṭṭha 1. 55; Apadāna-Ṭṭha 1. 57 piṭṭhesu.
11. Khu 4. 412; Khu 5. 165, 380 piṭṭhesu.
12. Khu 4. 412; Khu 5. 82 piṭṭhādīsu.
13. Khu 4. 403; Khu 5. 270 piṭṭhādīsu.
14. Khu 4. 405; Khu 5. 229 piṭṭhādīsu.

"Acetanaṁva koṭṭente, tiṇhena pharasunā mamaṁ.
Kāsirāje na kuppāmi, esā me khantipāramī"ti[1]—

evaṁ acetanabhāvena viya mahādukkhaṁ anubhavantassa khantipāramī paramatthapāramī nāma jātā.

Katvā daḷhamadhiṭṭhānanti kusalasamādānādhiṭṭhānaṁ tassa tassa pāramisamādānassa tadupakārakasamādānassa ca adhiṭṭhānaṁ daḷhataraṁ asithilaṁ katvā, taṁ taṁ vatasamādānaṁ anivattibhāvena adhiṭṭhahitvāti attho. Tattha **Jotipālakāle**[2] **Sarabhaṅgakāle**[3] **Nemikāle**[4]ti evamādīsu adhiṭṭhānapāramiyā pūritattabhāvānaṁ parimāṇaṁ nāma natthi. Ekantena panassa **Temiyakumārakāle**—

"Mātāpitā na me dessā, attā me na ca dessiyo[5].
Sabbaññutaṁ piyaṁ mayhaṁ, tasmā vatamadhiṭṭhahin"ti[6]—

evaṁ jīvitaṁ pariccajitvā vataṁ adhiṭṭhahantassa adhiṭṭhānapāramī paramatthapāramī nāma jātā.

Saccavācānurakkhiyāti saccavācaṁ anurakkhitvā jīvitantarāyepi anariyavohāraṁ gūthaṁ viya jigucchanto pariharitvā sabbaso avisaṁvādibhāvaṁ rakkhitvā. Tattha **Kapirājakāle**[7] **Saccatāpasakāle**[8] **Maccharājakāle**[9]ti evamādīsu saccapāramiyā pūritattabhāvānaṁ parimāṇaṁ nāma natthi. Ekantena panassa **Mahāsutasomakāle**—

"Saccavācaṁ anurakkhanto, cajitvā mama jīvitaṁ.
Mocesiṁ ekasataṁ khattiye, esā me saccapāramī"ti[10]—

evaṁ jīvitaṁ cajitvā saccaṁ anurakkhantassa saccapāramī paramatthapāramī nāma jātā.

---

1. Abhi-Ṭṭha 1. 74; Jātaka-Ṭṭha 1. 55; Apadāna-Ṭṭha 1. 57 piṭṭhesu.
2. Ma 2. 236 piṭṭhādīsu.
3. Khu 6. 5 piṭṭhādīsu.
4. Khu 4. 389; Khu 6. 184 piṭṭhādīsu.
5. Navi dessaṁ mahāyasaṁ (Sī, Ka)
6. Khu 4. 413 piṭṭhe.
7. Khu 4. 413 piṭṭhādīsu.
8. Gavesitabbo.
9. Khu 5. 415 piṭṭhādīsu.
10. Abhi-Ṭṭha 1. 74; Jātaka-Ṭṭha 1. 55; Apadāna-Ṭṭha 1. 57 piṭṭhesu.

Mettāya pāramiṁ gantvāti sabbasattesu anodhiso hitūpasaṁhāralakkhaṇāya mettāya pāramiṁ paramukkaṁsataṁ patvā. Tattha **Cūḷadhammapālakāle**[1] **Mahāsīlavarājakāle**[2] **Sāmapaṇḍitakāle**[3]ti evamādīsu mettāpāramiyā pūritattabhāvānaṁ parimāṇaṁ nāma natthi. Ekantena panassa **Suvaṇṇasāmakāle**—

"Na maṁ koci uttasati, napihaṁ bhāyāmi kassaci.
Mettābalenupatthaddho, ramāmi pavane tadā"ti[4]—

evaṁ jīvitampi anoloketvā mettāyantassa mettāpāramī paramatthapāramī nāma jātā.

Sammānanāvamānaneti sakkaccaṁ pūjāsakkārādinā sammānane oṭṭhubhanādinā[5] avamānane ca sabbattha lokadhamme samako samacitto nibbikāro hutvā uttamaṁ anuttaraṁ sabbaññutaṁ adhigatosmīti attho. Tattha **Mahāvānarindakāle**[6] **Kāsirājakāle Khemabrāhmaṇakāle Aṭṭhisenaparibbājakakāle**[7]ti evamādīsu upekkhāpāramiyā pūritattabhāvānaṁ parimāṇaṁ nāma natthi. Ekantena panassa **Mahālomahaṁsakāle**—

"Susāne seyyaṁ kappemi, chavaṭṭhikaṁ upanidhāya'haṁ.
Gāmaṇḍalā upāgantvā, rūpaṁ dassentinappakan"ti[8]—

evaṁ gāmadārakesu oṭṭhubhanādīhi ceva mālāgandhūpahārādīhi ca sukhadukkhaṁ uppādentesupi upekkhaṁ anativattantassa upekkhāpāramī paramatthapāramī nāma jātā. Iti Bhagavā—

"Evaṁ bahubbidhaṁ dukkhaṁ, sampattī ca bahubbidhā.
Bhavābhave anubhavitvā, patto sambodhimuttaman"ti—

sammāsambodhiṁ adhigantuṁ imasmiṁ bhaddakappe attanā kataṁ dukkaracariyaṁ saṅkhepeneva vatvā puna—

"Datvā dātabbakaṁ dānaṁ, sīlaṁ pūretvā asesato.
Nekkhamme pāramiṁ gantvā, patto sambodhimuttamaṁ.

1. Khu 5. 125 piṭṭhādīsu.
2. Khu 5. 13 piṭṭhe.
3. Khu 4. 418; Khu 6. 174 piṭṭhādīsu.
4. Khu 4. 418 piṭṭhe.
5. Niṭṭhubhanādinā (Sī)
6. Khu 5. 14 piṭṭhe.
7. Khu 5. 161 piṭṭhādīsu.
8. Khu 4. 419 piṭṭhe.

Paṇḍite paripucchitvā, vīriyaṁ katvāna muttamaṁ.
Khantiyā pāramiṁ gantvā, patto sambodhimuttamaṁ.

Katvā daḷhamadhiṭṭhānaṁ, saccavācānurakkhiya.
Mettāya pāramiṁ gantvā, patto sambodhimuttamaṁ.

Lābhālābhe yasāyase, sammānanāvamānane.
Sabbattha samako hutvā, patto sambodhimuttaman"ti—

attanā sammadeva paripūritā dasa pāramiyo dasseti.

Pakiṇṇakakathā

Imasmiṁ pana ṭhāne ṭhatvā mahābodhiyānapaṭipattiyaṁ ussāhajātānaṁ kulaputtānaṁ bodhisambhāresu nānappakārakosallatthaṁ sabbapāramīsu **pakiṇṇakakathā** kathetabbā.

Tatridaṁ pañhakammaṁ—kā panetā pāramiyo? Kenaṭṭhena pāramiyo? Katividhā cetā? Ko tāsaṁ kamo? Kāni lakkhaṇarasapaccupaṭṭhānapadaṭṭhānāni? Ko paccayo? Ko saṁkileso? Kiṁ vodānaṁ? Ko paṭipakkho? Kā paṭipatti? Ko vibhāgo? Ko saṅgaho? Ko sampādanūpāyo? Kittakena kālena sampādanaṁ? Ko ānisaṁso? Kiṁ cetāsaṁ phalanti?

Tatridaṁ vissajjanaṁ—**kā panetā pāramiyo**ti? Taṇhāmānadiṭṭhīhi[1] anupahatā karuṇūpāyakosallapariggahitā dānādayo guṇā pāramiyo.

Kenaṭṭhena pāramiyoti? Dāna sīlādi guṇavisesayogena sattuttamatāya paramā mahāsattā bodhisattā, tesaṁ bhāvo kammaṁ vā pāramī, dānādikiriyā. Atha vā paratīti[2] paramo, dānādiguṇānaṁ pūrako pālako cāti bodhisatto, paramassa[3] ayaṁ, paramassa vā bhāvo, kammaṁ vā pāramī, dānādikiriyāva. Atha vā paraṁ sattaṁ attani mavati bandhati guṇavisesayogena, paraṁ vā adhikataraṁ majjati sujjhati saṁkilesamalato, paraṁ vā seṭṭhaṁ nibbānaṁ visesena mayati gacchati, paraṁ vā lokaṁ pamāṇabhūtena ñāṇavisesena idhalokaṁ viya munāti paricchindati, paraṁ vā ativiya sīlādiguṇagaṇaṁ attano santāne minoti pakkhipati, paraṁ vā attabhūtato dhammakāyato aññaṁ paṭipakkhaṁ vā tadanatthakaraṁ kilesacoragaṇaṁ mināti hiṁsatīti paramo, mahāsatto. Paramassa ayanti-ādi vuttanayena yojetabbaṁ. Pāre vā nibbāne majjati sujjhati satte ca sodheti, tattha vā satte mavati bandhati yojeti, taṁ vā mayati gacchati gameti ca, munāti vā taṁ

---

1. Taṇhāmānādīhi (Ka) 2. Pūretīti (Sī, Ka) 3. Bodhisatto paramo (Sī)

yāthāvato, tattha vā satte minoti pakkhipati, kilesārayo vā sattānaṁ tattha mināti hiṁsatīti pāramī, mahāpuriso. Tassa bhāvo kammaṁ vā pāramitā, dānādikiriyāva. Iminā nayena pāramīsaddattho veditabbo.

Katividhāti? Saṅkhepato dasavidhā, tā pana Pāḷiyaṁ sarūpato āgatāyeva. Yathāha—

"Vicinanto tadā dakkhiṁ, paṭhamaṁ dānapāramiṁ.
Pubbakehi mahesīhi, anuciṇṇaṁ mahāpathan[1]"ti[2]—

ādi. Yathā cāha[3] "kati nu kho bhante Buddhakārakā dhammā? Dasa kho Sāriputta Buddhakārakā dhammā, katame dasa? Dānaṁ kho Sāriputta Buddhakārako dhammo, sīlaṁ nekkhammaṁ paññā vīriyaṁ khanti saccaṁ adhiṭṭhānaṁ mettā upekkhā Buddhakārako dhammo, ime kho Sāriputta dasa Buddhakārakā dhammā"ti. Idamavoca Bhagavā, idaṁ vatvā Sugato athāparaṁ etadavoca Satthā—

"Dānaṁ sīlañca nekkhammaṁ, paññā vīriyena pañcamaṁ.
Khanti saccamadhiṭṭhānaṁ, mettupekkhāti te dasā"ti[4].

Keci pana "chabbidhā"ti vadanti, taṁ etāsaṁ saṅgahavasena vuttaṁ. So pana saṅgaho parato āvi bhavissati.

Ko tāsaṁ kamoti ettha **kamo**ti desanākkamo, so ca paṭhamasamādānahetuko, samādānaṁ pavicayahetukaṁ[5], iti yathā ādimhi pavicitā samādinnā ca, tathā desitā. Tattha dānaṁ sīlassa bahūpakāraṁ sukarañcāti taṁ ādimhi vuttaṁ. Dānaṁ[6] sīlapariggahitaṁ mahapphalaṁ hoti mahānisaṁsanti dānānantaraṁ sīlaṁ vuttaṁ. Sīlaṁ nekkhammapariggahitaṁ, nekkhammaṁ paññāpariggahitaṁ, paññā vīriyapariggahitā, vīriyaṁ khantipariggahitaṁ, khanti saccapariggahitā, saccaṁ adhiṭṭhānapariggahitaṁ, adhiṭṭhānaṁ mettāpariggahitaṁ,

---

1. Āsevitanisevitaṁ (Sī, Ka) 2. Khu 4. 315 piṭṭhe. 3. Aparampi vuttaṁ (Ka)
4. Khu 4. 306 piṭṭhe thokaṁ visadisaṁ. 5. Paricayahetukaṁ (Sī)
6. Avi ca dānaṁ (Ka)

mettā upekkhāpariggahitā mahapphalā hoti mahānisaṁsāti mettānantaramupekkhā vuttā. Upekkhā pana karuṇāpariggahitā karuṇā ca upekkhāpariggahitāti veditabbā. Kathaṁ pana mahākāruṇikā bodhisattā sattesu upekkhakā hontīti? "Upekkhitabbayuttesu kañci kālaṁ upekkhakā honti, na pana sabbattha sabbadā cā"ti keci. Apare pana "na sattesu upekkhakā, sattakatesu pana vippakāresu upekkhakā hontī"ti.

Aparo nayo—pacurajanesupi pavattiyā sabbasattasādhāraṇattā appaphalattā sukarattā ca ādimhi **dānaṁ** vuttaṁ. Sīlena dāyakapaṭiggāhakasuddhito parānuggahaṁ vatvā parapīḷānivattivacanato kiriyadhammaṁ vatvā akiriyadhammavacanato bhogasampattihetuṁ vatvā bhavasampattihetuvacanato ca dānassa anantaraṁ **sīlaṁ** vuttaṁ. Nekkhammena sīlasampattisiddhito kāyavacīsucaritaṁ vatvā manosucaritavacanato visuddhasīlassa sukheneva jhānasamijjhanato kammāparādhappahānena payogasuddhiṁ vatvā kilesāparādhappahānena āsayasuddhivacanato vītikkamappahānena cittassa[1] pariyuṭṭhānappahānavacanato ca sīlassa anantaraṁ **nekkhammaṁ** vuttaṁ. Paññāya nekkhammassa siddhiparisuddhito jhānābhāvena paññābhāvavacanato "samādhipadaṭṭhānā hi paññā, paññāpaccupaṭṭhāno ca samādhi". Samathanimittaṁ vatvā upekkhānimittavacanato parahitajjhānena parahitakaraṇūpāyakosallavacanato ca nekkhammassa anantaraṁ **paññā** vuttā. Vīriyārambhena paññākiccasiddhito sattasuññatādhammanijjhānakkhantiṁ vatvā sattahitāya ārambhassa acchariyatāvacanato[2] upekkhānimittaṁ vatvā paggahanimittavacanato nisammakāritaṁ vatvā uṭṭhānavacanato ca "nisammakārino hi uṭṭhānaṁ phalavisesamāvahatī"ti paññāya anantaraṁ **vīriyaṁ** vuttaṁ.

Vīriyena titikkhāsiddhito "vīriyavā hi āraddhavīriyattā sattasaṅkhārehi upanītaṁ dukkhaṁ abhibhuyya viharati". Vīriyassa titikkhālaṅkārabhāvato "vīriyavato hi titikkhā sobhati". Paggahanimittaṁ vatvā samathanimittavacanato accārambhena uddhaccadosappahānavacanato "dhammanijjhānakkhantiyā hi uddhaccadoso pahīyati". Vīriyavato sātaccakaraṇavacanato "khantibahulo hi anuddhato sātaccakārī hoti".

---

1. Vītikkamappahāne ṭhitassa (Sī) 2. Amacchariyatāvacanato (Sī)

Appamādavato parahitakiriyārambhe paccupakārataṇhābhāvavacanato "yāthāvato dhammanijjhāne hi sati taṇhā na hoti". Parahitārambhe paramepi parakatadukkhasahanatāvacanato ca vīriyassa anantaraṁ **khanti** vuttā. Saccena khantiyā cirādhiṭṭhānato apakārino apakārakhantiṁ vatvā tadupakārakaraṇe avisaṁvādavacanato khantiyā apavādavācāvikampanena bhūtavāditāya avijahanavacanato sattasuññatādhammanijjhānakkhantiṁ vatvā tadupabrūhitañāṇasaccavacanato ca khantiyā anantaraṁ **saccaṁ** vuttaṁ.

Adhiṭṭhānena saccasiddhito "acalādhiṭṭhānassa hi virati sijjhati". Avisaṁvāditaṁ vatvā tattha acalabhāvavacanato "saccasandho hi dānādīsu paṭiññānurūpaṁ niccalova pavattati". Ñāṇasaccaṁ vatvā sambhāresu pavattiniṭṭhāpanavacanato "yathābhūtañāṇavā hi bodhisambhāre adhiṭṭhāti, te ca niṭṭhāpeti paṭipakkhehi akampiyabhāvato"ti saccassa anantaraṁ **adhiṭṭhānaṁ** vuttaṁ. Mettāya parahitakaraṇasamādānādhiṭṭhānasiddhito adhiṭṭhānaṁ vatvā hitūpasaṁhāravacanato "bodhisambhāre hi adhitiṭṭhamāno mettāvihārī hoti". Acalādhiṭṭhānassa samādānāvikopanena samādānasambhavato ca adhiṭṭhānassa anantaraṁ **mettā** vuttā. Upekkhāya mettāvisuddhito sattesu hitūpasaṁhāraṁ vatvā tadaparādhesu udāsīnatāvacanato mettābhāvanaṁ vatvā tannissandabhāvanāvacanato hitakāmasattepi upekkhakoti acchariyaguṇatāvacanato ca mettāya anantaraṁ **upekkhā** vuttāti evametāsaṁ kamo veditabbo.

Kāni lakkhaṇarasapaccupaṭṭhānapadaṭṭhānānīti ettha avisesena tāva sabbāpi pāramiyo parānuggahalakkhaṇā, paresaṁ upakārakaraṇarasā, avikampanarasā vā, hitesitāpaccupaṭṭhānā, Buddhattapaccupaṭṭhānā vā, mahākaruṇāpadaṭṭhānā, karuṇūpāyakosallapadaṭṭhānā vā.

Visesena pana yasmā karuṇūpāyakosallapariggahitā attūpakaraṇapariccāgacetanā **dānapāramitā**, karuṇūpāyakosallapariggahitaṁ kāyavacīsucaritaṁ atthato akattabbaviratikattabbakaraṇacetanādayo ca **sīlapāramitā**, karuṇūpāyakosallapariggahito ādīnavadassanapubbaṅgamo kāmabhavehi nikkhamanacittuppādo **nekkhammapāramitā**, karuṇūpāyakosallapariggahito dhammānaṁ sāmaññavisesalakkhaṇāvabodho

paññāpāramitā, karuṇūpāyakosallapariggahito kāyacittehi parahitārambho **vīriyapāramitā**, karuṇūpāyakosallapariggahitaṁ sattasaṅkhārāparādhasahanaṁ adosappadhāno tadākārappavattacittuppādo **khantipāramitā**, karuṇūpāyakosallapariggahitaṁ viraticetanādibhedaṁ avisaṁvādanaṁ **saccapāramitā**, karuṇūpāyakosallapariggahitaṁ acalasamādānādhiṭṭhānaṁ tadākārappavatto cittuppādo **adhiṭṭhānapāramitā**, karuṇūpāyakosallapariggahito lokassa hitasukhūpasaṁhāro atthato abyāpādo **mettāpāramitā**, karuṇūpāyakosallapariggahitā anunayapaṭighaviddhaṁsanī iṭṭhāniṭṭhesu sattasaṅkhāresu samappavatti **upekkhāpāramitā.**

Tasmā pariccāgalakkhaṇā **dānapāramī**, deyyadhamme lobhaviddhaṁsanarasā, anāsattipaccupaṭṭhānā, bhavavibhavasampattipaccupaṭṭhānā vā, pariccajitabbavatthupadaṭṭhānā. Sīlanalakkhaṇā **sīlapāramī**, samādhānalakkhaṇā[1] patiṭṭhānalakkhaṇā cāti vuttaṁ hoti. Dussīlyaviddhaṁsanarasā, anavajjarasā vā, soceyyapaccupaṭṭhānā, hirottappapadaṭṭhānā. Kāmato ca bhavato ca nikkhamanalakkhaṇā **nekkhammapāramī**, tadādīnavavibhāvanarasā, tato eva vimukhabhāvapaccupaṭṭhānā, saṁvegapadaṭṭhānā. Yathāsabhāvapaṭivedhalakkhaṇā **paññāpāramī**, akkhalitapaṭivedhalakkhaṇā vā kusalissāsakhitta-usupaṭivedho viya, visayobhāsanarasā padīpo viya, asammohapaccupaṭṭhānā araññagatasudesiko viya, samādhipadaṭṭhānā, catusaccapadaṭṭhānā vā. Ussāhalakkhaṇā **vīriyapāramī**, upatthambhanarasā, asaṁsīdanapaccupaṭṭhānā, vīriyārambhavatthupadaṭṭhānā, saṁvegapadaṭṭhānā vā. Khamanalakkhaṇā **khantipāramī**, iṭṭhāniṭṭhasahanarasā, adhivāsanapaccupaṭṭhānā, avirodhapaccupaṭṭhānā vā, yathābhūtadassanapadaṭṭhānā. Avisaṁvādanalakkhaṇā **saccapāramī**, yathāsabhāvavibhāvanarasā, sādutāpaccupaṭṭhānā, soraccapadaṭṭhānā. Bodhisambhāresu adhiṭṭhānalakkhaṇā **adhiṭṭhānapāramī**, tesaṁ paṭipakkhābhibhavanarasā, tattha acalatāpaccupaṭṭhānā, bodhisambhārapadaṭṭhānā. Hitākārappavattilakkhaṇā **mettāpāramī**, hitūpasaṁhārarasā, āghātavinayanarasā vā, sommabhāvapaccupaṭṭhānā, sattānaṁ manāpabhāvadassanapadaṭṭhānā. Majjhattākārappavattilakkhaṇā **upekkhāpāramī**, samabhāvadassanarasā, paṭighānunayavūpasamapaccupaṭṭhānā, kammassakatāpaccavekkhaṇapadaṭṭhānā.

---

1. Samādānalakkhaṇā (Sī)

Ettha ca karuṇūpāyakosallapariggahitatā dānādīnaṁ pariccāgādilakkhaṇassa visesanabhāvena vattabbā. Karuṇūpāyakosallapariggahitāni hi dānādīni bodhisattasantāne pavattāni dānādipāramiyo nāma honti.

Ko paccayoti? Abhinīhāro tāva pāramīnaṁ paccayo. Yo hi ayaṁ—

"Manussattaṁ liṅgasampatti, hetu Satthāradassanaṁ.
Pabbajjā guṇasampatti, adhikāro ca chandatā.
Aṭṭhadhammasamodhānā, abhinīhāro samijjhatī"ti[1]—

evaṁ vutto aṭṭhadhammasamodhānasampādito "tiṇṇo tāreyyaṁ mutto moceyyaṁ danto dameyyaṁ santo sameyyaṁ assattho assāseyyaṁ parinibbuto parinibbāpeyyaṁ suddho sodheyyaṁ buddho bodheyyan"ti-ādinayappavatto abhinīhāro, so avisesena sabbapāramīnaṁ paccayo. Tappavattiyā hi uddhaṁ pāramīnaṁ pavicayupaṭṭhānasamādānādhiṭṭhānanipphattiyo mahāpurisānaṁ sambhavanti.

Tattha **manussattan**ti manussattabhāvo. Manussattabhāveyeva hi ṭhatvā Buddhattaṁ patthentassa patthanā samijjhati, na nāgasupaṇṇādijātīsu ṭhitassa, kasmāti ce? Buddhabhāvassa ananucchavikabhāvato.

Liṅgasampattīti manussattabhāve ṭhitassāpi purisasseva patthanā samijjhati, na itthiyā na paṇḍakanapuṁsaka-ubhatobyañjanakānaṁ vā samijjhati, kasmāti ce? Yathāvuttakāraṇato lakkhaṇapāripūriyā abhāvato ca. Vuttañcetaṁ "aṭṭhānametaṁ bhikkhave anavakāso, yaṁ itthī arahaṁ assa sammāsambuddho"ti[2]vitthāro. Tasmā manussajātikassāpi itthiliṅge ṭhitassa paṇḍakādīnaṁ vā patthanā na samijjhati.

Hetūti upanissayasampatti. Manussapurisassāpi hi upanissayasampannasseva hetusampattiyā patthanā samijjhati, na itarassa.

1. Khu 4. 311 piṭṭhe. 2. Ma 3. 100; Aṁ 1. 30; Abhi 2. 349 piṭṭhesu.

Satthāradassananti Satthusammukhībhāvo. Dharamānakabuddhasseva hi santike patthentassa patthanā samijjhati, parinibbute pana Bhagavati cetiyassa santike vā bodhimūle vā paṭimāya vā Paccekabuddhabuddhasāvakānaṁ vā santike patthanā na samijjhati, kasmā? Adhikārassa balavabhāvābhāvato. Buddhānaṁ eva pana santike patthanā samijjhati, ajjhāsayassa uḷārabhāvena tadadhikārassa balavabhāvāpattito.

Pabbajjāti Buddhassa Bhagavato santike patthentassāpi kammakiriyavādīsu tāpasesu vā bhikkhūsu vā pabbajitasseva patthanā samijjhati, no gihiliṅge ṭhitassa, kasmā? Buddhabhāvassa ananucchavikabhāvato. Pabbajitā eva hi mahābodhisattā sammāsambodhiṁ adhigacchanti, na gahaṭṭhabhūtā, tasmā paṇidhānakāle ca pabbajjāliṅgaṁ eva hi yuttarūpaṁ kiñca[1]guṇasampatti-adhiṭṭhānabhāvato.

Guṇasampattīti abhiññādiguṇasampadā. Pabbajitassāpi hi aṭṭhasamāpattilābhino pañcābhiññasseva patthanā samijjhati, na yathāvuttaguṇasampattiyā virahitassa, kasmā? Pāramipavicayassa asamatthabhāvato, upanissayasampattiyā abhiññāsampattiyā ca samannāgatattā mahāpurisā katābhinīhārā sayameva pāramī pavicetuṁ samatthā honti.

Adhikāroti adhiko upakāro. Yathāvuttaguṇasampannopi hi yo attano jīvitampi Buddhānaṁ pariccajitvā tasmiṁ kāle adhikaṁ upakāraṁ karoti, tasseva abhinīhāro samijjhati, na itarassa.

Chandatāti kattukāmatākusalacchando. Yassa hi yathāvuttadhammasamannāgatassa Buddhakārakadhammānaṁ atthāya mahanto chando mahatī patthanā mahatī kattukāmatā atthi, tasseva samijjhati, na itarassa.

Tatridaṁ chandamahantatāya opammaṁ—yo sakalacakkavāḷagabbhaṁ ekodakībhūtaṁ attano bāhubaleneva uttaritvā pāraṁ gantuṁ samattho, so

1. Kiñci (Sī)

Buddhattaṁ pāpuṇātīti sutvā taṁ dukkarato adahanto “ahaṁ taṁ uttaritvā pāraṁ gamissāmī”ti chandajāto hoti, na tattha saṅkocaṁ āpajjati. Tathā yo sakalacakkavāḷaṁ vītaccikānaṁ vigatadhūmānaṁ aṅgārānaṁ pūraṁ pādehi akkamanto atikkamitvā parabhāgaṁ pāpuṇituṁ samattho -pa- na tattha saṅkocaṁ āpajjati. Tathā yo sakalacakkavāḷaṁ sattisūlehi sunisitaphalehi nirantaraṁ ākiṇṇaṁ pādehi akkamanto atikkamitvā -pa- na tattha saṅkocaṁ āpajjati. Tathā yo sakalacakkavāḷaṁ nirantaraṁ ghanaveḷugumbasañchannaṁ kaṇṭakalatāvanagahanaṁ vinivijjhitvā parabhāgaṁ gantuṁ samattho -pa- na tattha saṅkocaṁ āpajjati. Tathā yo “cattāri asaṅkhyeyyāni satasahassañca kappe niraye paccitvā Buddhattaṁ pattabban”ti sutvā taṁ dukkarato adahanto “ahaṁ tattha paccitvā Buddhattaṁ pāpuṇissāmī”ti chandajāto hoti, na tattha saṅkocaṁ āpajjatīti evamādinā nayena ettha chandassa mahantabhāvo veditabbo.

Evaṁ aṭṭhaṅgasamannāgato panāyaṁ abhinīhāro atthato tesaṁ aṭṭhannaṁ aṅgānaṁ samodhānena tathāpavatto cittuppādoti veditabbo. So sammadeva sammāsambodhiyā paṇidhānalakkhaṇo, “aho vatāhaṁ anuttaraṁ sammāsambodhiṁ abhisambujjheyyaṁ, sabbasattānaṁ hitasukhaṁ nipphādeyyan”ti evamādipatthanāraso, bodhisambhārahetubhāvapaccupaṭṭhāno, mahākaruṇāpadaṭṭhāno, upanissayasampattipadaṭṭhāno vā. Acinteyyaṁ Buddhabhūmiṁ aparimāṇaṁ sattalokahitañca ārabbha pavattiyā sabbabuddhakārakadhammamūlabhūto paramabhaddako paramakalyāṇo aparimeyyappabhāvo puññavisesoti daṭṭhabbo.

Yassa ca uppattiyā saheva mahāpuriso mahābodhiyānapaṭipattiṁ otiṇṇo nāma hoti niyatabhāvasamadhigamanato tato anivattanasabhāvattā bodhisattoti samaññaṁ paṭilabhati, sabbabhāvena sammāsambodhiyaṁ samāsattamānasatā bodhisambhārasikkhāsamatthatā cassa santiṭṭhati. Yathāvuttābhinīhārasamijjhanena hi mahāpurisā sabbaññutaññāṇādhigamanapubbaliṅgena sayambhuñāṇena sammadeva sabbapāramiyo pavicinitvā samādāya anukkamena paripūrenti. Tathā katamahābhinīhāro hi Sumedhapaṇḍito paṭipajji. Yathāha—

"Handa Buddhakare dhamme, vicināmi ito cito.
Uddhaṁ adho dasa disā, yāvatā dhammadhātuyā.
Vicinanto tadā dakkhiṁ, paṭhamaṁ dānapāramin"ti[1]—

vitthāro. Tassa ca abhinīhārassa cattāro paccayā cattāro hetū cattāri ca balāni veditabbāni.

Tattha katame **cattāro paccayā**? Idha mahāpuriso passati Tathāgataṁ mahatā Buddhānubhāvena acchariyabbhutaṁ pāṭihāriyaṁ karontaṁ, tassa taṁ nissāya taṁ ārammaṇaṁ katvā mahābodhiyaṁ cittaṁ santiṭṭhati "mahānubhāvā vatāyaṁ dhammadhātu yassā suppaṭividdhattā Bhagavā evaṁ acchariyabbhutadhammo acinteyyānubhāvo cā"ti. So tameva mahānubhāvadassanaṁ nissāya taṁ paccayaṁ katvā sambodhiyaṁ adhimuccanto tattha cittaṁ ṭhapeti. Ayaṁ **paṭhamo paccayo** mahābhinīhārāya.

Na heva kho passati Tathāgatassa yathāvuttaṁ mahānubhāvataṁ, api ca kho suṇāti "ediso ca ediso ca Bhagavā"ti. So taṁ nissāya taṁ paccayaṁ katvā sambodhiyaṁ adhimuccanto tattha cittaṁ ṭhapeti. Ayaṁ **dutiyo paccayo** mahābhinīhārāya.

Na heva kho passati Tathāgatassa yathāvuttaṁ mahānubhāvataṁ, napi taṁ parato suṇāti, api ca kho Tathāgatassa dhammaṁ desentassa "Dasabalasamannāgato bhikkhave Tathāgato"ti[2]ādinā Buddhānubhāvapaṭisaṁyuttaṁ dhammaṁ suṇāti, so taṁ nissāya taṁ paccayaṁ katvā sambodhiyaṁ adhimuccanto tattha cittaṁ ṭhapeti. Ayaṁ **tatiyo paccayo** mahābhinīhārāya.

Na heva kho passati Tathāgatassa yathāvuttaṁ mahānubhāvataṁ, napi taṁ parato suṇāti, napi Tathāgatassa dhammaṁ suṇāti, api ca kho uḷārajjhāsayo kalyāṇādhimuttiko "ahametaṁ Buddhavaṁsaṁ Buddhatantiṁ Buddhapaveṇiṁ Buddhadhammataṁ paripālessāmī"ti yāvadeva dhammaṁ eva sakkaronto garukaronto mānento pūjento dhammaṁ apacāyamāno taṁ nissāya taṁ paccayaṁ katvā sambodhiyaṁ adhimuccanto tattha cittaṁ ṭhapeti. Ayaṁ **catuttho paccayo** mahābhinīhārāya.

---

1. Khu 4. 315 piṭṭhe.
2. Saṁ 1. 265, 266 piṭṭhādīsu.

Tattha katame **cattāro hetū** mahābhinīhārāya? Idha mahāpuriso pakatiyā upanissayasampannova hoti purimakesu Buddhesu katādhikāro. Ayaṁ **paṭhamo hetu** mahābhinīhārāya. Puna caparaṁ mahāpuriso pakatiyā karuṇājjhāsayo hoti karuṇādhimutto sattānaṁ dukkhaṁ apanetukāmo api ca attano kāyajīvitaṁ pariccajitvā. Ayaṁ **dutiyo hetu** mahābhinīhārāya. Puna caparaṁ mahāpuriso sakalatopi vaṭṭadukkhato sattahitāya ca dukkaracariyato sucirampi kālaṁ ghaṭento vāyamanto anibbinno hoti anutrāsī yāva icchitatthanipphatti. Ayaṁ **tatiyo hetu** mahābhinīhārāya. Puna caparaṁ mahāpuriso kalyāṇamittasannissito hoti, yo ahitato nivāreti hite patiṭṭhapeti. Ayaṁ **catuttho hetu** mahābhinīhārāya.

Tatrāyaṁ mahāpurisassa upanissayasampadā—ekantenevassa yathā ajjhāsayo sambodhininno hoti sambodhipoṇo sambodhipabbhāro, tathā sattānaṁ hitacariyā, yato cānena purimabuddhānaṁ santike sambodhiyā paṇidhānaṁ kataṁ hoti manasā vācāya ca “ahampi ediso Sammāsambuddho hutvā sammadeva sattānaṁ hitasukhaṁ nipphādeyyan”ti. Evaṁ sampannūpanissayassa panassa imāni upanissayasampattiyā liṅgāni bhavanti yehi samannāgatassa sāvakabodhisattehi ca paccekabodhisattehi ca mahāviseso mahantaṁ nānākaraṇaṁ paññāyati indriyato paṭipattito kosallato ca. Idha upanissayasampanno mahāpuriso yathā visadindriyo hoti visadañāṇo, na tathā itare. Parahitāya paṭipanno hoti, na attahitāya. Tathā hi so yathā bahujanahitāya bahujanasukhāya lokānukampāya atthāya hitāya sukhāya devamanussānaṁ paṭipajjati, na tathā itare. Tattha ca kosallaṁ āvahati ṭhānuppattikapaṭibhānena ṭhānāṭhānakusalatāya ca.

Tathā mahāpuriso pakatiyā dānajjhāsayo hoti dānābhirato, sati deyyadhamme deti eva, na dānato saṅkocaṁ āpajjati, satataṁ samitaṁ saṁvibhāgasīlo hoti, pamuditova deti ādarajāto, na udāsīnacitto, mahantampi dānaṁ datvā na ca dānena santuṭṭho hoti, pageva appaṁ, paresañca ussāhaṁ janento dāne vaṇṇaṁ bhāsati, dānapaṭisaṁyuttaṁ dhammakathaṁ karoti, aññe ca paresaṁ dente disvā

attamano hoti, bhayaṭṭhānesu ca paresaṁ abhayaṁ detīti evamādīni dānajjhāsayassa mahāpurisassa dānapāramiyā liṅgāni.

Tathā pāṇātipātādīhi pāpadhammehi hirīyati ottappati, sattānaṁ aviheṭhanajātiko hoti sorato sukhasīlo asaṭho amāyāvī ujujātiko suvaco sovacassakaraṇīyehi dhammehi samannāgato mudujātiko atthaddho anatimānī, parasantakaṁ nādiyati antamaso tiṇasalākaṁ upādāya, attano hatthe nikkhittaṁ iṇaṁ vā gahetvā paraṁ na visaṁvādeti, parasmiṁ vā attano santake byāmūḷhe vissarite vā taṁ saññāpetvā paṭipādeti yathā taṁ na parahatthagataṁ hoti, aloluppo hoti, parapariggahesu pāpakaṁ cittampi na uppādeti, itthibyasanādīni dūrato parivajjeti, saccavādī saccasandho bhinnānaṁ sandhātā sahitānaṁ anuppadātā piyavādī mihitapubbaṅgamo pubbabhāsī atthavādī dhammavādī anabhijjhālu abyāpannacitto aviparītadassano kammassakatañāṇena saccānulomikañāṇena kataññū katavedī vuddhāpacāyī suvisuddhājīvo dhammakāmo parepi dhamme samādapetā sabbena sabbaṁ akiccato satte nivāretā kiccesu patiṭṭhapetā attanā ca tattha kicce yogaṁ[1] āpajjitā, katvā vā pana sayaṁ akattabbaṁ sīghaññeva tato paṭivirato hotīti evamādīni sīlajjhāsayassa mahāpurisassa sīlapāramiyā liṅgāni.

Tathā mandakileso hoti mandanīvaraṇo pavivekajjhāsayo avikkhepabahulo, na tassa pāpakā vitakkā cittaṁ anvāssavanti, vivekagatassa cassa appakasireneva cittaṁ samādhiyati, amittapakkhepi tuvaṭaṁ mettacittatā santiṭṭhati, pageva itarasmiṁ, satimā ca hoti cirakatampi cirabhāsitampi saritā anussaritā, medhāvī ca hoti dhammojapaññāya samannāgato, nipako ca hoti tāsu tāsu itikattabbatāsu, āraddhavīriyo ca hoti sattānaṁ hitakiriyāsu, khantibalasamannāgato ca hoti sabbasaho, acalādhiṭṭhāno ca hoti daḷhasamādāno, ajjhupekkhako ca hoti upekkhāṭhānīyesu dhammesūti evamādīni mahāpurisassa nekkhammajjhāsayādīnaṁ vasena nekkhammapārami-ādīnaṁ liṅgāni veditabbāni.

---

1. Voyogaṁ (Ka)

Evametehi bodhisambhāraliṅgehi samannāgatassa mahāpurisassa yaṁ vuttaṁ "mahābhinīhārāya kalyāṇamittasannissayo hetū"ti, tatridaṁ saṅkhepato kalyāṇamittalakkhaṇaṁ—idha kalyāṇamitto saddhāsampanno hoti sīlasampanno sutasampanno cāgasampanno vīriyasampanno satisampanno samādhisampanno paññāsampanno. Tattha saddhāsampattiyā saddahati Tathāgatassa bodhiṁ kammaphalañca, tena sammāsambodhiyā hetubhūtaṁ sattesu hitesitaṁ na pariccajati, sīlasampattiyā sattānaṁ piyo hoti manāpo garu bhāvanīyo codako pāpagarahī vattā vacanakkhamo, sutasampattiyā sattānaṁ hitasukhāvahaṁ gambhīraṁ dhammakathaṁ kattā hoti, cāgasampattiyā appiccho hoti santuṭṭho pavivitto asaṁsaṭṭho, vīriyasampattiyā āraddhavīriyo hoti sattānaṁ hitapaṭipattiyaṁ, satisampattiyā upaṭṭhitasati hoti anavajjadhammesu, samādhisampattiyā avikkhitto hoti samāhitacitto, paññāsampattiyā aviparītaṁ pajānāti, so satiyā kusalākusalānaṁ dhammānaṁ gatiyo samanvesamāno paññāya sattānaṁ hitāhitaṁ yathābhūtaṁ jānitvā samādhinā tattha ekaggacitto hutvā vīriyena ahitā satte nisedhetvā hite niyojeti. Tenāha—

"Piyo garu bhāvanīyo, vattā ca vacanakkhamo.
Gambhīrañca kathaṁ kattā, no caṭṭhāne niyojako"ti[1].

Evaṁ guṇasamannāgatañca kalyāṇamittaṁ upanissāya mahāpuriso attano upanissayasampattiṁ sammadeva pariyodapeti. Suvisuddhāsayapayogo ca hutvā catūhi balehi samannāgato na cireneva aṭṭhaṅge samodhānetvā mahābhinīhāraṁ karonto bodhisattabhāve patiṭṭhahati anivattidhammo niyato sambodhiparāyano.

Tassimāni **cattāri balāni. Ajjhattikabalaṁ** yā sammāsambodhiyaṁ attasannissayā dhammagāravena abhiruci ekantaninnajjhāsayatā, yāya mahāpuriso attādhipati lajjāpassayo[2] abhinīhārasampanno ca hutvā pāramiyo pūretvā sammāsambodhiṁ pāpuṇāti. **Bahirabalaṁ** yā sammāsambodhiyaṁ parasannissayā abhiruci ekantaninnajjhāsayatā, yāya

1. Aṁ 2. 422; Khu 10. 142; Khu 11. 356 piṭṭhesu. 2. Lajjājjhāsayo (Sī)

mahāpuriso lokādhipati mānāpassayo abhinīhārasampanno ca hutvā pāramiyo pūretvā sammāsambodhiṁ pāpuṇāti. **Upanissayabalaṁ** yā sammāsambodhiyaṁ upanissayasampattiyā abhiruci ekantaninnajjhāsayatā, yāya mahāpuriso tikkhindriyo visadadhātuko satisannissayo abhinīhārasampanno ca hutvā pāramiyo pūretvā sammāsambodhiṁ pāpuṇāti. **Payogabalaṁ** yā sammāsambodhiyaṁ tajjā payogasampadā sakkaccakāritā sātaccakāritā, yāya mahāpuriso visuddhapayogo nirantarakārī abhinīhārasampanno ca hutvā pāramiyo pūretvā sammāsambodhiṁ pāpuṇāti.

Evamayaṁ catūhi paccayehi catūhi hetūhi catūhi ca balehi sampannasamudāgamo aṭṭhaṅgasamodhānasampādito abhinīhāro pāramīnaṁ paccayo mūlakāraṇabhāvato, yassa ca pavattiyā mahāpurise **cattāro acchariyā abbhutā dhammā** patiṭṭhahanti, sabbasattanikāyaṁ attano orasaputtaṁ viya viyacittena pariggaṇhāti. Na cassa cittaṁ puttasaṁkilesavasena saṁkilissati. Sattānaṁ hitasukhāvaho cassa ajjhāsayo payogo ca hoti. Attano ca Buddhakārakadhammā uparūpari vaḍḍhanti paripaccanti ca, yato ca mahāpuriso uḷāratamena puññābhisandena kusalābhisandena pavattiyā[1] paccayena sukhassāhārena samannāgato sattānaṁ dakkhiṇeyyo uttamagāravaṭṭhānaṁ asadisaṁ puññakkhettañca hoti. Evamanekaguṇo anekānisaṁso mahābhinīhāro pāramīnaṁ paccayoti veditabbo.

Yathā ca abhinīhāro, evaṁ mahākaruṇā upāyakosallañca. Tattha **upāyakosallaṁ** nāma dānādīnaṁ bodhisambhārabhāvassa nimittabhūtā paññā, yāhi mahākaruṇūpāyakosallatāhi mahāpurisānaṁ attasukhanirapekkhatā nirantaraṁ parahitakaraṇapasutatā sudukkarehipi mahābodhisattacaritehi visādābhāvo pasādasambuddhidassanasavanānussaraṇakālesupi sattānaṁ hitasukhappaṭilābhahetubhāvo ca sampajjati. Tathā hissa paññāya Buddhabhāvasiddhi, karuṇāya Buddhakammasiddhi, paññāya sayaṁ tarati, karuṇāya pare tāreti, paññāya paradukkhaṁ parijānāti, karuṇāya paradukkhapatikāraṁ ārabhati, paññāya ca dukkhe nibbindati,

---

1. Pavaḍḍhiyā (Ka)

karuṇāya dukkhaṁ sampaṭicchati, tathā paññāya nibbānābhimukho hoti, karuṇāya vaṭṭaṁ pāpuṇāti, tathā karuṇāya saṁsārābhimukho hoti, paññāya tatra nābhiramati, paññāya ca sabbattha virajjati, karuṇānugatattā na ca na sabbesaṁ anuggahāya pavatto, karuṇāya sabbepi anukampati, na ca na sabbesaṁ anuggahāya pavatto, karuṇāya sabbepi anukampati, paññānugatattā na ca na sabbattha virattacitto, paññāya ca ahaṁkāramamaṁkārābhāvo, karuṇāya ālasiyadīnatābhāvo[1], tathā paññākaruṇāhi yathākkamaṁ attaparanāthatā dhīravīrabhāvo, anattantapa-aparantapatā, attahitaparahitanipphatti, nibbhayābhiṁsanakabhāvo, dhammādhipatilokādhipatitā, kataññupubbakāribhāvo, mohataṇhāvigamo, vijjācaraṇasiddhi, balavesārajjanipphattīti sabbassāpi pāramitāphalassa visesena upāyabhāvato paññākaruṇā pāramīnaṁ paccayo. Idañca dvayaṁ pāramīnaṁ viya paṇidhānassāpi paccayo.

Tathā ussāha-ummaṅga[2]avatthānahitacariyā ca pāramīnaṁ paccayāti veditabbā, yā Buddhabhāvassa uppattiṭṭhānatāya **Buddhabhūmiyo**ti[3] vuccanti. Tattha **ussāho** nāma bodhisambhārānaṁ abbhussahanavīriyaṁ. **Ummaṅgo** nāma bodhisambhāresu upāyakosallabhūtā paññā. **Avatthānaṁ** nāma adhiṭṭhānaṁ acalādhiṭṭhānatā. **Hitacariyā** nāma mettābhāvanā karuṇābhāvanā ca.

Tathā nekkhammapaviveka-alobhādosāmohanissaraṇappabhedā **cha ajjhāsayā.** Nekkhammajjhāsayāti bodhisattā honti kāmesu gharāvāse ca dosadassāvino, tathā pavivekajjhāsayā saṅgaṇikāya dosadassāvino, alobhajjhāsayā lobhe dosadassāvino, adosajjhāsayā dose dosadassāvino, amohajjhāsayā mohe dosadassāvino, nissaraṇajjhāsayā sabbabhavesu dosadassāvinoti. Tasmā ete bodhisattānaṁ cha ajjhāsayā dānādīnaṁ pāramīnaṁ paccayāti veditabbā. Na hi lobhādīsu ādīnavadassanena alobhādīnaṁ adhikabhāvena ca vinā dānādipāramiyo sambhavanti, alobhādīnaṁ hi adhikabhāvena pariccāgādininnacittatā alobhajjhāsayāditāti veditabbā.

---

1. Ninnatābhāvo (Ka) 2. Ummagga (Sī) 3. Bhūmiyoti (Sī, Ka)

Yathā cete evaṁ dānajjhāsayatādayopi bodhiyā carantānaṁ bodhisattānaṁ dānādipāramīnaṁ paccayo. Dānajjhāsayatāya hi bodhisattā tappaṭipakkhe macchere dosadassāvino hutvā sammadeva dānapāramiṁ paripūrenti. Sīlajjhāsayatāya dussīlye dosadassāvino hutvā sammadeva sīlapāramiṁ paripūrenti. Nekkhammajjhāsayatāya kāmesu gharāvāse ca, yathābhūtañāṇajjhāsayatāya aññāṇe[1] vicikicchāya ca, vīriyajjhāsayatāya kosajje, khantiyajjhāsayatāya akkhantiyaṁ, saccajjhāsayatāya visaṁvāde, adhiṭṭhānajjhāsayatāya anadhiṭṭhāne, mettājjhāsayatāya byāpāde, upekkhājjhāsayatāya lokadhammesu ādīnavadassāvino hutvā sammadeva nekkhammādipāramiyo paripūrenti. Dānajjhāsayatādayo dānādipāramīnaṁ nipphattikāraṇattā paccayo.

Tathā apariccāgapariccāgādīsu yathākkamamaṁ ādīnavānisaṁsapaccavekkhaṇā dānādipāramīnaṁ paccayo. Tatthāyaṁ paccavekkhaṇavidhi—khettavatthuhiraññasuvaṇṇagomahiṁsadāsidāsaputtadārādipariggahabyāsatta cittānaṁ sattānaṁ khettādīnaṁ vatthukāmabhāvena bahupatthanīyabhāvato rājacorādisādhāraṇabhāvato vivādādhiṭṭhānato sapattakaraṇato nissārato paṭilābhaparipālanesu paraviheṭhanahetuto vināsanimittañca sokādi-anekavihitabyasanāvahato tadāsattinidānañca maccheramalapariyuṭṭhitacittānaṁ apāyūpapattihetubhāvatoti evaṁ vividhavipulānatthāvahāni pariggahavatthūni nāma. Tesaṁ pariccāgoyeva eko sotthibhāvoti pariccāge appamādo karaṇīyo.

Api ca yācako yācamāno attano guyhassa ācikkhanato "mayhaṁ vissāsiko"ti ca "pahāya gamanīyamattano santakaṁ gahetvā paralokaṁ yāhīti mayhaṁ upadesako"ti ca "āditte viya agāre maraṇagginā āditte loke tato mayhaṁ santakassa apavāhakasahāyo"ti ca "apavāhitassa cassa ajhāpananikkhepaṭṭhānabhūto"ti ca dānasaṅkhāte kalyāṇakammasmiṁ sahāyabhāvato sabbasampattīnaṁ aggabhūtāya paramadullabhāya Buddhabhūmiyā sampattihetubhāvato ca "paramo kalyāṇamitto"ti ca paccavekkhitabbaṁ.

---

1. Aṭṭhāne (Sī)

Tathā “uḷāre kammani anenāhaṁ sambhāvito, tasmā sā sambhāvanā avitathā kātabbā”ti ca “ekantabheditāya jīvitassa ayācitenāpi mayā dātabbaṁ, pageva yācitenā”ti ca “uḷārajjhāsayehi gavesitvāpi dātabbato sayamevāgato mama puññenā”ti ca “yācakassa dānāpadesena mayhamevāyamanuggaho”ti ca “ahaṁ viya ayaṁ sabbopi loko mayā anuggahetabbo”ti ca “asati yācake kathaṁ mayhaṁ dānapāramī pūreyyā”ti ca “yācakānameva catthāya mayā sabbo pariggahetabbo”ti ca “maṁ ayācitvāva mama santakaṁ yācakā kadā sayameva gaṇheyyun”ti ca “kathamahaṁ yācakānaṁ piyo cassaṁ manāpo”ti ca “kathaṁ vā te mayhaṁ piyā cassu manāpā”ti ca “kathaṁ vāhaṁ dadamāno datvāpi ca attamano cassaṁ pamudito pītisomanassajāto”ti ca “kathaṁ vā me yācakā bhaveyyuṁ uḷāro ca dānajjhāsayo”ti ca “kathaṁ vāhamayācito eva yācakānaṁ hadayamaññāya dadeyyan”ti ca “sati dhane yācake ca apariccāgo mahatī mayhaṁ vañcanā”ti ca “kathaṁ vāhaṁ attano aṅgāni jīvitaṁ vāpi yācakānaṁ pariccajeyyan”ti ca pariccāganinnatā upaṭṭhapetabbā. Api ca “attho nāmāyaṁ nirapekkhaṁ dāyakamanugacchati, yathā taṁ nirapekkhaṁ khepakaṁ kiṭako”ti ca atthe nirapekkhatāya cittaṁ uppādetabbaṁ.

Yācamāno pana yadi piyapuggalo hoti, “piyo maṁ yācatī”ti somanassaṁ uppādetabbaṁ. Atha udāsīnapuggalo hoti, “ayaṁ maṁ yācamāno addhā iminā pariccāgena mitto hotī”ti somanassaṁ uppādetabbaṁ. Dadantopi hi yācakānaṁ piyo hotīti. Atha pana verī puggalo yācati, “paccatthiko maṁ yācati, ayaṁ maṁ yācamāno addhā iminā pariccāgena verī piyo mitto hotī”ti visesena somanassaṁ uppādetabbaṁ. Evaṁ piyapuggale viya majjhattaveripuggalesupi mettāpubbaṅgamaṁ karuṇaṁ upaṭṭhapetvāva dātabbaṁ.

Sace panassa cirakālaparibhāvitattā lobhassa deyyadhammavisayā lobhadhammā uppajjeyyuṁ, tena bodhisattapaṭiññena iti paṭisañcikkhitabbaṁ “nanu tayā sappurisa sambodhāya abhinīhāraṁ karontena sabbattānaṁ upakāratthāya ayaṁ kāyo nissaṭṭho tappariccāgamayañca puññaṁ, tattha

nāma te bāhirepi vatthusmiṁ abhisaṅgappavatti hatthisinānasadisī hoti, tasmā tayā na katthaci saṅgo uppādetabbo, seyyathāpi nāma mahato bhesajjarukkhassa tiṭṭhato mūlaṁ mūlatthikā haranti, papaṭikaṁ tacaṁ khandhaṁ viṭapaṁ sāraṁ sākhaṁ palāsaṁ pupphaṁ phalaṁ phalatthikā haranti, na tassa rukkhassa 'mayhaṁ santakaṁ ete harantī'ti vitakkasamudācāro hoti, evameva sabbalokahitāya ussukkamāpajjantena mayā mahādukkhe akataññuke niccāsucimhi kāye paresaṁ upakārāya viniyujjamāne aṇumattopi micchāvitakko na uppādetabbo, ko vā ettha viseso ajjhattikabāhiresu mahābhūtesu ekantabhedanavikiraṇaviddhaṁsanadhammesu, kevalaṁ pana sammohavijambhitametaṁ, yadidaṁ etaṁ mama esohamasmi eso me attāti abhiniveso, tasmā bāhiresu viya ajjhattikesupi karacaraṇanayanādīsu maṁsādīsu ca anapekkhena hutvā 'taṁ tadatthikā harantū'ti nissaṭṭhacittena bhavitabban"ti.

Evaṁ paṭisañcikkhato cassa sambodhāya pahitattassa kāyajīvitesu nirapekkhassa appakasireneva kāyavacīmanokammāni suvisuddhāni honti. So suvisuddhakāyavacīmanokammanto visuddhājīvo ñāyapaṭipattiyaṁ ṭhito apāyupāyakosallasamannāgamena bhiyyoso mattāya deyyadhammapariccāgena abhayadānasaddhammadānehi ca sabbasatte anuggaṇhituṁ samattho hotīti ayaṁ tāva dānapāramiyaṁ paccavekkhaṇānayo.

Sīlapāramiyaṁ pana evaṁ paccavekkhitabbaṁ—idaṁ hi sīlaṁ nāma Gaṅgodakādīhi visodhetuṁ asakkuṇeyyassa dosamalassa vikkhālanajalaṁ, haricandanādīhi vinetuṁ asakkuṇeyyassa rāgādipariḷāhassa vinayanaṁ, hāramakuṭakuṇḍalādīhi pacurajanālaṅkārehi asādhāraṇo sādhūnaṁ alaṅkāraviseso, sabbadisāvāyanato akittimo sabbakālānurūpo ca surabhigandho, khattiyamahāsālādīhi devatāhi ca vandanīyādibhāvāvahanato paramo vasīkaraṇamanto, Cātumahārājikādidevalokārohaṇasopānapanti, jhānābhiññānaṁ adhigamūpāyo, nibbānamahānagarassa sampāpakamaggo, sāvakabodhipaccekabodhisammāsambodhīnaṁ patiṭṭhānabhūmi, yaṁ yaṁ vā panicchitaṁ patthitaṁ, tassa tassa samijjhanūpāyabhāvato cintāmaṇikapparukkhādike ca atiseti.

Vuttañcetaṁ Bhagavatā "ijjhati bhikkhave sīlavato cetopaṇidhivisuddhattā"ti[1]. Aparampi vuttaṁ "ākaṅkheyya ce bhikkhave bhikkhu 'sabrahmacārīnaṁ piyo ca assaṁ manāpo ca garu ca bhāvanīyo cā'ti, sīlesvevassa paripūrakārī"ti-ādi[2]. Tathā "avippaṭisāratthāni kho Ānanda kusalāni sīlānī"ti[3]. "Pañcime gahapatayo ānisaṁsā sīlavato sīlasampadāyā"ti-ādisuttānañca[4] vasena sīlassa guṇā paccavekkhitabbā, tathā **Aggikkhandhopama**suttādīnaṁ[5] vasena sīlavirahe ādīnavā. Pītisomanassanimittato attānuvādaparāpavādadaṇḍaduggatibhayābhāvato viññūhi pāsaṁsabhāvato avippaṭisārahetuto sotthiṭṭhānato abhijanasāpateyyādhipateyyāyurūpaṭṭhānabandhumittasampattīnaṁ atisayanato ca sīlaṁ paccavekkhitabbaṁ. Sīlavato hi attano sīlasampadāhetu mahantaṁ pītisomanassaṁ uppajjati "kataṁ vata mayā kusalaṁ, kataṁ kalyāṇaṁ, kataṁ bhīruttāṇan"ti.

Tatha sīlavato attā na upavadati, na pare viññū, daṇḍaduggatibhayānaṁ sambhavo eva natthi, "sīlavā purisapuggalo kalyāṇadhammo"ti viññūnaṁ pāsaṁso hoti. Tathā sīlavato yvāyaṁ "kataṁ vata mayā pāpaṁ, kataṁ luddakaṁ kataṁ kibbisan"ti dussīlassa vippaṭisāro uppajjati, so na hoti. Sīlañca nāmetaṁ appamādādhiṭṭhānato bhogabyasanādiparihāramukhena mahato atthassa sādhanato maṅgalabhāvato ca paramaṁ sotthiṭṭhānaṁ, nihīnajaccopi sīlavā khattiyamahāsālādīnaṁ pūjanīyo hotīti kulasampattiṁ atiseti sīlasampadā, "taṁ kiṁ maññasi mahārāja? Idha te assa dāso kammakaro"ti[6] ādivacanañcettha sādhakaṁ. Corādīhi asādhāraṇato paralokānugamanato mahapphalabhāvato samathādiguṇādhiṭṭhānato ca bāhiradhanaṁ atiseti sīlaṁ. Paramassa cittissariyassa adhiṭṭhānabhāvato khattiyādīnaṁ issariyaṁ atiseti sīlaṁ. Sīlanimittaṁ hi taṁtaṁsattanikāyesu sattānaṁ issariyaṁ, vassasatadīghappamāṇato jīvitato ekāhampi sīlavato jīvitassa visiṭṭhatāvacanato sati ca jīvite sikkhānikkhipanassa maraṇatāvacanato sīlaṁ jīvitato

1. Dī 3. 214, 217; Aṁ 3. 71 piṭṭhesu. 2. Ma 1. 39 piṭṭhe. 3. Aṁ 3. 515 piṭṭhe.
4. Dī 2. 73; Dī 3. 197; Aṁ 2. 221; Vi 3. 322 piṭṭhesu.
5. Aṁ 2. 495 piṭṭhādīsu. 6. Dī 1. 56 piṭṭhe.

visiṭṭhataraṁ. Verīnampi manuññabhāvāvahanato jarārogavipattīhi anabhibhavanīyato ca rūpasampattiṁ atiseti sīlaṁ. Pāsādahammiyādiṭṭhānavisese rājayuvarājasenāpati-ādiṭṭhānavisese ca atiseti sīlaṁ sukhavisesādhiṭṭhānabhāvato. Sabhāvasiniddhe santikāvacarepi bandhujane mittajane ca atiseti ekantahitasampādanato paralokānugamanato ca "na taṁ mātāpitā kayirā"ti[1] ādivacanañcettha sādhakaṁ. Tathā hatthi-assarathapattibalakāyehi mantāgadasotthānappayogehi ca durārakkhaṁ attānaṁ ārakkhābhāvena sīlameva visiṭṭhataraṁ attādhīnato aparādhīnato mahāvisayato ca. Tenevāha "dhammo have rakkhati dhammacārin"ti-ādi[2]. Evamanekaguṇasamannāgataṁ sīlanti paccavekkhantassa aparipuṇṇā ceva sīlasampadā pāripūriṁ gacchati aparisuddhā ca pārisuddhiṁ.

Sace panassa dīgharattaṁ paricayena sīlapaṭipakkhā dhammā dosādayo antarantarā uppajjeyyuṁ, tena bodhisattapaṭiññena evaṁ paṭisañcikkhitabbaṁ—nanu tayā sambodhāya paṇidhānaṁ kataṁ, sīlavikalena ca na sakkā lokiyāpi sampattiyo pāpuṇituṁ, pageva lokuttarā, sabbasampattīnaṁ pana aggabhūtāya sammāsambodhiyā adhiṭṭhānabhūtena sīlena paramukkaṁsagatena bhavitabbaṁ, tasmā "kikīva aṇḍan"ti-ādinā[3] vuttanayena sammā sīlaṁ rakkhantena suṭṭhutaraṁ tayā pesalena bhavitabbaṁ.

Api ca tayā dhammadesanāya yānattaye sattānaṁ avatāraṇaparipācanāni kātabbāni, sīlavikalassa ca vacanaṁ na paccetabbaṁ hoti, asappāyāhāravicārassa viya vejjassa tikicchanaṁ, tasmā kathāhaṁ saddheyyo hutvā sattānaṁ avatāraṇaparipācanāni kareyyanti sabhāvaparisuddhasīlena bhavitabbaṁ, kiñca jhānādiguṇavisesayogena me sattānaṁ upakārakaraṇasamatthatā paññāpārami-ādiparipūraṇañca, jhānādayo ca guṇā sīlapārisuddhiṁ vinā na sambhavantīti sammadeva sīlaṁ parisodhetabbaṁ.

Tathā "sambādho gharāvāso rajopatho"ti-ādinā[4] gharāvāse, "aṭṭhikaṅkalūpamā kāmā"ti-ādinā[5] "mātāpi puttena

1. Khu 1. 19 piṭṭhe Dhammapade. 2. Khu 5. 215 piṭṭhādīsu.
3. Visuddhi 1. 34; Dī-Ṭṭha 1. 56 piṭṭhādīsu.
4. Dī 1. 59; Saṁ 1. 419; Ma 1. 236; Ma 2. 7 piṭṭhādīsu.
5. Ma 1. 182; Vi 2. 175 piṭṭhādīsu.

vivadatī”ti[1]ādinā ca kāmesu, “seyyathāpi puriso iṇaṁ ādāya kammante payojeyyā”ti-ādinā[2] kāmacchandādīsu ādīnavadassanapubbaṅgamā vuttavipariyāyena “abbhokāso pabbajjā”ti-ādinā[3] pabbajjādīsu ānisaṁsapaṭisaṅkhāvasena nekkhammapāramiyaṁ paccavekkhaṇā veditabbā. Ayamettha saṅkhepo, vitthāro pana dukkhakkhandha[4] āsivisopamasuttā[5]divasena veditabbo.

Tathā “paññāya vinā dānādayo dhammā na visujjhanti, yathāsakaṁ byāpārasamatthā ca na hontī”ti paññāguṇā manasikātabbā. Yatheva hi jīvitena vinā sarīrayantaṁ na sobhati, na ca attano kiriyāsu paṭipattisamatthaṁ hoti, yathā ca cakkhādīni indriyāni viññāṇena vinā yathāsakaṁ visayesu kiccaṁ kātuṁ nappahonti, evaṁ saddhādīni indriyāni paññāya vinā sakiccapaṭipattiyaṁ asamatthānīti pariccāgādipaṭipattiyaṁ paññā padhānakāraṇaṁ. Ummīlitapaññācakkhukā hi mahābodhisattā attano aṅgapaccaṅgānipi datvā anattukkaṁsakā aparavambhakā ca honti, bhesajjarukkhā viya vikapparahitā kālattayepi somanassajātā. Paññāvasena hi upāyakosallayogato pariccāgo parahitappavattiyā dānapāramibhāvaṁ upeti. Attatthaṁ hi dānaṁ vaḍḍhisadisaṁ hoti.

Tathā paññāya abhāvena taṇhādisaṁkilesāviyogato sīlassa visuddhi eva na sambhavati, kuto sabbaññuguṇādhiṭṭhānabhāvo. Paññavā eva ca gharāvāse kāmaguṇesu saṁsāre ca ādīnavaṁ pabbajjāya jhānasamāpattiyaṁ nibbāne ca ānisaṁsaṁ suṭṭhu sallakkhento pabbajitvā jhānasamāpattiyo nibbattetvā nibbānābhimukho pare ca tattha patiṭṭhāpeti. Vīriyañca paññāvirahitaṁ yathicchitamatthaṁ na sādheti durārambhabhāvato. Varameva hi anārambho durārambhato, paññāsahitena pana vīriyena na kiñci duradhigamaṁ upāyapaṭipattito. Tathā paññavā eva parāpakārādīnaṁ adhivāsakajātiko hoti, na duppañño. Paññāvirahitassa ca parehi upanītā apakārā khantiyā paṭipakkhameva anubrūhenti, paññavato pana te khantisampattiyā paribrūhanavasena assā thirabhāvāya saṁvattanti. Paññavā eva[6] tīṇipi

1. Ma 1. 128 piṭṭhādīsu.
2. Dī 1. 68 piṭṭhādīsu.
3. Dī 1. 59; Saṁ 1. 419 piṭṭhādīsu.
4. Ma 1. 118 piṭṭhādīsu.
5. Saṁ 2. 381 piṭṭhādīsu.
6. Paññāya eva (Sī)

saccāni nesaṁ kāraṇāni paṭipakkhe ca yathābhūtaṁ jānitvā paresaṁ avisaṁvādako hoti.

Tathā paññābalena attānaṁ upatthambhetvā dhitisampadāya sabbapāramīsu acalasamādānādhiṭṭhāno hoti. Paññavā eva ca piyamajjhattaverivibhāgaṁ akatvā sabbattha hitūpasaṁhārakusalo hoti. Tathā paññāvasena lābhālābhādilokadhammasannipāte nibbikāratāya majjhatto hoti. Evaṁ sabbāsaṁ pāramīnaṁ paññāva pārisuddhihetūti paññāguṇā paccavekkhitabbā. Api ca paññāya vinā na dassanasampatti, antarena ca diṭṭhisampadaṁ na sīlasampadā, sīladiṭṭhisampadāvirahitassa na samādhisampadā, asamāhitena ca na sakkā attahitamattampi sādhetuṁ, pageva ukkaṁsagataṁ parahitanti parahitāya paṭipannena "nanu tayā sakkaccaṁ paññāya parivuddhiyaṁ[1] āyogo karaṇīyo"ti bodhisattena attā ovaditabbo. Paññānubhāvena hi mahāsatto caturadhiṭṭhānādhiṭṭhito catūhi saṅgahavatthūhi lokaṁ anuggaṇhanto satte niyyānamagge avatāreti, indriyāni ca nesaṁ paripāceti.

Tathā paññābalena khandhāyatanādīsu pavicayabahulo[2]pavattinivattiyo yāthāvato parijānanto dānādayo guṇe visesanibbedhabhāgiyabhāvaṁ nayanto bodhisattasikkhāya paripūrakārī hotīti evamādinā anekākāravokāre paññāguṇe vavatthapetvā paññāpāramī anubrūhetabbā.

Tathā dissamānānipi lokiyāni kammāni nihīnavīriyena pāpuṇituṁ asakkuṇeyyāni, agaṇitakhedena pana āraddhavīriyena duradhigamaṁ nāma natthi. Nihīnavīriyo hi "saṁsāramahoghato sabbasatte santāressāmī"ti ārabhitumeva na sakkuṇāti. Majjhimo ārabhitvā antarā vosānamāpajjati. Ukkaṭṭhavīriyo pana attasukhanirapekkho ārambhapāramimadhigacchatī[3]ti vīriyasampatti paccavekkhitabbā. Api ca "yassa attano eva saṁsārapaṅkato samuddharaṇatthamārambho, tassāpi na vīriyassa sithilabhāve manorathānaṁ matthakappatti sakkā sambhāvetuṁ, pageva sadevakassa lokassa samuddharaṇatthaṁ katābhinīhārenā"ti

---

1. Parisuddhiyaṁ (Ka) 2. Paricayabahulo (Sī)
3. Ārambhapāramadhigacchati (Ka)

ca "rāgādīnaṁ dosagaṇānaṁ mattamahāgajānaṁ viya dunnivārabhāvato tannidānānañca kammasamādānānaṁ ukkhittāsikavadhakasadisabhāvato tannimittānañca duggatīnaṁ sabbadā vivaṭamukhabhāvato tattha niyojakānañca pāpamittānaṁ sadā sannihitabhāvato tadovādakāritāya ca bālassa puthujjanabhāvassa satisambhave yuttaṁ sayameva saṁsāradukkhato nissaritunti micchāvitakkā vīriyānubhāvena dūrībhavantī"ti ca "yadi pana sambodhi attādhīnena vīriyena sakkā samadhigantuṁ, kimettha dukkaran"ti ca evamādinā nayena vīriyaguṇā paccavekkhitabbā.

Tathā khanti nāmāyaṁ niravasesaguṇapaṭipakkhassa kodhassa vidhamanato guṇasampādane sādhūnamappaṭihatamāyudhaṁ, parābhibhavasamatthānaṁ[1]alaṅkāro, samaṇabrāhmaṇānaṁ balasampadā, kodhaggivinayana-udakadhārā, kalyāṇassa kittisaddassa sañjātideso, pāpapuggalānaṁ vacīvisavūpasamakaro mantāgado, saṁvare ṭhitānaṁ paramā dhīrapakati, gambhīrāsayatāya sāgaro, dosamahāsāgarassa velā, apāyadvārassa pidahanakavāṭaṁ, devabrahmalokānaṁ ārohaṇasopānaṁ, sabbaguṇānaṁ adhivāsanabhūmi, uttamā kāyavacīmanovisuddhīti manasikātabbaṁ.

Api ca "ete sattā khantisampattiyā abhāvato idhaloke tappanti, paraloke ca tapanīyadhammānuyogato"ti ca "yadipi parāpakāranimittaṁ dukkhaṁ uppajjati, tassa pana dukkhassa khettabhūto attabhāvo bījabhūtañca kammaṁ mayāva abhisaṅkhatan"ti ca "tassa ca dukkhassa āṇaṇyakāraṇametan"ti ca "apakārake asati kathaṁ mayhaṁ khantisampadā sambhavatī"ti ca "yadipāyaṁ etarahi apakārako, ayaṁ nāma pubbe anena mayhaṁ upakāro kato"ti ca "apakāro eva vā khantinimittatāya upakāro"ti ca "sabbepime sattā mayhaṁ puttasadisā, puttakatāparādhesu ca ko kujjhissatī"ti ca "yena kodhapisācāvesena ayaṁ mayhaṁ aparajjhati, svāyaṁ kodhabhūtāveso mayā vinetabbo"ti ca "yena apakārena idaṁ mayhaṁ dukkhaṁ uppannaṁ, tassa ahampi nimittan"ti ca "yehi dhammehi apakāro kato, yattha ca kato, sabbepi te tasmiṁ eva khaṇe niruddhā kassidāni kena kopo

---

1. Parābhibhavane samatthānaṁ (Ka)

kātabbo"ti ca "anattatāya sabbadhammānaṁ ko kassa aparajjhatī"ti ca paccavekkhantena khantisampadā anubrūhetabbā.

Yadi panassa dīgharattaṁ paricayena parāpakāranimittako kodho cittaṁ pariyādāya tiṭṭheyya, tena iti paṭisañcikkhitabbaṁ "khanti nāmesā parāpakārassa paṭipakkhapaṭipattīnaṁ paccupakārakāraṇan"ti ca "apakāro ca mayhaṁ dukkhūpanisā saddhāti dukkhuppādanena saddhāya sabbaloke anabhiratisaññāya ca paccayo"ti ca "indriyapakati hesā yadidaṁ iṭṭhāniṭṭhavisayasamāyogo, tattha aniṭṭhavisayasamāyogo mayhaṁ na siyāti taṁ kutettha labbhā"ti ca "kodhavasiko satto kodhena ummatto vikkhittacitto, tattha kiṁ paccapakārenā"ti ca "sabbepime sattā Sammāsambuddhena orasaputtā viya paripālitā, tasmā na tattha mayā cittakopo kātabbo"ti ca "aparādhake ca sati guṇe guṇavati mayā kopo na kātabbo"ti ca "asati guṇe visesena karuṇāyitabbo"ti ca "kopena ca mayhaṁ guṇayasā nihīyantī"ti "kujjhanena mayhaṁ dubbaṇṇadukkhaseyyādayo sapattakantā āgacchantī"ti ca "kodho ca nāmāyaṁ sabbāhitakārako sabbahitavināsako balavā paccatthiko"ti ca "sati ca khantiyā na koci paccatthiko"ti ca "aparādhakena aparādhanimittaṁ yaṁ āyatiṁ laddhabbaṁ dukkhaṁ sati ca khantiyā mayhaṁ tadabhāvo"ti ca "cintanena kujjhantena ca mayā paccatthikoyeva anuvattito hotī"ti ca "kodhe ca mayā khantiyā abhibhūte tassa dāsabhūto paccatthiko sammadeva abhibhūto hotī"ti ca "kodhanimittaṁ khantiguṇapariccāgo mayhaṁ na yutto"ti ca "sati ca kodhe guṇavirodhapaccanīkadhamme kathaṁ me sīlādidhammā pāripūriṁ gaccheyyuṁ, asati ca tesu kathāhaṁ sattānaṁ upakārabahulo paṭiññānurūpaṁ uttamaṁ sampattiṁ pāpuṇissāmī"ti ca "khantiyā ca sati bahiddhā vikkhepābhāvato samāhitassa sabbe saṅkhārā aniccato dukkhato sabbe dhammā anattato nibbānañca asaṅkhatāmatasantapaṇītatādibhāvato nijjhānaṁ khamanti Buddhadhammā ca acinteyyāparimeyyappabhāvā"ti.

Tato ca anulomiyaṁ khantiyaṁ ṭhito kevalā ime attattaniyabhāvarahitā dhammamattā yathāsakaṁ paccayehi uppajjanti vayanti, na kutoci āgacchanti, na kuhiñci gacchanti, na ca katthaci patiṭṭhitā, na cettha koci kassaci

byāpāroti ahaṁkāramamaṁkārānadhiṭṭhānatā nijjhānaṁ khamati, yena bodhisatto bodhiyā niyato anāvattidhammo hotīti evamādinā khantipāramiyā paccavekkhaṇā veditabbā.

Tathā saccena vinā sīlādīnaṁ asambhavato paṭiññānurūpaṁ paṭipattiyā abhāvato ca saccadhammātikkame ca sabbapāpadhammānaṁ samosaraṇato asaccasandhassa apaccayikabhāvato āyatiṁ ca anādeyyavacanatāvahanato sampannasaccassa ca sabbaguṇādhiṭṭhānabhāvato saccādhiṭṭhānena sabbabodhisambhārānaṁ pārisuddhipāripūrisāmatthiyato sabhāvadhammāvisaṁvādanena sabbabodhisambhārakiccakaraṇato bodhisattapaṭipattiyā ca parinipphattitoti-ādinā saccapāramiyā sampattiyo paccavekkhitabbā.

Tathā dānādīsu daḷhasamādānaṁ taṁpaṭipakkhasannipāte ca nesaṁ acalādhiṭṭhānaṁ tattha ca dhīravīrabhāvaṁ vinā na dānādisambhārā sambodhinimittā sambhavantīti-ādinā adhiṭṭhāne guṇā paccavekkhitabbā.

Tathā "attahitamatte avatiṭṭhantenāpi sattesu hitacittataṁ vinā na sakkā idhalokaparalokasampattiyo pāpuṇituṁ, pageva sabbasatte nibbānasampattiyaṁ patiṭṭhāpetukāmenā"ti ca "pacchā sabbasattānaṁ lokuttarasampattiṁ ākaṅkhantena idāni lokiyasampatti-ākaṅkhā yuttarūpā"ti ca "idāni āsayamattena paresaṁ hitasukhūpasaṁhāraṁ kātuṁ asakkonto kadā payogena taṁ sādhessāmī"ti ca "idāni mayā hitasukhūpasaṁhārena saṁvaḍḍhitā pacchā dhammasaṁvibhāgasahāyā mayhaṁ bhavissantī"ti ca "etehi vinā na mayhaṁ bodhisambhārā sambhavanti, tasmā sabbabuddhaguṇavibhūtinipphattikāraṇattā mayhaṁ ete paramaṁ puññakkhettaṁ anuttaraṁ kusalāyatanaṁ uttamaṁ gāravaṭṭhānan"ti ca savisesaṁ sattesu sabbesu hitajjhāsayatā paccupaṭṭhapetabbā, kiñca karuṇādhiṭṭhānatopi sabbasattesu mettā anubrūhetabbā. Vimariyādīkatena hi cetasā sattesu hitasukhūpasaṁhāraniratassa tesaṁ ahitadukkhāpanayanakāmatā balavatī uppajjati daḷhamūlā, karuṇā ca sabbesaṁ Buddhakārakadhammānaṁ ādi caraṇaṁ patiṭṭhā mūlaṁ mukhaṁ pamukhanti evamādinā mettāya guṇā paccavekkhitabbā.

Tathā "upekkhāya abhāve sattehi katā vippakārā cittassa vikāraṁ uppādeyyuṁ, sati ca cittavikāre dānādīnaṁ sambhārānaṁ sambhavo eva

natthī"ti ca "mettāsinehena sinehite citte upekkhāya vinā sambhārānaṁ pārisuddhi na hotī"ti ca "anupekkhako sambhāresu puññasambhāraṁ tabbipākañca sattahitatthaṁ pariṇāmetuṁ na sakkotī"ti ca "upekkhāya abhāve deyyadhammapaṭiggāhakānaṁ vibhāgaṁ akatvā pariccajituṁ na sakkotī"ti ca "upekkhārahitena jīvitaparikkhārānaṁ jīvitassa ca antarāyaṁ amanasikaritvā sīlavisodhanaṁ kātuṁ na sakkotī"ti ca tathā upekkhāvasena aratiratisahasseva nekkhammabalasiddhito upapattito ikkhaṇavasena sabbasambhārakiccanipphattito accāraddhassa vīriyassa anupekkhaṇe padhānakiccākaraṇato upekkhato eva titikkhānijjhānasambhavato upekkhāvasena sattasaṅkhārānaṁ avisaṁvādanato lokadhammānaṁ ajjhupekkhaṇena samādinnadhammesu acalādhiṭṭhānasiddhito parāpakārādīsu anābhogavaseneva mettāvihāranipphattitoti sabbabodhisambhārānaṁ samādānādhiṭṭhānapāripūrinipphattiyo upekkhānubhāvena sampajjantīti evamādinā nayena upekkhāpāramī paccavekkhitabbā. Evaṁ apariccāgapariccāgādīsu yathākkamaṁ ādīnavānisaṁsapaccavekkhaṇā dānādipāramīnaṁ paccayoti daṭṭhabbaṁ.

Tathā saparikkhārā pañcadasa caraṇadhammā pañca ca abhiññāyo. Tattha **caraṇadhammā** nāma sīlasaṁvaro indriyesu guttadvāratā bhojane mattaññutā jāgariyānuyogo satta saddhammā cattāri jhānāni ca. Tesu sīlādīnaṁ catunnaṁ terasāpi dhutadhammā appicchatādayo ca parikkhārā. Saddhammesu **saddhāya** Buddhadhammasaṁghasīlacāgadevatū'pasamānussati lūkhapuggalaparivajjana siniddhapuggalasevana pasādanīyadhammapaccavekkhaṇatadadhimuttatā parikkhāro. **Hirottappānaṁ** akusalādīnavapaccavekkhaṇa apāyādīnavapaccavekkhaṇa kusaladhammūpatthambhana bhāva paccavekkhaṇa hirottapparahita puggala parivajjana hirottappa sampannapuggalasevana tadadhimuttatā. **Bāhusaccassa** pubbayogaparipucchakabhāva saddhammābhiyoga anavajjavijjāṭṭhānādiparicaya paripakkindriyatā kilesadūrībhāva-appassutaparivajjana bahussutasevanatadadhimuttatā. **Vīriyassa** apāyabhayapaccavekkhaṇa gamanavīthi[1] paccavekkhaṇa dhammamahattapaccavekkhaṇa thinamiddhavinodanakusītapuggala parivajjana āraddhavīriyapuggalasevana sammappadhānapaccavekkhaṇatadadhimuttatā. **Satiyā** satisampajañña muṭṭhassatipuggalaparivajjana upaṭṭhitassatipuggala-

1. Gamanavidhi (Ka)

sevana tadadhimuttatā. **Paññāya** paripucchakabhāva vatthuvisadakiriyā indriyasamattapaṭipādana duppaññapuggalaparivajjana paññavantapuggalasevana gambhīrañāṇacariyapaccavekkhaṇatadadhimuttatā. Catunnaṁ jhānānaṁ sīlādicatukkaṁ aṭṭhatiṁsāya ārammaṇesu pubbabhāgabhāvanā āvajjanādivasībhāvakaraṇañca parikkhāro. Tattha sīlādīhi payogasuddhiyā sattānaṁ abhayadāne āsayasuddhiyā āmisadāne ubhayasuddhiyā dhammadāne samattho hotīti-ādinā caraṇādīnaṁ dānādisambhārānaṁ paccayabhāvo yathārahaṁ niddhāretabbo, ativitthārabhayena na niddhārayimhāti. Evaṁ sampatticakkādayopi dānādīnaṁ paccayoti veditabbā.

Ko saṁkilesoti? Avisesena taṇhādīhi parāmaṭṭhabhāvo pāramīnaṁ saṁkileso, visesena pana deyyadhammapaṭiggāhakavikappā dānapāramiyā saṁkileso. Sattakālavikappā sīlapāramiyā, kāmabhavatadupasamesu abhirati-anabhirativikappā nekkhammapāramiyā, ahaṁ mamāti vikappā paññāpāramiyā, līnuddhaccavikappā vīriyapāramiyā, attaparavikappā khantipāramiyā, adiṭṭhādīsu diṭṭhādivikappā saccapāramiyā, bodhisambhāratabbipakkhesu dosaguṇavikappā adhiṭṭhānapāramiyā, hitāhitavikappā mettāpāramiyā, iṭṭhāniṭṭhavikappā upekkhāpāramiyā saṁkilesoti daṭṭhabbaṁ.

Kiṁvodānanti? Taṇhādīhi anupaghāto yathāvuttavikappaviraho ca etāsaṁ vodānanti veditabbaṁ. Anupahatā hi taṇhā māna diṭṭhikodhūpanāha makkha paḷāsa issā macchariya māyā sāṭheyya thambha sārambhamadappamādādīhi kilesehi deyyadhammapaṭiggāhakavikappādirahitā ca dānādipāramiyo parisuddhā pabhassarā bhavantīti.

Ko paṭipakkhoti? Avisesena sabbepi saṁkilesā sabbepi akusalā dhammā etāsaṁ paṭipakkho, visesena pana pubbe vuttā maccherādayoti veditabbā. Api ca deyyadhammapaṭiggāhakadānaphalesu alobhādosāmohaguṇayogato lobhadosamohapaṭipakkhaṁ dānaṁ, kāyādidosavaṅkāpagamato lobhādipaṭipakkhaṁ sīlaṁ, kāmasukhaparūpaghāta-attakilamathaparivajjanato dosattayapaṭipakkhaṁ nekkhammaṁ, lobhādīnaṁ andhīkaraṇato ñāṇassa ca anandīkaraṇato lobhādipaṭipakkhā

paññā, alīnānuddhatañāyārambhavasena lobhādipaṭipakkhaṁ vīriyaṁ, iṭṭhāniṭṭhasuññatānaṁ khamanato lobhādipaṭipakkhā khanti, satipi paresaṁ upakāre apakāre ca yathābhūtappavattiyā lobhādipaṭipakkhaṁ saccaṁ, lokadhamme abhibhuyya yathāsamādinnesu sambhāresu acalanato lobhādipaṭipakkhaṁ adhiṭṭhānaṁ, nīvaraṇavivekato lobhādipaṭipakkhā mettā, iṭṭhāniṭṭhesu anunayapaṭighaviddhaṁsanato samappavattito ca lobhādipaṭipakkhā upekkhāti daṭṭhabbaṁ.

Kāpaṭipattīti? Dānapāramiyā tāva sukhūpakaraṇasarīrajīvitapariccāgena bhayāpanudanena dhammopadesena ca bahudhā sattānaṁ anuggahakaraṇaṁ paṭipatti. Tattha āmisadānaṁ abhayadānaṁ dhammadānanti dātabbavatthuvasena tividhaṁ dānaṁ. Tesu bodhisattassa dātabbavatthu ajjhattikaṁ bāhiranti duvidhaṁ. Tattha bāhiraṁ annaṁ pānaṁ vatthaṁ yānaṁ mālāgandhavilepanaṁ seyyāvasathapadīpeyyanti dasavidhaṁ. Annādīnaṁ khādanīyabhojanīyādivibhāgena anekavidhaṁ. Tathā rūpārammaṇaṁ yāva dhammārammaṇanti ārammaṇato chabbidhaṁ. Rūpārammaṇādīnañca nīlādivibhāgena anekavidhaṁ. Tathā maṇi kanaka rajata muttā pavāḷādikhettavatthu-ārāmādidāsidāsagomahiṁsādi nānāvidhavittūpakaraṇavasena anekavidhaṁ.

Tattha mahāpuriso bāhiraṁ vatthuṁ dento "yo yena atthiko, taṁ tassa deti, dento ca tassa atthiko"ti sayameva jānanto ayācitopi deti pageva yācito. Muttacāgo deti, no amuttacāgo, pariyattaṁ deti, no apariyattaṁ sati deyyadhamme. Na paccupakārasannissito deti. Asati deyyadhamme hi pariyatte saṁvibhāgārahaṁ saṁvibhajati. Na ca deti parūpaghātāvahaṁ satthavisamajjādikaṁ, nāpi kīḷanakaṁ yaṁ anatthūpasaṁhitaṁ pamādāvahañca. Na ca gilānassa yācakassa pānabhojanādi-asappāyaṁ pamāṇarahitaṁ vā deti, pamāṇayuttaṁ pana sappāyameva deti.

Tathā yācito gahaṭṭhānaṁ gahaṭṭhānucchavikaṁ deti, pabbajitānaṁ pabbajitānucchavikaṁ deti, mātāpitaro ñātisālohitā mittāmaccā puttadāradāsakammakarāti etesu kassaci pīḷaṁ ajanento deti, na ca uḷāraṁ deyyadhammaṁ paṭijānitvā lūkhaṁ deti, na ca lābhasakkārasilokasannissito deti, na ca paccupakārasannissito deti, na ca phalapāṭikaṅkhī

deti aññatra sammāsambodhiyā, na ca yācake deyyadhammaṁ vā jigucchanto deti, na ca asaññatānaṁ yācakānaṁ akkosakarosakānampi apaviddhaṁ dānaṁ deti, aññadatthu pasannacitto anukampanto sakkaccameva deti, na ca kotūhalamaṅgaliko hutvā deti, kammaphalameva pana saddahanto deti, napi yācake payirupāsanādīhi parikilesetvā deti, aparikilesanto eva pana deti, na ca paresaṁ vañcanādhippāyo bhedanādhippāyo vā dānaṁ deti, asaṁkiliṭṭhacitto eva deti, napi pharusavāco bhākuṭimukho dānaṁ deti, piyavādī pana pubbabhāsī mitavacano hutvā deti, yasmiñca deyyadhamme uḷāramanuññatāya vā ciraparicayena vā gedhasabhāvatāya vā lobhadhammo adhimatto hoti, jānanto bodhisatto taṁ khippameva paṭivinodetvā yācake pariyesitvāpi deti, yañca deyyavatthu parittaṁ yācakopi paccupaṭṭhito, taṁ acintetvāpi attānaṁ bādhetvā dento yācakaṁ sammāneti yathā taṁ akittipaṇḍito. Na ca mahāpuriso attano puttadāradāsakammakaraporise yācito te asaññāpite domanassappatte yācakānaṁ deti, sammadeva pana saññāpite somanassappatte deti, dento ca yakkharakkhasapisācādīnaṁ vā manussānaṁ kurūrakammantānaṁ vā jānanto na deti, tathā rajjampi tādisānaṁ na deti, ye lokassa ahitāya dukkhāya anatthāya paṭipajjanti, ye pana dhammikā dhammena lokaṁ pālenti, tesaṁ deti[1], evaṁ tāva bāhiradāne paṭipatti veditabbā.

Ajjhattikadānaṁ pana dvīhi ākārehi veditabbaṁ. Kathaṁ? Yathā nāma koci puriso ghāsacchādanahetu attānaṁ parassa nissajjati, vidheyyabhāvaṁ upagacchati dāsabyaṁ, evameva mahāpuriso sambodhihetu nirāmisacitto sattānaṁ anuttaraṁ hitasukhaṁ icchanto attano dānapāramiṁ paripūretukāmo attānaṁ parassa nissajjati, vidheyyabhāvaṁ upagacchati yathākāmakaraṇīyataṁ, karacaraṇanayanādi-aṅgapaccaṅgaṁ tena tena atthikānaṁ akampito anolīno anuppadeti, na tattha sajjati na saṅkocaṁ āpajjati yathā taṁ bāhiravatthusmiṁ, tathā hi mahāpuriso dvīhi ākārehi bāhiravatthuṁ pariccajati yathāsukhaṁ paribhogāya vā yācakānaṁ tesaṁ manorathaṁ paripūrento, attano vasībhāvāya vā,

---

1. Rajjaṁ dānaṁ deti (Ka)

tattha sabbena sabbaṁ muttacāgo evamahaṁ nissaṅgabhāvanāya sambodhiṁ pāpuṇissāmīti. Evaṁ ajjhattikavatthusminti veditabbaṁ.

Tattha yaṁ ajjhattikavatthu dīyamānaṁ yācakassa ekanteneva hitāya saṁvattati, taṁ deti, na itaraṁ, na ca mahāpuriso mārassa mārakāyikānaṁ devatānaṁ vā vihiṁsādhippāyānaṁ attano attabhāvaṁ aṅgapaccaṅgāni vā jānamāno deti "mā tesaṁ anattho ahosī"ti. Yathā ca mārakāyikānaṁ, evaṁ tehi anvāviṭṭhānampi na deti, napi ummattakānaṁ. Itaresaṁ pana yāciyamāno[1] samanantarameva deti, tādisāya yācanāya dullabhabhāvato tādisassa ca dānassa dukkarabhāvato.

Abhayadānaṁ pana rājato corato aggito udakato veripuggalato sīhabyagghādivāḷamigato nāgayakkharakkhasapisācādito sattānaṁ bhaye paccupaṭṭhite tato parittāṇabhāvena veditabbaṁ.

Dhammadānaṁ pana asaṁkiliṭṭhacittassa aviparītā dhammadesanā, opāyiko hitassa upadeso diṭṭhadhammikasamparāyikaparamatthavasena yena sāsane anotiṇṇānaṁ avatāraṇaṁ otiṇṇānaṁ paripācanaṁ. Tatthāyaṁ nayo—saṅkhepato tāva dānakathā sīlakathā saggakathā kāmānaṁ ādīnavo saṁkileso ca nekkhamme ānisaṁso. Vitthārato pana sāvakabodhiyaṁ adhimuttacittānaṁ saraṇagamanaṁ sīlasaṁvaro indriyesu guttadvāratā bhojane mattaññutā jāgariyānuyogo satta saddhammā aṭṭhatiṁsāya ārammaṇesu kammakaraṇavasena samathānuyogo rūpakāyādīsu[2] vipassanābhinivesesu yathārahaṁ abhinivesamukhena vipassanānuyogo, tathāvisuddhipaṭipadā sammattagahaṇaṁ tisso vijjā cha abhiññā catasso paṭisambhidā sāvakabodhīti etesaṁ guṇasaṁkittanavasena yathārahaṁ tattha tattha patiṭṭhāpanā pariyodapanā ca. Tathā paccekabodhiyaṁ sammāsambodhiyañca adhimuttānaṁ sattānaṁ yathārahaṁ dānādipāramīnaṁ sabhāvarasalakkhaṇādisaṁkittanamukhena tīsupi avatthāsu tesaṁ Buddhānaṁ mahānubhāvatāvibhāvanena yānadvaye patiṭṭhāpanā pariyodapanā ca, evaṁ mahāpuriso sattānaṁ dhammadānaṁ deti.

1. Yāciyamāna... (Sī), yācanānantarameva deti (?)
2. Rūpamukhādīsu (Ka)

Tathā mahāpuriso sattānaṁ āmisadānaṁ dento "iminâhaṁ dānena sattānaṁ āyuvaṇṇasukhabalapaṭibhānādisampattiñca ramaṇīyaṁ aggaphalasampattiñca nipphādeyyan"ti annadānaṁ deti, tathā sattānaṁ kāmakilesapipāsāvūpasamāya pānaṁ deti, tathā suvaṇṇavaṇṇatāya hirottappālaṅkārassa ca nipphattiyā vatthāni deti, tathā iddhividhassa ceva nibbānasukhassa ca nipphattiyā yānaṁ deti, tathā sīlagandhanipphattiyā gandhaṁ deti, tathā Buddhaguṇasobhānipphattiyā mālāvilepanaṁ deti, Bodhimaṇḍāsananipphattiyā āsanaṁ deti, Tathāgataseyyānipphattiyā seyyaṁ deti, saraṇabhāvanipphattiyā āvasathaṁ deti, pañcacakkhupaṭilābhāya padīpeyyaṁ deti, byāmappabhānipphattiyā rūpadānaṁ deti, brahmassaranipphattiyā saddadānaṁ deti, sabbalokassa piyabhāvāya rasadānaṁ deti, Buddhasukhumālabhāvāya phoṭṭhabbadānaṁ deti, ajarāmarabhāvāya bhesajjadānaṁ deti, kilesadāsabyavimocanatthaṁ dāsānaṁ bhujissatādānaṁ deti, saddhammābhiratiyā anavajjakhiḍḍāratihetudānaṁ deti, sabbepi satte ariyāya jātiyā attano puttabhāvūpanayanāya puttadānaṁ deti, sakalassapi lokassa patibhāvūpagamanāya dāradānaṁ deti, subhalakkhaṇasampattiyā suvaṇṇamaṇimuttāpavāḷādidānaṁ, anubyañjanasampattiyā nānāvidhavibhūsanadānaṁ, saddhammakosādhigamāya vittakosadānaṁ, Dhammarājabhāvāya rajjadānaṁ, jhānādisampattiyā ārāmuyyānataḷākavanadānaṁ[1], cakkaṅkitehi pādehi Bodhimaṇḍūpasaṅkamanāya caraṇadānaṁ, caturoghanittharaṇāya sattānaṁ saddhammahatthadānatthaṁ hatthadānaṁ, saddhindriyādipaṭilābhāya kaṇṇanāsādidānaṁ, Samantacakkhupaṭilābhāya cakkhudānaṁ, "dassanasavanānussaraṇapāricariyādīsu sabbakālaṁ sabbasattānaṁ hitasukhāvaho, sabbalokena ca upajīvitabbo me kāyo bhaveyyā"ti maṁsalohitādidānaṁ, "sabbalokuttamo bhaveyyan"ti uttamaṅgadānaṁ deti.

Evaṁ dadanto ca na anesanāya deti na ca paropaghātena na bhayena na lajjāya na dakkhiṇeyyarosanena na paṇīte sati lūkhaṁ na attukkaṁsanena na paravambhanena na phalābhikaṅkhāya na yācakajigucchāya na acittīkārena deti, atha kho sakkaccaṁ deti, sahatthena deti, kālena deti, cittīkatvā deti, avibhāgena deti, tīsu kālesu somanassito deti,

---

1. Tapovanadānaṁ (Ka)

tato eva ca datvā na pacchānutāpī hoti. Na paṭiggāhakavasena mānāvamānaṁ karoti, paṭiggāhakānaṁ piyasamudācāro hoti vadaññū yācayogo saparivāradāyako. Annadānaṁ hi dento "taṁ saparivāraṁ katvā dassāmī"ti vatthādīhi saddhiṁ deti. Tathā vatthadānaṁ dento "taṁ saparivāraṁ katvā dassāmī"ti annādīhi saddhiṁ deti. Yānadānādīsupi eseva nayo.

Tathā rūpadānaṁ dento itarārammaṇānipi tassa parivāraṁ katvā deti, evaṁ sesesupi. Tattha rūpadānaṁ nāma nīlapītalohita-odātādivaṇṇāsu pupphavatthadhātūsu aññataraṁ labhitvā rūpavasena ābhujitvā "rūpadānaṁ dassāmi, rūpadānaṁ mayhan"ti cintetvā tādise dakkhiṇeyye dānaṁ patiṭṭhāpeti savatthukaṁ katvā, etaṁ[1] **rūpadānaṁ** nāma.

Saddadānaṁ pana bherisaddādivasena veditabbaṁ. Tattha saddaṁ kandamūlāni viya uppāṭetvā nīluppalahatthakaṁ viya ca hatthe ṭhapetvā dātuṁ na sakkā, savatthukaṁ pana katvā dento saddadānaṁ deti nāma, tasmā yadā "saddadānaṁ dassāmī"ti bherimudiṅgādīsu aññatarena tūriyena tiṇṇaṁ ratanānaṁ upahāraṁ karoti kāreti ca, "saddadānaṁ me"ti bheri-ādīni ṭhapeti ṭhapāpeti ca, dhammakathikānaṁ pana sarabhesajjaṁ telaphāṇitādiṁ deti, dhammassavanaṁ ghoseti, sarabhaññaṁ bhaṇati, dhammakathaṁ katheti, upanisinnakakathaṁ anumodanakathañca karoti kāreti ca, tadā **saddadānaṁ** nāma hoti.

Tathā gandhadānaṁ mūlagandhādīsu aññataraṁ rajanīyaṁ gandhavatthuṁ piṁsitameva vā gandhaṁ yaṁkiñci labhitvā gandhavasena ābhujitvā "gandhadānaṁ dassāmi, gandhadānaṁ mayhan"ti Buddharatanādīnaṁ pūjaṁ karoti kāreti ca, gandhapūjanatthāya agarucandanādike gandhavatthuke pariccajati, idaṁ **gandhadānaṁ.**

Tathā mūlarasādīsu yaṁkiñci rajanīyaṁ rasavatthuṁ labhitvā rasavasena ābhujitvā "rasadānaṁ dassāmi, rasadānaṁ mayhan"ti dakkhiṇeyyānaṁ deti, rasavatthumeva vā dhaññagavādikaṁ pariccajati, idaṁ **rasadānaṁ.**

Tathā phoṭṭhabbadānaṁ mañcapīṭhādivasena attharaṇapāvuraṇādivasena ca veditabbaṁ. Yadā hi mañcapīṭhabhisibimbohanādikaṁ nivāsanapārupanādikaṁ vā

---

1. Evaṁ (Sī)

sukhasamphassaṁ rajanīyaṁ anavajjaṁ phoṭṭhabbavatthuṁ labhitvā phoṭṭhabbavasena ābhujitvā "phoṭṭhabbadānaṁ dassāmi, phoṭṭhabbadānaṁ mayhan"ti dakkhiṇeyyānaṁ deti, yathāvuttaṁ phoṭṭhabbavatthuṁ labhitvā pariccajati, idaṁ[1] **phoṭṭhabbadānaṁ.**

Dhammadānaṁ pana dhammārammaṇassa adhippetattā ojapānajīvitavasena veditabbaṁ. Ojādīsu hi aññataraṁ rajanīyaṁ vatthuṁ labhitvā dhammārammaṇavasena ābhujitvā "dhammadānaṁ dassāmi, dhammadānaṁ mayhan"ti sappinavanītādi-**ojadānaṁ** deti, ambapānādi-aṭṭhavidha**pānadānaṁ** deti, **jīvitadānan**ti ābhujitvā salākabhattapakkhikabhattādīni deti, aphāsukabhāvena abhibhūtānaṁ byādhitānaṁ vejje paccupaṭṭhāpeti, jālaṁ phālāpeti, kuminaṁ viddhaṁsāpeti, sakuṇapañjaraṁ viddhaṁsāpeti, bandhanena baddhānaṁ sattānaṁ bandhanamokkhaṁ kāreti, māghātabheriṁ carāpeti, aññāni ca sattānaṁ jīvitaparittāṇatthaṁ evarūpāni kammāni karoti kārāpeti ca, idaṁ **dhammadānaṁ** nāma.

Sabbametaṁ yathāvuttaṁ dānasampadaṁ sakalalokahitasukhāya pariṇāmeti, attano ca sammāsambodhiyā akuppāya vimuttiyā aparikkhayassa chandassa aparikkhayassa vīriyassa aparikkhayassa samādhissa aparikkhayassa paṭibhānassa aparikkhayassa ñāṇassa aparikkhayāya vimuttiyā pariṇāmeti. Imañca dānapāramiṁ paṭipajjantena mahāsattena jīvite aniccasaññā paccupaṭṭhāpetabbā tathā bhogesu, bahusādhāraṇatā ca nesaṁ manasikātabbā, sattesu ca mahākaruṇā satataṁ samitaṁ paccupaṭṭhāpetabbā. Evaṁ hi bhoge gahetabbasāraṁ gaṇhanto ādittato viya agārato sabbaṁ sāpateyyaṁ attānañca bahi nīharanto na kiñci seseti, na katthaci vibhāgaṁ karoti, aññadatthu nirapekkho nissajjati eva. Ayaṁ tāva dānapāramiyā paṭipattikkamo.

Sīlapāramiyā pana ayaṁ paṭipattikkamo—yasmā sabbaññusīlālaṅkārehi satte alaṅkaritukāmena mahāpurisena ādito attano eva tāva sīlaṁ visodhetabbaṁ. Tattha ca catūhi ākārehi sīlaṁ visujjhati ajjhāsayavisuddhito samādānato avītikkamanato sati ca vītikkame puna paṭipākatikakaraṇato. Visuddhāsayatāya hi

1. Etaṁ (Ka)

ekacco attādhipati hutvā pāpajigucchanasabhāvo ajjhattaṁ hiridhammaṁ paccupaṭṭhāpetvā suparisuddhasamācāro hoti. Tathā parato samādāne sati ekacco lokādhipati hutvā pāpato uttasanto ottappadhammaṁ paccupaṭṭhāpetvā suparisuddhasamācāro hoti. Iti ubhayathāpi ete avītikkamanato sīle patiṭṭhahanti. Atha pana kadāci satisammosena sīlassa khaṇḍādibhāvo siyā, tāyayeva yathāvuttāya hirottappasampattiyā khippameva naṁ vuṭṭhānādinā paṭipākatikaṁ karoti.

Tayidaṁ sīlaṁ vārittaṁ cārittanti duvidhaṁ. Tatthāyaṁ bodhisattassa vārittasīle paṭipattikkamo—sabbasattesu tathā dayāpannacittena bhavitabbaṁ, yathā supinantenapi na āghāto uppajjeyya. Parūpakāraniratatāya parasantako alagaddo viya na parāmasitabbo. Sace pabbajito hoti, abrahmacariyatopi ārācārī hoti sattavidhamethunasaṁyogavirahito, pageva paradāragamanato. Sace pana apabbajito gahaṭṭho samāno paresaṁ dāresu sadā pāpakaṁ cittampi na uppādeti. Kathento ca saccaṁ hitaṁ piyaṁ vacanaṁ parimitameva ca kālena dhammiṁ kathaṁ bhāsitā hoti, sabbattha anabhijjhālu abyāpannacitto aviparītadassano kammassakatañāṇena ca samannāgato sammaggatesu sammāpaṭipannesu niviṭṭhasaddho hoti niviṭṭhapemo.

Iti caturāpāyavaṭṭadukkhānaṁ pathabhūtehi akusalakammapathehi akusaladhammehi ca oramitvā saggamokkhānaṁ pathabhūtesu kusalakammapathesu patiṭṭhitassa mahāpurisassa parisuddhāsayapayogatāya yathābhipatthitā[1] sattānaṁ hitasukhūpasaṁhitā manorathā sīghaṁ sīghaṁ abhinipphajjanti, pāramiyo paripūrenti, evaṁbhūto hi ayaṁ. Tattha hiṁsānivattiyā sabbasattānaṁ abhayadānaṁ deti, appakasireneva mettābhāvanaṁ sampādeti, ekādasa mettānisaṁse adhigacchati, appābādho hoti appātaṅko, dīghāyuko sukhabahulo lakkhaṇavisese pāpuṇāti, dosavāsanañca samucchindati.

Tathā adinnādānanivattiyā corādīhi asādhāraṇe bhoge adhigacchati, parehi anāsaṅkanīyo piyo manāpo vissasanīyo vibhavasampattīsu alaggacitto pariccāgasīlo lobhavāsanañca samucchindati.

Abrahmacariyanivattiyā alolo hoti santakāyacitto, sattānaṁ piyo hoti manāpo aparisaṅkanīyo, kalyāṇo cassa kittisaddo abbhuggacchati, alaggacitto hoti mātugāmesu aluddhāsayo, nekkhammabahulo lakkhaṇavisese adhigacchati, lobhavāsanañca samucchindati.

Musāvādanivattiyā sattānaṁ pamāṇabhūto hoti paccayiko theto ādeyyavacano, devatānaṁ piyo manāpo, surabhigandhamukho ārakkhitakāyavacīsamācāro, lakkhaṇavisese ca adhigacchati, kilesavāsanañca samucchindati.

Pesuññanivattiyā parūpakkamehipi abhejjakāyo hoti abhejjaparivāro, saddhammesu ca abhejjanakasaddho, daḷhamitto bhavantaraparicitānaṁ viya sattānaṁ ekantapiyo asaṁkilesabahulo.

Pharusavācānivattiyā sattānaṁ piyo hoti manāpo sukhasīlo madhuravacano sambhāvanīyo, aṭṭhaṅgasamannāgato cassa saro nibbattati.

Samphappalāpanivattiyā sattānaṁ piyo hoti manāpo garu bhāvanīyo ca ādeyyavacano parimitālāpo, mahesakkho ca hoti mahānubhāvo, ṭhānuppattikena paṭibhānena pañhānaṁ byākaraṇakusalo, Buddhabhūmiyañca ekāya eva vācāya anekabhāsānaṁ sattānaṁ anekesaṁ pañhānaṁ byākaraṇasamattho hoti.

Anabhijjhālutāya icchitalābhī hoti, uḷāresu ca bhogesu ruciṁ paṭilabhati, khattiyamahāsālādīnaṁ sammato hoti, paccatthikehi anabhibhavanīyo, indriyavekallaṁ na pāpuṇāti, appaṭipuggalo ca hoti.

Abyāpādena piyadassano hoti, sattānaṁ sambhāvanīyo parahitābhinanditāya ca satte appakasireneva pasādeti, alūkhasabhāvo ca hoti mettāvihārī, mahesakkho ca hoti mahānubhāvo.

Micchādassanābhāvena kalyāṇe sahāye paṭilabhati, sīsacchedampi pāpuṇanto pāpakammaṁ na karoti, kammassakatādassanato akotūhalamaṅgaliko ca hoti, saddhamme cassa saddhā patiṭṭhitā hoti mūlajātā, saddahati ca Tathāgatānaṁ bodhiṁ, samayantaresu nābhiramati

ukkāraṭṭhāne viya rājahaṁso, lakkhaṇattayaparijānanakusalo hoti, ante ca anāvaraṇañāṇalābhī, yāva bodhiṁ na pāpuṇāti, tāva tasmiṁ tasmiṁ sattanikāye ukkaṭṭhukkaṭṭho ca hoti, uḷāruḷārā sampattiyo pāpuṇāti. Iti hidaṁ sīlaṁ nāma sabbasampattīnaṁ adhiṭṭhānaṁ, sabbabuddhaguṇānaṁ pabhavabhūmi, sabbabuddhakārakadhammānaṁ ādi caraṇaṁ mukhaṁ pamukhanti bahumānanaṁ uppādetvā kāyavacīsaṁyame indriyadamane ājīvavisuddhiyaṁ paccayaparibhogesu ca satisampajaññabalena appamattena lābhasakkārasilokaṁ mittamukhapaccatthikaṁ viya sallakkhetvā "kikīva aṇḍan"ti-ādinā[1] vuttanayena sakkaccaṁ sīlaṁ sampādetabbaṁ. Ayaṁ tāva vārittasīle paṭipattikkamo.

Cārittasīle pana paṭipatti evaṁ veditabbā—idha bodhisatto kalyāṇamittānaṁ garuṭṭhāniyānaṁ abhivādanaṁ paccuṭṭhānaṁ añjalikammaṁ sāmīcikammaṁ kālena kālaṁ kattā hoti, tathā tesaṁ kālena kālaṁ upaṭṭhānaṁ kattā hoti, gilānānaṁ kāyaveyyāvaṭikaṁ. Subhāsitapadāni sutvā sādhukāraṁ kattā hoti, guṇavantānaṁ guṇe vaṇṇetā paresaṁ apakāre khantā, upakāre anussaritā, puññāni anumoditā, attano puññāni sammāsambodhiyā pariṇāmetā, sabbakālaṁ appamādavihārī kusalesu dhammesu, sati ca accaye accayato disvā tādisānaṁ sahadhammikānaṁ yathābhūtaṁ āvikattā, uttari ca sammāpaṭipattiṁ sammadeva paripūretā.

Tathā attano anurūpāsu atthūpasaṁhitāsu sattānaṁ itikattabbatāsu dakkho analaso sahāyabhāvaṁ upagacchati. Uppannesu ca sattānaṁ byādhi-ādidukkhesu yathārahaṁ patikāravidhāyako. Ñātibhogādibyasanapatitesu sokāpanodano ullumpanasabhāvāvaṭṭhito hutvā niggahārahānaṁ dhammeneva niggaṇhanako yāvadeva akusalā vuṭṭhāpetvā kusale patiṭṭhāpanāya. Paggahārahānaṁ dhammeneva paggaṇhanako. Yāni purimakānaṁ mahābodhisattānaṁ uḷāratamāni paramadukkarāni acinteyyānubhāvāni sattānaṁ ekantahitasukhāvahāni caritāni, yehi nesaṁ bodhisambhārā sammadeva paripākaṁ agamaṁsu, tāni sutvā anubbiggo anutrāso

1. Visuddhi 1. 34; Dī-Ṭṭha 1. 56 piṭṭhādīsu.

tepi mahāpurisā manussā eva, kamena pana sikkhāpāripūriyā bhāvitattabhāvā[1] tādisāya uḷāratamāya ānubhāvasampattiyā bodhisambhāresu ukkaṁsapāramippattā ahesuṁ, tasmā mayāpi sīlādisikkhāsu sammadeva tathā paṭipajjitabbaṁ, yāya paṭipattiyā ahampi anukkamena sikkhaṁ paripūretvā ekantato taṁ padaṁ anupāpuṇissāmīti saddhāpurecārikaṁ vīriyaṁ avissajjento sammadeva sīlesu paripūrakārī hoti.

Tathā paṭicchannakalyāṇo hoti vivaṭāparādho, appiccho santuṭṭho pavivitto asaṁsaṭṭho dukkhasaho aparitassanajātiko anuddhato anunnaḷo acapalo amukharo avikiṇṇavāco santindriyo santamānaso kuhanādimicchājīvarahito ācāragocarasampanno aṇumattesu vajjesu bhayadassāvī samādāya sikkhati sikkhāpadesu āraddhavīriyo pahitatto kāye ca jīvite ca nirapekkho, appamattakampi kāye jīvite vā apekkhaṁ nādhivāseti pajahati vinodeti, pageva adhimattaṁ. Sabbepi dussīlyahetubhūte kodhūpanāhādike upakkilese pajahati vinodeti. Appamattakena ca visesādhigamena aparituṭṭho hoti, na saṅkocaṁ āpajjati, uparūpari visesādhigamāya vāyamati.

Yena yathāladdhā sampatti hānabhāgiyā vā ṭhitibhāgiyā vā na hoti, tathā mahāpuriso andhānaṁ pariṇāyako hoti, maggaṁ ācikkhati, badhirānaṁ hatthamuddāya saññaṁ deti, atthamanuggāheti, tathā mūgānaṁ. Pīṭhasappikānaṁ pīṭhaṁ deti yānaṁ deti vāheti vā. Assaddhānaṁ saddhāpaṭilābhāya vāyamati, kusītānaṁ ussāhajananāya, muṭṭhassatīnaṁ satisamāyogāya, vibbhantacittānaṁ samādhisampadāya, duppaññānaṁ paññādhigamāya vāyamati. Kāmacchandapariyuṭṭhitānaṁ kāmacchandapaṭivinodanāya vāyamati. Byāpādathinamiddha-uddhaccakukkuccavicikicchāpariyuṭṭhitānaṁ vicikicchāvinodanāya vāyamati. Kāmavitakkādi-apakatānaṁ kāmavitakkādimicchāvitakkavinodanāya vāyamati. Pubbakārīnaṁ sattānaṁ kataññutaṁ nissāya pubbabhāsī piyavādī saṅgāhako sadisena adhikena vā paccupakārena sammānetā hoti.

---

1. Bhāvitattabhāvanā (Sī)

Āpadāsu sahāyakiccaṁ anutiṭṭhati. Tesaṁ tesañca sattānaṁ pakatisabhāvañca parijānitvā yehi yathā saṁvasitabbaṁ hoti, tehi tathā saṁvasati. Yesu ca yathā paṭipajjitabbaṁ hoti, tesu tathā paṭipajjati. Tañca kho akusalato vuṭṭhāpetvā kusale patiṭṭhāpanavasena, na aññathā. Paracittānurakkhaṇā hi bodhisattānaṁ yāvadeva kusalābhivaḍḍhiyā. Tathā hitajjhāsayenāpi paro na hiṁsitabbo, na bhaṇḍitabbo, na maṅkubhāvamāpādetabbo, na parassa kukkuccaṁ uppādetabbaṁ, na niggahaṭṭhāne na codetabbo, na nīcataraṁ paṭipannassa attā uccatare ṭhapetabbo, na ca paresu sabbena sabbaṁ asevinā bhavitabbaṁ, na atisevinā bhavitabbaṁ, na akālasevinā.

Sevitabbayutte pana satte desakālānurūpaṁ sevati. Na ca paresaṁ purato piye vigarahati, appiye vā pasaṁsati. Na avissaṭṭhavissāsī hoti. Na dhammikaṁ upanimantanaṁ paṭikkhipati. Na saññattiṁ upagacchati[1], nādhikaṁ paṭiggaṇhāti. Saddhāsampanne saddhānisaṁsakathāya sampahaṁsati. Sīlasutacāgapaññāsampanne paññāsampannakathāya sampahaṁsati. Sace pana bodhisatto abhiññābalappatto hoti, pamādāpanne satte abhiññābalena yathārahaṁ nirayādike dassento saṁvejetvā assaddhādike saddhādīsu patiṭṭhāpeti. Sāsane otāreti. Saddhādiguṇasampanne paripāceti. Evamayaṁ mahāpurisassa cārittabhūto aparimāṇo puññābhisando kusalābhisando uparūpari abhivaḍḍhatīti veditabbaṁ.

Api ca yā sā "kiṁ sīlaṁ kenaṭṭhena sīlan"ti-ādinā pucchaṁ katvā "pāṇātipātādīhi viramantassa vattapaṭipattiṁ vā pūrentassa cetanādayo dhammā sīlan"ti-ādinā nayena nānappakārato sīlassa vitthārakathā **Visuddhimagge**[2] vuttā, sā sabbāpi idha āharitvā vattabbā. Kevalaṁ hi tattha sāvakabodhisattavasena sīlakathā āgatā, idha mahābodhisattavasena karuṇūpāyakosallapubbaṅgamaṁ katvā vattabbāti ayameva viseso. Yato idaṁ sīlaṁ mahāpuriso yathā na attano duggatiyaṁ parikkilesavimuttiyā sugatiyampi na rajjasampattiyā na cakkavatti na deva na sakka na māra na brahmasampattiyā pariṇāmeti, tathā na attano tevijjatāya na

---

1. Nupagacchati (Ka) 2. Visuddhi 1. 7 piṭṭhādīsu.

chaḷatiññatāya na catuppaṭisambhidādhigamāya na sāvakabodhiyā na paccekabodhiyā pariṇāmeti, atha kho sabbaññubhāvena sabbasattānaṁ anuttarasīlālaṅkārasampādanatthameva pariṇāmetīti. Ayaṁ sīlapāramiyā paṭipattikkamo.

Tathā yasmā karuṇūpāyakosallapariggahitā ādīnavadassanapubbaṅgamā kāmehi ca bhavehi ca nikkhamanavasena pavattā kusalacittuppatti nekkhammapāramī, tasmā sakalasaṁkilesanivāsanaṭṭhānatāya puttadārādīhi mahāsambādhatāya kasivāṇijjādinānāvidhakammantādhiṭṭhānabyākulatāya ca gharāvāsassa nekkhammasukhādīnaṁ anokāsataṁ, kāmānañca satthadhārālaggamadhubindu viya ca avaliyhamānā parittassādā vipulānatthānubandhāti ca, vijjulatobhāsena gahetabbanaccaṁ viya parittakālūpalabbhā, ummattakālaṅkāro viya viparītasaññāya anubhavitabbā, karīsāvacchādanā[1] viya patikārabhūtā, udakatemitaṅguliyā tanūdakapānaṁ viya atittikarā, chātajjhattabhojanaṁ viya sābādhā, baḷisāmisaṁ viya byasanasannipātakāraṇaṁ, aggisantāpo viya kālattayepi dukkhuppattihetubhūtā, makkaṭalepo viya bandhanimittaṁ, ghātakāvacchādanā[2] viya anatthacchādanā, sapattagāmavāso viya bhayaṭṭhānabhūtā, paccatthikaposako viya kilesamārādīnaṁ āmisabhūtā, chaṇasampattiyo viya vipariṇāmadukkhā, koṭaraggi viya antodāhakā, purāṇakūpāvalambībīraṇamadhupiṇḍaṁ[3] viya anekādīnavā, loṇūdakapānaṁ viya pipāsāhetubhūtā, surāmerayaṁ viya nīcajanasevitā, appassādatāya aṭṭhikaṅkalūpamāti-ādinā[4] ca nayena ādīnavaṁ sallakkhetvā tabbipariyāyena nekkhamme ānisaṁsaṁ passantena nekkhammapaviveka-upasamasukhādīsu ninnapoṇa pabbhāracittena nekkhammapāramiyaṁ paṭipajjitabbaṁ. Yasmā pana nekkhammaṁ pabbajjāmūlakaṁ, tasmā pabbajjā tāva anuṭṭhātabbā. Pabbajjamanutiṭṭhantena ca mahāsattena asati buddhuppāde kammavādīnaṁ kiriyavādīnaṁ tāpasaparibbājakānaṁ pabbajjā anuṭṭhātabbā.

Uppannesu pana Sammāsambuddhesu tesaṁ sāsane eva pabbajitabbaṁ. Pabbajitvā ca yathāvutte sīle patiṭṭhitena tassā eva hi sīlapāramiyā vodāpanatthaṁ dhutaguṇā samādātabbā. Samādinnadhutadhammā hi mahāpurisā sammadeva

---

1. Karīsāvacchādanasukhaṁ (Sī, Ka)
2. Ghātakāvacchādanakisālayo (Sī, Ka)
3. Madhubindu (Ka)
4. Ma 1. 182; Ma 2. 27; Vi 2. 175; Khu 7. 5; Khu 8. 282 piṭṭhādīsu.

te pariharantā appicchā santuṭṭhā sallekha paviveka asaṁsagga vīriyārambhasubharatādiguṇasalilavikkhālitakilesamalatāya anavajjasīlavataguṇaparisuddhasabbasamācārā porāṇe ariyavaṁsattaye patiṭṭhitā catutthaṁ bhāvanārāmatāsaṅkhātaṁ ariyavaṁsaṁ adhigantuṁ cattārīsāya ārammaṇesu yathārahaṁ upacārappanābhedaṁ jhānaṁ upasampajja viharanti. Evaṁ hissa sammadeva nekkhammapāramī paripūritā hoti.

Imasmiṁ pana ṭhāne terasahi dhutadhammehi saddhiṁ dasa kasiṇāni dasa asubhāni dasānussatiyo cattāro brahmavihārā cattāro āruppā ekā saññā ekaṁ vavatthānanti cattārīsāya samādhibhāvanāya kammaṭṭhānāni bhāvanāvidhānañca vitthārato vattabbāni, taṁ panetaṁ sabbaṁ yasmā **Visuddhimagge**[1] sabbākārato vitthāretvā vuttaṁ, tasmā tattha vuttanayeneva veditabbaṁ. Kevalaṁ hi tattha sāvakabodhisattassa vasena vuttaṁ, idha mahābodhisattassa vasena karuṇūpāyakosallapubbaṅgamaṁ katvā vattabbanti ayameva visesoti. Evamettha nekkhammapāramiyā paṭipattikkamo veditabbo.

Tathā paññāpāramiṁ sampādetukāmena yasmā paññā āloko viya andhakārena mohena saha na vattati, tasmā mohakāraṇāni tāva bodhisattena parivajjetabbāni. Tatthimāni mohakāraṇāni—arati tandi vijambhitā ālasiyaṁ gaṇasaṅgaṇikārāmatā niddāsīlatā anicchayasīlatā ñāṇasmiṁ akutūhalatā micchādhimāno[2] aparipucchakatā kāyassa na sammāparihāro asamāhitacittatā duppaññānaṁ puggalānaṁ sevanā paññavantānaṁ apayirupāsanā attaparibhavo micchāvikappo viparītābhiniveso kāyadaḷhibahulatā asaṁvegasīlatā pañca nīvaraṇāni, saṅkhepato ye vā pana dhamme āsevato anuppannā paññā nuppajjati, uppannā parihāyati. Iti imāni sammohakāraṇāni parivajjentena bāhusacce jhānādīsu ca yogo karaṇīyo.

Tatthāyaṁ bāhusaccassa visayavibhāgo—pañcakkhandhā dvādasāyatanāni aṭṭhārasa dhātuyo cattāri saccāni bāvīsatindriyāni dvādasapadiko paṭiccasamuppādo tathā satipaṭṭhānādayo kusalādidhammappakārabhedā ca, yāni ca loke anavajjāni vijjāṭṭhānāni ye ca sattānaṁ

1. Visuddhi 1. 57, 106, 119 piṭṭhādīsu.

2. Micchāmāno (Sī)

hitasukhavidhānayoggā byākaraṇavisesā, iti evaṁ pakāraṁ sakalameva sutavisayaṁ upāyakosallapubbaṅgamāya paññāya satiyā vīriyena ca sādhukaṁ uggahaṇasavanadhāraṇaparicayaparipucchāhi ogāhetvā tattha ca paresaṁ patiṭṭhāpanena sutamayā paññā nibbattetabbā.

Tathā sattānaṁ itikattabbatāsu ṭhānuppattikapaṭibhānabhūtā āyāpāya-upāyakosallabhūtā[1] ca paññā hitesitaṁ nissāya tattha tattha yathārahaṁ pavattetabbā. Tathā khandhādīnaṁ sabhāvadhammānaṁ ākāraparivitakkanamukhena te nijjhānaṁ khamāpentena cintāmayā paññā nibbattetabbā. Khandhādīnaṁyeva pana salakkhaṇasāmaññalakkhaṇapariggahaṇavasena lokiyapariññā nibbattentena pubbabhāgabhāvanāpaññā sampādetabbā. Evaṁ hi nāmarūpamattamidaṁ yathārahaṁ paccayehi uppajjati ceva nirujjhati ca, na ettha koci kattā vā kāretā vā, hutvā abhāvaṭṭhena aniccaṁ, udayabbayapaṭipīḷanaṭṭhena dukkhaṁ, avasavattanaṭṭhena anattāti ajjhattikadhamme bāhirakadhamme ca nibbisesaṁ parijānanto tattha āsaṅgaṁ pajahanto pare ca tattha taṁ jahāpento kevalaṁ karuṇāvaseneva yāva na Buddhaguṇā hatthatalaṁ āgacchanti, tāva yānattaye satte avatāraṇaparipācanehi patiṭṭhapento jhānavimokkhasamādhisamāpattiyo abhiññāyo ca lokiyā vasībhāvaṁ pāpento paññāya matthakaṁ pāpuṇāti.

Tattha yā imā iddhividhañāṇaṁ dibbasotadhātuñāṇaṁ cetopariyañāṇaṁ pubbenivāsānussatiñāṇaṁ dibbacakkhuñāṇaṁ yathākammupagañāṇaṁ anāgataṁsañāṇanti saparibhaṇḍā pañcalokiya-abhiññāsaṅkhātā bhāvanāpaññā, yā ca khandhāyatanadhātu-indriyasaccapaṭiccasamuppādādibhedesu bhūmibhūtesu dhammesu uggahaparipucchāvasena ñāṇaparicayaṁ katvā sīlavisuddhicittavisuddhīti mūlabhūtāsu imāsu dvīsu visuddhīsu patiṭṭhāya diṭṭhivisuddhikaṅkhāvitaraṇavisuddhimaggāmaggañāṇadassanavisuddhipaṭipadāñāṇadassana visuddhi ñāṇadassana visuddhīti sarīrabhūtā imā pañca visuddhiyo sampādentena bhāvetabbā lokiyalokuttarabhedā bhāvanāpaññā, tāsaṁ sampādanavidhānaṁ yasmā "tattha ekopi hutvā bahudhā hotīti-ādikaṁ iddhivikubbanaṁ kātukāmena ādikammikena yoginā"ti-ādinā "khandhāti rūpakkhandho vedanākkhandho saññākkhandho saṅkhārakkhandho viññāṇakkhandho"ti-ādinā ca visayavibhāgena

1. Āyāpāyakosallabhūtā (Sī)

saddhiṁ **Visuddhimagge**[1] sabbākārato vitthāretvā vuttaṁ, tasmā tattha vuttanayeneva veditabbaṁ. Kevalaṁ hi tattha sāvakabodhisattassa vasena paññā āgatā, idha mahābodhisattassa vasena karuṇūpāyakosallapubbaṅgamaṁ katvā vattabbā, ñāṇadassanavisuddhiṁ apāpetvā paṭipadāñāṇadassanavisuddhiyaṁyeva vipassanā ṭhapetabbāti ayameva viseso. Evamettha paññāpāramiyā paṭipattikkamo veditabbo.

Tathā yasmā sammāsambodhiyā katābhinīhārena mahāsattena pāramiparipūraṇatthaṁ sabbakālaṁ yuttappayuttena bhavitabbaṁ ābaddhaparikaraṇena, tasmā kālena kālaṁ "ko nu kho ajja mayā puññasambhāro ñāṇasambhāro vā upacito, kiṁ vā mayā parahitaṁ katan"ti divase divase paccavekkhantena sattahitatthaṁ ussāho karaṇīyo, sabbesampi sattānaṁ upakārāya attano pariggahabhūtaṁ vatthu kāye jīvite ca nirapekkhacittena ossajitabbaṁ. Yaṁ kiñci kammaṁ karoti kāyena vācāya vā, taṁ sabbaṁ sambodhiyaṁ ninnacitteneva kātabbaṁ, bodhiyā pariṇāmetabbaṁ. Uḷārehi ittarehi ca kāmehi vinivattacitteneva bhavitabbaṁ, sabbāsupi itikattabbatāsu upāyakosallaṁ paccupaṭṭhāpetvāva paṭipajjitabbaṁ.

Tasmiṁ tasmiṁ sattahite āraddhavīriyena bhavitabbaṁ iṭṭhāniṭṭhādisabbasahena avisaṁvādinā. Sabbepi sattā anodhiso mettāya karuṇāya ca pharitabbā. Yā kāci sattānaṁ dukkhuppatti, sabbā sā attani pāṭikaṅkhitabbā. Sabbesañca sattānaṁ puññaṁ abbhanumoditabbaṁ. Buddhānaṁ mahantatā mahānubhāvatā abhiṇhaṁ paccavekkhitabbā. Yañca kiñci kammaṁ karoti kāyena vācāya vā, taṁ sabbaṁ bodhininnacittapubbaṅgamaṁ kātabbaṁ. Iminā hi upāyena dānādīsu yuttappayuttassa thāmavato daḷhaparakkamassa mahāsattassa bodhisattassa aparimeyyo puññasambhāro ñāṇasambhāro ca divase divase upacīyati.

Api ca sattānaṁ paribhogatthaṁ paripālanatthañca attano sarīraṁ jīvitañca pariccajitvā khuppipāsāsītuṇhavātātapādidukkhapatikāro pariyesitabbo upanetabbo ca. Yañca yathāvuttadukkhapatikārajaṁ sukhaṁ attanā paṭilabhati, tathā ramaṇīyesu ārāmuyyānapāsādataḷākādīsu araññāyatanesu ca kāyacittasantāpābhāvena abhinibbutattā

---

1. Visuddhi 2. 73 piṭṭhādīsu.

attanā sukhaṁ paṭilabhati, yañca suṇāti Buddhānubuddhapaccekabuddhā mahābodhisattā ca nekkhammapaṭipattiyaṁ ṭhitā diṭṭhadhammasukhavihārabhūtaṁ īdisaṁ nāma jhānasamāpattisukhaṁ anubhavantīti, taṁ sabbaṁ sabbasattesu anodhiso upasaṁharatīti ayaṁ tāva nayo asamāhitabhūmiyaṁ patiṭṭhitassa.

Samāhitabhūmiyaṁ pana patiṭṭhito attanā yathānubhūtaṁ visesādhigamanibbattaṁ pītiṁ passaddhiṁ sukhaṁ samādhiṁ yathābhūtañāṇañca sattesu adhimuccanto upasaṁharati pariṇāmeti. Tathā mahati saṁsāradukkhe tassa ca nimittabhūte kilesābhisaṅkhāradukkhe nimuggaṁ sattanikāyaṁ disvā tatrāpi chedanabhedanaphālanapiṁsanaggi-santāpādijanitā dukkhā tibbā kharā kaṭukā vedanā nirantaraṁ cirakālaṁ vediyante nārake, aññamaññaṁ kujjhanasantāpanaviheṭhanahiṁsana-parādhīnatādīhi mahādukkhaṁ anubhavante tiracchānagate, jotimālākulasarīre khuppipāsāvātātapādīhi ḍayhamāne ca visussamāne[1] ca vantakheḷādi-āhāre uddhabāhuṁ viravante nijjhāmataṇhikādike mahādukkhaṁ vediyamāne pete ca, pariyeṭṭhimūlakaṁ mahantaṁ anayabyasanaṁ pāpuṇante hatthacchedādikāraṇāyogena dubbaṇṇaduddasikadaliddādibhāvena khuppipāsādi-ābādhayogena balavantehi abhibhavanīyato paresaṁ vahanato parādhīnato ca nārake pete tiracchānagate ca atisayante apāyadukkhanibbisesaṁ dukkhamanubhavante manusse ca, tathā visayavisaparibhogavikkhittacittatāya rāgādipariḷāhena ḍayhamāne vātavegasamuṭṭhitajālāsamiddhasukkhakaṭṭhasannipāte aggikkhandhe viya anupasantapariḷāhavuttike anupasantanihataparādhīne kāmāvacaradeve ca, mahatā vāyāmena vidūramākāsaṁ vigāhitasakuntā viya balavatā dūre pāṇinā khittasarā viya ca satipi cirappavattiyaṁ aniccantikatāya pātapariyosānā anatikkantajātijarāmaraṇā evāti rūpārūpāvacaradeve ca passantena mahantaṁ saṁvegaṁ paccupaṭṭhapetvā mettāya karuṇāya ca anodhiso sattā pharitabbā. Evaṁ kāyena vācāya manasā ca bodhisambhāre nirantaraṁ upacinantena yathā pāramiyo pāripūriṁ gacchanti, evaṁ sakkaccakārinā sātaccakārinā anolīnavuttinā ussāho pavattetabbo, vīriyapāramī paripūretabbā.

---

1. Parisussamāne (Sī)

Api ca acinteyyāparimeyyavipuloḷāravimalanirupamanirupakkilesaguṇanicayanidhānabhūtassa Buddhabhāvassa ussakkitvā sampahaṁsanayoggaṁ vīriyaṁ nāma acinteyyānubhāvameva, yaṁ na pacurajanā sotumpi sakkuṇanti, pageva paṭipajjituṁ. Tathā hi tividhā abhinīhāracittuppatti, catasso Buddhabhūmiyo, cattāri saṅgahavatthūni, karuṇekarasatā[1], Buddhadhammesu sacchikaraṇena visesappaccayo nijjhānakhanti, sabbadhammesu nirupalepo, sabbasattesu piyaputtasaññā, saṁsāradukkhehi aparikhedo, sabbadeyyadhammapariccāgo, tena ca niratimānatā, adhisīlādi-adhiṭṭhānaṁ, tattha ca acañcalatā, kusalakiriyāsu pītipāmojjaṁ, vivekaninnacittatā, jhānānuyogo, anavajjadhammena atitti, yathāsutassa dhammassa paresaṁ hitajjhāsayena desanā, sattānaṁ ñāye nivesanā ārambhadaḷhatā, dhīravīrabhāvo, parāpavādaparāpakāresu vikārābhāvo, saccādhiṭṭhānaṁ, samāpattīsu vasībhāvo, abhiññāsu balappatti, lakkhaṇattayāvabodho, satipaṭṭhānādīsu yogakammābhiyogena lokuttaramaggasambhārasambharaṇaṁ, navalokuttarāvakkantīti evamādikā sabbāpi bodhisambhārapaṭipatti vīriyānubhāveneva samijjhatīti abhinīhārato yāva mahābodhi anossajjantena sakkaccaṁ nirantaraṁ vīriyaṁ yathā uparūpari visesāvahaṁ hoti, evaṁ sampādetabbaṁ. Sampajjamāne ca yathāvutte vīriye khantisaccādhiṭṭhānādayo ca dānasīlādayo ca sabbepi bodhisambhārā tadadhīnavuttitāya sampannā eva hontīti khanti-ādīsupi imināva nayena paṭipatti veditabbā.

Iti sattānaṁ sukhūpakaraṇapariccāgena bahudhā anuggahakaraṇaṁ dānena paṭipatti, sīlena tesaṁ jīvitasāpateyyadārarakkhā-abhedapiyahitavacanāvihiṁ sādikāraṇāni, nekkhammena tesaṁ āmisapaṭiggahaṇadhammadānādinā anekavidhā hitacariyā, paññāya tesaṁ hitakaraṇūpāyakosallaṁ, vīriyena tattha ussāhārambha-asaṁhīrāni, khantiyā tadaparādhasahanaṁ, saccena nesaṁ avañcanatadupakārakiriyāsamādānāvisaṁvādanādi, adhiṭṭhānena tadupakārakaraṇe anatthasampātepi acalanaṁ, mettāya nesaṁ hitasukhānucintanaṁ, upekkhāya nesaṁ upakārāpakāresu vikārānāpattīti evaṁ aparimāṇe satte ārabbha anukampitasabbasattassa

---

1. Karuṇokāsatā (Sī, Ka)

mahābodhisattassa puthujjanehi asādhāraṇo aparimeyyo puññañāṇasambhārūpacayo ettha paṭipattīti veditabbaṁ. Yo cetāsaṁ paccayo vutto, tassa ca sakkaccaṁ sampādanaṁ.

Ko vibhāgoti? Dasa pāramiyo dasa upapāramiyo dasa paramatthapāramiyoti samattiṁsapāramiyo. Tattha katābhinīhārassa bodhisattassa parahitakaraṇābhininnāsayapayogassa kaṇhadhammavokiṇṇā sukkadhammā pāramiyo eva, tehi avokiṇṇā sukkadhammā upapāramiyo, akaṇha-asukkā paramatthapāramiyoti keci. Samudāgamanakālesu vā pūriyamānā pāramiyo, bodhisattabhūmiyaṁ puṇṇā upapāramiyo, Buddhabhūmiyaṁ sabbākāraparipuṇṇā paramatthapāramiyo. Bodhisattabhūmiyaṁ vā parahitakaraṇato pāramiyo, attahitakaraṇato upapāramiyo, Buddhabhūmiyaṁ balavesārajjasamadhigamena ubhayahitaparipūraṇato paramatthapāramiyo.

Evaṁ ādimajjhapariyosānesu paṇidhānārambhapariniṭṭhānesu tesaṁ vibhāgoti apare. Dosūpasamakaruṇāpakatikānaṁ bhavasukhavimuttisukhaparamasukhappattānaṁ puññūpacayabhedato tabbibhāgoti aññe. Lajjāsatimānāpassayānaṁ lokuttaradhammādhipatīnaṁ sīlasamādhipaññāgarukānaṁ tāritataritatārayitūnaṁ anubuddhapaccekabuddhasammāsambuddhānaṁ pāramī upapāramī paramatthapāramīti bodhisattassuppattito yathāvuttavibhāgoti keci. Cittapaṇidhito yāva vacīpaṇidhi, tāva pavattā sambhārā pāramiyo, vacīpaṇidhito yāva kāyapaṇidhi, tāva pavattā upapāramiyo, kāyapaṇidhito pabhuti paramatthapāramiyoti apare. Aññe pana "parapuññānumodanavasena pavattā sambhārā pāramiyo, paresaṁ kārāpanavasena pavattā upapāramiyo, sayaṁkaraṇavasena pavattā paramatthapāramiyo"ti vadanti.

Tathā bhavasukhāvato puññañāṇasambhāro pāramī, attano nibbānasukhāvaho upapāramī, paresaṁ tadubhayasukhāvaho paramatthapāramīti eke. Puttadāradhanādi-upakaraṇapariccāgo pana dānapāramī, aṅgapariccāgo dāna-upapāramī, attano jīvitapariccāgo dānaparamatthapāramīti. Tathā puttadārādikassa tividhassāpi hetu avītikkamanavasena tisso sīlapāramiyo, tesu eva tividhesu vatthūsu ālayaṁ upacchinditvā

nikkhamanavasena tisso nekkhammapāramiyo, upakaraṇaṅgajīvitataṇhaṁ samūhanitvā sattānaṁ hitāhitavinicchayakaraṇavasena tisso paññāpāramiyo, yathāvuttabhedānaṁ pariccāgādīnaṁ vāyamanavasena tisso vīriyapāramiyo, upakaraṇaṅgajīvitantarāyakarānaṁ khamanavasena tisso khantipāramiyo, upakaraṇaṅgajīvitahetu saccāpariccāgavasena tisso saccapāramiyo, dānādipāramiyo akuppādhiṭṭhānavaseneva samijjhantīti upakaraṇādivināsepi acalādhiṭṭhānavasena tisso adhiṭṭhānapāramiyo, upakaraṇādi-upaghātakesupi sattesu mettāya avijahanavasena tisso mettāpāramiyo, yathāvuttavatthuttayassa upakārāpakāresu sattasaṅkhāresu majjhattatāpaṭilābhavasena tisso upekkhāpāramiyoti evamādinā etāsaṁ vibhāgo veditabboti.

Ko saṅgahoti ettha pana yathā etā vibhāgato tiṁsavidhāpi dānapārami-ādibhāvato dasavidhā, evaṁ dānasīlakhantivīriyajhānapaññāsabhāvena chabbidhā. Etāsu hi nekkhammapāramī sīlapāramiyā saṅgahitā tassā pabbajjābhāve, nīvaraṇavivekabhāve pana jhānapāramiyā, kusaladhammabhāve chahipi saṅgahitā. Saccapāramī sīlapāramiyā ekadeso eva vacīviratisaccapakkhe, ñāṇasaccapakkhe pana paññāpāramiyā saṅgahitā. Mettāpāramī jhānapāramiyā eva. Upekkhāpāramī jhānapaññāpāramīhi. Adhiṭṭhānapāramī sabbāhipi saṅgahitāti.

Etesañca dānādīnaṁ channaṁ guṇānaṁ aññamaññasambandhānaṁ pañcadasayugalādīni pañcadasayugalādisādhakāni honti. Seyyathidaṁ? Dānasīlayugalena parahitāhitānaṁ karaṇākaraṇayugalasiddhi, dānakhantiyugalena alobhādosayugalasiddhi, dānavīriyayugalena cāgasuta[1]yugalasiddhi, dānajhānayugalena kāmadosappahānayugalasiddhi. Dānapaññāyugalena ariyayānadhurayugalasiddhi, sīlakhantidvayena payogāsayasuddhidvayasiddhi, sīlavīriyadvayena bhāvanādvayasiddhi, sīlajhānadvayena dussīlyapariyuṭṭhānappahānadvayasiddhi, sīlapaññādvayena dānadvayasiddhi, khantivīriyayugalena khamātejadvayasiddhi, khantijhānayugalena virodhānurodhappahāna-yugalasiddhi, khantipaññāyugalena suññatākhantipaṭivedhadukasiddhi, vīriyajhānadukena paggahāvikkhepadukasiddhi, vīriyapaññādukena saraṇadukasiddhi, jhānapaññādukena

1. Sati (Sī, Ka)

yānadukasiddhi, dānasīlakhantittikena lobhadosamohappahānattikasiddhi, dānasīlavīriyattikena bhogajīvitakāyasārādānattikasiddhi, dānasīlajhānattikena puññakiriyavatthuttikasiddhi, dānasīlapaññātikena āmisābhayadhammadānattikasiddhīti. Evaṁ itarehipi tikehi catukkādīhi ca yathāsambhavaṁ tikāni catukkādīni ca yojetabbāni.

Evaṁ chabbidhānampi pana imāsaṁ pāramīnaṁ catūhi adhiṭṭhānehi saṅgaho veditabbo. Sabbapāramīnaṁ samūhasaṅgahato hi **cattāri adhiṭṭhānāni**, seyyathidaṁ? Saccādhiṭṭhānaṁ cāgādhiṭṭhānaṁ upasamādhiṭṭhānaṁ paññādhiṭṭhānanti. Tattha adhitiṭṭhati etena, ettha vā adhitiṭṭhati, adhiṭṭhānamattameva vā tanti adhiṭṭhānaṁ, saccañca taṁ adhiṭṭhānañca, saccassa vā adhiṭṭhānaṁ, saccaṁ adhiṭṭhānametassāti vā saccādhiṭṭhānaṁ. Evaṁ sesesupi. Tattha avisesato tāva lokuttaraguṇe katābhinīhārassa anukampitasabbasattassa mahāsattassa paṭiññānurūpaṁ sabbapāramipariggahato saccādhiṭṭhānaṁ. Tāsaṁ paṭipakkhapariccāgato cāgādhiṭṭhānaṁ. Sabbapāramitāguṇehi upasamato upasamādhiṭṭhānaṁ. Tehi eva parahitopāyakosallato paññādhiṭṭhānaṁ.

Visesato pana yācakajanaṁ avisaṁvādetvā dassāmīti paṭijānanato paṭiññaṁ avisaṁvādetvā dānato dānaṁ avisaṁvādetvā anumodanato macchariyādipaṭipakkhapariccāgato deyyadhammapaṭiggāhakadānadeyyadhammakkhayesu lobhadosamohabhayavūpasamato yathārahaṁ yathākālaṁ yathāvidhānañca dānato paññuttarato ca kusaladhammānaṁ caturadhiṭṭhānapadaṭṭhānaṁ dānaṁ. Tathā saṁvarasamādānassa avītikkamanato dussīlyapariccāgato duccaritavūpasamanato paññuttarato ca caturadhiṭṭhānapadaṭṭhānaṁ sīlaṁ. Yathāpaṭiññaṁ khamanato parāparādhavikappapariccāgato kodhapariyuṭṭhānavūpasamanato paññuttarato ca caturadhiṭṭhānapadaṭṭhānā khanti. Paṭiññānurūpaṁ parahitakaraṇato visadapariccāgato[1] akusalavūpasamanato paññuttarato ca caturadhiṭṭhānapadaṭṭhānaṁ vīriyaṁ. Paṭiññānurūpaṁ lokahitānucintanato nīvaraṇapariccāgato cittavūpasamanato paññuttarato ca caturadhiṭṭhānapadaṭṭhānaṁ jhānaṁ. Yathāpaṭiññaṁ parahitūpāyakosallato anupāyakiriyāpariccāgato mohajapariḷāhavūpasamanato sabbaññutāpaṭilābhato ca caturadhiṭṭhānapadaṭṭhānā paññā.

1. Visādapariccāgato (Ka)

Tattha ñeyyapaṭiññānuvidhānehi saccādhiṭṭhānaṁ. Vatthukāmakilesakāmapariccāgehi cāgādhiṭṭhānaṁ. Dosadukkhavūpasamehi upasamādhiṭṭhānaṁ. Anubodhapaṭivedhehi paññādhiṭṭhānaṁ. Tividhasaccapariggahitaṁ dosattayavirodhi saccādhiṭṭhānaṁ. Tividhacāgapariggahitaṁ dosattayavirodhi cāgādhiṭṭhānaṁ. Tividhavūpasamapariggahitaṁ dosattayavirodhi upasamādhiṭṭhānaṁ. Tividhañāṇapariggahitaṁ dosattayavirodhi paññādhiṭṭhānaṁ. Saccādhiṭṭhānapariggahitāni cāgūpasamapaññādhiṭṭhānāni avisaṁvādanato paṭiññānuvidhānato ca, cāgādhiṭṭhānapariggahitāni saccūpasamapaññādhiṭṭhānāni paṭipakkhapariccāgato sabbapariccāgaphalattā ca, upasamādhiṭṭhānapariggahitāni saccacāgapaññādhiṭṭhānāni kilesapariḷāhavūpasamanato kāmūpasamanato kāmapariḷāhavūpasamanato[1] ca, paññādhiṭṭhānapariggahitāni saccacāgūpasamādhiṭṭhānāni ñāṇapubbaṅgamato ñāṇānuparivattanato cāti evaṁ sabbāpi pāramiyo saccappabhāvitā cāgaparibyañjitā upasamopabrūhitā paññāparisuddhā. Saccaṁ hi etāsaṁ janakahetu, cāgo pariggāhakahetu, upasamo parivuddhihetu, paññā pārisuddhihetu. Tathā ādimhi saccādhiṭṭhānaṁ saccapaṭiññattā, majjhe cāgādhiṭṭhānaṁ katapaṇidhānassa parahitāya attapariccāgato. Ante upasamādhiṭṭhānaṁ sabbūpasamapariyosānattā. Ādimajjhapariyosānesu paññādhiṭṭhānaṁ tasmiṁ sati sambhavato asati abhāvato yathāpaṭiññañca bhāvato.

Tattha mahāpurisā satatamattahitaparahitakarehi garupiyabhāvakarehi saccacāgādhiṭṭhānehi gihibhūtā āmisadānena pare anuggaṇhanti. Tathā attahita parahitakarehi garu piyabhāvakarehi upasamapaññādhiṭṭhānehi ca pabbajitabhūtā dhammadānena pare anuggaṇhanti.

Tattha antimabhave bodhisattassa caturadhiṭṭhānaparipūraṇaṁ. Paripuṇṇacaturadhiṭṭhānassa hi carimakabhavūpapattīti eke. Tatra hi gabbhokkantiṭhiti-abhinikkhamanesu paññādhiṭṭhānasamudāgamena sato sampajāno saccādhiṭṭhānapāripūriyā sampatijāto uttarābhimukho sattapadavītihārena gantvā sabbā disā oloketvā saccānuparivattinā vacasā "aggohamasmi lokassa, jeṭṭhohamasmi lokassa, seṭṭhohamasmi lokassā"ti[2] tikkhattuṁ sīhanādaṁ nadi.

1. Kammūpasamanato kammapariḷāhavūpasamanato (Ka)
2. Dī 2. 13; Ma 3. 164 piṭṭhesu.

Upasamādhiṭṭhānasamudāgamena jiṇṇāturamatapabbajitadassāvino catudhammapadesakovidassa yobbanārogyajīvitasampattimadānaṁ upasamo. Cāgādhiṭṭhānasamudāgamena mahato ñātiparivaṭṭassa hatthagatassa ca cakkavattirajjassa anapekkhapariccāgoti.

Dutiye ṭhāne abhisambodhiyaṁ caturadhiṭṭhānaṁ paripuṇṇanti keci. Tattha hi yathāpaṭiññaṁ saccādhiṭṭhānasamudāgamena catunnaṁ ariyasaccānaṁ abhisamayo, tato hi saccādhiṭṭhānaṁ paripuṇṇaṁ. Cāgādhiṭṭhānasamudāgamena sabbakilesūpakkilesapariccāgo, tato hi cāgādhiṭṭhānaṁ paripuṇṇaṁ. Upasamādhiṭṭhānasamudāgamena paramūpasamappatti, tato hi upasamādhiṭṭhānaṁ paripuṇṇaṁ. Paññādhiṭṭhānasamudāgamena anāvaraṇañāṇapaṭilābho, tato hi paññādhiṭṭhānaṁ paripuṇṇanti. Taṁ asiddhaṁ, abhisambodhiyāpi paramatthabhāvato.

Tatiye ṭhāne dhammacakkappavattane caturadhiṭṭhānaṁ paripuṇṇanti aññe. Tattha hi saccādhiṭṭhānasamudāgatassa dvādasahi ākārehi ariyasaccadesanāya saccādhiṭṭhānaṁ paripuṇṇaṁ. Cāgādhiṭṭhānasamudāgatassa saddhammamahāyāgakaraṇena cāgādhiṭṭhānaṁ paripuṇṇaṁ. Upasamādhiṭṭhānasamudāgatassa sayaṁ upasantassa paresaṁ upasamanena upasamādhiṭṭhānaṁ paripuṇṇaṁ. Paññādhiṭṭhānasamudāgatassa veneyyānaṁ āsayādiparijānanena paññādhiṭṭhānaṁ paripuṇṇanti. Tadapi asiddhaṁ, apariyositattā Buddhakiccassa.

Catutthe ṭhāne parinibbāne caturadhiṭṭhānaṁ paripuṇṇanti apare. Tatra hi parinibbutattā paramatthasaccasampattiyā saccādhiṭṭhānaṁ paripuṇṇaṁ. Sabbūpadhipaṭinissaggena cāgādhiṭṭhānaṁ paripuṇṇaṁ. Sabbasaṅkhārūpasamena upasamādhiṭṭhānaṁ paripuṇṇaṁ. Paññāpayojanapariniṭṭhānena paññādhiṭṭhānaṁ paripuṇṇanti. Tatra mahāpurisassa visesena mettākhette abhijātiyaṁ saccādhiṭṭhānasamudāgatassa saccādhiṭṭhānaparipūraṇamabhibyattaṁ, visesena karuṇākhette abhisambodhiyaṁ paññādhiṭṭhānasamudāgatassa paññādhiṭṭhānaparipūraṇamabhibyattaṁ, visesena muditākhette dhammacakkappavattane cāgādhiṭṭhānasamudāgatassa cāgādhiṭṭhānaparipūraṇamabhibyattaṁ, visesena upekkhākhette parinibbāne upasamādhiṭṭhānasamudāgatassa upasamādhiṭṭhānaparipūraṇamabhibyattanti daṭṭhabbaṁ.

Tatra saccādhiṭṭhānasamudāgatassa saṁvāsena sīlaṁ veditabbaṁ. Cāgādhiṭṭhānasamudāgatassa saṁvohārena soceyyaṁ veditabbaṁ. Upasamādhiṭṭhānasamudāgatassa āpadāsu thāmo veditabbo. Paññādhiṭṭhānasamudāgatassa sākacchāya paññā veditabbā. Evaṁ sīlājīvacittadiṭṭhivisuddhiyo veditabbā. Tathā saccādhiṭṭhānasamudāgamena dosāgatiṁ na gacchati avisaṁvādanato. Cāgādhiṭṭhānasamudāgamena lobhāgatiṁ na gacchati anabhisaṅgato. Upasamādhiṭṭhānasamudāgamena bhayāgatiṁ na gacchati anaparādhato. Paññādhiṭṭhānasamudāgamena mohāgatiṁ na gacchati yathā bhūtāvabodhato.

Tathā paṭhamena aduṭṭho adhivāseti, dutiyena aluddho paṭisevati, tatiyena abhīto parivajjeti, catutthena asammūḷho vinodeti. Paṭhamena nekkhammasukhappatti, itarehi paviveka-upasamasambodhisukhappattiyo hontīti daṭṭhabbā. Tathā vivekajapītisukhasamādhijapītisukha-apītijakāyasukhasatipārisuddhija-upekkhāsukhappattiyo etehi catūhi yathākkamaṁ honti. Evamanekaguṇānubandhehi catūhi adhiṭṭhānehi sabbapāramisamūhasaṅgaho veditabbo. Yathā ca catūhi adhiṭṭhānehi sabbapāramisaṅgaho, evaṁ karuṇāpaññāhipīti daṭṭhabbaṁ. Sabbopi hi bodhisambhāro karuṇāpaññāhi saṅgahito. Karuṇāpaññāpariggahitā hi dānādiguṇā mahābodhisambhārā bhavanti Buddhattasiddhipariyosānāti, evametāsaṁ saṅgaho veditabbo.

Ko sampādanūpāyoti? Sakalassāpi puññādisambhārassa sammāsambodhiṁ uddissa anavasesasambharaṇaṁ avekallakāritāyogena, tattha ca sakkaccakāritā ādarabahumānayogena, sātaccakāritā nirantarayogena, cirakālādiyogo ca antarā avosānāpajjanenāti. Taṁ panassa kālaparimāṇaṁ parato āvi bhavissati. Iti caturaṅgayogo etāsaṁ pāramīnaṁ sampādanūpāyo. Tathā mahāsattena bodhāya paṭi-pajjantena sammāsambodhāya Buddhānaṁ puretarameva attā niyyātetabbo “imāhaṁ attabhāvaṁ Buddhānaṁ niyyātemī”ti. Taṁtaṁpariggahavatthuṁ ca paṭilābhato puretarameva dānamukhe nissajjitabbaṁ “yaṁ kiñci mayhaṁ uppajjanakaṁ jīvitaparikkhārajātaṁ, sabbaṁ taṁ sati yācake dassāmi, tesaṁ pana dinnāvasesaṁ eva mayā paribhuñjitabban”ti.

Evaṁ hissa sammadeva pariccāgāya kate cittābhisaṅkhāre yaṁ uppajjati pariggahavatthu aviññāṇakaṁ saviññāṇakaṁ vā, tattha ye ime pubbe dāne akataparicayo pariggahavatthussa parittabhāvo uḷāramanuññatā parikkhayacintāti **cattāro dānavinibandhā**, tesu yadā mahābodhisattassa saṁvijjamānesu deyyadhammesu paccupaṭṭhite ca yācakajane dāne cittaṁ na pakkhandati na kamati, tena niṭṭhamettha gantabbaṁ "addhāhaṁ dāne pubbe akataparicayo, tena me etarahi dātukamyatā citte na saṇṭhātī"ti. So evaṁ me ito paraṁ dānābhirataṁ cittaṁ bhavissati, handāhaṁ ito paṭṭhāya dānaṁ dassāmi, nanu mayā paṭikacceva pariggahavatthu yācakānaṁ pariccattanti dānaṁ deti muttacāgo payatapāṇī vosaggarato yācayogo dānasaṁvibhāgarato. Evaṁ mahāsattassa **paṭhamo dānavinibandho** hato hoti vihato samucchinno.

Tathā mahāsatto deyyadhammassa parittabhāve sati vekalle ca iti paṭisañcikkhati "ahaṁ kho pubbe adānasīlatāya etarahi evaṁ paccayavikalo jāto, tasmā idāni mayā parittena vā hīnena vā yathāladdhena deyyadhammena attānaṁ pīḷetvāpi dānameva dātabbaṁ, yenāhaṁ āyatimpi dānapāramiṁ matthakaṁ pāpessāmī"ti. So itarītarena taṁ dānaṁ deti muttacāgo payatapāṇī vosaggarato yācayogo dānasaṁvibhāgarato. Evaṁ mahāsattassa **dutiyo dānavinibandho** hato hoti vihato samucchinno.

Tathā mahāsatto deyyadhammassa uḷāramanuññatāya adātukamyatācitte uppajjamāne iti paṭisañcikkhati "nanu tayā sappurisa uḷāratamā sabbaseṭṭhā sammāsambodhi abhipatthitā, tasmā tadatthaṁ tayā uḷāramanuññe eva deyyadhamme dātuṁ yuttarūpan"ti. So uḷāraṁ manuññañca deti muttacāgo payatapāṇī vosaggarato yācayogo dānasaṁvibhāgarato. Evaṁ mahāpurisassa **tatiyo dānavinibandho** hato hoti vihato samucchinno.

Tathā mahāsatto dānaṁ dento yadā deyyadhammassa parikkhayaṁ passati, so iti paṭisañcikkhati "ayaṁ kho bhogānaṁ sabhāvo, yadidaṁ khayadhammatā vayadhammatā, api ca me pubbe tādisassa dānassa akatattā evaṁ bhogānaṁ parikkhayo dissati, handāhaṁ yathāladdhena

deyyadhammena parittena vā vipulena vā dānameva dadeyyaṁ, yenāhaṁ āyatiṁ dānapāramiyā matthakaṁ pāpuṇissāmī"ti. So yathāladdhena dānaṁ deti muttacāgo payatapāṇī vosaggarato yācayogo dānasaṁvibhāgarato. Evaṁ mahāsattassa **catuttho dānavinibandho** hato hoti vihato samucchinno. Evaṁ ye ye dānapāramiyā vinibandhabhūtā anatthā, tesaṁ tesaṁ yathārahaṁ paccavekkhitvā paṭivinodanaṁ upāyo. Yathā ca dānapāramiyā, evaṁ sīlapārami-ādīsupi daṭṭhabbaṁ.

Api ca yaṁ mahāsattassa Buddhānaṁ attasanniyyātanaṁ, taṁ sammadeva sabbapāramīnaṁ sampādanūpāyo. Buddhānaṁ hi attānaṁ niyyātetvā ṭhito mahāpuriso tattha tattha bodhisambhārapāripūriyā ghaṭento vāyamanto sarīrassa sukhūpakaraṇānañca upacchedakesu dussahesupi kicchesu[1] durabhisambhavesupi sattasaṅkhārasamupanītesu anatthesu tibbesu pāṇaharesu "ayaṁ mayā attabhāvo Buddhānaṁ pariccatto, yaṁ vā taṁ vā ettha hotū"ti taṁnimittaṁ na kampati na vedhati īsakampi aññathattaṁ na gacchati, kusalārambhe aññadatthu acalādhiṭṭhānova hoti, evaṁ attasanniyyātanampi etāsaṁ sampādanūpāyo.

Api ca samāsato katābhinīhārassa attani sinehassa parisosanaṁ[2] paresu ca sinehassa parivaḍḍhanaṁ etāsaṁ sampādanūpāyo. Sammāsambodhisamadhigamāya hi katamahāpaṇidhānassa mahāsattassa yāthāvato parijānanena sabbesu dhammesu anupalittassa attani sineho parikkhayaṁ pariyādānaṁ gacchati, mahākaruṇāsamāsevanena pana piyaputte viya sabbasatte sampassamānassa tesu mettākaruṇāsineho parivaḍḍhati, tato ca taṁtadavatthānurūpaṁ attaparasantānesu lobhadosamohavigamena vidūrīkatamacchariyādibodhisambhārapaṭipakkho mahāpuriso dāna piyavacana atthacariyā samānattatāsaṅkhātehi catūhi saṅgahavatthūhi caturadhiṭṭhānānugatehi accantaṁ janassa saṅgahakaraṇena upari yānattaye avatāraṇaṁ paripācanañca karoti.

Mahāsattānaṁ hi mahākaruṇā mahāpaññā ca dānena alaṅkatā, dānaṁ piyavacanena, piyavacanaṁ atthacariyāya, atthacariyā samānattatāya

---

1. Kiccesu (Sī) 2. Pariyādānaṁ (Ka)

alaṅkatā saṅgahitā ca. Tesaṁ sabbepi satte attanā nibbisese katvā bodhisambhāresu paṭipajjantānaṁ sabbattha samānasukhadukkhatāya samānattatāya siddhi. Buddhabhūtānampi ca teheva catūhi saṅgahavatthūhi caturadhiṭṭhānaparipūritābhivuddhehi janassa accantikasaṅgahakaraṇena abhivinayanaṁ[1] sijjhati. Dānaṁ hi Sammāsambuddhānaṁ cāgādhiṭṭhānena paripūritābhivuddhaṁ, piyavacanaṁ saccādhiṭṭhānena, atthacariyā paññādhiṭṭhānena, samānattatā upasamādhiṭṭhānena paripūritābhivuddhā. Tathāgatānaṁ hi sabbasāvakapaccekabuddhehi samānattatā parinibbāne. Tatra hi nesaṁ avisesato ekībhāvo. Tenevāha "natthi vimuttiyā nānattan"ti. Honti cettha—

"Sacco cāgī upasanto, paññavā anukampako.
Sambhatasabbasambhāro[2], kaṁ nāmatthaṁ na sādhaye.

Mahākāruṇiko Satthā, hitesī ca upekkhako.
Nirapekkho ca sabbattha, aho acchariyo Jino.

Viratto sabbadhammesu, sattesu ca upekkhako.
Sadā sattahite yutto, aho acchariyo Jino.

Sabbadā sabbasattānaṁ, hitāya ca sukhāya ca.
Uyyutto akilāsū ca, aho acchariyo Jino"ti.

Kittakena kālena sampādananti? Heṭṭhimena tāva paricchedena cattāri asaṅkhyeyyāni mahākappānaṁ satasahassañca, majjhimena aṭṭha asaṅkhyeyyāni mahākappānaṁ satasahassañca, uparimena pana soḷasa asaṅkhyeyyāni mahākappānaṁ satasahassañca. Ete ca bhedā yathākkamaṁ paññādhikasaddhādhikavīriyādhikavasena ñātabbā. Paññādhikānaṁ hi saddhā mandā hoti paññā tikkhā, saddhādhikānaṁ paññā majjhimā hoti, vīriyādhikānaṁ paññā mandā, paññānubhāvena ca sammāsambodhi adhigantabbāti **Aṭṭhakathāyaṁ** vuttaṁ.

Apare pana "vīriyassa tikkhamajjhimamudubhāvena bodhisattānaṁ ayaṁ kālavibhāgo"ti vadanti. Avisesena pana vimuttiparipācanīyānaṁ dhammānaṁ tikkhamajjhimamudubhāvena yathāvuttakālabhedena bodhisambhārā tesaṁ pāripūriṁ gacchantīti tayopete kālabhedā yuttātipi vadanti[3]. Evaṁ

1. Abhinivesanaṁ (Sī) 2. Sambhavo sabbasambhāro (Sī) 3. Vadanti eva (Ka)

tividhā hi bodhisattā abhinīhārakkhaṇe bhavanti ugghaṭitaññūvipañcitaññūneyyabhedena. Tesu yo ugghaṭitaññū, so Sammāsambuddhassa sammukhā catuppadikaṁ gāthaṁ suṇanto gāthāya tatiyapade apariyosite eva chahi abhiññāhi saha paṭisambhidāhi arahattaṁ adhigantuṁ samatthūpanissayo hoti, sace sāvakabodhiyaṁ adhimutto siyā.

Dutiyo Bhagavato sammukhā catuppadikaṁ gāthaṁ suṇanto apariyosite eva gāthāya catutthapade chahi abhiññāhi arahattaṁ adhigantuṁ samatthūpanissayo hoti, yadi sāvakabodhiyaṁ adhimutto siyā.

Itaro pana Bhagavato sammukhā catuppadikaṁ gāthaṁ sutvā pariyositāya gāthāya chahi abhiññāhi arahattaṁ pattuṁ samatthūpanissayo hoti.

Tayopete vinā kālabhedena katābhinīhārā Buddhānaṁ santike laddhabyākaraṇā ca anukkamena pāramiyo paripūrentā yathākkamaṁ yathāvuttabhedena kālena sammāsambodhiṁ pāpuṇanti. Tesu tesu pana kālabhedesu aparipuṇṇesu te te mahāsattā divase divase Vessantaradānasadisaṁ mahādānaṁ dentāpi tadanurūpe sīlādisabbapāramidhamme ācinantāpi pañca mahāpariccāge pariccajantāpi ñātatthacariyā lokatthacariyā Buddhatthacariyā paramakoṭiṁ pāpentāpi antarā ca Sammāsambuddhā bhavissantīti netaṁ ṭhānaṁ vijjati. Kasmā? Ñāṇassa aparipaccanato Buddhakārakadhammānaṁ apariniṭṭhānato. Paricchinnakālanipphāditaṁ viya hi sassaṁ yathāvuttakālaparicchedena parinipphāditā sammāsambodhi tadantarā sabbussāhena vāyamantenāpi na sakkā adhigantunti pāramipāripūri yathāvuttakālavisesena sampajjatīti veditabbaṁ.

Ko ānisaṁsoti? Ye te katābhinīhārānaṁ bodhisattānaṁ—

“Evaṁ sabbaṅgampannā, bodhiyā niyatā narā.
Saṁsaraṁ dīghamaddhānaṁ, kappakoṭisatehipi.

Avīcimhi nuppajjanti, tathā lokantaresu ca.
Nijjhāmataṇhā khuppipāsā, na honti Kālakañjikā.

Na honti khuddakā pāṇā, upapajjantāpi duggatiṁ.
Jāyamānā manussesu, jaccandhā na bhavanti te.

Sotavekallatā natthi, na bhavanti mūgapakkhikā.
Itthibhāvaṁ na gacchanti, ubhatobyañjanapaṇḍakā.

Na bhavanti pariyāpannā, bodhiyā niyatā narā.
Muttā ānantarikehi, sabbattha suddhagocarā.

Micchādiṭṭhiṁ na sevanti, kammakiriyadassanā.
Vasamānāpi saggesu, asaññaṁ nūpapajjare.

Suddhāvāsesu devesu, hetu nāma na vijjati.
Nekkhammaninnā sappurisā, visaṁyuttā bhavābhave.
Caranti lokatthacariyāyo, pūrenti sabbapāramī"ti[1]—

evaṁ saṁvaṇṇitā ānisaṁsā, ye ca "sato sampajāno Ānanda bodhisatto Tusitā kāyā cavitvā mātukucchiṁ okkamatī"ti-ādinā[2] soḷasa acchariyabbhutadhammappakārā, ye ca "sītaṁ byapagataṁ hoti, uṇhañca upasammatī"ti-ādinā[3] "jāyamāne kho Sāriputta bodhisatte ayaṁ dasasahassī lokadhātu saṅkampati sampakampati sampavedhatī"ti-ādinā[4] ca dvattiṁsa pubbanimittappakārā, ye vā panaññepi bodhisattānaṁ adhippāyasamijjhanaṁ kammādīsu vasībhāvoti evamādayo tattha tattha **Jātakabuddhavaṁsā**dīsu dassitākārā ānisaṁsā, te sabbepi etāsaṁ ānisaṁsā. Tathā yathānidassitabhedā alobhādosādiguṇayugalādayo cāti veditabbā.

Api ca yasmā bodhisatto abhinīhārato paṭṭhāya sabbasattānaṁ pitusamo hoti hitesitāya, dakkhiṇeyyako garu bhāvanīyo paramañca puññakkhettaṁ hoti guṇavisesayogena, yebhuyyena ca manussānaṁ piyo hoti, amanussānaṁ piyo hoti, devatāhi anupālīyati, mettākaruṇāparibhāvitasantānatāya vāḷamigādīhi ca anabhibhavanīyo hoti, yasmiṁ yasmiñca sattanikāye paccājāyati, tasmiṁ tasmiṁ uḷārena vaṇṇena uḷārena yasena uḷārena sukhena uḷārena balena

1. Abhi-Ṭṭha 1. 72; Jātaka-Ṭṭha 1. 53; Apadāna-Ṭṭha 1. 55 piṭṭhādīsu.
2. Ma 3. 161; Dī 2. 10 piṭṭhesu.
3. Khu 4. 313 piṭṭhe.
4. Ma 3. 161; Dī 2. 13 piṭṭhādīsu.

uḷārena ādhipateyyena aññe satte abhibhavati puññavisesayogato.

Appābādho hoti appātaṅko, suvisuddhā cassa saddhā hoti suvisadā, suvisuddhaṁ vīriyaṁ, satisamādhipaññā suvisadā, mandakileso hoti mandadaratho mandapariḷāho, kilesānaṁ mandabhāveneva suvaco hoti padakkhiṇaggāhī, khamo hoti sorato, sakhilo hoti paṭisanthārakusako, akkodhano hoti anupanāhī, amakkhī hoti apaḷāsī, anissukī hoti amaccharī, asaṭho hoti amāyāvī, athaddho hoti anatimānī, asāraddho hoti appamatto, parato upatāpasaho hoti paresaṁ anupatāpī, yasmiñca gāmakhette paṭivasati, tattha sattānaṁ bhayādayo upaddavā yebhuyyena anuppannā nuppajjanti, uppannā ca vūpasammanti, yesu ca apāyesu uppajjati, na tattha pacurajano viya dukkhena adhimattaṁ pīḷīyati, bhiyyoso mattāya saṁvegamāpajjati. Tasmā mahāpurisassa yathārahaṁ tasmiṁ tasmiṁ bhave labbhamānā ete sattānaṁ pitusamatādakkhiṇeyyatādayo guṇavisesā ānisaṁsāti veditabbā.

Tathā āyusampadā rūpasampadā kulasampadā issariyasampadā ādeyyavacanatā mahānubhāvatāti etepi mahāpurisassa pāramīnaṁ ānisaṁsāti veditabbā. Tattha **āyusampadā** nāma tassaṁ tassaṁ upapattiyaṁ dīghāyukatā ciraṭṭhitikatā, tāya yathāraddhāni kusalasamādānāni pariyosāpeti, bahuñca kusalaṁ upacinoti. **Rūpasampadā** nāma abhirūpatā dassanīyatā pāsādikatā, tāya rūpappamāṇānaṁ sattānaṁ pasādāvaho hoti sambhāvanīyo. **Kulasampadā** nāma uḷāresu kulesu abhinibbatti, tāya jātimadādimadamattānampi upasaṅkamanīyo hoti payirupāsanīyo, tena te nibbisevane karoti. **Issariyasampadā** nāma mahāvibhavatā mahesakkhatā mahāparivāratā ca, tāhi saṅgaṇhitabbe catūhi saṅgahavatthūhi saṅgaṇhituṁ niggahetabbe dhammena niggahetuñca samattho hoti.

Ādeyyavacanatā nāma saddheyyatā paccayikatā, tāya sattānaṁ pamāṇabhūto hoti, alaṅghanīyā cassa āṇā hoti. **Mahānubhāvatā** nāma ānubhāvamahantatā, tāya parehi na abhibhūyati,

sayameva pana pare aññadatthu abhibhavati dhammena samena yathābhūtaguṇehi ca, evamete āyusampadādayo mahāpurisassa pāramīnaṁ ānisaṁsā, sayañca aparimāṇassa puññasambhārassa parivuḍḍhihetubhūtā yānattaye sattānaṁ avatāraṇassa paripācanassa ca kāraṇabhūtāti veditabbā.

Kiṁ phalanti? Samāsato tāva Sammāsambuddhabhāvo etāsaṁ phalaṁ, vitthārato pana dvattiṁsamahāpurisalakkhaṇa asīti-anubyañjana byāmappabhādi-anekaguṇagaṇasamujjalarūpakāyasampatti adhiṭṭhāna dasabalacatuvesārajjacha-asādhāraṇañāṇa aṭṭhārasāveṇikabuddhadhammappabhuti anantāparimāṇaguṇasamudayopasobhinī dhammakāyasirī. Yāvatā pana Buddhaguṇā ye anekehipi kappehi Sammāsambuddhenāpi vācāya pariyosāpetuṁ na sakkā, idametāsaṁ phalaṁ. Vuttañcetaṁ[1]—

"Buddhopi Buddhassa bhaṇeyya vaṇṇaṁ,
Kappampi ce aññamabhāsamāno.
Khīyetha kappo ciradīghamantare,
Vaṇṇo na khīyetha Tathāgatassā"ti[2].

Evamettha pāramīsu pakiṇṇakakathā veditabbā.

Yaṁ pana Pāḷiyaṁ **"datvā dātabbakaṁ dānan"**ti-ādinā sabbāpi pāramī ekajjhaṁ dassetvā parato **"kosajjaṁ bhayato disvā"**ti-ādinā pariyosānagāthādvayaṁ vuttaṁ, taṁ yehi vīriyārambhamettābhāvanā appamādavihārehi yathāvuttā Buddhakārakadhammā visadabhāvaṁ gatā sammāsambodhisaṅkhātā ca attano vimutti paripācitā, tehi veneyyānampi vimuttiparipācanāya ovādadānatthaṁ vuttaṁ.

Tattha **kosajjaṁ bhayato disvā**, **vīriyārambhañca khemato**ti iminā paṭipakkhe ādīnavadassanamukhena vīriyārambhe ānisaṁsaṁ dasseti. **Āraddhavīriyā hothā**ti iminā vīriyārambhe niyojeti. Yasmā ca—

"Sabbapāpassa akaraṇaṁ, kusalassa upasampadā.
Sacittapariyodapanaṁ, etaṁ Buddhāna sāsanan"ti[3]—

---

1. Vuttañcetaṁ Bhagavatā (Sī)
2. Dī-Ṭṭha 1. 257; Dī-Ṭṭha 3. 61; Ma-Ṭṭha 3. 289; Udāna-Ṭṭha 305; Cariyāpiṭaka-Ṭṭha 9 piṭṭhādīsu.
3. Khu 1. 41; Dī 2. 42; Khu 10. 37, 68 piṭṭhesu.

saṅkhepato, vitthārato pana sakalena Buddhavacanena pakāsitā sabbāpi sampattiyo ekanteneva sammappadhānādhīnā, tasmā Bhagavā vīriyārambhe niyojetvā **"esā Buddhānusāsanī"**ti āha.

Tatrāyaṁ saṅkhepattho—yvāyaṁ sabbasaṁkilesamūlabhāvato sabbānatthavidhāyakanti kosajjaṁ bhayato tappaṭipakkhato catūhi yogehi anupaddavabhāvasādhanato vīriyārambhañca khemato disvā adhisīlasikkhādisampādanavasena vīriyassa ārambho sammappadhānānuyogo, tattha yaṁ sammadeva niyojanaṁ "āraddhavīriyā hothā"ti, esā Buddhānaṁ Bhagavantānaṁ anusāsanī anusiṭṭhi ovādoti. Sesagāthāsupi imināva nayena attho veditabbo.

Ayaṁ pana viseso—**vivādan**ti viruddhavādaṁ, chavivādavatthuvasena vivadananti attho. **Avivādan**ti vivādapaṭipakkhaṁ mettāvacīkammaṁ, mettābhāvanaṁ vā. Atha vā **avivādan**ti avivādahetubhūtaṁ chabbidhaṁ sāraṇīyadhammaṁ. **Samaggā**ti avaggā, kāyena ceva cittena ca sahitā aviramitā aviyuttāti attho. **Sakhilā**ti sakkīlā mudusīlā, aññamaññamhi muduhadayāti attho. **Esā buddhānusāsanī**ti ettha sabbena sabbaṁ vivādamanupagamma yadidaṁ chasāraṇīyadhammaparipūraṇavasena samaggavāse niyojanaṁ, esā Buddhānaṁ anusiṭṭhīti yojetabbaṁ. Samaggavāsaṁ hi vasamānā sīladiṭṭhisāmaññagatā avivadamānā sukheneva tisso sikkhā paripūressantīti Satthā samaggavāse niyojanaṁ attano sāsananti dassesi.

Pamādanti pamajjanaṁ, kusalānaṁ dhammānaṁ pamussanaṁ akusalesu ca dhammesu cittavosaggaṁ. Vuttañhetaṁ "tattha katamo pamādo, kāyaduccarite vā vacīduccarite vā manoduccarite vā pañcasu vā kāmaguṇesu cittassa vosaggo vosaggānuppadānaṁ kusalānaṁ vā dhammānaṁ bhāvanāya asakkaccakiriyatā asātaccakiriyatā anaṭṭhitakiriyatā olīnavuttitā nikkhittachandatā nikkhittadhuratā anāsevanā abhāvanā abahulīkammaṁ -pa- yo evarūpo pamādo pamajjanā pamajjitattaṁ, ayaṁ vuccati pamādo"ti[1].

Appamādanti appamajjanaṁ, taṁ pamādassa paṭipakkhato veditabbaṁ. Atthato hi appamādo nāma satiyā avippavāso, "satiyā avippavāso"ti

1. Abhi 2. 38, 191, 363 piṭṭhesu.

ca niccaṁ upaṭṭhitāya satiyā evetaṁ nāmaṁ. Apare pana "satisampajaññappadhānā tathā pavattā cattāro arūpino khandhā appamādo"ti vadanti. Yasmā pana appamādabhāvanā nāma visuṁ ekā bhāvanā natthi. Yā hi kāci puññakiriyā kusalakiriyā, sabbā sā appamādabhāvanātveva veditabbā.

Visesato pana vivaṭṭūpanissayaṁ saraṇagamanaṁ kāyikavācasikasaṁvarañca upādāya sabbā sīlabhāvanā sabbā samādhibhāvanā sabbā paññābhāvanā sabbā kusalabhāvanā anavajjabhāvanā appamādabhāvanā. "Appamādo"ti hi idaṁ padaṁ mahantaṁ atthaṁ dīpeti, mahantaṁ atthaṁ pariggahetvā tiṭṭhati, sakalampi Tepiṭakaṁ Buddhavacanaṁ āharitvā appamādapadassa atthaṁ katvā kathento dhammakathiko "atitthena pakkhando"ti na vattabbo. Kasmā? Appamādapadassa mahantabhāvato. Tathā hi Sammāsambuddho Kusinārāyaṁ yamakasālānamantare parinibbānasamaye nipanno abhisambodhito paṭṭhāya pañcacattālīsāya vassesu attanā bhāsitaṁ dhammaṁ ekeneva padena saṅgahetvā dassento "appamādena sampādethā"ti[1] bhikkhūnaṁ ovādamadāsi. Tathā cāha "seyyathāpi bhikkhave yāni kānici jaṅgamānaṁ pāṇānaṁ padajātāni, sabbāni tāni hatthipade samodhānaṁ gacchanti, hatthipadaṁ tesaṁ aggamakkhāyati yadidaṁ mahantattena, evameva kho bhikkhave ye keci kusalā dhammā, sabbe te appamādamūlakā appamādasamosaraṇā, appamādo tesaṁ aggamakkhāyatī"ti[2]. Tattha appamādabhāvanaṁ sikhāppattaṁ dassento Satthā **"bhāvethaṭṭhaṅgikaṁ maggan"**ti āha.

Tassattho—yo esa sīlādikhandhattayasaṅgaho sammādiṭṭhipubbaṅgamo sammādiṭṭhi-ādīnaṁyeva aṭṭhannaṁ aṅgānaṁ vasena aṭṭhaṅgiko ariyamaggo, taṁ bhāvetha attano santāne uppādetha. Dassanamaggamatte aṭhatvā upari tiṇṇaṁ maggānaṁ uppādanavasena vaḍḍhetha[3], evaṁ vo appamādabhāvanā sikhāppattā bhavissatīti. **Esā Buddhānusāsanī**ti yadidaṁ kusalesu dhammesu appamajjanaṁ, tañca ussukkāpetvā ariyamaggassa bhāvanā esā Buddhānaṁ Bhagavantānaṁ anusiṭṭhi ovādoti.

---

1. Dī 2. 128 piṭṭhe. 2. Ma 1. 242 piṭṭhe thokaṁ visadisaṁ. 3. Ghaṭetha (Sī)

Iti Bhagavā arahattanikūṭeneva Cariyāpiṭakadesanaṁ niṭṭhāpesi. **Itthaṁ sudan**ti-ādīsu **itthan**ti kappe ca satasahasseti-ādinā[1] pakārena. **Sudan**ti nipātamattaṁ. **Bhagavā**ti bhāgyavantatādīhi kāraṇehi Bhagavā. **Attano pubbacariyan**ti purimāsu Akittipaṇḍitādijātīsu attano paṭipattidukkarakiriyaṁ. **Sambhāvayamāno**ti hatthatale āmalakaṁ viya sammadeva pakāsento. **Buddhāpadāniyaṁ nāmā**ti Buddhānaṁ purātanakammaṁ porāṇaṁ dukkarakiriyaṁ adhikicca pavattattā desitattā Buddhāpadāniyanti evaṁnāmakaṁ. **Dhammapariyāyan**ti dhammadesanaṁ dhammabhūtaṁ vā kāraṇaṁ. **Abhāsitthā**ti avoca. Yaṁ panettha na vuttaṁ, taṁ heṭṭhā vuttanayattā uttānatthattā ca na vuttanti veditabbaṁ.

Nigamanakathā

Ettāvatā ca—

Visuddhacarito[2] Satthā, Buddhicariyāya pāragū.
Sabbacariyāsu[3] kusalo, lokācariyo anuttaro.

Yaṁ acchariyadhammānaṁ, sabbamacchariyātigo.
Attano pubbacariyānaṁ, ānubhāvavibhāvanaṁ.

Desesi nātho **Cariyā-piṭakaṁ** yañca tādino.
Dhammasaṅgāhakā therā, saṅgāyiṁsu tatheva ca.

Tassa atthaṁ pakāsetuṁ, Porāṇaṭṭhakathānayaṁ.
Nissāya yā samāraddhā, atthasaṁvaṇṇanā mayā.

Yā tattha paramatthānaṁ, niddhāretvā yathārahaṁ.
Pakāsanā **Paramattha-dīpanī** nāma nāmato.

Sampattā pariniṭṭhānaṁ, anākulavinicchayā.
Sādhikāyaṭṭhavīsāya, Pāḷiyā bhāṇavārato.

Iti taṁ saṅkharontena, yaṁ taṁ adhigataṁ mayā.
Puññaṁ tassānubhāvena, Lokanāthassa sāsanaṁ.

---

1. Khu 4. 385 piṭṭhe. 2. Visuddhacariyako (Ka) 3. Buddhacariyāsu (Ka)

Ogāhetvā visuddhāya, sīlādipaṭipattiyā.
Sabbepi dehino hontu, vimuttirasabhāgino.

Ciraṁ tiṭṭhatu lokasmiṁ, Sammāsambuddhasāsanaṁ.
Tasmiṁ sagāravā niccaṁ, hontu sabbepi pāṇino.

Sammā vassatu kālena, devopi jagatīpati.
Saddhammanirato lokaṁ, dhammeneva pasāsatūti.

Iti Badaratitthavihāravāsinā **Ācariyadhammapālena** katā

Cariyāpiṭakavaṇṇanā niṭṭhitā.

Cariyāpiṭakaṭṭhakathāya

Saṁvaṇṇitapadānaṁ anukkamaṇikā

Cariyāpiṭakaṭṭhakathāya

Lakkhitabbapadānaṁ anukkamaṇikā

Padānukkamo | Piṭṭhaṅko

Padānukkamo | Piṭṭhaṅko

Cariyāpiṭakaṭṭhakathāya

Nāmānaṁ anukkamaṇikā

Cariyāpiṭakaṭṭhakathāya

Nānāpāṭhā

Paṭhamo mūlapāṭho, Sī = Sīhaḷapotthakaṁ, Syā = Syāmapotthakaṁ, Kaṁ = Kambojapotthakaṁ, I = Iṅgalisapotthakaṁ, Ka = kesuci Marammapotthakesu dissamānapāṭho, Ka-Sī = kesuci Sīhaḷapotthakesu dissamānapāṭho.

Nānāpāṭhā	Piṭṭhaṅkā
[A]	
Akālavuṭṭhidhārā = Akālavuṭṭhi (Ka)	136
Accimukhī = Ajamukhī (Ka)	123
Acchariyatāvacanato = Amacchariyatāvacanato (Sī)	271
Acchinnadhāraṁ = Abbocchinnadhāraṁ (Ka)	232
Accubbhantipi = Acchantipi (Sī)	48
Ajānāpetvā = Anārocetvā (Ka)	22
Aññāṇe = Aṭṭhāne (Sī)	283
Aññāsikoṇḍaññappamukhā = Aññātakoṇḍaññappamukhā (Ka)	4
Añño vā = Amacco vā (Sī)	134
Aṭṭabhūtaṁ = Andhatthabhūtaṁ (Sī)	45
Atittimaṁ = Akittimaṁ (Sī)	81
Atiduggandhavāyanena = Akittiduggandhavāyanena (Sī)	139
Atimuttakasusāne = Adhimuttakasusāne (Jātaka-Ṭṭha 4. 28 piṭṭhe)	234
Ativimhayatā = Avimhayatā (Ka)	58
Attā me na ca dessiyo = Napi dessaṁ mahāyasaṁ (Sī, Ka)	266
Ananuññātāya = Aññātakāya (Sī)	138
Anubhavatopi = Anubhavantopi (Ka)	125
Avaṭṭhānanti = Avatthānanti (Sī)	253
Anavasumbhetvā = Amuñcitvā (Sī)	252
Anuciṇṇaṁ mahāpathaṁ = Āsevitanisevitaṁ (Sī, Ka)	270

Nānāpāṭhā	Piṭṭhaṅkā
[I - U]	
Idaṁ = Etaṁ (Ka)	300
Indapatthe = Indapatte (Sī)	36, 181
Imaṁ = Naṁ (Ka)	167
Imā hi = Imāpi (Ka)	160
Ime = Imesaṁ (Ka)	101
Ukkaṁsagatāya = Ukkaṭṭhasaṅgahako (Ka)	175
Uggatāpanaṁ = Uggatapaṁ (Sī)	184
Uggiramānaṁ = Uggiriyamānaṁ (Ka)	98
Uṭṭhāpanato = Upaṭṭhāpanato (Sī)	132
Udakatumba = Udakakumbhi (Sī)	41
Udakasittāni = Udakasinnāni (Ka)	22
Upakkhalanaṁ = Upalakkhaṇaṁ (Sī)	134
Upagacchati = Nupagacchati (Ka)	305
Upaḍḍharajjampi = Uparajjampi (Ka)	206
Upanetunti = Patāretunti (Sī)	195
Ubbhijji = Ubbatti (Ka)	81
Ummūlento = Uppīḷento (Ka)	77
Ussāha-ummaṅga = Ussāha-ummagga (Sī)	282
[E - O]	
Etaṁ = Evaṁ (Sī)	299
Etesaṁ pamilāpetvāti = Ete sampamilāpetvāti (Sī)	243
Okkamāpetvā = Okkāmetvā (Ka)	159
Oṭṭhubhanādinā = Niṭṭhubhanādinā (Sī)	267
Odapattakiyāti = Odapattakiniyāti (Sī)	134
Odahitvā = Olambetvā (Sī)	142
Olokento = Oloketvā (Ka)	210
Ovijjhitaṁ = Ovijjhitvā (Sī)	172
Osiñci = Opi (Sī)	127
Ohadetīti = Ohanetīti (Sī, Ka)	139

Nānāpāṭhā	Piṭṭhaṅkā
[Ka]	
Kaṇayaggasadisehi = Kaṇḍaggasadisehi (Sī)	229
Kadāci = Kadāci kadāci (Ka)	177
Kambalageṇḍukaṁ = Kambalabheṇḍukaṁ (Sī)	71
Karaṇuttariyakaraṇalakkhaṇā = Karaṇuttariyalakkhaṇā (Ka)	137
Karissāmi taṁ = Karissāmīti (Sī)	2
Karīsāvacchādanā = Karīsāvacchādanasukhaṁ (Sī, Ka)	306
Karuṇekarasatā = Karuṇokāsatā (Sī, Ka)	311
Kareṇukā = Kaṇerukā (Sī, Ka)	82
Kasmā ca pana tvaṁ = Tathā hi pana tvaṁ (Ka)	186
Kahāpaṇakabhaṇḍikaṁ = Kahāpaṇamāsakabhaṇḍikaṁ (Sī)	186
Kākā vā itare vā = Kākā divā itare (Ka)	229
Kāmūpasamanato kāmapariḷāhavūpasamanato = Kammūpasamanato kammapariḷāhavūpasamanato (Ka)	315
Kāyārahaṁ = Kāyappasādaṁ (Sī)	14
Kāraṇaṁ = Karaṇena (Sī, Ka)	140
Kāḷavettayaṭṭhiyo = Tālavettayaṭṭhiyo (Sī)	171
Kicchesu = Kiccesu (Sī)	319
Kiñca = Kiñci (Sī)	275
Keci = Ye keci (Sī)	259
[Kha - Ga]	
Khaggabandhā = Khaggahatthā (Sī)	187
Gaṅgāya = Gaṅgāvahe (Sī)	146
Gacchanto = Āgacchanto (Ka)	252
Gajaṅgalanagaraṁ = Kajaṅgalanagaraṁ (Sī)	200
Gabbhaṁ = Naṁ gabbhaṁ (Ka)	182
Gamanavīthi = Gamanavidhi (Ka)	293
Garudhamme = Kurudhamme (Sī, Ka)	39
Gāmaṇḍalāti = Gomaṇḍalāti (Sī, Ka)	260
Guṇasambhāvanāpākaṭo = Guṇasambhāvanāsakkato (Sī)	159

Nānāpāṭhā Piṭṭhaṅkā

[Gha - Ca]

Ghātakāvacchādanā = Ghātakāvacchādanakisālayo (Sī, Ka) 306
Caturassasālavasena = Catusālavasena (Sī, Ka) 189
Catuvīsati-akkhobhanīparimāṇāya = Catuvīsati-akkhobhiṇī-parimāṇāya (Sī, Ka) 207
Candasamānasommavaravaṇṇatāya ca = Candasamāna-sommavadanatāya ca (Sī) 240
Cāgasuta = Sati (Sī, Ka) 313
Cittacūḷena = Cittasūlena (Sī) 116
Cintanaṁ = Vitathaṁ (Sī) 66

[Ja]

Jaṭākalāpañca = Jaṭāmaṇḍalañca (Sī) 14
Jaṭilahīḷitānaṁ = Jaṭilahīḷitānaṁ hīḷitajaṭilānaṁ (Ka) 185
Jāyi = Nibbattā (Ka) 21
Jitoti = Jātoti (Sī, Ka) 163
Jīvitapemassa = Jīvitagavesassa (Sī, Ka) 143

[Ña - Ṭha]

Ñatvā = Karitvā (Sī) 127
Ṭhapetha = Vāsetha (Ka) 155

[Ta]

Taṇhāmānadiṭṭhīhi = Taṇhāmānādīhi (Ka) 269
Taṇḍuleyyakādisākañca = Vārisākañca (Ka) 181
Tattha te = Tathā (Sī) 196
Tatheva = Tasseva (Ka) 28
Tadā = Tathā (Ka) 63
Tassa = Gatassa (Sī) 167
Tāta = Tattha (Ka) 93
Tāpasaṁ = Taṁ tāpasaṁ (Ka) 184

Nānāpāṭhā	Piṭṭhaṅkā
[Ta]	
Tusitabhavane = Tusitapure (Ka)	3
Te brāhmaṇe = Bhonto brāhmaṇā (Sī)	37
Tesaṁ deti = Rajjaṁ dānaṁ deti (Ka)	296
[Da]	
Dadhivārakaṁ = Dadhithālakaṁ (Sī, Ka)	107
Dānaṁ = Api ca dānaṁ (Ka)	270
Dānavittako = Dānavitakko (Sī, Ka)	86
Dānena = Dhanena (Sī)	56
Dāsidāsaparicārikā vā dātabbā siyā = Dāsidāsaparivārakaṁ vā dātabbaṁ siyā (Sī)	84
Devamanussanayanavihaṅgānaṁ = Devamanussanāgavihaṅgānaṁ (Sī)	6
Devasikaṁ = Devasikaṁ devasikaṁ (Sī, Ka)	36
[Dha]	
Dhammanti = Saddhammanti (Sī)	246
[Na]	
Naṁ = Dhanaṁ (Sī, Ka)	21
Na kilamitoti = Kilamitoti (Sī)	244
Na jhāyamānova = Najjhāyamānova (Sī)	228
Niggacchi = Nikkhamitvā gacchi (Ka)	218
Niddasavatthūni = Nijjaravatthūni (Sī, Ka)	8
Niddhāretabbāti = Veditabbāti (Ka)	40
Niddhāretabbāti = Vibhāvetabbāti (Ka)	64
[Pa]	
Pakkhandi = Pāyāsi pakkhandi (Sī)	231
Paccupādī = Paccapādī (Sī)	201
Paññavā eva = Paññāya eva (Sī)	288
Paññā = Saññā (Ka)	8

Nānāpāṭhā	Piṭṭhaṅkā
[Pa]	
Putto me dīghāyuko siyā = Puttā Maddī ca dīghāyukā siyā (Ka)	100
Puna = Yadi puna (Sī)	233
Pūtibhūtaṁ = Patissutaṁ (Ka)	98
Petānampi = Devatānampi (Ka)	55
Pokkharaṇiṁ = Pokkharaṇitīraṁ (Ka)	92
[Pha - Ba]	
Phussatīti = Phusatīti (Sī)	76
Bārāṇasiseṭṭhi = Bārāṇasīseṭṭhi brāhmaṇo (Ka)	142
Buddhabhūmiyoti = Bhūmiyoti (Sī, Ka)	282
Buddhalīḷāya = Buddhalīlāya (Sī, Ka)	6
Bodhisatto, paramassa = Bodhisatto paramo (Sī)	269
Byākarituṁ = Jānituṁ (Ka)	33
[Bha]	
Bhāvitattabhāvā = Bhāvitattabhāvanā (Sī)	304
Bhāvitabhāvino = Bhāvitabhāvanā (Ka)	28
Bhisacariyā = Mahākañcanacariyā (Sī)	193
Bhisamuḷālaṁ = Bhisamūlaṁ (Sī, Ka)	112
[Ma]	
Maghadevo = Makhādevo (Sī)	53
Matthake = Matthako (Sī)	126
Madhupiṇḍaṁ = Madhubindu (Ka)	306
Mama = Maṁ (Sī, Ka)	64
Mahaccadevānubhāvena = Mahatā devānubhāvena (Sī)	5
Mahājana = Mahājanaṁ (Sī)	255
Mahāsattaṁ = Mahāsattassa (Ka)	252
Mahoghena = Mahāmeghena (Sī)	232
Mātā mahāmāyā = Mātāpitaro rājakulāni ahesuṁ (Ka)	189
Mārañjanāgiri = Añchanagiri (Sī) Añcaragiri (Ka)	88

Nānāpāṭhā	Piṭṭhaṅkā
[Ma]	
Micchādhimāno = Micchāmāno (Sī)	307
Muddādhikāre = Maddhādhikāre (Sī, Ka)	30
Muddito = Muddhato (Sī, Ka)	30
Mudhappasanno = Muddhappasanno (Sī)	59
Me cittato = Mettacittato (Sī, Ka)	134
[Ya - Ra]	
Yakkhāti deva = Yakkhoti devo (Ka) (Jātaka-Ṭṭha 5. 35 piṭṭhe.)	168
Yathācāha = Aparampi vuttaṁ (Ka)	270
Yathāruciyāva = Yathāruciyā varaṁ (Sī)	148
Yasmā = Tato yasmā (Sī)	222
Yāciyamāno = Yāciyamāna... (Sī) Yācanānantarameva deti (?)	297
Yāya = Nissāya (Sī, Ka)	257
Yugandharavātapamadditaṁ viya = Yugantavātapahatapamadditaṁ viya (Sī)	101
Yo = Ko (Sī, Ka)	144
Yogaṁ = Voyogaṁ (Ka)	279
Rajjasiriṁ = Rājissariyaṁ (Sī)	189
Rañño imaṁ = ( ) (Natthi Sī)	218
Rammavatīnagaraṁ = Rammanagaraṁ (Sī)	13
Rūpakāyādīsu = Rūpamukhādīsu (Ka)	297
[La - Va]	
Laggaṁ = Saṅgaṁ (Ka)	179
Lajjāpassayo = Lajjājjhāsayo (Sī)	280
Lañjavittako = Lañjavitakko (Sī)	59
Laddhavarānubhāveneva = Laddhavarānubhāvenekaṁ (Sī)	199
Vacanapaṭivacanakathā = ...gāthā (Ka)	160
Vaḍḍhetha = Ghaṭetha (Sī)	326
Vadanti = Vadanti eva (Ka)	320
Vanibbako = Vaṇibbako (Ka)	44
Vayasampattiyā = Vayappattiyā (Sī)	138

Nānāpāṭhā	Piṭṭhaṅkā
[Va]	
Varaṁ = Paraṁ (Ka)	74
Varaṁ varassu paṭigganhāhīti = Varaṁ taṁ ganhāhīti (Sī)	76
Varalābhanavasena = Varayācanavasena (Ka)	216
Varākā = Anāthā (Ka)	114
Varāvaraṁ = Carācaraṁ (Sī)	162
Vassāpento = Vassanto (Sī)	48
Vāmaṁ = Padakkhiṇaṁ (Sī)	158
Vāsulo = Vasulo (Ka)	59
Vibhāvetabbā = Veditabbā (Sī)	115
Viyūhitvā = Byūhitvā (Ka)	230
Vivaritvā = Dvāraṁ vivaritvā (Sī)	13
Visadapariccāgato = Visādapariccāgato (Ka)	314
Visapītena = Visalittena (Ka)	252
Visuddhacarito = Visuddhacariyako (Ka)	327
Visussamāne = Parisussamāne (Sī)	310
Vītikkamappahānena cittassa = Vītikkamappahāne ṭhitassa (Sī)	271
Vuṭṭhadhanaṁ = Vuṭṭhitadhanaṁ (Sī)	102
Vuttañcetaṁ = Vuttañcetaṁ Bhagavatā (Sī)	324
Vejayantapāsādaṁ = Vejayantaṁ pāsādaṁ (Sī)	117
[Sa]	
Sakka = Nāma (Ka)	25
Sakkosīti = Sakkāti (Sī)	255
Saññaṁ paṭṭhapetvā = Aññaṁ apaṭṭhapetvā (Ka)	197
Sattasaṅkhārakatavippakāresu ca = Sattakatavippakāresu ca (Sī)	175
Sattāhameva = Sattāhamattameva (Ka)	233
Santāsanamattenapi = Santāpanamattenāpi (Sī)	115
Santike = Santikā (Sī)	14
Sandacchāyassa = Sampannacchāyassa (Ka)	182
Sabbaṅgasobhanaṁ = Sabbaṅgasobhiniṁ (Sī, Ka)	100

Nānāpāṭhā	Piṭṭhaṅkā
[Sa]	
Sabbacariyāsu = Buddhacariyāsu (Ka)	327
Sabbasamantavedaṁ = Sabbasamattavedaṁ (Sī, Ka)	198
Samakā = Sādhikā (Ka)	27
Samannāgatena = Samannāgamena (Ka)	40
Samādhānalakkhaṇā = Samādānalakkhaṇā (Sī)	273
Samāpattisañcāritamahāvajirañāṇaṁ = Samāpattisañcara-mahāvajirañāṇaṁ (Dī-Ṭṭha 3. 58 piṭṭhe)	8
Samuddhata = Samuṭṭhāta (Sī)	28
Sambhatasabbasambhāro = Sambhavo sabbasambhāro (Sī)	320
Sammāsamādhi ( ) = Sammāsamādhi pañcañāṇiko sammāsamādhi(Ka)	7
Sarīrassa = Sarīraṁ (Sī)	184
Sahāyā = Sahāsā (Sī)	201
Taṇḍuleyyakādisākañca = Vārisākañca (Ka)	181
Sādhukammikā = Dhammikā (Ka)	158
Sāmo = Suvaṇṇasāmo (Ka)	249
Sāvakapaccekabodhisattā = Abodhisattā (Sī, Ka)	100
Sikkhamānā = Ete sikkhamāno (Sī, Ka)	51
Siyaṁ = Siyā (Sī, Ka)	191
Sivakaṁ = Sīvakaṁ (Sī, Ka)	68
Sivisañjayarañño = Sivirañño sañjayassa (Ka)	78
Sīsadhovana-udakaṁ = Pādadhovana-udakaṁ (Jātaka-Ṭṭha 4. 378 piṭṭhe)	151
Surundhananagaraṁ nāma = Sududdanagaraṁ nāma (Sī)	177
Sodhethāti = Haṭṭhātuṭṭhā sodhethāti (Sī)	13
Soḷasavāhagoṇe = Soḷasabhojaputtānaṁ vāhagoṇe (Ka)	173
[Ha]	
Haṭṭho = Tuṭṭhahaṭṭho (Ka)	214
Hatthikalabhappamāṇo = Hatthikkhandhappamāṇo (Sī)	138
Hatthe = Hatthaṁ (Sī)	237
Hanissati = Hanīyati (Ka)	161

Cariyāpiṭakaṭṭhakathāya

Gāthāsūci